

وہاں ان کے لئے ہے اور ان کے لئے ہے

احکام القرآن

فصل فی حق المذہب والجماع

وہاں ہے یہ کتاب جس میں ان کے احکام سننے والے جماعت اور ان کے احکام
وہاں ہے ان کے احکام میں ان کے احکام میں ان کے احکام میں ان کے احکام میں
ان کے احکام میں ان کے احکام میں ان کے احکام میں ان کے احکام میں

مؤلف

امام ابو ابراہیم رحیم اللہ العقیلی النجف شہری

ترجمہ

امام ابو ابراہیم رحیم اللہ العقیلی النجف شہری

مکمل شده

مَنْ يُرِدُ اللَّهَ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ. [الحديث]

د پلچرخي په صليبي زندان کې د اهل سنت والجماعت
اود لامذهبو (وکتوري اهل حديثو، مماتيان، بريلويان مودوديان) دعقايدواود مسائلوپه تشریح
کې ليکل شوی کتاب

إحسان قاق الحق

في الدفع عن المذهب الحق

مؤلف

الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني الافغاني
کاتب: مولوي هدايت الله (بدر)

دويم ټوک

اهل السنة والجماعة العالمي

د کتاب نوم:	احقاق الحق في الدفع عن المذهب الحق
ليکوال:	الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني النجهراري
زيار او تصحيح:	الشيخ الشهيد مولانا عبد السلام الحقاني النجهراري
اول چاپ:	۲۰۱۴ م کال
دويم چاپ:	۲۰۱۵ م کال
لسم چاپ:	۲۰۲۰ م کال
تعداد:	۱۲۰۰ ټوکه
کمپوز او بنایست:	مولوي هدايت الله همت بدر، حافظ حمزة مجاهد

جميع الحقوق محفوظة

د ترلاسه کیدو ځایونه:

محله جنگي پشت قصه خواني نديم مارکيت

اهل السنة والجماعة العالمي ادار

مسئول اداره: م بدر

داریکو شمېرې: ۰۳۴۷۰۰۵۰۹۰۴-۰۳۴۸۴۳۱۹۵۴۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اهل السنة والجماعة العالمي

اداري لخواد حضرت شيخ القران والحديث حضرت العلامة
ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني الافغاني چاپ شوي کتابونه:

- ۱- احقاق الحق فی الدفع عن مذهب الحق (۵) جلد
- ۲- احسن التوضيح شرح مشکوة المصابيح (۱) جلد
- ۳- شرح عقد اللالی علی حاشیة الخیالی
- ۴- احسن الفرائد شرح شرح العقائد النسفی
- ۵- د رسول الله صلى الله عليه وسلم لمونخ د حنفي فقهي د تدوين مطابق
- ۶- احكام الغنیمت
- ۷- قواعد المناظره
- ۸- القول المفید فی اثبات التقليد.

ان شاء الله تعالى چې اهل السنة والجماعة العالمي اداره به د حضرت شيخ صاحب
حفظه الله ټول تصنيفات او شروحات چاپ ته وړاندي کوي

مسؤل: مولوي هدايت الله بدر

۰۳۴۸۴۳۱۹۵۴۱

دليکوال لنډه پېژندنه:

نوم او نسب: الشيخ محمد رحيم الله بن العالم سعد الله بن محمد ا جان بن الشيخ محمد بن العارف بالله وبأمر الله الشيخ عبد المجيد آخذ زاده بن العارف بالله وبأمر الله الشيخ عبد الله آخذ زاده خليفه العارف بالله مولانا عبد الغفور سيد وشريف سوات.

دولادت نېټه: ۱۳۵۷ لمريز د ميزان ۱۵ (۱۹۷۸) ميلادي، (۱۳۹۹) قمري كال د جمعي ورځ.

قوم: خروټی

مقام ولادت: افغانستان، دننگرهار ولايت د آگام ولسوالۍ پاس صبر.

ابتدایي تعليم: دروسانو له تجاوز څخه د هجرت پر مهال:

۱- مدرسه الهجرت والجهاد - تر ۱۱ صنف.

۲- دارالعلوم اسلاميه رستم مردان.

۳- دارالعلوم منهاج العلوم نرياب هنگو.

۴- فيض العلوم لوگر محمد آغه.

۵- دارالعلوم هاشميه باره خيبر ايجنسي.

۶- دارالعلوم فاروقيه لمولانا سيد قریش رحمہ الله یار حسین صوابی.

۷- دارالعلوم اسلاميه دير کومېر لصفوي محمد.

موقوف عليه: جامعه نعمانيه چارسده اتمانزي عند الشيخ مولانا محمد ادریس حفظه الله

تفسير القرآن: جامعه مظهر العلوم د اګي عند الشيخ مولانا حمد الله جان الداجوي حفظه الله.

فراغت: ديو بند ثاني الجامعة الحقانيه اکوړه خټک نوشهر.

سال فراغت: ۱۹۹۸ ميلادي

تدريس: ټول فنون تر دوره الحديث پوري په لاندې مدرسو کې:

الجامعة الرازيه ناصر باغ پشاور، الجامعة الصديقيه، درونته ننگرهار د اسلامي امارت جهادي

مدرسه. الجامعة الاسلاميه جلال آباد، الجامعة الاسلاميه تالاب سفيد سنگ، الجامعة الهاشميه باره

خيبر ايجنسي. د پلچرخي په زندان درېيم بلاک کې په شخصي مدرسه کې د موقوف عليه، ترمذی او

تفسير درس، الجامعة المحمديه ماشو خېل پشاور. الجامعة الاسلاميه هري پور مهاجر کېمپ، د دوهم

خُل لپاره دپلچرخي په زندان کې شخصي درس، شمس المدارس سربند او فی الحال په جامعه زيريه پشاور کې دحديثو استاذ.

جهادي خدمات

لساني جهاد: دصليبيت، رافضيت، مودوديت، مماتيت، بريلويت، داعشيت اولامذهبيت مڪمل ترديد او دمنظرو دكرسونو سره سره عملي مناظرې.

بدني جهاد: ديوې دلگۍ سرپرستي، دننگرهار ولايت دنظامي كميسيون مسؤليت، داسلامي امارت مركزي نظامي كميسيون كې خدمت، دمركزي نظامي كميسيون دملكي تلفاتو په اداره كې خدمت، په خصوصي محاكمو كې خدمت، دمجاهدينو داصلاح او نظرياتي تربيت لپاره مختلفو ولاياتو ته سفرونه.

تصانيف: عقد الفرائد شرح خيالي، احسن الفرائد دشرح العقايد شرح. الروض المكلل شرح المطول، فريده الغواص شرح سلم العلوم، احقاق الحق في الدفع عن المذهب الحق ثلور جلده.

بيعت: العارف بالله وبأمرالله مولانا عبدالسلام رحمه الله (پيرسباق) وابنه العارف بالله وبأمرالله قاري بشير احمد حفظه الله.

﴿ادعوا ربكم تضرعاً وخفية﴾ [سورة الاعراف]

تحقيق مسألة الأمين

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

امين پټ ويل

الحمد لله رب العلمين والصلوة والسلام علي قائد المجاهدين وعلي آله واصحابه اجمعين

اما بعد!

مسلمانانو ورنو! دا يو تاريخي حقيقت دی چې افغانستان، پاکستان، هندوستان، تاجکستان او اکثر اسلامي ممالکو ته اسلام را وړونکي مجاهدين اهل سنت والجماعت احناف وو، په ميلونونو کافرانو د دوی په دعوت اسلام قبول کړو

احنافو مجاهدينو دې ملکونو ته قران او سنت او په قران، او په سنت په اجماع او په قياس باندې مبني فقه حنفي د خان سره راوړه، بې شميره مدارس يې جوړ کړل، چې قران او سنت او په دوی باندې مبني فقه په کې لوستل کيدله، په لکونه مساجد يې جوړ کړل چې د حنفي مسلک موافق لمونځونه په کې کيدل. په دې ملکونو کې يې اسلامي حکومتونه جوړ کړل، او په کتاب او په سنت په اجماع او په قياس باندې مبني فقه حنفي يې ورته اساسي قانون کړو.

لکه څرنگه چې د غير مقلدينو سرگروه نواب صديق خان ليکي:

(خلاصه دا چې د هندوستان د مسلمانانو دا حال دی چې د کوم وخت نه دلته اسلام راغلې دی، چونکه اکثر خلک د بادشاهانو طريقه او مذهب خوښوي د هماغه وخت څخه تر ننه پورې دا خلک په حنفي مذهب دي او د همدې مذهب عالمان، فاضلان، مفتيان، قاضيان، او حاکمان دي. تردې چې د دې مذهب يوه غټه ډله علماء راټول شول او فتاوی هنديه يعنې فتاوی عالمگيري يې وليکله چې پدوی کې د شاه ولي الله رحمه الله والد بزرگوار شاه عبدالرحيم رحمه الله هم موجود وو. [ترجمان وهاييه از نواب صديق خان، ص ۱۰].

خلاصه دا چې په هندوستان باندې دانگريزي دورې څخه مخکې په دې هيوادونو کې ټول سني مسلمانان حنفیان وو.

بالکل دا اختلاف بوي نه وولدي وجهې داخپروو، چې که دا خلک همدا سې متحدوي نويواه ورځ به برطانوي حکومت درې ورې او د خاورو سره يوځای کړي.

نوددي اتحاد د ختمولو لپاره يې د مذهبي ازادي اشتهارونه چاپ کړل چا به چې ددې اشتهار له وجهې حنفي مذهب پرېښودلو هغوی به د برطانوي حکومت په فرمان منونکو کې شميرل کيدل، لکه څرنگه چې نواب صديق حسن خان ليکي: يعنې بعضي خلکو د حکومت په وينا حنفي مذهب پرې نه ښودلو هغوی دانگريزانو دشمنان دي.

مونږ د انگريزي حکومت په خدمت کې دومره قرباني ورکړې چې حنفي مذهب مو پرېښودلو، لا مذهبه شو او د برطانوي حکومت د دروازي فقيران شوو. مونږ به څرنگه ستاسو مخالفت وکړو د ملکې وکتورې عاليې معظمې دام اقبالها اشتهار د ټولو لپاره د مذهبي ازادي اعلان کړی دی. (ترجمان وهاييه، ص ۴۵)

په بل ځای کې ليکي چې: خلاصه دا چې که څوک دانگريزي حکومت مخالف وي هغه هغه خلک دي چې مذهبي ازادي نه خوښوي او په هغه يو مذهب کلک ولاړ دي چې يې دپلرونو او دنيکونو دوخته راروان دی. (ترجمان وهاييه، ص ۵)

نوهغه مساجد چې دولس سوه کاله په عبادت، ذکر، وتلاوت باندې اباد وو، اوس د جنگونو او جگړو په ميدانونو بدل شوي وو، دورځې لخوا به په امين بالجهر، رفع اليدين، وغيره مسايلو باندې جنگونه او بحثونه کيدل، او د شپې لخوا به د خلکو د مقلدينو په مساجدو کې گندگي او مردارې اچولې، ډيرو مساجدو ته قلفونه ولگيدل او ډيرې مقدمې د برطانوي حکومت پورې ورسيدلې. اکثر مقدمې به د سب ډويژن او ضلع څخه تيرې شوې د اله ابادهای کورټ او د کلکتې پورې به ورسيدلې او يوه مقدمه تر (پريوی کونسل لندن) پورې ورسیده، چې اخر غير مقلدينو وگټله. (الحیات بعد الممات، ص ۶۱۴).

اوس هم دا حنا فو په مساجدو کې بمونه اولوزوي، دامين بالجهر مسئله هم د هغو مسايلو څخه وه چې ډيرو مسلمانانو ويني ورباندې وبهيدلې او په حکومتي محکمو کې لکونه روپۍ ورباندې مصرف شوی، او ډيرې رسالې ورباندې وليکل شوې.

ډيره د توجه خبره داده چې دانگريزي دورې څخه پنځه دقيقې مخکې هم يوه رساله پدې ملکونو کې څوک په امين بالجهر وغيره اختلافي موضوعاتو نه شي ثابتولی، غير مقلدين دي په هندوستان دانگريزي دورې څخه صرف پنځه دقيقې مخکې خپله يوه رساله ثابته کړي، يوداسې مسجدي ثابت کړي چې په هغې کې په جهر امين ويلی شوی وي، ياپکې رفع الیدین شوی وي، اوياپه کې قرائت خلف الامام وغيره شوې وي.

يو څوک دي دملکې وکتورې داشتهار څخه يوه دقيقه مخکې دې په دې ملکونو کې په دې مسائلو يوه مناظره ثابته کړي او که نه يې شي ثابتولی نو بيا نو ظاهره ده چې ددې اختلافاتو ټوله ذمه واري په غير مقلدينو ده، کوم چې په شعوري يا غير شعوري او طريقه باندې انگريزانو ددې خدمت لپاره گومارلي دي.

کله چې ددوی دافتنه ترافغانستان پورې راوغزیده، اولته هم د احنافو په خلاف محاذونه جوړ شول، او حتی چې په محبسونو کې يې د احنافو په خلاف پرو پاگند کاوه، نو په محبس کې مې ديو څو رسالو دليکلواراده وکړه، خو چونکه زه په صليبي زندان کې يم اسباب راسره نشته، له دې وجهې يې په اختصار سره ليکم.

څلور مذاهب

(١) احناف: ددوی په نيز باندې د امام او دمقتدي دواړو له پاره د (آمين) لوستل پټ بهتر دي. [کتاب الآثار / ص ٢٣ / محلی ابن حزم / ج ٢ / ٢٠٦].

(٢) مالکيان: ددوي په نيز د امام لپاره بالکل امين نه شته، او دمقتديانو لپاره بهتر اخفاء ده. [محلي ج ٣ / ١٥٨ طبع بيروت. عارضة الاحوذی ج ٣ / ٥٠] المدونة الكبرى ج ١ / ص ٧١ طبع مصر ج ١ / ص ١٦٧ طبع بيروت، شرح المذهب ج ٣ / ص ٣٧٣، الشرح الصغير علی اقرب المسالك الی مذهب الامام مالک ج ١ / ص ٣٢٧.

(٣) امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ: د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ په قول قديم کې د امام او دمقتدي دواړو لپاره جهر بهتر دی. لکن بيا يې ددې قول څخه رجوع وکړه، نو د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ په قول جديد کې د

امام لپاره امين بالجهر او د مقتدي لپاره امين بالسربه تردی. مشهور غير مقلد ناصر الدين الباني ليکي چې: فظهر من هذا البيان أنهما أثران لا يصلح الاحتجاج بهما ولعله من اجل ذلك رجع الشافعي رَحْمَةُ اللَّهِ عَنْ قَوْلِهِ الْقَدِيم فَقَالَ فِي الْجَدِيد: ان المؤتم لا يجهر بأمين ونصه في الام ج ۱/ ص ۶۵ فاذا فرغ الامام من قراءة أم القرآن، قال آمين. ورفع بها صوته، ليقتدي بها من خلفه، فاذا قالها، قالوها واسمعوا انفسهم، ولا أحب أن يجهروا بها، فان فعلوا فلاشئ عليهم. وبهذا نأخذ ان شاء الله تعالى وأيضاً لم يذكر أحد ممن روى جهره بالتأمين أن الصحابة رضى الله عنهم كانوا يجهرون بها وراءه، فلو كانوا يفعلون ذلك، لنقلوه اليها، لاسيما وان الجهر بها خلاف الاصل، قال تعالى: [ادعوا ربكم تضرعا وخفية انه لا يحب المعتدين] فلا يجوز الخروج عن هذا الاصل الا بدليل صحيح، وقد خرجنا عنه فيما يتعلق بجهر الامام، لثبوت ذلك عنه، فيبقى ماعداه على الاصل وبالله التوفيق. اصل صفة صلوة النبي ﷺ ص ۳۸۰ مكتبة المعارف للنشر والتوزيع، الرياض ۱۴۲۷هـ.

الباني رَحْمَةُ اللَّهِ لِيَكِي چې زما ددې مخکني بيان څخه ظاهره شوه، چې دا دواړه اثار د استدلال قابل نه دي، او کيدای شي چې د همدې وجې څخه حضرت امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ خپل مخکني قول څخه رجوع کړي وي، نو امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ په خپل قول جديد کې فرمايي چې مقتدي به امين بالجهر نه کوي، ددې په باره کې دده د کتاب الام ج ۱/ ص ۶۵ تصريح داسې ده چې کله امام د سورة فاتحې د قراءت څخه فارغ شي، نو په اوچت او از سره دې امين ووايي، ترڅو چې مقتدي يې واورې، او په امين ويلو کې دده پسې اقتداء وکړي، نو کله چې امام امين ووايي نو مقتديان دې يې هم ووايي او خپلو ځانونو ته دې ورو واوروي، او زه (امام شافعي) د مقتديانو لپاره امين بالجهر نه خوښوم، ليکن که هغوی امين بالجهر وويلو نو هم څه گناه ورباندې نه شته. او ان شاء الله تعالى مونږ هم همدا غوره کوو. د هغو دلایلو په بنا باندې چې مخکې تیر شو له او دې وجې څخه يې هم غوره کوو چې کومو صحابه وو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ چې د رسول الله ﷺ د امين بالجهر روايت کړی دی، نو هغوی رضى الله عنهم ددې روايت نه دی کړی چې صحابه کرامو رضى الله عنهم د رسول الله ﷺ په اقتداء کې په جهر باندې امين ويلی دی، که صحابه کرامو رضى الله عنهم د رسول الله ﷺ په اقتداء کې په جهر باندې امين ويلی وي نو ضرور به دغو صحابه کرامو رضى الله عنهم روايت کړی وی، او خاصکر دا چې اصل امين بالسردی له وجې ددې قول

د الله جل جلاله څخه چې (و بولئ تاسې رب خپل هروخت په زارې، عذر، او په پټه سره، بې شکه چې هغه (الله جل جلاله) نه خوښوي د حد څخه تجاوز کونکي) نه ددې قانون څخه وتل ندي پکار، مگر د صحيح دليل په وجه او مونږ د امام په باره کې ددې قانون څخه د صحيح دليل له وجې ووتلو ځکه چې دا جهرد رسول الله ﷺ څخه ثابت دی او مقتديانو او د منفرد په باره کې په دې اصل باندې پاتې شوو هکذا [انوار الباري ج ١٦/ص ٤٤٤].

(٤) امام احمد رَحْمَةُ اللهِ: دده په نيز د امام او د مقتدي دواړو لپاره امين بالجهر بهتر دی لکن دومره جهر نه لکه څومره چې د لامذهبو دی، مشهور غير مقلد الباني ليکي چې: قال عبدالله بن أحمد في مسأله: سألت أبي عن الجهر بآمين، فقال: يسمع من خلفه. [اصل صفة صلوة النبي ﷺ ج ١/ص ٢٧٧]. عبدالله بن أحمد فرمايي چې: ما د خپل څخه د آمين بالجهر په باره کې پوښتنه وکړه نو هغه جواب راکړ چې صرف خپلو مقتديانو ته يې ورواړوه.

د لامذهبو، اهلحديثو غيرمقلدينو آمين د امام أحمد رَحْمَةُ اللهِ

د آمين سره يو څو فرقونه لري:

اول فرق دادی چې: امام أحمد رَحْمَةُ اللهِ آمين بالجهر ته مباح او يا مستحب وايي، او لامذهبان ورته کله فرض، او کله واجب، او کله سنت وايي، او دعوی کوي چې ددې څخه بغير مونږ نه کېږي. دوهم فرق دادی چې حنبله د آمين بالجهر مسئلې ته مسئله منصوصه متعارضه وايي، نو په اجتهادي مسائلو کې يې داخلي، او لامذهبه اهلحديث ورته مسئله منصوصه، غير متعارضه، او غير محتمل التأويل وايي نو اجتهادي مسئله يې نه گڼي.

درېم فرق دادی چې امام أحمد رَحْمَةُ اللهِ مجتهد دی، نو اهليت د تطبيق او د ترجيح لري نو په دې متعارضو احاديثو کې تطبيق او ترجيح کوي، او لامذهبان مجتهدين نه دي، نو اهليت د تطبيق او د ترجيح نه لري لهذا دوی تطبيق او ترجيح نه شي کولای.

څلورم فرق دادی چې امام أحمد رَحْمَةُ اللهِ مجتهد دی دواړه طرفه احاديث مني او بيا پکې تطبيق او ترجيح کوي، نو د امام أحمد بن حنبل رَحْمَةُ اللهِ آمين بالجهر په متعارضو احاديثو کې په تطبيق او په

ترجيح باندې بناء ده. او لامذهبه اهل حديث دواړه طرفه احاديث نه مني. بلکې يواځې د آمين بالجهر احاديث مني، او د امين بالسرد احاديثو او د آثارو څخه بالکل انکار کوي. نو د دوی امين بالجهر په انکار د حديثو باندې بناء دی، تاسو د مثال په توګه د لامذهبه امين الله عبارت ولولئ امين الله ليکي چې: نو اجمالا په دې خبره ځان پوه کړئ چې په هېڅ حديث شريف کې دا نه شته چې رسول الله ﷺ امين بالسرويلی وي، او نه يې دا ويلی دی چې امين په قلاړه باندې ووايي، او نه د يو صحابي څخه دا په صحيح سند باندې ثابته ده چې هغه امين په پټه باندې ويلی وي. [امين الفتاوى ج ۱/ ص ۲۵۴].

پنځم دا چې امام أحمد رَحْمَةُ اللَّهِ مجتهد دی او مجتهد ته د خطا په صورت کې يو ثواب وي او حق ته د رسيدلو په صورت کې ورته دوه ثوابه وي. [بخاري ج ۲/ ص ۱۰۹۲، مسلم ج ۲/ ص ۷۶] نو د حنبلانو په امين بالجهر په هر صورت کې ثواب دی لکه د نورو امامانو د مقلدينو په امين بالسرد کې چې ثواب دی. او لامذهبان پخپله مجتهدين نه دي، او نه د بل مجتهد پيروي کوي، او داسې سړی په هر صورت کې ګناهګار وي، که حق ته ورسېږي هم ګناهګار دی، او که خطا شي هم ګناهګار دی. [انوي شرح مسلم ج ۲/ ص ۷۶]. نو پدې منصوصي متعارضه مسئله کې لامذهبه اهل حديث په هر صورت کې ګناهګار دي.

شپږم دا چې امامان او د دوي مقلدين امين بالسروايي او که امين بالجهر وايي نو د ثواب په نيت يې وايي، او لامذهبان يې د شرارت په نيت باندې وايي، لهذا دا دريم قسم امين دی. دايمه يې ثلاثه وورحمهم الله امين بالسردی، د امام أحمد امين بالجهر دی، او د لامذهبو اهل حديثو امين بالشردی.

د احنافو او د لامذهبو مسلکونه

د لامذهبو غټه دهوکه داده چې دوی خپله دعوه په پوره وضاحت سره نه بيانوي، بلکې ددې پرځای چې د دعوي پوره وضاحت وکړي، او بيا ورباندې دلايل او شواهد پيش کړي، نو د دعوي پر سر بله دعوه کوي، وهلم جرا.

دانګريزانو د دورې څخه تر ننه پورې دوی په دې مسئله په سلګونو رسالې ليکلي دي، لکن په دې کې يوه رساله هم داسې نشته چې دوي په کې اصل مسئله په پوره وضاحت سره بيان کړي وي، له دې وجهې ضروري ده، چې د بحث څخه مخکې د فريقينو مسلک په پوره وضاحت سره بيان کړو.

داهل سنت والجماعت احنافو مسلک:

(۱) په ټولو اذکارو او دعاگانو کې بهتر اخفاء (پټ لوستل) دي، له دې وجهې په لمانځه کې ټول ذکر ونه او دعاگانې پټې لوستلې شي، چونکه امین هم دنورو دعاگانو په شان دعاده، له دې وجهې په پټه لوستل یې بهتر دي.

(۲) په بعض ذکر ونو او دعاگانو کې د الله جل و علا دیادولو سره سره دانسانانو اطلاع هم مقصود وي، له دې وجهې هلته د ضرورت له وجهې جهرا (په زوره) لوستلې شي، خود الوستل خلاف الأصل او ترخیل مورده پورې خاص دي لکه: اذان، اقامت، دامام لپاره د انتقال تکبیرونه وغیره.

دلامذهبو مسلک:

(۱) ددوی منفرد (ځانته لمونځ کونکي) په فرضو، ستونو او نفلو کې امین په پټه واځي.

(۲) که فرض لمونځ په جماعت باندې ادا کوي نو صرف په شپږو رکعتونو کې امین په اوچت

او ازلولې او په پاتې یوولسو رکعتونو کې یې په پټه لولي.

یعنې دسهار په دوو رکعتونو کې، اود ماښام په اولو دوو رکعتونو کې، اود ماخوستن په اولو دوو رکعتونو کې یې جهرا یعنې په زوره لولي چې ټول شپږ رکعت شول. اود ماسپښین، مازدیگر، د ماښام دیو وروستني رکعت اود ماخوستن په وروستنیو دوو رکعتونو کې یې په پټه لولي، چې ټول یوولس رکعت شول.

(۳) دامین څخه بغیر نور ټول ذکر ونه او دعاگانې په ټولو لمونځونو کې په پټه لولي، لکه سبحانک

اللهم او درکوع او دسجدي تسبیحات، تشهد، درود، اخري دعا وغیره.

دلامذهبو تقيه:

دلامذهبو ددعوي اجمالاً دغه درې حصې دي: ترننه پورې دوي د اولې اود دریمې حصې لپاره بالکل په

خپلورسالو کې ځای ندي ورکړی، اونه به یې تر قیامت په احادیثو صحیحو، صریحو، مرفوعو وکې

ثابتي کړي لکه څرنگه چې ددوی دعو ده، چې دلایل صرف دوه دي قران او حدیث صحیح صریح مرفوع.

دوى صرف ددوهمى حصي داثبات لپاره قلمونه رااخستې دي، هغه هم د شپږو ركعتونوپه باره كې، دپاتې يولسوركعتونود حكم څخه ددوي كتابونه خالي دي .

اول باب (داحنافو دلايل)

اول فصل

دامين معنى او تلفظ:

آمين بالمد بروزن تامين فصيح دى، او آمين بروزن ثمين هم جائز دى. امام نووى رحمه الله فرمايي چې: (وَفِي آمِينَ لُغَتَانِ: آمِينَ وَآمِينَ الْمَدُّ وَالْقَصْرُ وَالْمَدُّ أَفْصَحُ وَالْيَمِيمُ خَفِيفَةٌ فِيهِمَا) [نووى شرح مسلم/ ج ۱/ ص ۱۷۴ / شرح مهذب/ ج ۳/ ص ۳۷۳].

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې: (آمِينَ وَهِيَ بِالْمَدِّ وَالتَّخْفِيفِ فِي جَمِيعِ الرِّوَايَاتِ وَعَنْ جَمِيعِ الْقُرَّاءِ ... وَمَعْنَاهَا اللَّهُمَّ اسْتَجِبْ عِنْدَ الْجَنُودِ). [فتح البارى شرح صحيح البخارى/ ج ۲/ ص ۳۳ / طبع دارالسلام/ رياض].

امين يوه دعائيه كلمه ده معنى يې داده چې يا الله زما دعا قبوله كړه، تفصيل به يې وروسته راشي ان شاء الله تعالى، ددې فصيح تلفظ دالف دمد سره اداء كيږي لكه څرنگه چې په حديث كې راځي چې (مدبهاصوته)

دوهم فصل

دجهر معنى (اوچت اواز) دى. اوداخفاء معنى (پټ اواز) دى بيا دهرېو لپاره درې درې مراتب دي: اعلى، اوسط او ادنى .

داخفاء مراتب :

(۱) اعلى درجه اخفاء داده چې په زړه كې تكلم وي، ليكن ژبه او شونډې په كې شريكې نه وي.

(۲) اوسطه درجه اخفاء داده چې دزړه سره ژبه هم شريکه شي چې تر خپلو غوږونو پورې اواز

راورسيږي.

(۳) ادنی درجه اخفاء داده چې دزړه سره ژبه هم شريکه شي او څنگ کې سپری يې واوري.

د جهر مراتب :

(۱) اعلی درجه جهردادی چې بني چينغې ووهي.

(۲) اوسطه درجه جهردادی چې نه دومره اوچت وي چې تر لرې لري پورې ورسېږي او نه دومره په
قلاره وي چې مقتديان يې هم وانه وري لکه الله ﷻ چې فرمائي: (وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُتُ بِهَا وَابْتَغِ
بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا) خلاصه دا چې اوسطه درجه جهردادی چې تر څلور وینځو صفونو پورې ورسېږي.

(۳) ادنی درجه جهردادی چې تر یو دوو صفونو پورې ورسېږي.

دریم فصل (آمین دعا ده)

(۱) د لغت په لحاظ : ځکه چې د معانیو لغویه وولپاره د اهل لغتویان دلیل جوړیدی شي، او

د اهل لغتویان دادی چې دادعائیه کلمه ده.

(۲) د قران کریم له وجهی : په قران کریم کې د حضرت موسی ﷺ او حضرت هارون علیه

السلام په باره کې الله ﷻ فرمائي: (قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا...) سورة یونس.

په تحقیق سره قبوله کړی شوه دعا ستاسو دواړو: په تفسیر الدر المنثور جلد ۳ ص ۳۱۵) کې
د حضرت ابو هریره ؓ، حضرت عبداللہ بن عباس ؓ، حضرت عکرمه ؓ، حضرت ابو صالح ؓ، حضرت ابو
العالیه ؓ، حضرت ربیع ؓ او حضرت زید بن اسلم ؓ څخه روایت دی چې موسی ﷺ دعا کوله او هارون
ﷺ امین ویلو الله ﷻ دواړو ته دعا کونکي ویلي دي. ددې څخه صفا ظاهريږي چې امین دعاده.

(۳) د حدیث پاک له وجهی: د بخاری شریف په ص ۱۰۷ باندې دي چې (قال عطاء امین دعاء

(حضرت عطاء فرمائي چې امین دعاده: او امام بخاری رحمه الله د آمین حدیث د صحیح البخاری په
کتاب الدعوات کې له دعاگانو سره ذکر کړی دی. وگوره: [صحیح البخاری/ ج ۲/ ص ۹۴۷].

او ابن خزيمه عليه السلام روايت ڪري ڏي: عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنَّ اللَّهَ أَعْطَانِي التَّامِينَ وَلَمْ يُعْطَهُ أَحَدٌ مِنَ التَّبِينِ قَبْلِي إِلَّا أَنْ يَكُونَ اللَّهُ قَدَا عَطَاهُ هَارُونَ يَدْعُو مُوسَى وَهَارُونَ يَوْمَ ابْنِ كَثِيرٍ، ج ۱ ص ۳۱

حضرت انس رضي الله عنه فرمائي ڇي رسول الله ﷺ فرمايلي دي ڇي بيشڪه الله ﷻ را ڪري ڏي ماته امين، اونهي ڏي ور ڪري هيڻ پيغمبر ته زما خنجه هڻڪي، مگر حضرت هارون عليه السلام ته يي ور ڪري وو، حضرت موسي عليه السلام به دعا ڪوله او حضرت هارون عليه السلام به امين ويلو.

(۴) **د تفاسير وله وجهي**: په تفسير جلالين، معالم التنزيل، مدارك، مظهرى وغيره تفاسيرو ڪي هم داشته ڇي امين دعاده، ڇڪه ڇي حضرت موسي عليه السلام دعا ڪوله او حضرت هارون عليه السلام امين ويلو، الله ﷻ دواڻو ته دعا ڪونكي ويلي دي.

ابن جرير طبري رحمه الله فرمايي ڇي: (لأن المؤمن دأب وكذلك قال أهل التأويل) [تفسير ابن جرير / ج ۹ / ص ۱۶۰]. علامه ابن حزم رحمه الله ليڪي ڇي: (فالتأمين دعاء صحيح بلا شك فكل تأمين دعاء وليس كل دعاء تأميناً) [محلى / ح ۳ / ۲۶۶].

عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ أَنَسٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ، قُلْتُ لِأَبِي الْعَالِيَةِ " {قَدْ أُجِيبَتْ دَعَاؤُكُمَا} [يونس: ۸۹]، قَالَ: إِنَّمَا دَعَا مُوسَى عليه السلام، وَأَمَّنْ هَارُونَ عليه السلام " فَمِنْ ثَمَّ قَالَ: قَدْ أُجِيبَتْ دَعَاؤُكُمَا. [التمهيد والاستذكار / لابن عبد الله / موسوعة شروح الموطأ / ج ۴ / ص ۳۷۲ / حاكم في معرفة علوم الحديث / ج ۱ / ص ۹۱].

نودلمر په شان واضحه شوه ڇي امين دعاده.

څلورم فصل

اصل په دعا ڪي اخفاء (پٽ لوستل) دي

(۱) اول دليل قرآن دي:

اللَّهُ ﷻ فرمايلي دي: (ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) سورة اعراف (۵۵)

بولي تاسې رب خپل هروخت په زاری، عذر، او په پټه سره. بې شکه چې هغه نه خوښوي د حد څخه تجاوز کونکي، حضرت زید بن اسلم رضی الله عنه فرمائي چې: (ان الجهر بالدعاء الاعتداء) [در منشور/ ج ۳/ ص ۴۳۰] د حد څخه د تجاوز معنی داده چې په اوچت او از دعا وکړئ، یعنې په پټه دعا کونکي رضی الله عنه محبوبین دي او (بلا ضرورته) په زوره دعا کونکي رضی الله عنه محبوبین ندي. غیر مقلد قاضی شوکانی لیکي چې: (او یرفع صوته بالدعاء صارخاً به) [فتح القدير/ ج ۲/ ص ۲۱۳]. څوک چې (بلا ضرورته) په اوچت آواز سره دعا کوي هغه معتدي یعنې له حد څخه تجاوز کوونکی دی.

(۲) دویم دلیل هم دقران ایت دی :

الله تعالی فرمائي: (وَإِذْ كُنَّا فِي نَفْسِكَ) [سورة اعراف] او یاده ته (ای بنده) رب خپل په زړه کې.

(۳) دریم دلیل هم دقران ایت دی :

الله تعالی د سورة مریم په اول کې په ذکر یا تسبیح باندې دخپلو رحمتونو د نازلولو ذکر کړی دی، فرمایلي یې دي چې دارحمتونه پرې الله تعالی ځکه نازل کړل چې ده خپل رب ته یه پټه دعا وکړه. (ذِكْرُ رَحْمَةِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَّرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا) [سورة مریم:] ذکر درحمت درب ستادی پربنده خپل ذکر یا کله چې غږ (سوال) یې وکړ خپل رب ته غږ (سوال) ورو.

(۴) څلورم دلیل، اول حدیث :

یو صحرايي سړی رسول الله صلی الله علیه و آله ته راغلو عرض یې وکړو چې یا رسول الله صلی الله علیه و آله زموږ خدای زموږ څخه لیرې دی، چې په اوچت او از دعا گانې وکړو، او که نږدې دي، چې په پټه دعا گانې وکړو، الله تعالی دده په جواب کې دا ایت نازل کړو چې (وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ)؛ او کله چې پوښتنه وکړي له تا څخه بندگان زما (له لرې والي او نژدې والي) زما نو بې شکه زه نژدې یم. معلومه شوه چې الله تعالی نږدې دی، نو په پټه دعا پکار ده.

(۵) پنجم دليل دوهم حديث:

حضرت ابو موسیٰ اشعري رضی اللہ عنہ فرمائي ڇي ڪله رسول الله ﷺ د خير د غزاء لپاره ووتلونو په يوميدان ڪي صحابه رضی اللہ عنہم وويه اوچت او از سره د الله اڪبر الله اڪبر او ازونه شروع ڪړه .

رسول الله ﷺ و فرمايل ڇي په خپلو خانو نو نرمي و ڪړئ، بي شكه ڇي تاسو ڪوئي او غايب ته او ازونه نه ڪوئ بلڪي داسي ذات ته او ازونه ڪوئ ڇي او ريډونكي او نږدي دي او پتاسو سره دي . (بخاري، ج ۲ ص ۳۴۶ / بخاري / رقم ۲۹۹۲ / ۴۲۰۲ / ۶۳۸۴ / ۶۶۱۰ / ۷۳۸۶ / مسلم / ج ۲ / ص ۳۴۶ / رقم ۶۸۰۲ / ۶۸۰۴ / ۶۸۰۷ / ۶۸۰۸ / ترمذي / رقم ۳۴۶۱ / ابوداود / رقم ۱۵۲۶ / ابن ماجه / رقم ۳۸۲۴ / تفسير ابن كثيره سورة اعراف د ۲۴ ركوع تفسير .

(۶) شپږم دليل، دريم حديث :

حضرت سعد بن ابى وقاص رضی اللہ عنہ فرمائي ڇي رسول الله ﷺ فرمائي ڇي: (خير الذكر الخفي وخير الرزق ما يكتفي) يعني بهترين ذكر هغه دي ڇي په پټه وي او بهترين رزق هغه دي ڇي د ضرورت لپاره ڪفايت ڪوي . [مسند احمد، ج ۱ ص ۱۷۲ / رقم ۱۴۷۷ / ۱۴۷۸ / ۱۵۵۹ / ۱۵۶۰ / ۱۶۲۳] موارد الظمان ، تلخيص صحيح ابن حبان ، بسند صحيح ، الجامع الصغير، ج ۲ ص ۸) (السراج المتبر، ج ۲ ص ۲۶۲)

(۷) اوم دليل، څلورم حديث:

د حضرت عايشي رضی اللہ عنہا بيان دي ڇي رسول الله ﷺ فرمائي ڇي دهغي لمونځ او يادرجي فضيلت دي ڇي د ڪوم لمونځ لپاره مسواڪ استعمال شوى وي په نسبت سره هغي لمونځ ته ڇي مسواڪ ورته نه وي استعمال شوى . او د پټ ذکر هم او يادرجي فضيلت دي .

ڇي ڪله د قيامت ورځ شي او الله ﷻ خپل مخلوق د حساب لپاره راجمع ڪړي، او د اعمالو راجمع ڪونكي او ليكونكي ملايكي راشي ، نو الله ﷻ به دي ملايكون ته وواڻي ڇي ايا زما دې بنده ڪوم يونيڪ عمل پاتې دي ؟ ملايكي به وواڻي ڇي نه يا الله ﷻ مونږ هيڅ شى ندي پريښى مگر ليكلې مودي، نو الله ﷻ به دي بنده ته وواڻي ڇي زما سره ستا يونيڪ عمل شته ڇي تاته ندي معلوم، زه نن دهغي بدله تاته

درکوم او هغه پٽ ذکر دی. اخرجه ابویعلی [رقم / ۴۷۱۹] قال الهیثمی فیہ معاویة بن یحی الصدقی وهو ضعيف [مجمع الزوائد، ج ۱۰ ص ۸۱ / رقم ۱۶۷۹۶]

(۸) اتم دلیل، پنجم حدیث :

قال الحسن بن علي بين دعوة السرو العلانية سبعون ضعفا ولقد كان المسلمون يجتهدون في الدعاء وما يسمع لهم صوت ان كان همسا بينهم وبين ربهم . (معالم التنزيل / در منشور / ج ۳ / ص ۴۳۱ / طبع مکتبه حقانيه / پشاور)

حضرت امام حسن بن علي ؑ فرمائي چي دپٽي اود زوره دعا په مابين کي اويادرجي فرق دی، او خامخا په تحقيق سره مسلمانانو به په دعاگانو کي کوشش کولو، اود دوي اواز به نه شواوريدل کيدلې بس ددوي دعاگانې به ددوي اود رب په مينځ کي پٽي کيدلې.

(۹) نهم دلیل، شپږم حدیث :

د حضرت انس رضی الله تعالی عنه مرفوع حدیث دی چي: (دعوة في السر تعدل سبعين دعوة في العلانية) [جامع الصغير / للسيوطي / رقم : ۴۲۰۶]. يعنې په پټه باندي دعا کول د اويانو جهري دعاگانو سره برابره ده.

(۱۰) لسم دلیل، اووم حدیث :

د حضرت انس رضی الله تعالی عنه مرفوع روایت دی چي: (خير الدعاء الخفي) [اعلاء السنن / ج ۶ / ص ۱۱۱ / رقم : ۱۷۴۳]

خلاصه ددلیل:

د دريم فصل څخه ثابته شوه چي . امين دعاده، اود څلورم فصل څخه ثابته شوه چي . اصل په دعا کي اخفاء ده، نواصل په امين کي اخفاء يعنې پټ لوستل دي، تزئين د قياس داسي دی چي . الامين دعاء (صغري) امين دعاده . والاصل في الدعاء الاخفاء (كبري) اصل په دعاء کي اخفاء ده . (فالاصل في

الامين الاخفاء (نتيجه) نواصل په امين کې اخفاء شوه. دلايل دصغری په دریم فصل کې بیان شو، او دلايل دکبری په څلورم فصل کې بیان شو.

اوس که غیر مقلدين دې دليل ته جواب ورکوي نو يابه اوله مقدمه يعنې صغری پرېږدي، او په قران اود حديث به داثابتوي چې امين دعانده، او يابه دوهمه مقدمه يعنې کبری پرېږدي او په قران او په حديث به داثابتوي چې اصل په دعا کې اخفاء نده.

او که اوله مقدمه هم مني، اودوهمه مقدمه هم مني، نو بيا خود نتيجې څخه انکار داسې دی، لکه يو څوک چې ددې څخه انکار کوي چې دوه جمعه يې دوه څلور کيږي، نو غير مقلدين دهغه کم عقل ماشوم په شان دي چې يوه کلمه په ټکو صحيح ووايي او تلفظ ورباندې غلط وکړي مثلاً په ټکو (مکه) داسې ووايي (ميم زبرمه، کاف زبرکه) او تلفظ وکړي (قاديان).

دهمدي دليل له وجهې ډيرو شوا فو خپله اسلحه په زمکه ايښي ده .

د شوا فو مشهور منطقي او مناظر امام فخر الدين رازي رحمه الله هم دا حنا فود دې دليل په مقابل کې خپله اسلحه ايښي ده، او فرمايلي يې دي چې ددې دليل څخه که د امين د پټ ويلو وجوب ثابت نه شي نو استجاب خو ضرور ثابتيږي اوزه هم ددې قائل يم. (تفسير کبير، ج ۱۴ ص ۱۳۱)

سورة اعراف / آيت نمبر ۵۵ / عبارت يې داسې دی چې: (قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ: إِخْفَاءُ التَّائِمِينَ أَفْضَلُ. وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ، إِعْلَانُهُ أَفْضَلُ، وَاحْتَجَّ أَبُو حَنِيفَةَ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ عَلَى صِحَّةِ قَوْلِهِ، قَالَ: فِي قَوْلِهِ: «أَمِينَ» وَجْهَانِ: أَحَدُهُمَا: أَنَّهُ دُعَاءٌ. وَالثَّانِي: أَنَّهُ مِنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ، فَإِنْ كَانَ دُعَاءً وَجَبَ إِخْفَاؤُهُ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: اذْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً وَإِنْ كَانَ اسْمًا مِنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ تَعَالَى وَجَبَ إِخْفَاؤُهُ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: وَادْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً. فَإِنْ لَمْ يَثْبُتِ الْوُجُوبُ فَلَا أَقْلَ مِنَ التَّذْيِيبَةِ وَنَحْنُ بِهَذَا الْقَوْلِ نَقُولُ [تفسير آيت نمبر ۵۵ / سورة اعراف].

همدارنگه علامه جلال الدين السيوطي رحمه الله ددې آيت په تفسير کې فرمايي چې: ادعوا ربكم

تضرعاً (حال تذلل) وخيفة (سراً) انه لا يحب المعتدين (بالتشدد ورفع الصوت) جلالين ص: ۱۳۴.

علامه قسطلاني رحمۃ اللہ علیہ دصحيح البخاري رحمۃ اللہ علیہ په شرح کې ليکي چې: وقال الحنفية والكوفيون، ومالك في رواية عنه بالاسرار، لانه دعا وسبيله الاخفاء، لقوله تعالى: ادعوا ربكم تضرعاً وخفية [قسطلاني شرح صحيح البخاري].

يعني ددې آيت له وجې احناف او مالکيان په پټه آمين وايي، بعضې حضرات آمين په ذکر کې شماري، نو بيا يې هم پټ لوستل بهتر دي: ۱- حافظ ابن کثير رح فرمايي چې لانه ذکر من الذاکر فلا يجهر به کسائر اذکار الصلوة. [ج ۱/ ص ۳۴].

يعني آمين د نورو ذکرانو په شان يو ذکر دی نو د مانځه د نورو ذکرانو په شان به دا هم په جهر نه لوستل کيږي. ۲- امام ابواسحاق شيرازي رحمۃ اللہ علیہ فرمايي چې: لانه ذکر مسنون في الصلوة فلا يجهر به المأموم کالتکبيرات کسائر اذکار الصلوة. [مذهب ج ۳/ ص ۳۶۸ مع شرح مذهب]. آمين په مانځه کې يو مسنون ذکر دی نو مقتدي به يې په جهر نه لولي لکه د مانځه تکبيرات او د مانځه نور ذکرونه.

اوله فايده: دقران پاک دهمدې اشاراتو او رواياتو له وجهې دلمانځه دټولو اذکارو او دعاگانو پټ لوستل ثابتيږي لکه دثناء، دتعوذ، دتسمي، دتکبيراتو دمنفرد او د مقتدي، دتسبيحاتو درکوع او دسجدي، دتشهد درود شريف، او د نورو دعاگانو.

دوهمه فايده: اصل دادی چې دعا او ذکر پټ ولوستل شي، ځکه چې الله ﷻ په زړو نو عالم دی، مگر کله چې دالله ﷻ د يادولو سره سره د انسانانو اطلاع هم مقصود وي، او انسانان پټ او ازنه اوري، نو د ضرورت له وجهې هلته په زوره لوستلي شي لکه:

(۱) اذان : چې هلته انسانان توه وراورول هم مقصود دي له دې وجهې په زوره کولی شي.

(۲) اقامت : هلته هم د مقتديانو خبرول مقصود دي له دې وجهې په زوره لوستلی شي.

(۳) امام به تکبيرات دانتقال هم په زوره لولي : ځکه چې د مقتديانو خبرول پکار دي، ليکن

مقتدي او خاتمه لمونځ کونکي ته د ضرورت نه شته لدې وجهې به په پټه لوستلي شي.

د غير مقلدينو وسوسې :

مونږ په قرآن، حديث، او په لغت باندې ثابته کړه چې امين دعاده، د قرآن او حديث په خلاف غير مقلدين دخلکو په زړونو کې يوه وسوسه اچوي چې امين تابع د دعادي، که دعا په جهرويلی شي نو امين به هم په جهرويلی شي او که دعا په پټه وويلی شي نو امين به هم پټ وويلی شي، الحق الصريح ج ۴ ص ۲۶۰ دوه مه چې پائی .

الاخساء : د امضمون (چې امين تابع د دعادي) نه د قرآن ايت دی، اونه د رسول الله ﷺ حديث دی، بلکې د قرآن او حديث په مقابل کې دلامذهبو قياس دی او بيا يې د قياس غلط هم دی ځکه چې دوی وائي چې څرنگه الحمد لله وي همغسې به امين وي، نو د غير مقلدينو مقتديان خو الحمد لله په پټه لولي نو يواځې امين ولی په زوره وائي ؟

بله وسوسه دا اچوي چې احناف ولې بعضې دعاگانې په اوچت اواز کوي؟ مونږ ووايو چې په کومه دعا کې مقتديانوته وراوړول او د مقتديانو اطلاع مقصود نه وي په هغې کې اصل اخفاء ده.

د مسلمان لپاره د ټولو څخه مخکې قرآن پاک دی چې کله د قرآن څخه د امين پټ ويل ثابت شول، نو د احاديثو راوړلو ته ضرورت نه شته ليکن دزيات اطمينان او د قرآن پاک دزيات تائيد لپاره يو څو مبارک احاديث هم رانقلوو

اول حديث: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِذَا قَالَ الْإِمَامُ: {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} [الفاتحة: ۷] فَقُولُوا: آمِينَ، فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ قَوْلَهُ قَوْلَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ ". (صحيح بخاری، ج ۱ ص ۱۰۸ / رقم: ۷۸۲ / ۴۴۷۵ / نسائی / ج ۱ / ص ۹۴ / رقم: ۹۲۹) (ابوداود / ج ۱ / ص ۹۴ / رقم: ۹۳۵).

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې کله امام (غیر المغضوب علیهم ولا الضالین) ووائي نو تاسو امين ووائي (پدغه وقت کې ملايکې هم امين وائي) نو د چا امين چې د ملايکو د امين سره موافق شوه تيرگناهونه به معاف شي .

دملايکو امين : د فکر کولو څخه وروسته د ملايکو په امين کې درې شيان را معلومېږي .

اول دملايکوامين په مونږکې هېچا هېڅکله هم ندی اوریدلې، نو ظاهره ده چې هغوی په پټه امین وائي.

دوهم ملايکې بغیردلو ستلود الحمد لله څخه امین وائي.

درېم ددوی دامین لپاره خاص وقت دی، یعنې چې کله امام ولا الضالین ووائي نو دوی امین وائي.

اهل سنت والجماعت احنافو ته زیږي

مونږ اهل سنت والجماعت احناف دالله ﷻ په فضل او کرم سره ددې زیږي پوره پوره مستحق یو، چې

دوقت او وصف په هراعتبار سره زموږه امین د ملايکو دامین سره موافق دی.

(۱) لکه څرنګه چې ملايکې په پټه امین وائي مونږه یې هم په پټه وایو.

(۲) ملايکې بغیردلو ستلود الحمد لله څخه امین وائي، مونږ احناف مقتدیان هم

بغیردلو ستلود الحمد لله څخه امین وایو.

(۳) ملايکې په هغه وخت کې امین وائي چې کله امام (ولا الضالین) ووائي، یعنې دفاتحې

دختمیدلو څخه وروسته امین وائي، مونږ هم په هغه وخت کې امین وایو چې کله دامام فاتحه ختمه شي.

دلماذهبو نامرادي:

لامذهبان لکه څرنګه چې دمخکنیو قراني ایتونو څخه باغي دي، همدارنګې دامین په ویلو کې

هم دملايکو سره مخالف دي، دڅو وجهو څخه.

اول: دوی دملايکو دطریقې په خلاف په زوره امین وائي.

دوهم: ددوی دامین وقت هم دملايکو دامین دوقت سره مخالف دی.

ځکه چې ددوی کوم مقتدیان چې وروسته راشي او په جماعت کې شریک شي ظاهره ده، چې هغه غیر

مقلد پخپله هم فاتحه لولي دده فاتحه لانوي ختمه شوی، چې امام ولا الضالین ووائي، نو اوس که دامقتدی

امین وایي، نو دخپلې فاتحې په مینځ کې یې امین وویلو، او دقران کریم تحریف راغلو. ځکه چې په قران کریم

کې امین د فاتحې په اخر کې دی او ده په مینځ کې وویلو نو د. (یحرفون الکلم عن مواضعه) مصداق شو او که

دامام سره یې نه وایې بلکې دخپلې فاتحې دختمیدلو څخه وروسته امین وائي نو دملايکو دامین سره په وقت

کې مخالفت راغلو همدارنګه (امین) طابع یعنې مېردي او مهر وروسته وي.

دريم: ملايکي دامام سره د الحمد لله دلوستلو څخه بغير امين وائي او دامام په الحمد لله اکتفاء کوي او غير مقلدين دامام سره الحمد لله لولي، او بيا امين وائي.

دوهمه طريقه د استدلال داده چې: که امام امين بالجهر ويلې، نو مقتديانو به د امام امين اورېدلي، نو بيا خو داسې په کار و چې: (اذا قال الامام امين فقولوا امين). لکن دلته داسې نه ده، ځکه چې مقتديان دامام امين نه اوري، بلکې (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) اوري، نو ځکه يې وفرمايل چې: (اذا قال الامام غير المغضوب عليهم ولا الضالين).

دوهم حديث

دوهم حديث: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا قَالَ الْقَارِئُ: {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} [الفاتحة: ٧] فَقَالَ: مَنْ خَلْفَهُ: آمِينَ، فَوَافَقَ قَوْلُهُ قَوْلَ أَهْلِ السَّمَاءِ، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ". (صحيح مسلم، ج ١ ص ١٧٦) حديث نمبر ٩١٩

حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې کله چې قاري (امام) (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) ووائي بيا مقتديان امين ووائي، پس کله چې د دوی امين د اسمان والا خلکو (ملايکو) دامين سره موافق شي نو دده مخکني ټول گناهونه به معاف شي او ظاهره ده چې:

(١) د ملايکو امين چاندی اوريدلې نو په پټه يې وائي.

(٢) اود فاتحې په اخر کې يې وائي.

(٣) او بغير دلوستلو د الحمد لله څخه يې وائي.

دريم حديث: ابن عيينة رضي الله عنه عَنِ الزُّهْرِيِّ رضي الله عنه، عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَعْدٍ رضي الله عنه عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه رَفَعَهُ قَالَ: «إِذَا أَمَّنَ الْقَارِئُ فَأَمَّنُوا، فَمَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ» [مصنف ابن أبي شيبة ج ٥/ ص ٣٠٩ رقم ٨٠٤١].

حضرت ابو هريره رضي الله عنه فرمايي چې: کله امام امين ووايي نو تا سوهم امين ووايي نو د چا امين چې د ملايکو دامين سره موافق شو دده تير شوي گناهونه به معاف شي. [طريقه د استدلال يې مخکې تيره شوه].

خلورم حديث

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَابْنُ حَشْرَمٍ قَالَا: أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنَا يَقُولُ: "لَا تُبَادِرُوا الْإِمَامَ إِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَإِذَا قَالَ: وَلَا الضَّالِّينَ فَقُولُوا: آمِينَ، وَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإِذَا قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقُولُوا: اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ." [مسلم ج ۱/ ص ۱۷۷ رقم ۹۳۱].

ابو هريرة رضي الله عنه فرمايی چې رسول الله ﷺ به مونږ ته (د مونځ) تعليم راكولو، فرمايل به يې چې د امام څخه مه مخكې كيږئ، كله چې امام الله اكبر ووايي نو تاسو هم الله اكبر ووايئ، او كله چې امام ولا الضالين ووايي، نو تاسو آمين ووايئ، او كله چې امام ركوع كوي نو تاسو ركوع وكړئ، او كله چې امام سمع الله لمن حمده ووايي نو تاسو ربنا لك الحمد ووايئ.

طريق الاستدلال: پدې حديث كې د اذا كبر فكبروا ذكر راغلو ځكه چې هغه امام په جهروا يي، همدارنگه د (اذا قال غير المغضوب... الخ) ذكر راغلو ځكه چې دا هم په جهردی نو كه آمين په جهروي نو د مقتدي آمين به يې د امام د آمين پورې داسې معلق كړی وي چې اذا امن فقولوا آمين او دلته يې د امام د ولا الضالين پورې معلق كړی دی.

پنجم حديث

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا قَالَ الْإِمَامُ: {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} [الفاتحة: ۷]، فَقَالَ الَّذِينَ خَلْفَهُ: آمِينَ، فَالْتَقَتْ مِنْ أَهْلِ السَّمَاءِ وَأَهْلِ الْأَرْضِ آمِينَ، غَفَرَ اللَّهُ لِلْعَبْدِ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"، قَالَ: "وَمَثَلُ الَّذِي لَا يَقُولُ: آمِينَ، كَمَثَلِ رَجُلٍ غَزَا مَعَ قَوْمٍ فَاقْتَرَعُوا، فَخَرَجَتْ سِهَامُهُمْ وَلَمْ يَخْرُجْ سَهْمُهُ، فَقَالَ: مَا لِي سَهْمِي لَمْ يَخْرُجْ؟ قَالَ: إِنَّكَ لَمْ تَقُلْ: آمِينَ"

د حضرت ابو هريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې كله امام (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) ووايي، بيا امين ووايي، پس د زمكې دخلكو امين چې د اسمان دخلكو د امين سره موافق شي نو بنده لره ټول مخكني گناهونه معاف شي، او څوك چې امين ونه ووايي دهغه داسې مثال دی

چي يوسري دنورو خلکوسره جهادته دتللو لپاره قرعه اندازې وکړي، اودده قرعه راونه وزي، نودې پوښتنه وکړي چې زما قرعه ولې راونه وتله؟ جواب ورته ورکړل شي چې تامين ندی ويلې.

پدې حديث کريمه کې دمغفرت وعده په هغه امين باندې ورکړل شوي ده، چې دملايکو دامين سره موافق شي اودملايکو، امين سره هغه امين موافق کيږي چې پټ ولوستل شي ځکه دملايکو امين چاندي اوريدلی نو په پټه دی.

شپږم حديث :

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا قَالَ الْإِمَامُ {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} [الفاتحة: ٧] فَقُولُوا: آمِينَ؛ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَقُولُ: آمِينَ، وَإِنَّ الْإِمَامَ يَقُولُ: آمِينَ، فَمَنْ وَافَقَ تَأْمِينَهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ". [رواه احمد والنسائي ص ١٤٧ / رقم: ٩٢٧ / والداري ج ١ ص ٣١٤ واسناده صحيح اثار السنن / ج ١ / ص ١٠٠ / باب تامين الامام / ابن حبان في صحيحه، ج ١ ص ١٩٤ وفي البعض : ص ٢٢٠].

طريقه داستدلال : په دې حديث کې درې دلايل دي چې امين په پټه لوستلی شي.

(١) - رسول الله ﷺ مقتدي ته حکم کړی دی چې کله هغه دامام (ولا الضالين) واورې نو امين دې ووايي، نو دمقتدي امين يې دامام دولا الضالين پورې معلق کړی دی، ددې څخه صفا معلومېږي چې امام ولا الضالين په زوره وائي امين په زوره نه وائي، که نه دمقتدي امين به يې دامام دامين پورې معلق کړی وي اوداسې به يې ويلي وي چې کله امام امين ووائي تاسو امين ووائي.

(٢) رسول الله ﷺ فرمائي چې. (فان الملايکه تقول امين).

يعني بې شکه چې ملايکې امين وائي دا جمله رسول الله ﷺ له دې وجهې ذکر کړې ده چې مونږ دملايکو امين نه اورو، که مونږ دملايکو امين اوريدلی نو بيا به د رسول الله ﷺ دا خبر را کول يولغو، کاروو. (معاذ الله) ورپسې رسول الله فرمايلي دي چې: (وان الامام يقول امين) يعني بې شکه چې: امام امين وائي.

دا جمله هم دمخکني جملې په شان لدې وجهې ذکر شوی ده چې مقتديان دامام امين نه اوري لکه دملایکو امين چې نه اوري، که مقتديانو دامام امين اوریدلې نوبیا به دانهضرت ﷺ دا اطلاع ورکول هم یوې فايدې کاروی (معاذ الله).

(۳) دحدیث په اخر کې رسول الله ﷺ فرمائي چې: (فمن وافق تأمينه تأمين الملائكة غفرله ماتقدم من ذنبه) يعنې دچا امين چې دملایکو دامين سره موافق شي دده تير شوي ټول گناهونه به معاف شي اومخکې بيا ياد خبره تيره شوې ده چې دملایکو دامين سره هغه امين موافق دی چې په پټه ولوستلې شي ځکه چې ملايکي يې هم په پټه وائي.

اووم حديث: وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ (في حديث طويل) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا صَلَّيْتُمْ فَأَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ ثُمَّ لِيُؤْمَبَكُمْ أَحَدُكُمْ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَإِذَا قَالَ (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) فَقُولُوا آمِينَ يُجِبْكُمْ اللَّهُ فَإِذَا كَبَّرَ وَرَكَعَ فَكَبِّرُوا وَارْكَعُوا فَإِنَّ الْإِمَامَ يَزَكُّ قَبْلَكُمْ وَيَرْفَعُ قَبْلَكُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَتِلْكَ يَتِلْكَ» قَالَ: «وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» فَقُولُوا اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ يَسْمَعُ اللَّهُ لَكُمْ » .. [مسلم، ج ۱ ص ۱۷۶ / رقم: ۹۰۳]

دحضرت ابو موسی اشعري رحمه الله څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ مونږ ته دجماعت لمونځ راښودلو، ویې فرمایل چې: کله مودلمانځه اراده وکړه، نو خپل صفونه سیده کړی بیا دی یوکس امامتي درکړي نو کله چې امام الله اکبر ووايي تاسو هم الله اکبر ووايي او چې کله امام (غیر المغضوب علیهم ولا الضالین) ووايي تاسو امین ووايي، الله ﷻ به ستاسو سره محبت وکړي، او چې کله امام الله اکبر ووايي اورکوع وکړي تاسو هم الله اکبر ووايي، اورکوع وکړی، امام رکوع او درکوع څخه راجیگیدل ستاسو څخه مخکې کوي او چې کله امام (سمع الله لمن حمده) ووايي، نو تاسو (ربنا لک الحمد) ووايي.

طریقه داستدلال: په دې حدیث کریمه کې رسول الله ﷺ په تکبیر، رکوع، وغیره کې امام او مقتدي دواړو ته حکم کړی دی نو په دې امورو کې امام او مقتديان شریک دي. او په فاتحه، امین، تسمیع، اوتحمید کې یې تقسیم کړی دی، یعنې امام به فاتحه لولي چې کله یې. (غیر المغضوب علیهم ولا الضالین) ولوستلو نو مقتديان به امین ووايي او همدارنگې امام چې کله (سمع الله لمن حمده) ووايي

نومقتديان به (ربنا لك الحمد) ووائي، نورسول الله ﷺ د (ربنا لك الحمد) په باره كې داسې الفاظ ذكر كړي (فقلو ربنا لك الحمد) ووائي تاسو ربنا لك الحمد اود امين په باره كې يې هم همدا سې الفاظ راوړي دي (فقلوا امين) ووائي تاسو امين .

اوربنا لك الحمد خو اتفاقاً پټ لوستلی شي، نو امين به هم پټ لوستلی شي داسې نه شي كيدلې چې دربنا لك الحمد په باره كې د (قولوا) لفظ . په معنی دپټولو ستلوشي، اود امين په باره كې د (قولوا) لفظ . په معنی د اوچتو لوستلو سره شي .

په دې حديث كې د احقاق دوه مسائل :

(۱) په دې حديث كې رسول الله ﷺ الحمد لله لوستل صرف دامام وظيفه گرزولې ده، داسې يې فرمايلي دي چې (واذا قال غير المغضوب) يعني چې كله امام (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) ووائي كه چيرته د الحمد لله لوستل دامام اومقتديانودواړو وظيفه وي، نورسول الله ﷺ به داسې فرمايلي وو چې . (اذا قلتم غير المغضوب الخ) يعني چې كله تاسو ټول (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) ووائي .

(۲) په دې حديث كې يې دامين لپاره دربنا لك الحمد په شان د (قولوا) لفظ استعمال كړی دی چې دربنا لك الحمد په باره كې په معنی دپټولو ستلودی، نو دامين په باره كې به هم په معنی دپټولو ستلووي ځكه دواړه په يو حديث كې راغلي دي .

د لامذهبو خيانت

بعضې غير مقلدين درسول الله ﷺ د دې لفظ (فقلوا امين) ترجمه داسې كوي چې په اوچت اواز باندې امين ووائي، حالانكه دا (د اوچت اواز) كلمه دوي دخپل ځان څخه د حديث په معنی كې ورزياتوي، گويا چې دوي رسول الله ﷺ ته د امشوره وركوي چې : يا رسول الله ﷺ ! ستا الفاظ كافي نه دي د (اوچت اواز) لفظ ورزياتول پكار دي . مونږ د دې لامذهبو څخه پوښتنه كوو چې تاسو د قولوا د لفظ په ترجمه كې اوچت اواز ورزيات كړو، نو دا حاديثو د دې لاندې جملو څه معنی ده ؟

(۱) اذا قال الامام سمع الله لم حمده فقولوا ربنا لك الحمد [بخاری/ ج ۱ / ص ۱۰۹ / مسلم / ج ۱ /

ص ۱۷۶] ايا ددي هم دامعنی ده چې په اوچت اواز باندې ربنا لك الحمد وواځي؟

(۲) (قولوا التحيات لله) [بخاری/ ج ۱ / ص ۱۱۵]. ايا ددي هم دامعنی ده چې په اوچت

اواز التحيات وواځي؟

(۳) قولوا اللهم صل علي محمد. ايا ددي هم دامعنی ده چې په اوچت اواز اللهم صلي على

محمد وواځي؟

په دې جملو کې لاهذه داوچت اواز کلمه نه ورشاملوي، اودامین په باره کې یې ورشاملوي. افسوس چې لاهذه دومره متعصبه فرقه ده، چې کله په ضد کې راشي نو د. (صَمُّ بُكْمٌ غُنَى فَهْمٌ لَا يَرْجِعُونَ) مصداق شي، دقران څخه هم منکرېږي، اوداحادیثوهم غلطې ترجمې کوي، ترڅو چې خپل روحاني پلرونه انگریزان خوشحاله کړي، اوپه یوه بهانه دمسلمانانو په مینځ کې اختلاف پیدا کړي. لاهذه ملانیا ز محمد نیاز عرف امین الله پشاورۍ لیکي چې دلته داذاقال مقابله دقولوسره راغلې ده، اوداخوواضحه خبره ده چې امام خوقول په جهر سره کوي، نومقتدیان به هم امین په جهر سره وائي ځکه ظاهره داده چې دلته اتفاق په صفت کې مراد دی. (الحق الصريح ج ۴ ص ۲۲۱ باب القراءة في الصلوة المسئلة الخامسة).

الاخساء: په بخاري اوپه مسلم کې حديث کې دي چې (اذا قال الامام سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا لك الحمد) (مشکوٰۃ ج ۱ ص ۸۲ باب الركوع الفصل الاول. دلته دقال مقابله دقولواسره راغلی ده اوداهم واضحه ده چې امام قول په جهر کوي، نو ايا دلته به هم مقتدیان ربنا لك الحمد په جهر سره وائي؟ لاهذه خناسه! دلته ولی اتفاق په وصف کې ظاهر ندي؟

فان قيل: چې امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ د (قولوا) څخه آمین بالجهر ثابتوي او دې حدیثونو ته د آمین بالجهر باب لگوي، همدارنگه محمد بن اسحاق بن خزيمه النيسابوري رَحِمَهُ اللهُ هم ورته د آمین بالجهر باب قايموي. [وگوره صحيح ابن خزيمه ج ۱ / ص ۲۸۶ رقم ۵۷۰].

قلنا: چې حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ هم د الزين بن منير قول رانقلوي چې کله مطلق خطاب راشي يعنې د جهر او سر قيد پکې نه وي نو هغه په جهر ور حملېږي. [فتح الباري ج ۲ / ص ۳۴۵] القول المتين ص ۲۴.

د امام بخاري رحمه الله سره که د آمين بالجهر په باره کې کوم صحيح حديث وای نو خامخا به يې په صحيح البخاري کې ذکر کړی وای. او باب جهر المأموم بالتأمين د امام بخاري رحمه الله خپل باب دی لاندې په يو حديث کې هم د آمين سره د جهر لفظ نه شته.

اهم حديث: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِذَا أَمَّنَ الْإِمَامُ، فَأَمَّنُوا، فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينَهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. [صحيح البخاري ج ۱/ ص ۱۰۸ رقم ۷۸۰ ورقم ۶۶۰۲] مسلم باب التسميع والتحميد والتأمين رقم ۹۱۴ [ترمذي رقم ۲۵۰ نسائي رقم ۹۴۸].

د اهل سنتو فخر مولانا سرافراز خان صفدر رحمه الله فرمايي چې هغه ټول احاديث چې په هغې کې د اذا امن الامام فامنوا جمله راغلې ده؛ هغه زمونږ لپاره دليل دی. [خزائن السنن ص ۳۲۸].

پدې حديث کې راغله چې: (اذا امن الامام فامنوا) د مقتديانو آمين يې د امام د آمين پورې معلق کړو، او په نورو حديثونو کې داسې راغلي وو چې: (اذا قال غير المغضوب عليهم ولا الضالين، فقولوا آمين) نو پدې کې يې د مقتديانو آمين د امام د (ولا الضالين) پورې معلق کړو نو په (اذا امن الامام فامنوا) کې داسې تاويل پکار دی چې دنورو احاديثو سره يې موافقت راشي.

(۱) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې: فالجمع بن الروايتين يقتضي حمل قوله اذا امن الامام على المجاز. [فتح الباري ج ۲/ ص ۳۴۲ طبع دار السلام رياض] يعني علماوو فرمايلي دي چې: داذا قال الامام غير المغضوب عليهم ولا الضالين او د اذا امن الامام فامنوا په مابين کې د جمع او د تطبيق لپاره په دوهم عبارت کې مجاز پکار دی.

(۲) امام نووي رحمه الله د دواړو حديثونو په مينځ کې تطبيق کوي او فرمايي چې: وتأولوا قوله بالتأمين: اذا امن الامام فامنوا، قالوا معناه: اذا أراد التأمين. [نووي شرح مسلم ج ۱ ص ۱۷۴].

جمهورو علماوو د اذا امن ترجمه داسې کړې ده چې: کله امام اراده د آمين وکړي نو بيا تاسو آمين ووايئ.

(۳) امام نووي رحمه الله مزيد فرمايي چې: وأما روايته اذا امن الامام فامنوا فمعناها: اذا أراد

التأمين. [نووي شرح مسلم ج ۱/ ص ۱۸۶].

(۴) همدا خبره امام نووي رحمه الله په شرح المذهب کې هم ليکلي ده فيحمل الأول على أن المراد

اذا أراد التأمين فامنوا ليجمع بينهما [شرح المذهب ج ۲/ ص ۳۷۲].

(۵) غير مقلد شوڪاني ليکي ڇي: وجمع الجمهور بين الروايتين بأن المراد بقوله اذا أمن الامام، أي أراد التأمين ليقع تأمين الامام والمأموم معاً. [نيل الأوطار ج ۲/ ص ۲۳۳]. يعني جمهور دواړو روايتونو په مابين ۾ ڪي تطبيق داسي ڪوي ڇي: د (اذا أمن الامام) ترجمه په (اذا أراد التأمين) باندې ڪوي او دا ددې لپاره ڇي ڪه امام اول امين ووايي او بيا مقتديان امين ووايي، نو د امام او د مقتديانو آمينونه په يو وخت ۾ ڪي رانغلل. او ڪه امام اراده د آمين وڪړي او مقتديان امين ووايي نو د امام او د مقتديانو آمينونه به په يو وخت ۾ ڪي شي.

(۶) علامه ابن دقيق العيد فرمايي ڇي: دلالة الحديث على الجهر أضعف من دلالة على نفس التأمين قليلاً، لأنه قد يدل دليل على تأمين الامام من غير جهر. [أحكام الأحكام بحواله طرح التثريب في شرح التريب ج ۲/ ص ۲۶۸].

د اذا أمن الامام والا حديث دلالت په جهر باندې ډېر ضعيف دی، د دلالت دده څخه په نفس امين ڇي معمولي غوندې وي ځکه ڇي کوم يو دليل خامخا د امام په آمين باندې دلالت ڪوي، حاصل دا ڇي جمهور علماء د (اذا أمن) ترجمه په (اذا أراد التأمين) باندې ڪوي او اراده د زړه فعل دی او د زړه فعل پٽ وي نو ددې څخه معلومه شوه ڇي امام په پټه آمين وائي.

د يو لامل مذهب جهالت: رسول الله ﷺ فرمايلي دي ڇي. (اذا أمن الامام فأمنوا) يعني ڪله ڇي امام امين ووائي نو تاسو هم امين ووائي.

يو لامل مذهب ليکلي دي ڇي ددې حديث څخه معلومېږي ڇي امام په اوچت او ازباندې امين وائي، او ڇي ڪله مقتديان د امام امين واورې نو دوی ډي هم امين ووائي، او د حديث دا جمله بعينه د رسول الله ﷺ ددې قول په شان ده ڇي (اذا کبر فکبروا) يعني ڇي ڪله امام الله اکبر ووائي نو تاسو هم الله اکبر ووائي او ظاهره ده ڇي امام په اوچت او از الله اکبر ووائي.

جواب: ددې حديث څخه د لامل مذهبواستدلال بالکل غلط دی، ځکه ڇي ڪله امام په اوچت او از الله اکبر ووائي نو مقتديان يې ڇي واورې هغوی په پټه الله اکبر ووائي نو (امنوا) د (کبروا) په شان دی. يعني لکه څرنگه ڇي مقتديان په پټه الله اکبر ووائي همدارنگي دی امين هم په پټه ووائي.

پاڻي شو د امام امين لوستل، نو د امام پي الله اڪبر لوستلو ورقياس كول غلط دي، حڪم ڇي دامام الله اڪبر اودمقتديانو الله اڪبر په يو وقت ڪي لوستل ندي ضروري، ڪله ڇي امام الله اڪبر وائي اومقتدي دامام الله اڪبر وازي اودامام خنجه لبروروسته الله اڪبر وائي نوجايزدي.

ليکن دامين متعلق ڏير روايات مخڪي تيرشول ڇي دامام، مقتديانو، اودملايڪوامين بالڪل په يو وقت ڪي لوستل مناسب دي، نو د (اذا امن) معني داده ڇي ڪله امام اراده دامين وڪري او اراده په زړه ڪي ڪيري لکن دزړه په دى اراده باندې قرينه شته ڇي هغه د ولا الضالين لوستل دي. اوياد (اذا امن) معني داده ڇي (اذابلغ الي موضع استدعي التامين) يعني ڇي ڪله امام هغه ځاى ته ورسيري په كوم ځاى ڪي ڇي امين لوستل شي اودامعني دبل حديث (اذا قال الامام (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) فقولواامين) سره موافق ده.

دشعبه رَحْمَةُ اللَّهِ په طريقه په ديارلسو سندونو باندې

د حضرت وائل بن حجر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حديثونه

(۱) وَبِهِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كَهَيْلٍ، عَنْ حُجْرٍ أَبِي الْعَنْبَسِ، قَالَ: سَمِعْتُ عَلْقَمَةَ يُحَدِّثُ، عَنْ وَائِلٍ رضي الله عنه، (أَوْ سَمِعَهُ حُجْرٌ، مِنْ وَائِلٍ رضي الله عنه) قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا قَرَأَ: {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} [الفاتحة: ۷] قَالَ: «أَمِينَ» وَأَخْفَى بِهَا صَوْتَهُ، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى، وَسَلَّمَ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ". مسند أحمد ج ۴/ ۳۳۶ رقم ۱۹۰۵۹ [ترمذي رقم ۴۸، ۴۴ ص ۱۲۷].

حضرت وائل بن حجر رضي الله عنه فرمايي ڇي رسول الله صلي الله عليه وسلم مونږ ته مونږ را ڪړو، ڪله ڇي رسول الله صلي الله عليه وسلم (غير المغضوب عليهم ولا الضالين) ولوستلو نو آمين يې وويل او اوازي يې ورباندې پٽ ڪړو، يعني په پټه يې ولوستلو، او بني لاس يې په چپ لاس باندې ڪينډولو، او بني او چپ طرف ته يې سلام وگرځولو.

(۲) وَبِهِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ قَالَ: وَقَالَ شُعْبَةُ: وَخَفَضَ بِهَا صَوْتَهُ. (مسند أحمد رقم ۱۹۰۴۹ طبع بيروت الافكار الدولية لبنان طبع رابع سنة ۲۰۱۰هـ) يعني حضرت شعبه رضي الله عنه فرمايي ڇي اوازي يې ورباندې ټټه ڪړو.

(۳) وَبِهِ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سَلَمَةُ بْنُ كُهَيْلٍ، قَالَ: سَمِعْتُ حُجْرًا أَبَا الْعَنْبَسِ، قَالَ: سَمِعْتُ عَلْقَمَةَ بْنَ وَائِلٍ، يُحَدِّثُ عَنْ وَائِلٍ، وَقَدْ سَمِعْتُهُ مِنْ وَائِلٍ عليه السلام، أَنَّهُ صَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَرَأَ {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} [الفاتحة: ۷] قَالَ: «آمِينَ» حَفَضَ بِهَا صَوْتَهُ [مسند ابوداؤد الطيالسي رقم ۱۱۱۷ طبع هجر للطباعة والنشر سنة ۱۴۱۹ هـ ومسند ابوداؤد الطيالسي ص ۱۳۸ رقم ۱۰۲۴ منحة المعبود في ترتيب مسند الطيالسي ص ۹۲].

حجر ابو العنيس عليه السلام فرمايې چې ما د علقمه عليه السلام په واسطه هم د حضرت وائيل عليه السلام څخه اوريدلي دي او بالذات مې هم د حضرت وائيل عليه السلام څخه اوريدلي دي چې ده د رسول الله صلى الله عليه وسلم مونځ کولو نو کله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} ولوستلو نو ورپسې يې په پټه آمين وويلو.

(۴) وَبِهِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ صَاعِدٍ، ثنا أَبُو الْأَشْعَثِ، ثنا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، ثنا شُعْبَةُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ حُجْرِ أَبِي الْعَنْبَسِ، عَنْ عَلْقَمَةَ، ثنا وَائِلٌ، أَوْ عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ عليه السلام، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَمِعْتُهُ حِينَ قَالَ: {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} [الفاتحة: ۷]، قَالَ: «آمِينَ» وَأَخْفَى بِهَا صَوْتَهُ، وَوَضَعَ يَدَهُ الِئْمْنَى عَلَى الْيُسْرَى، وَسَلَّمَ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ [سنن دار قطني ج ۱/ص ۳۳۴] سنن دار قطني مترجم ج ۲/ جزء ۴ ص ۴۵۲ و ص ۴۵۳ رقم ۱۲۵۵.

د حضرت وائيل بن حجر عليه السلام څخه روايت دی چې دوی عليه السلام د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره مونځ کولو نو فرمايې چې ما ترينه واوريدل چې کله يې چې غير المغضوب عليهم ولا الضالين وويلې نو ورپسې يې په پټه آمين وويلې او بنی لاس يې په چپ لاس باندې کيسودلو او بنی او چپ طرفته يې سلام وگرځولو:

(۵) وَبِهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ فُورَكٍ، أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ عليه السلام، ثنا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ، ثنا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، ثنا شُعْبَةُ، أَخْبَرَنِي سَلَمَةُ بْنُ كُهَيْلٍ، قَالَ: سَمِعْتُ حُجْرًا أَبَا الْعَنْبَسِ قَالَ: سَمِعْتُ عَلْقَمَةَ بْنَ وَائِلٍ يُحَدِّثُ عَنْ وَائِلٍ وَقَدْ سَمِعْتُهُ مِنْ وَائِلٍ أَنَّهُ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَرَأَ {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} [الفاتحة: ۷] قَالَ: آمِينَ حَفَضَ بِهَا صَوْتَهُ [سنن کبری: بهیقي ج ۲/ ص ۵۷].

حجر ابو العنيس فرمايې چې ما په واسطې د علقمه هم د حضرت وائيل عليه السلام څخه اوريدلی دي او بالذات مې هم د حضرت وائيل عليه السلام څخه اوريدلي دي چې ده د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره مونځ وکړو نو کله يې چې {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} وويلې نو ورپسې يې په پټه آمين وويلو.

(۶) قَالَ أَبُو عِيسَى وَرَوَى شُعْبَةُ هَذَا الْحَدِيثَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كَهِيلٍ، عَنْ حُجْرٍ أَبِي الْعَنْبَسِ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَائِلٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ: {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ}، فَقَالَ: آمِينَ وَخَفَضَ بِهَا صَوْتَهُ. [ترمذي ص ۱۲۷ تحت رقم ۲۴۸ طبع بيروت].

حضرت وایل رضی اللہ عنہ فرمائی چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د غیر المغضوب علیہم ولا الضالین ثخنه وروسته په

پته آمین وویل.

(۷) رواه ابو مسلم الكجي في سننه، حدثنا عمرو مرزوق، قال: حدثنا شعبة، عن سلمة بن كهيل، عن حجر بن عنبس، عن علقمة بن وائل، عن وائل، قال وسمعه حجر من وائل قال صلى النبي صلی اللہ علیہ وسلم فذكر الحديث. [تلخيص الحبير لابن حجر ذيل شرح المذهب ج ۲/ ص ۳۴۹ ترجمه يي مخکي ذکر شوه.

(۸) وَبِهِ قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ الْفَقِيه، وَأَبُو عَبْدِ اللَّهِ الصَّفَّارُ الرَّاهِدُ، وَعَلِيُّ بْنُ خَمَّشَادٍ الْعَدْلُ، قَالُوا: ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِسْحَاقَ الْقَاضِي، ثنا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، وَأَبُو الْوَلِيدِ، قَالَا: ثنا شُعْبَةُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كَهِيلٍ، قَالَ: سَمِعْتُ حُجْرًا أَبَا الْعَنْبَسِ، يُحَدِّثُ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَائِلٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ صَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَالَ: {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} [الفاتحة: ۷] قَالَ: «آمِينَ» يَخْفِضُ بِهَا صَوْتَهُ " هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ، رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى وَلَمْ يُحَرِّجَاهُ، [مستدرک حاکم ج ۲/ ص ۶۰۸ رقم ۲۹۶۸ طبع دار المعرفة بيروت مستدرک حاکم مع تلخیص ذهبي ج ۲/ ص ۲۳۲].

حضرت وایل رضی اللہ عنہ فرمائی چې ده صلی اللہ علیہ وسلم د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سره مونځ وکړو نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د (غیر

المغضوب علیہم ولا الضالین) ثخنه وروسته په پته آمین وویل.

(۹) امام طبري رحمته اللہ علیہ فرمائی چې: حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ الْمُثَنَّى، ثنا أَبُو الْوَلِيدِ، ثنا شُعْبَةُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كَهِيلٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَنْبَسٍ، يُحَدِّثُ، عَنْ وَائِلِ بْنِ الْحُضَرِيِّ، أَنَّهُ صَلَّى خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَالَ: {وَلَا الضَّالِّينَ} [الفاتحة: ۷] قَالَ: «آمِينَ» فَأَخْفَى بِهَا صَوْتَهُ. [معجم كبير للطبراني ج ۲/ ص ۴۵].

ترجمه يي د مخکي په شان ده.

(۱۰) امام طبراني رحمه الله فرمايي چې: حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ الْمُثَنَّى، ثنا أَبُو الْوَلِيدِ: حَدَّثَنَا أَبُو مُسْلِمٍ الْكُشَيُّ رحمه الله، ثنا حَجَّاجُ بْنُ تُصَيْرٍ، ثنا شُعْبَةُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كَهِيلٍ قَالَ: سَمِعْتُ حُجْرَ أَبَا الْعَنْبَسِ رحمه الله يُحَدِّثُ، عَنْ وَالِّ بْنِ الْحَضَرَمِيِّ، أَنَّهُ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَالَ: «وَلَا الضَّالِّينَ» [الفاتحة: ۷] قَالَ: «آمِينَ» وَأَخْفَى بِهَا صَوْتَهُ، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى، وَجَعَلَهَا عَلَى بَطْنِهِ، [معجم كبير للطبراني ج ۲۲/ ص ۴۳ و ص ۴۴].

ترجمه يې د مخکې په شان ده، پدې حديث کې د علقمة رحمه الله واسطه نه شته.

(۱۱) وَبِهِ قَالَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ السَّيَوِيُّ، حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كَهِيلٍ، عَنْ حَجْرِ أَبِي الْعَنْبَسِ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَالِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ صَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَالَ: «غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ» [الفاتحة: ۷] قَالَ: «آمِينَ» خَفَضَ بِهَا صَوْتَهُ " [معجم كبير للطبراني رقم ۱۷۴۷۲].

وايل بن حجر رحمه الله فرمايي چې ما در رسول الله ﷺ سره مونځ وکړو نو کله چې رسول الله ﷺ ولا الضالين وويلې نو ورپسې يې په پټه آمين وويلو.

(۱۲) د سفيان رحمه الله په روايت کې ديمد بها صوته لفظ دي: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كَهِيلٍ، عَنْ حُجْرِ بْنِ عَنَبَسٍ، عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ رحمه الله قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ: «وَلَا الضَّالِّينَ» [الفاتحة: ۷] فَقَالَ: «آمِينَ» يُمَدُّ بِهَا صَوْتَهُ. [مسند أحمد رقم ۱۹۰۴۷].

وايل بن حجر رحمه الله فرمايي چې ما در رسول الله ﷺ څخه واوريدل چې (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) يې ولوستلو بيا يې آمين د مد سره وويلو.

د شعبة رحمه الله د روايت تصحيح د امام حاکم رحمه الله او د علامه ذهبي رحمه الله څخه ماسوی امام محمد بن جرير طبري هم کړې ده، الجوهر النقي ج ۲/ ص ۵] او د غير مقلدينو سرگروه نواب صديق حسن خان هم کړې ده. [نزل الابرار ص ۸۲]. علامه قاضي عياض مالکي رحمه الله فرمايي چې د شعبة رحمه الله روايت چې د آمين بالسر روايت يې کړی دی او د سفيان رحمه الله روايت چې آمين بالمد ذکر يې کړی دی، دواړه صحيح دي. [العرف الشذي مع الترمذي ج ۱/ ص ۱۳۳].

پدي حديث کي د شعبة رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ شاگردان ټول ثقه دي:

- ۱- محمد بن جعفر غندر رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ أثبت الناس في شعبة رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ د امام شعبة خخه د أخفى بها صوته روايت کړی کوي. [مسند أحمد رقم ۱۹۰۵۹].
- ۲- امام عبد الرحمن بن مهدي رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ چې انتهايي ثقه راوي دی، [تقريب ص ۳۲۱]. د خپل استاذ شعبة رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ خخه د خفض بها صوته الفاظ رانقلوي.
- ۳- امام يزيد بن ذريع رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ چې انتهايي ثقه دی هغه د امام شعبة رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ خخه د أخفى بها صوته الفاظ رانقلوي.
- ۴- امام ابوداؤد الطيالسي د خپل استاذ شعبة رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ خخه د خفض بها صوته الفاظ رانقلوي. [مسند ابوداؤد الطيالسي ص ۱۳۸ رقم ۱۰۲۴] بهيقي ج ۲/ ص ۵۷.
- ۵- عمرو بن مرزوق رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ چې ثقه دی او د امام بخاري استاذ دی بخاري ج ۱/ ص ۴۰۴ د ا هم د خپل استاذ شعبة رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ خخه د وخفض بها صوته الفاظ رانقلوي. [تلخيص الحبير ج ۲/ ص ۳۴۹].
- (۶) سليمان بن حرب رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ هم د خپل استاذ شعبة رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ خخه د وخفض بها صوته الفاظ رانقلوي. [مستدرک حاکم رقم ۶۹۶۸].
- (۷) امام ابو الوليد بن هشام بن عبد الملك الطيالسي او حجاج بن نصير رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ دواړه د امام شعبة رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ خخه د أخفى بها صوته الفاظ رانقلوي. [طبراني کبير ج ۲۲/ ص ۴۳ و ص ۴۴ و ص ۴۵].
- (۸) امام عفان هم د امام شعبة رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ خخه د خفض بها صوته الفاظ رانقلوي. [طبراني کبير رقم: ۱۷۴۷۲].

اعتراضات

د حضرت وایل عليه السلام په حديث څلور اعتراضونه شوي دي.

(۱) اول اعتراض :

د شعبه رحمه الله څخه د سلمه بن كهيل رحمه الله داستاذ د نوم په ذكر كولو كې غلطې شوې ده . ځكه شعبه رحمه الله دده نوم حجر ابو العنيس ذكر كړي دي حالانكه دهغه نوم حجر بن العنيس دى كماfi روايت سفیان . او دده گڼه ابو السكّن ده . ترمذی شریف دا اعتراض په داسې الفاظو رانقل كړى دى چې . (فقال عن حجر أبي العنيس وانما هو حجر بن العنيس)

جواب : په اصل كې د حجر د پلار او د ځوى دواړو نوم عنيس دى ، نو د حجر ابو العنيس ويل ورته هم صحيح دي او د حجر بن العنيس ويل ورته هم صحيح دي ، له دې وجهې دده نوم دواړه قسمه ذكر دى ، لكه په ابو داود ، ج ۱ ص ۱۳۴ (۱۳۵) باب التامين وراء الامام / رقم : ۹۳۲ كې د سفیان په طريقه كې دده نوم حجر ابو العنيس ذكر دى ، او امام ابن حبان د شعبه په طريقه كې دده نوم حجر بن العنيس ذكر كړى دى . (مواردالظمان ، ص ۱۲۴) حديث نمبر (۴۴۷)

او امام دارقطنى رحمه الله يې دواړه نومونه ذكر كړي دي داسې يې فرمايلي دي چې . عن حجر ابي العنيس رحمه الله وهو ابن عنيس . (سنن دارقطنى ، ج ۱ ص ۳۳۳) باب التامين في الصلوة الخ / رقم : (۱۲۵۳) ددې اعتراض د جواب نور پوره تفصيل په معارف السنن باب ما جاء في التامين ج ۲ ص ۴۰۰ و ص ۴۰۵ كې او په عمدة القاري كې كتلى شى .

دوهم اعتراض :

په دې روايت كې حضرت شعبه رحمه الله د حجر بن العنيس او د وايل رحمه الله په منځ كې د علقمه رحمه الله واسطه زياته كړې ده ، حال دا چې ددې دواړو په منځ كې واسطه نشته كماfi روايت سفیان . امام ترمذی دا اعتراض په داسې الفاظو رانقل كړى دى چې : (وزاد فيه عن علقمه بن وايل وليس فيه عن علقمه)

جواب : ډير ځلې داسې كيږي چې راوي يوروايت بالواسطه هم واورې او بلا واسطه يې هم واورې او په دواړو طريقو سره يې روايت كړى . دلته هم همداسې شوي دي چې حجر بن العنيس رحمه الله دا روايت په دواړو طريقو او ريډلې دى .

ددې دلیل دادی چې ابوداود طیالسی ددې روایت تخریج کړی دی چې سلمه بن کهیل رحمه الله په کې فرمائي چې: (سمعت حجر بن العنيس قال سمعت علقمة بن وائل يحدث عن وائل وسمعت من وائل) (مسند ابوداود الطيالسی ص ۱۳۸) حدیث نمبر ۱۰۲۴

همدارنگې مسند احمد / رقم ۱۹۰۵۹ اوسنن ابو مسلم بحواله تلخیص الجیر ذیل شرح المذهب / ج ۲ / ص ۳۴۹ کې هم ددې تصریح شته چې حجر بن العنيس رحمه الله داروایت دواړه رنگه اوريدلې دی. (اثر السنن، ص ۹۷ - ۹۸) باب ترک الجهر بالتامین، او همدارنگې دارقطني کې د یزید بن زریع له طریقه هم شته (سنن دارقطني، ج ۱ ص ۲۳۴) دا جواب هم په معارف السنن کې تفصیلا کتلی شئ

دویم اعتراض: په دې روایت کې حضرت شعبه رحمه الله د (مدبهاصوته) پرځای (خفض بها صوته) ذکر کړی دی، حال دا چې صحیح روایت د (خفض بها صوته) دی. امام ترمذی دا اعتراض په داسې الفاظو را نقل کړی دی چې (وقال و خفض بها صوته وانما هو مدبها صوته).

جواب: حضرت شعبه رحمه الله ته محدثین امیر المومنین فی الحدیث وائي، اودهغه فقاہت مسلم دی، نو په هغه د ابدگماني بې دلیل ده چې هغه دی په روایت کې دومره تصرف کړی وي چې د (مدبهاصوته) پرځای دی یې (خفض بها صوته) روایت کړی وي، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي: چې ثقة، حافظ، متقن، کان يقول الثوري هو امير المؤمنين في الحديث وهو اول من فتش عن الرجال وذب عن السنة وكان عابدا، تقریب ص ۳۰۱ تهذیب الکمال ج ۴ ص ۵۹۰.

(راجع للتفصيل الى تعليق اثار السنن، ص ۹۸) باب ترک الجهر بالتامین (اود سفيان د روایت سره یې هېڅ تعارض نشته، ځکه چې د حضرت سفيان له څخه هېڅکله هم جهر نه دی روایت شوی، بلکې (مد) روایت شوی دی. یعنی آمین به د الف ممدوده سره واي.

۲- حضرت سفيان رحمه الله څخه د جهر روایت نه دی شوی، ځکه چې هغه خپله د آمین بالسرقايل دی. [محلې / ج ۳ / ص ۳۶۴ / بتحشية احمد شاکر / شرح مذهب / ج ۳ / ص ۳۷۳].

۳ د شعبه رحمه الله په روایت کې د لمانځه ذکر دی اود سفيان رحمه الله په روایت کې د لمونځ ذکر نشته.

۴ البته د سفيان ثوري رحمه الله په يو موضوعي روایت کې د (رفع بها صوته) لفظ دی، چې

نیل به یې وروسته راشي. ان شاء الله.

۵ حافظ ابن حجر رحمه الله د سفیان ثوري رحمه الله په طريقه کې د (صليت خلف النبي صلى الله عليه وسلم) لفظ ذکر کړی دی. [تلخیص الحبير/ ج ۳/ ص ۳۴۸]. حافظ ابن حجر رحمه الله زبردست وهم دی، ځکه چې د حديثو په هېڅ کتاب کې د (صليت خلف النبي صلى الله عليه وسلم) لفظ د سفیان په روايت کې نشته. همدا وهم نذير حسين هم نقل کړی دی. [فتاوی نذيريه/ ج ۱/ ص ۴۴۶]

خلورم اعتراض: خلورم اعتراض داشوی دی چې د علقمه رحمه الله سماع دخپل پلار وائل بن حجر رحمه الله څخه نده ثابته، ځکه چې امام بخاری فرمائي چې دی دخپل پلار د وفات څخه شپږمياشتي وروسته پیداشوی دی.

جواب: دا ډیر کمزوری اعتراض دی، حقیقت دادی چې د علقمه رحمه الله سماع دخپل پلار څخه ثابته ده. د دې تفصیل دادی چې د وایل بن حجر ؑ دوه ځامن وو. اول: حضرت عبد الجبار رحمه الله بن حضرت وایل ؑ. دوهم: حضرت علقمه رحمه الله.

علقمه رَحْمَةُ اللَّهِ مشراو عبد الجبار رَحْمَةُ اللَّهِ کشر دی اود وایل ؑ د کوم ځوی په باره کې چې دامشهوره ده چې دخپل پلار د وفات څخه شپږمياشتي وروسته پیداشوی دی هغه عبد الجبار رحمه الله دی.

لکه امام ترمذی رحمه الله چې په (ابواب الجدود باب ما جاء في المرأة اذا استكرهت علي الزنا: کې ديو حديث لاندې ليکي چې (سمعت محمد يقول عبد الجبار بن وایل بن حجر لم يسمع من ابيه ولا ادرك يقال انه ولد بعد موت ابيه با شهر) [ترمذی/ رقم: ۱۴۵۳]

نودې څخه معلومېږي چې دامام بخاری رحمه الله دا قول د عبد الجبار بن وایل په باره کې دی، د علقمه رحمه الله په باره کې ندي.

او تحقيق دادی چې د عبد الجبار په باره کې هم دا وينا صحيح نده چې هغه دخپل پلار د وفات څخه شپږمياشتي وروسته پیداشوی دی. (تعليق اثار السنن ص ۹۹/ ۱۰۰) او په بعضي چاپونو کې ص ۱۰۶ و ص ۱۰۷ باب ترک الجهر بالتامين].

امام ترمذی د (باب ما جاء في المرأة اذا استكرهت علي الزنا. په اخر کې ليکلي دي چې: (وعلقمة بن وایل بن حجر سمع من ابيه وهو اكبر من عبد الجبار بن وایل وعبد الجبار بن وایل لم يسمع من ابيه) [ترمذی/ رقم: ۱۴۵۴].

خپله امام بخاري په جزء رفع اليدين / رقم: ۱۰ کې دده سماع ذکر کړې ده فرمايلي يې دي .
 حَدَّثَنَا أَبُو نُصَيْحٍ الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ ، أَنبَأَنَا قَيْسُ بْنُ سُلَيْمٍ الْعَنْبَرِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ عَلْقَمَةَ بْنَ وَائِلٍ
 بْنَ حُجْرٍ ، حَدَّثَنِي أَبِي « الخ... (اثر السنن ، ص ۹۹).

پنځم اعتراض: علامه ابن القطان رحمه الله فرمايي چې: حجر بن عنبس مستوراو مجهول دی.
جواب: دا اعتراض د سفيان په روايت هم دی. حجر بن عنبس عند البعض صحابي دی. [الاصابة / ج ۲ / ص ۵۹ / تجريد اسماء الصحابة / ج ۱ / ص ۱۳۲].

امام يحيى بن معين، خطيب بغدادی او دارقطنی رحمهم الله ټول دده توثيق کوي. [تهذيب التهذيب / ج ۴ / ص ۲۱۴ / تاريخ بغداد / ج ۸ / ص ۲۷۴ / نيل الاوطار / ص ۴۰۳ / تحفة الاحوذی / ج ۱ / ص ۲۰۹].

دشبهه روايت راجح دی

(۱) امام احمد بن حنبل فرمائي چې وشعبة احسن حديثا من الثوري ولم يكن في زمن شعبه مثله في الحديث، ولا احسن حديثا منه .

(۲) محمد بن العباس النسائي فرمائي چې (سالت ابا عبد الله يعني احمد بن حنبل: من اثبت شعبه اوسفيان؟ فقال كان سفيان رجلا حافظا، وكان رجلا صالحا، وكان شعبه اثبت منه .

(۳) فضل بن زياد فرمائي چې (سئل احمد بن حنبل: شعبه احب اليك حديثا اوسفيان؟ فقال شعبه انبل رجالا وانسق حديثا.

(۴) وقال عبد الله بن احمد بن حنبل عن ابيه: قال كان شعبه امة واحدة في هذا الشأن .

(۵) وقال عبد الله بن المبارك: حدثنا معمران قتادة كان يستال شعبه عن حديثه .

(۶) وقال حماد بن زيد: قال لنا ايوب: الان يقدم عليكم رجل من اهل واسط هو فارس في الحديث فخذوا عنه، قال حماد: فلما قدم شعبه اخذت عنه.

(۷) ابو الوليد الطيالسي فرمائي: چې قال لي حماد: اذا اردت الحديث فالزم شعبه

(۸) خپله سفيان ثوري رحمه الله فرمايل چې: شعبه امير المؤمنين في الحديث .

(۹) شعبه دسفيان ثوري رحمه الله استاذوو. (۱۰) امام شافعي فرمائي چي لولا شعبه ماعرف

الحديث بالعراق .

(۱۱) قال ابو زيد الهروي : قال رجل لشعبة : يا ابا سطم سمعت ؟ فقال : والله لان اتقطع احب

الي من ان اقول لمالم اسمع : سمعت .

(۱۲) _ قال محمد بن منهل : سمعت يزيد بن زريع غير مرة يقول : كان شعبه من اصدق الناس في

الحديث . (۱۳) وقال عمرو بن علي : سمعت ابا بجر البكر اوى يقول ما رايت اعبدا لله من شعبه لقد عبد الله

حتى جف جلده على ظهره ليس بينهما لحم . (۱۴) علي بن المديني فرمائي : سألت يحيى بن سعيد :

ايهما كان احفظ للاحاديث الطولات سفيان او شعبه ؟ فقال كان شعبه امر فيها (۱۵) علي بن المديني

فرمائي : وسمعت يحيى يقول : كان شعبه اعلم بالرجال فلان عن فلان كذا وكذا وكان سفيان صاحب

ابواب (۱۶) _ ولما مات شعبه : قال سفيان : مات الحديث (۱۷) قيل لابي داود اشعبه احسن حديثا من

سفيان ؟ فقال : ليس في الدنيا احسن حديثا من شعبه ومالك على القلة . [تهذيب الكمال ج ۴ ص ۵۹۰ /

ترمذي / كتاب العلل / ج ۲ / ص ۲۳۸ / اعلام الموقعين / ج ۱ / ص ۷۳ / فتاوى ابن تيميه / ج ۱ / ص ۸۲ .

يو ويستم حديث :

عَنِ الْحَسَنِ، أَنَّ سَمُرَةَ بْنَ جُنْدُبٍ، وَعِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ رضي الله عنهما، تَذَاكَرَا فَحَدَّثَتْ سَمُرَةُ بْنُ جُنْدُبٍ رضي الله عنه،

أَنَّهُ حَفِظَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " سَكَنَتَيْنِ: سَكَنَةٌ إِذَا كَبَّرَ، وَسَكَنَةٌ إِذَا فَرَعَ مِنْ قِرَاءَةٍ

{ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ } [الفاتحة: ۷] ، فَحَفِظَ ذَلِكَ سَمُرَةُ وَأَنْكَرَ عَلَيْهِ عِمْرَانُ بْنُ

حُصَيْنٍ رضي الله عنه فَكَتَبَا فِي ذَلِكَ إِلَى أَبِي بِنِ كَعْبٍ رضي الله عنه فَكَانَ فِي كِتَابِهِ إِلَيْهِمَا أَوْ فِي رَدِّهِ عَلَيْهِمَا: أَنَّ سَمُرَةَ

رضي الله عنه قَدْ حَفِظَ. [رواه ابوداود، ج ۱ ص ۷۹ مطبوعه نور محمد اصح المطابع كراچي / رقم: ۷۷۹ / مسند

احمد / رقم: ۲۰۳۴۱ .

حضرت حسن فرمائي چي حضرت سمرة بن جندب اود حضرت عمران ابن حصين رضی اللہ عنہما پہ منع

کي مذاکرہ وشوہ، حضرت سمرة رضی اللہ عنہ وفرمايل چي ماته بنہ پہ ياد دي چي رسول اللہ ﷺ دوہ سکتی

کولي، يوه دتکبيرت حريمه خنہ وروسته اودوہمہ د (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) خنہ وروسته

حضرت عمران بن حصين ؓ ددي ڇخه انڪار وڪرو ۽ يادوي دوا ۽ ٻه دي باره ڪي حضرت ابي بن كعب ؓ ته وليڪل، حضرت ابي بن كعب ؓ جواب وركرو، ڇي رشتيا هم حضرت سمرة بن جندب ؓ ته ٻڌه ياددي .

دوه ويستم حديث :

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، "أَنَّهُ كَانَ إِذَا صَلَّى بِهِمْ سَكَتَ سَكْتَتَيْنِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، وَإِذَا قَالَ: {وَلَا الضَّالِّينَ} [الفاتحة: ٧] سَكَتَ أَيْضًا هُنَيْئَةً، فَأَنْكَرُوا ذَلِكَ عَلَيْهِ، فَكَتَبَ إِلَى أَبِي بَنِي كَعْبٍ، فَكَتَبَ إِلَيْهِمْ أَبِي أَنَّ الْأَمْرَ كَمَا صَنَعَ سَمُرَةُ. (رواه احمد/ مسند احمد / رقم: ٢٠٥٣٠ والدارقطني / كتاب الصلوة / باب مواضع السككات / رقم: ١٢٦٠ واسناده صحيح اثار السنن، ج ١ ص ٩٦) او ٻه بعضو چا پونو ڪي ص: ١٠٤.]

حضرت حسن د حضرت سمرة ؓ ڇخه روايت ڪوي ڇي ده به ڪله لمونڻ ڪولونو دوه سڪتي به ٻي ڪولي يوه دلما نڃه د شروع په وخت ڪي اودو هم به ٻي د (ولا الضالين) ڇخه وروسته لڙه سڪته ڪوله .
خلکو ددي ڇخه انڪار وڪرو، بيا دوي په دي باره ڪي حضرت ابي بن كعب رضي الله عنه ته وليڪل،
نو حضرت ابي بن كعب رضي الله عنه جواب وركرو ڇي بي شڪه حڪم همدا سي دي لڪه ڇرنگه ڇي
حضرت سمرة ؓ ڪري دي .

درويشتم حديث:

عَنْ مُغِيرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ كَانَ إِذَا كَبَّرَ سَكَتَ هُنَيْئَةً، وَإِذَا نَهَضَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ لَمْ يَسْكُتْ، وَقَالَ: {الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ} [الفاتحة: ٢] " (مصنف ابن ابي شيبة، ج ١ ص ٣٠٩)
حضرت مغيرة ؓ د ابراهيم نخعي رحمه الله ڇخه روايت ڪري دي ڇي ده به ڪله الله اڪبر دلما نڃه
شروع لپاره وويلو نولڙه سڪته به ٻي وڪره اوچي ڪله به دوهم رڪعت ته پاڇيدلو نو سڪته به ٻي نه ڪوله او
لحمد لله به لوستله.

څلورويستم حديث:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَكْتَتَانِ حَفِظْتُهُمَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَنْكَرَ ذَلِكَ عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَقَالَ: حَفِظْنَا سَكْتَةً، فَكَتَبْنَا إِلَى أَبِي بَنِي كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هُنَيْئَةً، فَكَتَبَ أَبِي: أَنَّ حَفِظَ سَمُرَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ سَعِيدُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقُلْنَا لِقَتَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: مَا هَاتَانِ

السَّكَّتَانِ؟ قَالَ: إِذَا دَخَلَ فِي صَلَاتِهِ، وَإِذَا فَرَغَ مِنَ الْقِرَاءَةِ، ثُمَّ قَالَ بَعْدَ ذَلِكَ: وَإِذَا قَرَأَ: {وَلَا الضَّالِّينَ}، قَالَ: وَكَانَ يُعْجِبُهُ إِذَا فَرَغَ مِنَ الْقِرَاءَةِ أَنْ يَسْكُتَ حَتَّى يَتَرَادَّ إِلَيْهِ نَفْسُهُ. وَفِي الْبَابِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه. حَدِيثُ سَمُرَةَ رضي الله عنها حَدِيثُ حَسَنٍ. [ترمذی / رقم: ۲۵۱].

طريقه داستلال:

دې احاديثو څخه معلومېږي چې رسول الله ﷺ به هميشه دوه سکتې کولې.

اوله: د اول الله اکبر څخه وروسته يعنې د (سبحنک اللهم) لپاره وه، دا اوږده سخته وه، چې په دې باندې د دواړو صحابه وو کرامو اتفاق وو.

دوهمه: د ولا الضالين څخه وروسته دومره باريکه سخته وه چې حضرت عمران بن حصين رضی الله عنه ورته بالکل متوجه نه شو او مختصره سخته د مختصر عمل له پاره وي. اودا وخت د آمين وخت دی، نو چې د آمين په وخت کې سخته وه نو معلومېږي چې د آمين عمل جهراً نه و. همدارنگه په احاديثو کې په ډير تکرار سره راغلي دي چې دولا الضالين څخه وروسته امين دی، نو دوهمه سخته د امين لپاره ده، په دې احاديثو کې د سبحنک اللهم او امين دواړو لپاره د سکتې لفظ استعمال شوی دی، او سبحنک اللهم خو اتفاقاً په پټه لوستلې شي نو همدارنگې به امين هم په پټه لوستلې شي.

بعضې غير مقلدين وائي چې دوهمه سخته د امين لپاره نه وه بلکې د بل غرض لپاره وه، او امين جهراً لوستل شوی دی، لکن دا خبره غلطه ده ځکه چې که امين جهراً وي نو بيا په حديث کې د دوهمې سکتې د بيان په وخت کې داسې ويل پکار وو چې (واذا قال امين سکت ايضاً هنيهة). همدارنگه که دا سخته د تنفس د سمولو له پاره وي نو بيا خو مقتدي د (ولا الضالين) څخه وروسته فوراً آمين وايي، نو څرنگه هم تنفس برابر وي او هم آمين وايي؟ همدارنگه د تنفس د سمولو لپاره خو نورې سکتې هم جايزې دي نو بيا د دې سکتې د تخصيص څخه وجه ده؟

په دې احاديثو کې د حفظ لفظ دی، يعنې لکه څرنگه چې د حافظ قران ښه يا دوي همدارنگې دامسئله حضرت سمرة رضي الله عنه ته ښه ياده ده، او حضرت ابی بن کعب رضي الله عنه د پټه امر يعنې حکم ويلې دي

گويا چې دادر رسول الله ﷺ حکم هم دی چې امين په پټه وائي. د حسن بصري رحمه الله سماع د سمره بن جندب رضی الله عنه څخه ثابته ده. [صحيح البخاری/ ج ۲/ ص ۸۲۲].

د خلفاء راشدينو او عامو صحابه وو او تابعينو آثار

يوه ورځ رسول الله ﷺ د اختلاف ذکر وکړ او ييا يې د اختلاف څخه د خلاصيدلو اصول بيان کړل چې (عليکم بستي وسنة الخلفاء الراشدين) تاسو زما طريقې او زما د خلفاوو طريقې په ځان لازمي کړئ! يعنې چې کله په احاديثو کې اختلاف راشي نو په هغو احاديثو عمل وکړئ چې د خلفاء راشدينو د عمل سره موافق وي.

(۱) وبه قال حدثنا سليمان بن شعيب الكيساني، قال حدثنا علي بن معبد، قال حدثنا ابوبكر عن ابي وايل قال كان علي وعبدالله لا يجهران بيسم الله الرحمن الرحيم ولا بالتعذولا بالتامين. [رواه الطبراني في الكبير/ ج ۴/ ص ۵۶۶ / رقم: ۹۳۰۴ وطحاوي ۱۱۳۷/ الجواهر النقي/ باب الجهر بالتامين / المحلى/ مسئلة نمبر: ۳۶۳/ مجمع الزوائد/ رقم: ۲۶۳۲ وفيه ابوسعيد البقال وهو ثقة مدلس مجمع الزوائد، ج ۲/ ص ۱۰۸]

د ابو وايل رحمه الله څخه روايت دی چې خليفه راشد حضرت علي رضي الله عنه او حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه په لمانځه کې بسم الله الرحمن الرحيم او امين په زوره نه لوستلو.

(د ابوسعيد البقال رضي الله عنه توثيق)

د ابوسعيد البقال نوم سعيد بن المرزبان العبسي الكوفي دی، دا د حسن درجي راوي دی.

د امام ترمذي په نيز حسن الحديث دی. [وگوره ترمذي رقم ۳۳۸۹].

۱- كتاب الدعوات باب ماجاء في الدعاء اذا أصبح واذا أمسى: قال ابو عيسى: هذا حديث حسن غريب من هذا الوجه.

۲- امام ترمذي رحمه الله د امام بخاري رحمه الله شاگرد دی، نو د امام بخاري رحمه الله څخه يې په العلل الكبير کې دده په باره کې د مقارب الحديث جمله را نقل کړې ده. [بحواله نصب الراية ج ۴/ ص ۳۶۶ تعليق المغني ص ۳۶۰ شمس الحق عظيم آبادی غير مقلد].

٣- امام ابو ذرعه رحمته الله ليکي چي صدوق مدلس ميزان الاعتدال ج ١/ ص ٣٩١ مجمع الزوائد ج ١/ ص ١٤١.

٤- امام ابن عدی رحمته الله فرمايی چي دا په هغو ضعفاء و کي دي چي روايت يي د تائيد لپاره پيش کيدلی شي او دده روايت پريښودلی نه شي [تهذيب التهذيب ج ٤/ ص ٨٠]

٥- امام ابو اسامه رحمته الله فرمايی چي ابو سعيد البقال رحمته الله زمونږ څخه حديث بيانوي او ثقه دی. تهذيب التهذيب ج ٤/ ص ٧٩ مجمع الزوائد ج ١/ ص ١٤١.

٦- علامه هيثمی رحمته الله فرمايی چي [ثقه مدلس]. مجمع الزوائد ج ٢/ ص ١٠٨.

٧- امام ابوداؤد رحمته الله فرمايی چي وکان من أقرأ الناس.

٨- امام عقلی رحمته الله ورته ثقه ويلي دي. [تهذيب ج ٤/ ص ٨٠].

٩- امام ساجی رحمته الله فرمايی چي صدوق فيہ ضعف، تهذيب ج ٤/ ص ٨٠.

١٠- علامه منذری رحمته الله فرمايی چي وقد وثق، الترغيب والترهيب ج ٤/ ص ٨٠.

١١- عبدالله بن المبارك رحمته الله فرمايی چي ما د شريك بن عبدالله النخعي رحمته الله څخه پوښتنه وكړه

چي تعرف ابا سعيد البقال؟ قال أي والله اعرفه على الاسناد... الخ. [الكفاية في علم الرواية ص ٣٦٠].

او د تدليس طعن د متابعت له وجي ختمیږي، د غير مقلدينو مشران دا اصل مني [وگوره تحقيق

الكلام ج ١/ ص ٦٢] مقدمة تحفة الاحوذی ص ١٩٣ [نيل الاوطار ج ١/ ص ١٧٩].

عن ابراهيم قال: قال عمر: أربع يخفين عن الامام: التعوذ، بسم الله الرحمن الرحيم، وآمين،

واللهم ربنا لك الحمد. [رواه ابن جرير] [كنز العمال ج ٤/ ص ٢٤٩ كتاب الصلوة].

حضرت عمر رضي الله عنه فرمايی چي امام به دا څلور شيان په پټه ووايي ١- اعوذ بالله... الخ ٢- بسم الله

٣- آمين ٤- او ربنا لك الحمد.

ورويانا عن عبد الرحمن بن أبي ليلى أن عمر بن الخطاب قال: يخفى الامام أربعاً: التعوذ، وبسم

الله الرحمن الرحيم، وآمين، وربنا لك الحمد. [محلّ ابن حزم ج ٣/ ص ١٤٨ طبع دار الاحياء التراث

العربي بيروت سنة ١٤٢٢هـ].

حضرت عمر رضي الله عنه فرمايي ڇي امام به ذا مذکور ثلور شيان په پٽه وايي ۱- اعوذ بالله ۲- بسم الله ۳- آمين ۴- ربنا لک الحمد. فان قيل: ڇي د عبدالرحمن بن ابی لیلی سماع د حضرت عمر رضي الله عنه څخه نه ده ثابته؟ قلنا: امام احمد رضي الله عنه فرمايي ڇي د شپږو کالو والا هلک ڇي ذهين او فطين وي نو سماع ته يې اعتبار شته دی، لکه د سفیان بن عيينه رضي الله عنه او د وکيع رضي الله عنه حديثونو ته ڇي اعتبار دی. [کتاب الکفاية فی علم الرواية ص ۱۶]. امام بخاري رضي الله عنه د محمود بن ربيع د پنځه کلنۍ په عمر کې د حديث ذکر کړی دی. [صحيح بخاري ج ۱/ ص ۱۷]. نو ددې اصل په بناء باندې امام مسلم فرمايي ڇي: وأُسند عبدالرحمن بن أبي لیلی وقد حفظ عن عمر بن الخطاب. [مسلم ج ۱/ ص ۲۴]. امام ترمذی رضي الله عنه فرمايي ڇي: وقتل عمر بن الخطاب وعبدالرحمن بن أبي لیلی ابن ست سنين .... وقد روی ابن ابی لیلی عن عمر رضي الله عنه. [ترمذی کتاب الدعوات باب ما يقول عند الغضب رقم ۳۴۵۲].

قال الطبري في تهذيب الآثار: أنا أبو كريب، نا أبو بكر بن عياش، عن أبي سعد، عن أبي وايل قال: لم يكن عمرو على يجهران بيسم الله الرحمن الرحيم، ولا بآمين. [الجواهر النقي ج ۲/ ص ۴۸ و ص ۵۸ طبع ادارة تاليفات اشرفيه ملتان، شرح سنن ابی داؤد، علامه بدرالدين عيني ج ۳/ ص ۱۳۵ طبع دار الكتب العلمية بيروت]. يعني د حضرت عمر رضي الله عنه او حضرت علي رضي الله عنه به بسم الله... الخ او آمين په پټه ويلو.

عن ابی وايل قال كان عمرو علي لا يجهران بيسم الله الرحمن الرحيم ولا بالتعوذ ولا بالتامين. (رواه ابن جرير الطبراني في تهذيب الآثار الجواهر النقي، ج ۱ ص ۱۳۰/ باب جهر الامام بالتامين/ سنن طحاوي ج ۱/ ص ۹۹/ او په بعضي چاپونو کې ص ۱۵۰/ باب قراءة بسم الله الرحمن الرحيم في الصلوة). د حضرت ابو وايل رضي الله عنه څخه روايت دی ڇي حضرت عمر رضي الله عنه او حضرت علي رضي الله عنه نه بسم الله په زوره ويلي ده نه اعوذ بالله الخ او نه امين.

روي ابو معمر رحمه الله عن عمر بن الخطاب انه قال يخفي الامام اربعا.

۱- التعوذ. ۲- ويسم الله الرحمن الرحيم. ۳- وامين. ۴- وربنا لک الحمد. [کنز العمال ج ۴

ص ۲۴۹/ بحواله ابن جرير/ محلی ابن حزم ج ۲/ ص ۲۰۶/ عيني شرح هدايه ج ۱/ ص ۶۲۰]

د ابو معمر رضي الله عنه څخه روايت دی ڇي حضرت عمر رضي الله عنه فرمائي ثلور شيان پټه لوستلې شي اعوذ بالله، بسم الله الخ امين او ربنا لک الحمد.

يو حقيقت : علامه نيموي رحمه الله فرمايي ڇي: (لم يثبت الجهر بالتامين عن النبي صلى الله عليه

وسلم ولا عن الخلفاء الاربعة. وما جاء في الباب فهو لا يخلو عن شيء) [آثار السنن / ص ١٤١].

له حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه او په خلفاء راشدينو څي د يو څخه هم په زوره امين ندي ثابت، او کوم شيان څي خلک ذکر کوي هغه ضعيف دي، بلکي د خلفاء اربعه وو څخه په ضعيف سند باندې هم امين بالجهر نه دي ثابت، بلکي د خلفاء راشدينو په زمانه څي د يو کس څخه هم په زوره امين ندي ثابت. که غير مقلدينو څي جرات وي نو د يو خليفه الراشد څخه دې په زوره امين ثابت کړي، او يا دې په پوره دوره دخلافت څي په کوم يو مسجد څي دکوم سړي څخه په زوره امين ثابت کړي.

عبدالرزاق عن الثوري عن منصور عن ابراهيم قال خمس يخفيهن الامام سبحنك اللهم وبمحمداك والتعوذ وبسم الله الرحمن الرحيم وامين وربنا لك الحمد.

(رواه عبدالرزاق/ رقم: ٢٥٩٧ واسناده صحيح آثار السنن، ص: ١٠٧ باب ترك الجهر بالتامين.

د حضرت ابراهيم نخعي رحمته الله عليه څخه روايت دي څي امام به پنځه شيان پټ وائي: (١) سبحنك اللهم الخ. (٢) اعوذ بالله الخ. (٣) بسم الله الخ. (٤) امين. (٥) ربنا لك الحمد.

محمد قال اخبرنا ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم قال اربع يخافت بهن الامام سبحانك الله وبمحمداك، والتعوذ من الشيطان، وبسم الله الرحمن الرحيم، وامين. [كتاب الآثار للامام محمد رقم ٨٣ كتاب الآثار لابي يوسف رقم ١٠٦]

ابراهيم نخعي رحمته الله عليه فرمايي څي امام به دا څلور شيان په پټه وائي: ١- سبحانك الله اللهم ٢- اعوذ بالله ٣- او امين.

عبدالرزاق عن معمر عن حماد عن ابراهيم قال: اربع يخفيهن الامام بسم الله الرحمن الرحيم، والاستعاذة، وامين، واذا قال سمع الله لمن حمده، قال: ربنا لك الحمد. [عبدالرزاق ج ٢/ ص ٨٧ رقم ٢٥٩٦].

ابراهيم نخعي رحمته الله عليه فرمايي څي امام به دا څلور شيان په پټه وائي: (١) بسم الله (٢) اعوذ بالله (٣) امين. او څي كله امام سمع الله لمن حمده ووايي نو دا به ربنا لك الحمد وائي.

وعن سفيان الثوري رحمته الله عن منصور المعتمر عن ابراهيم قال خمس يخفين: سبحنك الله وبحمدك، والتعوذ، وبسم الله الرحمن الرحيم، وآمين، واللهم ربنا لك الحمد [المحلى ج ٣/ ص ١٤٨ طبع بيروت احياء التراث بيروت].

حدثنا وكيع، عن سفيان، عن منصور عن ابراهيم قال: خس يخفين الامام، الاستعاذه، سبحانك اللهم وبحمدك، وبسم الله الرحمن الرحيم، وآمين وربنا لك الحمد. [مصنف ابن أبي شيبة رقم ٨٩٤١].
حدثنا هشيم، قال حدثنا حصين ومغيرة عن ابراهيم قال: يخفى الامام: بسم الله الرحمن الرحيم والاستعاذه، وآمين، وربنا لك الحمد. [مصنف ابن أبي شيبة ج ١/ ص ٤١٠/ وص ٤١١ ج ٢/ ص ٥٣٦ وج ٣/ ص ٣٧٤ رقم ٤١٥٩ ج ٦/ ٨٦ رقم ٨٩٤٤].

حدثنا وكيع، عن ابن ابى ليلى، عن الحكم، عن ابراهيم قال: أربع لا يجهر بهن الامام، بسم الله الرحمن الرحيم، والاستعاذه، وآمين والله ربنا لك الحمد. [مصنف ابن أبي شيبة ج ٦/ ص ٨٦ رقم ٨٩٤٠].
عبدالرزاق عن معمر، عن الثوري، عن منصور، عن ابراهيم انه كان يسر- بآمين. [مصنف عبدالرزاق ج ٢/ ص ٩٦ رقم ٢٦٣٥].

قال الطبري وروى عن النخعي والشعبي وابراهيم الشيمى كانوا يخفون بآمين. [الجواهر النقى ج ٢/ ص ٥٨].

ددې ټولو روايتونو څخه معلومه شوه چې ابراهيم نخعی رحمته الله پخپله هم آمین په پټه ويلو، او امام ته يې هم د آمین بالسر تعليم ورکولو، په مذکورو بعضو روايتونو کې د امام لفظ وو، او په بعضو کې نه وو، ددې څخه معلومېږي چې دا روايتونه عام دي امام او مقتديانو دواړو ته شامل دي.
حضرت ابراهيم نخعی رحمه الله د تابعينو سردار و، د دازالعلم کوفي مفتی و، د ا بنار د زرگونو محدثينو او فقهاوو د اوسيدلو ځای و.

حضرت ابراهيم نخعی د صحابه و رضي الله عنه په زمانه کې پيداشو او د صحابه و په زمانه کې وفات شو، دده د علم اندازه ددې څخه معلومېږي چې د صحابه و وکړامو په موجودگۍ کې به يې فتوی ورکولې، د صحابه و رضي الله عنه په موجوده گۍ کې حضرت ابراهيم نخعی رحمه الله د آمین د پټو ويلو فتوی ورکړه،

او هيڅ صحابي ترينه انکار و نکړو. او هيڅاونه ويل چې دا خلاف سنت دى، حالانکه چا چې د صحابه ووتاريخ مطالعه کړى وي هغه پرې پوهيږي چې صحابه څه په سنتو څومره فدايان وو؟

د خپل ځان، مال، عزت، ابرو، هرڅه نه په يو سنت باندې هزاره ځلې قربانو لوت ته تيار وو، لکن دامين د پټ ويلو د فتوى پر خلاف هيڅ صحابي اواز پورته نه کړو، اونه کوم تابعي يا تابع تابعى څه اواز اوچت کړو. اونه په خير القرون کې د دې فتوى په خلاف چا تقيرو کړو، اونه چا کومه رساله وليکله، اونه په کوم مسجد کې ورباندې جنگ وشو، اونه ورباندې د مناظرو چيلنجونه ورکړل شول، اونه چا دامين پټ لوستونکو ته ديهودى يا مخالف سنت لقب ورکړو. او عجيبه خبره لاداده چې حضرت وايل بن حجر څه د کوم څخه چې لاهم هبانو په خپل گمان دامين بالجهر سند تر لاسه کړي دي، هغه هم پدې وخت کې په کوفه کې موجود وولیکن د دې فتوى پر خلاف يې هيڅ کوم حديث پيش نکړو.

په هندوستان او پاکستان کې هم دانگريزي دورې څخه مخکې هيڅ رساله په امين بالجهرنده ليکل شوى، اونه کوم تقرير په دې مضمون شوى دى، اونه ورباندې اشتهاړ چاپ شوى دى، اونه چا د پټ امين ويلوالاته ديهودى او د مخالف سنت لقب ورکړى دى.

په افغانستان د سرو لښکرو د يرغل څخه مخکې دلته هم هيڅا په زوره امين ندی ويلي، اونه په دې مضمون کومه رساله چاپ شوى ده، اونه ورباندې کوم تقرير شوى دى، اونه په کوم مسجد کې ورباندې جنگ شوى دى، ليکن چې کله د هندوستان ځمکې ته دانگريزانو منحوس قدم داخل شو، نو د دې بدار په اشارو بعضو خرڅو شوو نام نهادو مسلمانانو دا اختلاف جوړول خپله اهمه فريضه وگڼله، حتى چې دروسانو د يرغل په وخت کې دافتنه دسياف صليبي او جميل الرحمن کنړي، په واسطه دلته هم راوړسیدله، دلامذهبو هيڅ رساله، هيڅ جلسه، او هيڅ تقرير د دې خرافاتو څخه خالي پاتې نه شو، دد يارلسو سوو کلونو څخه زيات چې کوم مذهبي اتفاق او اتحاد وود هغې د ختمولو لپاره يې دخپلو بادارانو په اشاره دهیڅ قسم قربانى څخه ځان وروسته نکړو.

عن ابي حمزه عن ابراهيم النخعي عن علقمة والاسود كليهما عن ابن مسعود څه قال يخفي الامام ثلاثا التعوذ، وبسم الله الرحمن الرحيم وامين. [محلې ابن حزم ج ۳ ص ۲۰۶ / ۱۴۸ و ۱۵۸ / طبع دار احياء التراث / بيروت].

قال سفيان الثوري وابو حنيفة يقولها الامام سرازهيوالي تقليد عمر بن الخطاب وابن مسعود.

(مجلي ابن حزم ج ٢ ص ٢٠٦).

الحاصل: څوک چې په پټه امين وائي دده دا عمل دقران سره موافق دی، د رسول الله ﷺ د عمل سره موافق دی، د اسمان اود زمکې د ملايکو سره موافق دی، د خلفاء راشدينو د عمل سره موافق دی اود عامو صحابه وود د عمل سره موافق دی.

امام طبري رحمه الله فرمايي (اکثر الصحابة والتابعين علي ذالک) د صحابه وود تابعينو اکثر يت امين پټ لوستلو. (الجوهر النقي ج ٢ ص ٥٨ کتاب الصلوة باب جهر الامام). نو د خير القرون د ټولو تابعينو او تبع تابعينو د عمل سره موافق دی، او په جرمينو، کوفه، هندوستان، پاکستان او افغانستان او نورو اکثر اسلامي ملکونو کې چې څه د پاسه ديارلس سوه کاله څومره مسلمانان تير شوي دي ددې ټولو د عمل سره موافق دی.

نن سبا چې لامذهبان په يوساه باندې احنافوته د امين، رفع اليدين وغيره مسائلو په وجه په سلگونو کنځلې کوي چې احناف مقلدين جاهلان دي، رانده دي، د عتيان دي، مشرکان دي، بې دينه دي، ځکه چې په زوره امين نه وائي، رفع اليدين نه کوي وغيره وغيره نو داسې خبرې ددې لوی دليل دی چې: دا خلک د منکرينو د حديثو د لاس آله ده، اود يهوديانو په شان کتمان کوي دوي د قراءه خلف الامام، رفع اليدين، امين بالجهر وغيره مسائل اجتهادي نه گڼي، بلکې دامسايل د حق اود باطل معيار گڼي، له دې وجهې مونږه وايو چې د دوي امين بالجهر نه دی، بلکې بالشردی.

ځکه غير مجتهد چې د مجتهد په پيروي کې د مجتهد په تطبيق او ترجيح عمل نه کوي، بلکې په خپل فکر په متعارضو احاديثو کې په يو باندې عمل کوي او بل پرېږدي. نو داسې که حق ته ورسيږي او که خطا شي، په هر صورت کې گناهگار دی. [شرح مسلم / ج ٢ / ص ٧٦] نو د لامذهبو امين بالشردو اود احرام او گناه ده.

دوهم باب

د هغه احاديثو تحقيق چې لامذهبان پرې ددلايلو گمان کوي

په دې باب کې دايانووچې دلامذهبو په لمن کې څه شی دي؟ دغه دمردار ډنډ چينډخي په خپل تړار کې څه وائي؟ دوی په خپلو رسالو او اشتهارونو کې څه شی ليکلی دی؟ په کومه طريقه ډالر هضموي؟ او د بوسو په کومه ډيری ناست دي چې دومره په جرائت دمناظرو چيلنجونه ورکوي، او دهرکور او مسجد څخه يې د جنگونو ميدان جوړ کړي دي؟

اول فصل

دلامذهبو مسلک

دلامذهبو د مسلک تفصیلاً څلور اړخه دي:

اول: لامذهبان چې کله ځانته لمونځ کوي نو په ټولو فرياضو، سننو او نوافلو کې امين پټ وائي، او ددوی په نيز دلايل دوه دي قران او حديث صحيحه مرفوعه نو ددوی سره په دې پټ امين ويلو څه دليل دی؟ کوم ايت يا حديث مرفوعه کې راغلي دي چې ځانته لمونځ کونکي به په فرياضو، نوافلو او سننو کې پټ امين وائي؟

په دې اړخ باندې ترننه پورې دوي نه کومه رساله وليکله، نه يې ورباندې کومه مناظره وکړله، نه يې ورته کوم دليل بيان کړو. دوي دمسئله دا اړخ دتقيي په صندوق کې داسې بند کړي دی چې چاته په خوب کې هم داور معلومه نه شي چې دوی هم په اکثرو ځايونو کې امين پټ وائي.

په دې باره کې چې يواځې لمونځ کونکي به په هر لمانځه کې امين پټ وائي نه قراني ايت شته، اونه يې څوک د کوم نبوی ﷺ حديث څخه صراحتاً ثابتولې شي، که څوک يې ثابتولې شي راميدان ته دې شي. ديدنه بايد.

دوهم: لامذهبان د لمانځه نور ټول ذکر ونه اودعاگانې پټې کوي، صرف امين په زوره وائي ددې تخصيص څه دليل دی؟

ايا په قران کې داسې کوم ايت شته چې داتخصيص يې کړی وي چې دلمانځه نور ټول ذکر ونه پټ ولولئ او صرف امين په زوره ووايي؟

ايدا دنياد کتب خانوپه کوم کتاب کې داسې حديث شته چې په کې واضحه راغلي وي چې دلمانځه نور ټول ذکر ونه اودعاگانې پټې ووايي او صرف امين په زوره ووايي؟

درېم: مقتديان په خلير شتو ساعتونو يعنې په يوه شپه او ورځ کې دامام پسې (ولس ١٧) رکعت

لمونځ کوي.

په دې اولسو (١٧) رکعتونو کې ددوي مقتديان صرف په شپږو رکعتونو کې امين په زوره ووايي او په پاتې (يو لسو ١١) رکعتونو کې يې پټ وائي، په دې باره کې دى لامذهبان لاندې سوالونو ته جواب ووايي.

(١) دقران په کوم ايت کې راغلي دي چې مقتديان دې صرف په شپږو رکعتونو کې امين په زوره وائي او په پاتې يو لسو ١١) رکعتونو کې دې يې پټ وائي؟

(٢) درسول الله ﷺ په کوم قولې حديث کې صراحة راغلي دي چې مقتديان دې صرف په

شپږو رکعتونو کې امين په زوره وائي او په پاتې يو لسو رکعتونو کې دې يې پټ وائي؟

(٣) دصاح سته وويي دبخارى، مسلم، ترمذى، ابوداود، نسائي، ابن ماجه، يابيل دحديثوپه

کوم کتاب کې يو صحيح يا حسن حديث شته، چې په هغې کې صراحة راغلي وي چې درسول الله ﷺ مقتديانوپه شپږو رکعتونو کې امين په زوره ويلې دى، او په پاتې يو لسو رکعتونو کې يې پټ ويلې دى؟

(٤) ايساد کوم خليفه الراشد څخه ثابته ده چې هغه دې دمقتدي والي په حالت کې په

شپږو رکعتونو کې امين په زوره ويلې وي، او په پاتې يو لسو رکعتونو کې دې يې پټ ويلې وي؟

(٥) ايا په ټوله دوره دخلافت کې دخلفائي راشدينو کوم مقتدي داسې کړي دي، چې په

شپږو رکعتونو کې يې امين په زوره ويلې وي، او په پاتې يو لسو رکعتونو کې يې پټ ويلې وي؟

مونږ حيران يو چې کله دقران ايت ورسره نشته، صحاح سته ووهم په ميدان پريښي دي،

نور ورومحدثينو هم لا وارته پريښي دي، نو دوي، په کوم جرائت دپسرلي دچينځه خوپه شان تهرارى کوي،

او چلینجې اشتهارونه چاپوي؟ دابوهريره ؓ دحديث حال به لږ وروسته بيان کړو. ان شاء الله تعالى.

څلورم: دلامذهبو په نيز به امام هميشه په شپږور كعتونو كې امين په جهروائي او په

يوولسور كعتونو كې به يې پټ وائي .

لامذهبان په دې اقرار كوي چې دقران پاك په هيڅ ايت كې هم زمونږ د امسئله نده ذكر شوى، له دې وجهې څخه دوي د مسئلې بنياد په حديث ايښې دى، دلامذهبو په نيز د امين ويل هم سنت مو كده دي، اود امين په زوره ويل هم سنت مو كده دي، مونږه وايو چې كه چيرته د نفس امين ويلوپه شان امين په زوره ويل هم سنت مو كده وى، نود رسول الله ﷺ كوم حكم وښائي چې فرمايلي ئې وي چې تاسوپه شپږور كعتونو كې امين په زوره ووائي او په پاتې يوولسور كعتونو كې يې پټ ووائي، اوس دهغه اخاديشو تحقيق واورئ چې لامذهبان ترينه استدلال كوي .

د ابو هريره ؓ حديث

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؓ، قَالَ: تَرَكَ النَّاسُ التَّأْمِينَ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا قَالَ: {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} قَالَ: آمِينَ حَتَّى يَسْمَعَهَا أَهْلُ الصَّفِّ الْأَوَّلِ، فَيَرْتَجُّ بِهَا الْمَسْجِدَ. [ابن ماجه ص ۸۱ / رقم ۸۵۳ / باب الجهر بامين]

حضرت ابو هريره ؓ فرمائي چې ټولو خلكو امين پريښې دى او رسول الله ﷺ به چې كله سورة فاتحه ختمه كړه امين به يې وويلو تردې چې اول صف به واوريدلو پس وبه كړنگيدلو مسجد په امينو باندې .

اول جواب: په دې حديث كې دمقتدي لفظ نشته، ليكن دمسجد د كړنگهاري څخه قياسيږي، چې دا كړنگهاري دمقتديانود او ازڅخه پيدا شوى دى، حالانكه په نورو ځايونو كې لامذهبان قياس ته دشيطان كار وائي نودوي پخپل گمان ولې دلته داشيطاني كار وكړو؟ .

دوهم جواب: دغه جمله چې دوي ددې قياس بيلابينگ ورباندې درولې دي يوه بې بنياده جمله ده اودنقل اود عقل څخه مخالفه ده .

حڪم ڇڻي همداروايت پڻ (ابوداؤد، ج ١ ص ١٣٥ / رقم: ٩٣٤ / باب التامين وراء الامام) اوپڻ مسند ابويعلی کي هم شته (تعليق اثار السنن، ج ١ ص ٩٤) او هلته دمسجد دڪرنگيد و جمله نه شته. حالانڪه هغه حديث هم دبشر بن رافع خخه روايت شوی دی.

دريم جواب : ددي حديث پڻ سند کي يوراوی دبشر بن رافع ابو الاسباط الحارثي النجراني دی ڇڻي:

١- امام بخاری، امام احمد، امام ابن معین، امام نسائی امام ترمذی، ابو حاتم، يحيى بن معين او نور تپول محدثين رحمهم الله ورته ضعيف وایي. [ميزان الاعتدال، ج ١ ص ١٤٧] تهذيب الكمال ج ٢ ص ٥٢ و تقريب التهذيب ص ١٦٢

٢- او ابن حبان دده پڻ باره کي فرمائي: (بروي اشياء موضوعة كأنه المتعمد لها) يعني دده به موضوعي روايات رانقلول. [ميزان الاعتدال، ج ١ ص ١٤٧].

٣- او علامه ابن عبد البر رحمه الله پڻ كتاب الانصاف کي ليکلي دي ڇڻي: (اتفقوا علي انكار حديثه وطرح مارواه وترك الاحتجاج به لا يختلف علماء الحديث في ذلك. (اثار السنن ص ٩٥)

دمحدثينوپه دي اتفاق دی ڇڻي دده درواياتو خخه سخت انکار پکاردی اودده درواياتو غور زول پکاردی اودده پڻ احاديثو استدلال ندی پکار پڻ دي کي دعلماؤ دحديث هيخ اختلاف نشته.

٤- امام ابو حاتم فرمايی ڇڻي: (وبشر بن رافع الحارثي ضعيف الحديث، منكر الحديث، لا تری له حديثاً قائماً) [كتاب الجرح والتعديل، ج ١ ص ٣٥٧].

٥- امام محمد بن طاهر الظاهري المتوفى ٥٠٧ هـ فرمايی ڇڻي: بشر- بن رافع النجراني يضع الحديث (تذکره مقدسی/ ص ١٦٥/ ذيل موضوعات کبير). او منکي ليکي ڇڻي: (بشر- بن رافع النجراني يروى الموضوعات) [ص ١٧٠].

٦- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايی ڇڻي: (فقيه ضعيف) [تقريب/ ص ٣٤]

٧- حافظ ابن حجر رحمه الله استاد علامه نور الدين الهيثمي فرمايی ڇڻي: (وقد اجمعوا على ضعفه) [مجمع الزوايد، ج ١ ص ١٩٣].

خلورم جواب : ددې حديث يوبل راوي (ابن عم ابی هريرة) دی او هغه مجهول دی. [ميزان الاعتدال ج ۳ / ص ۳۶۷ / تلخیص الحبير ج ۳ / ص ۳۵۰ / نصب الراية ج ۱ / ص ۳۷۱ / حاشیه ابن ماجه / ص ۲۷۱].

خپله غير مقلد مولوی عبدالروف د صلوٰۃ الرسول په حاشیة باندې ليکلي دي چې ددې حديث سند ضعيف دی، ځکه چې بشر بن رافع ضعيف دی، او ابو عبد الله مجهول دی. (صلوٰۃ الرسول، ص ۲۳۹) ناصر الدين الباني هم دې حديث ته ضعيف ويلې دي. [ضعيف سنن ابن ماجه / ۱۸۲ / ۸۵۳]

پنځم جواب : د حديث دا جمله د قران پاک څخه صراحة مخالفه ده، ځکه چې په دې روايت کې داسې ذکر شوي دي، چې در رسول الله ﷺ او ازبه صرف تر اول صف پورې ورسيدلو، او د مقتديانو او ازبه دومره په زوره وو چې مسجد به کړنگه شروغ کړو، ددغې دروغجن روايت څخه معلومېږي چې (معاذ الله) صحابه وورضوان الله عليهم ټولو د قران پاک مخالفت کولو ځکه چې د الله ﷻ حکم دی چې (لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ) او په دې روايت کې دي چې صحابه وو، خاص طور په مسجد کې، او بيا خاص طور در رسول الله ﷺ پسې په لمانځه کې ددې قرآني ايت مخالفت کولو او خپل لمونځونه يې بربادول (معاذ الله)

شپږم جواب : په دې حديث کې د مسجد د کړنگه اړوند کړدی. حالانکه کړنگه اړ په پوځ او گمبتدار مسجد کې پيدا کېږي او در رسول الله ﷺ په دور کې د مسجد نبوی چت د کجورود ډډونو څخه جوړ شوی وو، چې کړنگه اړ پيدا کيدل په کې عاده محال وو.

اوم جواب : دا جمله د قرآن، د عقل، او دنقل د مخالفت سره سره او د انتهايي ضعف او موضوعيت سره سره د صحابه وو ﷺ او د تابعينو د اجماع څخه هم مخالفه ده، ځکه د همدې حديث په اول سر کې د ابو هريرة ﷺ فرمان داسې دی چې (ترك الناس التامين).

يعنې ټولو خلکو او امين بالجهر پرېښې دي. ابو هريرة ﷺ په دې کې هيڅوک ندي مستثنی کړي، معلومېږي دا چې په دغه وخت کې هيچا هم په زوره امين نه ويلو.

دابوهريرة ۽ وفاة په نهه پنځوسمه (۵۹هـ) کې شوی دی اوده خلافت راشده ليدلی دی، معلومېږي چې دصحابه وو اود تابعينو کبارو په دور کې هيچا په زوره امين نه دی ویلی، بلکه په ټول خير القرون کې هيچا هم په زوره امين ندی ویلی، مشهور غير مقلد محمد ابراهيم سيالکوتي په خپل کتاب تاريخ اهلحديث کې دخير القرون حدود داسې بيان کړي دي چې سنه ۱۱هـ پورې دنبت زمانه وه بياتر سنه ۱۱۰هـ پورې دصحابه ووزمانه وه، بياتر سنه (۱۷۰هـ) پورې دتابعينوزمانه وه، بياتر سنه ۲۰۴هـ بياتر سنه ۲۲۰هـ پورې دتبع تابعينوزمانه وه، سيدنا امام اعظم په سنه ۸۰هـ کې پيداشوی دی او په سنه ۱۵۰هـ وفات شوی دی، امام صاحب رحمه الله په ټول عمر کې په زوره امين ندی ویلی، (موطا امام محمد) امام مالک په سنه ۹۳هـ کې پيداشوی دی او په سنه ۱۷۹هـ کې وفات شوی دی، امام مالک هم په پټه امين ويلو (المدونة الكبرى ج ۱ ص ۷۳).

امام شافعی په سنه ۱۵۰هـ کې پيداشوی دی او په سنه ۲۰۴هـ کې وفات شوی دی چې په يوروايت تردې وخته پورې دتبع تابعينوزمانه ختمه شوه، امام شافعی رحمه الله به هم مقتديانوته دپټه امين ترغيب ورکولو. کتاب الام ص ۹۵ ج ۱

اتم جواب : پدغه روايت کې دشيپور کعتونو اود يولسور کعتونو هيڅ تفصيل نه شته، لامذهبان دحديث دکوم ځای څخه معلوموي چې مقتدي به صرف په شيپور کعتونو کې امين په زوره وائي، او په پاتې يوولسور کعتونو کې به يې پټ وائي.

نهم جواب : ددې حديث اود وایل بن حجر ۽ دحديث په مابين کې چې لامذهبان يې دامين بالجهر لپاره پيش کوي تعارض دی، ځکه چې په دې حديث کې دمسجد دکرنگيدو ذکر دی اود وایل ۽ په حديث کې داسې دي چې (سمعتنه وانا خلفه) نسائي ج ۱ ص ۹۴) يعنې ما واوريدو اوزه يې شاته ولاړ ووم نو داپه دې دلالت کوي چې صرف يوکس واوريدلو. همدارنگه د حضرت ابوهريرة رضي الله تعالى عنه په بل حديث کې د (حتى يسمع من يليه من الصف الاول) سره يې هم تعارض دی.

دلامذهبو دروغ او خيانتونه

حافظ عبداللہ روپري دلامذهبو مشهور مناظروو، هغه په خپل کتاب کې چې په نامه د (اهلحديث کې امتیازي مسائل) دی لیکلي دي چې (د ابوهريره ؓ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ به کله (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) ویلو نو امین به یې ویلو ترډی چې دا ول صف نزدی خلکو به واوریدلو) دا حدیث ابوداوود روایت کړی دی، او ابن ماجه هم روایت کړی دی، او ابن ماجه په کې داهم زیات کړي دي چې اول صف به کله در رسول الله ﷺ امین واوریدلو نو ددیرو امینونو څخه به مسجد وکړنگیدو، شوکاني په نیل الاوطار کې لیکلي دي چې دا حدیث حاکم هم روایت کړی دی او فرمایلي یې دي چې دبخاری او دمسلم په شرط صحیح دی، او دارقطنی هم روایت کړی دی او فرمایلي یې دي چې ددې سند صحیح دی او بهیقي هم روایت کړی دی او حسن یې ورته ویلي دي) انتهى.

لامذهبه شوکاني اولامذهبه عبداللہ روپري په دې حدیث کې درې خیانتونه او درې دروغ ویلي دي.

اول خیانت: په ابن ماجه کې په دې حدیث کې د (فترک الناس التامین) الفاظ دي، یعنې ټولو خلکو امین پرېښې دی، ددې څخه معلومېږي چې په دې دصحابه وو ؓ او تابعینو اجماع ده چې امین به جهرانه ویل کېږي. دلامذهبه د حدیث دا جمله نه رانقلوي.

دوهم خیانت: دلامذهبان دانه بیانوي چې ددې حدیث یو راوي بشر بن رافع انتهایي ضعیف دی

دریم خیانت: داهم نه بیانوي چې ددې حدیث په سند کې یو راوي مجهول دی.

او درې دروغ دادي:

اول دروغ: په دارقطنی کې ددې کړنگه اړواحدیث بالکل نه شته پاتې خولاد چې سند ته یې صحیح ووائي.

دوهم دروغ: په مستدرک حاکم کې هم دا حدیث بالکل نه شته پاتې خولاد چې صحیح ورته ووائي.

دریم دروغ: په بهیقي کې هم دا حدیث بالکل نشته، پاتې خولاد چې حسن ورته ووائي، ددوی په دې مسئله کې نور هم بی شمارة دروغ شته چې یو څه یې دلته دنمونې لپاره رانقلوو.

(۱) دلامذهبو مشهور مناظر مستري نور حسين په خپله رساله (امين بالجهر) ص ۱۸) کې ليکلي دي چې (عبداللہ بن عمر رضي الله عنه به هميشه امين بالجهر ويلو، او خلکو ته به يې هم ددې امر کولو چې امين بالجهر ووايي) (بخاری، ج ۱ ص ۱۰۸)

حالانکه دابريگ دروغ دي، دبخاری په دې روايت کې دجهر لفظ بالکل نشته، که چا ثابت کړو يو کړوړ ديناره به ورته انعام ورکړم، هلته الفاظ داسې دي چې (کان ابن عمر لا يدعه) (ای التامين) ويحضهم).

(۲) دهمدې رسالې په ص ۲۲ ص ۲۳ کې يې دحضرت ابن عباس رضي الله عنه حضرت انس رضي الله عنه حضرت عايشی رضي الله عنها او حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه څخه احاديث را نقل کړي دي، چې دهغې خلاصه داده چې: (يهوديان دمسلمانانو سره په درې شيانو حسد کوي: اول په امين بالجهر، دوهم په ربنا لک الحمد او دريم په سلام). حالانکه دا بالکل نه شته، دلته هم که چا دجهر لفظ ثابت کړو مذكور انعام به ورته ورکړم. امين الله لامذهبه هم دا دروغ را نقل کړي دي. [الحق الصريح / ج ۴ / ص ۲۵۵].

د فقهې په کتابونو هم ددروغو حوالې ورکوي دمثال په توگه لاندې حوالې وگورئ.

(۴) دلامذهبو په مشهور کتاب (حقيقة الفقه) چې دمولوی محمد يوسف جی پورې غير مقلد تصنيف دی، په ص ۱۹۴ کې دامين په باره کې يې په يوه ساه دهادي، شرح وقائي، اودر مختار پسې څلور دروغ تړلي دي، په يو ځای کې يې ليکلي دي چې (امين دقبوليت مهړدی) او حواله يې په (هدايه، ج ۱ ص ۳۶۴) ورکړې ده.

په بل ځای کې يې ليکلي دي چې (احاديث دامين بالجهر په اثبات کې راغلي دي او حواله يې په (هدايه، ج ۱ ص ۳۶۵) شرح وقايع، ص ۹۷) ورکړې ده.

په بل ځای کې يې ليکلي دي چې (مقتدي کله دامام امين واورې نو امين دې ووايي) او حواله يې په در مختار، ص ۲۲۹ ج ۱) ورکړې ده.

داتول دروغ دحقيقة الفقه په (۱۹۴) صفحه کې درج دي. په هدايه شرح وقايع اودر مختار کې دا خبرې بالکل نشته، که چا ثابتې کړي يو کړوړ ديناره ورته انعام دی، او په دې مسئله کې يې يو ډير عجيب

دروغ د هدايي پورې داويلي دي چې صاحب د هدايي ليکلي دي په (جلد اول صفحه ۳۶۳) کې چې . (ابن همام د پټ امين احاديثو ته ضعيف ويلي دي) او حواله يې په (هدايه، ج ۱ ص ۳۶۳) ورکړې ده.

داڅومره عجيب دروغ دي؟ هدايه د شپږمې صدۍ کتاب دی، او ابن همام په نهمه صدې کې تير شوی دی، او د هدايي شارح دی، نو د ابن همام څخه په درې سوه کاله مخکني کتاب کې په ابن همام څرنگه حواله ورکړل شوي ده؟ حقیقه الفقه د لامذهبو مرکزي کتاب دی، دنن زمانې د غير مقلدينو په کتابونو کې ورباندې بې شميره حوالې دي، او د غير مقلدينو د هرې کتابخانې زينت دی. [وگوره الحق الصريح او التحقيق السديد چې د امين الله پشاورۍ کتابونه دي په حقیقه الفقه ډيری حوالی ورکوي].

حکيم صادق سيالکوتي په خپل کتاب [صلوة الرسول، ص ۲۴۰ / وفي البعض ص ۱۹۳] کې ليکلي دي چې در رسول الله ﷺ د زمانې څخه تر نن پورې په مسجد نبوی کې مسجد د آمینونو څخه کړنگیږي، حالانکه دا بالکل دروغ دي، په خلافت راشده، خلافت اموي، خلافت عباسی، خوارزمي، سلجوقي او ترکي ټولو خلافتونو کې په سوونو کلونو پټ امين ويل کيده. د یوسل او یایمي هجري څخه تر ديارلس سوه شپږ شپيتمې هجري پورې د حرمینو امامان او خطيبان احناف وو.

مستري نور حسين په خپله رساله (امين بالجهر، ص ۳۱) کې ليکلي دي چې د امين بالجهر لپاره یوسل او پنځه دلايل دي، حالانکه د دوام او دستتیت جهر لپاره يو ضعيف حديث هم نه دی موجود.

د عبدالله بن زبير رضی الله عنه اثر

لامذهبان د حضرت عطاء روايت هم پيش کوي چې امن ابن الزبير و ومن ورائه حتی ان للمسجد للجنة. (بخاری، ج ۱ ص ۱۰۷).

(۱) دا روايت په بخاری کې بې سنډه دی او لامذهبان وائي چې بې سنډه روايت لره هيڅ اعتبار نه شته. (امين الفتاوى، ج ۲۸۵). په مصنف عبدالرزاق کې ئې سند شته، نو هلته په سند کې ابن جريج دی. ابن جريج په مکه مکرمه کې (۹۰) متعی کړی وي، او جايزه يې ورته ويلی او سخت مدلس وو. وگوره [تهذيب التهذيب، ج ۶ / ص ۴۰۵ / طبقات المدلسين لابن حجر / ص ۹۵ / الفتح المبين / لزيير

علی زی / ص ۵۵]. او د دریمې طبقې مدلس و، نو غیر مقلدین د لته قران او حدیث دیوی متعه خانی په دروازه کې ذبح کوي.

(۲) بل راوی پکې مسلم بن خالد دی چې وهمي و.

امام ابوداود او امام ابو حاتم فرمایي چې: (لا یحتج به) او امام بخاری رحمه الله چې: (منکر الحدیث) [الترغیب والترهیب / للمندری / ج ۵ / ص ۵۳۵]. امام ساجي فرمایي چې: (کثیر الغلط کان یری القدر) [میزان الاعتدال / ص ۱۶۵۳]. امام ابن حبان فرمایي چې: (کان یخطئ احياناً). امام ابن سعد فرمایي چې: (کثیر الغلط). امام دارمی فرمایي چې: (لیس بذاک فی الحدیث). یحیی بن معین ورته (منکر) ویلي. [تهذیب التهذیب / ج ۱۰ / ص ۱۲۹ و ۱۳۰ / تقریب / ص ۴۹۱].

الباني ليکي چې: (ففيه علتان عنعنۃ ابن جریج و هو مدلس والثاني ضعف مسلم ...../ اصل صفة الصلوة النبی صلی الله علیه وسلم / ج ۱ / ص ۳۲۹).

(۳): د دې روایت اول راوی عبدالرزاق د دریمې طبقې مدلس دی. [طبقات المدلسین لابن حجر / ص ۶۹ / الفتح المبین از زبیر علی زی / ص ۴۵ / جزء منظوم لبديع الدين راشدی / ص ۸۹]. او د لا مذهبو په نزد د دریمې طبقې د مدلس حدیث بغیر د تصریح بالسماع څخه نه قبلېږي.

(۴): عبد الله بن زبیر رضی الله عنه او ورسره نور خلک ټول امتیان دي او د امتیانو اقوال او افعال حجت نه دي، اگرچه صحابه وي. نواب صدیق حسن خان لیکي چې: (وفعل الصحابی لا یصلح للحجة) [التاج المکمل / ص ۲۰۷].

(۵) - اوبل دا چې داد خلافت راشده څخه ډیر وروسته د حجاج بن یوسف د زمانې واقعه ده اولامذهبان د خلافت راشده د زمانې شل رکعتہ دائمي تراویحوته بدعت وائي او د خلافت راشده څخه وروسته یو ځلې امین بالجهر ویل شوی بیا هم ورته سنت وائي.

(۶) او په دې کې داهم نه شته چې داد لمانځه واقعه وه او که د لمانځه څخه بهر شاه صاحب رحمه الله فرمایي چې: (ولعله حين كان يقنت في الفجر على عبد الملك و كان هو يقنت على ابن زبیر و في مثل هذه الايام تجري المبالغات) [فيض الباری / ج ۲ / ص ۲۹۰ / باب جهر الامام بالتأمين].

(۷) - اوکھ په لمانځه کې وي نو بيا داندۀ معلومه چې دولا الضالين څخه وروسته يې ويلی دی اوکه دقنوت نازل په وخت کې يې ويلې دی ځکه چې عبدالله بن زبير رضي الله عنه دحجاج له خوا محاصره وو.

د حضرت عطاء رَحْمَةُ اللهِ اَثر

امام بيهقي پخپل سند باندې رانقلوی چې: وَأَخْبَرَنَا أَبُو يَعْلَى حَمْرَةُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ الصَّيْدَلَانِيُّ أَنبَأَ أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْقَطَّانُ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ مَنْصُورٍ الْمَرْوَزِيُّ، ثنا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ شَقِيقٍ، أَنبَأَ أَبُو حَمْرَةَ، عَنْ مُطَرِّفٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي أَيُّوبَ، (وَالصَّحِيحُ خَالِدُ بْنُ أَبِي نُوفٍ) عَنْ عَطَاءٍ رَحْمَةُ اللهِ قَالَ: "أَذْرَكْتُ مِائَتَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْمَسْجِدِ إِذَا قَالَ الْإِمَامُ: {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} [الفاتحة: ۷]، سَمِعْتُ لَهُمْ دَرَجَةً بِأَمِينٍ". [سنن بيهقي ج ۲/ ص ۵۹ طبع اداره تاليفات اشرفيه ملتان].

حضرت عطاء رضي الله عنه فرمايي چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم دوه سوه صحابه پدې مسجد کې ليدلي دي، چې كله به امام غير المغضوب عليهم ولا الضالين وويلو نو ما به ددوی کرنگا هاری په آمين واوريډلو. دا حديث موضوعی دی.

۱- ددې په سند کې ابوبکر محمد بن الحسين دروغژن دی، علامه خطيب بغدادی دده په باره کې ليکي چې: محمد بن الحسين بن شهریار ابوبکر القطان: سمعت ابا بکر الاسماعيلي، يقول: سمعت ابن ناجيه، يقول: يكذب يعني ابن شهریار يروي عن سلمان توبة النهرواني، وقد مات قبل أن يسمع منه. [تاريخ بغداد ج ۲/ ص ۲۳۲].

۲- ددې حديث يورای علی بن الحسن دی اثر ته اعتبار نه ورکوي، هغه فرمايي چې: وقال ابوعمار الحسين: قلت له: هل سمعت كتاب الصلوة من أبي حمزة السكري؟ فقال: نعم، سمعت ولكن نهق حمار يوماً فاشتبه علي حديث فلا أدري أي حديث هو؟ فتركت الكتاب كله، تهذيب التهذيب ج ۷/ ص ۲۹۹ كتاب الكفاية بغدادی ص ۲۳۴].

حضرت ابوعمار حسين بن حديث رضي الله عنه فرمايي چې: ما د خپل استاذ علی بن الحسين رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه چې آیا تا د خپل استاذ ابو حمزه سکری رضي الله عنه څخه (کتاب الصلوة) اوریدلی دی؟ هغه راته وويل چې: اوریدلی مې دی لکن يوه ورځ ما احاديث اوریدل چې په دې کې يو خره وازونه

شروع کړل، نو ما باندې په يو حديث کې اشتباه راغله، نو زه پوه نه شوم چې هغه حديث څرنگه دی؟ لدې وجې ما دخپل استاذ څخه اوریدلې ټول کتاب الصلوة پریښودلو. نو تعجب دی چې ددې اثر راوی دې اثر ته بې اعتماد وایي او غیر مقلدین یې د اعتماد وړ ګڼي.

(۳) ابو حمزه محمد بن میمون السکری رحمۃ اللہ علیہ اگر چې د محدثینو په نیز ثقه دی، لکه ابن عبدالبر فرمایي چې: ليس بالقوی. امام نسائی فرمایي چې په آخر کې وړند شو، امام ابن القطان فرمایي چې مختلط الحديث دی. [تهذيب التهذيب ج ۹/ ص ۴۸۶، ۴۸۷].

(۴) ددې روایت په سند کې خالد بن ابی نوف مجهول دی، خپله متعصب لامذهبه زییر علی زئی هم ورته مجهول الحال وایي. القول المتین ص ۴۹.

ناصرالدین البانی لیکي چې دا اثر ضعیف دی فرمایي چې: فعلته جهالة خالد بن أبي نوف، فانه لم يرو عنه الا اثنان: أحدهما: مطرف هذا- وهو ابن طريف- يونس بن أبي اسحق، فهو في عداد مجهولي العدالة، وتوثيق ابن حبان له لا يفيد، لما علم من تساهله في التوثيق، فظهر من هذا البيان انهما لا يصلح للاحتجاج بهما ولعله من أجل ذلك رجع الشافعي عن قوله القديم. [أصل صفة صلوة النبي ج ۱/ ص ۳۸۰].

پدې روایت کې علت د خالد بن ابی نوف مجهول والی دی، دده څخه صرف دوه کسان روایت کوي، یو مطرف بن طریف او بل یونس بن ابی اسحق - نو دا په مجهولینو کې شمیرلی شي، او د امام حبان توثیق فایده نه لري، ځکه چې د هغه تساهل مشهور دی، ددې څخه دا ظاهره شوه چې دا اثر د استدلال لپاره صلاحیت نه لري او کیدای شي چې د همدې وجې څخه امام شافعي د خپل قول قدیم څخه رجوع کړې وي، فان قيل: چې حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ خو لیکي چې: مقبول من السادسة؟ قلنا: چې داد حافظ صاحب رحمۃ اللہ علیہ خپله اصطلاح ده، هغه د مجهولو راویانو په باره کې همداسې لیکي.

(۵) دا هم ندي ثابته چې د حضرت عطاء ملاقات دی ددوه سوه صحابه وو رضی اللہ عنہم سره شوی دی،

حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ دده څخه مشروو، بیا هم د هغه ملاقات د یوسلو شلو صحابه وو سره شوی وو.

د ابوهريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا فَرَعَ مِنْ قِرَاءَةِ أُمِّ الْقُرْآنِ رَفَعَ صَوْتَهُ. قَالَ الدَّارِقُطِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: حَدِيثٌ حَسَنٌ وَقَالَ الْبَيْهَقِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: صَحِيحٌ.

کله به چې رسول الله ﷺ د سورة فاتحي د قراءت څخه فارغ شو نو په اوچت او ازيي امين وويلو. [صحيح ابن حبان رقم ۱۸۰۳ صحيح ابن خزيمة ج ۱/ ص ۲۸۷۵ باب الجهر بآمين عند انقضاء].

۱- دا حديث صحيح نه دی بلکه دروغ دی ځکه چې ددې په سند کې اسحق بن ابراهيم بن العلاء بن زبيرق الزبيدي الحمصي دی، امام ابوداؤد فرمايي چې: ليس بشيء. امام نسائي فرمايي چې: ليس بثقة. د حمص محدث امام محمد بن عوف الطائي فرمايي چې: دروغ ژن وو. [ميزان الاعتدال ج ۱/ ص ۸۵]. حافظ ابن حجر د امام محمد بن عوف څخه را نقلوي چې: ما أشك ان اسحق بن زبيرق يكذب. يعني دا راوي يقيني دروغ ژن دی. [تهذيب ج ۱/ ص ۲۱۶] حافظ ابن حجر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايي چې: صدوق يهم كثيرا واطلق محمد بن عوف أنه يكذب. [تقريب ۳۳۰] علامه نور الدين هيثمي فرمايي چې: اسحق بن زريق قلت: وتأتى أحاديث بمقلوبها. [مجمع الزوائد ج ۱/ ص ۸۱]. علامه ذهبي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايي چې ضعيف دی. [ميزان الاعتدال ج ۲/ ص ۲۸۴].

۲- په دې حديث کې د ابن زريق استاذ عمرو بن الحارث الحمصي مجهول دی. علامه ذهبي فرمايي چې: عمرو بن الحارث الزبيدي الحمصي، عن عبدالله بن سالم الاشعري فقط، ولم نسخة تفرد بالرواية عنه اسحق بن ابراهيم زريق، ومولاه له- فهو غير معروف العدالة وزريق ضعيف [ميزان الاعتدال ج ۲/ ص ۲۸۴].

۳- د رفع الصوت څخه متنازع فيه آمين بالجهر نه ثابتيږي- مونږ وايو چې کله کله به رسول الله ﷺ آمين بالسرد تنفس د زور سره دومره ويلي چې د اول صف نژدې خلکو به اوریدلو، په رواياتو کې هم همدا سې راځي چې: يسمع من يليه من الصف الأول.

۴- د ابن خزيمة په حاشية کې د الباني په خواله ليکل شوي دي چې اسناده ضعيف.

۵- امام زهري د غير مقلدينو د تحقيق مطابق مدلس دی، (نور العيني ص ۱۱۸)

د ابوهريرة اثر

ابوهريرة رضي الله عنه به امام ته ويلې چې گورئ زما څخه آمين مه فوتوئ. [بخاري تعليقا] ۱- حافظ ابن حجر رحمته الله عليه فرمايي چې: و مراد ابي هريرة أن يؤمن مع الامام داخل الصلوة فتح الباري ج ۲/ ص ۳۴۰ طبع دار السلام رياض. د ابوهريرة رضي الله عنه مقصد دا وو چې په داخل د مانځه کې د امام سره آمين ووايي.

د ابوهريرة رضي الله عنه ددې اثر څخه صرف د امين فضيلت را معلومېږي، د بخاري په الفاظو کې صرف دومره دی چې ابوهريرة رضي الله عنه به امام ته اواز کولو چې خيال کوه چې زما څخه آمين تېر نه شي، او د نورو رواياتو څخه معلومېږي چې دا هغه وخت وو چې مروان حضرت ابوهريرة رضي الله عنه مؤذن جوړ کړی وو. مروان به په مونځ کې عجله کوله- نو ابوهريرة رضي الله عنه ورباندې شرط کيښودلو چې داسې به نه کوي چې زه اذان کوم د اذان خانې څخه لانه يم راغلی چې تا مونځ شروع کړی وي او زما څخه آمين فوت شي. [فتح الباري ج ۲/ ص ۳۴۰ طبع رياض دار السلام]. همداسې شرط ابوهريرة رضي الله عنه په بحرین کې د اذان د خدمت د قبلولو په وخت کې هم لگولی وو په بحرین کې علاء بن الخضر می رحمته الله عليه امام وو. ابن ابی شيبه رقم ۸۰۴۵ [مصنف عبدالرزاق رقم ۲۶۳۷] طبقات ابن سعد ج ۴/ ص ۳۶۰ [فتح الباري ج ۲/ ص ۳۴۰] نو پدې کې د جهر لپاره هيڅ استدلال نه شته.

د حضرت بلال رضي الله عنه حديث

عن بلال: أن رسول الله ﷺ قال: لا تسبقني بآمين. [مستدرک حاکم رقم ۸۲۸]. حضرت بلال رضي الله عنه ته رسول الله ﷺ وفرمايل چې: زما څخه مخکې آمين مه وايه. ۱- پدې حديث کې هم د جهر لفظ نه شته. فان قيل: چې رسول الله ﷺ څه خبر وو چې حضرت بلال مخکې آمين وايي، معلومېږي چې حضرت بلال رضي الله عنه په جهر ويلې چې رسول الله ﷺ پدې خبر شوی وو؟ قلنا: په بهيقی ج ۲/ ص ۲۲ کې راغلي دي چې: أنه سأل النبي ﷺ فقال: لا تسبقني بآمين حضرت بلال رضي الله عنه د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه کړې وه چې آیا زه ستاسو څخه مخکې آمين ويلی شم؟ نو د رسول الله ﷺ ورته وفرمايل چې: زما څخه مخکې آمين مه وايه لهذا دا د آمين بالسړ لپاره دليل دی.

(۲) همدارنگه دا حديث مضطرب دی ځکه چې ددې په عکس داسې روايت هم شوی دی چې عن بلال أنه قال: يا رسول الله ﷺ لا تسبقني بآمين. [مسند أحمد رقم ۲۴۳۸۰].

بلال رضی اللہ عنہ رسول اللہ ﷺ ته وويلې چې زما څخه مخکې آمين مه وايه، يعنې هسې نه چې زه لاډ آذان خانې څخه نه يم راکوز شوی او تاسو سورة فاتحه ختمه کړې وي او آمين مو ويلی وي، نو ماته لږ انتظار کوی چې زه هم د سره په آمين کې شريک شم.

د سفیان په طريقه د حضرت وایل رضی اللہ عنہ حديثونه

د حضرت وایل رضی اللہ عنه څخه څلور تابعينو روايت کړی دی (۱) حبر بن عنبس رضی اللہ عنه (۲) علقمه بن وایل رضی اللہ عنه (۳) عبد الجبار بن وایل (۴) عاصم بن کليب رضی اللہ عنه د حبر بن عنبس رضی اللہ عنه شاگرد سلمه بن کهیل دی او د سلمه بن کهیل څخه شعبه رضی اللہ عنه (اخفي بها صوته) روايت کړی دی کما مر او حضرت سفیان رضی اللہ عنه ترېنه (مدبها صوته) روايت کړی دی پدې روايتونو کې ځکه تعارض نه شته، چې دمدا او ديمد معنی جهر نه دی بلکې معنی ئې داده چې آمين به ئې دالف ممدوده سره ادا کولو د حضرت سفیان رضی اللہ عنه څخه د جهر يو روايت هم ندی راغلی.

علقمه بن وایل: د حضرت علقمه بن وایل رضی اللہ عنه هم دوه شاگردان دي يو حبر بن عنبس رضی اللہ عنه او دوهم ابو اسحق، امام شعبه رضی اللہ عنه د حبر بن عنبس رضی اللہ عنه په طريقه خفض يعنی رو او از روايت کړی دی او د ابو اسحق به طريقه ئې (يجهر بآمين) روايت کړی دی اول دوهم سند داسې دی: سلمه بن کهیل عن حبر بن عنبس عن علقمه عن وایل رضی اللہ عنه، او دوهم سند داسې دی چې: شريک عن ابي اسحق عن علقمه بن وایل، عن ابيه، قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يجهر بآمين مسند احمد رقم (۱۹۰۷۴) لکن دلته خو اول شريک وهي او ضعيف دی يجهر لفظ دده هم تتيجه ده، دوهم دا چې د دواړو روايتونو په مينځ کې ځکه تعارض نه شته چې دلته د جهر څخه هغه جهر مراد دی چې په اول صف کې نږدې خلک ئې واورې او د اخفاء سره منافي نه دی، او يا په اول سند باندې عادة مستمره بيان شوی دی او په دوهم سند باندې د ضرورت د تعليم له وجې د جهر ذکر دی.

حضرت عبدالجبار بن وايل: پدي طريقه کي ابو اسحق تقريبا شپڻ (۶) قسمه الفاظ روايت کوي (۱) قال آمين مد بها صوته (۲) قال آمين فسمعتہ وانا خلفه (۳) فقا آمين يجهر (۴) فسمعناها منه (۵) قال آمين (۶) سمع النبي ﷺ يقول آمين .

تفصيل سره داسي دی:

الف: حدثنا عبدالله بن جعفر بن خشيش ، حدثنا الحسن بن احمد بن ابي شعيب يعنى الحراني، حدثنا محمد بن سلمه، عن ابي عبدالرحيم، عن زيد بن أنيسه، عن ابي اسحق ، عن عبدالجبار بن وايل عن ابيه ، قال صليت خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم فلما قال ولا الضالين ، قال آمين مد بها صوته. دارقطني رقم (۱۲۵۶) دلته دالف ممدوده ذکر دی دجهر نه شته .

باء: اخبرنا عبدالحميد بن محمد، قال حدثنا مخلد، قال حدثنا يونس بن اسحق، عن ابيه عن عبدالجبار بن وايل ، عن ابيه قال صليت خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم فلما كبر رفع يديه اسفل أذنيه فلما قرأ غير المغضوب عليهم ولا الضالين ، قال آمين فسمعتہ وانا خلفه. نسائي رقم (۹۲۳) پدي روايت کي دوه خبري دسوچ قابلي دي او دا چي حضرت وايل ﷺ په اول صف کي دنبي ﷺ شاته ولاړ وو، دوهم دا چي نبي ﷺ امين بالسرويلی دی لکن حضرت وايل ﷺ اور پدلی دی امين بالسره هم دامام شاته مقتدي کله اوري که نبي ﷺ دتکبير په شان امين هم په جهره سره ويلی وي نو د حضرت وايل ﷺ دي ويناته به بيا ضرورت نه وو چي: فسمعتہ وانا خلفه.

ج: ابو بکر بن عياش عن ابي اسحاق عن عبدالجبار عن ابيه، قال صليت معن النبي صلى الله عليه وسلم فلما قال: ولا الضالين قال آمين فسمعناها منه . ابن ماجه رقم (۸۵۵) دلته هم فسمعناها منه د فسمعتہ په شان دامين بالسره مراد ول اقرب دي.

د: په مصنف ابن ابي شييه رقم (۸۰۴۲) کي د حديث الفاظ داسي دي چي: صليت خلف النبي صلى الله عليه وسلم فلما قال غير المغضوب عليهم ولا الضالين قال آمين .

ه: په مسند احمد رقم (۱۹۰۴۶) کي د ابو اسحق عن عبدالجبار له طريقه داسي دي چي صليت خلفه، فقرأ غير المغضوب عليهم ولا الضالين فقال آمين يجهر. په روايت کي په جهر باندي تصريح ده

لکن دا روايت له دوو وجوهو څخه ضعیف دی اول دا چې: ابو اسحاق بیسعی په اخر کې وهمي او مختلط العقل وو او دده څخه د زهیر سماع بعد الاختلاط ده او دوهم دا چې دا حدیث منقطع دی ځکه چې د عبد الجبار سماع دخپل پلار څخه نه ده ثابت همدارنگه عبد الجبار جهر لفظ نه دی ویلی بلکې د سمعته لفظ یی ویلی دی نو کوم راوي دروايت بالمعنی په وجه ترینه جهر جوړ کړی دی.

عاصم بن کلب: عن عاصم بن کلب عن ابيه عن وائل بن حجر رضي الله عنه انه سمع النبي صلى الله عليه وسلم يقول في الصلوة امين. مسند احمد رقم (١٩٠) پدې حدیث کې خو د جهر ذکر نه شته.

د حضرت وائل رضي الله عنه دمختلفو تعبيراتو نتیجه:

د حضرت وائل رضي الله عنه په تعبيراتو کې د فکر کولو څخه وروسته داسې معلومېږي چې د حضرت وائل رضي الله عنه مقصد دا دی چې: ما چې د نبی صلی الله علیه وسلم امین په کوم انداز باندې اورېدلی دی نو په هغې کې دومره اخفاء هم نه وه چې یو مقتدي ئې هم وانه وري، او دومره جهر هم نه وو چې ټول مقتديان ئې واورې بلکې نبی ﷺ دا خفاء سره سره په داسې انداز سره امین وویل چې شاته نږدې مقتديانو واورېدلو او زه د نبی ﷺ پسې بالکل نږدې شاته ولاړوم، په دې ټولو تعبيراتو کې اصل تعبير دا را معلومېږي چې: فسمعته وانا خلفه باقي، مد، رفع، جهر، اخفی، او خفض ټول روايت بالمعنی دي معنی داده چې اخفاء هم وه او د الف مد هم وو، او شاته نږدې مقتديانو هم واورېدلو، او شاته د نږدې مقتديانو اورېدل د سر سره منافي نه دي، د حضرت وائل رضي الله عنه الفاظ هم په دې دلالت کوي ځکه چې حضرت وائل رضي الله عنه خپله سماع په دلیل سره ثابتوي چې: وانا خلفه دی یعنی د نبی ﷺ امین ټولو مقتديانو نه وو اورېدلی او ما ځکه واورېدلو چې زه د نبی ﷺ شاته نږدې ولاړوم او دومره اورېدل د سر سره منافي نه دي.

د سفیان په طريقه د حضرت وائل رضي الله عنه د حدیث تفصیل

وبه قال حدثنا بندار، حدثنا يحيى بن سعيد و عبد الرحمن بن مهدى قالا حدثنا سفیان عن سلمة بن كهيل عن حجاز بن عنبس عن وائل بن حجر قال سمعت النبي ﷺ قرء غير المغضوب عليهم

ولا الضالين وقال امين مد بها صوته . [ترمذی ص ٦٣، باب ماجاء في التامين / رقم: ٢٤٨ / و شرح السنة / رقم: ٥٨٦].

حضرت وايل بن حجر رحمته الله فرمائي چي مادر رسول الله ﷺ شخصه اوريدلي دي چي (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) يي ولوستلوورپسي يي امين وويلو او مد بها صوته .

(٢) وبه قال حدثنا وكيع حدثنا سفيان عن سلمة بن كهيل عن حجر بن عنبس، عن وايل بن حجر رحمته الله قال سمعت النبي ﷺ قرأ غير المغضوب عليهم ولا الضالين فقال: آمين، يمد بها صوته. [مسند أحمد رقم ١٩٠٤٧ مصنف ابن أبي شيبة رقم ٨٠٤٣ محلّ لابن حزم ج ٣ / ص ١٥٧].

(٣) وبه قال حدثنا عبدالله بن أبي داؤد السجستاني، حدثنا عبدالله بن سعيد الكندي، حدثنا وكيع والمحاربي قالا: حدثنا سفيان عن سلمة بن كهيل عن حجر أبي العنبس وهو ابن عنبس عن وايل بن حجر قال: سمعت النبي ﷺ اذا قال غير المغضوب عليهم ولا الضالين قال: آمين يمد بها صوته، قال ابوبكر: هذه سنة تفريه اهل الكوفة. [دارقطني رقم ١٢٥٢].

(٤) وبه قال حدثنا عبدالله بن ابى داؤد السجستاني، حدثنا عبدالله بن سعيد الكندي، حدثنا وكيع والمحاربي قالا: حدثنا سفيان عن سلمة بن كهيل، عن حجر أبي العنبس وهو ابن عنبس عن وايل بن حجر قال سمعت النبي ﷺ : اذا قال غير المغضوب عليهم ولا الضالين، قال آمين يمد بها صوته. قال ابوبكر: هذه سنة تفرد بها أهل الكوفة.

(٥) وبه قال حدثنا علي بن عبدالله بن مبشر، حدثنا احمد بن سنان، ح وحدثنا ابو محمد بن صاعد، حدثنا يعقوب الدورقي، قالا: حدثنا عبدالرحمن حدثنا سفيان، عن سلمة، عن حجر بن عنبس قال سمعت وايل بن حجر - قال سمعت النبي ﷺ قرأ غير المغضوب عليهم ولا الضالين، فقال آمين مد بها صوته - قال عبدالرحمن أشد شيء فيه، أن رجلاً كان يسأل سفيان من هذا الحديث فاذن سفيان تكلم ببعضه خالفه شعبة في اسناده ومثله. [سنن دارقطني رقم ١٢٥٤].

وايل بن حجر رحمته الله فرمايي چي رسول الله ﷺ غير المغضوب عليهم ولا الضالين شخصه وروسته د مد سره آمين وويلو، عبدالرحمن بن مهدي فرمايي چي پدي حديث كي سخته غلطي داده چي يو سري د سفيان ثوري رحمته الله عليه شخصه ددي حديث په باره كي پوښتنه وكړه نو زما په گومان سفيان ثوري رحمته الله عليه نيل

الفاظ وويل او پوښتنه کوونکي بيل الفاظ وويل، امام شعبة رحمته الله ددې حديث په سند او په متن کې اختلاف رانقل کړی دی.

(۶) حدثنا ابو عبد الله الحافظ، حدثني علي بن حمشاد، حدثنا يزيد بن الهيثم، حدثنا ابراهيم بن ابي الليث، حدثنا الاشجعي عن سفيان مثله وقال رأيت رسول الله ﷺ لما قال غير المغضوب عليهم ولا الضالين قال: آمين يمد بها صوته. [سنن کبری بهیقي ج ۲/ ص ۵۷].

(۷) د امام بخاري رحمته الله د جزء القراءت دوه نسخې دي: په يوه نسخه کې د امام محمد بن يوسف الفريابي رحمته الله نوم دی او بله کې د عبد الله بن يوسف ذکر دی. [جزء القراءت ص ۲۶] دا دواړه د خپل استاذ سفيان رحمته الله څخه دي يمد بها صوته الفاظ روايت کوي. [جزء القراءت رقم ۲۳۴].

(۸) حدثنا محمود قال حدثنا البخاري، قال حدثنا محمد بن كثير وقبيصة قال حدثنا سفيان، عن سلمة بن كهيل عن حجر عن وايل عن النبي ﷺ نحوه. وقال ابن كثير رفع بها صوته. [جزء القراءت بخاري رقم ۲۳۵].

نو قبيصة دي يمد بها صوته لفظ روايت کوي او محمد بن كثير د رفع بها صوته لفظ روايت کوي. لکن محمد بن كثير كثير الخلط وو. [تفصيل به راشي].

(۹) د خلاد بن يحيى په يو موضوعي روايت کې هم د رفع بها صوته لفظ دی: أخبرنا ابو طاهر الفقيه من أصله ابو طاهر محمد بن الحسن المحدث ابادي حدثنا العباس بن محمد الدوري، ثنا ابو داود الحفري عن سفيان الثوري ح: وحدثنا ابو عبد الرحمن السلمي، انبأنا أحمد بن محمد بن عبدوس الطرايفي، ثنا معاذ بن نجدة، ثنا خلاد بن يحيى انبأنا سفيان عن سلمة بن كهيل عن حجر بن عنبس عن وايل بن حجر - قال كان النبي ﷺ اذا قال آمين، رفع بها صوته، لفظ حديث الفقيه. وفي رواية السلمي قال سمعت النبي ﷺ اذا قال ولا الضالين قال: آمين، رفع بها صوته في الصلوة. [سنن الكبرى بهيقي ج ۲/ ص ۵۷].

دا روايت موضوعي دی، خلاد بن يحيى متکلم فيه راوی دی. [ميزان الاعتدال ج ۱/ ص ۳۰۸] دده شاگرد معاذ بن نجدة هم متکلم فيه راوی دی. [ميزان الاعتدال ج ۳/ ص ۱۷۸]. د امام بهيقي استاذ محمد بن الحسين بن محمد بن موسى ابو عبد الرحمن السلمي المتوفی ۴۱۲ هـ.

خطيب بغدادی دده په باره کې ليکي چې: وقال لي محمد بن يوسف القطان، وكان ابو عبد الرحمن السلمي غير ثقة، ولم يكن سمع من الاصم الا شيئاً يسيراً. فلما مات الحاكم ابو عبد الله ابن المسبح، حدث عن الاصم بتاريخ يحيى بن معين، وبأشياء كثيرة سواه وكان يضع الصوفيه الاحاديث. [تاريخ بغداد ج ٢/ ص ٢٤٨]. يعني دا راوي ثقه نه دی، دده د محمد بن يعقوب الاصم څخه ډېر لېږ شيان اوريدلي وو، کله چې امام حاکم وفات شو نو دده د اصم عليه السلام څخه (په دروغو) د يحيى بن معين تاريخ بيانولو، او ددې تاريخ څخه ماسوی يې نور هم ډېر شيان بيانول، او د صوفيه وو لپاره به يې د دروغو حديثونه بيانول. علامه ذهبي فرمايي چې: ضعيف، قلت الف حقايق التفسير فأتي فيه بمصايب، وتأويلات الباطنية فسأل الله العافية. [تذكرة الحفاظ ج ٣/ ص ٢٣٤].

سلمی د حقايق التفسير په نوم کتاب وليکلو، چې ډېر مصيبتونه او د باطنييه ووتاويلات يې پکې راوړه، د الله جل جلاله څخه غواړو چې د دوی د شر څخه مو وساتئ. علامه محمد طاهر ليکي چې: وتفسير ابی عبد الرحمن السلمي ان كان قد اعتقد انه تفسير فقد كفر. [مجمع البحار ج ٣/ ص ٥١٠ بحواله ازالة الريب ص ٢٣٤]. د سلمی د تفسير په باره کې که چا په اعتقادي طور وويل چې دا تفسير دی نو دا کافر شو. د محمد بن کثير په روايت کې هم د رفع بها صوته لفظ دی.

(١٠) وبه قال حدثنا محمد بن كثير اخبرنا سفيان عن سلمة عن حجر بن العنيس الخضرمي عن وايل بن حجر رضي الله عنه قال كان رسول الله ﷺ اذا قرأ (ولا الضالين) قال: (آمين) ورفع بها صوته [ابوداؤد رقم ٩٣٣]. لکن يحيى بن معين د محمد بن کثير په باره کې فرمايي چې: لا تكتبوا عنه لم يكن بالثقة. [ميزان الاعتدال ج ٣/ ص ١٢٦]. يعني دده څخه احاديث مه ليکئ ځکه چې دا ثقه راوي نه دی، په تهذيب ج ٩/ ص ٤١٨ کې هم دي چې دا راوي ثقه نه دی، دا راوي کثير الغلط دی. [تقريب ص ٥٣٤ تهذيب الكمال ج ٩/ ص ٢٩]. نو دا په اصل حديث کې د رفع بها صوته لفظ ندی بلکه د مد بها صوته لفظ دی.

د جوابونو تفصيل

اول جواب: دا حديث تاسو په لسو سندونو باندې وکتلو، پدې يو کې هم د مانځه ذکر صراحت نه دی راغلی، او د لامذهبانو په نيز باندې قياس د شيطان کار دی، نو ددې احاديثو څخه د مانځه د آمين لپاره

استدلال نه دی صحيح، ځکه چې پدې يو کي هم د مانځه ذکر صراحت نه شته، صرف په يو موضوعي روايت کي د في الصلوة لفظ راغلی چې په نهم نمبر کي وليکل شو. حافظ ابن حجر رحمه الله عليه د سفیان ثوري رحمه الله عليه له طريقي د وایل بن حجر رحمه الله عليه په حديث کي د صليت خلف رسول الله ﷺ الفاظ رانقل کړي دي. [تلخيص الحبير ج ۳ / ص ۳۴۸]. لکن دا د حافظ ابن حجر رحمه الله عليه زبردست وهم دی، پدې روايت کي دا الفاظ د دنيا د کتابخانو د حديثو په هيڅ کوم کتاب کي ندي راغلي، صحاح سته خولا پرځای پرېږده.

همدارنگه د لامذهبو شيخ الكل نذير حسين دهلوي هم ليکلی دي چې: و حديث وایل أخرجه من طريق الثوري بلفظ صليت خلف رسول الله ﷺ فلما قال (ولا الضالين) قال: آمين، ومد بها صوته. [فتاوى نذيريه ج ۱ / ص ۴۴۶] چې دا دوهم غلا ده، د سفیان ثوري رحمه الله عليه په هيڅ سند باندې هم داسي الفاظ نه دی روايت شوی.

دوهم جواب: د دې روايت دارمدار په حضرت سفیان ثوري رحمه الله دی، په دې حديث کي د حضرت سفیان ثوري رحمه الله لس شاگردان شو او هغه شاگردان دا دي.

(۱) حضرت اشجعي رحمه الله [بيهقي / ج ۲ / ص ۵۷].

(۲) حضرت عبدالرحمن بن مهدي رحمه الله [دارقطني / رقم: ۱۲۵۴].

(۳) حضرت عبدالله بن يوسف رحمه الله [جزء القرائت / ۲۳۴].

(۴) حضرت محمد بن يوسف رحمه الله [جزء القرائت / ص ۲۶].

(۵) حضرت قبيصة رحمه الله [جزء القرائت / رقم: ۲۳۵].

(۶) حضرت وکيع رحمه الله [مسند احمد / رقم: ۱۹۰۴۷ / محلی / ج ۳ / ص ۱۵۷].

(۷) حضرت يحيى بن سعيد رحمه الله [ترمذي / رقم: ۲۴۸].

(۸) حضرت محاربي رحمه الله [دارقطني / رقم: ۱۲۵۲].

دې اتو اوړو شاگردانو پخپل روايت کي د (مد بها صوته) لفظ رانقل کړی دی چې په جهر کي نص ندی بلکې معنی يې داده چې رسول الله ﷺ به د امين الف او يا راکش کوله.

(۱) حضرت ملا علی قاري فرمایي چې (مد بها) اي بالكلمة يعنى في آخرها وهو مد عارضي، ويجوز فيه الطول، والتوسط، والقصر، او مد بألفها فانه يجوز قصرها ومدها، وهو مد البدل، ويجوز فيه الاوجه الثلاثة ايضاً. [مرقات المفاتيح ج ۲ / ص ۵۲۷ طبع مكتبة عثمانية كويتيه].

(رسول الله ﷺ آمين د مد سره وويلی) يعنې د آمين د کلمې په آخر کې چې کوم مد دی هغه يې آداء کړو دا مد عارضي دي، پدې کې طول، توسط، او قصر، درې واړه جايز دي، يا رسول الله آمين د الف د مد سره ادا کړو، پدې کې مد او قصر دواړه جايز دي، دا مد دی پدې کې مذکورې دواړه وجې جايزې دي.

(۲) په بهيتي ج ۲/ص ۵۷ کې د (وطول بها) لفظ هم مروي دی چې په مد کې صريح دی او همدا معنی متعينه کوي.

(۳) امام نووي رحمه الله فرمايي چې په آمين کې مد او قصر دواړه جايز دي، او مد افصح دی، حکه چې پدې کې روايات راغلي دي: السنة في التأمين ان يقول آمين، وقد تقدم بيان لغاتها، وان المختار آمين بالمد وتخفيف الميم وبه جاءت روايات الاحاديث. [شرح مهذب ج ۳/ص ۱۷۴].

(۴) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې: آمين وهي بالمد والتخفيف في جميع الروايات وعن جميع القراء [فتح الباري شرح صحيح البخاري ج ۲/ص ۳۳۹ طبع دار السلام الرياض ۱۴۱۸ هـ]. صرف دوو شاگردانو د رفع بها صوته الفاظ رانقل کړي دي:

يو محمد بن کثير دی چې دهغه په روايت کې د (رفع بها صوته) لفظ وو. د محمد بن کثير په نوم په تقريب کې پنځه کسان دي يو ثقفی دی چې کثير الغلطو. بل عبدی دی چې بعضو ورته ضعيف ويلي دی، دريم کوفي، خلورم بصری، او پنځم شامی دی، دا ټول ضعيف وو، تقريب ص ۵۳۴ تهذيب الکمال ج ۹ ص ۲۹ دوهم روايت د خلاد دی چې موضوعي دی کما سبق تفصيله. خلاصه دا چې: د رفع بها صوته روايت شاذ، منکر او موضوعي دی.

فان قيل: چې د سفیان ثوري رحمه الله دوه متابعه موجود دي، چې د رفع صوته بآمين الفاظ پکې دي، نو معلومېږي چې د مد بها صوته ترجمه مد ندی بلکه جهردی.

قلنا: که د (مد بها صوته) ترجمه جهروی، نو امام عبد الرحمن بن مهدي به ورته غلط نه ويلي. دارقطني رقم ۱۲۵۴ همدا رنگه به سفیان ثوري رحمه الله هم د جهر په خلاف عمل نه کولو.

(۲) پدې دوو متابعو کې د علاء بن صالح الاسدي ترمذی رقم ۲۴۹ په روايت کې د نحوه لفظ دی، په ابوداؤد رقم ۹۳۳ مصنف ابن ابی شيبه رقم ۳۰۶۴ کې د فجهر بآمين لفظ دی، په ابوداؤد رقم ۹۳۳ کې اگر چې د علی بن صالح نوم راغلی دی، لکن دا وهم دی، لکه څرنگه چې حافظ ابن حجر رحمه الله مایي چې: د ابوداؤد په روايت کې ده ته علی بن صالح ويل هم وهم دی. [تهذيب التهذيب ج ۸/

ص ۱۸۴ په ثومره کتابونو کې چې دا روایت راغلی دی، راوی علاء بن صالح راغلی دی، وگوره مصنف ابن ابی شیبۀ ۳۰۶۴ ترمذی رقم ۲۴۹، المعجم الکبیر ج ۲۲/ ص ۴۵ متعصب غیر مقلد زبیر علی زئی هم ددې اقرار کوي. [القول المتین ص ۳۲].

او علاء بن صالح انتهایی ضعیف راوي دی، علامه ذهبی رحمۃ اللہ علیہ فرمایي چې: اعیان من عین الشیعة. [میزان الاعتدال ج ۲/ ص ۲۱۳]، اثار السنن ص ۹۸. دوهم متابع محمد بن سلمة بن کهیل دی، دده په باره کې علامه ذهبی ذاهب الحدیث او واهی الحدیث ویلی دی. [اثر السنن ص ۹۸]. نودده متابعت ته هیڅ اعتبار نشته، او همدارنگه دده د مفصل روایت څرک نه لري. امام دارقطنی په رقم ۱۲۵۵ کې او امام بهیقي په سنن کبری ج ۲/ ص ۵۷ کې صرف د محمد بن سلمة بن کهیل د روایت حواله ده، او سند یې ندي بیان کړی، ددې څخه معلومېږي چې د محمد بن سلمة بن کهیل د ضعف سره سره په دې روایت کې یو څه نوره کمزوري هم شته دی.

دریم جواب: په دې حدیث کې دمقتدي لفظ نشته بلکه په دې حدیث کې دادی چې (نبی صلی اللہ علیہ وسلم) امین وویل (و مدبها صوته).

نولا مذهبان مقتدیان څرنگه ددې حدیث څخه دمقتدیانو امین بالجهر ثابتوي؟ دغیر مقلدینو په هر کتاب، هر رساله، او هر مسجد، او مدرسه باندې یې لیکلي دي چې (اهل حدیث کړه دو اصول: اطیعوا الله والرسول) نودلته ولې ددې دوو څخه ییزاره شول او قیاس یې شروع کړو؟ یعنې د لمونځ لفظ قیاساً ثابتوي، او همدارنگه بیا مقتدي په امام قیاسوي.

څلورم جواب: دسفیان ثوری رحمه الله روایت په ترک درفع الیدین کې هم شته چې حضرت عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائي (الا اصلي بکم صلوٰۃ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم قال فصلي فلم يرفع يديه الا في اول مرة).

کله چې دسفیان ثوری رحمه الله دا روایت غیر مقلدین واورې نو په سفیان ثوری رحمه الله دومره مبارکوي چې دانسانیت دچوکاټ څخه په کې ووځي. وگوره دلامذهبو کتابونه مثلاً (جلاء العینین فی اثبات رفع الیدین) او الحق الصریح ج ۴ ص ۸۶ وغیره نولا مذهبان دترک درفع الیدین حدیث ته دده له وجهې ضعیفه وائي او دامین حدیث ته یې قوي وائي.

در کفرهم صادق نیستی زینار را رسوا مکن

پنجم جواب : لامذهبان دترک درفع الیدين په باره کې چې کله دسفیان ثوری رحمه الله حدیث وگوري، نوپه چیغو خپل ستوني شکوي چې سفیان مدلس دی. وگوره الحق الصریح ج ٤ ص ٨٦ بحث رفع الیدين مشهور لامذهبه مبارکپوري لیکلي دي چې دمدلس عنعنه نده قبوله. (ابکار المنن، ص ٢٢٥) نو دامین په حدیث کې لامذهبان دسفیان رحمه الله عنعنه ولې قبلوي؟

شپږم جواب : سفیان ثوری رحمه الله کوفي دی، اولامذهبان چې دهدایة النحودلوستلو څخه وروسته دخپل اجتهادپه نشه کې مست شي، نویاد خپلې معدې غلاظت په خوله راوباسي، او وائي چې دکوفي دخلکو روایت بی نوره وي، اوچې دکوفیانو څخه درته زرا حدیث درورسیدل نونهه سوه نوي په کې وغورزوه اوپه پاتې لسو کې یې هم شک کوه. (حقیقة الفقه، ص ١٠١). نونده معلومه چې نن ولې دکوفیانوپه څنگ کې دسهوی سجده کوي.

اووم جواب : خپله دسفیان ثوری رحمه الله مسلک پټ امین ویل دی. ابن حزم ظاهري رحمه الله فرمایي چې: (ان سفیان الثوری و ابا حنیفة یقولان أن المأموم یقولها سراً. ذهبوا الى تقليد عمر بن الخطاب وابن مسعود رضی الله تعالی عنهم. [محلّی ابن حزم / ج ٢ / ص ٢٠٦ / ج ٣ / ص ٢٦٤ / بتحشیه احمد شاکر / شرح المذهب ج ٣ ص ٢٧٣]. اولامذهبان چې کله دخپل اجتهادرباب ترنگوي، نو وائي چې څوک امین په پټه وائي هغه دستتو څخه منکر دي، یهودي دی، وغیره وغیره. لیکن نن دهغه سفیان ثوری چې په پټه امین وائي درواياتو څخه څرنگه استدلال کوي؟

اتم جواب : خپله حضرت وایل بن حجر رحمه الله هم اخرپه کوفه کې وسیدلو، او اهل کوفه وو پټ امین ویلونود وائل رحمه الله مسلک هم په پټه دامین لوستل شو.

نههم جواب : خپله حضرت وایل بن حجر رحمه الله دامین په باره کې فرمائي (رأيت النبي صلى الله عليه وسلم دخل في الصلاة فلما فرغ من فاتحة الكتاب قال (امين) ثلاث مرات) [مجمع الزوائد / ج ٢ / ص ٢٣٨ / رقم: ٢٦٦٧ / باب التامين / وقال رواه الطبرانی في الكبير ورجاله ثقات / طبع درالكتب العلمية / بيروت]. یعنی رسول الله ﷺ درې ځلې امین وویل. خودایې په درې لمونځو کې ویلې دی. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمایي چې: دا درې آمینه په جهر باندې په دریو لمونځونو کې وو. دحدیث معنا دانه ده چې: گواکې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په یو رکعت کې درې ځلې امین

ويلي دي. [بحواله معارف السنن / ج ۲ / ص ۴۰۹ / العرف الشذی / ج ۱ / ص ۱۳۳]. (رواه الطبرانی فی الکبریٰ ورجاله ثقات مجمع الزوائد).

رائي چي خپله د حضرت وایل بن حجر څخه پوښتنه وکړو چې رسول الله ﷺ دادرې ځلي امين بالجهر دڅه حکمت لپاره ويلي دي؟

حضرت وایل بن حجر څخه فرمائي (ما اراه الا ليعلمنا) يعنی زموږ د تعليم لپاره رسول الله ﷺ دادرې ځلي امين بالجهر وويلو.

د روايت الفاظ داسې دي چې: عن ابی سکن حجر بن عنبس الثقفی قال: سمعت وایل بن حجر الخضرمی يقول: رأيت رسول الله ﷺ حين فرغ من الصلوة حتى رأيت خده من هذا الجانب ومن هذا الجانب قرأ غير المغضوب عليهم ولا الضالين فقال آمين يمد بها صوته، ما أراه الا ليعلمنا. (كتاب الاسماء والكنى للدولابي / رقم: ۱۵۵۸ / ج ۱ ص ۱۹۶) والتعليق الحسن حاشيه اثار السنن، ج ۱ ص ۹۳) او په بعضو چاپونو کې ص ۱۰۰ باب الجهر بالتأمين.

ددې په سند کې يحيى بن سلمه بن كهيل دی، علامه هيثمی څخه فرمائي چې جمهور ووده ته ضعيف ويلى دي او ابن حبان څخه ورته ثقه ويلى دي، ينيې وضاحت کړې دی، چې کوم روايات دده څخه دده ځوی روايت کړی دی هغه منکر روايات دي، اودغه روايت دده څخه دده ځوی ندى کړی، لدی وجهې بالکل صحيح دی. [كتاب الثقات لابن حبان / ص ۶۵۵ / رقم الترجمة: ۱۱۶۳۰ / تاريخ الثقات للعجلي / ص ۴۷۲ / رقم الترجمة: ۱۸۰۸ / (په صحيح ابن خزيمة کې د وضع اليدين قبل الركبتين د نسخې له پاره دده حديث استدلال شوی دی) / ج ۱ / ص ۳۱۹ / رقم: ۶۲۸ / باب ذكر الدليل على ان الامر بوضع اليدين قبل الركبتين منسوخ]. نو معلوم يږي چې د امام ابن خزيمة په نزد هم دا راوي ثقه دی.

د رسول الله ﷺ په زمانه کې چاپخاني نه وې چې هر سړي ته يې ليکلي مسئلې ورکړي وې، بلکې چې څرک به نوی راغلور رسول الله ﷺ به ددغه نوي مسلمان لپاره لمونځ په زوره لوستلو چې هغه ته ياد شي.

(۱) مثلاً په بخاری او په مسلم کې متفق عليه حديث دی چې رسول الله ﷺ به کله لمونځ خلاص کړونو په

اوچت او ازيه يې تکبير وويلو. (بخاری، ج ۱ ص ۱۱۴ / مسلم، ج ۱ ص ۲۱۷ / ابوداود، ج ۱ ص ۱۴۳)

امام شافعي رحمه الله ددې په باره کې فرمائي چې دا يې صرف د تعليم لپاره په اوچت او ازلو ستلی وو. (كتاب الام، ج ۱ ص ۱۱۰) سنن کبری للبيهقي، ج ۲ ص ۱۸۴ / نووی شرح مسلم، ج ۱ ص ۲۱۷ / فتح الباری، ج ۲ ص ۴۶۹ / عمدة القاری، ج ۶ ص ۱۲۶

(۲) همدارنگې د بخاری او د مسلم متفق عليه حديث دی چې رسول الله ﷺ به کله کله د ماسپښين او مازيگر په لمانځه کې کوم ايت په اوچت او ازلو ستلو. مسلم ص ۱۸۵ باب القراءة في الظهر والعصر داهم صرف د تعليم لپاره وو.

(۳) همدارنگې حضرت حذيفه ؓ فرمايي چې مادر رسول الله ﷺ سره د شپې لمونځ کولو ما وریدل چې رسول الله ﷺ لوستل الله اکبر والجبروت. (نسائي، ۱۱۳)

(۴) حضرت براء بن عازب ؓ فرمائي چې مادر رسول الله ﷺ پسې د ماسپښين لمونځ کولو او ماترينه د سورة لقمان ايت واوریدلو. (نسائي، ج ۱ ص ۱۱۳)

(۵) همدارنگې صحابه وو ؓ د رسول الله ﷺ څخه درکوع او د سجدي تسبیحات، او تشهد، او دعاگانې او ثنا وریدلې دي، چې په احاديثو کې په کثرت سره راغلي دي. (نسائي، ج ۱ ص ۴۲۴، ۳۵۶، ۳۰۰ / مسلم اردو مترجم، ج ۲ ص ۳)

(۶) همدارنگې حضرت عمر ؓ (سبحنک اللهم) په اوچت او ازلو ستلې وه، لکه څرنگه چې په کتاب الآثار او طحاوی کې ذکر شوي دي.

(۷) نن سبا چې ماشومانوته لمونځ وربښودل کیږي نو هم په زوره ورته لوستلی شي، لکن سنت مؤکده ورته نه وائي، نو که امین بالجهر ثابت هم شي نو د نفس ثبوت څخه یې سنت موکد والی نه ثابتیږي. مثلاً: رسول الله ﷺ په ولاړې متیازې کړي دي. (بخاری، ج ۱ ص ۳۵) رسول الله ﷺ د خایضې بی بی سره مباشرت کړی دی. (بخاری، ج ۱ ص ۴۴)

رسول الله ﷺ په روژه کې بی بی خکل کړې ده (بخاری، ج ۱ ص ۲۵۸) رسول الله ﷺ د لمانځه څخه مخکې بی بی خکل کړې ده. رسول الله ﷺ به ویده کیدو پداسې حال چې جنب به وو. (بخاری، ج ۱ ص ۴۲).

رسول الله ﷺ په يوه جامه کې لمونځ کړی دی، مسلم ج ۱ ص ۱۹۸، ابوداود ج ۱ ص ۹۲، نسائي ج ۱ ص ۱۲۴، ابن ماجه ص ۷۳، طحاوی ج ۱ ص ۱۸۵، مسند احمد ج ۲ ص ۲۳۰ و ص ۲۳۹ و ص ۲۶۵ داری ص ۱۶۵ دارقطني ص ۱۰۵.]

نوداتول افعال ثابت دي خوسنت ندي که سنت وي، نو غير مقلدين ولي صرف په يوه خولي، يا صرف په يونين او يا صرف په يو قميص کې لمونځ نه کوي؟ ځکه چې په حديث کې خوديوې جامې تعين ندي شوي، همدارنگه صرف در رسول الله ﷺ څخه د امين بالجهر د ثبوت څخه سنتوالي نه ثابتيږي، ترڅو چې دوام پرې ثابت شوي نوي، يا تر اخري وقت پورې د امين ويل ترينه ثابت شوي نوي.

لسم جواب: په دې حديث کې د لامذهبانو مکمله دعوه نشته، ځکه روزانه په امام پسې اولس رکعت له مونځ کېږي، غير مقلدين په شپږو رکعتونو کې امين بالجهر او په يوولسو رکعتونو کې بالسري وايي. نو د شپږو رکعتونو تخصيص او د يوولسو رکعتونو استثناء دوي له کوم ځای څخه ثابتوي؟

د سفيان رحمه الله د روايت دوه شاهدان اود هغې ځواب

غير مقلد زبير علي زبي ليکي چې: داسې ويل کېږي چې عبد الجبار بن وائل هم دخپل پلار څخه د امين بالجهر مفهوم روايت کړی دی. (عَنْ عَبْدِ الْجُبَّارِ بْنِ وَائِلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ أَسْفَلَ مِنْ أُذُنَيْهِ، فَلَمَّا قَرَأَ {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} [الفاتحة: ۷] قَالَ: «آمِينَ». فَسَمِعْتُهُ وَأَنَا خَلْفُهُ) [نسائي / رقم: ۹۳۲ / ابن ماجه / رقم: ۸۵۵]. په ابن ماجه کې روايت داسې دی چې: (عَنْ عَبْدِ الْجُبَّارِ بْنِ وَائِلٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا قَالَ: "وَلَا الضَّالِّينَ" قَالَ "آمِينَ" فَسَمِعْتَاهَا) [ابن ماجه / رقم: ۸۵۵]. په مسند احمد / رقم: ۱۹۸۷ کې الفاظ داسې دي چې: (قال امين بالجهر).

ددې حديث اول راوي عبد الجبار دی، او امام بخاری رحمه الله ابن معين، ترمذی، نسائي وغيره ټول په دې متفق دي چې عبد الجبار دخپل پلار څخه هېڅ روايت ندي اوريدلې. (ترمذی، ص ۲۲۹) اخر باب ماجاء في المرأة اذا استكرهت علي الزنا. [نسائي، ج ۱ ص ۱۴۲ / شرح المذهب، ج ۳ ص ۱۰۴] نو داروايت منقطع دی.

دوهم راوي : ددې حديث دوهم راوي ابواسحق سبيعي دی چې حافظه يې په اخر کې خرابه شوې وه . (نووی، ص ۱۷) او همدارنگه مدلس هم دی، اود مدلس عنعنې ته لا مذهباً ضعيفه وايي . [تحفة الاحوذی/ ج ۱/ ص ۱۴۰] اودده مرسلات قابل د قبولونه دي . (ترمذی کتاب العلل، ص ۵۶۴) نو دا حديث قابل داستدلال نه دی .

په سنن نسائي کې د وایل بن حجر رحمه الله دا الفاظ دي چې (فلما قرء، غَيْرِ الْمُغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) قال امين فسمعته وانا خلفه . (نسائي، ج ۱ ص ۱۴۷) قول المامون اذا عطس خلف الامام . يعني زه در رسول الله صلى الله عليه وسلم پسې وروسته ولاړووم، نو ما د پيغمبر عليه السلام امين واوريدلو .

نو دوهمه اواز چې وروسته يې صرف يو يادوه کسان واورې، جهرو ته نه شي ويلي . مثلاً امام په جهري لمانځه کې قرائت په دوهمه اواز ووايي چې صرف يو يادوه کسان يې واورې، يا تکبيرات دا انتقال صرف په دوهمه اواز ووايي چې صرف يو يادوه کسان يې واورې نو ټول لمونځ کونکي وائي چې ده جهري نه دی کړی، نو دا داسې جهري نه ولکه نن سبا چې د لمانځه عادت دی بلکې صرف د تعليم لپاره ووځکه چې وایل بن حجر رحمه الله نوی اسلام راوړې وو صرف دده د تعليم لپاره نبی صلى الله عليه وسلم جهري کړی وو .

دوهم شاهد : زبير علی زبي ليکي چې : ويل کېږي چې علقمه هم د (يجهر بامين) حديث دخپل پلار حضرت وایل رضی الله عنه څخه روايت کړی دی [مسند احمد / ج ۴ / ص ۴۱۸] .

۱- ددې روايت په سند کې يو راوي شريک بن عبد الله القاضي دی . حافظ ابن حجر دده په باره کې فرمايي چې : (صدوق يخطئ كثيراً تغير حفظه منذ ولي القضاء بالكوفة) [تقريب / ص ۹۷] .

۲- همدارنگه په دې کې هغه جهري مراد دی چې په اول صف کې نږدې خلک يې واورې او هغه د اخفاء سره منافي نه دی .

۳- دا جهري هم د تعليم له پاره و . کما مر .

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه حديث

قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا تَلَا {غَيْرِ الْمُغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} [الفاتحة]:
[۷]، قَالَ: «أَمِينَ»، حَتَّى يَسْمَعَ مَنْ يَلِيهِ مِنَ الصَّفِّ الْأَوَّلِ. (ابوداود، ج ۱ ص ۱۳۵) .

يعنې رسول الله ﷺ به په دومره اواز امين ويلو چې په اول صف کې نژدې کسانوبه اوريدلو.

اول جواب : ددې حديث په سند کې بشر بن رافع دی چې اتفاقاً کمزور ئې دي، او ابو عبد الله ابن عم ابې هريره ؓ مجهول دی. (ميزان الاعتدال، ج ۱ ص ۱۴۷). نور تفصيل مخکې تير شوی دی.

د حضرت ابو هريره ؓ حديث په دارقطني او حاکم کې هم شته لکه ابو سلمه او سعيد چې فرمائي چې حضرت ابو هريره ؓ فرمايلي دي چې رسول الله ﷺ به په اوچت اواز امين ويلو. (دارقطني، ج ۱ ص ۱۲۷) حاکم، ج ۱ ص ۲۲۳.

ددې د سند مدار په اسحق بن ابراهيم دی چې ابوداود او نسائي ورته ضعيف ويلي دي، او محمد بن عوف چې د حمص محدث وودروغزن يې ورته ويلي دي. (کاشف للذهبي) ميزان الاعتدال، ج ۱ ص ۸۵.

دوهم راوي په کې عبد الله بن سالم دی چې ناصبي وو، او د حضرت علي ؓ توهين به يې کولو او ويل به يې چې دده په مدد عمر او عثمان شهيدان شو. (ميزان الاعتدال)

په دارقطني کې چې دې حديث ته حسن ويلي شوی دی نو صرف د خپل مذهب د حمايت له وجهې دي او اصل حقيقت ددې په خلاف دی لدې وجهې يې په کتاب العلل کې خپله ورته ضعيف ويلي دي دنن سبالا مذهبان د دارقطني څخه ددې روايت حسن والی رانقلوي، او د کتاب العلل څخه يې ضعيف والي نه رانقلوي، په دې خيانتونو او فريبونو ددوی مذهب بناء دی په (دارقطني جلد اول، ص ۱۲۷) کې د حضرت عبد الله بن عمر ؓ او د حضرت ابو هريره ؓ روايت درج دی، چې رسول الله ﷺ په اوچت اواز امين ويلي دي، لکن ددوواړو په سندونو کې بحر السقاء دی، چې خپله دارقطني ورته ضعيف ويلي دي، او ددې سره سره دا يو خاصه واقعه ده چې د تعليم لپاره وه، خپله دا ابو هريره ؓ قول مخکې تير شو چې (فترک الناس التامين) ټولو خلکو يعنې صحابه وواو تابعينو امين پريښی دی، ددې څخه يې هيڅوک ندي مستثنی کړي.

د اُم حصين حديث

ام حصين ؓ په يو حديث کې فرمائي چې: ما به د زنانه وو په صف کې د حضرت رسول الله ﷺ آواز اورېده.. (زيلي ج ۱ ص ۳۷۱)

اول جواب : ددې حديث په سند کې يوراي اسماعيل بن مسلم مکي دی، چې امام احمد، امام ابن معين، امام ابن المديني، امام نسائي، ابن حبان، بزار، او حاکم ټولو ورته ضعیف ویلي دي. دده د ضعف حال په لاندې کتابونو کې کتلی شئ! [مجمع الزوائد/ ج ۱/ ص ۲۶۴ / ۲۱۸ / ۲۸۵ / الترغیب والترهیب/ ج ۳/ ص ۲۰۵ / ترمذی/ ج ۱/ ص : ۳۲ / ۱۰۷ / ۱۶۸ / تهذيب التهذيب/ ج ۱/ ص ۳۳۲ / تذکره مقدسی/ ذیل موضوعات کبیر/ ص ۱۷۳ / میزان الاعتدال/ ج ۱/ ص ۱۱۵ / ۱۱۶ / تذکره الحفاظ/ ج ۲/ ۷۵ / تقریب لابن حجر/ ص ۲۶ / تلخیص الحبير/ ذیل شرح مهذب/ ج ۱/ ص ۲۵۵ / ۱۶۹ / ۲۲۸ / تهذيب التهذيب، ج ۱ ص ۳۲۲) و تهذيب الکمال ج ۱ ص ۵۰۸

دوهم جواب : ددې حديث بل راوي هارون الاعور دی، چې رافضی شيعه دي. (میزان الاعتدال) تقریب ص ۵۹۸] نو د خلفاء راشدينو په خلاف دروافضو روايت څرنگه حجت شو؟

درېم جواب : ددې حديث بل راوي ابواسحق مختلط او مدلس دی، نووي ص ۱۷].

څلورم جواب : ددې حديث بل راوي ابن ام الحصين دی او هغه مجهول دی.

پنځم جواب : دا صرف د يووخت واقعده نو که رسول الله ﷺ د زنانه وو د تعليم لپاره کوم يوواري امين بالجهر ویلي وي نو دهغې څخه دوام او سنت مؤکد والی نه ثابتېږي.

شپږم جواب : حضرت ام حصين ؓ چې در رسول الله ﷺ امين د بنسټو په صف کې اوري. نو ددې څخه صف معلومېږي چې در رسول الله ﷺ مقتديانو امين بالجهر نه ويلو. که در رسول الله ﷺ مقتديانو امين بالجهر ویلي وي، نو در رسول الله ﷺ اواز به ددوي په اوازونو کې ورک شوی وو، او د زنانه وو صف ته به نه وور سیدلی.

اووم جواب : په دې حديث هم د لاهدود عوه نه ثابتېږي ځکه په دې حديث کې هم دا تفصيل نه شته چې رسول الله ﷺ په شپږو رکعتونو کې په جهر امين ویلی دی، او په پاتې يوو لسو رکعتونو کې يې پټ ویلی دی.

اتم جواب : په دې حديث کې هم د مقتديانو د امين بالجهر ذکر نه دی راغلی.

نهم جواب : ددې حديث دهغو احاديثو سره تعارض دی چې په هغې کې راغلي دي چې: (حتی يسمعها من يليه من الصف الاول).

د حضرت علي عليه السلام حديث

حضرت علي عليه السلام فرمائي چې مادر رسول الله ﷺ امين اوريدلې دی.

اول جواب : ددې حديث په سند کې حجية بن عدي دی د کوم په باره کې چې تقريب ليکلي دي چې (صدوق يخطی) رشتيني دي لکن خطاء کيږي. ص ۱۹۲، او ابو حاتم فرمائي چې لايحتج بحديثه، تهذيب الکمال، ج ۲ ص ۳۳۸).

دوهم جواب : ددې حديث بل راوي ابن ابی لیلی دی چې غير مقلدينو درفع يدين په باب کې دده دضعيف ثابتولو لپاره دخپل دماغ اوبه وچې کړی.

درېم جواب : په دې حديث کې دمستقل عادت او دوام ذکر نشته او همدارنگې د شپږو رکعتونو تخصیص او د يو ولسو رکعتونو استثناء هم په کې نه شته.

خلورم جواب : خپله حضرت علي عليه السلام امين په زوره نه لوستلو. (مجمع الزوايد، ج ۱ ص ۱۸۵) الجوهر النقی، ج ۱ ص ۱۳۰) نو حضرت علي عليه السلام هم ددې حديث څخه سنتوالي نه دی رافهمولی، که نه ددې حديث په خلاف به يې هيڅکله عمل نه وو کړی.

نومحترمو! لامذهبان چې شپه او ورځ دا ډول غږوي چې مونږ په احاديثو عمل کوو، مونږ اهل حديث يو، نور خلک د حديثو څخه منکر دي، احناف په قياس عمل کوي، ليکن ددوي دا حال دی چې ددوي سره داسې يو حديث هم نه شته چې په هغې کې رسول الله ﷺ حکم کړی وي، چې تاسو امين په زوره ووايي.

(۱) لامذهبان دې په يو حديث کې در رسول الله ﷺ امر ثابت کړی چې نبی ﷺ په امين بالجهر امر کړی وي.

(۲) لامذهبان دی داسې يو حديث پيش کړی چې په هغې کې رسول الله ﷺ په امين بالجهر باندې

ترغيب ورکړی وي، او دزيات اجرا و ثواب وعده يې ورباندې ورکړی وي.

(۳) لامذهبان دی داسې يو حديث پيش کړی چې په هغې کې راغلې وي چې رسول الله ﷺ ټول

عمر په اوچت او ازباندې امين ویلی دی.

(۴) لامذهبان دی دا ثابت کړي چې نبی کریم ﷺ يا صحابه وو په شپږو رکعتونو کې امين

بالجهر ویلی دی او په پاتې يو ولسو رکعتونو کې يې پت ویلی دی.

(۵) لامذهبان دې په عهد نبوی ﷺ اويا په خلافت راشده کې د يو داسې مسجد حواله پيش کړي، چې علی الدوام په کې په شپږو رکعتونو کې په جهرامين ويلی شوی وي، او په يو ولسور کعتونو کې په کې پټ لوستل شوی وي.

لامذهبان چې کوم دوه درې ضعیف روایتونه پيش کوي په هغې کې صرف دومره دي چې رسول الله ﷺ چیرته په کوم وخت کې امين بالجهر ویلی دی، لکن دهغې داسې مثال دی لکه رسول الله ﷺ به چې کله د ماسپښين يا مازيگر په لمانځه کې قرائت په جهر لوستلو. په دې روایاتو کې هيڅکله داسې لفظ نشته چې په دې دلالت وکړي چې رسول الله ﷺ ټول عمر امين بالجهر ویلی دي، په دې باره کې د لامذهبو سره صرف قیاس دی، چې کله رسول الله ﷺ امين بالجهر ویلي دي، نو کیدې شي چې په همدې به یې دوام کړی وي، لکن ددوي دا قیاس د نصوصو څخه مخالف دی.

که لامذهبان وائي چې مونږ په هغور وایاتو عمل کوو چې دوه درې ځلې پکې دامین بالجهر ذکر اغلې دی، نو مهرباني دي وکړي د رسول الله ﷺ په طریقه دي یې ووائي، یعنې صرف دوه یادې ځلې دي ووائي، هغه هم د نوي مسلمان د تعلیم لپاره، کچیرته نوي مسلمان ورته پیدا شي.

د لامذهبو اخري حربه

د لامذهبانو په پوزو کې چې کله مهار و اچولی شو، اود کبر او د غرور د غوځلې څخه راوويستل شول، نو بیا یې په کنځلو شروع وکړه، او چیغې یې شروع کړي چې: رسول الله ﷺ بیا بیا فرمایلي دي چې څوک امين بالجهر نه وائي هغه یهودي دي، یهودیان دامین بالجهر سره حسد کوي: الحق الصریح ج ۴ ص ۲۵۵.

اول جواب: د حضرت عبد الله ابن عباس رضی الله عنهما د حدیث الفاظ داسې دي: (ما حسدتکم اليهود علی شیء ما حسدتکم علی آمین فاکثروا من قول آمین.) [سنن ابن ماجه/ ص ۶۱/ باب الجهر بآمین]. اود حضرت عایشې رضی الله تعالی عنها د حدیث مبارک الفاظ داسې دي چې: (لم یحسدونا اليهود بشیء ما حسدونا بثلاث: التسليم والتأمین واللهم ربنا لک الحمد.) [سنن الکبری للبيهقي/ ج ۲/ ص ۵۶/ باب التأمین]. همدارنگه د حضرت عایشې رضی الله تعالی عنها په یو روایت

کې الفاظ داسې دي چې: (ان اليهود قوم حسد وهم لا يحسدون على شيء كما يحسدون على السلام و على أمين. [صحيح ابن خزيمة/ ج ۱/ ۲۸۸ / رقم: ۵۷۴ / باب الجهر بآمين عند انقضاء الفاتحة].

نولکه څرنگه چې دلامذهبو مخکې خبرې دروغ وي نو همدارنگه ددې حديثونو څخه استدلال او امين بالجهر ترېنه مراد ول هم بالکل دروغ دی، ځکه چې اول خود عبدالله بن عباس رضي الله عنهما روايت صحيح نه دی ځکه چې حضرت ابن عباس رضي الله عنه په روايت کې طلحه بن عمرو دی چې ډير سخت ضعيف دی. محدثين ورڅخه په (لا شيء، متروک الحديث، ليس بشيء، ضعيف، ليس بالقوى، ليس بالحافظ، وعامة ما يرويه لا يتابعه عليه، وکان یرى عن الثقات ما ليس من حديثهم، لا يحمل کتب حديثه الا على جهة التعجب)؛ باندې تعبيرونه کوي. وگوره: [تهذيب التهذيب/ ج ۵/ ص ۲۵] نيل الاوطار/ ج ۲/ ص ۲۲۹ / ميزان الاعتدال/ ج ۲ / ص ۲۶۱ / رقم: ۴۳۶۶ / المغنی فی الضعفاء / رقم: ۲۹۵۷].

۲- او د حضرت عايشی رضي الله عنها حديث هم ضعيف دی، ددې په سند کې دسهيل بن ابی صالح په باره کې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې: (تغير حفظه بآخره) [تقريب / ص ۱۳۹۹] او د ده څخه دده شاگرد عبدالصمد المتوفی (۲۰۷هـ) قديم السماع نه دی. دا په ابن ماجه کې. او په مسند احمد کې علی بن عاصم اتفاقاً ضعيف دی. او په دې کې دامين او سلام سره د (ربنا لک الحمد) ذکر هم شته. [بهيقي سنن کبری، ج ۲ ص ۵۶] بلکې دقبلي ذکر هم دی. (مجمع الزوائد / ج ۱ / ص ۱۴۸ / رقم: ۱۹۷۹ / ورقم: ۲۶۶۲] او لامذهبان خوشلام اوربنالک الحمد په اوچت او ازنه وائي نو په خپل اقرار په دريو حصو کې دوه حصې يهود شول.

۳- او کله چې لامذهبان ځان ته لمونځ کوي نو امين، سلام اوربنالک الحمد درې واړه پټ وایي، نو ددوی په اقرار ددوی په يهوديت کې څه شک پاتې شو؟

۴- او همدارنگې لامذهبان د ماسپنين او دمازيگر په لمونځونو کې امين بالجهر نه وائي، حالانکه يهوديان په دغه وختونو کې په بازارونو کې وي او دسهار، ماښام او ماخوستن په وختونو کې امين بالجهر وایي او په دغه وختونو کې يهوديان په بازارونو کې نه وي. او دوی يې په دغه وختونو کې په جبر وائي. نو لامذهبانولکه چې په دې معامله کې ديهودوسره سازش کړی دی

دوهم جواب:

په دې روايتونو کې په يو کې هم د جهر لفظ نه شته دا په کې يهودي صفته لاهم مذهبېان دخپل ځان څخه ورزياتوي، اصل خبره داده چې د حسد لپاره علم ضروري دی جهرندی ضروري

(۱) ګوره ربنا لک الحمد پټ لوستل کيږي بيا هم نبی ﷺ فرمائي چې يهوديان ورباندې حسد کوي.

(۲) مقتديان (السلام عليكم ورحمة الله) پټ وائي بيا هم رسول الله ﷺ فرمائي چې يهوديان

ورباندې حسد کوي.

(۳) اومونږ اهل سنت والجماعت احناف امين پټ وايو اولاهم مذهبېان ديهودو څخه هم زيات حسد راسره

کوي، ځکه يهودو هيڅکله هم دامين ويونکو ته د مناظرې چيلينج ندی ورکړی، اونه يې ددوي په خلاف کومه رساله ليکلې ده، اونه يې دا حنا فو په مسجد و نوکې فتنې اوفسادونه جوړ کړي دي، اوددې برعکس لاهم مذهبېان څومره حسد راسره کوي؟ څومره رسالې او اشتهارونه زمونږ په خلاف چاپوي؟

د حسد معنی: د حسد معنی داده چې په محسود کې داسې کمال وي چې په حاسد کې نه وي او حاسد يې زوال غواړي، له دې وجهې د حاسد په برخه کې صرف او صرف سوزيدل وي، او علامه يې داوي چې د محسود پسې پور وپاڅند کوي، اوس مونږ لاهم مذهبېان وايو چې په امين بالجهر کې څه خوبې ده؟ څه کمال دی په کې؟ د څومره زيات ثواب وعده ورباندې ورکړل شوې ده؟ چې هغه ثواب دا حنا فو په برخه نوي اوستاسوسره ورباندې حسد وکړي، ددې برعکس چې احناف پټ امين ووائي، نوددوي امين دملايکو دامين سره موافق شي، اورسول الله ﷺ په داسې امين باندې د ثواب وعده ورکوي، چې دداسې امين دويونکي مخکني گناهونه ټول معافېږي، او همدارنگې دقران د اشاراتو څخه معلومېږي چې په پټ امين ويونکي باندې دالله ﷻ رحمتونه نازلېږي، نويهود دا حنا فو سره ورباندې حسد کوي، چې څرنگه صرف دخولې په خوزولويې د ملايکو سره موافقت راغلو، د نبی ﷺ سره يې موافقت راغلو، د گناهونو معافي يې راغله، وغيره لکه په سلام اوربنا لک الحمد چې حسد کوي، حالانکه پټ لوستلی شي، دلامه مذهبېان به يهوديان څرنگه حسد کوي؟ دوی خو دزيات ثواب څخه محروم دي، دملايکو دموافقت څخه محروم دي، د نبی ﷺ پسې داقتداه څخه محروم دی...

الغرض: (۱) اول خوددې حسد په باره کې دغه حاسدين ضعيف روايات رانقلوي.

(۲) بيا په دې رواياتو کې د جهر لفظ هم نشته.

(۳) د حسد د معنی څخه هم دا بې چاره گان ناخبره دي.

لطيفه

د لامذهبه په کتابونو کې طالبانو د احديث ليدلې وو، چې نبی کریم ﷺ فرمائي چې: (يهود په دريو شيانو د مسلمانانو سره حسد کوي، په آمين، ربنا لک الحمد او سلام) او دا يې هم ليدلي وو، چې لامذهبان د آمين سره د جهر تکي د خپل ځان څخه ورزياتوي.

نوشپږ کسان د لامذهبه موسجد ته ورغلل، او چې کله امام ولا الضالين وويلو، نو دوي د لامذهبانو سره په زوره امين وويلو، او چې کله امام سمع الله لمن حمده وويلو، دوي په جهر ربنا لک الحمد وويلو، او د لامناڅ په اخر کې يې السلام عليكم ورحمة الله هم په جهر وويلو.

نو د لامناڅ څخه وروسته ټول لامذهبان پرې راټول شول، او په غوسه يې ورته وويل چې ربنا لک الحمد او السلام عليكم موولې په زوره وويلې؟ دوي ورته وويل چې مونږ يهود لټول، هغه مو تاسو پيدا کړي!

ځکه چې تاسو پخپلو کتابونو کې ليکلي دي چې يهود په دريو شيانو حسد کوي، او په دې دريو کې دامين څخه په زوره امين اخلي، نو په همدې حديث کې دا نور دواړه هم دامين سره يوځای ذکر شوي دي، نو د هغوی څخه به هم جهر مراد وي.

والسلام

رحيم الله الحقاني

۱۳۹۱/۲/۱۳ هـ ش

حضرت حسن ؑ او حضرت حسين ؑ د اهل سنت والجماعت دسترگو

يخوالی دی [الكامل لابن الاثير ج ۲ ص ۶۲]

نبوي فرمان اهل سنت والجماعت د (يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ) مصداق دی.

[تفسير الدر المنثور، ج ۲ ص ۶۳]

دلامذهبه نیاز محمد عُرف امين الله البشاورى

په کتاب (امين الفتاوى) باندي يو نظر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله وحده والصلوة والسلام علي من لا نبي بعده.

اما بعد!

په زندان کې راته يو شخص د لاهمذهبه خناس امين الله کونړي چې د دروغو څخه ځان ته پشاورې وايي؛ دوه کتابونه راوړل په نامه د امين الفتاوى او الحق الصريح.

ددې کتابونو دانداز څخه معلوميدله چې دادکوم عالم تصنيف ندى، بلکهې دبی تحقیقه اوبی ربطه حوالو مجموعه ده، او مؤلف يې دنورو خلکو د بې ربطه حوالو را نقلولو ته خپل تحقيق ویلی دی.

امين الله په دې کتابونو کې مقلدينو پسې، اود امامانو پسې، اود صحابه وورضى الله عنهم حتى چې د انبياؤ پسې يې ډيره زهريله ژبه استعمال کړې ده مثلاً: د الحق الصريح ج ۱ ص ۳۱۷ صفحه کې ليکلي چې زنا په درې قسمه ده اودريم قسم زندان بيا ووده، (معاذ الله) د باب الايمان بالقدر د اتم نمبر حديث تشریح.

زه په زندان کې يم، اسباب راسره نشته او وخت هم نلرم، خود مشت نمونه خروار په طريقه يې د امين بالجهر په مسئله باندې هم ليکلو ته يو څه وخت ورکوم.

الحق الصريح امين الفتاوى او امين بالجهر

اوله وسوسه د خناس: لاهمذهبه امين الله ددې مسئلې لپاره باب ترلی دی چې (امين په زوره ويل سنت دي) (امين الفتاوى، ج ۱ ص ۲۵۳) نواول خوته د سنت مؤکده تعريف د قران او د حديث څخه صراحة و بنایه د مقلدينو د کتابونو څخه غلامه کوه، بيا يو قراني آيت او يايو حديث صحيحه صريحه پيش کړه چې رسول الله ﷺ په زوره امين ته سنت ویلی وي، په حديث کې د سنت لفظ د امين بالجهر سره و بنایه، او که نه يې شي پيش کولی اونه به يې پيش کړې ان شاء الله، نو بيا اقرار وکړه چې زما د عنوان چې (امين په زوره ويل سنت دي) د قران او د حديث څخه مخالف دی.

دلامذهبه امين الله څخه پوښتنه

ای لامذهبه! تاعنوان لگولی دی چې: امين په زوره ويل سنت دي [ج ۱ ص ۲۵۳].

نودامسئله منصوبي ده او که اجتهادي؟ که منصوبي وي نو په قران يا حديث صحيحه صريحه مرفوعه کې صراحة دامين بالجهر سره د سنت لفظ وښايه؟ او که اجتهادي وي نو بيا د قران او حديث څخه دمجتهد شرائط بيان کړه. او بيا دا ووايه چې په تا کې هغه شرائط شته او که نه؟

لامذهبه حقيقت دادی چې ستا پيروان دهغه احمق په شان دي چې د ماهر سپيشلسټ ډاکټر پر ځای يې ديونا هله مداري څخه علاج شروع کړی وي، دوی د خير القرون د مسلمو مجتهدينو پيروي پرېدي اوستا په شان د صم بکم عمی جاهل مرکب پسې روانيږي.

لامذهبه امين الله ليکلي دي چې په امين باندې خو علماوو مستقل کتابونه ليکلي دي چې دهغې کتل پکار دي. (امين الفتاوى، ج ۱ ص ۲۵۴) اقول في دفع هذا الوسواس:

الاخساء:

(۱) عنوان دې خاص لگولی دی چې امين بالجهر سنت دی، او خبره دې عامه ذکر کړه، چې په امين باندې علماوو مستقل کتابونه ليکلي دي. په مطلق امين باندې د کتابونو د ليکلو څخه خو امين بالجهر نه ثابتيږي، ځکه عام خاص لره نه مستلزم کيږي لکه حيوان انسان لره نه مستلزم کيږي.

(۲) تاپه همدې گړنگ صفته کتاب، ص ۲۶۷ کې ليکلي دي په عموماتو باندې استدلال کول د اهل زيفو او مبتدعينو اود منکرينو د حديث طريقه ده. (امين الفتاوى، ج ۱ ص ۲۶۷).

نوالحمد لله چې خپله څيره دې پخپله راښکاره کړه چې په حقيقت کې ته د زايغينو، بدعتيانو اود منکرينو د حديثو څخه يې، اورنگ د اهل حديث کاروي، لکه ستامشران ورونه منکرين حديث چې رنگ د اهل قرانو استعمالوي، او په حقيقت کې د قران څخه منکر دي.

(۳) پاک و هند ته اسلام تقريباً په ۹۳۰ هـ کې رسيدلی دی اوستاسو ډلگۍ په هند کې تقريباً په ۱۲۹۳ هـ کې پيدا شوې ده نو د ۹۳۰ هـ څخه تر ۱۲۹۳ هـ پورې يعنې په دولس سوه کلونو کې د يوې رسالې ادرس را کړه چې په پدې ملکونو کې په امين بالجهر باندې ليکل شوی وي، صرف

ديواشتهار ادرس راځي چې دامين بالجهر په باره کې چهاپ شوی وي دس۱۲۸۱ نه هڅه مخکې صرف ديو مسجد ادرس راځي، چې صرف يو کس په کې امين په جهر سره ويلى وي.

زه په چيلنج سره وایم چې په دې ملکونو کې چې په دې موضوع څومره رسالې ليکل شوي دي، ټولې په هندوستان باندې دانگريزي دورې پيداواری دي. دلامذهبو مشهور مؤرخ امام خان په خپل کتاب (هندوستان مين اهلحديث کے علمی خدمات) کې ليکلي دي چې زمونږ اولنۍ ترجمه دقران نواب وحيد الزمان په ۱۳۳۸هـ کې ليکلي ده او دا دانگريزانو دوره وه، په بل ځای کې يې ليکلي دي چې زمونږ اول تفسير ثناء الله امرتسري ليکلی دی ص ۴۳. چې داهم دانگريزي دورې پيداواری دي.

همدارنگه يې ليکلي دي (په افغانستان پاکستان او هندوستان کې) اول امين بالجهر مولوی شاه فاخراله ابادی ددهلې په جامع مسجد کې وويلو، او دتقليد بکارت يې زایل کړو. (نقوش ابو الوفاء، ص ۳۴) نو په دې ملکونو کې اول امين بالجهر دانگريزانو په دوره کې ويلى شوی دی، او دانگريزانو په دوره کې دوهم امين بالجهر حافظ محمديوسف پنشنزي یعنی انگريزي ملازم وويلو. (نقوش ابو الوفاء، ص ۴۲).

دا امين بالجهر په سنه ۱۸۶۰ع) کې وويادغه حافظ محمديوسف مرتد شو، او دقاديانيت په حالت کې مړ شو. (اشاعة السنة، ج ۲۱ ص ۱۱۴).

په امرتسر کې دټولو څخه مخکې حافظ محمديوسف په خپل گمان عمل بالحديث شروع کړو، او بيا دغه حافظ محمديوسف دپټې کلکټر پنشنز دغلام احمد قادياني حامي او مويد شو. (اشاعة السنة، ج ۲۱ ص ۱۱۴). په دې مسئله کې اوله چيلنج بازی مولوی محمد حسين بهالوی وکيل اهلحديث هند شروع کړه دغې لامذهبه دغلام احمد قادياني سره ډير کومکونه کړي وو، او دغه څخه يې ډيرې دعاگانې اخستې وې. (اخبار اهلحديث امرتسر، ص ۹ کالم، ص ۳۱ جنوري، سنه ۱۹۰۸ع).

(۲) وېسواس: لامذهبه امين الله ليکلي دي: ليکن زه ستاسود سوال مختصر جواب او ددهغه دلايلو مختصره تجزيه ذکر کوم چې دلته دامين بالسرباره ليکل شوې ده. (امين الفتاوى، ج ۱ ص ۲۵۴)

(۱) لامذهبه په پښتو هم نه پوهيږي ځکه ده ليکلي دي چې (دهغه دلايلو مختصره تجزيه ذکر کوم چې دلته دامين بالسرلپاره ليکل شوی ده) نو (ليکل شوی دی) د ماضي صيغه ده.

ددې څخه معلومېږي چې ده مخکې دامين بالسرلپاره دلايل ليکلي دي، حالانکه ددې څخه مخکې دامين بالسرلپاره ده کوم دليل ندی ليکلی کيدی شي چې د (دلته) دلفظ څخه يې گنج مرادوي چې دې په کې اوسېږي او د گنج د دلايلو مختصره جايزه هغه نده چې ده ذکر کړي ده، بلکې تاريخ ثابته کړی ده چې دالرو هضمول دي. او ددوی درو حاني پلرونو يعنی دانگريزانو دې پاليسی ته عملي جامه وراغوستل دي چې (ديوايډاينډرول) و جنگوه او حکومت وکړه.

(۲) همدارنگه لامذهبه امين الله ليکلي: (مختصره تجزيه ذکر کوم) حالانکه صحيح لفظ جايزه ده پکار دی چې ويلی يې وی چې (مختصره جايزه الخ).

تجزيه ټوټه ټوټه کولو ته وائي، او جايزه په عرف کې تحقيق کولو ته وايي. دا د دوي علمي اندازه ده، چې په پښتو کې هم علمي صحيح اصطلاحات نه شي ذکر کولی، په عربي کې خوبالکل صم بکم عمی دی، مخکې يې په عربي کې يو کتاب ليکلی و په نامه د (فتاوى الدين الخالص) چې د عربيت په لحاظ پکې په هره صفحه کې غلطی وه، اوس اوريدل کيږي چې زوی يې په عربو کې د عربي کورسونه ويلي دي، او دخپل پلار د کتاب تصحيح يې شروع کړی ده. او حقيقت همدا دی چې دلامذهبو د فرقي په ټوله دنيا کې نه د اصولو او نه د فروعو داسې کتاب شته چې دټولو لامذهبو ورباندې اتفاق وي. دوي عواموته وايي چې قران اوصحاح سته زمونږ کتابونه دي، يا قران او حديث زمونږ کتاب دی، نومونږ وايو چې ددې خبرې ستاسوسره څه دليل دی؟

په کوم ځای کې اصحابو د صحاح سته ووستا سويه شان تقليد ته شرک او بدعت ويلی دی؟ په صحاح سته ووکې. په کوم ځای کې دتقليد درد لپاره باب تړل شوی دی؟

(۳) لامذهبه امين الله دلته فتوی ورکوي او فتاوى الدين الخالص او امين الفتاوى ليکي او دامين دمسئله جايزه اخلي لکه څرنگه چې وائي (تجزيه ذکر کوم)

نو مونږ وايو چې دامام بخاري رحمه الله داستاذ امام احمد رحمه الله څخه پوښتنه وشوه چې د مفتي

کوم شرائط دي؟

هغه ورته وفرمايل چې اول به مفتي د قران پاک پوره عالم وي، دوهم دا چې کم از کم څلور لکمه صحيح احاديث به ورته يادوي، دريم دا چې د صحابه وورضي الله تعالى عنهم او تابعينو رحمهم الله تعالى په فتو و باندې به ورته پوره بصيرت وي، که دا شرائط په کې ووفتوي ورکول ورته جايز دی، او که نه وونو بيا ورته د فتوی ورکول ندي جايز. (اعلام الموقعين، شروط الافتاء عند العلماء ج ۱ ص ۴۵ / قواعد في علوم الفقه، ص ۵)

نولا مذهب امين الله چې ته فتوی ورکوي، نو په قسم سره ووايه چې څلور لکمه خو پرېږده څلور احاديث دي د سندونو تفصيل او د تحقيق سره ياد دي او که نه؟ مړه ته خو په پښتو هم نه پوهيږي چې مورنۍ ژبه دي ده! د قران او حديث خوبالکل نوم مه اخله! جاهله ته خو فرج او پوندۍ هم نه پيژنې! ستا کتاب دی په نامه د (التحقيق السديد) يعني د تقليد حقيقت دهغه په (۱۴۱) صفحه (۲۳) مسئله کې دي په هدايه اعتراض کړی دی، په هدايه ص ۸۸ کې د ساق لفظ دی او تاپه ترجمه کې فرج ذکر کړی دی.

دامام بخاري رحمه الله استاذ الاستاذ امام شافعي رحمه الله فرمائي چې: هيچاته هيڅکله ندي جايز چې د دين په مسئله کې چاته فتوی ورکړي. هغه څوک فتوی ورکولی شي چې په قران پاک پوهيږي، د قران پاک د ناسخ منسوخ، محکم او متشابه علم ورسره وي، د تاويل، تفسير، تنزيل، مکي او مدني ايتونو څخه پوره خبر وي او په دې ټولو خبرو د حضرت رسول الله ﷺ دا حاديثو په باره کې هم پوهيږي.

او د علم لغت او شعر په باره کې هم بصيرت تامه ولري، او د علماو و په اختلاف او په وجود اختلاف ښه پوه وي، نو داسې سړي ته فتوی ورکول جايز دي. او په چا کې چې دا شرائط نه وي، نو هغه سړي ته هيڅکله نده جايزه چې فتوی ورکړي. (اعلام الموقعين ج ۱ / ص ۴۵)

نو امين الله! په قسم سره ووايه چې په تا کې دا شرائط شته چې فتوی ورکوي؟ او که نه وايي چې احناف علماء هم په مدارسو کې دارالافتاء لري او فتوی ورکوي، جالانکه په هغوی کې هم دا شرائط نشته، نو د دې جواب د امام ابو حفص رحمه الله څخه واوره:

امام ابو حفص رحمه الله چې کله په جامعه منصور کې د افتاء په مسند کېناستو، نو محدث ابواسحق رحمه الله ترينه پوښتنه وکړه چې ايا تاته د څلور لکهه احاديثو د حفظ خبره ياده ده؟ امام ابو حفص رحمه الله ورته وفرمايل چې: هو! ياده ده راته.

نو امام ابواسحق ورته وفرمايل چې کله تاته څلور لکهه احاديث ندي ياد نو ته څرنگه فتوى ورکوي؟ امام ابو حفص رحمه الله ورته وفرمايل چې زه په خپل قول فتوى نه ورکوم، بلکې دهغه مجتهد په قول فتوى ورکوم چې د څلور لکهه څخه د زياتو احاديثو حافظ و. [اعلام الموقعين، ج ۱ ص ۴۵].

ددې څخه معلومه شوه چې د چا څلور لکهه احاديث نه وي ياد، نو هغه دې په خپل قول فتوى نه ورکوي، بلکې د يېل مجتهد تقليد دې کوي.

امام بخارى رحمه الله هم داسې سړي ته د تقليد امر کوي لکه څرنگه چې مشهور لا مذهب غير مقلد نواب صديق خان په خپل کتاب (الحطه، ص ۱۴۸، ۱۵۰) کې د محدث د شرائطو په بيانولو کې يوه واقعه نقل کړې ده، چې يوسړى امام بخارى رحمه الله ته راغى او دا اراده يې ظاهره کړه چې زه غواړم چې محدث جوړ شم.

امام بخارى رحمه الله ورته وفرمايل: په دې فن کې قدم مه ږده، تر څو چې دا شرايط درکې نه وي. د هر څه څخه مخکې ددې څلورو شيانو حصول ضروري دى.

(۱) در رسول الله ﷺ په مبارکو حالاتو او در رسول الله ﷺ د شريعت علم به در سره وي.

(۲) د صحابه وورضوان الله عليهم حالات او مرتبې به در ته معلومي وي.

(۳) په تابعينو او ددوي په حالاتو به پوره عالم وي.

(۴) د دين نامتو علماء او ددوي تاريخي حالات به در ته معلوم وي.

اوددې څخه وروسته ياد ساته چې ددوى ټول نومونه، اوددوى کښتونه، ددوي ځايونه، اوددوي دژوند زمانو معلومول، اوداسې يې ضروري گڼل لکه په خطبه کې چې د الله جل جلاله، او په دعاء کې وسيله، اودقران دسورتونو سره بسم الله، اودلمانځه سره چې تکبير تحریمه ده

بيادايژندل چې مسند حديثونه څومره دي؟ مرسل حديثونه څومره دي؟ او موقوف څومره دي؟

اوددې سره سره دخپل عمر څلور واره زمانې ماشومتوب، هلکتوب، ځوانۍ، اوبوداوالي پدې فن کې مصرفول، او په هر حال کې د حديثو دور کول، فراغت وي او که مصروفيت، اميري وي او که غريبي، په غرونو، رغونو، سمندرونو، ښارونو، او ځنگلونو کې ددې علم حاصلول.

کله چې کاغذ نه وي، نو په تيگو، لرگيو او پوستکو باندې د حديث ليکل. دخپل ځان څخه د مشرانو، کشرانو، او همزولو څخه احاديث اخستل، او بيا پدې ټولو کې د الله ﷻ رضا مقصود گرځول، او په هغه حديثونو باندې عمل کول چې د کتاب الله سره موافق وي، او بيا يې طالبانوته وربښودل.

او دا کار تر هغې پورې نه پوره کيږي ترڅو چې دى په کتابت، لغت، صرف او نحو کې مهارت نه وي حاصل کړى. اوددې ټولو کوششونو سره د الله ﷻ څخه توفيق، قدرت، صحت، حفظ او حرص غوښتل، ځکه ترڅو چې د الله ﷻ له طرفه توفيق، قدرت، صحت، او حرص در نه کړل شي، نو دا ټول کوششونه بيکاره دي.

او چې کله دا ټول حاصل شي، نو د دغې محدث په نظر کې بيا خپل اهل، مال، اولاد او د وطن هيڅ اهميت نه وي، نو الله ﷻ په دې محدث په څلورو شيانو امتحان کوي.

(۱) په شماته الاعداء. (۲) درښتینو دوستانو په ملا متولو. (۳) په طعن د جهالو.

(۴) په حسد د علماوو.

يعنې د څلورو طرفونو څخه به پده باندې اعتراضونه کيږي چې دوستان، دشمنان، جاهلان، او عالمان دي که محدث په دې صبر وکړي نو الله ﷻ به په دنيا کې په څلورو شيانو دده اکرام کوي.

(۱) په قناعت. (۲) په عزت (۳) په هيبت نفس (۴) په شهرت عامه باقيه. او په څلورو شيانو په

آخرت کې دده اکرام کوي.

(۱) دخپلوانو او دوستانو په شفاعت. (۲) د الله ﷻ د عرش د سوري لاندې په ارام. (۳) د رسول

الله ﷺ په لاس د حوض کوثر په اوبو. (۴) د انبياء کرامو سره د اعلیٰ عليين د جنتونو په اوسيدلو. بيا امام

بخاری رحمه الله ورته وفرمايل چې: بچیه! د محدث شرائط ما مختصر بيان کړل که په تا کې ددې شيانو

همت وي نو د محدثوالي کوشش وکړه.

هغه سړى سربسکته واچولو، او په فکرونو کې ډوب شو. کله چې امام بخارى رحمه الله د هغه حال وليدل نو ورته وى فرمايل چې کله دومره تکليف نه شي برداشت کولى، نو بيا د فقهي د زده کولو کوشش وکړه ځکه چې داپه کور کې هم زده کولې شئ او د غرونو، سمندرونو، ښارونو او زغونو د سفر ضرورت ورته نشته او فقه د حديثو ثمره او کوچ دي. په اخرت کې دقيقه ثواب د محدث څخه يوزره هم کم ندى، اونه د فقيه عزت او شان د محدث څخه کم دى.

هغه سړى فرمائي: چې کله مې د امام بخارى رحمه الله څخه دا واوريدل، نو ماد محدث والي اراده پرېښودله، او په فقه کې مې خوارى شروع کړه، او د الله ﷻ په فضل دخپلې زمانې په ښه فقه زده کونکو کې شمار شوم. (الحطه/ص ۱۴۸/ص ۱۵۰).

نو لا مذهب په ايمان يې ووايه! چې ددې شرايطو په ټول ته برابرې، چې د حديثو جايزه اخلي، او په خپل قول فتوى ورکوي، د محدث والي دعوه کوي، دايمه وودتقليد څخه ځان بې پروا حسابوي، بلکې دا تقاضى کوي چې ايمه مجتهدين دي ستاغوندي د يو حمار گل تقليد وکړي، لکه مريض چې د اتقاضى وکړي چې سپيشلسټ ډاکټر دې دده په نسخه عمل وکړي. همدارنگې ته دخپلې نااهلي او حماقت سره سره ځان ته مجتهد وايي! او په خپل گومان د لويو لويو مجتهدينو غلطۍ په گوته کوي!

(۳) وسواس الخناس: لا مذهب ليکلي دي: نو اجمالا په دې خبره ځان پوه کړي چې:

(۱) په هيڅ صحيح حديث شريف کې دانسته چې رسول الله ﷺ امين بالسرويلی وي.

(۲) اونه يې داويلي دي چې امين په قلاړه باندې وائي.

(۳) اونه ديو صحابي څخه په صحيح سند د اثابته ده چې هغه امين په پټه باندې ويلی وي. [امين

الفتاوى/ج ۱/ص ۲۵۴].

(الاخساء)

(۱) لا مذهب اول دادرې واړه خبرې په هندوستان باندې د برطانوي يرغل څخه په کوم مخکني کتاب کې وښايه، دا درې واړه خبرې د انگرېزي دورې څخه د کوم مخکني عالم، محدث، فقيه او ياد يوعام مسلمان د خولې څخه ثابتې کړه! لا مذهب ليکلي دي چې: (په هيڅ صحيح حديث الخ).

نومونږ وايو چې ستاسوپه نيزدلايل دوه دي قران او حديث صحيح. اوتاسو (قبول قول الغير من غير حجة) ته تقليد وايي او تقليد ته شرک او حرام وايي نو دواړه مقدمې سره يو ځای کړه چې:

(۱) بې دليله دبل چا خبره منل تقليد دی (۲) او دليل صرف قران او حديث صحيح دی، نو بې دقرانه اوبې دحديثه دبل چا خبره منل شرک شو.

نو دامین الله پشاورى څخه پوښتنه کوم چې ديو حديث دصحيح والي يا ضعيف والي معيار څه شى دى؟ قران دى؟ او که حديث؟ او که دبل کوم امتي اجتهاد دى؟ که قران وي نو په کوم ايت کې دکوم حديث په صحت او يا ضعف باندې تصريح شوى ده؟ که حديث وي نو په کوم حديث کې دبل حديث په صحت او يا ضعف باندې تصريح شوى ده؟ او که دبل امتي اجتهاد وي او ته ورپسې روان يې نو دا خو بيا سببا تقليد شو او په کوم ايت يا حديث کې راغلي دي چې نور تقليد ته شرک او حرام ووايي لکن دحديث دصحت او دضعف په معامله کې تقليد وکړئ؟

هغه مشهور متل دى چې کارغه مُرداره خوري او مېنوکه څنډي، دلامذهبه داخيال دى چې کوم حديث زما درائى سره موافق وي هغه صحيح دى او چې زما درائى څخه مخالف وي هغه ضعيف دى. لکه دهمدې بحث په مسئله کې چې حضرت سفيان ثوري دامين بالجهر په حديث کې راغلونو احفظ الناس ورته وائي. (امين الفتاوى، ج ۱ ص ۲۷۸) الحق الصريح ج ۴ ص ۲۶۳.]

او چې دترک درفع اليدين په مسئله کې راشي نو بيا ورته انسى الناس وائي لکه په (فتاوي الدين الخالص مسئله رفع اليدين جلاء العنين قرّة العينين. کې چې ستاسوله خوا ورته دعبدالله بن مسعود ؓ دحديث لاندې انسى الناس ويلی شوى دى الحق الصريح ج ۴ ص ۸۶).

(۲) په قران کريم کې دامين بالسرطرف ته اشاره ده الله تعالى جل جلاله فرمائي چې: (قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا) ما ستاسو دواړو دعا قبوله کړه.

په تفسير درمنثور کې دحضرت ابوهريره ؓ، حضرت عبدالله بن عباس ؓ، حضرت عكرمه ؓ، حضرت ابو صالح ؓ، حضرت ابو العاليه ؓ، حضرت ربيع ؓ، حضرت زيد بن سلم ؓ، حضرت موسی عليه السلام دعا کوله او هارون عليه السلام امين ويلو او بخارى شريف، ص ۱۰۷ باندې ليکلي دي (قال عطاء امين دعاء) نو ثابته شوه چې امين دعاده. او دعا په پټه بهتره ده.

[سورة مريم، سورة اعراف. [مسند احمد / ج ۱ / ص ۱۷۲ / الجامع الصغير / ج ۲ / ص ۸] السراج المميز، ج ۲ ص ۲۶۲ مجمع الزوائد، ج ۱۰ ص ۸۱)

نوامين دعاده او بهتره دعا هغه ده چې په پټه وي، نو بهتر امين هغه دی چې په پټه وي، ددې دليل په مقابل کې لوی شافعی امام رازی رحمه الله خپله اسلحه په زمکه ايښی ده او دامین بالسرقايل شوی دی. (تفسير كبير، ج ۱۴ ص ۱۳۱)

اوله فائده: اصل په دعا کې اخفاء ده له همدې کبله د لمانځه ټولې دعاگانې او ذکر ونه په پټه لوستلې شي لکه ثناء، تعوذ، تسميه، تکبيرات، اتقالات، تسيحات رکوع وسجده تشهد، درود شريف وغيره.

دوهمه فائده: اصل په دعا او ذکر نو کې دادی چې پټ وويل شي، لکن کله کله په دعاگانو او ذکر نو کې د الله ﷻ د یادولو سره دخلکو اطلاع هم مقصود وي، نو هلته خلکو ته دوراوړولو لپاره په زوره لوستلې شي، لکن هغه په زوره لوستل د ضرورت له وجهې وي او خلاف الاصل وي، نو ترخپل مورد پورې به خاص وي.

لکه اذان، اقامت، دامام لپاره تکبيرات د انتقال، دامام لپاره تسميع، او دامام قرائت لامذهبه امين الله ليکلي دي (چې امين دعانده بلکه تابع د دعادی الحق الصريح ص ۲۶۰).

الاخساء: لامذهبه! الله ﷻ. فرمایلي: چې امين تابع د دعادی؟ ار که رسول الله ﷺ فرمایلي دي؟ او که ستاد اجتهاد در باب ترنگ دی؟ که الله ويلي وي نوصراحة په کوم ايت کې وښايه، که رسول الله ﷺ ويلي وي نوصراحة په کوم حديث کې وښايه، ار که ستاد اجتهاد وي، نو بيا ته پخپل ځان کې دا جتهاد شرايط وښايه، او علاوه دا چې ستاد اجتهاد ستا په خلاف دی، ځکه چې امين تابع شو، نو که الحمد لله په پټه لوستلی شي امين به پټ لوستلی شي حالانکه ستاسو مقتديان الحمد لله په پټه وائي او امين په زوره وائي.

(۳) د ابو هريره ؓ دوه حديثه دي په يو کې داسې ذکر شوی دی چې رسول الله ﷺ فرمائي چې کله امام غير المغضوب عليهم ولا الضالين ووائي نو تاسو امين ووائي ځکه چې دچا امين د ملايکو دامين سره موافق شي نو دده مخکني ټول ښه هونه به معاف شي. (بخاری ج ۱ ص ۱۰۸) نسائی، ج ۱ ص ۹۴) ابوداود، ج ۱ ص ۹۴)

اوپه بل کې داسې راغلي دي چې رسول الله ﷺ فرمائي چې کله قاري (يعنې امام) غير المغضوب عليهم ولا الضالين ووايي اوشاته خلک امين ووايي. نودده قول داسمان دخلکوسره موافق شي، دده مخکني ټول گناهونه به معاف شي. (صحيح مسلم، ج ۱ ص ۱۷۶)

دملايکو په امين کې درې شيان دي چې احناف ورسره موافق دي

اول : دملايکو امين هېچاندی اوريدلی، نو ظاهره ده چې ملايکې امين په پټه وائي او احناف يې هم په پټه وائي، نو داپه وصف کې دملايکو د امين سره موافقت شو.

دوهم : دملايکو د امين له پاره خاص وخت دی، او هغه دا چې کله امام ولا الضالين ووايي نو ملايکې امين وايي، او احناف هم د امام د ولا الضالين څخه وروسته امين وائي، نو داپه وخت کې موافقت شو، او بالعکس غير مقلدين داسې نه کوي، ځکه چې غير مقلد مقتدي چې پداسې وخت کې د امام په سې اقتداء وکړي، چې امام ولا الضالين ته رسيدلی وي، نو که دی اول امين وائي او بيا قرائت خلف الامام کوي نو دده اول امين وييلو او وروسته يې سورة فاتحه ولوستله، نو تحريف راغلو او که امين نه وائي، بلکې اول فاتحه لولي او دخپلې فاتحې په اخر کې امين وائي، نودده امين دملايکو د امين سره په وخت کې مخالف شو.

درېم : ملايکې د امام د فاتحې په اخر کې امين وائي خپله د امام پسې فاتحه نه لولي، ځکه چې په دې حديث کې رسول الله ﷺ فاتحه لوستل د امام وظيفه گرځولي ده داسې يې وييلي دي چې: (اذا قال الامام) چې کله امام غير المغضوب الخ ووايي، داسې يې ندي وييلي چې (اذا قلت غير المغضوب) چې کله تاسو ټول غير المغضوب ووايي او بالعکس غير مقلدين په امام پسې په لمانځه کې فاتحه لولي.

خلاصه دا چې زمونږ امين دملايکو د امين سره په وخت او وصف دواړو کې موافق دی او د غير مقلدينو امين دملايکو د امين سره په وخت او وصف دواړو کې مخالف دی.

(۴) د ابو موسی اشعري رضي الله عنه لوی حديث دی چې دا جمله هم په کې ده. واذا قال غير المغضوب عليهم ولا الضالين. فقولوا امين يحببكم الله (الي ان قال) واذا قال سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا لک الحمد) (مسلم، ج ۱ ص ۱۷۶)

چې کله امام غير المغضوب عليهم ولا الضالين ووايي نوتاسوا امين ووايي الله ﷺ به درسره محبت وکړي (اخر حديث کې داسې دی) او چې کله امام سمع الله لمن حمده ووايي نوتاسو (ربنا لک الحمد ووايي، نو د آمين لپاره رسول الله ﷺ داسې لفظ استعمال کړی دی چې: (فقلوا امين)

او دا جمله د (ربنا لک الحمد) په باره کې اتفاقاً په معنى د پټو لوستلو دی، نو د آمين په باره کې به هم خامخا په معنى د پټو لوستلو وي ځکه چې دواړه د (قلو) لفظونه په يو حديث کې راغلي دي او همدارنگې رسول الله ﷺ مقتديانوته حکم کړی چې کله امام غير المغضوب عليهم ولا الضالين ووايي نوتاسوا امين ووايي، يعنې د مقتديانو امين يې د امام د ولا الضالين پورې معلق کړی دی، ځکه چې مقتديان د امام ولا الضالين اورى ځکه چې په زوره يې وائي.

او د امام د امين پورې يې ندي معلق کړی، او داسې يې ندي ويلي چې کله امام امين ووايي نوتاسوا امين ووايي، ځکه چې مقتديان د امام امين نه اوري. که امام امين په زوره ويلي نور رسول الله ﷺ به داسې ويلي وچې: (اذا قال امين فقلوا امين).

(۶) د حضرت ابو هريرة ؓ بل حديث دی چې حضرت رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې کله امام غير المغضوب عليهم ولا الضالين ووايي نوتاسوا امين ووايي بې شکه چې ملايکى هم امين وائي او امام هم امين وايي، نو د چا امين چې د ملايکو د امين سره موافق شي دده مخکني گناهونه به مغاف شي (اثر السنن ج ۱ ص ۹۱) صحيح ابن حبان، ج ۱ ص ۱۹۴).

الف: په دې حديث کې يې هم د مقتدي امين د امام د ولا الضالين پورې معلق کړی دی، که امام امين بالجهر ويلي نو د امام د امين پورې به يې معلق کړی وو:

باء: رسول الله ﷺ مقتديان په دې خبروي چې ملايکى امين وائي او د لدی وجهې چې مقتديان د ملايکو امين نه اوري، نو همدارنگې يې د امام د امين څخه هم خبروي. (وان الامام يقول امين) اوبى شکه امام امين وائي او دا ځکه چې مقتديان د امام امين نه اوري ولې که مقتديان د امام امين اوريدلي نو بيا رسول الله ﷺ د کومې فايدې لپاره اطلاع ورکوله؟

(۷) حضرت وايل ؓ فرمائي چې حضرت رسول الله ﷺ په پټه امين وويلو. -واخفى بها صوته [زىلعى، ج ۱ ص ۱۹۴] رواه احمد وابو داود الطيالسى وابو يعلى والدار قطنى والحاکم وقال صحيح الاسناد.

(۸) حضرت وایل بن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمائي چې مادر رسول الله ﷺ څخه واوریدل چې کله یې ولا الضالین وویل وړپسې یې امین وویل. (وخفض بها صوته) او ازیې ورباندې ټیټ کړو. (سنن ابوداود، ج ۱ ص ۱۳۴/۱۳۵) باب التامین [موار الظمان ص ۱۲۴/ حدیث نمبر ۴۴۷] دارقطنی، ج ۱ ص ۳۳۳/ باب التامین فی الصلوة بعد الفاتحة].

(۹) حضرت سمره بن جندب فرمائي چې رسول الله ﷺ به کله الله اکبر وکړو د تکبیر تحریمه لپاره نولریه چې شویعني د سبحنک اللهم لپاره او چې کله به یې غیر المغضوب علیهم ولا الضالین وویل نو بیا به لږ چې شویعني د امین وویل لپاره. (ابوداود، ج ۱ ص ۷۹ طبع نور محمد اصح المطابع) حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ هم ددې سکتو تائید وکړو. (ابوداود، ج ۱ ص ۷۹) اثار السنن، ج ۱ ص ۹۶

(۱۰) حضرت علی او عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ به امین په پټه ویلو. (مجمع الزوائد ج ۲/ ص ۱۰۸)

(۱۱) حضرت عمر او علی رضی اللہ عنہ به امین په پټه ویلو. (الجواهر النقی، ج ۱ ص ۱۳۰)

(۱۲) ابراهیم نخعی رحمه الله فرمائي چې امین به پټ لوستلی شي. (اثر السنن، ج ۱ ص ۹۶). دایوڅه احادیث او اثار می اجمالا را نقل کړل. تفصیلی بحث مخکې شوی دی او لږ وروسته به هم بحث ورباندې وکړو، اوس به تاسو ته معلومه شوی وي چې دې لاندې پټولو درېو جملو کې په څومره حقیقت باندې د پردې اچولو کوشش کړی دی.

(۴) وسواس الخناس: لاندېه لیکنې: لکه علامه عبدالرحمن مبارکپوري په تحفة الاحوذی (

ج ۱ ص ۲۰۹) کې لیکي دهیڅ یو صحابي نه په پټه امین په صحیح سندندی نقل اونه دهیڅ یو صحابي نه په امین بالجهر کونکو باندې رد ثابت دی.

الاخساء:

(۱) ته خو وائي چې زموږ مذهب قران او حدیث دی. (امین الفتاوی، ج ۱ ص ۳۵) او قبول قول غیر ته تقلید وائي نو دلته ولې د مبارکپوري د..... پورې ځانګړي؟ د مبارکپوري قول قرآن دی او که حدیث صحیح؟ وائي چې کارغه غول خوري او منبوکه څنډې، بی چاره امین الله یو ځلې په تقلید رد کوي او چې کله مجبور شي نو بیا د شر القرون د زمانې دخلکو تقلید کوي.

مبارکپوري خوهم ستا په شان لامذهبه دروغژن او دانگريزي دوری پیداواردی لکه چې وروسته به درته ظاهره شي ان شاء الله دلامذهبه امين الله سره داسلا فو کوم قول نشته، نو بې چاره دانگريزي دورې په پیداوار حواله ورکوي.

(۲) دمبارکپوري دا خبره چې (دهیڅ صحابي څخه په امين بالجهر کونکور دندی ثابت) غلطه ده ځکه چې دصحابه ووپه مخکې هیچا امين بالجهر ندی ویلی، نور دته ورباندې څه ضرورت وو؟ او که ته وائی چې عبدالله بن زبیر رضی الله عنه او ورسره صحابه وو ویلي وو، نو لږ وروسته به راشي چې دا خبره بالکل نده ثابت.

(۵) وسواس الخناس : لامذهبه لیکي چې : په جهر سره امين ویلو دلایل.

الاخساء: په اسلام کې ډیرې فرقې دي چې اختلافات لري او په اختلافي مسائلو باندې بحثونه کوي. په بحث کې اول دمستلې اودعوی وضاحت کیږي.

اویا په هغې باندې دلایل او شواهد پیش کولی شي، ترڅو چې د اصلی مسئلې اودعوی وضاحت نه وي شوي، دلایل او شواهد پرې پیش کول بی فایدې کار دی، دلامذهبانو یېڅ چونکه دشیعه گانو څخه دی. لکه څرنگه چې دغیر مقلدینو مفسر اعظم اومصنف اعظم مولوی وحید الزمان په خپل کتاب (نزل الابرار من فقه النبي المختار) کې لیکلي دي چې. (اهل حدیث شیعیان دعلی رضی الله عنه دی) (نزل الابرار، ج ۱ ص ۷).

مولانا قاری عبدالرحمن صاحب پاني پتي چې د شاه محمد اسحق صاحب شاگرد او د شاه محمد اسماعیل شهید رحمه الله خلیفه دی، دلامذهبو دشیخ الكل فی الكل نذیر حسین دهلوی باني فرقه غیر مقلدین په باره کې لیکلي دي چې مولوی نذیر حسین دسید محمد مجتهد شیعه څخه دخطونو په ذریعه باندې مطاعن امام ابو حنیفه رحمه الله راوغوښتل، او خپل ټول همت یې په فقهاء ووباندې په طعن اودصحابه رضی الله عنهم په تجهیلاتو کې مصرف کړو، او په فقهاء وو او په صحابه ووباندې طعن لگولو ته یې جهاد ویلو، دمسلمانانو جنگولو ته یې عبادت عظمي ویلو...

دمولوی نذیر حسین په شیعه والي کې هیڅ شک او شبه نه شته. (حاشیه کشف الحجاب، ص ۸)
دلامذهبو دفرقې یوبل باني مولوی عبدالحق بنارسي به په ښکاره اعلان کولو. (چې حضرت عایشه رضی الله عنها حضرت علي رضی الله عنه سره جنگیدلې ده، که توبه یې نه وي ایستلې نو مرتده مړه شوې ده). (معاذ الله) او په بل مجلس کې یې داهم ویلي دي چې: دصحابه وورغی الله تعالی عنهم علم

زماڅخه کم و، په دوی کې هریو ته پنځه پنځه حدیثونه یادوو او ماته ددوی ټولو حدیثونه یاد دي.

[کشف الحجاب / ص ۴۲]

امین الله پشاورې چې ددې کتاب مولف دی په یو تقریر کې یې داسې ویلي دي (گوره حضرت عمر رضی الله عنه پنځوس فتواگانې د قرآن او سنت څخه خلاف ورکړي دي.

دا خبرې که څوک اوریدل غواړي نو اوس هم په کیستو کې شته د کیستي نوم دی. (دامین الله پشاورې گستاخي) د اهل سنت والجماعت میوزک سنتر پشاور قصه خواني څخه یې همیشة تر لاسه کولی شي.

دمشکوة په شرح الحق الصریح اول جلد د باب الایمان بالقدر د اتم نمبر حدیث لاندې یې لیکلي دي چې د پیغمبرانو څخه هم کیږي او هم یوه نوع د زناده. نو د پیغمبرانو څخه زنا کیږي.

خلاصه دا چې لا مذهبان څه په شعورۍ او څه په غیر شعورۍ طریقه باندې شیعه گان دی. او د شیعه گانو یو اصل تقیه ده. لا مذهبان هم په ډیرو مسایلو کې تقیه کوي. په زیر بحث مسئله کې هم ددوی هر نام نهاد مجتهد، هر مصنف، او هر مناظر خپله دعوی او مسئله تقریباً اتیا فیصده د تقيي په صندوق کې داسې بندوي چې په خوب کې هم چاته معلومات ونه شي، له دې وجهې ضروري ده چې د لا مذهب امین الله او دده د پیروانو د اصلی مسئلې ټول اړخونه رابنکاره کړو او بیا به وگورو چې د لا مذهب پشاورې سره پدې مسئله باندې څومره دلایل دي؟

د لا مذهبو غیر مقلدینو مسلک

د غیر مقلدینو د مسلک په دې مسئله کې اجمالاً درې اړخه دي.

اول لا مذهبان چې کله یواځې لمونځ کوي نو په ټولو فرایضو، سنتونو، او نفلونو کې په پټه امین وائي. په دې ټولو ځایونو کې د پټ امین ویلو لپاره ددوی سره د قرآن او صحیح حدیث څخه څه دلیل دی؟ په کوم ایت کې الله ﷻ او په کوم حدیث کې رسول الله ﷺ امر کړی دی چې یواځې لمونځ کونکي دې په ټولو فرایضو، سننو، او نوافلو کې امین په پټه وائي؟

په دې مسئله کې تر ننه پورې لا مذهبانونه کومه رساله ولیکله، نه یې ورباندې مناظره وکړه، او نه یې ورته په امین الفتاویٰ په فتاویٰ الدین الخالص، الحق الصریح وغیره گرنګ صفته کتابونو کې ادنی اشاره وکړه. په هیڅ کوم مجلس کې یې دا یاده هم نه کړه چې په اکثره ځایونو کې مونږ په پټه امین وایو.

لامذهبه امين الله چې دلته كوم عنوان ترلى دى (امين په زوره ويل سنت) ج ۱ ص ۲۵۳) نو په دې كې يې د اختصاص ندى ذكر كړى چې يواځې لمونځ كونكى ددې څخه مستثنى دى، دهغه لپاره په ټولو فريضو سننو او نوافلو كې د احكام ندى، او بيا يې ليكلي دي چې (په جهرد امين ويلودلايل) (ج، ۱ ص ۲۵۵) دلته يې هم داندې ويلي چې يواځې لمونځ كونكى ددې څخه مستثنى دي، دا ټول ددې لپاره چې هېچاته معلومات ونه شي چې ددوى دلايل ددوى ټوله مسئله نه شي ثابتولى، ځكه چې دوى چې څومره دلايل ذكر كړي دي هغه عام دى، هېڅ كوم لمونځ كونكى ترينه مستثنى ندى، نو لامذهبان د كوم ايت او كوم حديث له وجهې ترينه يواځې لمونځ كونكى مستثنى كوي. كه په لامذهبانو كې د ذرې په اندازه علم وي نو د كتاب او د سنت څخه دې صراحة د اختصاص وېنايي. (ديده بايد)

دوهم اړخ: لامذهبان د لمانځه ټول ذكرونه او دعاگانې لكه: ثناء، تعوذ، تسيحات، دركوع او د سجدې، تشهد، درود، د منفرد او د مقتدي تكبيرات د انتقال دا ټول په پټه وائي، صرف امام او مقتديان يې امين په زوره وائي ددې تخصيص څه دليل دى؟

ايا په قران مجيد كې په كوم ايت كې داشته چې د لمانځه مذكور ذكرونه او دعاگانې په پټه كوي او صرف امام او مقتديان امين په زوره وائي؟

كه قراني ايت نه وي نو د نيا د كومې كتابخانې په كوم حديث كې صراحة راغلي دي، چې د لمانځه نور ټول ذكرونه او دعاگانې په پټه وائي او صرف امين په زوره وائي؟

درېم اړخ: په يوه شپه او ورځ كې د امام پسې (اوه لس) ركعت له لمونځ په جماعت سره ادا كيږي. چې هغه دوه ركعت فرض د سهار، څلور ركعت فرض د ما سپنين، څلور ركعت فرض د مازيگر، درې ركعت فرض د ما نېام او څلور ركعت فرض د ما خوستن دى.

په دې اولسور كعتونو كې لامذهبان صرف په شپږو ركعتونو كې امين په زوره وائي يعنې په دوو ركعتو د سهار، په اولو دوو ركعتونو د ما نېام، او په اولو دوو ركعتونو د ما خوستن كې او په پاتې يوو لسو ركعتونو كې يې په پټه وائي.

لامذهبان دا هم نه بيانوي چې مونږ صرف او صرف په شپږو ركعتونو كې امين په زوره وايو.

لامذهبانو دعوه عامه لگولي ده چې (امين په زوره ويل سنت دي) (امين الفتاوى، ج ۱ ص ۲۵۳) اودانه وائي چې ددې څخه يوولس رکعت مستثنى دي، اودا ځکه چې دوي څومره دلايل ذکر کوي هغه عام دي ديولس رکعتونو هيڅ استثناء په کې نده شوي.

نو لامذهبانو! په کوم ايت او په کوم صحيح حديث کې راغلي دي چې ددې احاديثو څخه يوولس رکعت مستثنى دي اود امين بالجهر دا احاديث صرف د شپږو رکعتونو په باره کې دي؟

(۱) په قران کې هيڅکله او هيڅکله دا خبره نشته چې مقتدي دى صرف په شپږو رکعتونو کې امين په زوره وائي او په پاتې يوولس رکعتونو کې دي يې په پټه وائي.

(۲) در رسول الله ﷺ په هيڅ قولې حديث کې نه شته چې امام دى صرف په شپږو رکعتونو کې امين په زوره وائي او په پاتې يوولسو کې دى يې په پټه وائي.

(۳) په بخارى، مسلم، ترمذى، ابوداود، ابن ماجه، نسائى بلکې د حديثو په هيڅ کتاب کې يو صحيح، يا حسن حديث نه شته چې مقتديان دى صرف په شپږو رکعتونو کې امين په زوره وائي او په پاتې يوولس رکعتونو کې دى يې په پټه وائي.

(۴) د خلفاء راشدينو څخه هيڅکله داندۀ ثابته چې هغوى دې په شپږو رکعتونو کې په زوره او په پاتې يوولس رکعتونو کې په پټه امين ويلی وي.

(۵) د خلافت په ټوله دوره کې ديو مقتدي څخه هم داندۀ ثابته چې په شپږو رکعتونو کې دى يې په زوره او په پاتې يوولس رکعتونو کې دى يې په پټه امين ويلی وي.

نومسلمانانو! اوس به درته معلومه شوي وي چې ټول لامذهبان او امين الله پشاورى ولې تقيه کوي؟ خپله مسئله پوره ولې نه واضحه کوي؟ جواب ظاهر دى او هغه دا چې ددوي سره په خپله ټوله مسئله باندې هيڅ دليل د قرآن او د حديث څخه نه شته؟ تردې ځاى پورې د لامذهبه امين الله د ټولو دلايلو څخه اجمالي جواب شولکن دزياتې افادې لپاره به يې په هر دليل ځانته ځانته تفصيلي بحث هم وکړوان شاء الله تعالى.

(۶) وسواس الخناس لامذهبه امين الله ليكي :

اول دليل : د حضرت وايل بن حجر رحمه الله څخه روايت چې رسول الله ﷺ به چې كله ولا الضالين وويلو نو امين به يې ويلو او اواز به يې ورباندې اوچت كړوالخ ... (امين الفتاوى، ج ۱ ص ۲۵۵) الحق الصريح ج ۴ ص ۲۵۴.

اول جواب : په دې حديث كې خود امام د امين ذكر دى دمقتدي د امين لپاره د دې حديث څخه استدلال كول په قياس باندې بناء دى او قياس ته غير مقلدين د شيطان كار وايي، نو په خپله فتوى باندې شيطانان شول.

او همدارنگه دا روايت ضعيف هم دى، ځكه چې د دې روايت مدار په سفیان ثوري دى. د سفیان ثوري رحمه الله لس شاگردان دي په دوي كې اتو شاگردانو.

(۱) : يحيى بن سعيد (۲) : عبد الرحمن بن مهدي (۳) : عبد الله بن يوسف (۴) : محمد بن يوسف (۵) : قبيصة (۶) : وكيع (۷) : محاربى (۸) : اشجعي . دوى په دې حديث كې د (مدبهاصوته) يعنې (اواز به يې ورباندې راكابل) الفاظ رانقل كړي دي.

صرف يو شاگرد محمد بن كثير د (رفع بها صوته) يعنې (اواز به يې ورباندې اوچت كړو) الفاظ رانقل كړي دي . [ابوداود، ج ۱ ص ۹۴ دارمى ص ۱۴۸].

محدثين فرمائي چې محمد بن كثير كثير الغلط دى [تهذيب الكمال / ج ۹ / ص ۲۹۰ / تقريب / ص ۵۳۴] نو صحيح روايت د مدبهاصوته دى . او د رفع بها صوته روايت غلط او شاذ دى او د مدبهاصوته معنى داده چې الف او يا به يې راكابل، جهر مراد نه دى، ځكه چې په صحيحو رواياتو كې د وايل رحمه الله څخه د (خفض بها صوته او اخفي بها صوته) الفاظ راغلي دي او همدارنگه د محمد بن كثير په دې روايت كې حجر ابو العنيس دى چې غير مقلدين د شعبه رحمه الله په روايت كې ورته دوهم او غلطى نسبت كوي . [ابوداود، ج ۱ ص ۱۳۴ (۱۳۵)، باب التامين) . لسم د خلاد بن رافع موضوعي روايت دى .

درته زرا حاديث ورسيدل نونه سوه اونوي يې بالکل وغورزوه او په پاتې لسو کې يې هم شک کوه
(حقيقه الفقه، ۱۰۱).

درېم جواب : خپله دسفيان رحمه الله مذهب په پته امين ويل دي محلي ابن حزم ج ۲ ص ۲۰۶
والمجموع شرح المذهب ج ۳ ص ۳۷۳ نو چې غير مقلدين امين بالجهرته سنت وائي نوبيا خوسفيان
دامين بالسريه وجه تارک دستتواو فاسق شو (معاذ الله) او دحديث راوی چې تارک دستتوشي نودهغه
روايت ته بيا څه اعتبار دی؟

څلورم جواب : د روايت په طريقې د عبد الجبار عن وایل هم روايت شوی دی. (نسائی، ج ۱ ص
۸۱، ۹۴) ابن ماجه، ص ۹۲ دارقطنی، ج ۱ ص ۱۲۷) او امام بخاری، ابن معین، ترمذی، نسائی وغيره
محدثين په دې متفق دي چې عبد الجبار د خپل پلار حضرت وایل رضي الله عنه څخه هېڅ حديث ندي
اوريدلی. (ترمذی، ج ۱ ص ۲۲۹) نسائی ج ۱ ص ۱۴۲) شرح المذهب، ج ۱ ص ۱۴۲) نو د روايت مرسل
دی او مرسل روايت ته لا مذهب ان حجت نه وائي.

پنځم جواب : په دې روايت کې بل راوی ابو اسحق سبيعي دی او دده حافظه په اخره زمانه کې
صحيح نه وه پاتې. (نووی، ص ۱۷) نودده مراسلات بالکل قابل د قبول ندي لکه څرنگه چې ابن معین
فرمائي. شبه لاشي. (ترمذی کتاب العلل، ص ۵۶۴)

شپږم جواب : د دې حديث ډېر سندونه دي او دهر سند لفظ عليه دی وروسته لا مذهب په ص ۲۷۶
کې ليکي د درېمې وجهې لاندې چې دامين بالسريه باره کې د وایل رضي الله عنه حديث مضطرب دی ځکه په دوه
قسمه لفظونو روايت شوی دی او دلته چې په شپږ قسمه لفظونو روايت شوی دی مضطرب ورته نه وائي.

(۱) (يرفع بها صوته) اواز به ي ور باندې اوچت کړو. (نسائی، ج ۱ ص ۸۹)

(۲) (فسمعه وانا خلفه) ما واوريدو او زه ورپسې وروسته ولاړوم. (نسائی، ج ۱ ص ۹۴)

(۳) (فسمعنا همنه) مونږ د نبی ﷺ امين واوريدلو. (ابن ماجه، ص ۹۲)

(۴) (قال امين مذهباً صوته) اوازي ي ور باندې را کاږلو. (دارقطنی، ج ۱ ص ۱۲۷)

(۵) (انه سمع يقول امين) ده امين واوريدلو. مسند احمد.

(۶) (فقال امين يجهر) امين يې په اوچت او ازو ويلو. [مسند] نو معلومه شوه چې رسول الله ﷺ په څومره اوچت او ازباندې امين ويلی ده. په دې حديث کې دي چې حضرت وایل ﷺ فرمائي چې زه در رسول الله ﷺ پسې وروسته ولاړووم او ما امين واوريدلو (فسمعتنه وانا خلفه) نسائي، ج ۱ ص ۹۴ قول المامون اذا عطس خلف الامام، ما واوريدو او زه در رسول الله ﷺ شاته ولاړووم په بعضې چاپونو کې داد نسائي په، (ص ۱۴۷) ده.

نو دومره په زوره چې شاته يې صرف يو يادوه کسان واورې د غير مقلدينو عادي جهر نه دی ځکه چې امين گنجې وايې چې مساجد په امينونو وکړنکوئ. بلکې دا جهر به کله کله نبی ﷺ د تعليم لپاره کولو.

اووم جواب :

د حضرت وایل حجر ﷺ خپله فيصله : د حضرت وایل بن حجر ﷺ دا حديث سره د دې نه چې په ضعيف سند باندې روايت شوی دی وایل بن حجر ﷺ خپله دپه زوره امين په باره کې فرمائي (قال امين ثلاث مرات) يعنی رسول الله ﷺ (په خپل ټول عمر کې) درې وارې امين ويلی دی. (رواه الطبرانی فی الکبير و رجاله ثقات مجمع الزوايد، ج ۱ ص ۱۸۷).

د حضرت وایل ﷺ څخه پوښتنه وشوه چې دا درې ځلې يې ولې په زوره وويلو حضرت وایل ﷺ فرمائي چې (ما راه الا ليعلمنا) يعنی صرف مونږ ته د لمونځ در اښودلو لپاره يې په زوره وويلو. (کتاب الاسماء والکنى، ج ۱ ص ۱۹۶) التعليق الحسن حاشيه اثار السنن، ج ۱ ص ۱۰۰) د دې حديث په سند کې يحيى سلمه دی علامه هيثمی فرمائي چې جمهور ووده ته ضعيف ويلی دی او ابن حبان ورته ثقه ويلی دی او وضاحت يې کړې دی چې کوم روايتونه دده څخه دده ځوی روايت کړي دی هغه منکر دي او دا روايت دده څخه دده ځوی ندی کړی. (مجمع الزوايد، ج ۲ ص ۱۶۱) د ابن خزيمه څخه هم دده قوه او ثقه والې رابعلو ميږي. (عرف الشذی، ص ۱۲۸).

نو حضرت وایل ﷺ فرمائي چې رسول الله ﷺ مونږ د تعليم لپاره په زوره امين وويلو. لکه زموږ په مدارسو کې چې ماشومانو ته د لمانځه دورښودلو لپاره ټول لمونځ په زوره ويلی شي او پدغه وخت کې يې ماشومان هم په زوره وائي.

اتم جواب :

غير مقلدلا مذهبہ داضعيف حديث پخپل گمان دخپلي مسئلي دثابتولو لپاره پيش کړی دی لکن دده مسئله ددې حديث څخه نه ثابتیږي .

(۱) ځکه چې ده ویلي دي چې امين په زوره ويل سنت دي اړه دې حديث کې دست لفظ نه شته .
(۲) دلامذهبو دعوه داده چې امين به هميشه په زوره وائي اودې حديث کې ددوام او هميشوالي لفظ نه شته .

(۳) رسول الله ﷺ دوايل بن حجر رحمته الله دتعليم لپاره صرف درې ځلې امين په زوره ویلي وو اولامذهبان يې هميشه په زوره وائي اود تعليم لپاره نه بلکې دايې عادت دی چې په زوره يې وائي .
(۴) په دې حديث کې دمقتدي لفظ نه شته يعنی دا په کې نه شته چې مقتديانو هم په زوره ویلي وو .
نولامذهبان مقتديان يې څرنگه په زوره وائي ؟ اودا حديث څرنگه دخان لپاره دليل گرځوي ؟
(۵) دی ضعيغه حديث کې خوصرف دومره دي چې درسول الله ﷺ امين حضرت وایل صاحب واوریدو چې درسول الله ﷺ شاته ولاړ وو اولامذهب وائي چې دومره په زوره يې ووائي چې مسجدو کړنگیږي (امين الفتاوى ، ج ۱ ص ۲۶۰) .

(۶) که لامذهبان وائي چې په دې حديث کې اگرچې دمقتدي امين ندی ذکر شوی لکن رسول الله ﷺ فرمائي (صلوا اکمارايتموني اصلي) ای امته داسې لمونځ کوئ څرنگه چې ما په لمونځ کولو ويني .
نوبيامونږوايو چې : په تاسو کې کوم لامذهب جناب حضرت محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ليدلی دی ؟ دلته خو (رايتومونی) ذکر شوی دی . دوهم دا چې : په امت کې خومنفرديعنې يواځې لمونځ کونکي هم داخل دي نو هغه يې ولې په ټولو فرضونو ، سنتونو ، اونفلونو کې په پټه وائي په کوم ايت اوياصحيح صريح حديث کې ديواځې لمونځ کونکي استثناء راغلي ده ؟ قياس به نه پيش کوئ .

(۷) په دې حديث کې خوديوولسورکعتونواستثناء نه شته نو په کوم ايت اوياپه کوم صحيح حديث کې راغلي دي چې : په زوره امين صرف په شپږورکعتونو کې دی اوپاتې يوولس رکعت ددې څخه مستثنی دی .
(۸) ددې حديث چې حضرت وایل رحمته الله په کې فرمايلي چې ما واوریدل اوزه ورپسې ولاړوم اودعطاء دروايت چې دمسجد کړنگيدل په کې راغلي دي اوتاوړته پنځم دليل ویلی دی ظاهر تعارض .

دی ته ددې تعارض د دفع کولو لپاره د الله ﷻ یاد رسول الله ﷺ فیصله پیش کړه! که ته یې په خپل فکر دفعه کوي، نو بیا د اجتهاد تعریف وکړه او د مجتهد شرائط بیان کړه او بیا وښایه چې ته د مجتهد په ټول برابرې او که نه؟.

(۷) **وسواس الخناس**: لا مذهب لیکی. (د وایل بن حجر دی روایت ته گڼو محدثینو صحیح ویلي دي لکه دهغوی نومونه دادی. [ج ۱ ص ۲۵۵].

الاخساء: که داسې دې ویلي وی چې دې حدیث ته لا مذهبو صحیح ویلي دي، نو لږ به صدق ته ورنږدې وو او لا مذهب پښتون یې او په پښتو کې هم غلطی کوي ځکه تالیکلي دي چې (لکه دهغوی نومونه دادي) حالانکه د (لکه) کلمه د تشبیه لپاره راځي خلک وائي زید لکه زمرې دی. او دلته تشبیه نه شته پکار و چې داسې دی ویلي وي. (چې دهغوی نومونه دادي)

وسواس الخناس: لا مذهب لیکی چې (۱: امام بخاری (۲): امام ابو زرعہ رازی رحمہ الله دواړو ویلي دي چې دامین بالجهد ا حدیث د شعبه د حدیث نه چې دا خفاء دامین په باره کې راغلي دي زیات صحیح دی) [ج ۱ ص ۲۵۵].

الاخساء:

(۱) **لامذهبہ امین الله!** دامام بخاری رحمہ الله او دامام ابور. عہ رحمہ الله ددې خبرې لپاره د قرآن او حدیث څخه څه دلیل دی؟ دلایل خوستا په نیز صرف قرآن او حدیث دی، نو دلته ددې دواړو څخه ددې خبرې لپاره د قرآن او حدیث څخه دلیل وښایه یعنی ایت کې وښایه چې د سفیان روایت د شعبه دروایت څخه زیات صحیح دی یا صحیح حدیث کې وښایه چې رسول الله ﷺ فرمایلي دي چې د سفیان روایت د شعبه دروایت څخه زیات صحیح دی.

او که ته وائي چې دامام بخاری او دامام ابو زرعہ رحمہما الله ددې خبرې لپاره اگر چې د قرآن او حدیث څخه څه دلیل نه شته، لکن زموږ په ددې دواړو په علمي مهارت باندې اعتماد دی.

نويي مومونو او يو چې دغه اعتماد ته خو تقليد وائي، نو معلومېږي چې ستا يو اڅې دايمه اړيکه وو خصوصاً امام ابو حنيفه رحمه الله د تقليد سره دشمني ده چې ددوی د تقليد په خلاف رسالې ليکي او په دې ځای کې ستا لپاره تقليد بېرته جايز گرځيدلی دی.

در کفر هم صادق نه يی زینار را رسوا مکن

(۲) ددې لامذهبه څخه د خبر و څخه دا دلر په شان ځليږي چې د اهلې جاهل مرکب دی. او د علم څخه داسې خالي دی لکه د خره سر چې د بنکرونو څخه خالي دی. ځکه دی وائي چې د وایل بن حجر څخه چې په پټه دامین ویلو کوم روایت راغلی یعنی د شعبه روایت ضعیف دی. (ص ۲۵۵ سطر ۱۵) او لږ وروسته وائي چې دی د وارو اما مانود سفیان روایت ته زیات صحیح ویلي دي. (ص ۲۵۵ سطر ۲۰).

جاهله! تازیات صحیح (اصح) د ضعیف مقابل کړو حالانکه زیات صحیح د نفس صحیح مقابل دی. که د سفیان روایت اصح شي په نظر سره د شعبه روایت ته نو د شعبه روایت صحیح گرځيږي ضعیف نه گرځي.

(۸) وسواس الخناس: لامذهبه بیالیکی: امام ترمذی وائي دا حدیث حسن دی. (ترمذی، ج

اص ۵۷)

حافظ ابن حجر فرمائي چې ددې حدیث سند صحیح دی. (التلخیص الحبير، ج اص ۲۳۶) محدث العصر علامه الباني دې حدیث ته صحیح ویلي دي. (ج اص ۲۵۵)

الاخساء:

(۱) ددې درې وارو سره په دې فیصلو د قرآن او حدیث څخه دلیل شته او کنه؟ که دلیل ورسره وي نو یوایت او یو حدیث پیش کړه چې الله ﷻ او یا رسول الله ﷺ فرمایلي وي چې دا حدیث صحیح او یا حسن دی او که دلیل ورسره د قرآن او حدیث صحیح څخه نه وي. نویات ددې درې وارو خبره به دلیل ولې منې؟ تا خو ځان و شکولو چې د امتي دبی دلیل خبرې منلو ته تقليد وائي او دلیل صرف قرآن او حدیث دی او تقليد درندو کار دی او امین گنجي ورته ضرورت نه لري دلته ولې ورته محتاجه شوې؟

(۲) د صحیح او حسن تعریفونه د قرآن او حدیث څخه و بنایه د امتي په قول باندې حواله ورکول

بیاتقلید دی.

(۳) د علم حديث له مخې په حسن او صحيح کې تباين دى ځکه چې د صحيح تعريف دادى چې (ما رواه العادل التام الضبط من غير انقطاع في الاسناد ولا علة ولا شذوذ) او حسن حديث هغې ته وائي چې د صحيح نور ټول شرايط په کې وي لکن دهغه کوم راوى تام الضبط نوى نويو حديث دى ترمذى ورته حسن وائي او الباني ورته صحيح وائي .

نوته خو دليل صرف قرآن او حديث ته وائي، نو د قرآن او حديث په رڼا کې په دې دواړو کې کوم قول صحيح دى؟ که دواړو ته صحيح وائي هم په دليل کې قرآن او حديث پيش کړه چې الله جل جلاله او يا رسول الله صلى الله عليه وسلم دواړو خبرو ته صحيح ويلى دي .

که دواړو خبرو ته غلط وائي! نو هم ايت او يا حديث پيش کړه او که يوه خبره صحيح او بله غلطه وي نو هم په قرآن او حديث حواله ورکړه چې الله ﷻ او يا رسول الله ﷺ ويلى وي چې د فلاني خبره صحيح او د فلاني خبره غلطه ده . په جواب کې به صرف قرآن او يا حديث پيش کوي، ځکه د قرآن او د مرفوع حديث څخه بغير نورې ټولې د امتيانو خبرې دي او د امتيانو د خبرو منل تقليد دى .

(۴) لامذهبه امين الله چې کومې حوالې ذکر کړي دي، چونکه ماسره په زندان کې ټول کتابونه نشته چې وې گورم او معلومه يې کړم چې دده دا حوالې رشتيا دي او که دروغ؟ لکن دروغ ويل د لامذهبانو شعار دى، نو محترم لوستونکي دې يې په اصل کتابونو کې وگوري . غالباً چې دروغې به وي او قطع او بريد به يې پکې کړى وي .

(۵) لامذهبه! تاخو د الحق الصريح د همدې ج ۴/ ص ۸۶ کې ليکلي دي چې (هر چې تحسين د ترمذى دى، نو په هغې اعتماد نشته) دلته دى څرنگه ورباندې اعتماد وکړو؟

(۹) وسواس الخناس: لامذهبه ليکي :

دوهم دليل

ترجمه: د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه زوايت لاسي چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي، کله چې امام امين ووائي نو تاسو هم امين وائي ځکه چې د چا امين د ملايکو د امين سره برابر شي نو دده ته مخکنې ټول گناهونه بخښلى کيږي . (امين الفتاوى، ج ۱ ص ۵۶) .

په دې حديث کې نه د جهر لفظ ذکر شوی دی او نه د سر، يعنې نه دا پکې شته چې امين په زوره ووايي او نه دا په کې شته چې امين په پټه وائي، البته د تحقيق څخه معلومېږي چې په دې حديث کې په پټه د امين ويلو امر دی د دوو وجهو څخه.

اوله وجه: اوله وجه داده چې په دې حديث کې دا تر غيب دی چې د چا امين د ملايکو د امين سره موافق شي، نودده ټول مخکنې گناهونه به وبخلې شي او د ملايکو امين چاندی او ريډلې دی، نو خامخايې په پټه وائي او د احنافو امين هم په پټه دی، نو د احنافو امين د ملايکو د امين سره موافق دی.

دوهمه وجه: دوهمه وجه داده چې په حديث کې د (اذا امن فامنوا) چې کله امام امين ووايي تاسو هم امين ووايي جمله بعينه داسې ده لکه په بل

حديث کې چې د (اذا کبر فکبرا) جمله ده. يعنې چې کله امام الله اکبر ووايي نو تاسو هم الله اکبر ووايي! د دوهمې جملې له وجهې امام په زوره الله اکبر ووايي لکن مقتديان چې کله د امام الله اکبر واورې نو دوی ورپسې په پټه الله اکبر ووايي. نو (امنوا) د کبروا په شان دی نو مقتديان لکه چې په پټه الله اکبر ووايي، نو همدارنگه به په پټه امين وائي نو د مقتديانو امين د دوی د تکبير په شان دی نو دواړه به په پټه وائي.

پاتې شوه د امام امين نو هغه د امام په تکبير باندې قياسيول غلط دی، ځکه د امام او د مقتدي تکبير بالکل په يو وقت کې کولو باندې په احاديثو کې هيڅ تر غيب نه شته او د امين په باره کې ډير روايات راغلې دي، چې د مقتديانو، امام، او د ملايکو امين بالکل په يو وقت کې کول پکار دی، او همدارنگې د امام تکبير ځکه په زوره وي چې د الله ﷻ د ذکر سره مقتديا نو ته اطلاع ورکول مقصود دي او په امين کې مقتديا نو ته اطلاع نده مقصود.

(۲) د لامذهبانو په دې حديث عمل نه شته ځکه زه امين الله پشاورۍ ته وایم چې کله ته د امام پسې په داسې وخت کې اقتداء وکړي چې هغه ولا الضالين ته رسيدلی وي. نو ايا ته پدغه وخت کې اول د امام سره امين وائي او بيا وروسته قرائت خلف الامام کوي؟ يعنې الحمد لله وروسته وائي او که نه اول الحمد لله وائي او د خپلې الحمد لله په اخر کې امين وائي؟ که چرته اول د امام او د ملايکو سره يوځای امين وايي او بيا وروسته الحمد لله وائي نو تحريف د قران راغلو اود (يحر فون الكلم عن مواضعه)

مصدق شوي او که اول الحمد لله وائي اود خپلې الحمد لله په اخر کې امين وائي نوستا امين دامام اود ملايکو دامين سره موافق نه شه .

اود حديث په دواړو جملو عمل رانغلو ځکه (اذا امن الامام فامنو) کې ظرف دامام اود مقتديانو دامين لپاره يودى يعنې هغه وخت کې به امين وائي چې کله يې امام ووائي او (فانه من وافق تامينه تامين الملايكة) هم په هغه وخت کې امين کولو ته ترغيب دى چې کله يې امام وائي اوستا امين ډير وروسته شو

(۱۰) **وسواس الخناس: لامذهب ليکي:** دا حديث دليل دى چې امين په جهر سره دى ځکه که چيرې دامام امين په جهر سره نه وي نومقتدي به دامام امين څنگه واوري او هغه سره څنگه موافقت وکړي (ج ۱/ ۲۵۶).

الاخساء: (۱) الزامي جواب دادى چې په دې حديث کې خود اترغيب هم شته چې خپل امين د ملايکو دامين سره موافق کړئ نوزه د لامذهب امين الله څخه پوښتنه کوم چې ته د ملايکو امين څرنگه اوري؟ اود هغوى دامين سره څرنگه موافقت کوئ؟ دهغوى امين تا کله واوريږي؟

(۲) په يو حديث کې راځي حضرت حذيفه فرمائي چې: (انه صلى مع النبي ﷺ وكان يقول في ركوعه سبحان ربى العظيم وفى سجوده سبحان ربى الاعلى ... آهـ) [مشکوٰة ج ۱ ص ۸۳]. نوده در رسول الله ﷺ تسبيحات څرنگه واوريږي.

(۳) په بل حديث کې راځي چې کله امام غير المغضوب عليهم ولا الضالين ووائي نو تاسو امين ووائي، بخارى، ج ۱ ص ۱۰۸) نو چې امام ولا الضالين ووائي ورپسې سکتې کوي همدغه وخت کې امام امين وائي او مقتديان يې هم وائي.

(۱۱) **وسواس الخناس:** لامذهب امين الله د دې څخه وروسته په علامه سندی، علامه خطابی،

حافظ ابن قيم او په علامه عبدالرؤف مناوى حوالې ورکړي دي. (ج ۱/ ۲۵۶/ ۲۵۷).

الاخساء: (۱) لامذهب بيا ځان په خپل گمان په شرک تقليدي کې وغورزولو، ځکه چې

دا څلورواړه امتيان دي.

نولامذهبه! دامتى خبره قرآن دى او كه حديث؟

(۲) محترم لوستونكي دې د احوالې هم په اصل كتابونو كې وگوري ځكه كذب او تحريف، قطع او بريد د لامذهبانو خصوصاً د دې لامذهبه پلرنى كسب دى.

(۱۲): وسواس الخناس لامذهبه ليكي :

دریم دلیل

ترجمه : د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دى چې رسول الله ﷺ به چې كله د سورة فاتحې ويلونه فارغ شونو او ازبه يې اوچت كړو او امين به يې وويلو. (امين الفتاوى، (ج ۱، ص ۲۵۸).

الاخساء : (۱) حضرت ابوهريره رضي الله عنه متاخر الاسلام راوى دى، كله چې ده اسلام راوړو نو رسول الله ﷺ دده د تعليم لپاره په زوره امين وويلو.

(۲) د دې حديث د سند مدار په اسحق بن ابراهيم دى او دده ته ابو داود او نسائي ضعيف ويلي دى او د حمص محدث محمد بن عوف ورته دروغ ژن ويلي دي (ميزان الاعتدال، ج ۱، ص ۸۵)

(۳) د دې حديث بل راوي عبد الله بن سالم دى او د اناصبى و، د حضرت على رضي الله عنه توهين به يې كاوه او ويل به يې چې د حضرت على رضي الله عنه په كومك حضرت ابو بكر رضي الله عنه او عمر رضي الله عنه شهيدان شول. (ميزان الاعتدال، ص ۸۵).

(۴) حضرت على رضي الله عنه امين بالجهر نه وويلو. (مجمع الزوايد، ج ۱، ص ۸۵) الجوهر النقي، ج ۱، ص ۱۳۰) نو ځكه لامذهبان د حضرت على رضي الله عنه پر خلاف د دروغ ژن اسحاق او د بې دينه ناصبى سالم روايتونه پيش كوي. دادهغه مجتهدينو كار دى چې انگرېزانو د اجتهاد په گډى كينولې دي او د اهلحديث په لقب يې نازلې دي. (الحيات بعد الممات، ص ۲۲۸ / الارشاد الى سبيل الرشاد، ص ۱۳ / د غير مقلدينو كتاب].

(۵) په دې حديث كې هم د سنت لفظ نه شته، نو د امين الله دادهغه به څرنگه ثابته شي چې (امين په زوره ويل سنت دى) ج ۱ / ۲۵۳

(۶) دې حديث کې د دوام اود هميشوالي لفظ هم نه شته نولا مذهبېان د هميشوالي د غوه په کوم حديث ثابتوي؟

(۷) دې حديث کې د مقتدي لفظ نه شته، نولا مذهبېان مقتديان څرنگه امين په زوره وائي؟ او څرنگه دا حديث د ځان لپاره دليل گرځوي؟

(۸) په دې حديث کې خود منفرد يعنې يواځې لمونځ کونکي ذکر نه شته د هغه لپاره. دکوم ايت يا حديث له وجهې په ټولو فريضو سنو او نوافلو کې د پټ امين ويلو امر کوي؟

(۹) په دې حديث کې خود يو ولسو او شپږو رکعتونو تفصيل نشته نو تاسو يو ولس رکعت د کوم ايت يا کوم حديث له وجهې مستثنی کوئ او په هغې کې امين ولې په پټه وائي؟

يولامذهب مجتهد:

يولامذهب چې ځان ته يې مجتهد ويلو، ځکه چې د لشکر خبيشه (لشکر طيبه) سره يې په ترنگ کې صرف درې چلې لگولې وې، د هغو دريو چلو په برکت مجتهد شوی و. هغه راته وويل چې مونږ شپږو رکعتونو کې امين په زوره وايو، ځکه هلته قرائت په زوره دی او په پاتې يو ولسو رکعتونو کې يې په پټه وايو ځکه چې هلته قرائت په پټه دی، يعنې امين د قرائت تابع دی او تابع په حکم د متبوع کې وي.

ماورته وويل: (۱) چې اول خوستا دا خبره نه قرآني ايت دی او نه در رسول الله ﷺ حديث دی. الله

ﷻ يا رسول الله ﷺ په کوم ايت او په کوم حديث کې ويلي دي چې په کوم لمونځ کې چې قرائت په زوره ويل کيږي هلته امين په زوره ويل پکار دي او په کوم لمونځ کې چې قرائت په پټه ويل کيږي هلته امين په پټه ويل پکار دي؟ هغه راته وويل چې ايات او حديث نه شته، لکن داز مونږ قياس او اجتهاد دی.

ماورته وويل چې: ستاسو کتابونه خود دی څخه ډک دي چې دلايل صرف دوه دي قرآن او حديث او قياس د شيطان کاردی نو دلته مو د شيطان د اکارولې شروع کړو؟ او همدارنگې د مجتهد شرائط خودي؟ او په تاسو کې هغه شرائط شته او که نه؟ نو فېت شو.

(۲): بيا مې ورته وويل چې تاسو خوپه دې خپل قياس هم نه پوهيږئ ځکه په کوم لمانځه کې چې

قرايت په زوره وي هلته صرف امين ولې په زوره وايئ؟ نور ذکر ونه او دعا گانې ورسره ولې په زوره نه وايئ؟ مثلاً ثناء، تعوذ، تکبيرات، انتقالات، تسبيحات در کوع او د سجدې، تشهد، درود، او اخرنی دعا.

په کوم ايت يا حديث کې راغلي دي چې دا ټولې دعاگانې او ذکر ونه په پټه کوي بغير د امين څخه.
(۳) بيا مې ورته وويل چې ستاسو په دې خپل قياس هم عمل نه شته ځکه چې تا وويل چې امين د قرائت تابع دی، نو ستاسو مقتديان خو هميشه قرائت په پټه کوي او امين بيا په زوره وايي، نو پکار دي چې د قرات په شان امين هم په پټه ووايي.

(۴) همدارنگه مونږ وايو چې امام متبوع دی او مقتديان تابع دي امام ټول تکبيرونه په زوره وايي مقتدي تابع دی، پکار دی چې دی هم ټول تکبيرونه په زوره ووايي، امام سورة اوفاتحه په زوره وايي او مقتدي دده تابع دی، پکار دی چې مقتدي يې هم په زوره ووايي، امام سمع الله لمن حمده په زوره وايي او مقتدي دده تابع دی پکار دی چې مقتدي يې هم په زوره ووايي، امام السلام عليكم په جهر سره وايي او مقتدي دده تابع دی پکار دی چې هغه يې هم په زوره ووايي.

(۱۳) وسواس الخناس لامذهب ليکي:

(اخرجه الدارقطني ۱، ۳۲۹ وقال هذا اسناد حسن / ج ۱ ص ۲۵۸)

الاخساء: دارقطني په سنن کې دې حديث ته حسن ويلي دی، لکن دا صرف د حمايت د مذهب له وجهې دی، اصل حقيقت دا دی چې ددې حديث په سند کې کذاب او بې دينه راويان دي. له همدې وجهې دارقطني خپله په کتاب العلل کې دې حديث ته ضعيف ويلي دي.
د سنن څخه ددې روايت حسن والی راانقلول او د کتاب العلل څخه يې ضعيفوالی نه راانقلول کتمان اوسيل اليهودی او په همدې باندې د غير مقلدينو مذهب قايم دی.

(۱۴) وسواس الخناس لامذهب ليکي:

څلورم دليل

ترجمه: رسول الله ﷺ فرمائي چې يهوديان په هيڅ يو څيزز مونږ سره د: مړه زيات حسد نه کوي لکه څو مړه يې چې د جمعې په ورځ، بيت الله ته مخامخ کيدلو او په امام پسې وروستو په امين ويلو باندې مونږ سره حسد کوي. [امين الفتاوى (ج، ۱ ص ۲۵۸) الحق الصريح ج ۴ ص ۲۵۵].

په امين الفتاوى يو نظر

الاخساء: په دې کې د عبد الله بن عباس رضي الله عنه روايت ضعيف دی، ځکه د عبد الله بن عباس په روايت کې طلحه بن عمرو چې ډير سخت ضعيف دی. (ميزان الاعتدال، ج ۲ ص ۳۴۰) تهذيب التهذيب، ج ۵ ص ۲۵/ حاشيه صلوٰة الرسول ص ۲۴۱ دا د غير مقلدينو کتاب دی (نيل الاوطار، ج ۲ ص ۲۲۹).

او د حضرت عايشی رضی الله عنها روايت سره د دينه چې ضعيف دی دربنالک الحمد، او د سلام ذکر هم په کې دی وگوره. (بهيتی، ج ۲ ص ۵۶) مجمع الزوايد، ج ۱ ص ۱۴۸) نولامذهبان مقتديان خپله هم ربنالک الحمد او سلام په زوره نه وائي او چې بل څوک يې په زوره وائي هغه ته هم په غوصه کېږي او حسد ورسره کوي.

نولامذهبان په دريو کې دوه حصې يهوديان شول، بلکې چې کله يواځې لمونځ کوي، نو امين هم په پټه وائي، نو په خپله فتوى يې په يهوديت کې څه شک پاتې شو.

(۲) په دې حديث کې خورسول الله ﷺ د جهر لفظ ندى ذکر کړی، يعنې دايې ندي ويلي چې يهوديان په زوره امين باندې زمونږ سره حسد کوي بلکې داسې يې ويلي دي چې يهوديان د امين په وجه زمونږ سره حسد کوي نولامذهبه خنابس د جهر په ورزياتولو کې دخپل يهودي عادت څخه مجبور دی.

(۳) اصل خبره داده چې د حسد لپاره صرف علم ضروري دی، جهر نه دی ضروري گوره مقتديان ربنالک الحمد او السلام عليكم ورحمة الله په پټه وائي او په همدي حديث کې دي چې يهوديان زمونږ سره ددې دواړو په وجه هم حسد کوي، دا ځکه چې يهوديانو ته په دې دواړو علم دی ځکه حسد کوي. گوره مونږ اهل سنت والجماعت احناف امين په پټه وايو نولامذهبه ديهود وڅخه هم زيات حسد راسره کوي ځکه چې تر تنه پورې يهوديانو په دې مسئله کې زمونږ پر خلاف رسالې ندي ليکلي، زمونږ پر خلاف يې چيلنج بازی ندي کړي او بالعکس لامذهبانو ځانونه زمونږ سره مخالفت ته وقف کړی دی.

(۴) پوره ديرش کاله دوره دخلافت کې هيچاپه حرمينو کې امين بالجهر نه دی ويلي، نو ايا معاذ الله په دې ټوله دوره دخلافت کې په حرمينو يهود مسلط وو؟ په دې دوره کې په پټه د امين روايات په (طحاوی ج ۱ ص ۱۴۰) کې موجود دی.

(۵) يهوديان دورځې په بازارونو کې وي، لامذهبان د ورځې امين په زوره نه وايي، نو کيدی شي چې ديهوديانو سره يې سازش کړی وي کله چې دشپې يهوديان نه وي بيا يې په زوره وائي.

(۶) ديو سلاو ايايمې (۱۷۰ هـ) هجرى څخه تر ديارلس سوه شپږ شپيتمې (۱۳۶۶) هجرى پورې احناف د جرمينو خادمان وو. نو معاذ الله ايا په دې ټوله دوره کې حرمين د يهودو په قصبه کې وو. (۷) - اصل خبره داده چې په افغانستان، پاکستان او هندوستان او په نوره اکثره اسلامي نړۍ کې د دې ملکونو خلک احنافو مسلمانان کړي دي، دا حنافو مجاهدينو په لاس ورته نبوى لمونځ وربښودل شوى دى نو دوى غواړي چې دا حنافو په لاس مسلمانان شوي خلک په قسما قسم بهانو باندې بيرته يهوديان او کافران کړي.

(۱۵) وسواس الخناس لامذهبه ليکلي دي .

پنځم دليل : **أَمَّن ابْنُ الزُّبَيْرِ رضي الله عنه : وَمَنْ وَرَأَاهُ حَتَّى إِنَّ لِلْمَسْجِدِ لِلْحَجَّةِ .**

ترجمه : امام عطانه روايت دى چې عبد الله بن زبير رضي الله عنه او هغه نه وروسته مقتديانو امين دومره په زوره سره وويلو چې مسجد وکړنگيدو . بخارى ، ج ۱ ص ۱۰۷ .

الاخساء : لامذهبانو چې کله په شپږوړو کتونو کې په زوره د امين لپاره د الله ﷻ حکم پيدانکړو ، اونه يې درسول الله ﷺ حکم پيداکړو ، اونه يې د خلفاء راشدينو د دورې څخه کوم ثبوت پيداکړو نو اخر د حجاج بن يوسف زمانې ته راوړسيدل ، او د حجاج بن يوسف د زمانې ديوى واقعي ذکر يې وکړو ، چې د حجاج بن يوسف په زمانه کې عبد الله بن زبير رضي الله عنه په زوره امين ويلي دى په بخارى شريف کې الفاظ داسې دي چې «أَمَّن ابْنُ الزُّبَيْرِ رضي الله عنه : وَمَنْ وَرَأَاهُ حَتَّى إِنَّ لِلْمَسْجِدِ لِلْحَجَّةِ . [بخارى ، ج ۱ ص ۱۰۷] په ترجمه کې د مقتدي کلمه امين الله پشاوړى د ځان څخه ورزياته کړې ده . او د خپل يهودي صفته عادت څخه مجبور شوى دى .

(۱) لامذهبه امين الله ته مونږوايو چې په بخارى کې د دې روايت لپاره سندندي ذکر شوى او عبد الله بن زبير رضي الله عنه صحابى دى او امام بخارى د تبع تابعينو څخه هم دور وسته زمانې دى يعنې د عبد الله بن زبير په زمانه کې نه وو او تادهمدې کتاب په (ص ۲۸۵) سطر (۱۷) کې ليکلي دي چې (او دامسئله زمونږ او دا حنافو په مينځ کې منلى شوى قاعده ده چې بلاسنده روايت لره هيڅ اعتبار نشته . [امين الفتاوى ، ج ۱ ص ۲۸۵])

په امين الفتاوى يو نظر

نودادين لکه چې ستاد پلاردی چې ستاد خوښې تابع دی، په یو ځای کې بهې سنده روایت د سترگو تورگرځوي او په بل ځای کې یې شاته غورزوي او ردونه ورباندې کوي.

(۲) که ته وائې چې دامام بخاري بي سنده روایتونه هم مونږ ته حجت دي ځکه چې زمونږه دهغه په علمي مهارت باندې اعتماد دی نو بیا خو د اتقلید شو او تاخو ځان و شکولو چې تقلید شرک دی افسوس چې د شرک په پټۍ کې غورځېدلی گونگت یې اویا هم ځان ته موحد وایي.

(۳) په دې روایت کې د سنت لفظ کوم دی؟ چې ستاد دعوي لپاره دلیل شي.

(۴) دا خو صرف دیو وخت واقع و ده دې څخه دوام او همیشوالي دکوم ځای څخه ثابتوي؟

(۵) په دې روایت کې داهم ندي ذکر شوي چې دا امين د لمانځه په داخل کې وو او که د لمانځه څخه بهر وروسته دعا کې وو؟ او بیا که د لمانځه په داخل کې وو، نو بیا دانده معلومه چې د سورة فاتحي څخه وروسته وو او که د قنوت نازل په وخت کې وو؟ دغه وخت کې خو عبد الله بن زبير رضي الله عنه د حجاج لخوا محاصره و، نو دا قوی احتمال دی چې په قنوت نازل کې به یې ویلي وي نو چې دومره احتمالات په کې راغلل ستا لپاره څرنگه دلیل شو؟

(۶) لا مذهب امين الله! قران دې پرېښودو، احاديث دې پرېښودل، د خلفاء راشدینو تعامل دی پرېښودو. د خلفاء و د دورې څخه وروسته د حجاج زمانې ته لاړلې او د عبد الله بن زبير رضي الله عنه تقلید شخصي دې شروع کړو نو تاته د اتقلید جایز دی او که شرک؟ ستا په فتوی خود نور و خلکو لپاره شرک دی اویا هم که تاد ځان لپاره جایز کړی وی نو بیا چې ته د عبد الله بن زبير رضي الله عنه تقلید شخصي کوي نو هغه خو په لمانځه کې به زوړېدو لا سونو لمونځ کولو. دا خترو نو لپاره به یې اذان او اقامت هم کولو. (معارف السنن، ص ۴۶۰). بلکې هغه به بالکل امين نه ویلونه په پټه اونه په زوره. (طحاوی، ج ۱ ص ۱۴۷ / ابن ابی شیبه، ۹۸/۱ / معارف السنن، ج ۱ / ۱۲۰) نو په دې مسائلو کې یې ولې تقلید نه کوي؟ او همدارنگې په دې روایت یې ولې عمل نه کوي؟

(۷) لا مذهب به په بهیقي هم حواله ورکړیده حالانکه په بیهقي کې د عطاء روایت په دې طریقه باندې ندي ذکر شوی.

(۸) په دې روايت کې د مسجد کړنگيدلو ذکر دی او کړنگيدل په پوخ او گمبتدار مسجد کې پيدا کيږي او په هغه وختونو کې مسجد پوخ او گمبتدار نه وو، بلکې دکجوړوډډه ونه يې ورته په چټ اچولې وو چې په باران کې به راڅڅيدلو.

(۹) امين بالجهد داسې شى دى چې هر څوک يې اوري او د لامذهبو سره د وایل بن حجر رحمه الله او د عبد الله بن زبير رحمه الله څخه علاوه د بل هيڅ صحابي قول او عمل په دې باره کې نه شته او د دې دواړو حضراتو روايات هم د دوى لپاره قابل د استدلال ندي، نو د دوه پړه زوره امين چې مسجد ورباندې کړنگيږي څنگه صرف د دوى دريو صحابه وو څخه راقتليږي؟ هغه هم په صحيح سند سره نه او بالعکس په پټه امين د حضرت عمر رضي الله عنه، حضرت علي رضي الله عنه، حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه څخه په صحيح سند سره ثابت. (مجمع الزوايد، ج ۲ ص ۱۰۸) کنز العمال، ج ۴ ص ۲۴۹ / طحاوی، ج ۱ ص ۱۴۰).

(۱) د دې روايت او د حضرت وایل بن حجر د روايت چې تاوړته اول دليل ويلي دى تعارض دى ځکه چې دلته د مسجد کړنگيدو ذکر دی او هلته صرف دوه پړه دى چې (فسمعتنه وانا خلفه) ما واوريد او اوزه ورپسې ولاړوم.

وسواس الخناس: لامذهبه خناس ليکي:

شپږم دليل

ترجمه: عطاء بن ابى رباح فرمائي چې مادوه سوه صحابه کرام په دې مسجد حرام کې موندلي دي چې کله به امام ولا الضالين وويلو نو دوى به په اوچت او ازامين وويلو. (ج ۱ - ۲۶۰)

الاخساء: (۱) د ادسه ثابته نده چې د عطاء د دوه سوه صحابه وو سره ملاقات شوى دى حسن بصرى رحمه الله دده څخه په عمر کې مشرو و بيا هم د هغه ملاقات د شپږ و شلو (۱۲۰) اصحابو کرامو سره شوى دى. (۲) شاه صاحب ليکي چې د حضرت عطاء مراسيل اضغف المراسيل دى (کما صرح به السيوطى في تدریب الراوى).

(۳) ددې راويت په سند کې خالد بن ابی نوف، ابوبکر محمد بن حسين القطان، او ابویعلی حمزه ابن عبد العزيز دی چې دی چې ددرې وارونوم او نسب ندي معلوم اوداهم بالکل ثابت نه چې دحضرت

عبدالله بن زبير رضي الله عنه په وخت کې په کوم ښار کې دوه سوه صحابه موجود وو. (۴) په دې کې داهم نه شته چې ستاسو په شان یې صرف په شپږو رکعتونو کې امین په زوره ویلی دی او په پاتې یو لسو رکعتونو کې یې په پټه ویلې دی.

(۵) په زمانه دخلافت راشده کې چې شل رکعت تراویح په جماعت سره اداء شوی دي نوته هغه ته شرک او بدعت وائی او بیا دخلافت راشده دزمانې څخه ډیر وروسته دحجاج بن یوسف په زمانه کې چې د عبدالله بن زبير رضي الله عنه فعل په ضعیف محتمل التاویل سند باندې روایت شوی دی، نو د هغه تقلید شخصي کوي نوته څرنگه په دې تقلید شخصي باندې مشرک او بدعتي نه شوی؟ لکه چې هغه گیدړ حلال وي چې حلال کړی امین الله وي.

(۱۶): وسواس الخناس :

لامذهبه خناس په همدې صحنه کې لیکلي دي چې : امام عطاء دامام ابو حنیفه رحمه الله استاذ دی امام ابو حنیفه رحمه الله دخپل استاذ عطاء بن ابی رباح په باره کې داسې فرمائي (ما رایت مثله (میزان الاعتدال، ۷۰/۳) مادده په شان کس ندي لیدلې [ج ۱/۲۶۰].

الاخساء: لامذهبه خناس دامام اعظم رحمه الله خبره ددې وجهې څخه متصل ورپسې رانقلوي چې ساده عوام دا گمان وکړي چې دا دوه سوه صحابه وو خبره امام اعظم رحمه الله دامام عطاء څخه روایت کړې ده.

(۱۷): وسواس الخناس: لامذهبه خناس لیکلي دي :

فائده: درسول الله نه ددغه دور نه راواخله تراوسه پورې مسجد حرام او مسجد نبوی په امین بالجهر باندې کړنګیږي، د حاجیانو نه تپوس وکړئ نو چې مسجد حرام او مسجد نبوی دڅوارلس سړوکالونه راپدې خوا په امین بالجهر باندې کړنګیږي نو بیا د احنافو مسجدونه ولې دامین ددې خبرواوازنه چې او خاموشه دی؟ (ج ۱/۲۶۰)

الاخساء: لامذهب خناسه رسول الله ﷺ دروغ دمنافق علامه گرځولې ده او ددوهکي په باره کې

فرمائي (من غش فليس منا)

نوتاته دې ددې دروغواو خیانتونو اجازه په کوم ځای کې درکړه؟ ځکه په پوره دیرش کاله دوره د خلافت او په درویش کاله دوره د نبوت کې په هیڅ یو صحیح سند سره نده ثابته چې د کجور وده ونو څخه جوړ شوی، په باران کې راڅخیدونکی، مسجد نبوي دی د امینونو څخه کېنګیدلې وي، د خلافت راشده څخه وروسته خلافت اموي، خلافت عباسي، خلافت خوارزمي، خلافت سلجوقي، خلافت ترکي، په دې ټولو خلافتونو کې هلته په سوونو ۱۷۰) ه څخه تر شپږسوه شپږ شپيتمې همدې معظمي اود مدینې منورې دامامت او خطابت ټول خدمت احنافو کړی دی

که رشتیا هم د زړې په اندازه علم در سره وي، نور امیدان ته شه ده خلافت راشده څخه وروسته د حرمینو شریفینو د هرامام او خطیب نوم، ولد، او مذهب ذکر کړه، چې معلومات دې وشي. اوس هم هلته مقلدین امامان او خطیبان دي، او په ټولو حاجیانو کې دوه فیصده هم په زوره امین نه وائي، د حجاج بن یوسف د دورې په یو ضعیف سند باندې روایت شوي واقعه تر څوارلس سوو کلونو پورې را کابل د دروغو اود د هوکې انتهاده.

(۱۸) وسواس الخناس: لامذهب خناس لیګي: زما مسلمانانو ورو نو! د اہنت ژوندي کړئ

اود خپلو مسجدونو نه د حرمینو شریفینو په شان مسجد ونه جوړ کړئ (صلوة الرسول، ص ۲۱۰ سیالکوټی امین الفتاویٰ، ج ۱/۲۶۰).

الاخساء: لامذهب خناس ددې عبارت حواله په صلوۃ الرسول ورکړه، اود ددې لپاره چې خلک گمان

وکړي چې د صلوۃ الرسول مولف به د متقدمینو علماء څخه وي، او خبره به یې دا اعتماد وړ وي، او په دې پرده اچوي چې دادانگریزي دورې پیداواردی. حالانکه مناظر اهل سنت والجماعت علامه محمد امین صفدر او کاروي رحمه الله دده اوده د کتاب په باره کې لیکلي دي، چې دادکوم عالم تصنیف ندی، بلکې یو طبیب د اصل کتابونو څخه بې ربطه او غیر متعلقه حوالې رااخیستی دي. (مجموعه رسایل، ج ۲ ص ۱۸)

حکیم صاحب دسیالکوټ اوسیدونکی دی، دسیالکوټ ښار ته لامذهبيت د حکیم صاحب استاذ مولوی محمد ابراهيم سیالکوټي رارسولې دی، ده ته دخپل استاذ د حالاتو پوره معلومات و، په یو خطاب کې ورته وائی .

ای حضرت اگر مین اب کې روحانی داستانون کې هزارون میل لمبی فلم شهر کې لوگون کړ دکهادون توسار شهر لیلای امارت کې عشق مین دیوانه هو جائے اور حضرت علی ؑ کی گدی کے جانشین کی زیارت کرنے پنجاب دورائے جس شخص کی زندگی کاپس منظر اتنا تاریک اور بهیانک هو اسے چاہے کہ منہ چھپا کر گوشه مسجد مین خاموشی کی زندگی گزار تا اور رو رو کرتلافی مافات کرنا لیکن حضور اسی سال کی عمر مین نئے جوانی چرھے هین . (مدعی امارت سے شرعی استفتاء ، ص ۲۷) [بحواله: مجموعه رسائل لمحمد امين صفدر او کاروی رحمہ الله]

او محترمه ! که چیرته زه ستاد روحاني قيصوپه زرگونو ميله او گد فلم د ښار خلکو ته ښکاره کړم، نو د ښار ټول خلک به دليلی صفته امارت په عشق کې ليريان شي . او د حضرت علی د گدی د جانشینانو د زیارت لپاره به د پنجاب په طرف په رامنډو شي . دکوم سړي د ژوند تیر شوی تاریخ چې دومره تیاره او ویرونکي وي ، هغه ته پکار دا وي چې خوله بنده کړي ، دمسجد په کونج کې د خاموشی ژوند تیر کړي ، او په ژر اړاد تیرو کارونو تلافی وکړي . لکن محترم په دې عمر کې هم نوی خوانیدونکی دی . (مدعی د امارت څخه شرعی استفتاء ص ، ۲۷) نو حکیم صاحب چې په دې فلم کې شریک نه وي څرنگه به یې تیار کړي ؟ . اویا لیکي چې حکیم صاحب د حافظ عبد الله روپړي څخه هم اخذ کړی دی .

دده په باره کې غیر مقلد مولوی محمد جونا گړهي لیکلي (روپړی نه معارف قرانی بیان کرتے ہوئے رنډیون اور بهروون کارمان پو را کینا او رتماش بینون کے تمام هتھکنډی اداکے) روپړی معارف قرانی بیان کړي دي او د زنا کارو ښځو او اجراگانو ارمان یې پوره کړی دی او د فلمیانو هر چل یې ادا کړی دی . (اخبار محمدی دهلی ص ۱۳ / ۱۸) اپریل ، سنه ۱۹۳۹)

اودايې هم لیکلي چې عبد الله روپړی په طالبی کې په مفعولیت کې مبتلا وو . خلاصه دا چې ده دین داسې خلکو څخه زده کړی وو چې اوس یې په زرگونو میلو او گد روحانی فلم تیاروي .

او ظاهره ده چې پخپله په کې شریک نه وي نو فلم به څرنگه تیار کړي حکیم صاحب ته پخپلو علماو او مشایخو کې هغه خبرې په نظر ورغلي دي، چې د یهودو او نصاراوو د علماو او مشایخو ریکارډ ورته سلامي شوی دی، نو له دې وجهې ائمه مجتهدین هم پخپلو علماو او مشایخو قیناسوي.

(۱۹) وسواس الخناس:

لامذهبه خناس په مبارکپوری حواله ورکوي اولیکي چې دهیڅ یو صحابی نه په پټه امین په صحیح سند سره ندی نقل شوی الخ.... (تحفة الاحوذی، ج ۱ ص ۲۰۹) امین الفتاویٰ، ج ۱/۲۶۰

الاخساء: مبارکپوری هم ستا په شان یو دروغ ژن، دانگریزي دوری پیداوار، اولامذهبه دی (خفته راخفته کئ کنديدار).

(اذا کان الغراب دلیل قوم فسیهدهم سبیل الهالکین) دکارغه پسې چې روان شي په مرداروبه دی اړوی، دمشت نمونه یې خروار په طریقه دده یو داسې دروغ درته رانقلوم چې هغسې دروغ د یهودو په کتابونو کې هم نه پیدا کیږي.

په ابن خزیمه کې یو سند دی په دې طریقه (اخبارنا ابو طاهرنا ابوبکرنا ابو موسیٰ نامومل ناسفیان عن عاصم بن کلب عن ایبه عن وایل بن حجر رضی الله عنه الحدیث. ابن خزیمه، ج ۱ ص ۲۴۳) خو چونکه داسند ضعیف و، نولامذهبه مولوی عبدالرحمن مبارکپوري اولامذهبه مولوی ثناء الله اولامذهبه علی محمد سعید داسند لرې کړ او دمسلم شریف داسندی ورو لگولو: عن محمد بن یحیی عن عفان عن همام عن محمد بن حجا ده عن عبد الجبار بن وایل عن علقمه بن وایل و مولی لهم عن ایبه. (فتاویٰ ثنائیه، ج ۱/۴۲۴/فتاویٰ اهلحدیث، ج ۳ ص ۹۱)

(۲۰) وسواس الخناس: لامذهبه خناس لیکي: دامین بالجهر په باره کې د علماو و اقوال (ج

۱/۲۶۱)

الاخساء: لامذهبه د علماو اقوال لکه چې ستا په نزد د قرآن اود حدیث څخه ماسوی دریم دلیل شو، لکه چې دخپلو مخکینو خبرو څخه دې روجوع وکړه چې دلایل صرف دوه دي قرآن اوحدیث، اوس لکه چې ستا په نیز دلایل درې شو: قرآن، حدیث اود علماو و اقوال. بعضې لامذهبان وائي چې د علماو و اقوال

د تائيد لپاره پيش کړو، نو مونږ ووايو چې دا په کوم ايت او حديث کې راغلي دي چې که په قران او حديث دې تسلي ونشو نو بيا د علماو و اقوال د تائيد لپاره پيش کړه؟.

(۲) په دې علماؤ کې چې ده ورباندې حوالې ورکړي دي، اکثر د ده په شان لامذهبه او په هند باندې دانگرېزي دورې پيداوار دي.

لکه محمد يحيى گوندلوي، ابو عمر عبد العزيز نورستاني، سيد نذير حسين محدث دهلوی، محمد صادق سيالکوتي، عبد السلام رستمي، حبيب الله السلفی، ثناء الله امرتسري، شوکاني په کې زېدي شيعه دي، صديق حسن خان، زبير علي زئي، محمد لقمان السلفی، که ددوي په فلسفه وغږېږو نو خبره به ډيره لرې لاړه شي، لکن اجمالا به دومره ووايو چې ددوي سره بل هيڅ دليل نه شته، هر څه چې ددوی سره ووهغه تا مخکې رانقل کړي دي او جوابونه دي يې واوريدل.

(۳) دا حنفاو اسلافيو په کتابونو يې چې کومې حوالې ورکړي دي هغه اکثره دروغ دي او امين الله په کې قطع او برید کړی دی، محترم لوستونکي دي ئې په اصل کتابونو کې وگوري چې ددې لامذهبه دروغ اورشتيا معلوم شي، د نمونې په طريقه دا چې ده په ابن الهمام کومه حواله ورکړې ده هغه دروغ ده لوستونکي يې په اصل کتاب کتلي شي.

دا دروغ نور حسين گرجا کهی په خپله رساله امين بالجهر / ص ۲۲ او ص ۲۱ کې ذکر کړي دي اولامذهبه امين الله دهغه څخه رانقل کړي دي، نو لامذهبه امين الله په دروغو کې هم دلامذهبه نور حسين په غولو تيزونه اچوی او نوم ورته دخپل تحقيق ورکوي.

(۲۱) **وسواس الخناس:** لامذهبه خناس ليکي: په پټه دامين ويلو دلايل او دهغې تجزيه. (امين الفتاوى، ج ۱ ص ۲۶۶).

الاخساء: (۱) لامذهبه د تجزئي لفظ ليکلي دي، حالانکه صحيح جايزه ده دا يې په پښتو کې د علمي اصطلاحاتو انداز ده.

(۲) مخکې تيره شوه چې دمفتي محدث او جايزه اخستونکي شرايط امام احمد، امام شافعي، او امام بخاري ذکر کړي دي او لامذهبه امين الله په هغې ټول هيڅکله ندی برابر. دا شرايط ابن القيم رحمه الله په اعلام الموقعين، ج ۱ ص ۴۵ شرائط الافتاء) کې ذکر کړي چې مخکې مونږ رانقل کړل او کله

چې په لاهه امين الله كې د اشرايط نه شته او بيا هم د مجتهدينو سره لانجې كوي او حتى چې پنځل گمان د مجتهدينو غلطۍ نيسي، نو د اوده خپل حماقت دى او د رسول الله ﷺ د دې فرمان مخالفت دى چې: ان لاتنازع الامراهله. [نسائي، ج ۲/ ۱۵۹].

يعني مونږ به د اهل فن سره جگړه نه كوو، د رسول الله ﷺ دا اصل ټولې دنيا منلې دى، د ټولې دنيا اتفاق دى، چې د اكهتر سره اختلاف رايه صرف د اكهتر حق دى، نا اهله مريض يې ورسره هيڅكله نه شي كولې، د قانون پوه سره اختلاف رايه صرف قانون پوه كولې شي، نا اهله مجرم ته هيڅكله دا حق نه شته چې په قانون پوه باندې اعتراض وكړي، د محدث سره اختلاف رايه صرف محدث كولې شي د حديثو د كوم كتاب دارو بيا د پښتو ترجمې كتونكي ته هيڅكله دا حق نه شته چې د محدث سره اختلاف وكړي، همدا رنگې د مجتهد سره اختلاف رايه صرف د مجتهد حق دى، د كوم دوكاندار، د ټيكي سني د ډزبور، او د انگريزي دورې دارو كتابونو لوستونكي ته هيڅكله دا حق نه شته چې هغه د مجتهدينو سره اختلاف وكړي.

لامذهبه امين الله په تاخودا جتهاد هواخر خنده هم نده لگيدلې، او ستاسو ټول جماعت چې سره يوځاى شي، نو د قران كريم د يو صريح ايت او يا د رسول الله ﷺ د يو صحيح، صريح، مرفوع او غير معارض حديث څخه د اجتهاد جامع او مانع تعريف، او د مجتهد شرائط نه شي بنودلې. كه بنكر دې خارښ كوي نو راميدان ته شه او يواځې ته نه، بلكې ستاسو ټول لامذهبان دې د قران او د حديث څخه د اجتهاد جامع او مانع تعريف صراحة وبنائي، او همدا رنگې دې د مجتهد شرائط بيان كړي، ان شاء الله تعالى چې تر قيامته پورې به عاجز شي:

مونږ اهل سنت والجماعت د ادله يې اربعه وومونكي يو، زموږ څخه يې وغواړه ان شاء الله تعالى چې د ادله يې اربعه و و څخه به يې په لسو دقيقو كې جواب دركړو.

او كله چې يواځې ته نه، بلكې ستاسو ټول جماعت د اجتهاد د تعريف او د مجتهد د شرايطو څخه جاهلان يې او د نا اهلې او د جهالت سره سره د مجتهد اعظم امام ابو حنيفه رحمه الله سره منازعت كوي، نو دا رسول الله ﷺ د دې حديث صريح مخالفت دى چې: (ان لاتنازع الامراهله).

چيلنج: لامذهبه تا په صفحه يو سلواوه شپيتمه كې ليكلي دي چې اهل حديث په ايمه يې اربعه ووكې چې د چا خبره اقرب الى السنة وي هغه اخلي. (امين الفتاوى، ج ۱ - ۱۶۷ سطر ۱۹)

زه وایم چې د ابرگ دروغ دي. ته یو مجلس مقرر کړه، مونږ به د فقهې د هر باب څخه سل سل مسئلې راواخلو او د مصری چاپ واولاد حدیثو کتابونه به راوړو، چې حاشیې نه لري او غیر مترجم قران به هم راواخلو، او دا ځکه چې د اصحاب الحواشی او د مترجمینو تقلید رانه شي. نو بیا که ته رشتیا دهیچا مقلد نه یې او ذره علم در سره وي، نو اول به ته په هره مسئله کې د څلورو امامانو مذهبنه بیان کړي، بیا به د هر امام دلایل بیا کړي، او بیا به د قران دایت او یاد حدیث صحیح، مرفوعه، غیر معارضه لوجي د یو امام قول صحیح او د ریو امامانو قول غلط ثابت کړي.

لامذهبه امین الله ته د کوم باغ مولی یې؟ ستا غټ غټ لا مذهب مشران د حنفیت د سیلاب په مخکې څو څو ځایه شکیدلي دي او د خنزیر د څرمنې په شان ټوټه ټوټه شوي دي.

خو خیراوس به د دې خناس یو څو و سوسې ذکر کړو چې د قران او د سنت په خلاف یې دخلکو په زړونو کې اچوي او په دې گړنگ صفته کتاب کې یې را نقل کړي دي، اول دا حنا فو د دلیل تفصیل کووم او بیا به وگورو چې دده اعتراضونه څومره او هن من بیت العنکبوت دي.

د احنافو دلیل

د قران کریم او د حدیث څخه دوه مقدمې ثابتېږي.

اوله مقدمه: امین دعاده. دوهمه مقدمه: اصل په دعا کې اخفاء یعنې پټلوس ته دي.

د اولې مقدمې دلایل دادي:

(۱) الله فرمائي (قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمْ) په تحقیق سره قبوله کړې شوه دعا ستاسو دواړو، په تفسیر در مشور کې د حضرت ابو هریره ؓ حضرت عبداللہ بن عباس ؓ حضرت عکرمه ؓ حضرت ابو صالح حضرت ابو العالیه حضرت ربیع او د حضرت زید بن اسلم رحمهم الله بیان را نقل شوی دی چې حضرت موسی علیه السلام دعا کوله او حضرت هارون علیه السلام امین ویلو، حالانکه الله ﷻ دواړو ته دعا ویلې ده، نو امین هم دعا شوه.

(۲) امام عطاء رحمه الله فرمائي (الأمین دعاء) امین دعاده. (بخاری، ج ۱ - ۱۰۷)

د دوهمې مقدمې ډیر دلایل دي یو څو یې دادي.

(۱) الله ﷻ فرمائي: (ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً) دعا كوي الله ﷻ ته په عاجزي او په پټه.

(۲) بل خای كې الله ﷻ فرمائي: (إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) بې شكه چې الله ﷻ د حد څخه

تجاوز كونكي نه خوښوي.

(۳) الله ﷻ فرمائي (وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ) خپل رب پخپل زړه كې يادوه.

(۴) حضرت زيد بن اسلم رحمه الله فرمائي چې: (الاعتداء الجهر) د حد څخه تجاوز په زوره

دعا كول دي.

(۵) حضرت سعد بن ابى وقاص ؓ فرمائي (خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ) بهترين ذكر هغه دى چې په پټه وي

(مسند احمد، ج ۱/۱۷۲).

خلاصه دا چې دواړه مقدمې په قران او حديث ثابتې شوې، چې امين د عاده او اصل په دعا كې

اخفاء يعنې پټ لوستل دي، نو اصل په امين كې اخفاء يعنې پټ لوستل شو.

اوله فائده: اصل په دعا كې اخفاء ده له همدې وجهې د لمانځه ټول ذكرونه او دعاگانې په پټه

لوستلې شي لكه سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ، أَعُوذُ بِاللَّهِ رَبِّنَا لَكَ الْحَمْدُ، اللَّهُ أَكْبَرُ د انتقالاتو، اَلْحَيَاتُ، اللَّهُمَّ صَلِّ،

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ، سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وغيره... ځكه چې په دې كې يواځې د الله ﷻ يادول مقصود

دي، دانسانانو اطلاع او خبرول پكې ندي مقصود.

دوهمه فائده: اصل خوداده چې دعاگانې او ذكرونه په پټه و لوستل شي، ځكه چې الله ﷻ په

ښكاره او په پټه خبردار دى. لکن په بعضې ذكرونو او دعاگانو كې د الله ﷻ د يادولو او د الله ﷻ څخه د

غوښتلو سره سره د انسانانو اطلاع او خبرول هم مقصود وي، ياد هغوى تعليم مقصود وي، او انسانان پټ

اواز نه اوري، لدې وجهې انسانانو ته دور اوړ لو لپاره بعضې ذكرونه او دعاگانې خلاف الاصل په زوره

لوستلې شي لكه: اذان، اقامت، د امام تكبيرات د انتقالاتو، اوسلام، او كله د لمانځه څخه وروسته

دعاگانې چې مقتديان پوه شي چې امام څه غواړي.

ددينه وروسته دې لामذبه خناس ياپه اوله مقدمه ردو كړي، يعنې دادې ثابته كړي چې امين د عانده

اويادې په دوهمه مقدمه ردو كړي، يعنې دادې ثابته كړي چې اصل په دعا كې اخفاء نده، او كه په دواړو

مقدمورنه شي کولى، بلکې دواړه مقدمې مني او بيا هم د تيجي څخه منکړدى. نو دا يادده داسې جهالت دى. لکه يو جاهل چې په ټکو قرآن وائي، نو په ټکويې يو قسم ووائي او په رواني يې بل قسم مثلاً ووائي: (الفولام زير ان ح ميه زير حم دال پيش دو) او تلفظ وکړي قاديان، اوس به وگورو چې لاهذه امين الله چې کومې څلورو بهې در د ذکر کړي دي نوده په اوله مقدمه رد کړې دى او که په دوهمه مقدمه.

(۲۲): **وسواس الخناس**: لاهذه ليکي: دغه ايتونه حق دي، خوددې نه د امين په قلاړه ويلو باندې استدلال کول باطل او غلط دي. اوددې ډيرو جوړه دي. اوله وجه داده چې د امين بالجهر په باره کې صحيح، محکم او غير منسوخ احاديث موجود دي، نو ددې په مقابل کې په دغه ذکر شوو ايتونو باندې استدلال کول جهالت حماقت او په دين کې تناقض راوځکل دي، ځکه که دا ومنلې شي چې امين دعاده نو په کوم پيغمبر چې دا ايتونه نازل شوي دي، همدغه پيغمبر مونږ ته دا ويلي دي چې امين په جهر او زوره سره وائي او هغه هم امين په جهر او زوره سره ويلو، او در رسول الله ﷺ د وفات نه وروسته صحابه وروهم په جهر او زور سره ويلي دي، لکه مخکې د صحيح بخاري، ج ۱/۱۰۷) روايت اود امام عطاء په قول کې تير شو. (امين الفتاوى، ج ۱ ص ۲۶۶)

الاخساء:

محترمو ورونو! تاسو وليدل چې د لاهذه د کوڅه ډب سپي په شان دلرې لرې څخه غاښي، دى لاهذه نه په اوله مقدمه رد وکړى شو، اونه يې په دوهمه مقدمه رد وکړى، شوبلکې اوله مقدمه يې ومنله، ځکه وى ويلې چې (که ومنلې شي چې امين دعاده) او چې رديې ونکړى شو، نو دده دى ترجيه ته جوابونه کول عبث دى، لکن دده د منافقت در اښکاره کولو لپاره به لږه خبره پرې وکړو.

(۱) ده ليکلي دي چې (دامين بالجهر په باره کې صحيح محکم او غير منسوخ احاديث موجود دي) ج ۱/۲۶۶) نوزه وایم چې تاول حديث دوايل بن حجر رحمته الله پيش کړى دى او تاو اوريدل چې هغه د شپږو و جهو څخه ضعيف دى، چې تر شپږم جواب پورې يې تفصيل مخکې وليکل شو او د اتو و جهو څخه ستا لپاره دليل ندى، چې دا وم او اتم جواب لاندې يې تفصيل تير شو.

دوهم او دريم دې دابوهريره عليه السلام حديث ذکر کړی دی، دهغې جواب مخکې تیر شو، چې په دوهم حديث کې خودسره د جهر ذکر نشته، بلکې هغه خود احنافو لپاره دليل دی، او دريم حديث سخت ضعيف دی او د لسو وجهو څخه ستا لپاره دليل نه دی. کما مر.

ثلورم دی د حسد و الاضعيفه حديث ذکر کړ او جواب دی هم واوريدلو چې په هغې کې هم د جهر ذکر نشته بلکې دهغه څخه هم په پټه امين ثابتېږي، پنځم او شپږم دې د حضرت عطاء روايت پيش کړو، چې اول يې بلاسنده وو او دوهم ډير ضعيف وو او په دواړو کې د حجاج بن يوسف د زمانې د يو واقعي ذکر و او سره د دينه د لمانځه په داخل کې په امين باندې په کې تصريح نه وه، بلکې ډير احتمالات په کې وو، نو ستا دا خبره چې (دامين بالجهر په باره کې صحيح محکم غير منسوخ اجاديت موجود دي) داسې دروغ دي، لکه قادياني به چې ويل چې په بخاری کې حديث دی چې د (هذا خليفة الله المهدي) او زونه به د اسمان څخه اوريدل کيږي، ځکه چې د دې لاهذه په مکمله دعوه باندې هيڅ دليل نشته، بلکه دده په مکمله دعوه باندې د عربي يوه مقوله هم نشته، داسې مقوله چې په هندوستان باندې دانگريزي دورې څخه مخکې وي.

(۲) لاهذه چې ليکلي دي (نوپه کوم پيغمبر چې دا ايتونه نازل شوي دي همدغه پيغمبر مونږ ته دا امر کې دی چې امين په زوره باندې وائي (ج، ۱- ۲۶۶))
نو محترم وورونو! دده شپږواړه دلايل تاسو وکتل، په دې کې په کوم يو کې درسول الله ﷺ امر موجود وو؟

دده دلايل ټول ضعيف او غير قابل د استدلال وو، او د دې سره سره په کې صيغه د امر د جهر سره بالکل موجوده نه وه، نه د و ايل عليه السلام په حديث کې صيغه د امر وه، او نه دابوهريره عليه السلام، او نه د عطاء عليه السلام، نو قسم په الله ﷻ چې دومره په رڼو سترگو دروغ عبد الله بن ابی بن سلول منافق هم نه وو ويلي.

(۳) لاهذه ليکلي دي: او درسول الله ﷺ د وفات نه پس صحابه کرامو هم امين په جهر سره ويلي دی لکه مخکې د بخاری، ج ۱/ ۱۰۷) روايت د امام عطاء په قول کې تیر شو

حالانکه تاسو د دې روايت په باره کې دده خپله فيصله واوريدله چې بلاسنده روايت لره هيڅ اعتبار نشته (امين الفتاوى ج ۱/ ۲۸۵)

اونور تفصيل هم مخکې تير شو او د دې سره سره په کې دانسته چې د حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه په ټوله دوره دخلافت کې ابوبکر صدیق رضي الله عنه يادده مقتديانو امين په زوره ويلي دي، اونه په کې داشته چې د حضرت عمر رضي الله عنه د حضرت عثمان رضي الله عنه د حضرت علي رضي الله عنه د حضرت معاويه رضي الله عنه په ټولو دورو د خلافتونو کې دوي ياددوي مقتديانو امين په زوره ويلي دي. اونه په بل هيڅ روايت کې شته، بلکې په رواياتو کې دا راغلي دي چې دوي او ددوي مقتديانو امين په پټه ويلي دي. (مجمع الزوايد، ج ۲ - ۱۰۸) کنز العمال، ج ۴ - ۲۴۹ / طحاوی، ج ۱ / ۱۴۰.

په دې بلاسنده روايت کې د حجاج د دورې د يوې واقعي ذکر دی، نو لا مذهب په کوم روايت کې راغلي دي چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم له رحلت څخه وروسته حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه يادده مقتديانو صرف يو ځلي امين په زوره ويلي دي؟ يا حضرت عمر رضي الله عنه او دده مقتديانو صرف يو ځلي امين په زوره ويلي دي؟

يا حضرت عثمان رضي الله عنه او دده مقتديانو صرف يو ځلي امين په زوره ويلي دي؟ يا حضرت علي رضي الله عنه او دده مقتديانو صرف يو ځلي امين په زوره ويلي دي؟ هيڅکله نه شته. نو جاهله! او کاذبه! د دې خبرې لپاره څه دليل لرې چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د وفات څخه وروسته خلفاء راشدينو ياددوي مقتديانو امين په جهرسره ويلي دي. لعنة الله علي الكاذبين.

(۴) لا مذهب ليکي چې دا حاديثو په مقابل کې په ايتونو باندې استدلال کول حماقت دی، ج ۱ / ۲۶۶). د دې لا مذهب سر د علم څخه داسې خالي دی، لکه د خر سر چې د بنکرونو څخه خالي دی، ځکه اول خوداتول روايتونه ضعيف دي، دوهم دا چې ستالپاره يوه دليل ندی، او که صحيح هم شي نو چې د قرآن او حديث سره صوره معارضه راشي نو که تبليغ ممکن نه وو عمل په کتاب الله پکاردی، نوزه وایم چې په ايتونو استدلال نه کول د ستا په شان دا حماقانو قاديانيانو، چکالويانو، اويهودو کاردی.

(۲۳): وسواس الخناس: لامذهبه خناس ليکي :

دويمه وجه : د صحيح احاديثو په مقابل کې د قرآن کریم په عموماتو باندې استدلال کول او صحيح احاديث په دې ايتونو باندې رد کول د اهل زيغو او مبتدعينو او دمبکرينو د حديث طريقه ده .
[امين الفتاوى ، ج ۱ ص ۲۶۷].

الاخساء: دلته هم لامذهبه نه په اوله مقدمه اعتراض وکړی شو ، او نه په دوهمه مقدمه ، يعنې نه يې د اثباته کړی شوه چې امين دعانده ، او نه يې د اثباته کړی شوه چې اصل په دعا کې اخفاء نه ده ، بلکې لکه د کوڅه دب سپي په شان دلرې څخه غاړې ، د دليل مقدموته رانږدې کيدلې نه شي . پاتې شوه دا خبره چې ايات عام وي نو تخصيص به يې په څه شي سره جايز وي ؟ دامسئله په اصولو کې واضحه شوی ده .

(۲۴): وسواس الخناس: لامذهبه ليکي :

دريمه وجه: کله چې د دې ايتونو معنی دا حنفو د خيال مطابق داشوه چې هر قسم دعا په پټه باندې کول پکار دي نو اوس سوال دادی چې بيا ولې رسول الله ﷺ په جهر باندې دعاگانې کولې ؟ دغه شان ولې صحابه کرامو او تابعينو په جهر سره دعا کوله ؟ (امين الفتاوى ، ج ۱ / ۲۶۸) د دې څخه وروسته لامذهبه يو خود دعاگانې د نمونې په طريقه پيش کړی دی چې رسول الله ﷺ په جهر کړی دی . (امين الفتاوى ، ج ۱ ص ۲۶۸) الی ص ۲۷۱

الاخساء: لامذهبه اوس لږ لږ دويمې مقدمې ته راوړاندې شو ، زموږ د دليل دوهمه مقدمه دا وه چې اصل په دعا کې په پټه لوستل دی .

او بيا په دوهمه فايده کې موږ وضاحت وکړو چې اصل خوداده چې په پټه ولوستل شي لکن په بعضې ذکر و نو او دعاگانو کې دا الله ﷻ د يادولو او دا الله ﷻ څخه د غوښتلو سره دانسانانو اطلاع هم مقصود وي ياد هغوی تعليم مقصود وي . نوله دې وجهې انسانانو ته د وراورولو لپاره خلاف الاصل په جهر لوستلی شي اور رسول الله ﷺ يا صحابه و او تابعينو چې کله په جهر دعاگانې کړي دي نو هغه د همدغې ضرورت له وجهې وي . لکه رسول الله ﷺ به چې کله د ضرورت د تعليم له وجهې د ماسپښين په لمونځ کې ايت په زوره لوستلو په بخاری او مسلم دواړو کې متفق عليه حديث دی چې نبی ﷺ کله لمونځ

ختم کړونو په اوچت او ازيې تکيرو ويلو: (بخاري، ج ۱/۱۱۴) مسلم ج ۱/۲۱۷) ابوداود ج ۱/۱۴۳) دې په باره کې امام شافعي رحمه الله فرمائي چې د اصرف د تعليم لپاره وو. (کتاب الام، ج ۱ ص ۱۱۰) نوې، ج ۱/۲۱۷) فتح الباري، ج ۲/۴۶۹) عمدة القاري، ج ۶/۱۲۶) بهيقي، ج ۲/۱۸۴).
حضرت براء بن عازب رضي الله عنه فرمائي چې د ماسپښين په لمانځه کې مادر رسول الله ﷺ څخه د سورة لقمان ايت واوريدلو. (نسائي، ج ۱/۱۱۳)

(۲۵) وسواس الخناس : لامذهبه ليکي:

څلورمه وجه: په دې ايت کريمه باندې دامين بالاخفاء لپاره استدلال کول ځکه غلط او خطا دی چې مخالفين هم بعضې دعاگانې په جهر سره کوي. (امين الفتاوى، ج ۱ - ۲۷۱).
الاخساء: د اهم د دريمې وجهې په شان ده. لامذهبه دې داسې دعا وښايي چې په هغې کې دانسانانو اطلاع يعنې انسانانو ته په کې وراورل ياد انسانانو تعليم په کې مقصود نه وي او بيا هم په زوره لوستل شوي وي.

(۲) لامذهبه ليکني بلکې عجيبه خولاداده چې بعضې مبتدعينو کې خوديهود و صفت دی امين بالجهر ورباندې ډير زيات بې اندازې بدلگي (ج ۱/۲۷۱).

زه وایم چې ديهود و صفت دادی چې امين بالسرو ورباندې بدلگي ځکه رسول الله ﷺ فرمائي چې يهود د مسلمانانو سره په دريو شيانو حسد کوي. په امين په ربنا لک الحمد او په سلام. (بهيقي، ج ۲ - ۵۶)
په دې حديث کې ديو سره هم نه د جهر لفظ شته او نه د سر، لکن ربنا لک الحمد او سلام خوپټ لوستلې شي او يهودو ته ورباندې حسد ورځي، نو امين هم په همدې حديث کې ددې دواړو سره يوځای راغلی دی، نو داهم پټ لوستلې شي او يهودو ته ورباندې حسد ورځي. او ديهودو څخه ورباندې زيات ديهودو پاپني لامذهبه امين الله ته زيات حسد ورځي، ځکه چې شپه او ورځ په دې مسئلو کې په احنافو پسې غاږي، خو مشهور متل دی چې (عواء الكلب لا يضر الشمس) د سپي غږيدل لمر ته نقصان نه رسوي.

(۳) لامذهبه بيا ليکي چې امين بالجهر پسې توقي کوي ديتته رمبراړې وائي او دامين بالجهر ښکاره دښمنان دي. (امين الفتاوى، ج ۱/۲۷۱)

اقول: چې، د قاري، محمد طبر، حمه الله د خطباتو په مجموعه کې راغلی دی چې امين په درې قسمه دی.

اول : امین بالجهر .

دوهم : امین بالسّر .

دريم : امین بالشّر .

امین بالجهریو امام غوره کړی دی . او امین بالسّر نورو امامانو غوره کړی دی ، لکن دغیر مقلدینو امین نه امین بالجهر دی او نه امین بالسّر دی بلکې ددوي امین امین بالشّر دی . (خطبات اسلام ج ۳ ص ۲۸۵)

زمونږ کتابونه دشروط الصلوة څخه نیولې تر شروحو د حدیثو او تفاسیرو پورې د دنیا په هره کتابخانه کې شته ، نو که چیرته کوم لاهذه ددې کتابونو په متن ، حاشیه او یا نکتته کې د اثباته کړه چې امین بالجهر ته یې رمبرارې ویلي وي نو یولک روپی به ورته انعام ورکړم ، زه وایم چې امین دایمه وو مجتهدینو په مینځ کې اجتهادی ، اختلافي مسئله ده او ددوی ټولو په نیزدواړه قسمه امین جایز دی او اختلاف یې په افضلیت کې دی .

احناف : ددوی په نیز بهتر اخفاء کتاب الآثار ص ۲۳ محلی ابن حزم ج ۲ ص ۲۰۶ .

مالکیان : ددوی په نیز د امام لپاره بالکل امین نشته او د مقتدیانو لپاره بهتر اخفاء ده . [المجموع شرح المذهب ج ۳ ص ۳۷۳]

امام شافعی : دده په نیز د امام لپاره جهر بهتر دی او د مقتدیانو لپاره اخفاء بهتره ده . [کتاب الام ج ۱ ص ۱۰۹] .

امام احمد : دده په نیز جهر بهتر دی .

اوس هم مونږ وایو چې د حنابلې ووا امین بالجهر جایز دی ، لکن اخفاء افضله ده ، دهغوی امین ته څوک رمبرارې نه وائي ځکه خپله امام احمد رحمه الله مجتهد دي ، په اجتهاد ورته جهر افضل ښکاره شوی دی او پيروان یې مقلدین دي ، دخپل امام داجتهاد پسې روان دي ، لکن تاسو لاهذه بانو مجتهدین نه یې چې په دې اجتهادې مسئله کې داجتهاد په وجه په زوره امین ته افضل ووائي او دبل مجتهد پيروان هم نه یې یعنې نه پوهیږي او نه دبل پوه پسې روان یې ، نو ښکاره ده چې داجتهاد لوجه ستاسو امین بالجهر نه شو ، نو دڅه له وجهې شو ؟ او ولې یې وائي ؟ دا تاریخ ثابتې کړي ده چې په

مسلمانانو کې دانتشار لپاره يې وائي اودانگريزانودې پاليسۍ ته د عملي جامې دوراغستلو لپاره يې وائي چې (لږ او اور حکومت کړو).

رسول الله ﷺ د ستا په شان خلکو په باره کې فرمايي چې (إِنَّهُ سَتَكُونُ هُنَا وَهَنَاتٌ، فَمَنْ أَرَادَ أَنْ يُفَرِّقَ أُمَّةً مِنَ الْأُمَّةِ وَهِيَ جَمِيعٌ، فَأُضْرِبُوهُ بِالسَّيْفِ كَأَنَّمَنْ كَانَ. (مسلم ج ۲ / ۱۲۸)

«مَنْ أَتَاكُمْ وَأَمْرُكُمْ جَمِيعٌ عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ، يُرِيدُ أَنْ يَشُقَّ عَصَاكُمْ، أَوْ يَفْرِقَ جَمَاعَتَكُمْ، فَأَقْتُلُوهُ». (مسلم، ج ۲ / ۱۲۸). نو دخپل ځان په باره کې درسول الله ﷺ فيصله واوره چې بيا يې دامت شخه گيله درته نه وي.

(۴) لامذهبه بيا دخپل علم براس راوباسي اوليکي چې (مونږ ددې قسم احنافونه تپوس کوو چې ايا سورة فاتحه دعاده که خيرې؟ که دعاوي نوييا يې په جهري لمونځونو کې ولې په جهرواڼي؟ ايا د اعانده؟ (امين الفتاوى، ج ۱ / ۲۷۱).

افرين حمارگله! بنه مجتهد يې! شاباس په دې تحقيق! کور دې وران شه! تا خو بنيرې او دعا نقيضين کړل، چې سورة فاتحه به خامخا يا دعا وي يا بنيرې. او ارتفاع دنقيضينو ناجايزه ده. لکه: انسان او لائسان. حالانکه دعا او بنيرې متضادين دي لکه سواد او بياض. رفعه يې جايزه ده چې نه دعاوي او نه بنيرې، ځکه سورة فاتحه هم دقرآن سورة دی او قرآن دیر قسمونه دي او امر، نواهي، وعد، وعيد، قصص، امثال، حمد، ثناء، وغيره. او حمارگله بيا دمعدی غلاظت په خوله راوباسې چې (که دعاوي نوييا يې په جهري لمونځونو کې ولې په جهرواڼي؟)

په جهري لمونځونو کې وي او که په سري لمونځونو کې، زمونږ مقتديان فاتحه نه په جهرواڼي او نه په پټه، مونږ خو قرائت خلف الامام نه کوو. داسوال خوتا سوتو متوجه دی چې دامام پسې په جهري لمونځونو کې يواځې امين ولې په جهرواڼي؟ سورة فاتحه ورپسې ولې په جهرنه وائي؟

اوهمدارنگې نورا ذکار او دعا گانې ولې په جهرنه وائي؟ په کوم ايت او يا حديث کې راغلي دي چې سبحنک اللهم په پټه ووائي، اعوذ بالله په پټه ووائي. تکبيرات دانتقالاتو په پټه ووائي، سبحن ربی العظيم او سبحن ربی الاعلی، تشهد او درود په پټه ووائي لکن صرف او صرف امين ترينه مستثنی کړئ.

(۲۶) وسواس الخناس: لامذهبه ليکي:

دا حنافو دويم دليل

ترجمه: يادوه خپل رب په عاجزۍ او پټه سره. (ج ۱/۲۷۲) سطر اول

الاخساء: (۱) تامخکې واوريدل چې دا د دوهمې مقدمې لپاره دليل دی يعنې دليل دکبری دى خود الامذهبه جاهل هم دي او تجاهل هم کوي، له دې وجهې دى اعتراض ته يې جواب ندی ضروري، لکن د زيادت افادې لپاره به يې بعضې حماقتونو ته اشاره وکړم.

(۲۷) لامذهبه بيا ليکي: کله چې د امين بالجهر په باره کې صحيح احاديث راغلي دي. (ج

۱/۲۷۲ سطر ۷).

تامخکې واوريدل چې دې شيعه تقيه کړې ده، د دوى د مسئلې درې اړخه دي اول دا چې د دوى يواځې لمونځ کونکي په ټولو فرايضو، سنتونو او نفلونو کې امين په پټه وائي، نو چې ستا په گومان دامين بالجهر په باره کې صحيح احاديث راغلل نو يواځې لمونځ کونکي يې دکوم ايت او دکوم حديث له وجهې په پټه وائي؟ ستاسو يواځې لمونځ کونکي ولې په دې صحيحو احاديثو عمل نه کوي؟

مهرباني وکړه يوايت يايو حديث پيش کړه چې يواځې لمونځ کونکي يې د دې صحيحو احاديثو څخه مستثنى کړي وي، چې ستا په گومان دامين بالجهر په باره کې راغلي دي.

دوهم دا چې د دوى يواځې لمونځ کونکي او مقتدي او امام ثناء، تعوذ، تشهد، تسيحات درکوع اود سجدي په پټه وائي، صرف امين په زوره وائي، نو په کوم ايت او حديث کې راغلي دي چې دا ټول ذکر ونه اودعاگانې پټې وائي صرف امين په زوره وائي؟

درېم دا چې د دوى مقتديان صرف په شپږو رکعتونو کې امين بالجهر وائي او په پاتې يوولسو رکعتونو کې يې په پټه وائي، نو په دې پاتې يوولسو رکعتونو کې ولې په دغه صحيحو احاديثو عمل نه کوى؟

په کوم ايت او په کوم حديث کې راغلي دي چې يوولس رکعت د دغه احاديثو څخه مستثنى دي چې ستا په گومان صحيح دي او دامين بالجهر په باره کې راغلي دي؟

ستا په مذکور د لایلو خوستاد مسئلې یواځ هم نه ثابتېږي، نوزه په چیلنج سره وایم چې ستا په مکمله مسئله باندې صحیح حدیث خولا پرېږده چې ضعیف بلکې اضعف حدیث هم نه شته او حدیث خولا پرېږده چې ستا سره د مکملې دعوی د ثابتولو لپاره د عربی یوه مقوله هم نه شته، داسې مقوله چې په هندوستان باندې د برطانوي دورې څخه مخکني تاریخ ولري. (دیده باید)

لامذهبه ليکي: بیاد دې (احادیثو) په مقابل کې په عموماتو (عامو ایتونو) باندې استدلال کول د تعصب او جهالت نه سوابل څه ندی. (ج، ۱/ ۲۷۲) (سطر ۷)

لامذهبه په حدیث کې خورا غلي دي. حضرت ابوهریره رضی الله عنه در رسول الله صلی الله علیه و آله څخه روایت کوي چې (سیاتیکم مني احادیث مختلفة فما جاءکم موافقا لکتاب الله وسنتي فهو مني وما جاءکم مخالفا لکتاب الله وسنتي فهو ليس مني). (الکنايه، ص ۴۳۰).

ددې حدیث څخه خو معلومېږي چې زیاده د خبرو ا حدیه کتاب الله ناجایز دی او تخصیص د کتاب الله چې په څه شي باندې راځي هغه په اصولو کې د عام مخصوص البعض لاندې تفصیلا ذکر شوي دي. نوستا څخه پوښتنه کوم چې ستاد خبره په کوم ایت او په کوم حدیث ثابته ده؟ مهرباني وکړه دا خپله خبره په کوم ایت او یا په کوم حدیث کې صراحة وښایه؟ او که نه یې شی خود لې نویاد خداي جل جلاله وریږه او دخپلې گیدې د غلیظو موادو په خوله باندې را ایستلو ته د قرآن او حدیث نوم مه ورکوه.

لامذهبه ليکي: ډیر داسې اذکار شته چې هغه په جهر سره کول بالاتفاق ضروري دي. (ج ۱/ ۲۷۲ سطر ۹)

اول سوال: مهرباني وکړه یو مثال پیش کړه؟ یو داسې ذکر او یادغا وښایه چې دانسانانو اطلاع او تعلیم په کې مقصود نه وي او بیایې هم په جهر کول ضروري وي؟ او داهم په قران او حدیث کې وښایه چې د ضروري څه معنی ده، جامع او مانع تعریف یې په قران او حدیث کې وښایه.

دوهم سوال: تالیکلي دي چې (بالاتفاق ضروري دي) نو د چا اتفاق یادوي؟ مهرباني وکړه بیاد همغې ذکر په باره کې د ټولو مجتهدینو نظرونه پیش کړه چې د جهر په ضروري والي یې اتفاق کړی دی؟

دریم سوال: ایاد لته دې خپلې خبرې دیاده ووتې چې دلایل صرف دوه دي قرآن او حدیث؟

آیا اوس ستا په نیز دلایل درې شو قرآن حدیث او اتفاق؟

در کفر هم صادق نه یې زینار رارسوا ممکن.

او که دی درې وارو سوالونو ته جواب نه شې را کولې نو بیا اقرار وکړه چې دخپلې گیدې مواد غلیظه دي په خوله را ایستلي دي، اونوم دی ورته د قران اود حدیث ورکړی دی. بیا لیکي: او ډیر داسې ذکر ونه شته چې په هغې باندې جهر کول بالاتفاق جایز دي. (ج ۱/ ۲۷۲ سطر ۱۰)

اول سوال: د جایز اود ضروري په مینځ کې څه فرق دی؟ جواب په ایت او یا حدیث را کړه، د امتي قول ستا په نیز حجت نه دی، له دې وجهې د امتي په قول باندې جواب به قابل د قبول نه وي.

دوهم سوال: داسې یو مثال پیش کړه چې دانسانانو اطلاع او تعلیم په کې مقصود نه وي، یعنې بلا ضرورت په خیر القرون کې په جهر لوستل شوی وي او جهر په کې اصل او افضل وي.

(۲۷) **وسواس الخناس:** لامذهبه خناس لیکي: د امین بالاخفاء د قایلینو دریم دلیل احناف په دلیل کې د امام عطاء د قول هم پیش کوي چې: قال عطاء امین دعاء. (صحیح بخاری ج ۱/ ۱۰۷ / امین الفتاوی، ج ۱/ ۲۷۲ سطر ۲۱).

الاخساء: جاهله خناسه! داد احنافو په نیز د امین بالسر لپاره دلیل نه دی، بلکې د امین بالسر دوه مقدمې وي.

اوله مقدمه: امین دعاده.

دوهمه مقدمه: اصل په دعاء کې اخفاء یعنې پټ لوستل دي، نو د امام بخاری روایت صرف دا ولې مقدمې لپاره دلیل دی یعنې دلیل د صغری دی. امین بالسر بیا د دواړو مقدمو نتیجه ده، دده دنورو خبرو جواب مخکې بیا تیر شوی دی.

(۲۸): **وسواس الخناس** لامذهبه خناس لیکلي دي چې:

د احنافو څلورم دلیل

ترجمه د حضرت علقمه بن وایل رضی الله عنه څخه روایت دی هغه یې دخپل پلار وایل رضی الله عنه څخه کوي چې کله رسول الله صلی الله علیه و آله غیر المغضوب علیهم ولا الضالین ولوستلو، نو امین یې وویل، اوازی یې ورباندې ښکته کړو. (ترمذی ۱/ ۵۸).

سوال: احناف وائي دا حديث دليل دى په دې چې امين په پټه وييل پکار دي، دغه شان دوى وائي چې دوايل بن حجر رحمه الله حديث مسند احمد، حاکم، مسند ابویعلی وغیره کې هم راغلی دي او هلته هم دادى چې رسول الله ﷺ امين په پټه وويلو. (مسند احمد ۱۱۱/۳، حاکم: ۲۳۲/۲) مسند ابویعلی / دارقطنی ۳۲۸/۱ نصب الرايه، ۲۸۹/۱) بهیقي: ۵۷/۲).

الاخساء: لامذهبه خناسه! سوال خو پوښتنې کولو ته وائي تادله څه پوښتنه وکړه؟ افسوس چې جاهل مرکب يې او ځان ته بيا هم مجتهد وائي.

انکس که نداند و نداند که نداند در جهل مرکب ابداله هر بماند

(۲) لامذهبه ليکي: نواول مونږ ددې روايت په سند بحث کووالخ... دويم دروايت په معنى باندې بحث کوو. [ج ۱_ ۲۷۴ سطر ۱۲].

زه وایم چې بحث کول خود مجتهد او محدث کاردی، او ته اول د اجتهاد تعريف د قرآن او حديث څخه پش کړه، او بيا دعوه وکړه چې بحث کوو، لکن ته خود اجتهاد تعريف او د مجتهد د شرائطو څخه جاهل يې، او بيا هم وايې چې بحث کوو، نو د ځان په باره کې دې داهير دي چې (من افتي بغير علم فقد کفر) او داهم واوره چې دبل چا دخبرې را نغولولو او بيا هغې ته خپل تحقيق ويلو ته مونږ تحقيق نه بلکې په پرديو غولوتيزونه اچول وایو، خو بيا هم راميدان ته شه.

(۲۹) وسواس الخناس: لامذهبه ليکلي دي چې ددې روايت چې څومره طرق د اسناد دي... ددې ټولو دارو مدار او انحصار صرف په امام شعبه دی سطر ۱۶) (افرين په دې پښتو) (او افرين په دې محدثانه انداز) بيا ليکي او د امام شعبه نه لکه چې په پټه دامين ويلو روايت نقل دی نو دغه شان د همدې امام شعبه نه امين بالجهر روايت هم نقل دی لکه ابن حبان په خپل صحيح (۴_ ۱۴۶) کې او امام بهیقي په خپل سنن، ۲_ ۵۸ کې روايت کړی دی چې (رافعا باصوته) چې په امين به يې اواز اوچتولو. (فتاوى، ج ۱/ ۲۷۴) سطر ۱۸ الی ۲۰).

الاخساء: لامذهبه دا اعتراض دی د خنابله وو څخه را نقل کړي دي، مامخکې وويل چې ته په پرديو غولوتيزونو اچولو ته خپل تحقيق وائي، لکن بيا ئې هم جواب واوره.

علامه نيموى رحمه الله په اثار السنن كې دى اعتراض ته د اجواب وركړى دى، چې د بهيقي داروايت شاذ دى، ځكه چې داروايت د شعبه عليه السلام څخه په بې شميره طرقو مروي دى، لکن صرف د بهيقي په روايت كې (رافعا بها صوته) الفاظ راغلي دي او باقي تمام ايمه او حفاظد حديثو دهغه څخه د (خفض بها) صوته الفاظ راانقلوي. په صحيح ابن حبان باندې د لامذهبه حواله د ځان څخه ده. (لعنة الله علي الكاذبين)

(۳۰) وسواس الخناس: لامذهبه خناس د حنابله وو اعتراض راانقلوي اوليكې چې د خفض او اخفاء دروايت تائيد يو محدث هم ندی كړى او دغه شان نه د امين بالسرويلو روايت تائيد په بل موقوف يا مرفوع روايت باندې شوى. (فتاوى، ج ۱) (۲۷۲ سطر ۲۲ - ۲۳).

الاخساء: (لعنة الله علي الكاذبين) د دې روايت تائيد د ديرو احاديثو څخه كيږي. مثلاً: (۱) د حضرت ابوهريره عليه السلام دروايت څخه. (بخارى، ج ۱/۱۰۸) مسلم، ج ۱ - ۱۷۶) ابوداود، ج ۱ - ۹۴/نسائي، ج ۱/۹۴)

طريقه داستدلال بيا بيا مخكې تير شوه چې د ملايكو د امين سره موافق په وصف او وقت كې دا حنفاو امين دى، او همدارنگې د امام ولا الضالين ويل د امين ويلو لپاره مقرر دى. كه جهر بهتروي نو د امام امين ويل به مقرر شوى وو. مخكې چې د امين لپاره مونږ كومه مستقله رساله ليكلې ده په هغې كې تفصيلي طريقه داستدلال كتلى شى.

(۲) د حضرت ابو موسى اشعري عليه السلام دروايت څخه. (مسلم، ج ۱ ص ۱۷۶). طريقه داستدلال مخكې تيره شوه.

(۳) د حضرت سمره عليه السلام دروايت څخه باب ماجاء فى السكتين. (ابوداود ج ۱/۹۷)

(۳۱) وسواس الخناس: لامذهبه خناس د حنابله وو اعتراض راانقلوي چې امام ترمذى په خپل جامع كې (ج ۱/۵۸) كې ويلي دي چې امام شعبه د امين په پټ ويلو روايت كې درې ځايه خطا شوى دى الخ. (فتاوى، ج ۱/۲۷۲).

الاخساء: لامذهبه خناس دامام ترمذى تقليد شخصى شروع كړو، لکن بيا هم دامام ترمذى اعتراضونه او بيا د عمدة القاري شرح بخاري او اثار السنن لعلامه نيموى رحمه الله جوابونه واوره.

اول اعتراض: شعبه د سلمه بن كهيل داستاذ نوم په ذكر كولو كې غلط شوى دى، دهغه نوم حجر ابن العنيس دى او شعبه رحمه الله حضرت حجر ابو العنيس ذكر كړى دى، حال دا چې دهغه كنيث ابو العنيس ندى بلكې ابو السنكن دى، علامه عيني په عمدة القاري شرح بخاري كې جواب ور كړى دى چې د حجر د پلار او خوى دواړو نوم عنيس وو، له دې وجهې هغه ته حجر ابو العنيس او حجر ابن العنيس دواړه ويلى شي لكه امام دارقطنى چې فرمايي: عن حجر ابى العنيس وهو ابن عنيس رحمه الله. (سنن دارقطنى، ج ۱/ ۳۳۳).

دوهم اعتراض: شعبه د حجر او د وائل عليه السلام په مينځ كې د علقمه واسطه زياته كړې ده، حال دا چې د دوى په مينځ كې واسطه نشته.

علامه عيني فرمائي چې دا هيڅ اعتراض ندى ځكه ډير خلمي داسې كيږي چې يوراوي يورايت بالواسطه هم واورې او بلا واسطه يې هم واورې نو بيا يې په دواړو طريقو سره روايت كوي او دليل يې دادى چې ابوداود الطيالسى د دې روايت تخريج په دواړو طريقو كړى دى چې سلمه بن كهيل فرمائي: سمعت حجر ابى العنيس قال سمعت علقمة بن وائل يحدث عن وائل وسمعت من وائل. (مسند ابوداود الطيالسى، ص ۱۳۸ نمبر ۱۰۲۴) همدارنگې په مسند احمد او سنن ابو مسلم كې په دواړو طريقو د اورېدلو تصريح شوى ده. (اثر السنن، ص ۹۷/ ۹۸).

درېم اعتراض: شعبه د مدبهاصوته پر خاى خفض بهاصوته ذكر كړي دي حالانكه صحيح روايت د مدبهاصوته دى.

جواب: دادى چې محدثين شعبه ته امير المؤمنين فى الحديث وايي ابن حجر رحمه الله فرمائي چې ثقة، حافظ، متقن، كان الثوري يقول هو امير المؤمنين فى الحديث واول من فتنش عن الرجال وذب عن السنة وكان عابداً [تقريب ص ۳۱۰ تهذيب الكمال ج ۴ ص ۵۹۰] او دهغه امامت او فقاهاه مسلم دى نو په هغه د دې بدگمانى هيڅ دليل نه شته. (راجع للتفصيل اثار السنن، ص ۹۸).

خلورم اعتراض: د علقمه سماع د خپل پلار وائل څخه نده ثابته كمال البخارى.

جواب: دامام بخارى دا خبره د عبد الجبار بن وائل په باره کې ده امام ترمذى په ابواب الحدود کې فرمائي: (سمعت محمدا يقول عبد الجبار لم يسمع من اييه وعلقمه سمع من اييه وهو اكبر من عبد الجبار) په نسائي کې هم په سماع باندې تصريح ده. (نسائي، ج ۱/۱۶۱).
لهذا المذهب چې کوموا اعتراضونه اشاره کړي ده ټول رفع شو حنابلې وو دا اعتراضونه په دغه ترتيب رانقل کړي دي، په کوم ترتيب چې ما وليکل. لامذهب خناس د ټولو اعتراضونو څخه يو اعتراض جوړ کړى او په نقلولو کې يې هم خپل علمي مهارت راښکاره کړى دى.

نوټ: محترم لوستونکو د لامذهب امين الله دا کتاب ماته په زندان کې يو شخص پټ را کړى و او اصلي مالک يې چې لامذهبان وو ورباندې نه وو خبر، کله چې ماتردى ځايه ليکل پرې وکړل، نو اصلي مالک يې خبر شو او کتاب يې رانه وغوښت، لکن د يوې شپې لپاره مې په ډير تکليف ترينه حصار کړو، نو په پاتې حصه د ضرورت له وجهې اجمالي ليکل کوم. هيله ده چې عذر مې ومني.

(۳۲) وسواس الخناس: لامذهب خناس د حنابلې وو خبره رانقلوي چې د سفيان روايت چې ده په زوره امين په باره کې ځکه راجع دى چې دهغه دوه متابعه موجود دي. (فتاوى، ج ۱/۲۷۵) سطر اخر
الاخساء: دده اول متابع علاء بن الصلاح الاسدى دى او هغه اتفاقا کمزورى دى دهغه متابعت ته هيڅ اعتبار نشته. ابو حاتم هغه ته شيعه ويلى دي. (اثر السنن، ص ۹۸) او دوهم متابع يې محمد بن سلمه بن كهيل او على بن صالح دى. (کما فى دارقطنى، ج ۱/۳۳۳/۱۳۵)

لکن علامه ذهبى محمد بن سلمه ته واهى الحديث ويلى دي. (اثر السنن، ص ۹۸) نو دده متابعت ته هم هيڅ اعتبار نه شته او على بن صالح ثقه دى لکن حافظ ابن حجر په التلخيص الحبير کې ليکلي چې دا په اصل کې علاء بن صالح دى کوم کاتب په غلطۍ ترينه على بن صالح جوړ کړى دى. (اثر السنن، ص ۹۸/۹۹) او علاء بن صالح اتفاقا کمزورى دى دهغه متابعت ته هيڅ اعتبار نه شته.

(۳۳) وسواس الخناس: لامذهب ليکي: محدثينو د سفيان روايت ته ترجيح ورکړى ده... د محدثينو په دې فيصله ډير دلايل موجود دي. (فتاوى، ج ۱/۲۷۶).

بيالیکي: د ترجيح غټ دليل دادى چې د سفيان متابع موجود دى. (فتاوى، ج ۱/۲۷۶)

الاخساء: جواب يې اوس تا واوريدو چې دده دوه متابعه ووعلاء بن صالح او محمد بن سلمه اودادواړدو دمره ضعيف وو چې متابعت ته يې هيڅ اعتبار نه شته. لامذهب د امين الله د دې دوو متابعينو نوم دهمدې وجهې څخه اخستلی نه شي چې چاته معلومات ونه شي چې دادواړه اتهائې کمزوری دی.

(۳۴) **وسواس الخناس: لامذهب ليکي:** دويمه وجه چې دامام شعبه نه د امين بالجهر روایت نقل دی. **الاخساء:** ددې جواب هم تا واوريدو چې د بهيقي روایت شاذ دی.

(۳۵) **وسواس الخناس: لامذهب خناس ليکي چې:** دريمه وجه دامام شعبه و هم او هغه ده ته په خپل روایت کې شک پر يو تلو کله خفض روایت کوي او کله اخفی روایت کوي لهذا د شعبه روایت مضطرب شو. **الاخساء:** دا خفا او د خفض هيڅ فرق نشته، دواړه مترادفين دي. لامذهب! ته ذکرآن او د حديث څخه د اضطراب تعريف پيش کړه! جاهله! ته خو اضطراب پيژنې هم نه. ايا د مترادفو الفاظو په مابين کې هم اضطراب وي؟ او بالعکس د حضرت وایل بن حجر رحمه الله د جهر روایت چې د عبد الجبار په طريقه دې په لاندې لفظونو روایت دی.

(۱) (يرفع بها صوته: اواز به يې ورباندې پورته کولو. (نسائی، ج ۱، ۸۹)

(۲) (فسمعته وانا خلفه) ما واوريدو او زه يې شاته ووم. (نسائی ج ۱/۹۴)

(۳) (فسمعنا هامنه) مونږ واوريدو ترينه. (ابن ماجه ص ۹۸)

(۴) (قال امين مد بها صوته) امين يې وويلو او ازیې را کارولو. (دارقطني، ج ۱/۱۲۷)

(۵) (انه سمع يقول امين) ده واوریده چې امين يې ويلو. (مسند احمد)

(۶) (فقال امين يجهر) ویی وويلو امين په زوره. (مسند احمد) او اولني روایت کې د سفیان نه

شاگردان د مد بها صوته الفاظ را نقلوي. (ترمذی ج ۱/۶۳) (دارقطني، ص ۱۲۷) او یو شاگرد رفع

بها صوته لفظ را نقلوي. (ابوداود، ج ۱- ۹۴) (دارمی ص ۱۴۸) اوداروايتونه ددومره اختلاف سره

ستادسترگو توردي دا اختلاف ډیردی او که هغه اختلاف؟

(۳۶) **وسواس الخناس** : لامذهبه خناس لیکلي دي چې : په دې باندې د علماء وواتفاق دی چې

کله دامام سفیان او شعبه ترمینځ اختلاف راشي نو دامام سفیان روایت ته به ترجیح ورکولې شي او صرف دهغه روایت به قابل د قبول وي... چې ددې تفصیل په دی طور دی .

(۱) امام ابن عیینہ فرمائي (ماباالعراق احد یحفظ الحدیث الاسفیان).

ترجمه : په عراق کې د سفیان نه علاوه بل هیڅوک هم د احادیثو حافظ نه شته . (شرح علل

الترمذی ، ص ۱۲۵)

(۲) امام احمد بن حنبل فرمائي : (سفیان احفظ للاسناد واسماء الرجال من شعبه وبقول سفیان

اخذ) . **ترجمه** : سفیان ډیر زیات ښه یادونکی دی د سندونو د سفیان خبره اخلم .

(۳) اسحق بن هانی فرمائي : مادامام احمد نه تپوس وکړو چې که چیرې په یو حدیث کې د سفیان

او شعبه اختلاف راشي نو د چاپه حدیث به عمل کولې شي ؟ نو امام احمد جواب ورکړو د سفیان په حدیث

به عمل کوم . (شرح علل الترمذی ، ص ۱۲۵)

(۴) - امام یحیی بن سعید فرمائي : ما رايت احدا احفظ من سفیان ثم شعبه ثم هشیم و ذکر شعبه

وسفیان ، فقال سفیان اقل خطاء لانه يرجع الي کتاب وقال سفیان اثبت من شعبه واعلم بالرجال .

ترجمه : ماد سفیان نه غټ حافظ بل څوک نه دی لیدلې دهغه وروسته بیا شعبه دهغه نه وروسته

دهشیم درجه ده . سفیان ډیره کمه غلطی کوي ځکه هغه به خپل کتاب ته رجوع کوله دغه شان سفیان

د شعبه نه زیات قوي او عالم الرجال وو . (شرح علل الترمذی ، ص ۱۲۵)

(۵) امام ابن معین رحمه الله فرمائي : اذا خالف شعبه وسفیان فالقول قول سفیان . ترجمه : کله

چې شعبه د سفیان خلاف وکړي نو خبره به د سفیان معتبره وي . (نصب الراية ، ۱/ ۳۶۹)

(۶) دامام صالح جزره تحقیق : (سفیان احفظ من شعبه)

ترجمه : سفیان د شعبه نه زیات حافظ دی . (تذکره الحفاظ ، ص ۲۰۶)

(۷) دامام ابوداود رحمه الله رايه : وليس یختلف سفیان وشعبه في شي الا ينظر به سفیان

وخالفه في اکثر من خمسين حدیثا القول فیها قول سفیان .

په امين الفتاوى يو نظر

ترجمه: په هيڅ څيز کې د سفيان او شعبه اختلاف ندي راغلی مگر چې سفيان ورباندې کامياب شوی دی او امام شعبه په پنځوسو حديثونو کې د سفيان نه خلاف کړی دی چې په هغې کې خبره د سفيان معتبره ده. (سيراعام النبلاء، ج ۷/۲۴۰) وشرح علل الترمذی ص ۱۲۵

(۸) امام ابو ذرعه فرمائی: كان الثوري احفظ من شعبه في اسناد الحديث ومثنه. (مقدمة الجرح والتعديل، ص ۶۶)

(۹) دامام ابو ناتم رحمه الله فيصله: هو احفظ من شعبه واذا اختلف شعبه والثوري فالثوري. (مقدمة الجرح والتعديل، ص ۶۶)

(۱۰) دامام ابن حجر محققانه تبصره: هو اتقن واحفظ من شعبه. (فتح الباری، ج ۹/۴۶۸)

(۱۱) دامام شعبه خپله فيصله د سفيان په حق کې سفيان مانه زيات حافظ او يادونکی د حديثودی. (تذکر الحفاظ)

(۱۲) دامام ابو حنيفه رحمه الله فيصله: لو كان سفيان الثوري في التابعين لكان فيهم له شأن فقال يا ابا حنيفة ما يقول في الاخذ عن الثوري؟ فقال اكتب عنه فانه ثقة ما خلا احاديث ابي اسحاق عن الحارث وحديث جابر الجعفي. ترجمه: که چيرې سفيان ثوري په تابعينو کې وي نو دده به په هغوی کې ډير غټ مقام وو. بيا دامام ابو حنيفه نه تپوس وشو چې د سفيان ثوري نه روايت نقل کول څنگه دي؟ نو امام ابو حنيفه ورته وفرمايل: د سفيان نه احاديث ليکه ځکه هغه ثقه دی البته کله چې هغه د اسحق روايت د حارث نه نقل کوي ياد جابر جعفي نه نقل کوي نو هغه مه ليکه. [دلايل النبوه للامام لبيهي، ج ۱/۴۵] (ددې دواړو نه دروايت نه ليکلو وجه داده چې دادواړه رافضي او کذاب وو) (امين الفتاوى، ج ۱/۲۷۸).

الاخساء: (۱) چې کله تا پخپله وليکل چې سفيان الثوري رحمه الله دومره لوی امام دی نو دهغه خپله فيصله دامين په باره کې څه ده؟ هغه خوپه خپله په دې قايل دی چې امين په پټه ويل به تردي. او هغه خوپه خپله د شعبه په روايت عمل کوي، المجموع شرح المذهب، ج ۳ ص ۳۷۳. (درس ترمذی، ج ۵/۱) بحث جهرا التامين والاخفاء به) نو سفيان ثوري چې پخپل دی روايت د جهرباندې عمل نه کوي، نو دوه احتماله لري، اول دا چې دی به تارک دستتووي، نوبيايې عدالت ساقط شو، نور روايت ته

يې څرنگه اعتبار ورکوي؟ دوهم دا چې ده ته معلومه وه چې دا د نبی ﷺ دائمي عمل نه وو صرف د ضرورت د تعليم لپاره يې ويلي وو .

مونږ دوهم احتمال اخلو : اوته به يې هم اخلي، ځکه اګر چې ته ډير دروغ ژني يې ډير زرد خپلې خبرې څخه اوړي، خواوس دې د سفيان ثوري رضي الله عنه پوره دوه نيم مخه صفت وکړو، نواوس کلک نختي يې، د خپلې خبرې څخه اوختل درته ډير سخت دي .

(۲) تاچې مخکې د علماء دولس قوله نقل کړل، د اقران وواو که حديث وواو که ددې علماء ووتلیدو؟ دلته ولې تقلید کوي؟ .

(۳) حاکم د شعبه د حديث په باره کې فرمائي صحيح الاسناد . (زيعلی ج ۱/ ۱۹۴) .

(۴) د ترک درفع الیدین په روایت کې چې سفيان ثوري راغلو نو یو دم دی رنگ بدل کړ او لاندې اعتراضونه دی پرې وکړل : سفيان ثوري مدلس دی او لاندې علماء و وورته مدلس ويلي دي (عبدالله بن مبارک تهذيب السنن ، ۱۰۲/۴ / يحيى بن سعيد القطان تهذيب السنن ، ۱۱ - ۱۹۲) الامام البخاری العلل الكبير للترمذی ۲ / ۹۶۶) والتمهيد ، ۱ / ۳۴ / يحيى بن معين الكفاية الخطيب ، (۳۶۱) ابو محمود المقدسی قصيدة في المدلسين دويم شعر ، ص ۴۷ / ابن الترمکاني الجوهر النقي ، ۸ - ۲۶۲ / ماهنامه اهل حديث شماره ۱۲ ص ۳۸ ابن حجر طبقات المدلسين ، ص ۳۲ تقريب ص ۱۹۷) امام ذهبي فرمائي انه کان يدلس عن الضعفاء ميزان الاعتدال ، ص ۱۶۹ - ج ۲ کان يحدث عن الضعفاء سير اعلام النبلاء ، ۷ - ۲۷۴) وربما يدلس عن الضعفاء سير اعلام النبلاء ، ۷ - ۲۴۴) الحق الصريح ، ج ۴ ص ۸۶ بحث رفع الیدین دامین الله کتاب او همدغه معتوه بيا د همدې کتاب په ص ۲۶۲ کې دامین بالجهر په مسئله کې بيرته د سفيان مدحه کوي .

(۵) لا مذهب درعب داچولولپاره دومره صفحې په دې تورې کړي چې د سفيان روایت ته د شعبه په روایت ترجیح ده، دده د کبر او د غرور د خاورې کولولپاره لاندې حوالې وگوره، چې د شعبه روایت ته ترجیح ورکوي .

(۱) امام احمد بن حنبل فرمائي چې وشعبة احسن حديثا من الثوري ولم يكن في زمن شعبه مثله في الحديث ، ولا احسن حديثا منه .

(۲) محمد بن العباس النسائي فرمائي چې (سالت ابا عبد الله يعني احمد بن حنبل : من اثبت شعبه او سفيان ؟ فقال كان سفيان رجلا حافظا ، وكان رجلا صالحا ، وكان شعبه اثبت منه .

(۳) فضل بن زياد فرمائي چې (سئل احمد بن حنبل : شعبه احب اليك حديثا وسفيان ؟ فقال شعبه انبل رجالا وانسق حديثا.

(۴) وقال عبدالله بن احمد بن حنبل عن ابيه : قال كان شعبه امة واحدة في هذا الشأن .
(۵) وقال عبدالله بن المبارك : حدثنا معمران قتادة كان يسئال شعبه عن حديثه .
(۶) وقال حماد بن زيد : قال لنا ايوب : الان يقدم عليكم رجل من اهل واسط هو فارس في الحديث فخذوا عنه ، قال حماد : فلما قدم شعبه اخذت عنه .

(۷) ابو الوليد الطيالسي فرمائي : چې قال لي حماد : اذا اردت الحديث فالزم شعبه
(۸) خيله سفيان ثوري رحمه الله فرمايل چې : شعبه امير المؤمنين في الحديث .
(۹) شعبه د سفيان ثوري رحمه الله استاذ وو . (۱۰) امام شافعي فرمائي چې لولا شعبه ما عرف الحديث بالعراق .

(۱۱) قال ابو زيد الهذلي : قال رجل لشعبة : يا ابا ساطم سمعت ؟ فقال : والله لان اتقطع احب الي من ان اقول لمالم اسمع : سمعت .

(۱۲) قال محمد بن منهل : سمعت يزيد بن زريع غير مرة يقول : كان شعبه من اصدق الناس في الحديث . (۱۳) وقال عمرو بن علي : سمعت ابا بجر البكري يقول ما رايت ابي عبدالله من شعبه لقد عبد الله حتى جف جلده على ظهره ليس بينهما لحم . (۱۴) علي بن المديني فرمائي : سئلت يحيى بن سعيد : ايها كان احفظ للاحاديث الطولات سفيان او شعبه ؟ فقال كان شعبه امر فيها (۱۵) _ علي بن المديني فرمائي : سمعت يحيى يقول : كان شعبه اعلم بالرجال فلان عن فلان كذا وكذا وكان سفيان صاحب ابواب (۱۶) _ ولما مات شعبه : قال سفيان : مات الحديث (۱۷) _ قيل لابي داود اشعبه احسن حديثا من سفيان ؟ فقال : ليس في الدنيا احسن حديثا من شعبه ومالك على القلة . تهذيب الكمال ج ۴ ص ۵۹۰ / ترمذي / كتاب العلل / ج ۲ / ص ۲۳۸ / اعلام الموقعين / ج ۱ / ص ۷۳ / فتاوى ابن تيميه / ج ۱ / ص ۸۴ .

(۴) د شعبه د روايت يو خو د ترجيح وجوه :

(۱) سفيان رحمه الله د دومره جلالت قدر باوجود كله كله تدليس هم كوي ددي په خلاف شعبه تدليس اشد من الزنا گڼي ، دهغه دا خبره هم مشهوره ده چې : (لان اخر من السماء احب الي من ان ادلس) ددي نده دهغه غاية احتياط معلوم يږي .

(۲) سفیان ثوری اگر چې د جهر تامين راوی دی، لیکن خپله دهغه مسلک اخفاء تامين دی، کومه چې دشعبه دروايت مطابق دی.

(۳) - دشعبه روايت اوفق بالقران دی الله فرمائي: (أَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً) او امين هم دعاده. دليل يې دادی چې قران کې (قد اجيب دعوتکما) راغلی دی حال دا چې حضرت هارون صرف امين ویلی دی.

(۴) د بعضو نور و صحیح روایاتونه هم د حضرت شعبه رحمه الله د روايت تائید کيږي لکه د حضرت ابوهريره رضي الله عنه مشهور حدیث دی: (ان رسول الله ﷺ قال اذ قال الامام غير المغضوب عليهم ولا الضالين فقولوا امين الخ).

په دې کې دامام دولا الضالين ويل دامين دويلو دپاره مقرر دی، که جهرأ امين بهتروي. نو دامام امين ويل به ذکر شوی وي نو دا روايت ښکاره دامين په اخفاء دال دی، ددې په جواب کې دترمذی څخه. د باب ماجاء في فضل التامين کې هم د حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت وړاندې کولی شي.

اذ امن الامام فامنوا: لیکن په دې کې د جهر صراحت نشته، بلکې دا خبره ښودل شوې ده چې تامين به هغه وخت وي کله چې امام امين ووايي او ددې طريقه تيره شوي روايت کې بيان شوې ده چې د ولا الضالين ويلونه وروسته به امين ويل کيږي ځکه چې امام هم دغه وخت کې امين وائي، نو حقيقت کې تير شوی روايت ددې روايت تفسير دی او د دواړو د مجموعې نه هم دا حنا فود مسلک تاييد کيږي.

(۵) دشعبه په روايت باندې اکثر و صحابه وو عمل کړی دی. (قال الطبري وروي ذالک (اخفاء التامين) عن ابن مسعود وروي عن النخعي والشعبي وابراهيم التيمي كانوا يخفون... اکثر الصحابة والتابعين علي ذالک. (الجوهر النقي علي البيهقي باب جهر الامام بالتامين ج ۲ ص ۵۸)

(۶) په پټه امين ويلو ته عملي تواتر حاصل دی او عملي تواتر د سند تواتر څخه هم قوي دی. (كتاب الروح المسئلة الاولى ص ۲۲ والمسئلة السادسة عشر ص ۱۵۷) مکتبه فاروقيه

(۳۷) وسواس الخناس: لامذهبه ليکي: اوس به راشود ددې روايت معنی ته نو دامام شعبه روايت باوجود ددې چې ضعيف دی (حالانکه تا واوريدل چې دا حدیث قوي دی امام حاکم فرمائي. صحيح الاسناد زيلعي ج ۱ - ۱۹۴).

احسان احسان
خو لا مذهبہ مخکي ليکي : بيا هم دا حنفو لپاره دليل نه شي کيدلی ځکه چې دا حنفو عمل دادی
 په امين به په دومره اندازه ویلی شي چې ډیر نژدې نژدې کس يې هم وانه وري الخ (فتاوی ج ۱/ ۲۷۹)
الاخفاء یعنی پټولو ستلودرې درجې دي :

اعلی : چې صرف په زړه کې تکلم وي ژبه او شونډی پکې نه وي شریکي . لکه په یولوی حدیث کې
 راځي چې الله ﷻ به دیوسړي سره حساب کوي نو آخر کې به الله ﷻ ملايکو ته ووايي چې ایادې سړي
 کوم نیک عمل پاتې دی ؟ ملايکې به ورته ووايي چې نه یا الله ﷻ کوم شيان چې مونږ ته معلوم ووتول
 بولکلي وو ، الله ﷻ به دغې سړي ته ووايي چې ستایوه نيکي زما سره پاتې ده چې تاته نده معلومه اوزه
 ن تاته دهغې بدله درکوم او هغه په پټه ذکر دي . (مجمع الزوايد ، ج ۱۰ - ص ۸۱)

اوسط : چې د زړه سره ژبه هم شریکه شي او تر خپلې خولې پورې اواز راوړسېږي .

ادني : چې د زړه سره ژبه هم شریکه شي او په څنگ کې سړی يې واورې . دادرې دواړه اخفاء یعنی
 پټلو ستل دي او په دې باندې هر سړی پوهیږي ان شاء الله چې ستا وسوسه دلته ډیره کمزوري ده .
 لامذهبہ ! الزاماً داهم وایو چې جهر هم مختلف مراتب لري دوايل ﷺ په حدیث کې صرف دومره
 راغله چې فسمعته وانا خلفه . [نسائی ، ج ۱/ ۹۴] . او د عطاء ﷺ په روایت کې د مسجد کرنگیدل راغله
 ته دا اضطراب د قران او حدیث په رڼا کې څرنگه حل کوي ؟

(۳۸) : **وسواس الخناس : لامذهبہ خناس ليکلي دي چې** :

دا حنفو پنځم دليل :

ترجمه : د ابو وایل ﷺ نه روایت دی چې عمر او علی رضی الله عنهما به بسم الله الرحمن الرحيم
 اعوذ بالله او امين په جهر سره نه ويل . (رواه الطحاوی ، ۱/ ۱۵۰) و ابن جریر کما فی اثار السنن ص ۱۲۵)
 (فتاوی ج ۱ - ۲۸) لامذهبہ ليکي چې دا روایت بيخي ضعیف دی ، ځکه چې ددې په سند کې سعید بن
 المرزبان دی چې داضعیف راوي دی . (فتاوی ج ۱/ ۲۸۱)

سیایې د څوارلسو کسانو بې دليله حوالې پیش کړي دي ، چې داضعیف دی حالانکه دی
 څوارلسو کسانو خپله جرحه نده مفسره کړي ، او غیر مفسرې جرچې ته اعتبار نه شته ، او خصوصاً امين الله

لامذهبه خودلايل صرف دوو ته وائي، چې يو قران دى او بل حديث او (قبول قول الغير من غير حجة) نه تقليد وائي او تقليد ته شرک او بدعت وائي (د تقليد حقيقت) نودلته يې د خوارلسو کسانو بې دليله خبره، څرنگه ومنله؟ او ددې خوارلسو کسانو په شرک تقليدي کې يې ځان څرنگه راگير کړو؟

ابو سعيد بقال مختلف فيهما راوى دى. ابن جريح، حاکم، او ابو ذرعه دده ثوثيق کړى دى، حافظ ابن حجر په فتح الباري کې د يوداسې حديث تحسين کړى دى چې مدارې په ابو سعيد بقال دى، امام ترمذى په علل کبرى کې دده په باره کې ليکلي دي چې دامام بخارى په نيز هم ثقه دي او دده روايت د حسن څخه کم ندى. (درس ترمذى، ج ۱/۵۱۱)

علامه هيثمى دده په باره کې ليکلي دي چې ثقه مدلس. (مجمع الزوايد، ج ۱- ۱۸۵).

(۳۹) : **وسواس الخناس : لامذهبه ليکي چې** : په دې حديث کې بل راوى ابو بکر بن عياش

دى چې دده متعلق امام حاکم فرمائي. وکان ابو بکر من الحفاظ المتقنين ثم اختلط حين نسي حفظه وقال الامام البخاري اختلط باخره. (ابو بکر بن عياش ثقه ووليکن کله چې بوداشونو گډوډى پري راغله نو څخه چې ورته يادوو هغه ترينه هير شو امام بخارى فرمايلي دي چې په ده باندې په اخر عمر کې اختلاط او گډوډي راغله. (نصب الرايه، ج ۱- ۴۰۹) امين الفتاوى، ج ۱- ۲۸۳)

الاخساء : ابو بکر بن عياش د صحيح بخاري راوى دى په صحيح بخارى کې دده څخه ډيرزيان

روايات دى. مثلاً وگوره د بخارى شريف لاندې حوالې:

(۱) ج ۱/۱۸۶ بخارى. (۲) ج ۱/۲۳۲ بخارى. (۳) ج ۱/۲۶۹ بخارى.

(۴) ج ۱/۲۶۳ بخارى. (۵) ج ۱/۲۷۴ بخارى. (۶) ج ۱/۴۹۶ بخارى.

(۷) ج ۲/۶۵۵ بخارى. (۸) ج ۲/۷۲۵ بخارى. (۹) ج ۲/۷۴۸ بخارى.

(۱۰) ج ۲/۸۸۹ بخارى. (۱۱) ج ۲/۹۰۳ بخارى. (۱۲) ج ۲/۹۵۲ بخارى.

(۱۳) ج ۲/۹۵۴ بخارى. (۱۴) ج ۲/۹۶۳ بخارى.

همدارنگې په ص ۱۰۵۲، ص ۱۱۱۸، ص ۴۰۴، ص ۲۶۰، ص ۷۷۹. نو لامذهبه جاهله اعلان وکړه چې

د بخارى دا ټول احاديث ضعيف دي، همدارنگې دده ترجمه او توثيق په تذكرة الحفاظ، ص ۲۵۰ کې کتلې شي.

(۴۰) : **وسواس الخناس : لامذهبه ليکي** :

د احنافو شپږم دليل

حضرت عمر رضي الله عنه فرمائي چې څلور څيزونه به په پټه باندې ويلی شي اعوذ بالله، بسم الله اورينالک الحمد. [امين الفتاوى، ج ۱/ ۲۸۴].

بياليکي جواب دلته دوى صاحبان ځکه په ابن حزم حواله ورکوي چې بل ځای داروايت نه موندلی کېږي او بياليکي چې بلاسنده روايت لره هيڅ اعتبار نه شته.

الاخساء:

(۱) داروايت په کنز العمال، ج ۴/ ۲۴۹ کې شته. او عيني شرح د هدايه کې هم دی.

(۲) دلته وائي چې بلاسنده روايت لره هيڅ اعتبار نه شته او تاچې دامين بالجهر لپاره په څپلو دلايلو کې په پنځم نمبر دليل کې د حضرت عطاء بى سنده روايت پيش کړی و وهله ورته څرنگه اعتبار وو؟ لا مذهب ته دبخاري تعليقات مني او که نه؟ که نه يې مني نو د حضرت عطاء بى سنده تعليق دې ولې ومنلو؟ او که مني يې نو بيا څرنگه تعليقات دبخاري مني او دنورو محدثينو او د فقهاوو تعليقات نه مني؟ حالانکه د فقهاوو مرتبه د محدثينو څخه پورته او لوړه ده.

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائي: قُرْبَ حَامِلٍ فَقَّهِ غَيْرِ فَقِيهِ وَرَبَّ حَامِلٍ فَقَّهِ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ

ينّه. (مشکوٰۃ کتاب العلم، ج ۱ ص ۳۵)

(۳) لا مذهب د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه په اثر اعتراض کوي چې د ابې سنده دی، حالانکه دا په صحيح سند باندې ثابت دی. (درس ترمذی، ج ۱ ص ۵۱۲) بحواله مجمع الزوايد، ج ۲/ ۱۰۸. او د دوهم جواب حال يې تاسو مخکې وليدو، چې دا بالکل غلطه ده چې دامام عطاء ملاقات د دوه سوه صحابه ورسره شوی دی.

لا مذهب د سمره بن جندب حديث ته د اجواب ورکړی دی چې داسکته د ساه اخستلو لپاره وه ځکه چې رسول الله ﷺ به چې د قرائت څخه فارغ شونو د ساه اخستلو لپاره به يې سکت کوله مونږ وایو چې بيا څو داسې پکار و چې دوه سکت د امين څخه وروسته وه.

حالانکه دی حديث کې د دوو سکتو ذکر دي. يوه د سبحانک اللهم لپاره او دوه هم دامين لپاره.

نو د سبحانک اللهم لپاره چې کومه سکت شوی ده هلته قرائت چيرته وو او د قرائت څخه فارغيدل چيرته دی.

دوهم داچې دلته تصریح شوي ده چې داسکته د ولا الضالین څخه وروسته وه او په ولا الضالین قرائت نه خلاصیږي بلکې دضم دسورة څخه وروسته قرائت خلاصیږي او د قرائت څخه وروسته او درکوع څخه مخکې سکته جداده چې لږ وروسته به یې بیان کړو د حضرت مغیره رضی الله عنه دروايت څخه صفا معلومیږي چې دا هغه سکته نه ده کومه چې د قرائت څخه د فارغیدو په وخت کې وي .

عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ أَنَّهُ كَانَ إِذَا كَبَّرَ سَكَتَ هُنَيْهَةً، وَإِذَا قَالَ: {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} [الْفاتحة: ٢] سَكَتَ هُنَيْهَةً، وَإِذَا أَمَّ بَصَّ فِي الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ لَمْ يَسْكُتْ، وَقَالَ: {الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ} [الْفاتحة: ٢]. (مصنف ابن أبي شيبة، ج ٣٠٩/١).

لامذهبه په حسن بصري هم اعتراضونه کړي دي مونږ وايو چې: د حسن بصری ملاقات د یو سلو شلو صحابه ووسره شوی او په هغه باندې اعتراض د معترض حیثیت مجروح ګرځوي .
لامذهبه لیکي چې امام ابو حنیفه سره د سکتاتو قایل ندی . (فتاویٰ، ج ١/ ٢٨٨) دا د یریهودي صفته محرف، دروغ ژن، بې دینه، حمار محض ایجنټ دی .

دامام صاحب قول دهغې سکتې په باره کې دی چې د قرائت څخه وروسته او درکوع څخه وړاندې ده چې دساه صحیح کولو دپاره ده شوافع او حنابلې دې سکتې ته مستحب وائي، په احنافو کې علامه شامی دا تفصیل بیان کړی دی چې که قرائت د اسماء حسنی نه په یوه ختم شوی لکه (وهو العزیز الحکیم) نوسکته مستحب نه ده . بلکې د تکبیر سره د دې وصل اولی دی او که اختتام په بل لفظ وي نوسکته کول پکار دي .
لکن محققین وائي چې د قرائت په اخر کې درکوع څخه مخکې سکته مسنون ده، نو هلته هم د محققینو احنافو په نيز سکتې پکار ده . (درس ترمذی، ج ١ ص ٥١٣) اخری صفحه] .

لامذهبه خناس یو خیانت دا وکړو چې د قرائت څخه وروسته او درکوع څخه مخکې سکتې یې د ولا الضالین څخه وروسته سکتې ته راواړوله . دوهم خیانت یې دا وکړو چې د محققینو احنافو قول یې پرېښودو مرجوح قول یې ذکر کړو .

دریم داچې په هغې کې یې هم قطع او برید وکړو، دا حنافو عبارت داسې ندی څرنگه چې ده ذکر کړی دی . محترم ورونود دې لامذهبه دا کتاب صرف درې ورځې ماته په لاس راغلې وو .

اصلی مالک یې یو لامذهبه و، چې کله خبره شو کتاب یې راڅخه بیرته ویوړ او په زندان کې اګر چې لامذهبان یو څو کسان نور هم شته او د دې لامذهبه کتابونه هم ورسره دي، لکن زما څخه یې پټ

ساتي اود منافقانو په شان زما څخه پټ پټ يې خلکو ته بنسټي، ددوی د کتاب دا حال دی چې زما غوندی یو کمزوري حنفی خادم ته یې هم ورښکاره کولی نه شي.

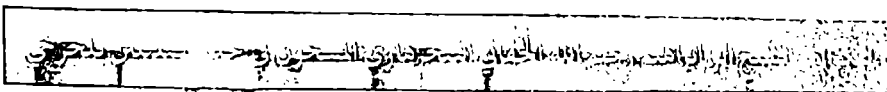
دوی دهغو مداریانو په شان دي چې په ورو ورو پلاستکونو کې یې څه سره، شنه څپرنگي میده شيان اچولي وي اود دې د څرخولو لپاره د خلکو په مینځ کې اولیو څو جملې ووايي، چې د خلکو توجه ځان ته راواړوي بیا د ټولو مرضونو شمار شروع کړي او وائي چې زما دا پورې ددې ټولو مرضونو علاج دی، ددې په اوریدو کم عقل خلق ورباندې را پریوزي او په یو څو دقیقو کې ټولې پورې ورڅخه واخلي، چې بیا یې د چاستونی خراب کړی وي، د چایې سینه خرابه کړې وي، په چایې بخار (خارښ) راخیږولی وي. لکن مداري بیا هم خپل پروپا گند په زور او شور سره کوي.

همدارنگه ددې لاهذهبه خناس کتابونه دي، په خوله د قرآن او د حدیث نوم یادوي اود فقهی حنفی په خلاف پوروپا گند کوي، آخر د یو څو کم عقلو زړه د فقهی حنفی څخه تور کړي. اود دوی په کتابونو کې ټول مسائل شته ندي، نو بې مهاره او ښان ترینه جوړ شي، د فقهی څخه یې زړه او بنسټ وي اود دده په کتابونو کې ورته تشفي نه حاصلیږي. نوله دې وجهې حیران حیران گرځي، کله قادیاني شي او کله له منکرین حدیث سره یو ځای شي او کله په بله مرتده ډله کې داخل شي.

حضرت حسن او حضرت حسين رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا داهل سنت والجماعت دسترگو يڄوالى
دى. (الكامل لابن الاثير، ج ۲ من ۶۲) [فرمان رسول الله ﷺ].

اهل سنت والجماعت ديوم تبيض وجوه مصداق دي. (تفسير الدر المنثور، ج:
من ۶۳) [فرمان رسول الله ﷺ].

په لمانځه کې د نوم څخه لاندې لاسونه تړل

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دنامه لاندې لاسونه کيښودل

الحمد لله وحده والصلوة والسلام على من لا نبي بعده

أما بعد

درسول الله ﷺ څخه چې څرنگه قران پاک په لفظي تواتر سره ثابت دی، همدارنگې ترینه پنځه وخته لمونځ په عملي تواتر سره ثابت دی، مسلمانان په هر کور کې هره ورځ پنځه وخته لمونځ کوي، لکن لکه څرنگه چې دمتواتر قران په خلاف بعضې شاذ قراونه په کتابونو کې پیدا کيږي او هغه قراونه ترننه پورې مسلمانانو دقران په تلاوت کې نه دي داخل کړي، همدارنگې ددغه عملي متواتر لمونځ په خلاف بعضې شاذ روايتونه په کتابونو کې پیدا کيږي، چې هغه هم اهل اسلام په خپل عملي متواتر لمونځ کې نه داخليوي.

مثلاً ټول مسلمانان دقران پاک لاندې ايتونه داسې تلاوت کوي چې: (وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى) مگر په بخاري شريف کې قرائت داسې راغلی دی چې: (وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى وَالذَّكَرَ وَالْأُنثَى) (بخاري، ج ۲، ص ۷۳۷)

نن تمام مسلمانان دمتواتر قرائت موافق تلاوت کوي، افغانستان، پاکستان، هندوستان، اودماوراءالنهر ملکونو ته لکه څرنگه چې قران پاک حنفي مجاهدينو را رسولی دی، همدارنگې درسول الله ﷺ لمونځ هم دا حنافو مجاهدينو په ذريعه رارسیدلی دی، دې ملکونو ته قران پاک دقاری عاصم کوفي او قاری حفص کوفي دروايت او دقراعت مطابق رارسیدلی دی. او نبوي ﷺ لمونځ دامام اعظم ابوحنيفه رحمه الله دتدوين مطابق رارسیدلی دی، نوکه يو څوک دکوم شاذ قرائت له وجهې دخلکوپه مينځ کې داشور او غوغا جوړه کړي چې دامتواتر قران کوفي قران دی او دا صحيح قران نه دی، نو داسې ددين دشمن گڼلی شي، اوده دې کار ته هيڅکله ديني خدمت نه شي ويل کيدی.

نو همدارنگې که يولا مذهب د بعضې شاذو او مرجوحو روايتونو له وجهې داشور او غوغا کوي چې دامتواتر لمونځ کوفي لمونځ دی، اواصحيح لمونځ ندی، نو داسې هم ددين دشمن دی، اوده داکار هيڅکله

کوم ديني خدمت ندى . ددې ملکونو کافران دا حنافوپه لاس مسلمانان شول او دوى ته يې هغه نبوي ﷺ لمونځ وروښودلو چې امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله يې تدوين کړى دى .

دهمغه وخت څخه دوى لاسونه دنوم څخه لاندې تړي، امين پټ وائي او د امام پسې الحمد لله نه لولي، درکوع رفع الیدین نه کوي، تردولس (۱۲۹۰ هـ) سوه نوى يمى هجرى پورې هيچا دا اواز پورته نکړو چې دا طريقه دستتو څخه مخالفه ده.

په دې دولس سوه کلونو کې په ميلونونو علماء و اولياء و، او عوامو د حج او د تعليم لپاره د حرمينو شريفينو سفرونه کړي دي، مگر هلته ورته هيچا هم داندې ويلي چې ستاسو لمونځ دستتو څخه مخالف دى، په ټول تاريخ د اسلام کې څوک يوه واقعه هم داسې نه شي ثابتولى.

اخر څه د پاسه په دولس سوه نويمه (۱۲۹۰ هـ) کې په مکه کې نه، او په مدينه کې نه، او په بل اسلامي سلطنت کې نه، بلکې د ملکې وکتورې په دوره کې، په هندوستان کې، مولوى محمد حسين بهالوي دهند د اهل حديثو وکیل ديو اشتها به ذريعه ددې عملي متواتر لمونځ په خلاف اواز او چت کړو چې څوک په لمانځه کې دنوم څخه لاندې لاسونه تړي دهغه لمونځ دستتو څخه مخالف دى، او د رفع الیدین وغيره مسائل يې هم په کې وليکل.

او دا اشتها رېسې هرې قرئې او هر کلي ته ورسولو، او دانگريزانو دې پاليسي ته يې عملي جامعه ورواغوستله چې: **ويې جنگوه او حکومت پرې وکړه**: د برصغير هر مسجد او هر کور يې د جنگ په ميدان بدل کړ او د قرآني حکم يې بالکل شاته وغورزولو چې: (وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ).

د حکومت برطانيه صفتونه او د اسلام د اکابر و سپکاوى يې اهمه فريضه وگڼله، او د (لعن أخر هذه الأمة أولها) مصداق شول. کله چې د دوى څخه پوښتنه وشوه چې ددې عملي متواتر لمونځ په خلاف ستاسو سره څه دليل دى؟

او په کوم متواتر روايت کې راغلي دي چې دهميشه لپاره لاسونه په سينه باندې کيږدئ؟ حالانکې دا د يهودو او د نصاراوو طريقه وه هغوى به په مانځه کې لاسونه په سينه باندې کينډول. كما في أحكام القرآن للطحاوي، كتاب الصلوة تأويل قوله تعالى: (فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ) وكذا في المبسوط للسرخسي- كتاب الصلوة، كيفية الدخول في الصلوة.

همدارنگه علامه ابن قيم جوزي رحمه الله فرمايي چې رسول الله ﷺ په سينه باندې د لاسونو کينډولو ته مکروه ويلي دي فرمايي: قال في رواية المزني اسفل السرة بقليل ويكره ان يجعلهما على الصدر وذلك انه نهى عن التكفير وهو وضع اليد على الصدر بدائع الفوائد ج ۳ ص ۶۰۰ — ص ۶۰۱

دنامه نه لاندې لاسونه کينودل
امام احمد هم ورته مکروه ويلي دي. [المبدع شرح المقنع ج ۱/ ص ۳۷۹، باب صفة الصلوة]. او علام
محمد انور شاه کشميري رحمته الله ورته بدعت ويلي دي. [فيض الباري، باب الزايق المنكب بالمنكب... الخ].
نودلامذهب شيخ الاسلام مولوی ثناء الله امرتسري راميدان ته شو او په لاندې دلايلو يې شروع وکړه.

اول دليل:

دقران پاک ايت دی: (فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ)

ددې معنى ده لمونځ وکړه او په سينه باندې لاسونه وتره. (فتاوى علماء حديث، ج ۳ ص ۹۵) فتاوى ثنائيه، ج ۱
ص ۵۳۴) اندازه ولگوى چې دمتواتر لمونځ پر خلاف دقران په غلطه ترجمه کولو کې څرنگه دروافضو تقليد کوي؟
ځکه چې په صحيحو احاديثو کې دوا نحر ترجمه په قرباني کولو سره راغلې ده، لامذهبان وائي چې په سنن بهيقي
کې حضرت علي عليه السلام يواثر دى چې ددې ايت تفسير يې کړى دى او فرمايلي يې دي چې: (وَضَعَ يَدَهُ الْيَمَنِي عَلَي وَسْطِ
بَدَنِ الْيَسْرِي ثُمَّ وَضَعَهَا عَلَي صدره. [بيهقي ج ۲ ص ۳۰])

يعنې نښى لاس يې دچپ لاس په مينځ باندې کينود او بيا يې په سينه کينودل، ليکن علامه مادريني
رحمته الله په الجوهر النقي کې ثابته کړى ده چې ددې روايت په متن او سند کې اضطراب دى ددې په سند کې ابو
الحريش الکلابى مجهول دى، امام بيهقي دا تفسير دابن عباس عليه السلام څخه هم نقل کړي دي، ليکن ددې په سند کې
روح بن المسيب دى ابن حبان دده په باره کې فرمايلي دي چې: (يروي الموضوعات لا تحل الرواية عنه)
(الجوهر النقي ص ۳۰۲) كتاب الضعفاء المتروكين لابن الجوزي رقم ۱۲۵۱، قال ابن عدى حديث غير محفوظة
الكامل في الضعفاء رقم ۶۶۴).

يحيى بن ابى طالب پکې کذاب دى (قال موسى بن هارون اشهد انه يكذب تاريخ بغداد رقم الترجمة
۷۵۱۲) عمرو بن مالک النکري پکې ضعيف دى (قال ابن عدى منكر الحديث ويسرق الحديث، (كتاب
الضعفاء والمتروكين رقم الترجمة ۲۵۷۵)

حافظ ابن حجر فرماي چې: يخطى ويغرب (تهذيب التهذيب رقم ۱۴۶۰) وذكره الذهبي في
الضعفاء ج ۳ ص ۱۵۱)

قال ابن عدى ولعمرو وغيره ذكرت احاديث مناكير بعضها سرقها من قوم ثقات (الكامل لابن
عدى ج ۶ ص ۲۵۸)

يعنې ده به موضوعات روايت كول دده څخه روايت كول ندي جائز. او علامه ساعاتي رحمه الله د مسند احمد رحمه الله د تبويب په شرحه كې ليكلي دي چې . (نسبة هذا التفسير الى علي ؑ وابن عباس ؑ لا تصح كما قال ابن كثير والصحيح نحر البدن) (الفتح الرباني، ج ۳ ص ۱۷۴) ددې تفسير نسبت حضرت علي ؑ او ابن عباس ؑ ته ندي صحيح لكه څرنگه چې ابن كثير فرمايلي دي صحيح داده چې ددې څخه قرباني مراده.

زمونږ د زمانې متعصب لا مذهب امين الله پشاورۍ چې كله دخپلو مشرانو په گندگيو نوره پرده نه شوه اچولې نواقراري وکړو چې ددې څخه استدلال غلط دی . (الحق الصريح، ج: ۴ ص ۱۲۱ سطر اخر) لکن دهمدي لا مذهب لېرو وروسته صبرونه شو، د شرارت رگي يې بيرته په حرکت راغلو او دخپلو مشرانو په تقليد كې يې ترينه بيرته غير مستقيم استدلال وکړو.

يوه صفحه وروسته يعنې په صفحه (۱۲۲) سطر (۲۲) كې يې د قرطبي په حواله د موضوعي اثر انقل كړ او په سطر (۲۴) كې يې ورته حسن هم وويلو. (دروغ گورا حافظه نباشد)

دوهم دليل

ددې متواتر لمونځ پر خلاف د لا مذهبو شيخ الاسلام مولوی ثناء الله ليكلي دي چې په سينه باندې د لاسونو د كينودلو روايات په بخاري، مسلم، او ددوي په شرحو كې ډير زيات دي . (فتاوی ثنائیه ج ۱ ص ۴۴۳) فتاوی علماء حديث ج ۳ ص ۹۱

مگر افسوس چې داداسې دروغ دي لكه څرنگه به چې مرزا قادياني ويلي چې په بخاري كې دي چې د اسمان څخه به او ازراشي چې دا خليفة الله المهدي دی . اولكه شيعه گان چې وايي چې په بخاري كې راغلي دي چې (لولا ستان لهلك ابو حنيفة) كه هغه دوه كاله نه وای چې ابو حنيفة د جعفر الصادق سره تير كړل نو هلاك شوی به وو، نه د مرزا قادياني اونه د شيعه گانو دا خبرې په بخاري كې شته، اونه ددې لا مذهب دا خبره په بخاري او په مسلم كې شته، قادياني او شيعه گانو يواځې د بخاري پورې دروغ تړلي دي، او لا مذهب ترېنه وړاندې لاړو او د بخاري او د مسلم دواړو پورې يې دروغ وتړل .

دریم دلیل

ددې متواتر لمونځ په خلاف په قران پاک، بخاری، او مسند باندې د دروغ ویلو څخه وروسته یې دیوبل دلیل تلاش وکړو چې په ابن ماجه، ترمذی، دارقطنی او مسند احمد، یو حدیث د حضرت ابن هلب رضی الله عنه عن ایبه رضی الله عنه مروی دی چې: کان النبی ﷺ ینصرف عن یمینه وعن یساره ورأى - یضع هذه علی صدره. مسند احمد رقم ۲۱۸۶۴ (فتاوی ثنائیه، ج ۱ ص ۴۵۸) اول خو په دې حدیث کې د لمانځه په داخل کې د لاسونو د کيښود ذکر نه شته بلکې د سلام څخه وروسته حالات په کې ذکر شوي.

(۱) علامه نیموي فرمایي چې اصل الفاظ په مسند احمد کې داسې دي. (یضع هذه علی هذه) (مسند احمد، ج ۵ ص ۲۲۶ تعلیق اثار السنن ص ۷۵)

نوبه دې کې دوه غلطیاني شوي دي:

اوله غلطی: په اصل کې روایت داسې دی (یضع هذه علی هذه) یعنې کيښودو به یې ښي لاس په چپ لاس. [قال العلامة نیموي والصحيح يضع هذه علی هذه. [تعلیق اثار السنن ص ۷۵ باب وضع الیدین علی الصدر].

لکه څرنگه چې د مسند احمد په یو ځای کې هم داسې الفاظ دي او په بل ځای کې د کاتب د غلطۍ له وجهې ترې (یضع هذه علی صدره) جوړ شوی دی، ځکه چې په مجمع الزوائد، کنز العمال، او جمع الجوامع کې د صدره لفظ نه شته، حالانکه د مسند احمد ټول زیادات په دې کتابونو کې درج دي. علامه نیموي رحمه الله په اثار السنن کې په مطبوظو دلائلو د غلطۍ ثابته کړي ده، نو اوله غلطۍ د کاتب د دوهمه هغه بدلول دی په صدره باندې.

دوهمه غلطی: دوهمه غلطی مولوی ثناء الله کړې ده چې داوول (هذه) څخه یې (یده) جوړ کړی دی. (فتاوی ثنائیه، ج ۱ ص ۴۵۸) او دده په تقلید کې امین الله پشاورۍ هم همداسې غلط ولیکل. (امین الفتاوی، ج ۱ ص ۲۱۷)

(۲) ددې سند راویان سفیان، سماک، قبیصه، او هلب دی دا حدیث (۱) ترمذی او (۲) ابن ماجه د سماک الخ څخه روایت کړی دی چې د علی صدره لفظ په کې نشته (۳) دارقطنی د عبدالرحمن او د (۴) وکیع عن سفیان څخه روایت کړی دی چې په هغې کې هم د علی صدره لفظ نشته همدارنگې امام احمد (۵) د وکیع عن سفیان (۶) او د شریک عن سماک څخه روایت کړی دی چې په دې دواړو ځایونو کې په کې د علی صدره لفظ نشته، نو چې په شپږو ځایونو کې نشته نو دا ددې غټ دلیل دی چې د لفظ تحریف دی.

(۳) ددې روايت مركزي راوى سماك بن حرب دى او هغه منفرد دى: (قال النسائي اذا انفرد باصل لم يكن بحجة لانه كان يلحق فيتلحق. ميزان الاعتدال ج ۲ ص ۲۳۳). سفيان ورته ضعيف وايي شعبه ورته ضعيف وايي امام احمد ورته مضطرب الحديث وايي (ميزان الاعتدال ج ۵ ص ۲۱) عبد الله بن المبارك ورته ضعيف وايي ابن خراش فرمايي في حديثه لين ابن حبان فرمايي يخطئ كثيرا، ابن عمار فرمايي چې يقولون ان كان يغلط ويختلفون في حديثه (تهذيب ج ۳ ص ۶۷)

(۴) همدا سماك كوفي دى او غير مقلدين د كوفيانو رواياتو ته اعتبار نه ورکوي. حقیقه الفقه ص ۱۰۱.

(۵) قبيصه پکې بمجهول دى، قال ابن المديني مجهول لم يرو عنه غير سماك قلا النسائي مجهول (تهذيب التهذيب)

(۶) ددې حديث په سند کې سفيان دى او غير مقلدين د ترک درفع اليدين په حديث کې سفيان ته اعتبار نه ورکوي. الحق الصريح ج ۴ ص ۸۶ دوهمه چپښاى.

(۷) سفيان چې ددې حديث راوى دى په دې حديث به شي عمل نه کولو، بلکې لاسونه به يې دنوم څخه لاندې تړل. [تعليق التعليق على اثار السنن ص ۷۲ باب وضع اليدين على الصدر وشرح المذهب ج ۳ ص ۲۱۳، ومعنى ابن قدامة ج ۱ ص ۵۱۹.

(۸) ابن عبد البر په (التمهيد) کې په دې حديث کې د على صدره لفظ ندى راوړى.

(۹) علامه هيشمى په (مجمع الزوايد) کې په دې حديث کې د على صدره لفظ ندى راوړى حالانکې ده د مسند احمد ټول زايده احاديث راوړي دي.

(۱۰) علامه سيوطى په جمع الجوامع کې د مسند احمد روايات راوړي دي لکن د على صدره د لفظ په کې بالکل نشان هم نشته.

(۱۱) على متقى په كنز العمال کې د مسند احمد روايات راوړي دي لکن د على صدره لفظ په کې نشته.

څلورم دليل

د قران پاک د تحريف معنوي، په بخارى او په مسلم د دروغو، اود مسند احمد د تحريف لفظي څخه وروسته چې هم کله مسئله ثابته نه شوه نواخري تكيه يې په ابن خزيمه باندې وکړه، په ابن خزيمه کې يو حديث دى (أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ نَا أَبُو بَكْرٍ نَا أَبُو مُوسَى، نَا مَوْمَلٌ، نَا سُفْيَانٌ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ قَالَ: «صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَوَضَعَ يَدَاهُ الْيُمْنَى عَلَى يَدَيَّ الْيُسْرَى عَلَى صَدْرِهِ»

دواثل بن حجر رحمه الله څخه چې (نبي كريم عليه السلام په سينه باندې لاسونه کيښودل). (التلخيص الحبير، ج ۱ ص ۲۲۱) باب صفة الصلوة (اثر السنن ص ۷۲ باب وضع اليدين علي الصدر)

علامه سيد انور شاه کشميري رحمه الله په فيض الباري کې فرمايي چې: دا حديث معلول دی او پلغو او خصوصاً د ايمه يې اربعه وود اجماع او د عمل څخه مخالف دی، فرمايي چې: (ثم انه وقع عنه ابن خزيمة في حديث وايل لفظ: على الصدر أيضاً، وهو معلول عندي قطعاً لأنه لم يعمل به أحد من السلف ولاذهب إليه أحد من الأئمة. [فيض الباري] رفع اليدين إذا قام من الركعتين. رده معلول الي يوخو وجي دادي:

(۱) ددې حديث په سند کې مؤمل بن اسماعيل رحمه الله، سفيان رحمه الله، عاصم بن كليب رحمه الله ارواثل عليه السلام دی. اول راوی اتفاقاً ضعیف دی حافظ ماردينی دده په باره کې فرمائي: چې (کثر خطاه) دده خطاګانې ډیرې دي.

امام بخاری دده په باره کې فرمائي (منکر الحديث) دده احاديث نه شي منلې او ابو حاتم فرمائي: (کثير الخطاء) دده خطاګانې ډیرې دي. ابو ذرعه فرمائي (في حديثه خطا كثير) دده په احاديثو کې ډیره زیاته غلطۍ ده. صاحب التريب فرمائي: (صدوق سيئ الحفظ) يعنې رشتينی دی خو حافظه يې خرابه وه.

ابن جبان فرمايي (ربما خطأ)، ابن قانع فرمايي (يخطئ)

ابن سعد فرمايي (كثير الغلط) دده غلطۍ ډیرې دي. ميزان الاعتدال ج ۴ ص ۲۲۸ تهذيب الكمال ج ۲۰ ص ۲۱۱ (تقريب ص ۵۸۴) (اثر السنن، ص ۷۲ باب وضع اليدين على الصدر). حافظ ابن حجر هم ورته ضعیف ويلي دي. (فتح الباری، ج ۷ ص ۲۰۶) حتی چې غیر مقلد الباني ليکي چې: اسناده ضعیف لان مؤملاً وهو اساعيل سيئ الحفظ (حاشية ابن خزيمة ج ۱ ص ۲۷۲)

زمونږ د زمانې متعصب لا مذهب به امين الله پشاورۍ د شوکاني دروغ رانقل کړي دي چې (صححه ابن خزيمة) (الحق الصريح، ج ۴ ص ۱۲۰ سطر ۲)

دا دروغ اول شوکاني ويلي وو، او دده دا دروغ نور ولا مذهبو د عربي څخه اردو ته ترجمه کړل، او دا دروغ نغز مونږ د زمانې غیر مقلدينو پښتو ته ترجمه کړل، او دا سپړه دروغ ځکه دي چې ابن خزيمة د مؤمل په طريقه د تخریج څخه وروسته سکوت کړی دی. وگوره صحيح ابن خزيمة، ج ۱ ص ۲۴۳ رقم الحديث ۴۷۹.]

(۲) دده څخه وروسته نوزدې راويان دکوفې دي اود لامذهبو دا عقیده ده چې دعراقيانوله طرفه چې زرحديشه درته ورسېږي نو نهه سوه نوي يې بالکل وغورزوه او په پاتې لسوکې يې هم شک کوه. (حقیقه القدص ۱۰۱) دلته څرنگه دکوفيانوپه څنگ کې سجده سهوه کوي؟

(۳) همدارنگې لامذهبان دابن مسعود رضي الله عنه دترک درفع الیدین په حدیث کې په سفیان او عاصم بن کلب رحمهم الله سخت اعتراضونه کوي او وائي چې ددوی احادیث قابل داستدلال ندي، لکن دلته يې داروايت دسترگم تور څرنگه شو؟

لامذهبه امين الله دعاصم بن کلب په باره کې تقليدي اقوال رانقلوي اوليکي: (عاصم بن کلب ليس بمن يحتج به وعاصم بن کلب عن ابيه عن جده ليس بشي. [الحق الصريح، ج ۴، ص ۹۵] دسفیان په باره کې ليکي چې سفیان مدلس وو. (انه كان يدلس عن الضعفاء. [الحق الصريح، ج ۴، ص ۸۶].

(۴) کله چې ددې حدیث دسندداحال شو، نویهودي صفت لامذهبو ترینه دابن خزيمه سندلري کړو، اودمسلم شریف سندیي وړولگولو دحدیث متن يې دابن خزيمه څخه راواخستلو (ج ۱ ص ۲۴۳) اوسندیي ورته دمسلم شریف ولگولو هغه سنددادی (عن محمد بن يحيى عن عفان عن همام عن محمد بن حجارة عن عبد الجبار بن وائل عن علقمة بن وائل ومولى لهم عن ابيه). (مسلم ج ۱ ص ۱۷۳) وگورئ دايهوديت دغير مقلدينو په معتمد کتاب (فتاوى ثنائيه ج ۱ ص ۴۴۴) کې اوپه (فتاوى علماء حديث، ج ۱ ص ۹۱) کې الله تعالى دې مسلمانان دداسې حرکت څخه محفوظ ساتي.

(۵) ددې ټولو خبروسره سره ددې حدیث دراوی سفیان ثوري رحمه الله چې د مؤمل استاذدی دده په نيز لاسونه به دنوم څخه لاندې تړلی شي. (تعليق التعليق ص ۷۲ باب وضع الیدین علي الصدر) بحواله شرح المنتقي ج ۲ ص ۷۸ معارف السنن ج ۲ ص ۴۳۰.

درس ترمذی پښتو (ج ۲ ص ۳-۴ شرح المذهب ج ۳ ص ۳۱۳) ومغنی ابن قدامه ج ۱ ص ۵۱۹) وفي البعض ۳۳۱ ج ۲. داسحق بن راهويه اوپه شوافعو کې دابواسحق مروزی په نيز هم لاسونه دنوم څخه لاندې تړلی شي. درس ترمذی حواله مذکوره، مغنی ابن قدامه ج ۲ ص ۳۳۱. ومسایل الامام أحمد مسئله نمبر ۲۱۱. اولامذهبه امين دلته هم ددروغو حواله ورکړه چې ابسحق لاسونه دنوم څخه پورته تړل. (الحق الصريح ج ۱ ص ۱۲۱ سطر ۱۱)

(۶) علاوه لاداجې دوائل بن حجر رضي الله عنه داحديث دحدیثوپه نورو کتابونو کې دثقاتو څخه مروی دی، دهغوی څخه یوهم د(علي الصدر) زیاتوالي ندی رانقل کړی، لکه څرنگه چې علامه نیموی رحمه الله په اثار السنن کې دابوداو

د نسائي، ابن ماجه، او مسند احمد په حواله د وائل بن حجر رحمه الله دا حديث په متعددو طريقو نقل کړي دي او په يو کي هم د علي انصاري کلمه نشته. (تعلیق اثار السنن ص ۷۲ نمبر التعليق ۱۰۶-۱۰۷)

په مسند ابوداود الطيالسي کي، او په صحيح ابن حبان کي هم د دې حديث زياتي طريقې دي چې په يو کي هم په سينه باندې د لاسونو د کيښودلو ذکر نه شته. (موارد الظمان، ص ۱۲۴ رقم الحديث ۴۴۷) مسند ابوداود الطيالسي حديث ۱۰۲۰

بلکې علامه ابن قيم رحمه الله په اعلام الموقعين کي پدې اعتراف کړی دی چې د مؤمل بن اسماعيل څخه نيولې هېچا د زياره ندی را نقل کړی. (اعلام الموقعين المثل الرابع والستون ترك السنة الصحيحة الخ) په خر کي ليکي (ولعله تصحيح من الناسخ)

همدارنگه ابن قيم رحمه الله فرمايي: فقد روي هذا الحديث عبدالله بن الوليد عن سفيان ولم يذكر ذلك وراه شعبة وعبدالواحد ولم يذكر خلاف سفيان. [بديع الفوائد ج ۱/ ص ۱۳۸]. لهذا دهغو ټولو راويانو په مقابل کي د مؤمل په شان د ضعيف راوی تفرد حجت نه شي کيدلی بلکه دا بن قيم د قول مطابق دا د کاتب غلطي ده. (۷) د حضرت وائل رحمه الله څخه دده ځوی علقمه رحمه الله دا حديث روايت کړی دی. مسند احمد ۴ ص ۳۱۶. ارتقضي ج ۱ ص ۱۱۷ نسائي ج ۱ ص ۱۴۱ همدارنگي دده څخه دده دوهم ځوی عبدالجبار عن علقمه واهل بيت يولي لهم روايت کړی دی مسلم ج ۱ ص ۱۷۳، ابوداود ج ۱ ص ۱۱۲، بهيقي ج ۲ ص ۲۶ مسند احمد ج ۴ ص ۳۱۸، ارمي ج ۱ ص ۱۶۴. لکن په دې کي يو کي هم د علي صدره لفظ نشته.

(۸) داروايت د عاصم بن کليب څخه شعبه (مسند احمد ج ۴ ص ۳۱۹) عبدالواحد (ايضا ج ۴ ص ۳۱۶) زمير بن معاوية (ايضا ص ۳۱۸) زايده (ايضا) بشر بن المفضل (ابوداود ج ۱ ص ۱۱۲) عبدالله بن ادريس (ابن ماجه ص ۵۹) سلام بن سليم (طيالسي ص ۱۳۷) خالد بن عبدالله (بهيقي ج ۲ ص ۳۱) روايت کړی دی او په دوي کي په يو کي هم د علي صدره لفظ نشته (۱).

(۱) قال العلامة النيموي زيادة علي صدره غير محفوظة فان الحديث رواه أحمد في مسنده من طريق عبدالله بن الوليد عن سفيان عن عاصم بن كليب عن أبيه عن وائل بن حجر وأحمد والنسائي من طريق زائدة عن عاصم عن أبيه عن وائل - وأبو داود من طريق بشر بن المفضل عن عاصم عن أبيه عن وائل وابن ماجه من طريق عبدالله بن ادريس وبشر بن المفضل عن عاصم عن أبيه عن وائل - وأحمد من طريق عبدالواحد وزهير بن معاوية وشعبة عن عاصم عن أبيه عن وائل كلهم بغير هذه الزيادة، وقد نص ابن القيم في اعلام الموقعين لم يقل علي صدره غير مؤمل بن اسماعيل عن سفيان الثوري فثبت أنه متفرد في ذلك وقد روي هذا الحديث من طريق علقمة وغيره عن وائل بن

پہ (فتاویٰ علما حدیث ج ۳ ص ۹۳) کہی دمسنند بزاز روایت ہم شتہ دوائل ۷۷۷ خنہ لکن ددی پہ سند کی محمد بن حجر دی او حافظ ذہبی دده پہ بارہ کہی فرمائی چہ (لہ مناکیں) دده لپارہ منکر احادیث دی . (الہیثمی فی الزوائد ج ۲ ص ۱۳۵) (والجوهر النقی، ج ۲ ص ۳)

حجر وليس فيه هذه الزيادة فلا شك أنها غير محفوظة لأن الراوي وإن كان عن الثقات إذا خالف الثقات أو وثق منه فروايته لا تقبل وتكون شاذة غير محفوظة. [فتح الملهم ج ۲/ ص ۳۹]. [باب وضع اليدين علي الصدر في الصلوة] ذكر فيه حديث محمد بن حجر الحضرمي حدثني سعيد بن عبد الجبار بن وائل عن أبيه عن أمه عن وائل قلت محمد بن حجر بن عبد الجبار بن وائل -قلت- محمد بن حجر بن عبد الجبار بن وائل عن عمه سعيد له منابر. قاله الذهبي . وأم عبد الجبار هي أم يحيى لم أعرف حالها ولا اسمها- قال البيهقي : ورواه مؤمل بن اسماعيل عن الثوري عن عاصم بن كليب -قلت- مؤمل هذا قيل إنه دفن كتبه فكان يحدث من حفظه فكثير خطؤه كذا ذكر صاحب الكمال، وفي الميزان قال البخاري منكر الحديث. وقال ابوحاتم : كثير الخطأ.

وقال ابو ذرعة: في حديثه خطأ كثير. ثم ذكر البيهقي عن علي ۷۷۷ أنه قال في هذه الآية (فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ)، قال وضع يده اليمنى علي وسط اليسرى ثم وضعهما علي صدره -قلت- تقدم هذا الأثر في الباب الذي قبل هذا الباب وفي سنده ومثله اضطراب ثم ذكر من رواية روح ابن المسيب حدثني عمرو بن مالك عن أبي الجوزاء عن ابن عباس فصل لربك وانحر، قال : وضع اليمين علي الشمال في الصلوة عند النحر -قلت- روح هذا قال ابن عدي: يروي عن ثابت ويزيد الرقاشي أحاديث غير محفوظة. وقال ابن حبان يروي الموضوعات لا تحل الرواية عنه. وقال ابن عدي عمرو النكري : منكر الحديث عن الثقات يسرق الحديث ضعفه ابو يعلى الموصلي ذكره ابن الجوزي. [الجوهر النقي لابن التركماني ج ۲/ ص ۳۰].

وحديث وائل هذا رواه أحمد في مسنده من طريق عبدالله بن الوليد عن سفيان عن عاصم بن كليب عن أبيه عن وائل بن حجر، وأحمد والنسائي من طريق زائدة عن عاصم عن أبيه عن وائل وابن ماجه من طريق عبدالله بن ادريس وبشر بن المفضل عن عاصم عن أبيه عن وائل وأحمد من طريق عبد الواحد وزهير بن معاوية وشعبة عن عاصم عن أبيه عن وائل كلهم بغير زيادة علي صدره غير مؤمل بن اسماعيل... الخ فثبت أنه متفرد في ذلك . [كذا في التعليق الحسن اعلاء السنن ج ۲/ ص ۱۹۵].

ويؤيده أن البيهقي مع شدة حرصه علي تخريج ما يؤيد مذهبه لم يخرج إلا من طريق مؤمل بن اسماعيل هذا، ولو كان له طريق آخر أمثل عنه لأخرجه ولا بد، أو كان عند غيره لنبه عليه البتة؛ علي أن ابن القيم يدعي أن لم يقل (علي صدره) غير مؤمل بن اسماعيل وتوسيع ابن القيم في مثل هذا لا ينكر. [معارف السنن ج ۲/ ص ۱۳۷].

[مسند البزار حديث نمبر ۴۴۸۸]

بني الين علي الصدر بحواله فتح الباري ج ۲ ص ۱۸۶] مسند البزار حديث نمبر ۴۴۸۸
که چې مولوی ثناء الله په قران کې تحریف معنوی وکړو، په بخاری او مسلم پورې یې دروغ وترل، په
مسند احمد کې یې تحریف لفظي وکړو، د صحیح ابن خزیمه سنډي بدل کړو، نو د نورو خیانتونو او دروغو
په اړوندو لپاره ورته د دمي ضرورت پیدا شو او ارام یې وکړو.

لکن ددې لپاره چې لویه گرمه وساتل شي نو د گوجرانواله مشهور لامذهبه مستري نور حسین میدان ته
راوړل او په خپله رساله کې چې په نامه د (اثبات رفع الیدین) ده په ص ۱۹-۲۰ کې یې د حضرت وائل رضی الله عنه په نوم
په حدیث ویکلو او د (علي صدره) کلمه یې په کې راوړه، او په لاندې کتابونو یې په لاندې صفحو حواله ورکړه.

(۱) صحیح مسلم، ج ۱ ص ۱۷۳	(۲) ابن ماجه ص ۶۴	(۳) داری ص ۱۰۷
(۴) دارقطنی ص ۱۱۸	(۵) ابوداود ص ۱۹۳	(۶) بخاری ص ۱۴
(۷) مسند احمد، ج ۳ ص ۱۴۸	(۸) جزء سبکی ص ۱۳	(۹) مشکوة شریف

یعنې په نهو کتابونو یې حواله ورکړه. په یوه ساه باندې په نهو کتابونو پورې دروغ تړل لویه حوصله
غواړي په حدیث کې راځي چې دروغ د منافق علامه ده، لکن تراوسه پورې مونږ داسې منافق نه وولیدلی چې په
یوه ساه یو حدیث په باره کې نه دروغه ووايي.

په فقهي پورې دروغ

مشهور لامذهبه مناظر محمد یوسف جې پورې پخپل کتاب (حقیقة الفقه ص ۱۹۳) کې اودده په تقلید کې
نومړنیزماني لامذهبه امین الله پشاورې په امین الفتاوی کې د هدائي او شرح وقائي پورې پدې مسئله کې ډیر دروغ
تړلي دي چې یو څو یې د نموني لپاره راقلوو.

اول دروغ: لامذهبه وائي چې په (هدایه ج ۱ ص ۳۵۰) کې یې لیکلي دي چې کوم حدیث دنامه لاندې
لاسوند تړلوی په باره کې راغلی دی په اتفاق د محدثینو ضعیف دی. (حقیقة الفقه ص ۱۹۳)

دوهم دروغ: لامذهبه وائي چې صاحب د هدائي په جلد اول ص ۳۵۰ او صاحب د شرح وقائي په ص
۱۲۲ کې لیکلي دي چې کوم حدیث په سینه باندې د لاسوند تړلوی په باره کې راغلی دی په اتفاق
د محدثینو صحیح دی. (امین الفتاوی، ج: ۱ ص ۲۲۰) حقیقة الفقه ص ۱۹۳

دريم دروغ : لامذهبه بياليکي چې دشرح وقائې په ص ۹۳) کې راغلي دي چې دنامه څخه

لاندې دلاسونو دتړلو په باره کې هيڅ مرفوع حديث نشته. (حقيقة الفقه ص ۱۹۳)

څلورم دروغ : دغودرغونو لامذهبو يوبل حيرانونکي دروغ داسې ويلي دي چې د(هدائي په صفحه

۳۵۱ جلد اول) کې راغلي دي چې: مرزا مظهر جان جانان مجددي حنفي په سينه باندې دلاسونو دتړلو حديث ته

دقوة له وجهې ترجيح ورکړي ده او خپله به يې هم په سينه باندې لاسونه کيښودل. (امين الفتاوى ج ۱ ص ۲۲۲)

(حقيقة الفقه ص ۱۹۳)

دا څلورو اړه خالص دروغ دي، که کوم لامذهبه دا خبرې په هدائي او شرح وقائې کې پيدا کړي نو پوره

يو کروړ دينار انعام به ورکړم، او په څلورم نمبر کې چې ددوی کوم دروغ رانقل کړل شول، داد ټولو څخه

زيات حيرانونکي دي، ځکه صاحب هدائي په سنه ۵۹۳ هـ) کې وفات شوی دی او مرزا مظهر جان جانان

دده دوفات څخه پنځه سوه اتلس (۵۱۸) کاله وروسته په سنه ۱۱۱۹ هـ) يوولس سوه يوولسمې هجري کې

پيدا شوی دی، نودده خبرې په سوونو کاله مخکني کتاب کې څرنگه راغلي، داداسې دروغ دي لکه

يو لامذهبه چې ووايي چې ميانذير حسين دهلوي او عبدالحق بنارسي چې دلامذهبو بنيادي اېښی دی په

جنگ بدر کې در رسول الله ﷺ سره شريک وو، او يا څوک ووايي چې امين الله، سيف او جميل الرحمن چې

افغانستان ته يې لامذهبيت راوړسولو د شاشجاع سره يو ځای دانگريزانو مقابلې کوله، يا يې دبلعم بن

باعور اخځه بلا واسطه زده کړې کړي دي.

پنځم دروغ : لامذهبه بياليکي چې په عمدة القاري شرح صحيح البخاري کې دا اعتراف دی چې

زمونږ حنفي علماء دضعيفو احاديثو څخه استدلال کوي. (امين الفتاوى ج ۱ ص ۲۲۶) (فتاوى علماء حديث

ج ۳ ص ۹۴) الحق الصريح ج ۴ ص ۱۲۴) حالانکه دا خبره په عمدة القاري کې نه شته.

شپږم دروغ : ييايې ليکلي دي چې ابن اميرالحاج په شرح دمنية المصلی کې اعتراف کړی دی چې

دلاسونو دتړلو په باره کې دوائل بن حجر رحمه الله دسينې والا حديث څخه بغير نور ټول احاديث ضعيف دي. (الحق

الصريح ج ۴ ص ۱۲۰ / امين الفتاوى ج ۱ ص ۲۲۶) فتاوى علماء حديث، ج ۳ ص ۹۵)

دا خبره هم په شرحه دمنية المصلی کې نه شته، ييايې پر شيخ الشيوخ حضرت شهاب الدين سهروردي

الشافعي پورې دروغ تړلي دي چې هغه دخپل کتاب (عوارف المعارف ص ۳۰۹) کې دواحرتر ترجمه په علی

الصدر يعني په سينه باندې دلاسونو په کيښودلو کې ده.

افسوس چې په دروغواو خيانتونو کې دا د لستونې ماران ديهودواود نصاراواود منافقانو څخه ډير مخکې
 دې، اخري د (فتاوی علماء حديث ج ۳ ص ۹۲) کې دا خبره ومنله او ويې ليکل چې (په سينه باندې
 دېونو د تېولو لپاره حديث باندې نه د ائيمه و و اربعه و و عمل و و، اونه د صحابه و و او تابعينو په زمانه کې پدې باندې
 عمل کړی و و، لکن د دوي د عمل نه کول د نسخ دليل نه شي کيدلې. (فتاوی علماء حديث ج ۳ ص ۹۲)
 تعجب دی چې ټول لمونځ دورو ماشومانو پورې هم رارسيدلی دی، لکن د سينې والا حديث نه صحابه و و ته
 بېدلو، نه تابعينو ته، اونه ايمه يې اربعه و و ته. اخر په س ۱۲۹۰ نه ه کې لامذهبانو د عوه و کره چې دا حديث
 پنه راوړسيدلو، او په دې دولسو سوو کلونو کې د تيرو شوو ټولو مجاهدينو، مشائخو او د عامو مسلمانانو
 لمونځونه دستو څخه خلاف و و.

دقران او حديثو پورې دروغ

- (۱) په سينه باندې د لاسونو د تېولو لپاره يې د دې ايت څخه استدلال کړی دی چې: قَصْلٌ لِرَبِّكَ وَانْحُسْ.
 زی علماء حديث، ج ۳ ص ۹۵ (فتاوی ثنائيه، ج ۱ ص ۵۳۴) الحق الصريح ج ۴ ص ۱۲۱) حالانکه د دې
 په بې باطل روايت باندې دی.
- (۲) په سينه باندې د لاسونو د تېولو احاديث په بخاری او مسلم کې ډير زيات راغلي دي. (امین الفتاوی
 ص ۲۲۲/ فتاوی ثنائيه، ج ۱ ص ۴۴۳/ فتاوی علماء حديث، ج ۳ ص ۹۱)
 دا داسې دروغ دي لکه مرزا قادياني به چې ويل چې د مسيح موعود راتلل په دې زمانه کې دقران، حديث
 ليار د کشفونو څخه ثابت دي.
- (۳) رسول الله ﷺ به په سينه باندې لاسونه کيښودل په صحيح بخاری کې هم يو حديث هم داسې راغلي
 (امین الفتاوی، ج ۱ ص ۲۲۴) (ثنائيه، ج ۱ ص ۴۵۷)
 دا داسې دروغ دي لکه مرزا قادياني به چې ويل چې په بخاري کې د (هذا خليفة الله المهدي) اوازونه به د
 د څخه اوريدل کيږي.
- (۴) په مسند احمد کې په (ص ۲۲۶ - ج ۱) کې د کاتب د غلطۍ له وجهې د: (يضع هذه علي هذه) پر ځای
 غ هذه علي صدره) جوړ شوی دی، او مولوی ثناء الله په کې نور تحريف هم وکړ او (يضع يده علي صدره)
 په جوړ کړو. (ثنائيه، ج ۱ ص ۴۵۸) علماء حديث، ج ۱ ص ۴۴۵)

(۵) په ابن خزيمه کې په سينه باندې د لاسونو د تړلو د يو حديث سند داسې راغلي دي (اخيرنا ابو طاهرنا ابوبكرنا ابو موسي نامومل ناسفيان عن عاصم بن كليب عن ابيه عن وائل بن حجر رحمه الله الحديث). ابن خزيمه، ج ۱ ص ۲۴۳.

دا سند ضعيف وونودلامذهب مشهور عالم مولوی عبدالرحمن مبارکپوري شارح ترمذی او دلامذهبوشیخ الاسلام مولوی ثناء الله امرتسری او علی محمد سعید د ابن خزيمه دا ضعيفه سند لری کړو او دمسلم شریف دا قوي سندی ورولگولو. (عن محمد بن يحيى عن عفان عن همام عن محمد بن حجاجه عن عبد الجبار بن وائل عن علقمة بن وائل ومولي لهم عن ابيه. [مسلم ج ۱ ص ۱۷۳] دادروغ وگوره دلامذهب په مرکزي کتابونو. (فتاوی ثنائیه، ج ۱ ص ۴۲۴) فتاوی علماء حديث، ج ۳ ص ۹۱). داسې دروغ دیهود په کتابونو کې هم نه موندل کیږي.

(۶) مولوی ثناء الله لیکلي دي چې ابن خزيمه دې حديث ته صحيح ویلی دی. (فتاوی ثنائیه، ج ۱ ص ۴۵۷) حالانکه دادروغ دي امام ابن خزيمه په دې حديث سکوت کړی دی وگوره ابن خزيمه. (ج ۱ ص ۲۴۳ رقم الحديث ۴۷۹).

(۷) په (فتاوی علماء حديث ج ۱ ص ۹۵) کې دي چې حافظ ابن حجر په بلوغ المرام کې دې حديث ته صحيح ویلی دی، حالانکه داسې دروغ قاديانانو هم نه وویلي، حافظ ابن حجر دې حديث ته ضعيف ویلي دي. (وگوره فتح الباری، ج ۹ ص ۲۰۶).

(۸) دگوچرانواله ابو خالد نور حسين گر جاگهی په خپله رساله په نامه د (اثبات رفع الیدین) ص ۲۲ کې د حضرت وایل بن حجر رحمه الله د حديث لاندې لیکلي دي چې دا حديث په لاندې کتابونو کې راغلي دي.

(۱) صحيح مسلم، ج ۱ ص ۱۷۳ (۲) ابن ماجه، ص ۶۲ (۳) داري ص ۱۰۷

(۴) دارقطنی، ص ۱۰۷ (۵) ابوداود، ج ۱ ص ۱۹۳ (۶) جزء بخاری، ص ۱۴

(۷) مسند احمد، ج ۳ ص ۱۴۸ (۸) جزء سبکی، ص ۱۳ (۹) مشکوة شریف

حالانکه په دې يو کتاب کې هم په سينه باندې د لاسونو د کينودلو الفاظ نشته په يوه ساه باندې پوره نهه دروغ دیهودو، نصاراوو، سکهانو، او هندوانو بلکې دهیچا په کتاب کې هم نه پیدا کیږي.

داحنافو يوخو دلايل

اول دليل دقرآن خخه

ذَكَرَ الْأَكْثَرُ مِنْهُمْ أَنَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا عَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ عَاصِمِ الْجَحْدَرِيِّ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ مُهَيَّبٍ سَمِعَ عَلِيًّا (ع) يَقُولُ فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ قَالَ وَضَعُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى تَحْتَ السَّرِيَّةِ.. (التمهيد، ج ۲۰، ص ۷۸، ص ۱۶۴ جديد) حضرت عقبه بن صهبان رحمه الله فرمائي چي ماد حضرت علي (ع) خخه اور يدي دي د (فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ) په تشريح کي، چي بني لاس په چپ لاس دنوم خخه لاندي کيږدي.

مستوثيق الروات

- ۱- امام ابو بکر الاثرم، ثقة حافظ، له تصانيف، (تقريب رقم الترجمة ۱۰۳).
- ۲- ابو داود الطيالسي، ثقة، ثبت، دصاح سته ووراي دي (تهذيب تقريب التهذيب رقم ۷۳۰۱)
- ۳- حماد بن سلمة، شيخ الاسلام، الحافظ، صاحب السنة، دمسلم او سنن اربعة ووراي دي (تذكرة الحفاظ رقم ۱۹۷)
- ۴- امام عاصم الجحدري: ثقة الجرح والتعديل للرازي، رقم (۱۱۱۷۶)
- ۵- امام عقبه بن صهبان د صحيح البخاري او صحيح مسلم ثقة راوي دي تقريب التهذيب رقم (۴۴۰).
- ۶- امام عبد البر المالکي شيخ الاسام حافظ المغرب تذكرة الحفاظ رقم (۷۰۱۳)
- ۷- علي رضي الله صاحبي دي.

دوهم او دريم دليل

د حضرت وائل (رضي الله عنه) دوه حديثه

- (۱) عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ (ع) قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضَعُ يَمِينَهُ عَلَى شِمَالِهِ تَحْتَ السَّرَّةِ (استاذ البخاري مصنف ابن ابي شيبة. ادارة القرآن دار العلوم الاسلاميه كراچي حديث نمبر ۳۹۰۹، باب نمبر ۱۶۷) (معارف السنن، ج ۲، ص ۴۳۷) (اعلاء السنن، ج ۲، ص ۱۴۳) باب وضع اليدين. (اثر السنن، ج ۱، ص ۷۷) باب وضع اليدين تحت السرة) بذل المجهود ج ۲، ص ۲۳.

واثل بن حجر رحمه الله فرمائي چې ما نبی علیه السلام وليدلو چې خپل بني لاس يې په چپ لاس باندې دنوم څخه لاندې کينودلو، علامه نيموي رحمه الله فرمائي چې ددې حديث سند بالکل صحيح دی، اود مصنف ابن ابی شيبه په متعددو نسخويي حواله ورکړی ده چې په هغوی کې دازياتوالی شته. (تعليق اثار السنن ص ۷۷ باب في وضع اليدين تحت السرة)

د مصنف ابن ابی شيبه محقق اود احاديثو مخرج الشيخ محمد عوامة د شيخ محمد عابد سندي اود شيخ محمد مرتضى زبيدي د متعلقه صفحو عکسونه په دريم جلد کې چاپ کړي دي، په کومو کې چې د تحت السرة لفظ شتهو شيخ محمد عوامة فرمايي چې: تحت السرة زيادة ثابتة في ت، ع كما يرى القاري الكريم صورتها في مقدمة هذا المجلد ونسخة ت كان انتهاء هذا المجلد منها سنة ۷۴۱هـ وعليها خط الامام العيني في مواضع كما ذكرته في المقدمة ص ۳۰ فلا يبعد أن الامام القاسم بن قطلوبغا قد وقف عليها ونقل عنها هذا الحديث في كتابه - التعريف وال اخبار بتخریج احاديث الاختيار... الخ. [مصنف ج ۳/ ص ۳۲۰، كتاب الصلوة] تحقيق وترقيم وتخریج محمد عوامة الطبعة الثانية ۱۴۲۸هـ ادارة القرآن او علامه ظفر احمد العثماني فرمايي چې: قلت ولو وجدت هذا الزيادة في نسخة واحدة فقط لكننا نسلم فلعل بصر الكاتب زاغ من محل إلى محل أخراه ولكن لما وجدت في نسخ عديدة فاحتمال زيع ابصار جميع الكتاب غير مسلم. [اعلاء السنن ج ۲/ ص ۱۹۹، باب وضع اليدين تحت السرة وكيفية الوضع].

د حديث څخه د انكار لپاره نوی طريقه

غير مقلدينو د حديثو څخه د انكار لپاره يوه نوی طريقه داسې رايستلی ده، چې کوم حديث چې ددوی د خواش څخه مخالف وي نو فورالیکي چې په فلانکي ملک کې چې ددې کتاب کومه قلمي نسخه ده په هغې کې دا حديث نشته، لدې وجهې دا حديث بالکل من گهړت دی، کله وائي چې دا تحريف دی، داخلک د تحريف په معنى کې تحريف کوي، کله د کتاب غلطی ته تحريف وائي او کله د نسخو اختلاف ته تحريف وائي.

موطا امام مالک: د موطا امام مالک تقريباً شپاړس نسخې دي دا ابو مصعب رحمه الله په موطا کې د نورو نسخو څخه سل احاديث زيات دي، په بعضو نسخو کې بعضو احاديثو ته مرسل ويلی شوی وی، او په بعضو نورو کې ورته مسند ويلی شوی دی، په بعضې بابونو کې هم زيات والي او کموالي، او تقديم او تاخير شته. (التعليق الممجد ص ۱۹ و ص ۲۰).

صحيح بخاري: امام بخاري رحمه الله صحيح البخاري په شپاړلسو کالو کې لیکلی ده، لکن د نظر ثاني اودزيات، اوکمي سلسله په کې دده رحمه الله د عمر تر اخره پورې روانه وه، له دې وجهې د فربري رحمه الله په نسخه کې چې ده د امام بخاري رحمه الله څخه په اخر کې اوریدلی ده، د حمان شاکر رحمه الله د نسخې څخه دوه سوه او د ابراهيم بن معقل رحمه الله د نسخې څخه په کې درې سوه احاديث زيات دي. (تدريب الراوی ص ۳۰).

• د امام بخاري څخه په زرگونو خلکو بخاري اوریدلی ده، لکن مشهورې نسخې په کې څلور دي (۱) د ابراهيم بن معقل الحنفي رحمه الله نسخه (۲) د حماد بن شاکر رحمه الله نسخه (۳) د محمد بن يوسف الفريري رحمه الله نسخه (۴) د ابو طلحه منصور بن محمد بن علی البزدوي رحمه الله نسخه، دا په یاد لرئ چې دا ټول مقلدين وو.

سنن ابی داود: داود او د مشهورې نسخې څلور دي چې په بعضو کې څه احاديث زيات او په بعضو کې کم دي، اخري نسخه دلولوي ده.

مصنف ابن ابی شيبه: د مصنف ابن شيبه په بعضو نسخو کې پدې حديث کې د تحت السرة لفظ شته، او په بعضو کې نشته، دا دواړه نسخې په دې ملکونو احنافو چهاپ کړي دي، په کومو نسخو کې چې د لفظ نشته هغه د ټولو څخه مخکې د حيدر اباد د کن څخه احنافو شايع کړی ده، او په کومو نسخو کې چې د لفظ شته هغه هم د اداره القرآن دارالعلوم اسلاميه کراچي څخه احنافو چاپ کړی ده، احناف د نورو کتابونو د حديثو په شان د دې کتاب دواړه نسخې مني او عمل ورباندې کوي، لکن غير مقلدين د الله عز وجل دې قول مصداق دی چې: (اَفْکَلَمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ اَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُوْنَ) کومه نسخه چې د دوی د خواهش سره موافقه وي دهغې په باره کې د منلود عوی کوي او کومه نسخه چې د دوی د خواهش څخه مخالفه وي، نو دهغې منلو ته بالکل نوي تيار، دلته هم د تحت السرة لفظ د دوی د خواهش څخه مخالف دی، نو د دې لفظ د شهيد ولولپاره يې قسما قسم منصوبي جوړې کړي دي.

ددې نسخې اطلاع د ټولو څخه مخکې د شيخ الاسلام ابن الهمام شاگرد الشيخ قاسم بن قطلوبغا ته وشوه، دده وصال په سنه ۸۷۹ هـ کې شوی دی، دده په مخطوطاتو باندې ډيرو سيع نظرو و، ډير لوی محدث وو، په دې صدی کې او د دې څخه وروسته تره يو ولس سوه پنځوسمې پورې د دنيا هيڅ عجمي او يا عربي محدث د دې څخه انکار ونکړو چې دا حديث په صحيح نسخه کې نشته.

په اخر کې د محمد معين ته تهوی شيعه يو شاگرد حیات سنډه دي د دې څخه انکار وکړو، د حیات سنډه وصال په سنه ۱۱۶۸ هـ کې شوی دی، حیات سنډه هم شيعه وو، او د تقیي په بناء به يې خاتنه حنفي ويلو، ده د خان سره محمد فاخراله ابادی شيعه هم ملگری کړی وو، د دوي رافضي عقايد مولانا عبدالرشيد نعماني په

دراسة اللبيب کې تفصیلاً ذکر کړی دي، کله چې ورته مولانا قائم سندهی رحمۃ اللہ علیہ او مولانا هاشم سندهی رحمۃ اللہ علیہ په صحیحونښخو کې دالفاظ وروښودلو، نو د ډارمې روځ یې بدل کړواو دا بهانه یې جوړه کړه چې حدیث شته لکن دالفاظ په کې دکاتب غلطی ده، لکن په دلیل کې یې د (۸۷۹هـ) څخه تر (۱۱۶۸هـ) پورې دهیڅ محدث قول هم پیش نکړی شو.

دنن زمانې دغیر مقلدینو سره هم دلیل نشته صرف درافضي محمد فاخر آله بادي او درافضي حیات سندهی زوند تقلید کوي.

(۲) امام طبراني او امام ابو نعیم اصبهاني د خپل سند سره د علقمة رحمۃ اللہ علیہ څخه او هغه د حضرت وایل رضی اللہ عنہ څخه روایت کوي چې: **أَنَّهُ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَالَ: «وَلَا الضَّالِّينَ» [الفاحة: ۷] قَالَ: «آمِينَ» وَأَخْفَى بِهَا صَوْتَهُ، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى، وَجَعَلَهَا عَلَى بَطْنِهِ.** [المعجم الكبير حديث نمبر: ۱۷۵۷۶] ومعرفة الصحابة لأبي نعیم حديث نمبر: [۷۲۶۶] ما در رسول الله سره مونځ وکړو، چې کله یې ولا الضالین وویل نو ورپسې یې په پټه آمین وویل، بیا یې ښی لاس په چپ لاس باندې په ګیده کینډولو. ددې حدیث یو روایي حجاج بن نصر مختلف فیه راوي دی، یحیی بن معین ورته صدوق ویلي دي. [الکامل لابن عدي ج ۲/ ص ۲۳۱. ابو نعیم ددې حدیث د نقل کولو څخه وروسته لیکي چې رواه الثوري والعلاء بن صالح ومحمد بن سلمة بن كهيل نحوه. [معرفة الصحابة حواله بالا]. قال الهيثمي: حجاج بن نصر ضعفه ابو حاتم وغيره، وثقه ابن معين وابن حبان. [مجمع الزوائد ج ۱/ ص ۲۴۹] او نوم او د نوم څخه لاندې حصه په ګیده کې داخله ده او سینه ترینه خارج ده.

۴-۱۲ پورې دلايل:

د حضرت علي رضی اللہ عنہ (۹) حدیثونه

(۱) **وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ زَيْدِ السَّوَائِي، عَنْ أَبِي جَحِيفَةَ، عَنْ عَلِيٍّ رضی اللہ عنہ قَالَ: «مِنْ سُنَّةِ الصَّلَاةِ وَضْعُ الْأَيْدِي عَلَى الْأَيْدِي تَحْتَ السَّرْرِ».** (مصنف ابن أبي شيبة الشافعي استاذ البخاري، ج ۱ ص ۳۹۱) وضع اليمين على الشمال رقم ۱۳.

د حضرت علی رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې دلماڼځه سنت دادي چې لاسونه دنوم څخه لاندې کیږدی.

(۲) وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَحْبُوبٍ، حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ، أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «مِنَ السُّنَّةِ وَضْعُ الْكُفِّ عَلَى الْكُفِّ فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السُّرَّةِ» (ابوداودنسخه ابن اعرابي ص ۷۶، حديث نمبر ۶۴۵). (اعلاء السنن، ص ۱۶۶) (معارف السنن، ج ۲ ص ۴۶۱/بذل المجهود ج ۲ ص ۲۳). بہی شکہ چہ یوورغوی پہ بل ورغوی باندی دنوم نخہ لاندی کینبودل دستوخخہ دی.

(۳) وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ زَيْدٍ السُّوَّائِيِّ، عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام، قَالَ: "إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ فِي الصَّلَاةِ وَضْعُ الْأُكْفِ، تَحْتَ السُّرَّةِ"

[مسایل أحمد بن حنبل رواية ابنه عبد الله ج ۱/ ص ۷۲، باب صفة الصلوة] برواية ابی داود ص ۳۱

(۴) وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَسَدِيُّ لَوْزْنٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ زَيْدٍ السُّوَّائِيِّ، عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام، قَالَ: "إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ فِي الصَّلَاةِ وَضْعُ الْأُكْفِ، عَلَى الْكُفِّ تَحْتَ السُّرَّةِ." [مسند أحمد حديث نمبر: ۸۳۳ من مسند علي عليه السلام].

(۵) وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا إسماعيل بن قتيبة، قال حدثنا أبو بكر، ثنا أبو معاوية ثنا عبد الرحمن بن إِسْحَاقَ عَنْ زِيَادِ بْنِ زَيْدٍ السُّوَّائِيِّ عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ فِي الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ وَضْعُ الْأَيْدِي عَلَى الْأَيْدِي تَحْتَ السُّرَّةِ. [الأوسط لابن المنذر حديث نمبر: ۱۲۴۲].

(۶) وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ، حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «إِنَّ مِنْ سُنَّةِ الصَّلَاةِ وَضْعَ الْيَمِينِ عَلَى الشَّمَالِ تَحْتَ السُّرَّةِ» [حواله مذكوره حديث نمبر: ۱۱۳].

(۷) وَبِهِ قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ الْخَارِثِ الْفَقِيه، أَنبَأَ عَلِيُّ بْنُ عُمَرَ الْخَافِظُ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ بْنِ زَكْرِيَّا، ثنا أَبُو كُرَيْبٍ، ثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي زِيَادُ بْنُ زَيْدٍ السُّوَّائِيِّ، عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: "إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ فِي الصَّلَاةِ وَضْعُ الْكُفِّ عَلَى الْكُفِّ تَحْتَ السُّرَّةِ" [بيهقي حديث نمبر: ۲۴۳، باب وضع اليدين على الصدر في الصلوة السنة].

(۸) وَبِهِ قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ الْخَارِثِ، أَنبَأَ عَلِيُّ بْنُ عُمَرَ الْخَافِظُ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ، ثنا أَبُو كُرَيْبٍ، ثنا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ الثُّعْمَانِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ

عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: "إِنَّ مِنْ سُنَّةِ الصَّلَاةِ وَضْعُ الْيَمِينِ عَلَى الشَّامِلِ تَحْتَ السَّرَّةِ". [حواله مذكوره حديث نمبر: ۲۴۳۶]. ددې ټولو معنى داده چې سنت طريقه دنوم څخه لاندې د لاسونو کينودل دي.

(۹) وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبَرْزَازِ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَرْفَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ بْنِ زَكْرِيَّا الْمَخَارِنِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ زَيْدٍ السَّوَّائِيُّ، عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: "إِنَّ مِنْ السُّنَّةِ فِي الصَّلَاةِ وَضْعُ الْكَفِّ عَلَى الْكَفِّ تَحْتَ السَّرَّةِ". دارقطني حديث نمبر ۱۱۱۲ باب اخذ الشمال باليمين في الصلوة.

سنت دايمي عمل ته وائي که لا مذهبو ديو خليفة الراشد دخولي څخه دا ثابته کړه چې په سينه باندې د لاسونو تړلو ته يې سنت يعنې دائمي عمل ويلي وي نو يولک روپي انعام به ورکړم، غير مقلدينو ليکلي دي چې د صحابي دست لفظ ذکر کول مرفوع حديث وي. (فتاوى علماء حديث، ج ۵ ص ۱۴۷)

ددې رواياتو مدار په عبد الرحمن بن اسحق دى او هغه ضعيف دى

۱- لکن ددې تائيد د صحابه وواو د تابعينو د ديرو اثارو څخه کيږي.

لکه د ابو مجلز رضي الله عنه، دانس رضي الله عنه، د ابو هريرة وغيره وود اثارو څخه الجوهر النقي على السنن الكبرى للبيهقي، ج ۲ ص ۳۱ ص ۳۲ مصنف ابن ابى شيبة، ج ۱ ص ۳۹۰ ص ۳۹۱) نو ددې څخه استدلال صحيح دى.

۲- د محدثينو يو اصل دادى چې د کوم حديث څخه چې مجتهد استدلال وکړي هغه حديث په صحيحو احاديثو کې شمار کولى شي، علامه ابن الهمام فرمايي چې: المجتهد اذا استدلل بحديث كان تصحيحه (التحرير لابن الهمام بحواله رد المحتار ج ۷ ص ۸۳) او ددې حديث څخه مجتهدينو استدلال کړى، علامه ابن حجر رحمها الله فرمايي چې: وقد اصبح بهذا الحديث احمد وابن المنذر وفي جزمهما بذلك دليل على صحته عندهما (التلخيص الجيز تحت رقم الحديث ۸۰۷)

محدث العرصر علامه ظفر احمد العثماني رحمه الله ليکي چې: في جزم كل مجتهد بحديث دليل على صحته عنده، (قواعد في علوم الحديث ص ۵۸)

ددې اصولو مطابق ترينه دا لاندې محدثين استدلال کوي چې دا ددوي په نيز د صحت دليل دى.

(۱) امام اسحاق بن راهويه، (الوسط لابن المنذر ج ۳ ص ۹۴)

(۲) اما احمد بن حنبل (مسائل احمد برواية ابى داود ص ۳۱)

(۳) امام طحاوي (احكام القرآن للطحاوي ج ۱ ص ۱۸۷)

(۴) ابو بکر الجصاص الرازي (احكام القرآن ج ۳ ص ۴۷۶)

- (۵) ابو الحسين القدوري (التجريد للقدوري ج ۱ ص ۴۷۹)
  - (۶) امام ابو بکر السرخسی (المبسوط للسرخسی ج ۱ ص ۲۴)
  - (۷) امام ابو بکر الکاسانی (بدايع الصنائع ج ۱ ص ۴۶۹)
  - (۸) علامه ضياء الدين المقدسي (الاحاديث المختاره ج ۳ ص ۳۸۷)
  - (۹) امام ابو محمد المتجی (اللباب فی الجمع بين السنة والكتاب ج ۱ ص ۲۴۷)
  - (۱۰) علامه ابن القيم (بدائع الفوائد ج ۳ ص ۷۳)
- ۳- زير علی زی غیر مقلد ليکي چې د روايت صحيح او تحسين د ادهر راوي صحيح او تحسين وي
مقدمه جزء رفع الیدن ص ۱۴، او ديرو محدثينو د دې حديث صحيح او يا تحسين کړی دی مثلاً:
- (۱) امام حسن، رقم ۳۵۶۳.
  - (۲) امام حاکم صحيح الاسناد رقم ۱۹۷۳، کتاب الدعاء والتکبير
  - (۳) امام ذهبي: صحيح الاسناد ايضاً.
  - (۴) امام ضياء الدين المقدسي: الاحاديث المختاره ج ۳ ص ۳۸۷) زير علی زی وايي چې ضياء الدين المقدسي رحمه الله چې کوم حديث تخریج وکړي هغه د دې حديث د صحت دليل وي (تعداد رکعات قيام رمضان ص ۲۳)
  - (۵) غير مقلد الباني ليکي چې حسن (ترمذي رقم ۳۵۶۳ باحکام الالباني.
  - ۴- غير مقلدين په عبد الرحمن بن اسحاق باندې جر چې رانقلوي لکن کومو محدثينو چې دده توثيق کړی دي هغه دقيقي په صندوق کې بند وي، ديرو محدثينو دده توثيق کړی دی مثلاً:
  - (۱) امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمايي چې: (صالح الحديث) مسائل احمد برواية ابي داود ص ۳۱) او صالح الحديث د تعديل الفاظ دي (قواعد علوم الحديث ص ۲۴۹)
  - (۲) امام عجلي ورته ثقة ويلي دي (معرفة الثقات ج ۲ ص ۷۲)
  - (۳) امام ترمذي دې حديث ته حسن وايي (ترمذي رقم ۳۵۶۳.
  - (۴) امام مقدسي دده حديث ته صحيح وايي (الاحاديث المختاره ج ۳ ص ۳۸۷)
  - (۵) امام بزار ورته صالح الحديث وايي (مسند بزار تحت حديث رقم ۴۹۶)
  - (۶) علامه عثمانی ورته حسن وايي (قواعد في علوم الحديث ص ۷۵)
- لامذهبه امين الله پشاوری چې د دې په مقابل کې کوم دوه اثاره د سنن علي عليه السلام پيش کړي دي، ديهقي په سند کې روح بن المسيب دی او د هغه په باره کې ابن حبان فرمائي چې يروى الموضوعات لاتحل الرواية عنه

(الجوه النقي ص ۳۰۲) اود قرطبي په حواله يې چې کوم نقل کړي دي ابن کثير فرمائي چې (نسبة هذا التفسير الى علي لا تصح) وهکذا في الفتح الرباني، ج ۳ ص ۱۷۴) خپله همدې لاهذه دهمدي صفحي په اول کې په دې تفسير رد کړې دي (الحق الصريح، ج ۴ ص ۱۲۲ اسطر اول).

عجيب کار دی يو خلې ورته ضعيف او موضوعي وائي اولې وروسته ترينه بيرته استدلال کوي، اودا دې چې (دروغگور احافظه نباشد)

۱۳- دليل

وَعَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه قَالَ: ثَلَاثٌ مِنْ أَخْلَاقِ التُّبَّوَّةِ: تَعْجِيلُ الْإِفْطَارِ وَتَأْخِيرُ السَّحُورِ وَوَضْعُ الْيَدِ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السَّرَّةِ. [بذل المجهود ج ۲/ ص ۲۴، باب وضع اليمنى على اليسرى في الصلوة]. (الجوه النقي على السنن الكبرى للبيهقي، ج ۲، ص ۳۱ - ۳۲) ابن حزم، ج ۴ ص ۱۱۳) دا حديث په مسند زيد باب تعجيل الافطار کې د سند سره ذکر شوی دی.

حضرت انس رضي الله عنه فرمائي چې درې شيان د ټولو پيغمبرانو اخلاق دي، په روژه ماتي کې مخکې والې کول په پيشمني کې وروسته والې کول، او بڼي لاس باندې په چپ لاس کينډول دنوم څخه لاندې. فان قيل: چې ددې حديث يو راوي سعيد بن زربي مجروح دی؟

قلنا: په سعيد بن زربي کلام شوی دی، لکن ددې روايت مؤيد شته لهذا دا روايت صحيح دی، شاهد دادی: (وَعَنْ عَلِيٍّ رضي الله عنه قَالَ: ثَلَاثٌ مِنْ أَخْلَاقِ الْأَنْبِيَاءِ عليهم السلام: تَعْجِيلُ الْإِفْطَارِ وَتَأْخِيرُ السَّحُورِ وَوَضْعُ الْكَفِّ تَحْتَ السَّرَّةِ) (مسند زيد، ج ۲، باب الافطار) ددې حديث معنوي تائيد د حضرت علي دمخکينو رواياتو او د وائل بن حجر رضی الله عنه د روايت څخه هم کيږي.

دوهم جواب: په جامع الترمذي کې ديو حديث په سند کې سعيد بن زربي دی او ناصر الدين الباني غير مقلد ورته صحيح ويلي دي (جامع الترمذي، باحکام الاباني رقم ۳۵۴۴، باب خلق الله مائة رحمة شاملة

۱۶-۱۷ دلايل:

د ابوهريرة رضي الله عنه درې حديثونه

(۱) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: أَخَذُ الْأَكْفَ عَلَى الْأَكْفِ فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السَّرَّةِ (المجوهر النقي، باب وضع اليدين على الصدر) [والبيهقي حديث نمبر: ۲۳۳۶، باب وضع اليدين على الصدر في الصلوة من السنة].

حضرت ابوهريرة رضي الله عنه فرمائي چې يو ورغوى په بل ورغوي کينودل په لمانځه کې دنوم څخه لاندې دي.

(۲) وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدُ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ الْكُوفِيِّ، عَنْ سَيَّارِ أَبِي الْحَكَمِ، عَنْ

أَبِي وَائِلٍ رَجُلٍ مَدَنِيٍّ، قَالَ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: «أَخَذُ الْأَكْفَ عَلَى الْأَكْفِ فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السَّرَّةِ». [ابوداؤد حديث نمبر: ۳۰، ترجمه يې د مخکې پشان ده.

(۳) وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدٍ، قَالَ: ثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدُ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ

بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ سَيَّارِ أَبِي الْحَكَمِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: «مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يَضَعَ الرَّجُلُ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى تَحْتَ السَّرَّةِ فِي الصَّلَاةِ» وَبِهِ قَالَ سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، وَإِسْحَاقُ بْنُ الرَّحْمَنِ، وَقَالَ إِسْحَاقُ رضي الله عنه: تَحْتَ السَّرَّةِ أَقْوَى فِي الْحَدِيثِ، وَأَقْرَبُ إِلَى التَّوَضُّعِ... إلخ [الأوسط لابن المنذر تحت حديث رقم ۱۳۳].

ابوهريرة رضي الله عنه فرمايي چې: سنت طريقه داده چې لاسونه يو د بل د پاسه دنوم څخه لاندې كيدي،

او همدا د سفيان ثوري او ادسحاق مذهب هم دی، او اسحاق فرمايي چې: دنوم څخه د لاندې کينودلو

احاديث قوي دي او دا طريقه عاجزۍ ته ډېره نژدې ده.

۱۷ دليل

وَبِهِ قَالَ: حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ أَبِي يُوْسُفَ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ رَجُلٍ مَدَنِيٍّ، «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَعْتَمِدُ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ، يَتَوَضَّعُ بِذَلِكَ لِلَّهِ تَعَالَى»، [كتاب الآثار لأبي

يوسف رضي الله عنه رواية نمبر: ۳۳۳].

يعني رسول الله صلى الله عليه وسلم به د تواضع لپاره ښی لاس په چپ لاس باندې کينودلو. او پدې کې شک

نشته چې تواضع په تحت السرة کې ده لکه څرنګه چې د ابراهيم نخعي رضي الله عنه همدا مذهب وولکه

راتلونکي روايت وګوره.

۱۸ دليل

وَيَه قَالَ: حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ رَبِيعٍ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ رَحِمَهُمُ اللَّهُ قَالَ: «يَضَعُ يَمِينَهُ عَلَى شِمَالِهِ فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السَّرَقَةِ» [ابن ابى شيبه: باب وضع اليمين على الشمال].
 ابراهيم نخعي رحمه فرمائي چې ږدي، به بنسې لاس په چپ لاس باندې دنوم څخه لاندې، ددې راوي رينع صدوق دی. [الذهبى، ج ۱ ص ۳۴۲ رقم ۲۰۴۱] والجرح والتعديل لابن ابى حاتم ج ۲ ص ۲۷۳ وسير اعلام النبلاء ج ۲ ص ۳۲۸.

۱۹ دليل

وَيَه قَالَ: أَخْبَرَنَا الرَّبِيعُ بْنُ صَبِيحٍ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ رَحِمَهُمُ اللَّهُ أَنَّهُ كَانَ يَضَعُ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى تَحْتَ السَّرَقَةِ، قَالَ مُحَمَّدٌ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ: «وَيَه تَأْخُذُ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ». [كتاب الآثار ص ۲۳ حديث نمبر ۳۱].
 يعنې امام نخعي رحمه الله به بنسې لاس په چپ لاس دنوم څخه لاندې کينودلو او امام محمد فرمايي چې په همدې مونږ عمل کوو او همدا قول د امام صاحب دی.

۲۰ دليل

حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ هَارُونَ قَالَ: أَخْبَرَنَا حُجَّاجُ بْنُ حَسَّانَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ، أَوْ سَأَلْتُهُ قَالَ: قُلْتُ: كَيْفَ يَضَعُ؟ قَالَ: «يَضَعُ بَاطِنَ كَفِّ يَمِينِهِ عَلَى ظَاهِرِ كَفِّ شِمَالِهِ وَيَجْعَلُهَا أَسْفَلَ مِنَ السَّرَقَةِ». (ابن ابى شيبه، ج ۱ ص ۳۹۰/۳۹۱ وضع اليمين على الشمال).
 يعنې ږدي به باطن دبنسې لاس په ظاهر دچپ لاس، او دواړه لاسونه به دنوم څخه لاندې کړي، په ټولو صحابه وو او تابعينو کې ديو څخه هم نده ثابته چې په سينه باندې يې لاسونه ايښي وي، او تر قيامته به يې څوک ثابت نکړي بلکې په فتاوى علماء حديث، ج ۳ ص ۹۳ کې په دې خبره اعتراف شوى دى چې صحابه وو رحمه او تابعينو داسې عمل ندی کړی.

۲۱- دليل

اسماعيل بن محمد الصفار احمد بن منصور الرمادي څخه روايت کوي چې: قال الثوري عن سعيد عن فريد عن ابراهيم قال: ما دون السرقة يعنى تحتها. [الأمالى لآثار الصحابة- حديث نمبر ۵۴] يعنې ابراهيم نخعي د نوم څخه لاندې د لاسونو د تړلو قايل دي.

۲۲ دليل: ابن قدامه حنبلي فرمائي چې (وروى ذلك عن على وابى هريرة وابى مجاهد والنخعي، والثوري، واسحاق لم يروى عن على انه قال من السنة وضع اليمين على الشمال تحت السرة، رواه احمد، وابوداود وهذا ينصرف الى سنة النبي ﷺ، المغني ج ۱ ص ۴۷۲ نسائي ج ۱ ص ۴۳).

۲۳ دليل: حضرت قبيصة بن هلب رضي الله عنه د خپل پلار هلب رضي الله عنه څخه روايت کوي چې: کان النبي ﷺ يؤمنافياخذ شماله يمينه. [ابن ماجه حديث نمبر ۸۰۱ کتاب اقامة الصلوة... الخ باب وضع اليمين على الشمال] [ومسند احمد حديث نمبر ۲۰۹۷۰ وحديث نمبر ۲۰۹۷۱ وحديث نمبر ۲۰۹۷۲] [والمعجم الكبير للطبراني حديث نمبر ۱۷۸۷۹] وشرح السنة للبيهقي باب ما يفتتح به الصلوة من الدعاء.

رسول الله ﷺ به چې مونږ ته امامت راكولو نو په خپل ښي لاس باندې به يې چپ لاس نيولو، دا حديث حسن دی. شرح السنة.

فايده: پدې حديث کې په يو لاس باندې د بل لاس د نيولو ذکر دي، او د نيولو لپاره په عام طور گوټې، ورغوي، او مړوند استعمالیږي، نيول په گوټو او ورغوي باندې کيږي، او د مينې او دمجت په وخت کې په عام طور باندې مړوند نيول کيږي او په نورو احاديثو کې صراحة مړوند د نيولو ذکر دي. [پوره طريقه د استدلال د ۳۶ حديث څخه وروسته را روانه ده.

۲۴ دليل: حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه فرمايي چې: كان الناس يؤمرون أن يضع الرجل اليد اليمنى على ذراع اليسرى في الصلوة. [بخاري باب وضع اليمنى على اليسرى... الخ حديث نمبر ۶۹۸] [وموطأ الإمام مالك رحمه الله حديث نمبر ۳۴۰ باب وضع اليدين] [أحدهما على الأخرى]. خلکو يعنې صحابه وو ته به امر کيدلو چې په مائنه کې ښي لاس په خپل چپ ليچې باندې کيږدي.

فايده: پدې حديث کې د ښي لاس په چپ ليچې باندې د کينودلو ذکر دي، لکن د ليچې د کومې خاصې حصې ذکر پکې نشته.

البته د نورو احاديثو په رڼا کې به ترينه دمړوند سره نږدې ليچې مراد يږي، چې ورغوي په مړوند او درې گوټې دمړوند سره نږدې په ليچې راشي لکه څرنگه چې د بخاري شريف مشهور شارح علامه ابن حجر رحمه الله فرمايي چې: قَوْلُهُ عَلَى ذِرَاعِهِ أَيْ مَوْضِعُهُ مِنَ الذِّرَاعِ وَفِي حَدِيثِ أَبِي دَاوُدَ وَالتَّيَمُّنُ رَحِمَهُمَا اللَّهُ ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى وَالرَّسْمُ وَالسَّاعِدُ وَصَحْبُهُ ابْنُ خُرَيْمَةَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ وَغَيْرُهُ وَأَصْلُهُ فِي صَحِيحِ مُسْلِمٍ بَدُونِ الزِّيَادَةِ وَالرَّسْمُ بِضَمِّ الرَّاءِ وَسُكُونِ السِّينِ الْمُهْمَلَةِ بَعْدَهَا مُعْجَمَةٌ هُوَ الْفَصْلُ بَيْنَ السَّاعِدِ وَالْكَفِّ

وَيَأْتِي أَثَرُ عَلَى تَحْوَةٍ فِي أَوَاخِرِ الصَّلَاةِ. [فتح الباري باب وضع اليمنى على اليسرى فى الصلوة] پوره طريقه د استدلال د (۳۶) نمبر حديث څخه وروسته را روانه ده.

۲۵- دليل: وَبِهِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ مَكْلَبِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ النَّاسُ يُؤْمَرُونَ أَنْ يَضَعُوا الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ». [مسند أحمد حديث نمبر ۲۱۷۸۲]. خلکو يعنې صحابه وو رضي الله عنه ته به امر کيدلو چې په مانځه کې بني لاس په چپ لاس باندې کيږدي. فايده: ددې حديث د سند راويان د صحيح بخاري روايان دي.

۲- محدثينو د نورو احاديثو په رڼا کې د چپ لاس څخه د چپ لاس مړوند مراد کړی دی ځکه چې دا هيئت عاجزۍ ته ډېر نژدې دی. لکه څرنگه چې امام مناوي رحمه الله فرمايي چې: کان يضع اليمنى على اليسرى فى الصلوة. أى يضع يده اليمنى على ظهر كفه اليسرى والرسغ من الساعد كما فى حديث واثلة عن أبى داؤد والنسائي وصححه ابن خزيمة وذلك لأنه أقرب إلى الخشوع وأبعد عن العبث واستعجاب الشافعى أن يكون الوضع المذكور فوق السرة والحنفية تحتها. [فيض القدير للمناوي تحت حديث رقم ۷۰۸۳. ددې حديث څخه هم پوره طريقه د استدلال د ۳۶ نمبر دليل څخه وروسته را روانه ده.

۲۶- دليل: وَبِهِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ بْنُ صَاعِدٍ، ثنا عَلِيُّ بْنُ مُسْلِمٍ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُنَاسٍ، حَدَّثَنِي مِنْدَلٌ، عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رضي الله عنه، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «كَانَ يَأْخُذُ شِمَالَهُ بِيَمِينِهِ فِي الصَّلَاةِ». [دار قطني باب في أخذ الشمال باليمين في الصلوة حديث نمبر ۱۱۰۴]. عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فرمايي چې بې شکه چې نبی صلى الله عليه وسلم په مانځه کې په خپل بني لاس باندې چپ لاس نيولو.

فايده: (۱) پدې حديث کې هم په بني لاس باندې د چپ لاس د نيولو ذکر دی، او نيول عام طور په ورغوي او په گوتو باندې وي، او د مينې او د احترام په وخت کې په عام طور باندې مړوند نيول کيږي. پوره طريقه د استدلال د ۳۶ دليل څخه وروسته را روانه ده.

فايده: (۲) ددې حديث اول راوي امام، حافظ، مجود، محدث العراق، او عالم بالعلل والرجال دي. [سير اعلام النبلاء ج ۱۴/ ۱۵۱]. تحت رقم الترجمة ۳۸۳].

دوهم راوي امام، محدث، فقيه او مسند العراق دی. [سير اعلام النبلاء ج ۱۱/ ص ۵۲۵] تحت رقم الترجمة ۱۴۸. دريم راوي ثقه او حافظ دی. [سير اعلام النبلاء ج ۱۰/ ص ۳۴۷]. تحت رقم الترجمة ۸۵].

او څلورم راوي مختلف فيه دی لکن جایز الحديث دی. [تهذيب الكمال تحت رقم الترجمة ۶۱۷۶]. پنځم راوي امام، عکرم، مفتي وقاضي الكوفة، الفقيه، المقرء، أفقه الدنيا، صدوق، صاحب السنة او كثير الثنا و. [تذكرة الحفاظ ج ۱/ ص ۱۷۱]. شپږم راوي امام، مجتهد او قاضي الكوفة و. [سير اعلام النبلاء ج ۵/ ص ۱۹۶].

(۲۷) **دليل:** د حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه څخه روايت دي چې: **أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّمَا مَعَشَرُ الْأَنْبِيَاءِ أُمِّيْنَا أَنْ نُوَخَّرَ سَمُورُنَا وَنَعَجَلَ فُطُورُنَا وَأَنْ نَمْسُكَ أَيْمَانَنَا عَلَى شِمَائِلِنَا فِي صَلَاتِنَا».** [صحيح ابن حبان باب ذكر الاخبار عما يستحب للمؤمن وضع اليمين على اليسار في صلواته حديث نمبر ۱۷۷۰] ومسنند عبد بن حميد حديث نمبر ۶۲۶ [وسنن دارقطني باب في أخذ الشمال حديث نمبر ۱۱۰۷].

بې شکه چې رسول الله صلی الله علیه و آله فرمايلي دي چې: مونږ د پيغمبرانو ډلې ته حکم شوي دي چې پيشمني وروسته کړو او روژه ماتي مخکې کړو، او په بني لاس باندې چپ لاس ونيسو.

فايده: (۱) مخکې ذکر شول چې د مينې نيول د بني لاس په ورغوي او ګوتو کيږي او د احترام لپاره نيول کيږي. مړوند او نوره پوره طريقه د استدلال د ۳۶ دليل څخه وروسته را روانه ده.

فايده: (۲) د دې سند په شرط د مسلم باندې صحيح دي. [فتح الباري كتاب الصلوة باب وضع اليمنى علي اليسرى في الصلوة].

(۲۸) **دليل:** په معجم طبراني او په مسند أبي داؤد الطيالسي کې د حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه روايت په داسې الفاظو دي چې: **سَمِعْتُ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّمَا مَعَشَرُ الْأَنْبِيَاءِ أُمُرُنَا بِنُعْجِيلِ نَظَرِنَا وَتَأْخِيرِ سَمُورِنَا، وَوَضَعِ أَيْمَانِنَا عَلَى شِمَائِلِنَا فِي الصَّلَاةِ».** [المعجم الكبير للطبراني حديث نمبر ۱۱۳۲۳]. والمعجم الأوسط للطبراني حديث نمبر ۱۸۸۴، ومسنند أبي داؤد الطيالسي حديث نمبر ۲۷۶۷].

يعني ما د نبي صلی الله علیه و آله څخه واوريدل چې فرمايل يې چې: مونږ د پيغمبرانو ټولي ته حکم شوی دی چې په روژه ماتي کې تلوار او په پيشمني کې وروسته والي وکړو، او په مانځه کې خپل بني لاسونه په ښو لاسونو باندې کيږدو.

فايده: د دې حديث سند صحيح دي، قال الهيثمي رواه الطبراني في الكبير و رجاله رجال الصحيح. [مجمع الزوائد ج ۲/ ص ۱۰۵]. طريقه د استدلال د ۳۶ دليل څخه وروسته را روانه ده.

(۲۹) **دليل:** د حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چې: قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمْرًا

مَعَايِرَ الْأَنْبِيَاءِ أَنْ تُعَجَّلَ افْطَارُنَا وَتُؤَخَّرَ سَحُورُنَا وَتَضْرِبَ بِأَيْمَانِنَا عَلَى شِمَائِلِنَا فِي الصَّلَاةِ». [سنن الدارقطني حديث نمبر ۱۱۰۶].

رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې: مونږ د پيغمبرانو ټولي ته حکم شوی دی په تعجيل د افطار، او په تأخير د سحور او په کينودلو د بني لاس په چپ لاس باندې په مانځه کې.

فايده: (۱) ددې حديث سند صحيح دی او داسې دی: حدثني يحيى بن محمد بن صاعد حدثنا زياد بن أيوب حدثنا النضر بن اسماعيل عن أبي ليلى عن عطاء عن أبي هريرة رضي الله عنه. اول راوي يې ابن صاعد ثقه دي. [سير اعلام النبلاء رقم الترجمة ۲۸۳]، نضر بن اسماعيل هم ثقه دي. [تهذيب الكمال رقم الترجمة ۶۲۲۶]، عبد الرحمن بن أبي ليلى هم ثقه دي. [تذكرة الحفاظ ج ۱/ ص ۱۷۱].

فايده (۲): طريقه د استدلال د ۳۶ دليل څخه وروسته را روانه ده.

(۳۰) **دليل:** حضرت أبو الدرداء رضي الله عنه فرمايي چې: من أخلاق النبيين وضع اليمين على الشمال في الصلوة. [مصنف بن أبي شيبة، وضع اليمين على الشمال]. يعنى د پيغمبرانو اخلاق په مانځه کې د بني لاس کينودل دي په چپ لاس باندې.

فايده (۱): ددې حديث سند د بخاري شريف په شرط برابر دی او داسې دی چې: حدثنا وكيع عن اسماعيل بن أبي خالد عن الأعمش عن مجاهد عن مورك العجلي عن أبي الدرداء قال... الخ. **فايده (۲):** طريقه د استدلال د ۳۶ دليل څخه وروسته را روانه ده.

(۳۱) **دليل:** په يوروايت کې د حضرت ابو الدرداء څخه داسې الفاظ روايت شوی دی چې: من أخلاق النبيين التكبير في الافطار، والابلاغ في السحور، ووضع اليمين على الشمال في الصلوة. [مصنف ابن أبي شيبة، كتاب الصيام، في تعجيل الافطار وما ذكر فيه]. د پيغمبرانو په اخلاقو کې تلوار دي په روژه ماتي کې او وروسته والی دی په پيشمني کې، او په مانځه کې د بني لاس کينودل په چپ باندې.

(۳۲) **دليل:** د ابن جريج څخه روايت دی چې: أَخْبَرَنِي غَيْرُ وَاحِدٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ أَنَّ مِنْ أَخْلَاقِ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ «تَعْجِيلُ الْفِطْرِ، وَتَأْخِيرُ السَّحُورِ، وَوَضْعُ الْيَمِينِ عَلَى الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ». [مصنف عبد الرزاق حديث نمبر ۷۶۱۵] ترجمه: د مخکې حديث پشان ده او طريقه د استدلال د ۳۶ دليل څخه وروسته را روانه ده.

(۳۳) **دليل:** د حضرت عايشې رضي الله عنها څخه روايت دی چې: ثَلَاثَةٌ مِنَ النَّبَوَةِ: تُعْجِلُ الْإِفْطَارَ، وَتَأْخِرُ السَّحُورَ، وَوَضَعَ الْيَدَ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ [سنن دارقطني باب أخذ الشمال حديث نمبر ۱۱۰] [والسنن الكبرى للبيهقي باب وضع اليد اليمنى على اليسرى في الصلوة حديث نمبر ۲۴۶۳].
ترجمه يې تيره شوې ده او طريقه د استدلال يې د ۳۶ دليل څخه وروسته را روانه ده.

(۳۴) **دليل:** وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا عمرو بن عثمان، ثنا إسماعيل بن عياش، عَنْ يُونُسَ بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنِ وَايِلٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضَعُ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ قَرِيبًا مِنَ الرَّسْغِ». [المعجم الكبير حديث نمبر ۱۷۵۲۱].

حضرت وایل رضي الله عنه فرمايي چې: ما رسول الله ﷺ وليدلو چې په مانځه کې يې خپل ښي لاس په چپ لاس باندې مړوند ته نږدې کينډولو. فايده: ددې حديث سند حسن دی او طريقه د استدلال يې را روانه ده.

(۳۵) **دليل:** عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ رضي الله عنه قَالَ: قُلْتُ: لَأَنْظُرَنَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَيْفَ يُصَلِّي قَالَ: فَتَنَظَرْتُ إِلَيْهِ "قَامَ وَكَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَادَا بِأُذُنَيْهِ، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى، وَالرَّسْغَ مِنَ السَّاعِدِ" [السنن الكبرى للبيهقي، كتاب الصلوة، باب وضع اليد اليمنى على اليسرى في الصلوة].

وايل بن حجر رضي الله عنه فرمايي چې: ما قصد وکړو چې زه به رسول الله ﷺ ته گورم چې څرنگه مونځ کوي؟ نو ما د رسول الله ﷺ طرفته وکتل رسول الله ﷺ ودریدلو الله اکبر يې وويلو، او لاسونه يې د غوږونو په برابري اوچت کړل، بيا يې خپل ښي لاس د خپل چپ لاس په ورغوي باندې او د مټ په مړوند باندې کينډولو.

(۳۶) **دليل:** أَنَّ وَائِلَ بْنَ حُجْرٍ الْحَضْرَمِيَّ رضي الله عنه أَخْبَرَهُ، قَالَ: قُلْتُ: لَأَنْظُرَنَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَيْفَ يُصَلِّي، فَتَنَظَرْتُ إِلَيْهِ حِينَ قَامَ، فَكَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَادَا بِأُذُنَيْهِ، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى، وَالرَّسْغَ، وَالسَّاعِدِ [صحيح ابن حبان حديث نمبر ۱۸۶۰].

وايل بن حجر رضي الله عنه فرمايي چې: ما قصد وکړ چې زه به گورم چې رسول الله ﷺ څرنگه مونځ کوي؟ نو ما چې د رسول الله ﷺ طرفته وکتل کله چې ودریدلو نو الله اکبر يې وويلو او لاسونه يې تر غوږونو پورې اوچت کړل بيا يې خپل ښي لاس د چپ لاس د ورغوي په شا او په مړوند او په مټ باندې کينډولو.
همدا سې الفاظ په صحيح ابن خزيمة کې هم دي [باب وضع بطن الكف اليمني على الكف اليسري والرسغ والساعد جميعاً حديث نمبر ۴۶۷۴].

په دې احاديثو باندې د عمل لپاره د احنافو بهترين تطبيق

د دوو ویشتم دلیل څخه تر ۳۶ دلیل پورې په بعضې احاديثو کې د وضع یعنې د بني لاس په چپ لاس باندې د کيښودلو ذکر وو، او په بعضو احاديثو کې داخذ یعنې په بني لاس باندې د چپ لاس د نیولو ذکر وو. احنافو فقهاو ورحمهم الله چې په دې دواړو قسمه احاديثو باندې د عمل لپاره کوم صورت ته راجع ویلی دی، هغه داسې دي چې د بني لاس ورغوی او د منځ درې گوتې دې د چپ لاس د ورغوي په شاه، او مړوند، او په یو څه حصه د مټ باندې کيښودلی شي نو د وضع په ټولو احاديثو به عمل راشي.

او چې غټه او کچه گوته د مړوند څخه راتاو کرل شي نو داخذ یعنې د نیولو په ټولو احاديثو به عمل راشي. د غیر مقلدینو عمل ددې ټولو احاديثو څخه مخالف دی.

— وَأَمَّا صِفَةُ الْوُضْعِ فِي الْحَدِيثِ الْمَرْفُوعِ لَفْظُ الْأَخْذِ، وَفِي حَدِيثِ عَلِيٍّ - رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ - لَفْظُ الْوُضْعِ وَاسْتَحْسَنَ كَثِيرٌ مِنْ مَشَائِخِنَا الْجَمْعَ بَيْنَهُمَا بِأَنْ يَضَعَ بَاطِنَ كَفِّهِ الْيُمْنَى عَلَى ظَاهِرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى وَيُحْتَلِقُ بِالْخِنْصِرِ - وَالْإِبهَامِ عَلَى الرُّسْمِ لِيَكُونَ عَامِلًا بِالْحَدِيثَيْنِ. [المبسوط للسرخسي: كتاب الصلوة، كيفية الدخول في الصلوة].

وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: يَضَعُهَا كَذَلِكَ وَيَكُونُ الرُّسْمُ وَسَطَ الْكَفِّ، وَقِيلَ يَأْخُذُ الرُّسْمَ بِالْإِبهَامِ وَالْخِنْصِرِ: يَعْنِي وَيَضَعُ الْبَاقِيَ فَيَكُونُ جَمْعًا بَيْنَ الْأَخْذِ وَالْوُضْعِ وَهُوَ الْمُخْتَارُ. [فتح القدير كتاب الصلوة باب صفة الصلوة]. وهكذا في رد المحتار كتاب الصلوة، مطلب ببيان المتواتر والشاذ.

(۳۷) دلیل: امام طحاوي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايي چې: وَقَالَ بَعْضُهُمْ: تُوَضَّعَانِ تَحْتَ السَّرَّةِ وَمِنْ قَالَ بِذَلِكَ مِنْهُمْ: أَبُو حَنِيفَةَ، وَأَبُو يُوسُفَ، وَمُحَمَّدٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَرَوَا ذَلِكَ عَنْ عَلِيٍّ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نَعِيمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَقُّصٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ، عَنْ عَلِيٍّ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ، قَالَ: "وَضَعُ الْيُمْنَى عَلَى الشِّمَالِ فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السَّرَّةِ مِنَ السَّنَةِ"

حَدَّثَنَا قُتَيْبٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدُ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ سَيَّارِ أَبِي الْحَكَمِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: "مِنَ السَّنَةِ أَنْ يَضَعَ الرَّجُلُ يَدَهُ الْيُمْنَى تَحْتَ السَّرَّةِ فِي الصَّلَاةِ" وَسَقَطَ مِنَ الْحَدِيثِ الْيَدُ الْيُسْرَى وَلَمَّا كَانَ فِي مَوْضِعِ وَضْعِ الْيَدَيْنِ مِنَ الْإِخْتِلَافِ مَا ذَكَّرْنَا، وَوَجَدْنَا التَّكْثِيرَ مِنَ النَّاسِ بِبَعْضِهِمْ لِبَعْضٍ هُوَ وَضَعُ الْيَدَيْنِ عَلَى الصَّدْرِ، وَذَلِكَ مَكْرُوهٌ، فَكَانَ أَوَّلِي بَنَاءٍ أَنْ تَجْعَلَ الْبَاسِمَ لَنَا بِخِلَافِهِ. [وبعد السطر] وَهُوَ عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: تُوَضَّعُ تَحْتَ السَّرَّةِ، وَتَابَعَهُ عَلَى ذَلِكَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ أَلْجَمِيعُ: إِنَّ ذَلِكَ مِنَ السَّنَةِ، وَذَلِكَ مِمَّا لَا يُوجَدُ مِنْ جِهَةِ الْإِسْتِنبَاطِ وَلَا مِنْ جِهَةِ الرَّأْيِ، فَيَكُونُ مَا رَوَى وَابِلٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ أَوَّلِي مِنْ قَوْلِهِمَا، وَلَكِنَّهُ إِذَا يُوجَدُ مِنْ جِهَةِ التَّوْقِيفِ مِنَ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا هُمَا عَلَى ذَلِكَ، فَصَارَ مَا رَوَيْنَاهُ عَنْهُمَا ذَلِكَ مَكْفِيًا لِأَمْرَيْنَاهُ فِيهِ عَنْ وَابِلٍ، وَلَمَّا كَانَ الَّذِي رَوَاهُ وَابِلٌ فِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا يُوَافِقُ أَفْعَالَ أَهْلِ الْكِتَابَيْنِ فِي صَلَاتِهِمَا

وَالَّذِي رَوَيْنَاهُ عَنْ عَلِيٍّ وَأَبِي هُرَيْرَةَ، وَمِمَّا لَا يَكُونُ مَا أَخُوذُ عَنْ عَبْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخِلَافِ ذَلِكَ كَانَ أَوَّلِي مِمَّا رَوَى وَابِلُ، لِأَنَّ الَّذِي كَانَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتِّبَاعُ شَرِيعَةٍ مَنْ كَانَ قَبْلَهُ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ حَتَّى يُخْبِرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ شَرِيعَةً مَا تَلَسَّخَ ذَلِكَ، فَصَحَّحْنَا الرِّوَايَتَيْنِ جَمِيعًا، فَجَعَلْنَا مَا رَوَى وَابِلُ بْنُ حُجْرٍ مِنْ ذَلِكَ مُتَقَدِّمًا، وَمَا رَوَى عَنْ عَلِيٍّ وَأَبِي هُرَيْرَةَ فِي ذَلِكَ مُتَأَخِّرًا نَسَخًا لِمَا كَانَ قَبْلَهُ. [أحكام القرآن للطحاوي، كتاب الصلوة، تأويل قوله تعالى عز وجل: فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ].

ترجمه: او بعضې حضراتو فرمايلي دي چې دواړه لاسونه به د نوم څخه لاندې ږدي، او کومو حضراتو رحمهم الله چې دا خبره کړې ده په هغوي کې امام ابو حنيفه رحمه الله امام ابو يوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله دي، او دوي دا خبره د حضرت علي عليه السلام او د ابو هريره رضي الله عنه څخه نقل کړې ده، ماته يحيي، هغه ته عثمان، هغه ته حفص بيان کړې دي هغه د عبد الرحمن بن اسحاق څخه، هغه د زياد بن زيد څخه، هغه د ابو حنيفه څخه هغه د حضرت علي عليه السلام څخه روايت کوي چې سنت طريقه داده چې بني لاس په چپ لاس باندې د نوم څخه لاندې کيږدي.

ماته فهد، هغه ته يحيي بن عبد الحميد، هغه ته عبد الواحد بن زياد بيان کړي دي، هغه د عبد الرحمن بن اسحاق، هغه د سيار ابو الحكم، هغه د وايل رضي الله عنه، هغه د ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت کوي هغه فرمايي چې يو د ستو څخه داده چې بني لاس د نوم څخه لاندې کيږدي.

او په حديث کې د چپ لاس ذکر پاتې شوی دی. او کله چې د لاس د کينودلو په ځاي کې اختلاف وو او مونږ خلک ليدلي دي چې يو بل باندې د کبر په وخت کې په سينه باندې لاسونه ږدي، (په سينه باندې لاسونه کينودل د کبر جنو طريقه ده) او د کبر جنو سره مشابهت مکروه دی نو مونږ ته بهتره داده چې خپل مباح ددې (کبر جنو) په خلاف وکړو (او يو څو کرښې لاندې ليکي چې: حضرت علي عليه السلام فرمايي چې: د نوم څخه لاندې لاسونه کيږدي، او ابو هريره رضي الله عنه هم د حضرت علي عليه السلام موافقت کړې دی، دواړو فرمايلي دي چې د نوم څخه لاندې د لاسونو کينودل سنت دي. او دوي رضي الله عنه دا خبره د خپلې رايې څخه نده را ايستلې بلکې د رسول الله صلى الله عليه وسلم قول او يا د فعل څخه يې معلومه کړې ده) ځکه چې دې فعل ته يې سنت ويلی دی، نو حضرت وايل رضي الله عنه چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه کوم روايت کړی دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په سينه باندې لاسونه ايښي دي (ددې درجه د حضرت علي عليه السلام او د حضرت ابو هريره رضي الله عنه د خپل قول څخه زياته ده، لکن دا د ابو هريره او حضرت علي عليه السلام خپل قول ندي، بلکې دوي هم دا طريقه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د قول او يا د فعل څخه را اخيستي ده، نو دوي حديثونه د حضرت علي عليه السلام د حديث سره مماثل شو. (چې درې واړه د رسول الله صلى الله عليه وسلم قول او يا فعل بيانوي) او د حضرت وايل رضي الله عنه په بيان کړې طريقه کې د يهودو او د نصاراو سره موافقت راځي، ځکه چې يهودو او نصاراو به په مانځه کې په سينه باندې لاسونه کينودل).

او زموږ طريقه صرف در رسول الله ﷺ څخه راخيستل شوې ده. (يعنې سنت کيدل د نبي ﷺ څخه ماس را د بل چا يعنې د يهود او د نصاراوو څخه نوي راخيستل شوي) او سنت يواځې د تحت السرة سره ذکر شوي دي) نو لدې وجې د حضرت علي عليه السلام او د حضرت ابوهريرة عليه السلام د روايت مرتبه د حضرت وايل عليه السلام د مرتبې څخه اوچته شوه، ځکه نبي ﷺ د مخکنيو شريعتونو پابند وو ترڅو به چې الله ﷻ منسوخه کړي نه وو. نو مونږ دواړه روايتونه صحيح وگڼل، او د حضرت وايل عليه السلام حديث مو د حضرت علي عليه السلام او د حضرت ابوهريرة عليه السلام د حديث څخه مقدم وگڼل (يعنې په سينه باندې د لاسونو د کينډولو عمل په هغه وخت کې ووپه کوم وخت کې چې د نوي حکم په ذريعه باندې د اهل کتابو سره د مخالفت حکم نه و وراغلی) او د حضرت علي عليه السلام او د حضرت ابوهريرة عليه السلام روايات مو وروستي او ناسخ وگڼل.

د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ څو دلايل

(۱) په ابو داؤد شريف کې روايت دي چې: عن أبي جرير الضبي عن أبيه قال: رأيت علياً عليه السلام يمسك شماله بيمينه فوق السرة. [ابوداؤد حديث نمبر ۶۶۶].

اول جواب: ددې حديث يوراوي ابو بدر مختلف في رواي دي ابن معين رحمه الله او امام احمد رحمه الله ورته ثقه او صدوق ويلى دى لکن ابن حجر رحمه الله او ابو الحاتم رحمه الله ورته ضعيف ويلى دي. [تهذيب الكمال ج ۱۲/ص ۳۸۴] تقريب التهذيب ج ۱/ص ۴۱۳.

دوهم جواب: دا فعلي حديث دى او د سنت لفظ هم پکې نشته، او د حضرت علي عليه السلام د تحت السرة حديث قولي دى او د سنت لفظ هم پکې دى لهذا هغه روايت راجع دى.

درېم جواب: پدې حديث کې فوق په معني د على سره دى لکه څرنگه چې په سورة يوسف کې الله ﷻ فرمايي چې: وَقَالَ الْخُزَّاعِيُّ اَرَأَيْتُ اَحْمَدَ قَوْقَ رَأَيْتُ خُبْرًا. الآية او په سورة حم سجده کې فرمايي چې: وَجَعَلَ فُتًهَا رَوَاسِي مِنْ قُوقَهَا. آيت ۱۰.

زموږ په عرف کې هم د (پورته) او د (باندې) لفظ پدې معني باندې مستعمل شوى دى لکه خلک وايي چې: لوڅ سر لمونځ ښه ندى په سر باندې خولې كيده.

(۲) سئل سعيد بن جبیر أين موضع اليدين في الصلوة؟ فقال: فوق السرة. [الأمالي في أثار الصحابة لعبد الرزاق صنعاني حديث نمبر: ۵۴]. دلته هم د فوق همغه معني ده چې مخکې تيره شو.

ددې حديث په سند کې ابن جريج دی چې د نوي زنانه وو سره يې متعه کړې وه، او دې ته به يې جايز هم ويلې. [تذكرة الحفاظ ج ۱/ ص ۱۴۹]. [وميزان الاعتدال ج ۲/ ص ۱۵۱].

په مختلفو رواياتو کې دا حنافو تطبيق او ترجيح

(۱) علامه عيني رحمته الله عليه د بخاري شريف په شرح کې فرمايي چې: واحتج صاحب الهداية لأصحابنا في ذلك بقوله - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إن من السنة وضع اليمين على الشمال تحت السرة (قلت) هذا قول علي بن أبي طالب وإسناده إلى النبي - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - غير صحيح وأما رواة أحمد في مسنده والدارقطني ثم البيهقي من جهة في سننهما من حديث أبي جحيفة عن علي رضي الله تعالى عنه أنه قال إن من السنة وضع الكف على الكف تحت السرة وقول علي أن من السنة هذا اللفظ يدخل في المرفوع عندهم. وقال أبو عمر في التفصيص وأعلم أن الصحابي إذا أطلق اسم السنة فالمراد به سنة النبي - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وكذلك إذا أطلقها غيره مالم تضاف إلى صاحبها كقولهم سنة العمرين وما أشبه ذلك. [عمدة القاري باب وضع اليمين على اليسرى].

د لاسونو د کينډولو په باره کې زمونږ د فقهاوو څخه صاحب د هداية د حضرت علي عليه السلام پدې قول باندې استدلال کړی دی چې سنت طريقه داده چې بني لاس په چپ لاس باندې د نوم څخه لاندې کيږدئ.

زه وایم چې دا د حضرت علي عليه السلام قول دی، او د رسول الله صلی الله علیه و آله طرفته ددې منسوبول ندي صحيح (يعني دا د رسول الله قول نه دی) او دا حديث امام احمد په خپل مسند کې او دارقطني کې او بيا بیهقي په خپلو خپلو سند باندې پخپلو سننو (بیهقي او دارقطني) کې د ابو جحيفة د حديث څخه د حضرت علي عليه السلام څخه روايت کړی دی، چې حضرت علي عليه السلام فرمايلي دي چې سنت طريقه داده چې بني ورغوی په چپ ورغوی باندې د نوم څخه لاندې کيږدئ، او حضرت علي عليه السلام چې دې ته سنت وايي نو دا د فقهاوو په نزد د مرفوع په حکم کې دی او ابو عمر فرمايلي دي چې کله صحابي عليه السلام د سنت لفظ ذکر کړي نو ددې څخه د نبي صلی الله علیه و آله سنت مراد وي او همدارنگه غير صحابي چې د سنت لفظ مطلق ذکر کړي نو د هغې څخه هم د نبي صلی الله علیه و آله سنت مراد وي، ترڅو يې چې بل چاته نسبت نوي کړي لکه د سنت العمرين د کلمې په شان.

(۲) صاحب د اعلاء السنن فرمايلي چې: فنقول أن حديث علي عليه السلام أرجح عندنا لما فيه من التصريح بأن وضع اليدين تحت السرة من السنة، وأحاديث الصدر كلها من قبيل الأفعال، لا يثبت منها أن الوضع على الصدر سنة وأظن عليها النبي صلى الله عليه وآله وإنما هي حكاية حال لا عموم لها. وأما لفظ كان فلا يقتضي الاستمرار، وأيضاً قد لالتها عليه دون دلالة لفظ السنة فكان الآخذ بحديث تحت السرة أولى، وغيره محمول على بيان الجواز عندنا، والقياس أيضاً يرجح الوضع تحت السرة لأنه المعبود حال قصد التعظيم. [اعلاء السنن ج ۲/ص ۱۹۷ باب وضع اليدين تحت السرة].

يعني د نوم څخه لاندې د لاسونو د تړلو په باره کې چې د حضرت علي عليه السلام کوم حديث راغلی دی دا ځکه راجح دی چې پدې کې د سنت لفظ راغلی دی، او په کومو (ضعيفو) رواياتو کې چې د صدر لفظ راغلی دی هغه ټول روايات فعلي دي، د بعضي حالاتو حکايات دي د سنت لفظ پکې نشته، نو عموم نه لري، او دا ترينه نه ثابتېږي چې پدې باندې هميشه والی شوی دی او پاتې شوه د کان معامله؟ نو دا د استمرار تقاضی نه کوي. او علاوه لا دا چې ددې (طاوس د مرسل حديث) دلالت د سنت د لفظ د دلالت څخه کمزوری دی، نو د نوم څخه لاندې د تړلو روايت ډېر بهتر دی، او نور روايات چې د تحت السرة څخه بغير بل څه پکې راغلی دی هغه زمونږ په نيز په جواز ورحمل دي، او ددې څخه علاوه قياس هم د تحت السرة تاييد کوي ځکه چې د ارادې د تعظيم په وخت کې د نوم څخه لاندې د لاسونو د تړلو رواج دی.

(۳) بې نظيره محدث الشيخ محمد هاشم السندي رحمه الله المتوفي ۱۱۷۴ هـ فرمايلي چې: لما وقع التعارض بين الجانبين رجح ابو حنيفة رحمه الله الوضع تحت السرة، لحديث علي عليه السلام من السنة كذا، وهو حديث حسن لغیره، وان كان ضعيفاً في نفسه، ولانه ابلغ في التواضع والتعظيم، ولهذا عهد بين الامراء والملوك، والتعظيم هو المطلوب في أحوال الصلوة كلها، وهذا في حق الرجال وأما في حق النساء فنظر إلى ما هو الأسترهن، ورأى أن غاية الأستر في حقهن أولى من رعاية التعظيم، مع ما فيه من أعمال النصين وهو أولى من أهبال أحدهما بالكلية. [معيار: حنقا في تميز المغشوش عن الجياد مشموله درهم المصرة ص ۱۱۵].

يعني د احاديثو په ماين کې تعارض راغلو نو امام ابو حنيفة رحمه الله د تحت السرة رواياتو ته د حضرت علي عليه السلام د حديث له وجې ترجيح ورکړ ځکه چې په هغې کې د سنت لفظ راغلي دي، او د حضرت علي عليه السلام حديث ضعيف في نفسه او حسن لغيره دي، او د نوم څخه لاندې د لاسونو تړل د تعظيم سره ډېر مناسب دي، او د امراءو په مخکې هم همدا طريقه رواج ده، او د مانځه په ټولو حالاتو کې

مقصود تعظيم دى او داد سړي په باره كې دى، پاتې شوه د بنځو معامله نو د دوي په باره كې امام صاحب عليه السلام د ستر او پردي رعايت كړى دى، او دې ته بې كتلي دي چې د بنځو بېرته كې د تعظيم په نسبت د ستر او پردي رعايت اولى دى، او پدې طريقه باندې به په دواړه قسمه رواياتو عمل راشي، او په ټولو رواياتو باندې عمل كول ددې څخه بهتر دي چې يو قسم روايت بالكل مهمل شي. انتهى ملخصاً.

(۴) همدا رنگه مخكې ليكي چې: **الجمع بالنسبة اليها، وذلك واقم من اماننا الأعظم** عليه السلام حيث خص أحد البريين بالرجال لما فيه من زيادة التواضع والتعظيم، وثانيها بالنساء، وهو ما كان أستر في حقهن ورأى أن رعاية الاستر في حقهن أولى من رعاية ما فيه زيادة التعظيم، وهكذا فعل عليه السلام في أحاديث أخر، منها رفع اليدين، فإنه لما اختلفت الروايات عن رسول الله صلى الله عليه وآله وأصحابه في كونه إلى الأذنين أو الكتفين خص الاستر منها - وهو الأخير - بالنساء - وغير الاستر - وهو الأول - بالرجال. ومنها الجلوس في التشهد. لما اختلفت الروايات فيه افتراضاً وتوركا خص الأستر منها - وهو التورك بالنساء - وغير الأستر وهو الافتراض بالرجال - وقد قدمنا عن التحرير وشرحه أنه يجوز للمجتهد ترجيح أحد النصين المتعارضين لموافقة القياس. انتهى.

ولا يخفى أن هذا الجمع جمع من وجه لما فيه من أعمال النصين، ولا شك أن أعمال النصين المتعارضين بعد ثبوتها أولى من إهمال أحدهما بالكلية وترجيح القياس من وجه لما فيه من رعاية ما فيه زيادة التعظيم في حق الرجال، وما فيه زيادة الاستر في حق النساء، والترجيح بالقياس يجوز للمجتهد، وفيه عمل بالقولين، أعني أن النصين إذا تعارضاً فالجمع مقدم على الترجيح أو عكسه فظهر أن قولكم ثم مقتضى الجمع أن يكون كل من الوضع تحت السرقة وعلى الصدر سنة الرجل والبرقة من غير تخصيص الأول بالأول والثاني بالثاني إلى آخره باطل بمقدّماته بأسرها. [معيان النقاد في تميز البغشوش عن الجياد مشمولة درهم الصرقة في وضع اليدين تحت السرقة ص ۱۱۱ و ص ۱۱۲].

خلاصه دا چې د تعارض په وخت كې امام ابو حنيفه عليه السلام په تطبيق باندې عمل كوي، پداسې طريقه چې د تحت السرقة احاديث تر نارينه وپورې خاص كوي، ځكه چې پدې طريقه كې تعظيم او تواضع ده، او د صدر والا (ضعيف) احاديث د زنانه وپورې خاص كوي، ځكه چې د دوي په حق كې رعايت د ستر او پردي ډېر بهتر دى، او همدا په متعارضو احاديثو كې د امام صاحب طريقه ده، لكه د رفع اليدين په احاديثو كې يې چې همدا سې كړي دي چې په كومو احاديثو كې چې د لاسونو او چټول تر غوږونو پورې راغلي دي نو هغه يې تر نارينه وپورې خاص كړي دي، او په كومو احاديثو كې چې د لاسونو او چټول تر اوږو پورې راغلي دي نو هغه يې تر زنانه وپورې خاص كړي دي ځكه چې دا د دوي په حق كې ستر او پرده ده.

همدارنگه په قاعده کې کيناستل دي نو په کومو احاديثو کې چې د افتراش ذکر راغلي دي نو هغه يې تر نارينه وو پورې خاص کړي دي او په کومو احاديثو کې چې د تورک ذکر راغلی دی نو هغه يې تر زنانه وو پورې خاص کړی دی ځکه چې دا ددوي په حق کې د ستر او د پردې کار ورکوي او مجتهد ته داسې ترجيح جايزه ده او پدې طريقه باندې په دواړو نصينو باندې عمل راځي او په نورو طريقو کې په يو نص باندې عمل پاتې کيږي نو ددې تفصيل څخه دا ښکاره شوه چې دا اعتراض بالکل غلط دی چې نارينه وو او زنانه وو دواړو ته په يوه طريقه مونځ کول پکار وو، چې يادې دواړه د نوم څخه لاندې لاسونه تړي او يادې دواړه په سينه باندې لاسونه تړي يعنې يوه طريقه دې د زنانه وو او بله دې تر نارينه وو پورې نه خاصيږي.

انځمه اړيکه

لکه څرنگه چې قران کریم د (اوو) قاريانو په قرائت امت ته رارسيدلی دی او کوم قرائت چې په دې (اوو) قاريانو کې د يو قاری څخه هم نه وي ثابت هغه شاذ او مردود دی، هيڅکله قرآن نه دی. نو همدارنگې په کوم روايت باندې چې په ايمه يې اړيکه ووکې دهیچا عمل نه وي، هغه هم قطعاً او يقيناً شاذ او مردود وي، په لمانځه کې په سينه باندې لاسونه ايښودل په ايمه يې اړيکه ووکې دهیچا مسلک هم ندی. [معارف السنن باب ماجاء في وضع اليمين في الصلوة ج ۲/ ص ۴۳۶. و عبارت هکذا قال الترمذي لم يأخذ أحد من الأربعة بالوضع على الصدر... الخ أو صاحب دوايدل الجهود فرمايي چې: فأنحصر مذاهب المسلمين في ثلاثة أحدها الوضع تحت السرّة، وثانيها فوق السرّة تحت الصدر وثالثها الأرسال، بل انحصار الوضع في هيتين، تحت الصدر وتحت السرّة ولم يوجد على ما قال الشوكاني مذهب من مذاهب المسلمين أن يكون الوضع على الصدر فقول الوضع على الصدر قول خارج من مذاهب المسلمين وخارق لاجماعهم المركب. [بذل المجهود ج ۲/ ص ۲۵، باب وضع اليمين على اليسرى في الصلوة. يعنې د مسلمانانو پدې مسئله کې درې مذهبه دي اول د نوم څخه لاندې کينډول. دوهم د سينې څخه لاندې کينډول، او دريم زړوند نيول، بلکې څوک چې د لاسونو په کينډولو قايل دي د هغوی څخه صرف دوه قوله را نقل شوي دي، يو دا چې د نوم څخه به يې لاندې ږدي، او دوهم دا چې د سينې څخه به يې لاندې ږدي او په سينه باندې د لاسونو کينډول د هيڅ مسلمان مذهب هم ندی نو په سينه باندې د لاسونو کينډول د ټولو مسلمانانو د مذهبونو څخه ځان ايستل دي او د مسلمانانو د

مركبي اجماع څخه مخالفت دى. قلت ان رواية على الصدر عن الشافعي رواية النادرة كما سيأتي في عبارة السنن.

امام نووي فرمايي چې دامام شافعي رحمه الله مذهب دادى چې لاسونه به دسينې څخه لاندې ږدې، اودامام ابو حنيفه رحمه الله په مذهب به لاسونه دنوم څخه لاندې ږدې، اودامام احمد رحمه الله څخه درې روايت دي، يودامام ابو حنيفه رحمه الله په شان، يودامام شافعي رحمه الله په شان، اودريم داچې اختيار دى، خو مختار روايت يې دادى چې: دنوم څخه به يې لاندې كيږدې. اودامام مالک رحمه الله په نيز ارسال دى (نووي الشافعي شرح مسلم، ج ۱ ص ۱۷۳) باب وضع يده اليميني علي اليسري... الخ

امام ترمذى رحمه الله چې ددې اختلافاتو ذکر کوي نو هغوى هم په سينه باندې لاسونه کينډول هيڅ امام ته ندې منسوب کړي هغه فرمايي چې: (وَالْعَمَلُ عَلَى هَذَا عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالتَّابِعِينَ، وَمَنْ بَعْدَهُمْ رَحِمَهُمُ اللَّهُ، يَرَوْنَ أَنَّ يَضَعُ الرَّجُلُ يَمِينَهُ عَلَى شِمَالِهِ فِي الصَّلَاةِ، وَرَأَى بَعْضُهُمْ أَنَّ يَضَعُهَا فَوْقَ السُّرَّةِ. وَرَأَى بَعْضُهُمْ أَنَّ يَضَعُهَا تَحْتَ السُّرَّةِ، وَكُلُّ ذَلِكَ وَاسِعٌ عِنْدَهُمْ.) (ترمذى ج ۱ ص ۵۹ باب ماجاء في وضع اليمين علي الشمال)

لامذهبوم په دې اعتراف کړى دى لکه څرنګه يې چې دفتاوى علماء حديث په جلد ۳ ص ۹۳) باندې ليکلي دي چې په سينه باندې لاسونه کينډول په څلورو خلفاوو کې دهیچا قول هم نه دى، اوپه څلورو امامانو کې دهیڅ يو مذهب هم نه دى. په الاوسط کې دي چې: وروى عن سعيد بن جبیر أنه قال: فوق السرة. وقال أحمد بن حنبل: فوق السرة قليلاً وان كانت تحت السرة فلا بأس، وقال الآخرون وضع الأيدي على الأيدي تحت السرة روى هذا القول عن علي بن ابي طالب وأبي هريرة رضي الله عنهما وابراهيم النخعي وأبي مجلز. [الأوسط لابن المنذر ذيل حديث نمبر: ۱۱۳۱]. کتاب صفة الصلوة ذکر وضع بطن الكف اليميني على ظهر الكف اليسرى والرسغ والساعد. اوپه معارف السنن کې هېدا مضمون پداسې الفاظو راغلى دى چې: فعند ابي حنيفة رحمته الله وسفيان ثوري وابن راهويه وأبي اسحاق الرمزي من الشافعية تحت السرة، وعند الشافعي تحت صدره، كما في الوسيط وعامة الكتب الشافعية وهي المذكورة في الأموال المعبولة والمختارة عند أصحابه وهي رواية عن مالك أيضاً وعلى صدره كما في رواية النادرة وعن أحمد روايتان كالذهبيين، وثالثة في التخيير وجعل ابن هبيرة الرواية المشهورة عن أحمد مذهب امامنا ابي حنيفة رحمته الله أفادة شيخنا فى تعليقاته وكذا فى الميزان وقال واعتارها الخرقى، وقال ابو الطيب المدني قال الترمذى لم يأخذ أحد من الأربعة بالوضع على الصدر. [معارف السنن باب ماجاء في وضع اليمين على الشمال فى الصلوة. ج ۲ ص ۳۲۶].

د حنفی فقہی عبارات

(۱) د امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ شاگرد امام محمد رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چي: «أَخْبَرَنَا أَبُو حَنِيفَةَ رحمۃ اللہ علیہ عَنْ إِبْرَاهِيمَ رحمۃ اللہ علیہ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَعْتَمِدُ بِأُخْدَى يَدَيْهِ عَلَى الْأُخْرَى فِي الصَّلَاةِ، يَتَوَاضَعُ لِلَّهِ تَعَالَى، فَيَكُونُ الرَّسْغُ فِي وَسْطِ الْكَفِّ،» كتاب الآثار ص ۲۴ حديث نمبر ۱۲۰ باب الصلوة قاعداً... الخ.

مونڙ ته خبر راڪري دي امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ د ابراهيم نخعي رحمۃ اللہ علیہ خخه چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به په مانئہ کي د عاجزی په طریقہ بنی لاس په چپ لاس باندی کینودلو، امام محمد رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چي د بنی لاس ورغوي به د چپ لاس په مړوند باندی د نوم خخه لاندی ږدی نو ورغوي به د مړوند په منع باندی راشي.

(۲) امام محمد رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چي: ينبغي للمبصر إذا قام في صلواته أن يضع باطن كفه اليمنى على رصغه اليسرى تحت السرة ويرمي بصره إلى موضع سجوده، وهو قول أبي حنيفة رحمۃ اللہ علیہ. [البوطا للإمام محمد بن الحسن در ذیل حديث نمبر ۲۹۰]. د مونځ کوونکي لپاره مناسبه داده چي مانئہ ته د دریدلو په وخت کي بنی لاس په چپ لاس باندی د نوم خخه لاندی کيږدی او د سجدې ځای ته دې گوري.

(۳) په بدايع الصنایع کي داسې عبارت دی چي: وأما محل الوضع فما تحت السرة في حق الرجال والصدر في حق المرأة. [بدايع الصنایع فصل في سنن حكم التكبير].

د لاسونو د کینودلو ځای د سږي لپاره د نوم خخه لاندی دی او د بنځې لپاره په سینه باندی دي.

او د احنافو په بل کتاب المبسوط للسرخسي کي داسې عبارت دي چي: وَلَنَا حَدِيثُ عَلِيٍّ - رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ - كَمَا رَوَيْنَاوَالسُّنَّةُ إِذَا أَطْلَقَتْ تَنْصَرِفُ إِلَى سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ثُمَّ الْوَضْعُ تَحْتَ السَّرَّةِ أَبْعَدُ عَنِ النَّسْبِ بِأَهْلِ الْكِتَابِ وَأَقْرَبُ إِلَى سِتْرِ الْعَوْرَةِ فَكَانَ أَوَّلِي. [المبسوط للسرخسي كتاب الصلوة، كيفية الدخول في الصلوة]. زمونږ لپاره (چي د نوم خخه لاندی لاسونه ږدو) د حضرت علي عليه السلام حديث دليل دی (چي د سنت لفظ پکي ذکر شوی دی) او د نوم خخه لاندی د لاسونو په کینودلو کي) ډېر لرې والی دی د مشابهت د اهل کتابو خخه، او ډېر نزدی والی دی پټولو د عورت ته فلهاذا (د نوم خخه لاندی د لاسونو کینودلو) بهتر دي.

(۴) الشيخ محمد هاشم السندي رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چي: رجعنا إلى كلام في الترجيع لا يخفى أن المجتهدين رحمهم الله لما وجدوا الأحاديث في الباب متعارضة رجحوا بينها بوجوه كثيرة، نقل بعض منها في كتب اتباعهم فرجع الإمام الأعظم أبو حنيفة رحمۃ اللہ علیہ وضع اليدين تحت السرة بكونه هيئة التواضع والتعظيم، ولهذا كان معهوداً عند القيام بين يدي

الملوك والأمرء، فينبغي أن يكون هو المندوب حالة القيامة يدي الله سبحانه وتعالى بأن فيه التمزج عن التشبيه بأهل الكتاب فأنهم يضعون أيديهم على صدورهم في حالة صلواتهم كما يضعونها عليه بعد موته، فكان ما فيه التمزج أولى، وبأن الوارد في جانب الوضع تحت السرة لفظة (أن من السنة) والنصوص الواردة في الوضع على الصدر ليس فيها ذلك وإنما هي وقايم أحوال لا عموم لها إلى غير ذلك من الوجوه التي ذكرنا بعضها في درهم الصرة من قبل. [درهم الصرة ص ۸۷ و ص ۸۸].

يعني مونږ د ترجيح خبرې ته رجوع کوو نو دا خبره پته نده چې کله مجتهدينو پدې باب کې دا حادېثو تعارض وليدلو نو په ډېرو وجوهو سره يې د دوي په منځ کې ترجيح وکړه.

نو امام ابو حنيفه رحمته الله د نوم څخه لاندې د لاسونو تړلو ته ترجيح ورکړه، ځکه چې دا د عاجزۍ او د تعظيم حالت دی. لدې وجې د اميرانو او د بادشاهانو په مخکې پدې هيئت باندې ودرېدل مناسب دي، او بل په دې طريقه کې د يهودو او د نصاراوو د مشابهت څخه لرې والی دی، ځکه چې هغوي به په مانځه کې په سينه باندې لاسونه کينډول، لکه د مرگ څخه وروسته چې هم دوي د لاسونو دمړي په سينه باندې ږدي او بل دا چې د نوم څخه لاندې د لاسونو د تړلو په باره کې د حضرت علي عليه السلام او د حضرت ابو هريرة رضي الله عنه څخه د سنت لفظ را نقل شوی دی، او په سينه باندې د لاسونو د تړلو په باره کې دا لفظ ندی را نقل شوی، بلکې په سينه باندې د لاسونو د تړلو په باره کې چې کوم احاديث راغلي دي هغه ټول د حالاتو واقعي دي.

کوم چې عموم نه لري، ددې څخه ماسوي نور وجوه د ترجيح هم شته د کومو ذکر چې مونږ مخکې په درهم الصرة کې کړی دی.

(۵) همدارنگه د احنافو په يو بل کتاب تبیین الحقائق کې داسې عبارت: وضع اليمين على الشمال دی چې: ولنا حديث على عليه السلام أن من السنة وضع اليمين على الشمال تحت السرة، ولأنه أقرب إلى التعظيم، كما بين يدي الملوك، ووضعها على العورة لا يضر فوق الثياب بلا حایل لأنها ليس لها حكم العورة في حقه ولهذا تضم السرة يديها على صدرها وإن كان عورة. [تبیین الحقائق، سنن الصلوة].

يعني زموږ دليل د حضرت علي عليه السلام حديث دی چې سنت طريقه داده چې بني لاس په چپ لاس باندې د نوم څخه لاندې کيږدئ، ځکه چې دا طريقه تعظيم ته ډېره نږدې ده لکه خلک يې چې د بادشاهانو په مخکې کوي، او د جامو د پاسه يې په عورت باندې کينډول پروا نه لري، لکه بغيرد حايله

چې هم پروا نلري، ځكه چې خپل عورت په نظر سره خپل ځان ته د عورت حكم نه لري له همدې وجې ښځه په سينه باندې لاسونه ږدي، اګر چې سينه د ښځې عورت دی.

فايده: بعضي خلک وايي چې نوم څخه لاندې د لاسونو کينډول ځکه ښه ندي چې دا د عورت حصه ده نو صاحب د تبیین الحقایق فرمايي چې دا توجيه ځکه غلطه ده چې ښځه اتفاقاً په سينه باندې لاسونه ږدي حالانکه دا هم عورت دی.

د حنبلي فقهي يو څو عبارات

(۱) ابويعقوب اسحاق بن منصور بن بهرام فرمايي چې: قلت أين يضع يمينه على شماله؟ قال كل هذا عندى واسم، قلت: إذا وضع يمينه على (شماله) أين (يضعها)؟ قال: فوق السرة وتحتة، كل ذلك واسم، كل هذا ليس بذاك قال (اسحاق) كما قال تحت السرة أقوى في الحديث وأقرب الى التواضع. [مسائل الامام احمد بن حنبل وابن راهويه ج ۱/ ص ۱۳۹، مسئله نمبر ۲۱۱].

ما وويل چې ښي لاس به په چپ لاس باندې په کوم ځاي ږدي؟ نو امام أحمد رحمته الله وفرمايل چې زما په نزد پدې ټولو (يعني د نوم څخه لاندې او باندې) کې گنجایش دی، ما وويل چې کله يې ښي لاس په چپ لاس باندې کينډولو نو (دواړه) به په کوم ځاي باندې ږدو؟ هغه وفرمايل چې د نوم څخه لاندې او باندې د دواړو گنجایش دی، او يو هم پروا نه لري.

اسحاق بن راهويه رحمته الله د امام أحمد رحمته الله په شان د نوم څخه لاندې د لاسونو تړل أقوى في الحديث او أقرب الى التواضع گڼلي دي.

(۲) د حنبلي فقهي مشهور ترجمان علامه ابن قدامه الحنبلي المتوفي ۶۸۲ هـ فرمايي چې: مسألة: قَالَ: (وَيَجْعَلُهَا تَحْتَ سُرَّتِهِ) اخْتَلَفَتْ الرِّوَايَةُ فِي مَوْضِعٍ وَضَعُهَا، فَرُوِيَ عَنْ أَحْمَدَ رحمته الله، أَنَّهُ يَضَعُهَا تَحْتَ سُرَّتِهِ. رُوِيَ ذَلِكَ عَنْ عَلِيٍّ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ وَأَبِي هِجْلَزٍ، وَالنَّخَعِيِّ، وَالتَّوْرِيِّ، وَاسْحَاقَ رحمته الله، لِيَأْخُذَ بِرُؤْيَى عَنْ عَلِيٍّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: مِنْ السَّنَةِ وَضَعَ الْيَمِينُ عَلَى الشِّمَالِ تَحْتَ السَّرَّةِ. رَوَاهُ الْإِمَامُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ. رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمَا وَهَذَا يَنْتَهَرُ إِلَى سُنَّةِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَلِأَنَّهُ قَوْلٌ مَنْ ذَكَرْنَا مِنَ الصَّحَابَةِ رحمته الله.

وَعَنْ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ أَنَّهُ يَضَعُهَا فَوْقَ السَّرَّةِ. وَهُوَ قَوْلُ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، وَالشَّافِعِيِّ رَحِمَهُمَا اللَّهُ، لِمَا رَوَى وَأَبُو بَكْرِ بْنُ مُجَرَّدٍ
قَالَ: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُصَلِّي قَوْضَ يَدَيْهِ عَلَى صَدْرِهِ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى». وَعَنْهُ أَنَّهُ يُخَيِّرُ فِي ذَلِكَ،
لِأَنَّ الْجَبِيحَ مَرْوِيٌّ، وَالْأَمْرُ فِي ذَلِكَ وَاسِعٌ. [المغني لابن قدامة الحنبلي ج ٢/ ص ٣٣١].

يعني د لاسونو په کينودلو کې د امام أحمد رحمته الله څخه مختلف روايات راغلي دي، يوروايت دادی چې د نوم څخه به يې لاندې ېږدی، لکه څرنګه چې د علي عليه السلام، او د ابوهريرة رضي الله عنه او د ابو مجلز، او د نخعي رحمته الله او د ثوري رحمته الله او د اسحاق رحمته الله څخه روايت دي او حضرت علي عليه السلام ورته سنت ويلي دي او د دې څخه مراد د رسول الله صلی الله علیه و آله سنت دي او دا د تيرو صحابه وو قول هم دي. دوهم روايت يې د سعيد بن جبیر رضي الله عنه او د امام شافعي رحمته الله په شان دادی چې د نوم څخه به يې د پاسه ېږدی له وجې د حديث د حضرت وايل رحمته الله څخه چې په هغې کې په سينه باندې د لاسونو د کينودلو ذکر دی او دريم روايت يې دادی چې پدې دواړو کې اختيار دی ځکه چې دا دواړه کيفيات مروي دي او پدې معامله کې وسعت دی.

(۳) همدارنګه فرمايي چې: النوع الثاني سنن الافعال وهي اثنان وعشرون - إلى أن قال - ووضع اليمنى على اليسرى وجعلها تحت السرة. [الكافي في فقه الامام المبجل أحمد بن حنبل عبد الله بن قدامة المقدسي ابو محمد ج ١/ ص ١٤٦ وكذا في ص ١٢٩].

يعني دوهمه نوعه د مانځه د فعلي سنتونو په بيان کې ده او هغه دوه ويشت سنتونه دي - ييا مخکې ليکي چې - د بني لاس کينودل دي په چپ لاس باندې د نوم څخه لاندې.

(۴) او علامه ابن قيم جوزي رحمته الله المتوفي ٧٥١ هـ فرمايي چې: واختلف في موضع الوضع، فعنه فوق السرة، وعنه تحتها وعنه ابوطالب سألت أحمد أين يضع يده إذا كان يصلي؟ قال على السرة أو أسفل وكل ذلك واسع عنده. (أن وضع فوق السرة أو عليها أو تحتها).

قال علي عليه السلام من السنة في الصلوة وضع الكف على الألف تحت السرة. عمرو بن مالك عن أبي الجوزاء عن ابن عباس رضي الله عنه مثل تفسير علي عليه السلام إلا أنه غير صحيح والصحيح حديث علي عليه السلام قال في رواية المزني أسفل السرة بقليل، ويكره أن يجعلها على الصدر، وذلك لما روى عن النبي صلی الله علیه و آله أنه نهى عن التكفير، وهو وضع اليد على الصدر، مؤمل عن سفيان عن عاصم بن كليب عن أبيه عن وايل أن النبي صلی الله علیه و آله وضع يده على صدره، فقد روى هذا الحديث عبد الله بن الوليد عن سفيان ولم يذكر ذلك، ورواه شعبة وعبد الواحد لم يذكر خلاف سفيان. [بدایع الفوائد ج ٤/ ص ١٣٨].

يعني د لاسونو د کينودلو په ځاي کې اختلاف دی، او د امام أحمد رحمته الله څخه د نوم څخه لاندې کينودل هم روايت شوي دي، او د نوم څخه د پاسه هم او ابو طالب رحمته الله د امام أحمد رحمته الله څخه روايت کړي دي چې ما د احمد رحمته الله څخه پدې باره پوښتنه وکړه، نو هغه په جواب کې وويل چې: په نوم باندې او د نوم څخه لاندې او د نوم څخه د پاسه په ټولو کې اختيار دی، حضرت علي عليه السلام فرمايي چې ورغوي په ورغوي باندې کينودل د نوم څخه لاندې سنت دي، او همداسې يو روايت عمرو بن مالک د ابو الجوزاء عن ابن عباس رضي الله عنه څخه هم کړی دی لکن هغه ندي صحيح بلکې صحيح روايت د حضرت علي عليه السلام دی.

د مزني په روايت کې امام أحمد رحمته الله فرمايلي دي چې لاسونه به د نوم څخه لاندې رڼي، او په سينه باندې د لاسونو کينودل مکروه دي، ځکه چې رسول الله صلي الله عليه وسلم د تکفير څخه منع کړې ده، او تکفير په سينه باندې د لاسونو کينودلو ته وايي او مؤمل د سفيان څخه هغه د عاصم بن کليب څخه، هغه د خپل پلار څخه، هغه د وايل رضي الله عنه څخه روايت کړي دي چې:

رسول الله صلي الله عليه وسلم خپل لاس په سينه باندې کينودلو، په تحقيق سره دا روايت عبد الله بن الوليد رحمته الله د سفيان رحمته الله څخه کړی دی او د سيني ذکر يې پکې نه دی کړی او شعبه رحمته الله او عبد الواحد رحمته الله هم د سفيان رحمته الله د خلاف ذکر نه دی کړی. لهذا د مؤمل په روايت کې د سيني ذکر صحيح نه دی.

(۵) د فقهې حنبلي په مشهور کتاب المقنع او ددې سره په شرح المبدع کې د امام أحمد بن حنبل رحمته الله مذهب داسې بيان شوي دي چې: (وَيَجْعَلُهَا تَحْتَ سُرَّتِهِ) فِي أَشْهُرِ الرِّوَايَاتِ، وَصَحَّحَ ابْنُ الْجَوْزِيِّ رحمته الله، وَغَيْرُهُ لِقَوْلِ عَلِيٍّ عليه السلام: مِنَ السُّنَّةِ وَضَعُ الْيَمْنَى عَلَى الشِّمَالِ تَحْتَ السُّرَّةِ رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ وَرَجَّحَهُمَا اللَّهُ، وَذَكَرَ فِي "التَّحْقِيقِ" أَنَّهُ لَا يَصِحُّ قِيلَ لِلْقَاضِي: هُوَ عَوْرَةٌ فَلَا يَضَعُهَا عَلَيْهِ كَالْعَانَةِ، وَالْقَاضِي فَأَجَابَ بِأَنَّ الْعَوْرَةَ أَوَّلَى، وَأَبْلَغُ بِالْوَضْعِ عَلَيْهِ لِيُعْظِمَهُ وَغَنَهُ تَحْتَ صَدْرِهِ، وَفَوْقَ سُرَّتِهِ، وَغَنَهُ: يُخَيِّرُ، اخْتَارَهُ فِي "الْإِرْشَادِ" لِأَنَّ كُلَّامَهُمَا مَأْثُورٌ، وَظَاهِرُهُ يَكْرَهُ وَضَعُهَا عَلَى صَدْرِهِ نَصٌّ عَلَيْهِ مَعَ أَنَّهُ رَوَاهُ. [المبدع شرح المقنع لابن المفلح الحنبلي ج ۱/ ص ۳۷۹، باب صفة الصلوة].

د مقنع ددې قول چې: (لاسونه به د نوم څخه لاندې تړي) په تشرېح کې صاحب د مبدع فرمايي چې دا د امام أحمد رحمته الله مشهور روايت دي، او دی روايت ته ابن قيم الجوزي او نورو حنبليانو صحيح ويلي دی ځکه چې حضرت علي عليه السلام فرمايي چې د نوم څخه لاندې د لاسونو تړل سنت طريقه ده، دا حديث په

مسند أحمد او په ابوداؤد کې دی او د تحقیق په نوم کتاب کې راغلي دي چې د نوم څخه لاندې د لاسونو تړل ندي صحيح، يو چا قاضي ته وويل چې: د نوم څخه لاندې خو عورة دي لهذا پدې باندې کينډول نه دي پکار لکه د نوم څخه لاندې او د متيازو د بخاي څخه پورتنۍ حصه او ورونو قاضي جواب ورکړو چې په عورة باندې د لاس کينډول خود عورت د پټولو لپاره ډېره ښه خبره ده، او د امام أحمد څخه بل روايت دادی چې د سينې څخه لاندې او د نوم څخه پورته به يې تړي، او په دريم روايت کې ترينه ددې دواړو په مابين کې اختيار دی ځکه چې د نوم څخه د لاندې او د باندې دواړه طريقې په زواياتو کې راغلي دي. او ظاهره خبره داده چې په سينه باندې د لاسونو کينډول مکروه دي، امام أحمد رحمته الله عليه پدې باندې تصريح کړې ده، سره ددې چې دا ترينه مروی هم دي. انتهى.

يعني د امام أحمد څخه په سينه باندې د لاسونو د کينډولو روايت هم راغلی دی او مکروه هم ورته وايي چې ددې معني داده چې د امام أحمد رحمته الله عليه په نزد دا روايت غير صحيح او غير قابل العمل دی او ياکې تاويل داسې کوي چې د صدر څخه قريب الي الصدر مراد وي.

(۶) منصور بن يونس بن ادریس بهوتی الحنبلي پورتنی مضمون پداسې الفاظو بيانوي چې: ثُمَّ وَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنَى عَلَى كَفِّهِ الْيُسْرَى، وَالرُّسَمَ وَالسَّاعِدَ «وَجَعَلَهَا تَحْتَ سَرَّتِهِ» رَوَى عَنْ عَلِيٍّ وَأَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنهما لِقَوْلِ عَلِيٍّ رضي الله عنه «مِنَ السَّنَةِ وَضَعَ الْيُمْنَى عَلَى الشِّمَالِ تَحْتَ السَّرَّةِ» رَوَاهُ أَحْمَدُ وَأَبُو دَاوُدَ وَرَجَّحَهُ اللَّهُ وَذَكَرَ فِي التَّحْقِيقِ: أَنَّهُ لَا يَصِحُّ قِيلُ لِلْقَاضِي: هُوَ عَوْرَةٌ فَلَا يَضَعُهَا عَلَيْهِ كَالْعَانَةِ وَالْفَخِذِ؟ وَأَجَابَ: بِأَنَّ الْعَوْرَةَ أَوَّلَى وَأَبْلَغُ بِالْوَضْعِ عَلَيْهِ لِحِفْظِهِ (وَمَعْنَاهُ) أَيْ مَعْنَى وَضْعِ كَفِّهِ الْيُمْنَى عَلَى كُوعِهِ الْأَيْسَرِ وَجَعَلَهَا تَحْتَ سَرَّتِهِ: أَنَّ قَاعِلَ ذَلِكَ ذُو (ذُلٍّ بَيْنَ يَدَيْ ذِي عِزٍّ) نَقَلَهُ أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى الرَّقِّي. (وَيُكْرَهُ) جَعْلُ يَدَيْهِ (عَلَى صَدْرِهِ) نَصَّ عَلَيْهِ، مَعَ أَنَّهُ رَوَاهُ. قَالَ فِي الْمَبْدَعِ. [كشاف القناع ج ۲/ ص ۴۷۶، باب صفة الصلوة وبيان ما يكره فيها...].

ترجمه يې مخکنۍ ترجمې ته ورته ده.

(۷) همدارنگه مخکنې بزرگ منصور بن يونس رحمته الله عليه الحنبلي په شرح منتهي الارادة کې فرمايي چې: (و) سن له ايضاً (جعلها) أي يديه (تحت سرته) لقول علي رضي الله عنه من السنة وضع اليمين على الشمال تحت السرة. رواه أحمد وأبو داود ومعناه ذل بين يدي الله عز وجل. [شرح منتهي الارادة، باب صفة الصلوة وما يكره فيها... ج ۱/ ۴۱۳].

يعني سنت طريقه داده چې لاسونه د نوم څخه لاندې کيږدئ د حضرت علي عليه السلام ددې قول له وجهې چې سنت طريقه د نوم څخه لاندې د لاسونو تړل دي، دا حديث احمد او ابو داؤد روايت کړی دی او ددې وجه د الله جل و علا په دربار کې د خپلې عاجزۍ ظاهرو ل دي.

(۸) مصطفي سيوطي رحيباني الحنبلي هم د نوم څخه لاندې د لاسونو تړلو ته سنت او په سينه باندې د لاسونو کينډولو ته مکروه ويلي دي، عبارت يې داسې دي چې: ويجعلها أي يديه تحت سرتة لقل على من السنة وضم اليه على الشمال تحت السرة. [رواه أحمد وأبو داؤد ومعناه ذل بين يدي عزويكره جعلها على صدره نقله أحمد عن يحيى الرقي. [مطالب أولى النهى في شرح غاية المنتهى ج ۲/ص ۴۸۲، باب صفة الصلوة وما يكره فيها].

(۹) د خرقي د متن په شرح کې شمس الدين ابو عبد الله محمد بن عبد الله الزركشي مصري الحنبلي المتوفي ۷۷۲ هـ فرمايي چې: ثم وضع اليمنى على اليسرى. رواه أحمد ومسلم وفي لفظ لأحمد وأبى داؤد: وضع يده اليمنى على ظهر كفه اليسرى والرسغ والساعد، وقال ويجعلها تحت سرتة.

ش: هذا أحد الرواية عن أحمد، لما روى أحمد، وأبو داؤد عن علي عليه السلام قال: من السنة المطلقة تنصرف إلى سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم.

والرواية الثانية: الأفضل جعلها تحت صدره، لما روى قبيصة بن هلب عن أبيه قال: رأيت النبي صلى الله عليه وسلم يضع يده على صدره، ووصف يحيى بن سعيد اليمنى على اليسرى فوق المفضل [رواه أحمد] والثالثة: التخيدير بين الصفتين اختارها ابن أبي موسى وابو البركات لورود الأمر بهما قال ابو البركات: وعلى الروايات فالأمر (في الأمرين) واسم لأكراهة لواحد منهما، والله أعلم [شرح الزركشي على مختصر الخرقي ج ۱/ص ۱۷۹، باب صفة الصلوة].

خپل بني لاس په چپ لاس باندې کيده، دا حديث احمد او مسلم روايت کړی دی، او په ابو داؤد او احمد کې داسې الفاظ راغلي دي چې: خپل بني لاس يې د چپ لاس د ورغوي په شاه او په مروند او په مټ باندې کينډولو، او بيا يې فرمايلي دي چې دواړه لاسونه يې د نوم څخه لاندې کينډول، او دا يو روايت دی د امام أحمد رحمه الله څخه له وجې د هغه حديث څخه چې احمد او ابو داؤد د حضرت علي عليه السلام څخه روايت کړی دی چې د نوم څخه لاندې د لاسونو تړل سنت دي، او سنت چې مطلق ذکر شي نو د رسول الله صلى الله عليه وسلم سنت ترينه مراد يږي، او دوهم روايت دادی چې بهتر دادی چې لاسونه د سينې څخه لاندې وتړي له وجې د حديث قبيصة بن هلب عن أبيه څخه چې ما رسول الله صلى الله عليه وسلم وليدلو چې لاس يې په سينه باندې کينډولو، او يحيى بن سعيد ددې طريقه داسې بيان کړې ده چې بني لاس يې د چپ لاس په بند کينډولو، دا امام احمد روايت کړی دی او دريم روايت دادی چې پدې دواړو طريقو کې اختيار دي او دا روايت ابن

ابي موسي او ابو البركات غوره کړي دي ځکه چې په دواړو طريقو کې روايات راغلي دي، ابو البركات فرمايي چې ددې رواياتو په نظر کې نيولو څخه په دواړو طريقو کې وسعت دي په يو کې هم کراهه نه شته.

(۱۰) ابو القاسم عمر بن الحسين بن عبد الله خرقى حنبلي المتوفي ۳۳۴ هـ فرمايلي چې: ثم يرضى يده اليمنى على كوعه اليسرى ويجعلها تحت سرتة. [متن الخرقى على مذهب أبى عبد الله أحمد بن حنبل الشيبانى ج ۱/ص ۲۲، باب استقبال القبلة].

بيا به خپل بني لاس د چپ لاس په مړوند باندې ږدي او دواړه به د نوم څخه لاندې کوي

د شافعي فقهي څو عبارات

(۱) مشهور شافعي امام محي الدين أبي زكريا يحيى بن شرف النووي الشافعي المتوفي ۶۷۶ هـ فرمايي چې: ويجعلها تحت صدره فوقه سرتة هذا مذهبنا المشهور به قال الجمهور، وقال أبو حنيفة وسفيان الثوري، واسحاق بن راهويه، وابو اسحاق المروزي عن أصحابنا رحمهم الله، يجعلها تحت سرتة، وعن علي بن أبي طالب رضي الله عنه روايتان كالمذهبيين وعن أحمد بن حنبل روايتان كالمذهبيين. ورواية ثالثة أنه يختار بينهما ولا ترجيح وهذا قال الأوزاعي وابن المنذر رحمهما الله وعن مالك بن أنس رضي الله عنه روايتان (أحدهما يضعها تحت صدره والثانية يرسلها ولا يضع أحدهما على الأخرى وهذه رواية جمهور أصحابه وهي الأشهر عندهم وهي مذهب الليث بن سعد وعن مالك رحمه الله أيضا استحباب الوضوء في النقل والرسل في القرض وهو الذي رجحه البصريون من أصحابه [شرح مسلم للنووي، باب وضع يده اليمنى على اليسرى بعد تكبيره الاحرام]. او لاسونه به د نوم څخه د پاسه او د سينې څخه لاندې ږدي، همدا زمونږ (د شوافعو) مشهور مذهب دی، او په همدې باندې جمهورو قول کړی دی، او امام ابو حنيفة، سفيان ثوري، او اسحاق بن راهويه، او اسحاق مروزي زمونږ د شوافعو څخه فرمايي چې د نوم څخه لاندې به يې ږدي. او د حضرت علي رضي الله عنه څخه د دواړو مذهبونو په شان دوه روايتونه دي او د امام احمد بن حنبل رحمه الله څخه هم د دواړو مذهبونو په شان دوه روايتونه دي، او دريم روايت يې دادی چې په دې دواړو صورتونو کې اختيار دي، او يو ته هم ترجيح نشته او د امام مالک رحمه الله څخه دوه روايتونه دي يو دادی چې زور ږند به يې نيسي او يو په بل به يې نه ږدي او دا د امام مالک رحمه الله او د جمهورو اصحابو مسلک دي او د مالکيانو په نزد مشهور دی او همدا د ليث بن سعد مسلک هم دی، او د امام مالک رحمه الله څخه دا روايت هم راغلی دی چې په نفل مونږ کې د لاسونو يو په بل باندې کينډول مستحب دي، او په فرض مونږ کې زور ږند نيول مستحب دي او دې طريقې ته د بصري مالکيانو ترجيح ورکړې ده.

(۲) ہمدی تہ ورتہ عبارت د امام نووی رحمۃ اللہ علیہ پہ بل کتاب المجموع شرح المہذب ج ۷/ ص ۱۲۵
 کہی ہم دی فرمایي چي: (قَرَأَ) فِي مَذَاهِبِهِمْ فِي مَحَلِّ مَوْضِعِ الْيَدَيْنِ: قَدْ ذَكَرْنَا أَنَّ مَذَاهِبَنَا أَنَّ الْمُسْتَحَبَّ جَعْلُهَا تَحْتَ
 صَدْرِهِ فَوْقَ سُرَّتِهِ وَبِهَذَا قَالَ سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ وَذَاوُدُ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمَا: وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ وَالثَّوْرِيُّ وَاسْمَعِقُ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى
 عَلَيْهِمَا جَعَلَهَا تَحْتَ سُرَّتِهِ وَبِهِ قَالَ أَبُو اسْمَعِقٍ الْمُرُوزِيُّ رحمۃ اللہ علیہ مِنْ أَصْحَابِنَا كَمَا سَبَقَ وَحَكَاهُ ابْنُ الْمُنْذِرِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ
 عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَالتَّحْنَوِيِّ وَأَبِي حُجَلَزٍ وَعَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا وَابْنِ إِسْحَاقَ وَابْنِ أَبِي شَيْبَةَ وَابْنِ أَبِي حَتْمَةَ وَابْنِ أَبِي
 أَحْمَدَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ ثَلَاثُ رِوَايَاتٍ هَاتَانِ وَالثَّلَاثَةُ يَخْتَارُ بَيْنَهُمَا وَلَا تَفْضِيلَ وَقَالَ ابْنُ الْمُنْذِرِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ فِي
 غَيْرِ الْأَثَرِ أَظْنَهُ فِي الْأَوْسَطِ لَمْ يُثَبِّتْ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ شَيْءٌ وَهُوَ مُخْتَارٌ بَيْنَهُمَا. حوالہ بالا.

او ہمدارنگہ فرمایي چي: وَجَعَلُهَا تَحْتَ صَدْرِهِ فَوْقَ سُرَّتِهِ هَذَا هُوَ الصَّحِيحُ الْمَنْصُوصُ وَفِيهِ وَجْهٌ مَشْهُورٌ لِبِ
 اسْمَعِقِ الْمُرُوزِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ أَنَّهُ جَعَلَهَا تَحْتَ سُرَّتِهِ وَالْمَذْهَبُ الْأَوَّلُ. [المجموع شرح المہذب ج ۷/ ص ۱۲۱].
 خلاصہ دادہ چي پہ فقہ شافعیہ کہی مشہور او منصوص مذہب دادی چي لاسونہ بہ د نوم ٹخہ د پاسہ او
 د سینہی ٹخہ لاندی تری.

(۳) او امام نووی رحمۃ اللہ علیہ پہ روضۃ الطالبین کہی فرمایي چي: ثُمَّ يَضَعُ يَدَيْهِ كَمَا ذَكَرْنَا تَحْتَ
 صدره وفوق سُرَّتِهِ علي الصحيح. [روضۃ الطالبین باب الرابع في صفة الصلوة فصل في القيام]. یعنی
 صحیح قول دادی چي لاسونہ بہ د نوم ٹخہ د پاسہ او د سینہی ٹخہ لاندی تری.

(۴) شہاب الدین أحمد بن محمد بن حجر الہیثمی الشافعی رحمۃ اللہ علیہ المتوفی ۹۷۴ھ فرمایي چي: مَا تَحْتَ
 صدره أي فوق سُرَّتِهِ. [تحفة المحتاج في شرح المنهاج باب صفة الصلوة]. ترجمہ یہی د مخکی پہ شان دہ.

(۵) شمس الدین محمد بن احمد الشریینی الشافعی المتوفی ۹۲۶ھ فرمایي چي: وَيَضَعُهُمَا - أَيِ
 اليدين - بين السرة والصدر. [اسنی المطالب الباب الرابع في صفة الصلوة الركن الثاني، تكبيرة الاحرام].
 یعنی لاسونہ بہ د نوم او د سینہی پہ منہ کی بدی. ہمدارنگہ پنخبل بل تصنیف کہی فرمایي چي:
 وقبض في قيام او بدله بيمين كوع يسار وبعض ساعدها ورسغها تحت صدره فوق سُرَّتِهِ. [حاشیہ
 الجمل باب صفة الصلوة ج ۳/ ص ۱۷۴].

ہمدارنگہ پہ حاشیہ البجیری علی الخطیب کتاب الصلوة فصل في أركان الصلوة ج ۴/ ص ۳۴۳
 او پہ حواشی الشروانی علی تحفة المحتاج بشرح المنهاج باب صفة الصلوة ج ۲/ ص ۱۰۳. کہی ہم د
 شوافع د عبارتو خلاصہ ہمدادہ چي لاسونہ بہ د سینہی ٹخہ لاندی او د نوم د پاسہ تری.

د امام مالک رحمۃ اللہ علیہ فقه

د امام نووي رحمۃ اللہ علیہ د مذکور عبارت څخه د امام مالک رحمۃ اللہ علیہ مسلک واضح شو.

الحاصل: په سينه باندې د لاسونو تړل بدعت او مردوده طريقه ده. [فيض الباري، الزاقي المنكب بالمنكب والقدم بالقدم بالصف].

د امام أحمد رحمۃ اللہ علیہ په نيز مکروه دي. [المبدع شرح المقنع ج ۱/ ص ۲۷۹ باب صفة الصلوة بديع الفوائد ج ۴/ ۱۳۸]، [كشف القناع ج ۲/ ص ۴۷۶].

همدارنگه د اجماع د مسلمانانو څخه وتل دي. [بذل المجهود ج ۲/ ص ۲۵، باب وضع اليمنى على اليسرى]. او همدارنگه د يهودو او د نصاراوو سره مشابهت دی. [کما في أحكام القرآن للطحاوي، والبسوط للسرخسي].

او د نوم څخه لاندې د لاسونو تړل د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم طريقه ده، د صحابه وو رضي اللہ عنہم طريقه ده، د تابعينو او د جمهورو مسلمانانو طريقه ده، پدې طريقه کې د يهودو او د نصاراوو سره بالکل مخالفت دي او همدا طريقه د عقل او د قياس سره هم موافقه ده.

اجماع

مولانا عبد الحی لکهنوی فرمائي: اما في حق النساء فاتفقوا على ان السنة لمن وضع اليدين على الصدر لانها ما استرها. (السعاية، جد ۳ ص ۱۵۶) د علماء وپه دې اتفاق دی چې د بنځو په باره کې سنت طريقه په سينه باندې د لاسونو کيښودل دي په يو مقطع حديث کې راځي چې: (عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ قَالَ: تَجَمُّعُ الْمَرْأَةِ إِذَا رَكَعَتْ تَرْفَعُ يَدَيْهَا إِلَى بَطْنِهَا، وَتَجَمُّعُ مَا اسْتَطَاعَتْ). (مصنف عبدالرزاق، ج ۳ ص ۱۹، باب تكبير المرأة بيديها وقيام المرأة وركوعها وسجودها).

بنځه په قيام کې تر خپل طاقت پورې لاسونه راټول نيسي او چې لاسونه پورې راټول ونيسي نو په سينه راځي.

په سنتو پورې توقي

مولوی محمد حنیف فرید کوټي د دې سنتو پورې داسې ریشخند وهي (دا حنا فولمونځ نه کيږي ځکه دوی په اله دتناسل باندې لاسونه تړي) (قول حق ص ۲۱)

يو لامل مذهب فيض عالم صديقي په خپل کتاب (اختلاف امت کا الميه ص ۷۸) باندې ليکلي دي چې (د بني عباس د يو خليفه هارون په لمانځه کې پرتو غاښ وشکيدو، نوده د سينې څخه لاسونه راښکته کړل او پرتو غاښ يې کلک کړو، د لمانځه څخه وروسته خلکو په حيراني دده دې کار ته کتل، نو قاضي ابو يوسف فتوى ورکړه چې دنوم څخه لاندې د لاسونو تړل صحيح دي). (اختلاف امت کا الميه ص ۷۸).

زمونږ د زمانې لامل مذهب امين الله پشاورى دستوپورې داسې ټوکې کوي چې دنامه لاندې په لاسونو کينودلو کې دعورت طرف ته اشاره ده (الحق الصريح، ج ۴ ص ۱۲۵ سطر ۸).

وگي سړي ته هر عدد دودى دودى کيږي نو همدارنگې دې لامل مذهب ته د احنافو هره عضوه ذکر ذکر کيږي او هره اشاره ورته بل شي ته اشاره وي.

دهمدي کتاب په اول جلد، ص: ۳۳۶ اوله چې پائى او ص ۳۱۷ دوهمه چې پائى کې يې ليکلي دي چې زنا درې قسمه ده او دريم قسم زنا د انبياوو کرامو ده (معاذ الله) د باب الايمان بالقدر، د اتم نمبر حديث په تشرېح کې، غټ غټ منکرين د حديثوهم دستوپورې دومره ريشخندنه وهي، اهل سنت والجماعت ته درخواست کوو چې ددوي دوسو څخه د حفاظت لپاره دې هميشه سورة الناس لولي او ځان دى ورباندې دموي، ترڅو يې چې الله ﷻ ددوى دوسو څخه حافظ او ناصر شي. رسول الله ﷺ فرمائي چې کله اختلاف راشي نو د خلفاء راشدينو په سنتو باندې کلکې منگولې ولگوى.

نوپه دې مسئله کې په هغه احاديثو باندې عمل پکاردى، چې پر کومو باندې عمل کولو ته حضرت على عليه السلام او حضرت ابو هريره رضي الله عنه وغيره وو سنت ويلي دي او رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې کوم حديثونه زما دستو څخه خلاف وي هغه زما څخه ندي لدې وجهې مونږ په هغه زوايا تو عمل نه کوو کوم چې خلاف سنت دي او غير مقلدين اقرار کوي چې په سينه باندې لاسونه کينودل د خلفاوو اربعه وود عمل، د رسول الله دستو او د ايمه اربعه وود د عمل څخه مخالف دي. (فتاوى علماء حديث، ج ۳ ص ۹۲).

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ. الآية

تحقيق مسئله رفع اليدين

الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العلمين والصلوة والسلام على سيد المرسلين وعلى اله واصحابه وازواجه اجمعين.
أما بعد!

داسلام حق دين دالله ﷺ کامل او بهترين دين دى اود ټولې دنيا لپاره د نجات لاره ده، دادين داهل سنت والجماعت خصوصاً د احنافو په کوششونو ټولې دنيا ته ورسيدلو.

افغانستان، پاکستان، او هندوستان وغيره اسلامي ملکونو ته داسلام رارسونکي، داسلام خپرونکي، او داسلام قبلونکي ټول اهل سنت والجماعت حنفي المذهب وو.

دامذهب سيدنا امام اعظم رحمه الله مرتب کړى دى. امام اعظم رحمه الله د مسئلو د استنباط خپله طريقه داسې بيان کړې ده چې (زه د ټولو څخه مخکې په کتاب الله شريف عمل کوم، په دوهمه مرتبه کې په سنت مقدسه او مطهره باندې عمل کوم، په دريمه مرتبه کې د حضرت ابوبکر صديق ﷺ، حضرت عمر ﷺ، حضرت عثمان ﷺ او د حضرت علي ﷺ په فيصلو باندې عمل کوم، په څلورمه مرتبه کې د نورو صحابه ووپه فيصلو باندې عمل کوم، او که په دې يو کې هم مسئله پيدانه شوه نو په اخر کې په خپل اجتهاد او قياس باندې عمل کوم، يعنې دخپل اجتهاد په وجه دالله ﷻ او د رسول الله ﷺ حکم لټوم. (الميزان الكبرى الشعراني ج، ۱ ص ۶۶)

په ياد ولرئ چې داهل سنت والجماعت پدې خبره اتفاق دى چې د اجتهاد او قياس په وجه مجتهد خپل ذاتي او شخصي حکم نه بيانوي.

بلکه دالله ﷻ او د رسول الله ﷺ د حکم لټون کوي د مجتهدينو امامانو بڼکاره اعلان دى چې (القياس مظهر لا مثبت) قياس ثابتونکى ندی بلکه ظاهر وونکى دى [نور الانوار ص ۲۲۸].

لکه څرنگه چې دجماعت په لمونځ کې ټول مقتديان ديو امام په تابعدارۍ کې دالله ﷻ عبادت کوي نو همدارنگه مقلدين دخپل يو امام په لارښوونه دالله ﷻ او د رسول الله ﷺ اطاعت کوي.

پدې ملکونو او اکثر و نورو ملکونو کې بادشاهان رعايا، علماء، او عوام ټول حنفيان وو چې دهمدې په برکت داتفاق او داتحاد فضا قائمه وه تقريباً دولس سوه کاله پدې ملکونو کې نه مناظرې وې او نه چيلينج بازبانى او په افغانستان کې خوتقريباً دروسانو تر يرغل پورې هيڅ اختلاف نه وو.

دلامذهبانو دفرقی ابتداء

مساجد خالص دعبادة ځایونه دي، دجنگونو میدانونه نه دي، کله چې انگریزانو هندوستان ونيولونودوي وليدل چې په دی مساجدو کې لکه څرنګه چې لمونځونه کيږي همدارنګه په کې دجهاد درسونه هم کيږي اودجهاد له وجهې انگریزان ډیر په عذاب وو.

له دې وجهې دوي دافکروکړوچې ترڅوپورې چې په دې مساجدو کې مسلمانان په نوروفسادونو کې مصروف نه شي نوترهغې پورې دجهاد درسونه بنديږي. اوپه مساجدو کې دفسادونودجوړولولپاره ديوي داسې فرقې ضرورت ووچې په حنفي مسلمانانو اعتراضونه وکړي اوددوی لمونځونوته غلط ووايي ځکه چې چنګيزيانودهمدې نسخې په کارولوباندې دبغدادمسلمانان ترتیغه تیرکړي وو، نودهمدې مقصد لپاره یې دغیرمقلدینو فرقه راپیدا کړه دکومې چې دوه مقصدونه وو.

اول: دانگریزانوسره جهاد حرام دی.

دوهم: دمسلمانانوپه مساجدو کې دفسادجوړول فرض دي، داوالمقصد دپوره کولو لپاره دهند داهلحدیثو وکیل مولوی محمدحسین بتالوي دخپل ټول جماعت له طرفه دجهاد په رد کې یوه رساله ولیکله په نامه ده الاقتصاد فی مسائل الجهاد:

اودانگریزانو څخه یې په انعام کې ځمکې ترلاسه کړې، اوبل لامذهبه نواب صدیق حسن خان هم رساله ولیکله اونوم یې ورته کيښودلو - ترجمان وهابیه.

اودانگریزانو څخه یې دریاست اودنوابی القاب وگټل، دادواپه رسالې د(رسائل اهلحدیث) په اول جلد کې اوس هم موجودی دي اودټول تفصیل لپاره د(انگریزاوراهلحدیث) رساله وگورئ، دلامذهبو ددواړو رسالو یوڅو عبارتونه لاندې ولولئ.

لامذهبه محمدحسین بتالوي وکیل اهلحدیث هند لیکي چې:

- (۱) دانگریزي حکومت پرخلاف جهاد کول هیڅکله نه دي جایز (الاقتصاد ص ۱۹)
- (۲) دارالاسلام، یعنې دهندوستان ملک سره ددینه چې دعیسویانو په قبضه کې دی دارالاسلام دی، پدې ملک کې چې هرڅوک بادشاه وي دهغه په خلاف جنگ حرام دی (الاقتصاد، ص ۲۵).
- (۳) دانگریزانوسره غداری (جهاد) کول اودهغوی په جان او په مال باندې تعرض کول صراحة حرام دي. (الاقتصاد، ص ۳۴).

(۴) دغه خلک چې تقريراً او تحريراً حاضرین او غائبین د انگریزي دولت وفاداران دي او ددوی په خدمت کې سرگرم دي، نو په دوی کې د پنجاب اهلحدیث هم داخل دي، چې د پنجاب انگریزي حکومت هم ددې تصدیق کوي [الاقتصاد، ص ۴۸].

(۵) د انگریزي حکومت په خلاف جنگیدل او د جنگیدو نكوسره هر قسم کومک کول صراحةً غدر او حرام دی. [الاقتصاد، ص ۴۸].

(۶) د انگریزانو سره جنگیدل جهاد نه دی بلکې عناد او فساد دی، د اتلس سوه (۱۸۵۷) او پنځوسم میلادي کال په فساد کې چې کوم مسلمانان شریک شوي وو هغه گناهکاران دي، او د قران او حدیث په حکم مفسدین، باغیان، او بد کرداره دي، پدې مفسدینو او باغیانو کې اکثر خلک عوام کالانعام دي او بعضو نورو ته چې خواص او علماء وېلی شي هغوي هم د اصلي علومو د دین څخه چې قران او حدیث دی بې برخې دي، باخبره او پوهان علماء هیڅکله په دې کې شرکت نکوي او نه یې په هغې فتوی د زړه څخه دستخط کړی دی چې ددې غدر څخه د جهاد د جوړولو لپاره صادره شوی ده (الاقتصاد ص ۴۹).

(۷) جنرل بخت خان د دهلی د علماء و څخه د جهاد فتوه واخستله دا فتوه دهغه وخت په یوه رساله کې په نامه د (جنگ ازادي) د ص ۴۰۴ څخه تر، ص ۴۰۶ پورې اوس هم موجوده ده.

د محمد حسین بتهالوي استاذ میانذیر حسین باني غیر مقلدیت او نورو لامذهبانو یو طرفته ظاهرا په دې فتوی دستخط وکړ او په حقیقت کې یې انگریزانو ته جاسوسي کوله.

لا مذهبہ پروفیسر ایوب قادری وایي: کوم دستخط کونکي چې د انگریزانو وفاداران وو هغوي انگریزانو ته د جاسوسی فرائض ادا کول، چې د تحریک ازادی په مخالفینو کې دالاندې علماء داخل وو.

(۱) شیخ الکمل شمس العلماء میا سید محمد نذیر حسین باني. (۲) شمس العلماء مولوي ضیاء الدین. (۳) مولوي سید محبوب علي جعفري. (۴) مفتي صدرالدین ازرده. (۵) مولوي حفیظ الله خان. (جنگ ازادي ص ۴۰۹)

(۸) نومولوي محمد حسین بتهالوي ددوي د تزکیې لپاره لیکې (چې جنرل بخت خان او نورو باغي افسرانو علماء و ته حکم وکړو چې په دې فتوی دستخط وکړي او که نه ټول به قتل کړي، نو ټولو د ځان له داره کرځا او جبراً د ستخط وکړو، که دوي دستخط نه وی کړی نو ټول په توره باندې وژل کیدل، یا په توپونو او لیزول کیدل، نو دوي د مجبوري له وجهې د ستخط وکړو، چې پدغه مجبور و خلکو کې مولوي حفیظ الله خان او مولوي

نذير حسين او دده خوى مولوي شريف حسين او ددوى شاگردان مولوي محمد صديق پشاورى او مولوي عبدالله مرحوم غزنوي دى. (اشاعة السنة نمبراً بحواله اثار رحمت، ص ۲۲۴/ جنگ ازادي، ص ۴۱۴ و ص ۴۱)

داهلحديثو مذکور وکیل دمجاهدينوپه باره کې ليکلي دي چې:

(۹) دادفساد او د عناد خورونکي خلک په حرام مرگ باندې مړه کيږي، د جنتونو د خوشحالو څخه به محروم وي، داسې فسادونو ته جهاد ويل او په دې کې دشهادت هوس کول سراسر جهالت او حماقت دی. (الاقتصاد، ص ۷۱)

(۱۰) مشهور غير مقلد عالم مسعود عالم ندوي ليکلي دي چې (دمعتبرو او قوي راويانو بيان دی چې ددې رسالې په عوض کې محمد حسين بتالوي ته دانگريزانو له خوا څخه ډير جايداد ورکړل شو، ددې رسالې اوله حصه زموږ د نظرونو په وړاندې ده، ټوله رساله د تحريف او د تدليس عجيبه او غريبه نمونه ده) (پهلي اسلامي تحريک، ص ۲۹)

لا مذهب نواب صديق حسن خان ليکي چې:

(۱) خلاصه دهندوستان دمسلما نانو د احوال دی چې دکوم وخت څخه دلته اسلام راغلی دی، چونکه اکثر خلک د بادشاهانو طريقه او مذهب خوښوي، نو دهغه وخت څخه ترننه پورې دا خلک په حنفی مذهب باندې وه او دي، او دهمدې مذهب عالمان، مفتيان، قاضيان او حاکمان دي، تردې چې ددوی يوه غټه ډله يوځای شوه او فتاوی هندیه يعنې فتاوی عالمگيري يې وليکله، چې په دوی کې شيخ عبدالرحيم دهلوي د شاه ولی الله والبد بزرگوار هم شريک وو (ترجمان وهاييه، ص ۱۰ و ص ۱۱)

(۲) دانگريزانو په مقابل کې مجاهدين حنفيان دي. آيا چا اوريدلي دي چې ترننه پورې کوم موحد، متبع، سنت په حديث او په قران باندې تلونکي بې وفائي کړي ده او اقرار يې پريښی دی، يا يې فتنه جوړه کړيده، يا بقاوت ته اماده شوي دي، کومو کسانو چې په زمانه د غدر کې فساد کړی دی، او انگريزي حکامو سره يې عناد دی، هغه ټول د حنفی مذهب پيروان دي نه متبعين دا حاديثونو به وو. (ترجمان وهاييه، ص ۲۵).

کله چې په هندوستان کې انگريزانو په زرگونو جيد علماء اعدام کړل او په لکونو عوامو مسلمانانو ته يې اعدام ورکړو، او تراو (۷) ورځو پورې يې قتل عام روان کړی وو، او په زرگونو مسلمانان جلا وطنه شول، نو ددوی په باره کې نواب صديق حسن خان ليکي چې:

(۳) د حاکمانو (انگريزانو) اطاعت اورئيسانو تېاندې د ټولو واجباتو څخه غټ واجب دی (ترجمان

عجیب دلیل: (۴) نواب صدیق حسن خان په دلیل کې داسې وایې چې په احادیثو کې راځي چې قیامت ته نژدې به هر ځای کې د عیسویانو حکومت وي، دهمدې احادیثو مطابق دا انگریزي حکومت دی، نو ددوی سره جنگیدل جهاد نه دی بلکه فساد دی او ډیره سخته ناداني او بې وقوفي ده، دعا قبت څخه ناڅېر تیا او د پیغمبر صادق ﷺ د فرمان څخه مخالفت دی. (ترجمان وهاپیه، ص ۷)

(۵) جهاد او مذهبي جنگ په مقابله د برطانوي حکومت کې چې مذهبي ازادي یې اعلان کړې ده د شریعت له رویه عموماً خلاف او ممنوع دي. کومو خلکو چې ددې حکومت پر خلاف اسلحه رااخیستې ده او مذهبي جهاد کوي دا ټول خلک باغیان دي او د باغیانو د سزا مستحق دي، پدې فتوی باندې ټولو غیر مقلدینو دستخط کړی دی. (ترجمان وهاپیه، ص ۶۱)

(۶) د انگریزي حکومت پر خلاف اسلحه رااوچتول د ایمان او اسلام څخه خلاف دي. (ترجمان وهاپیه، ص ۱۲۱)

(۷) د هندوستان د غدر په زمانه کې زموږ هر غټ او وړو کې د انگریزي حکومت خیر خواهان وه.

(ترجمان وهاپیه، ص ۵)

(۸) خلاصه دا چې څوک چې د انگریزي حکومت بد خواهان دي دا هغه خلک دي چې مذهبي ازادي نه خوښوي او د یو خاص مذهب پابند دي چې د پلرونو او د نیکونو د وخت څخه ورته پاتې دی.

(ترجمان وهاپیه، ص ۵)

(۹) بعضې خلکو د حکومت په وینا خنفي مذهب پرېښودو دغه خلک د انگریزانو د دشمنان دي، مونږ د انگریزي حکومت په خدمت کې دومره قرباني ورکړه چې مذهب مو پرېښودو، لا مذهب شو او د برطانوي حکومت د دروازي فقیران شوو.

(ای انگریزي سرکاره) مونږ څرنگه ستاسو مخالفت وکړو حالانکه د ملکې عاليې معظمې دام اقبالها اشتها رد ټولو خلکو سره د مذهبي ازادۍ وعده کړې ده. (ترجمان وهاپیه، ص ۴۵).

د حنفیانو په باره کې یې لیکلي دي چې:

(۱۰) بعضې خلک په مذهبي تعصب شخصي تقلید او ضد او جهالت باندې کلک ولاړ دي او کوم سهولتونه چې د هندو عیت ته د مذهبي ازادي له وجهې حکومت ورکړي دي. دهغې څخه یې ځانونه محروم کړي دي او د عالم امن ته یې خطر پېښ کړی دی دوي غواړي چې ټول خلک د یو خاص مذهب پابند وي چې پدې سره یې د انگریزي حکومت سره خپل تعصب ظاهر کړی دی او غواړي چې موقع پیدا کړي او د غدر د زمانې په شان فسادونه راوپاروي. (ترجمان وهاپیه، ص ۵۶).

اوددوهم مقصد دپوره کولو لپاره مولوي محمد حسين بتهالوي وکیل اهلحديث هند دخپلو ملگرو سره په شوره باندې نو اشتهار چاپ کړو چې په لسو سوالونو باندې مشتمل وو. په دې اشتهار کې يې ليکلی و چې :
(دهندوستان او دپنجاب حنفیانو ته د اشتهار په ذریعه وعده ورکړو چې که په دوی کې هر عالم دلاندې مسائلو اثبات لپاره کوم قرآني آیات یا داسې صحیح حدیث پیش کړي چې په صحت کې يې هيڅ خبره نه وي اود احديث چې د کومې مسئلې اثبات لپاره پیش کولې شي پدغې مسئله کې صریح نص وي او ورباندې قطعي الدلالة وي نوموړې به دهر آيت او هر حدیث په مقابله کې لس لس روپې انعام ورکړو)

دعوامو ددوهمه کولو لپاره داسې انعامي چيلينج داسلام په تاريخ کې مثال نه لرلو، دداسې انعامي چيلينج بازی مؤسس مرزا قادياني وو، دا چيلينج يې هر بنار، هر کلي، اوهرې کوڅې ته ورسولو، په هر کور او په هر مسجد کې يې د نفاق اوربل کړو، اهل سنت والجماعت په دې پوهيدل چې د مسلمانانو په مينځ کې فتنه اوفساد جوړول گناه کبيره او حرام دي، الله ﷻ فرمائی: (وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ)، اهل سنت پر دې پوهيدل چې د مسلمانانو په مينځ کې اتفاق او اتحاد په هروخت کې ضروري دی خصوصاً په دغه زمانه کې چې دکفارو په خلاف جهاد روان وو، او اسلامي حکومت رانړيدلې وو، دنور هروخت څخه زيات د اتفاق اود اتحاد ضرورت وو مگر افسوس چې غير مقلدينو افتراق او انتشار ته دقران او حدیث د اتباع نوم ورکولو او دې منافقت ته يې تحقيق ويلی.

د حضرت شيخ الهند رحمه الله جواب:

ددې فتنې دکرارولو لپاره حضرت شيخ الهند ددې اشتهار په جواب کې يوه وړه رساله وليکله په نامه د (ادله کامله) په هغې کې يې وليکل چې دا زمانه ددې جنگونو نه ده. د مسلمانانو د جنگولو پرځای ددوي د يوځای کولو کوشش وکړئ او دا يې هم وليکل چې مشتري صاحب ستا انداز د تحقيق انداز نه دی، او نه د مسلمانانو جنگول د حديثو اتباع ده، بلکه ستا علمی حدود اربعه دادي: چې دقران پاک څخه ستا په حصه کې صرف متشابهات راغلي دي، اود احاديثو څخه صرف متعارضات، او ستا سود فرقي ابتداء په اکابرود اسلام باندې بدگمانی ده او انتهایي داسلافو پر خلاف بدزباني ده گویا چې ددې حدیث مصداق يې چې (لعن اخر هذه الامة اولها).

لامذهبه محمد حسين بتهالوي وکیل اهلحديث ددې اشتهار په ذریعه د مسلمانانو په مابين کې د افتراق اود انتشار ابتداء وکړه، لکن هغه نه د مناظري په طريقه خبروو، او نه په علم حدیث پوهيدو، مثلاً په محکمه کې زید په عمر باندې دیولکهور وپودعوه وکړه نو زید ته مدعی او عمر ته مدعا عليه ویلی شي، قاضي د مدعي څخه

شاهدان غواړي او مدعا عليه ته د جرح او د اعتراض حق ورکوي، نو همدارنگه په مناظره کې یو مناظر مدعي وي چې دهغه وظیفه په دلايلو باندې دخپلې دعوی ثابتول وي، دوهم مناظر سائل وي چې دهغه وظیفه پر هغو دلائلو جرحه او اعتراض کول وي چې اول مناظر پېش کړي وي، رسول الله ﷺ فرمائی چې (شاهدان د مدعي په ذمه دي او قسم د انکار کونکي په ذمه دی) الحديث.

محمد حسين بتالوي چې درکوع در رفع الیدین په مسئله کې د چیلینج کوم الفاظ لیکلي وو هغه داسې وو (زمونږ چیلینج دی چې یو قرآني ایت او یا یو حدیث صحیح، صریح، متفق علیه، قطعی الدلالة پېش کړئ چې په هغې کې یې رکوع ته د تللو په وخت او درکوع څخه د سر داوچتولو په وخت کې رفع الیدین ته ممنوع ویلي وي که چا د منع آیت یا حدیث پېش کړو نو د فی ایت او حدیث په مقابل کې ورته لس روپۍ انعام دی).

د اهلحدیثو دوکیل د سوال داسې دی لکه کوم شیعې چې بتالوي ته چیلینج ورکړی چې که تايو قرآني ایت، او یا یو حدیث صحیح، صریح، متفق علیه، او قطعی الدلالة پېش کړو چې په هغې کې یې په اذان کې (أَشْهَدُ أَنْ عِليَ وَآلِیِّهِ السَّلَامُ) زیږولو ته ممنوع ویلي وي نو دیو ایت او یو حدیث په مقابل کې به ورته لس روپۍ انعام درکړم. نو بتالوی مجبور دی چې په جواب کې ورته ووايي چې زما سره د منع حدیث نشته، لکن دلیل دهغه چاپه ذمه وي چې څوک کار کونکي وي (الْبَيْتَةُ عَلَى الْمُدْعَى وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ) نو دلیل د شیعې په ذمه دی، همدارنگې مثلاً د غیر مقلدینو موټرو یو ټریفک ترینه پوښتنه کوي چې ددې موټر کاغذونه وښايه، غیر مقلد ورته ووايي چې ته د منع کاغذونه وښايه، یا ته داسې سرکاري کاغذونه وښايه چې په هغې کې یې لیکلي وي چې داموټر دده ندی همدامثال: دهغه چا دی چې هغه وائي چې ته د منع درفع الیدین احادیث وښايه.

خلاصه: شیخ الهند صاحب په جواب کې دهغه څخه پوښتنه وکړه ځکه چې مدعي هغه وو چې تاسو زموږ څخه درفع الیدین د منع په باره کې صحیح صریح حدیث غوښتي دی، مگر زه ستاسو څخه د دوام درفع الیدین په باره کې صحیح، صریح، متفق علیه، قطعی الدلالة حدیث غواړم، که داسې حدیث دی پېش کړو نو د لسو پرځای شل روپۍ ورته انعام دی، او که نه یې شي پېش کولې نو بیا داسې صحیح صریح متفق علیه حدیث پېش کړه چې په هغې کې راغلي وي چې رسول الله ﷺ په اخري وخت د نبوت کې رفع الیدین کړي دي (ادله کامله، ص ۳).

دشیخ الہند رحمہ اللہ داسوال ترننہ پورې پردوي باندې قرض دی، چې نه یې دی ادا کړي، اونه به یې اداء کړي ان شاء الله تعالی، دوی چې خومره احادیث پیش کوي په هغې کې نه دهمیشوالي لفظ شته اونه په کې داخري عمر صراحت ذکر شوی دی.

دحضرت شیخ الہند رحمہ اللہ ددې رسالې په جواب کې د غیر مقلدینو د ټول جماعت له طرفه د محمد احسن مروہی په نوم غیر مقلدیوہ رسالہ شائع کړه په نامہ د (مصباح الادلہ) پدې کتاب کې دایت او د حدیث پرځای دکنخلو باران وو.

حضرت شیخ الہند رحمہ اللہ بیا یوہ بلہ رسالہ ولیکله په نامہ د (ایضاح الادلۃ) او په هغې کې یې ولیکل چې اگرچې د غیر مقلدینو دا دعوہ ده چې مونږ په قران او په حدیث باندې د خیر القرون د مجتہدینو څخه ښه پوهیږو مگر دوي ټول جماعت زما په اردو کتاب ہم پوهه نه شواو کله چې زما په کتاب پوهه شوي نه دي نو جواب به څرنگه ولیکي؟ لدې وجهې څخه زه دخپل اردو کتاب زیات وضاحت کوم، ترڅو مخالف فریق پوه شي اود پوهې څخه وروسته ورته کوم جواب ووايي.

د حضرت شیخ الہند رحمہ اللہ کرامت:

د حضرت شیخ الہند رحمہ اللہ دامتلې شوی کرامت دی چې کله محمد احسن مروہی غیر مقلد سره ددې چې نه پوهیدو په جواب کې یې کنخلې ولیکلې، نو په اخر کې مرتداوقادیانی شو او د قادیانیت په حال کې مړ شو، دین او دنیا دواړه یې برباد شو. (مجموعہ اشتہارات مرزا، ج ۱ ص ۳۳۷).

(من عاد لي وليا فقد آذنته بالحرب) دايضاج الادله جواب ترننہ پورې په غیر مقلدینو باندې قرض دی او ان شاء الله تعالی چې داقرض به ترقیامت پورې اداء نکړي.

درفع الیدین ابتداء

دغو ملکونو ته خودیر مخکې اسلام رازسیدلې دی، مگر په دی ټولو ملکونو کې اول رفع الیدین په اتلس سوه او شپیتمه (۱۸۶۰) عیسوی صدی کې وشو او دا اول رفع الیدین کونکي نه حاجي وو، اونه عالم، بلکې یو غریب هندوستانی وو، چې دخپلې گیدې دپالنې لپاره به یې کتابونه گنډل، ده اول دهندوستان په امرتسر، بیا په مظفر گره، اوبیایې په ډهلی کې رفع الیدین وکړل. اوځای پرځای یې شوراوجینجالونه جوړ کړل. (نقوش ابوالوفاء، ص ۳۹ و ص ۴۰).

چې ددې څخه وروسته د برطانوي حکومت لخوا د پرونا زول شو، او په غټه ډېټۍ باندې مقرر شو. دده نوم محمد يوسف وو، چې اخر د قاديانيت په حالت کې مړ شو. سنه ۱۸۶۰) ميلادي کال هغه زمانه وه چې انگرېزي حکومت په هندوستان کې مسلمانانو ته وحشيانه سزاوگانې ورکولې، پدغه وخت کې دمياندير حسين دهلوي د مدرسې يو مدرس داسې فتوى صادره کړه چې: داخلک يعنې حنفى المذهب مستحل الدم (واجب القتل) دي، ددوي مال دغنيمت مال دى، ددوي ښځې مونږ ته جايزې دي، که لاس مو ور باندې بر شو نو څه په شوق سره يې وينځې کړئ. (دهلي اوراسکې اطراف، ص ۵۶)

دهلي جامع مسجد چې حنفى بادشاهانو جوړ کړى وو، دانگرېزانو په مټ په کې يولا مذهب مولوى محمد اکبر وعظ کولو، دا حنوفيسې يې بنى توقې کولې او په دې خبره يې فخر کولو چې د هداثي دلو ستلو څخه يې توبه ايستلې ده، او بيا به يې ويل چې نن څوک دى چې د هداثي دلو ستلو څخه توبه اوباسي، او دقران کريم تعليم شروع کړي، او دتوبې نه ايستونکي ټول جهنم ته روان دي. (دهلي اوراسکې اطراف، ص ۵۶ مجموع رسايل، ج ۳ ص ۲۹۱).

دا فتنه د هندوستان څخه پاکستان ته او اخريه افغانستان باندې د روسانو د يرغل په وخت کې افغانستان ته هم راوړسېدله ددې فتنې راوړونکي د مجاهدينو د (۸) اتو تنظيمونو څخه ددو تنظيمونو مشران وو، يوسف، او بل جميل الرحمن نومېدو.

سياف د کمونستانو د سقوط څخه وروسته اول کابل کنډواله کړو، په زرگونو مسلمانان په شمول د ښځو او ماشومانو په وينو ولړل، يو ځل به د شيعه گانو او کلم جمو په مقابل کې جنگيدلو، او کال بعد به بيا دشورى نظار په نوم شورى کې د شيعه گانو او کمونستو کلم جمانو سره په يو دسترخوان ناست وو. د ډير زياتي گډوډى، ظلمونو او پاتکونو، حتى دخدايي ددعو څخه وروسته چې ددوي په خلاف دافغانستان علماء او طالبان راپاخيدل، او دافغانستان ټول مسلمانان ورسره همکار شول، او ددې مفسدينو تغير په توليد شو، نو سياف دوستم، مسعود، خليلي او نورو سره يوځاى شو. د علماء او طالبانو په خلاف تقريباً وه کاله و جنگيدو، چې دټولې دنيا د کافرانو کومکونه ورسره وواو په زرگونو علماء، طالبان او دقران حافظان او مسافر عربي مجاهدين يې شهيدان کړل.

يادونه: دوستم (کمونست کلم جم و) محقق، کریم خليلی او عبدالعلی مزاری (درې واړه شيعه گان رهبران وو او د زرگونو سنيانو په سرونو يې ميخونه وهلي وو، د زرگونو سني ښځو څخه يې په ژوندون تيرنه غوڅ کړي وواو په ډيرو مړيو گډاگانې کړې وې) او مسعود (چې دروسانو دې، چې، بې استخباراتي شبکې

جاسوس و) لکه څرنگه چې نړۍ وال خبريال داود جنبش دروس دیو فوجي افسر کتاب ترجمه کړی دی او نوم یې ورته ایښی دی. (په افغانستان کې سرې لښکرې).

اوپه هغې کې یې د مسعود څخه روسانو په د جاسوسی پرده لرې کړی ده، همدارنگه یو کتاب دی په نامه د (کې جي بي په افغانستان کې) په څلویښتمه او یو څلویښتمه صفحه کې دده د جاسوسی په اړه پوره معلومات دي. دا کتاب یو روسي (واسيلي میتروخین) د کې جي بي افسر لیکلی دی. کله چې د دنیا ټولو عیسویانو، او یهودیانو، د افغانستان د علماوو، طلباو، حافظانو او دیندارو عوامو په وینو جوړ شوي اسلامي امارت باندې یرغل وکړ، نویاف ددې اسلامي نظام درانه ولو لپاره ددې کفارو په څنګ کې ودریدو. او ددې مضمون د لیکلو په وخت کې د صلیبانو په پارلمان کې د لوڅو ښځو او کمونستو خلقیانو پر چمیانو سره یوځای ناست دی او د امریکایانو په چوپړ کې د قران ایتونه د مجاهدینو او فدایانو په خلاف تحریفوي.

او جمیل الرحمن خومخکې وژل شوی دی لکن دده د تنظیم د مطبوعاتو پخوانی مشر غیر مقلد عالم مسلم دوست یو کتاب لیکلی دی په نامه د (ماتې زولنې) په هغې کې یې چې دده کوم فجائع او قبائح راښکاره کړي دي نوزه یې په رانقلولو شرمیږم (صاحب البيت ادری بما فيه) دده ځای ناستې مولوی سمیع الله نجیبی هم اوس د مسلمانانو په خلاف د صلیبانو په څنګ کې ولاړ دی

د اهل سنت والجماعت طریقه

د اهل سنت والجماعت د علماو په نیز په فروعی مسائلو کې اختلاف د صحابه وورضوان الله علیهم، تابعینو، او د تبع تابعینو د ورڅخه راروان دی، او د ادا امت لپاره رحمت دی، او د اصرف ترجیحې اختلاف دی د علمی استدلال پورې محدود دی، او ددې مسائلو له وجهې هیڅ عالم د بیل عالم تضلیل، تفسیق او تکذیب نه دی کړی، او هیڅکله کوم عالم دې اختلاف ته د حق او د باطل اختلاف نه دی ویلی، د رفع الیدین په مسئله کې هم امام شافعی رحمه الله او امام احمد رحمه الله رکوع د تللو په وخت کې او درکوع څخه د جیګیدلو په وخت کې د رفع الیدین قایلین دي او امام ابو حنیفه رحمه الله او امام مالک رحمه الله د ترک د رفع الیدین قایلین دي.

نو که امام مالک او امام ابو حنیفه رحمه الله په خپل اجتهاد کې حق ته رسیدلي وي، نو الله تعالی به دوه اجره ورکړي. او که خطا شوي وي نو الله تعالی به یو اجر ورکړي. همدارنگه امام شافعي او امام احمد رحمه الله که حق ته رسیدلي وي نو الله پاک به دوه اجره ورکړي او که خطا شوي وي نو الله پاک به یو اجر ورکړي.

د لامذهبو طریقه

دې نوې فرقې اجتهادي اختلافي مسایلو ته د کفر او د اسلام اختلاف وویلو، فروعی اختلافي مسایلو ته یې هو اورکړه، ددې فروعی مسائلو لپاره یې کانفرانسونه جلسې او جلوسونه وکړل، او کوي یې، چې دا ټول

کانفرانسونه، جلسی، جلوسونه، اشتهارونه، رسالې، او کتابونه صرف او صرف دا حنافود تحقیر، توهین، تذلیل، او توضیحیک، لپاره وقف دي. دیونام نهاد عالم کتاب راته دپلچرخي په زندان کې یو اهله حدید، دیو خوړوړځو لپاره راګړو.

ددې کتاب دانداز څخه معلومیده چې دادکوم عالم تصنیف نه دی بلکې دیو څو زسالو څخه یې یو څو بی ربطه حوالې راټولې کړي دي، دانه علمي تصنیف وو، اونه تحقیقي، البته مصنف یې د غلط فهمی، ښکاروو، اوداګمراه رساله دکفارواو دمرتدینو د زندان دتورو دیوالو نو شاته په ماباندې باعث شوه چې دیهودیانو، اوعیسویانو، په زندان کې ددوي ددې روحانی اولاد په خلاف قلم راواخلم. د مشت نمونه یې خروار په طریقه دلامذهبیو څو ګمراه کونکو عباراتو نو ته ستاسو پام رااړوم، اوستاسو دا غلط فهمي لرې کوم چې ولې مې په دې حساس وخت کې ددوی په خلاف لیکل وکړل؟ یو غیر مقلد لیکي:

(۱) زه وایم چې مقلد هر څوک چې وي جاهل وي که جاهل نه وي نو تقلید دڅه لپاره کوي تقلید د جاهلانو کار دی او جاهلانی یې کوي څوک چې د علم او عقل خاوند وي هغه دڅه لپاره تقلید کوي. (مسئله رفع الیدین، ص ۴۰)

(۲) لکن تاسو دړندو اوما مانو روند تقلید کوي. (مسئله رفع الیدین، ص ۴۰)

(۳) راهنمائې به یې چاره مقلد څرنگه وکړي دهغه خوسترګې هم رنډې دي اوزړه هم (مسئله رفع الیدین، ص ۴۲)

(۴) مقلد چونکه بدنیته او مطلبی وي نو په همدی وجهې دا حادیشو په معامله کې بدنصیه وي. (مسئله

رفع الیدین، ص ۵۷) دنوروز هر لږه خبرو لپاره دامین الله پشاورۍ کتابونه کتلي شی چې په التحقیق السدید کې یې بې شمیره ځایه احنافو ته کافران ویلی دي (معاذ الله).

(۶) دالحق الصریح په ج ۱ ص ۲۱۷ دوهمه چې پائی کې یې انبیا ووتنه زنا ثابته کړې ده (معاذ الله).

(۷) په ج ۱ ص ۴۰ و ۱۶۳ ج ۴ ص ۱۶۳ کې یې ډیرو صحابه وورضی الله عنهم ته دجهل نسبت کړی دی.

په فتاوی الدین الخالص ج ۲ ص ۲۲ پښتو کې یې یې عایشی رضی الله تعالی عنہا ته بې وقوفه ویلی ده، معاذ الله.

(۸) په حکمة القرآن ص ۳۹۴ کې ادم علیه السلام ته دتقصیر او دفتنوخای ته حاضریدونکي ویلی دی، معاذ الله.

(۹) دحکمة القرآن ص ۱۱۸ کې لیکي چې (عبادة او شهوات نه جمع کیږي) بیا په ص ۳۸۶ کې لیکي معصية

په دوه قسمه دی (۱) معصية اساسها الکبر. (۲) معصية اساسها الحرص والشهوة اولنې معصية دابلیس دی

اودوهم معصية دادم عليه السلام دی. (حکمة القرآن ص ۳۸۶) یعنې دادم عليه السلام څخه ګیر ګناه شویده او منشا ورته حرص

اوشهوة دی او مخکې یې لیکلي وو چې شهوة دعبادة سره نه جمع کیږي.

(۱۰) یوه رساله یې لیکلې ده په نامه د (د جمعې د لمانځه نه مخکې د خلورو رکعتو ستونځه) د دې په ص ۷ کې لیکي چې دا د صاحبې قول دی او بیا په ص ۲۰ کې لیکي چې د دې بدعت څخه ځان وساتي اتښی یعنې د صاحبې دا فعل بدعت دی.

التنویرات

التنویر الأول:

د لامذهبو د رفع الیدین اود امام شافعي رحمۃ الله علیه او امام احمد رحمۃ الله علیه رفع

الیدین په منځ کې فرقونه

۱- دغه امامان د رفع الیدین مسئلې ته مسئله منصوصه متعارضه وایي. او لامذهبان ورته د عقیدو سائلو په شان مسئله منصوصه غیر متعارضه او غیر محتمل التأویل وایي.

۲- امامان د رفع الیدین اود ترک د رفع الیدین دواړه قسمه احادیث مني. او لامذهبان د ترک د رفع الیدین له احادیثو څخه منکر دي.

۳- امامان دواړه قسمه احادیث مني اود تعارض له وجهې پکې تطبیق کوي، که دانه وه ممکنه بیا ترجیح یا او که دانه وه ممکنه بیا په نسخه قول کوي او که داهم نه وه ممکنه نو بیا توقف کوي. لکه څرنگه چې د تعارض ندی. لکن لامذهبان خو اول په دې احادیثو کې تعارض نه مني، او که یې مني نو بیا د دې اهل نه دي چې یا بق وکړي، یا ترجیح، یا په نسخ قول وکړي او یا توقف وکړي. او اهل یې ځکه نه دي چې مجتهدین نه دي.

نو دوي نه په خپله مجتهدین دي او نه هم د بل مجتهد پیروي کوي. لهدا د امامانو رفع الیدین په اصولو باندې دی او د لامذهبو رفع الیدین د ترک د رفع الیدین له احادیثو څخه په انکار باندې بناء دی.

۴- د امامانو په رفع الیدین او په ترک د رفع الیدین دواړو کې ثواب دی، ځکه چې دوی مجتهدین دي. جتهد اود مجتهد مقلد په هر صورت کې مأجور وي. [کما فی حدیث مسلم / ج ۲ / ص ۷۶].

او د لامذهبو رفع الیدین ښه ده، ځکه چې غیر مجتهد چې په غیر واضح مسئله کې د مجتهد پیروي ونه کوي نو که حق ته ورسېږي هم گناهکار دی او که خطا شي هم گناهکار دی. [نووي شرح مسلم / ج ۲ / ص ۷۶].

۵- د امام شافعي رحمۃ الله علیه او امام احمد رحمۃ الله علیه په مذهب د احنافو لمونځ د ترک رفع الیدین په وجهه نه د اوهام مکره دی. په حرمینو کې چې د خلورو واورو مذاهبو خلک راجمع کیږي نو هېڅ شافعي او نه هم

کوم حنبلي په هېڅ کوم حنفي او مالکي باندې د ترک رفع الیدین په وجهه اعتراض نه دی کړی. اولاً مذهبازده ترک رفع الیدین په وجهه د احنافو او مالکیانو لمونځ ته فاسد وایي.

التنوير الثاني: اهل السنة والجماعت پدې مسئله کې د ترک د رفع الیدین عنوان لگوي د عدم درفع الیدین عنوان نه لگوي، د ترک د رفع الیدین معنی داده چې نبی صلی الله علیه وسلم په اول کې رفع الیدین کړي دي او بیا یې پرېښي دي او د عدم درفع الیدین معنی داده چې نبی صلی الله علیه وسلم بلکل رفع الیدین ندي کړي، نو که زموږ په اکابرو کې چا په عدم تعبیر کړی وي نو دهغې څخه به ترک مراد وي، نو موږ د رفع الیدین ثبوت د منسوخ په مرتبه کې منو، په اول کې نبی صلی الله علیه وسلم رفع الیدین کول بیا یې پرېښودل.

التنوير الثالث: مدعي څوک دی؟ د مدعي ډیر تعریفونه وو چې په اصولو د مناظرې کې مخکې ذکر شوي دي، یو تعریف داوه، چې (من نصب نفسه لاثبات الحكم بالدليل او التنبيه) ددې تعریف مطابق من وجه اهل السنة والجماعت احناف مدعیان دي، ځکه چې موږ نفس رفع الیدین قبل الركوع او بعد الركوع او بعد الركعتین مکروه او منسوخ گڼو او دلامذهبو وکتوري اهلحدیثو رفع الیدین حرام گڼو، ځکه چې ددوي رفع الیدین د ترک د رفع الیدین د احادیثو څخه په انکار بناء دی، وکتوري اهل حدیث د ترک د رفع الیدین لسگونه احادیث نه مني، او من وجه وکتوري اهلحدیث مدعیان دي ځکه چې هغوي قبل الركوع او بعد الركوع او بعد الركعتین رفع الیدین ته سنت او یا واجب وایي.

د باقي تعریفاتو مطابق مدعیان غیر مقلدین دي.

التنوير الرابع: د اهل سنت والجماعت احنافو دعوه: ۱- نبی کریم صلی الله علیه وسلم قبل الركوع او

بعد الركوع او بعد الركعتین، همدارنگه د لمانځه په داخل کې، نور رفع الیدینونه همیشہ ندي کړي.

۲- بلکې د وفات څخه مخکې یې پرېښي دي، یعنې متروک دي.

۳- دېته سنت ویل باطل دی، خلاصه دا چې ثابت دي خو متروک دي، همیشہ یې ندي کړي، لکه د سجدو د رفع

الیدین چې ثابت دي، لکن متروک دي، د وفات څخه مخکې یې پرېښي دي.

التنوير الخامس:

مواضع ثبوت رفع اليدين: په څلورو ركعتو لمونځ كې شپږويشت انتقالات يعنې حركتونه دي، اته انتقالات دركوع دي (څلورو ركوعاتو ته څلور ټيټيدل او څلور ترينه جگيدل) او شپاړس انتقالات حركته دسجود دي او يو د اول ركعت او بل د دريم ركعت دى داتو (ل+۸+۲=۱۶+۲۲) دوه ويشت كيږي، ددوهم او حركته دسجود وڅخه دراپورته كيدلو حركت دى او دڅلورم ركعت حركت هم بعينه دسجود وڅخه ركعت حركت بعينه دسجود وڅخه دراپورته كيدلو حركت دى، ځكه مو مستقل شمارنه كړل او وكتوري اهلحديث خو په څلور ركعتو لمونځ كې دوه دراپورته كيدلو حركت دي، ځكه مو مستقل شمارنه كړل او وكتوري اهلحديث خو په څلور ركعتو لمونځ كې دوه جلسې داستراحت هم كوي لهذا دهغوي په څلور ركعتو لمونځ كې اته ويشت انتقالات دي، پدې ټولو كې رفع اليدين ثابت دى، مثلاً په ابن ماجه ص ۶۲، باب رفع اليدين اذا ركع واذا رفع رأسه من الركوع كې ديو حديث الفاظ داسې دي چې: كان رسول الله يرفع يديه مع كل تكبيرة في الصلوة المكتوبة، همدا رنگه دحضرت انس رضی الله عنه حديث الفاظ داسې دي چې أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يرفع يديه في الركوع والسجود (رواه ابويعلى واسناده صحيح، اثار السنن ص ۱۳۱، دحضرت جابر رضی الله عنه په حديث كې راځي چې: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يرفع يديه في كل تكبيرة من الصلوة المكتوبة) (رواه احمد في مسنده، اعلاء السنن ج ۳ ص ۶۷) همدا رنگه د عبد الله بن عمر رضی الله عنه په حديث كې راځي چې كان يرفع يديه في كل خفض ورفع وركوع وسجود وقيام وقعود وبين السجدين ويذكر أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يفعل ذلك، (رواه الطحاوي في مشكل الآثار (اعلاء السنن ج ۳ ص ۶۶) رجاله ثقات وما ادعاه الحافظ من كون هذه الرواية شاذة غير صحيح، همدا رنگه په نسائي باب رفع اليدين للسجود ص ۱۶۵) كې دمالك بن حويرث رضی الله عنه روايت دى چې أنه رأى النبي صلى الله عليه وسلم رفع يديه في صلوته واذا ركع واذا رفع رأسه من الركوع واذا سجد واذا رفع رأسه من السجود حتى يحاذي بهما فروع أذنيه.

خلاصه: دا چې په څلورو ركعتو لمونځ كې (۲۶) رفع اليدينونه ثابت دي، لکن دې ټولو ته په ايمه يې اربعه وو كې هيچا سنت ندي ويلي، نو پدې اتفاق دى چې په رفع اليدين كې نسخه واقع شوې ده، بيا دنسخ په ترتيب كې دوه احتمال دي، اول: دا چې دقلت څخه دكثرت طرفته نسخ راشي او دوهم: دا چې دكثرت څخه دقلت طرفته نسخ راشي، اول احتمال باطل دى، ځكه چې كه دقلت څخه دكثرت طرفته نسخ راغلې وي، نو بيا دهر انتقال سره رفع اليدين پكار وو، يعنې بيا (۲۶) رفع اليدينونه پكار وو، حالانكې (۲۶) رفع اليدينونه هيڅوك هم نه كوي او هيڅوك هم ورته سنت نه وايي، نو دوهم احتمال متعين شو چې په رفع اليدين كې نسخ دكثرة څخه دقلت طرفته ده، اول رفع اليدينونه ډيرو بيا كميدل تردې چې يو دتكبيرة تحريمه رفع اليدين پاتې شو.

التنوير السادس: د وکتوري اهلحديثو دعوه: وکتوري اهلحديث په څلور رکعتو لمونځ کې څلور ځايه رفع الیدین کوي ۱- تکبير تحریمه سره ۲- قبل الركوع، ۳- بعد الركوع ۴- عند الركعة الثالثة، چې دا ټول لس رفع الیدینونه کیږي.

نو دغیر مقلدینو په نیز په څلور رکعتي لمونځ کې په څلورو ځایونو کې لس واړې رفع الیدین کول سنت او یا هم واجب دي. د اول رکعت په شروع کې. او دریم رکعت ته د پاشیدو په وخت کې، او څلور ورکوع ګانو ته د تیتیدلو او ترینه د جیګیدو په وخت کې، نو ددوي د دعوي تقریبا شپږ اجزاء دي.

۱- په څلور رکعتي لمونځ کې په څلورو ځایونو کې د لسو رفع الیدینو ثبوت.

۲- ددې رفع الیدینونو د کولو حکم: چې دا څلور ځايه رفع الیدین واجب دي، یا سنت دي، یا د نبي علیه السلام دایمي عمل او یا هم د نبي علیه السلام آخري عمل دی.

۳- ددې رفع الیدینونو د تارکینو د لمونځ حکم: چې که چا قبل الركوع او بعد الركوع او عند الركعة الثالثة رفع الیدین ونه کړل دهغه لمونځ فاسد دی او یا باطل؟

۴- په پاتې اتلسو تیتیدلو او جګیدلو کې درفع الیدین نفی.

۵- او ددې حکم: چې په دې اتلسو ځایونو کې رفع الیدین یا منسوخ دي، یا متروک دي، یا حرام دي او یا مکروه دي.

۶- که چا د سجدو رفع الیدین وکړل لمونځ یې فاسد او یا باطل دی، نو غیر مقلد به په دلیل کې داسې حدیث نه

پیش کوي چې په هغې کې پدې څلورو واړو ځایونو کې درفع الیدین ذکر نه وي، ځکه چې کله چې په څلورو ځایونو کې لس رفع الیدیننه سنت شي، نو بیا ددې ټولو په پریښودلو هم لمونځ خلاف سنت ګرځي او دیو په پریښودلو هم لمونځ خلاف سنت ګرځي، نو په کوم حدیث کې چې پدې څلورو ځایونو کې د لسو رفع الیدینونو ذکر نه وي، بلکې ددې څخه کم وي، نو بیا خو په داسې حدیث باندې عمل کول خپله دغیر مقلدینو په نیز خلاف السنه دی، همدارنگه به داسې حدیث هم نه پیش کوي چې ددې څلورو ځایونو څخه په زیاتو کې پکې رفع الیدین ذکر شوی وي، مثلاً: د سجدو درفع الیدین ذکر پکې وي او یا پکې عند کل تکبير رفع الیدین ذکر وي، یا پکې فی کل خفض و رفع الیدین ذکر شوی وي، ځکه چې داسې احادیثو له وجې خو خپله دغیر مقلدینو لمونځ خلاف سنت ثابتیږي ځکه دا رفع الیدینونه خو دغیر مقلدینو په لمونځ کې نه شته، همدارنگه داسې حدیث هم دغیر مقلد لپاره دلیل نه شي کیدلی چې په هغې کې صرف درفع الیدین ثبوت راغلی وي، ځکه چې دغیر مقلدینو دعوه د دوام ده، نفس ثبوت و اتفاقي دی، لکه د سجدو درفع الیدین نفس ثبوت چې اتفاقي دی، نو غیر مقلدین به په حدیث کې دوام ښايي، همدارنگه به په حدیث کې دا ښايي چې ددې متنازع فیہ رفع الیدین څخه بغیر لمونځ نه کیږي، همدارنگه به په حدیث کې د سجدو

د رفع الیدین نفې ښايي، همدارنگه به دا ښايي چې که چا د سجدو رفع الیدین وکړل نو دهغه لمونځ فاسد او یا باطل دی او یقین وکړئ چې داسې یو حدیث هم نه شته.

د احنافو جواب دعوه: په څلور رکعتي لمونځ کې شپږ ویشته وارې ټیټیدل او پورته کېدل دي:

۱- په دې ټولو کې رفع الیدین ثابت دي، یعنې په څلور رکعتي لمونځ کې شپږ ویشته وارې رفع الیدین ثابت دی.

۲- په دې کې یواځې د تکبیر تحریمه رفع الیدین سنت دی او باقي ټول منسوخ او متروک دي.

التنوير السابع: د قبل الركوع، بعد الركوع او عند الركعة الثالثة د رفع الیدین په ثبوت کې اختلاف نشته، بلکې اختلاف پدې ځایونو کې د رفع الیدین په دوام کې دی، لاهذه وکتوريان د دوام مدعیان دي او احناف او مالکیه یې د دوام څخه منکر دي، نو که لاهذه وکتوري اهلحدیثو داسې دلایل پیش کړل چې په هغې کې پدې دریو ځایونو کې د رفع الیدین ثبوت وو، نو تقریباً به تام نه وي، دلیل به د دعوي سره مطابق نه وي ځکه چې دعوه د دوام ده او په دلیل کې به ثبوت ذکر شوی وي، حالانکې د دوام ذکر په یو حدیث کې هم نشته، کوم حدیثونه چې دوي پیش کوي هغه ټول صرف په ثبوت دلالت کوي، یو هم په دوام دلالت نه کوي.

فانقل: چې په دې احادیثو کې په بعضو کې (کان یرفع) راغلی دی، او کلمه د کان چې په مضارع داخله شي، نو استمرار فایده کوي، معلومیږي چې پدې ځایونو رفع الیدین دایم او مستمر وو؟

قلنا: کان چې په مضارع داخل شي نو مستلزم دوام او استمرار لره نه وي، په ډیرو احادیثو کې کان په مضارع داخل شوی دی او افاده د دوام یې نده کړې، لکه کان يطوف علی نسائه بغسل واحد.

خپله نیاز محمد کنړي عرف امین الله پشاورې په یو ځای کې لیکلي دي چې (کان یخلل لحيته) کې کان همیشه د پاره د دوام او د استمرار لپاره په احادیثو کې نه راځي، بلکې په احياناً وقوع باندې هم دلالت کوي (الحق الصریح ج ۲ ص ۳۳۵، کتاب الطهارة باب سنن الوضوء)

فانقل: چې د عبد الله بن عمر رضی الله عنه په یو حدیث کې د دې رفع الیدینونو ذکر دی او په آخر کې یې دا الفاظ دي چې فما زالت تلك صلوته حتی لقی الله؟

قلنا: دا روایت موضوعي دی، عصمه بن محمد پکې کذاب دی، د لاهذه د دلائلو په آخر کې مونږ دې حدیث تحقیق لیکلی دی.

التنوير الثامن: محمد انور شاه کشميري رحمه الله فرمايي: چې رفع الیدین او ترک درفع الیدین دواړه په تواتر سره ثابت دي، درفع الیدین روایات متواتر بلاسناد دي، او د ترک درفع الیدین روایات متواتر بلا تعامل دي، انتهى او تواتر التعامل په نظر سره تواتر الاسناد ته راجع وي، دیو شي دثبوت لپاره دصحابه وواو التعامل دي، انتهى او تواتر التعامل په نظر سره تواتر الاسناد ته راجع وي، دیو شي دثبوت لپاره دصحابه وواو دتابعینو تعامل د ټولو څخه غټ دلیل وي، ځکه چې دصحابه وود جماعت تشکیل خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم کړی دی، پدې مقدس جماعت کې به صرف هغه اعمال رواجیدل په کومو به چې ددربار رسالت مهر لگیدلی وو، نو دصحابه وود تعامل دنبی صلی الله علیه وسلم د سنتو ترجمان وو، لهدا یو عمل به په صحیح سند ثابت وو بیا به هم امام مالک تعامل داهل مدینه وود ته ورباندې ترجیح ورکوله، امام ترمذي رحمه الله چې درفع الیدین روایت ذکر کړی دی نو ورپسې یې فرمایلي دي چې وبهذا يقول بعض اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم يعنى رفع الیدین د بعضو صحابه وود عمل وواو بیا یې چې د ترک درفع الیدین روایت ذکر کړی دی، نو ورپسې یې فرمایلي دي چې وبه يقول غير واحد من اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين الخ يعنى ترک درفع الیدین د بې شمیره صحابه وود او تابعینو عمل وواو، نو امام ترمذي دقایلینو درفع الیدین څخه په (بعض) تعبیر کړی دی او دقایلینو د ترک درفع الیدین څخه یې په (غير واحد) سره تعبیر کړی دی، يعنى د اکثر و صحابه و او تابعینو عمل ترک درفع الیدین وواو.

التنوير التاسع: په کومو احادیثو کې چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د لمونځ بیان راغلی دی نو هغه درفع الیدین د رانقلولو او نه رانقلولو په اعتبار سره په درې قسمه دي.

- اول: هغه احادیث چې په هغې کې قبل الركوع او بعد الركوع رفع الیدین صراحة ذکر شوی دی.
- دوهم: هغه احادیث چې په هغې کې صراحة دلمانځه په داخل درفع الیدین نفی ذکر شوې ده.
- دریم: هغه احادیث چې دلمانځه آداب پکې ذکر شوي دي، لکن نه پکې صراحة رفع الیدین ذکر شوی دی او نه ترک درفع الیدین، که قواعدو ته نظر وکړو نو داهم دا حنا فو دلایل دي، ځکه چې (السکوت فی معرض البيان) نو که صرف دا ولود واورو قسمونو تقابل وکړو، نو بیا درفع الیدین روایات زیات دي، لکن دریم قسم احادیث هم د ترک درفع الیدین دلایل دي لهدا دوه اودریم قسم احادیث چې سره یو ځای کړو نو بیا د ترک درفع الیدین روایات اسناداً هم زیاتیري، وروسته به مونږ تقریباً دوه سوه دلایل وليکوا ان شاء الله.

التنوير العاشر: بالفرض که درفع الیدین روایات زیات شي نو بیا هم دزیادت دترجیح دلیل نشي کیدلی، ښه چې درفع الیدین یو وجودي امر دی، او ترک درفع الیدین یو سلبي امر دی او خلک وجودي شی زیات نقلوي، مثلاً: زید یو کار صرف یو ځل کړی وي، نو هر څوک یې رانقلوي، لکن په زرگونو ځله یې پرېښی وي بیا هم څوک داترک او پرېښودل نه رانقلوي، کله بادشاه یو ولایت ته صرف یو ځل سفر کړی وي، نو په زرگونو اخبارونو کې راغلی وي او چې په سلگونو ورځې نه وي ورغلی، نو دا نه ورتلل یې په یو اخبار کې هم نه وي، البته کله که نه ورتلل اهم وي، نو بیا یې داخبارونو والا رانقلوي، نو ترک درفع الیدین دومره اهم دی، چې صحابه وورانتل کړی دی، یا مثلاً: زید په عمرو باندې دزرور وروپو دعوه وکړه بیا یې سل شاهدان پیش کړل، او مدعی علیه (عمرو) صرف دوه شاهدان پیش کړل چې ما دقرض روپی ورکړې دي، نو د مدعی علیه په جانب کې به فیصله کیږي، همدارنگه که غیر مقلد سل دلایل درفع الیدین پیش کړي او مدعی علیه ورته ووايي چې دا ټول صحیح دي، لکن زما سره یو دلیل دی چې دایې بیا وروسته پرېښي وو نو همدې یو دلیل ته به ترجیح وي.

التنوير الحادي عشر: درفع الیدین په مسئله کې د وکتوري اهلحدیثو اصول: وکتوریان مجتهدین ندي لهذا دیوا اصل پابند ندي، دهرې مسئلې لپاره یې جدا جدا اصول دي، په یوه مسئله کې یې یو اصل وي بیا په بله مسئله کې دهمدې خپل اصل څخه منکړوي، وکتوریان چې په مناظرو کې کوم اصول استعمالوي یو څو یې دادي:

۱- وکتوریان وایي درفع الیدین حدیث متفق علیه دی لهذا ددې مقابل یا مرجوح دی او یا باطل دی؟

قلنا: چې ډیر متفق علیه روایات دي چې تاسو ورباندې عمل نکړئ، په اول جلد کې د وکتوري اهلحدیثو د امام بخاري او صحیح البخاري سره شدید اختلاف وگورئ، که غیر مقلد دا اصل پیش کړو نو ته به ورته هغه مواضع پیش کړې چې خپل دا اصل یې پکې پرېښی دی.

۲- کله وکتوریان وایي چې کوم حدیث چې سنداً زیات صحیح وي په هغې عمل پکار دی او درفع الیدین حدیث په بخاري کې دی او دبخاري سندونه زیات صحیح دي؟

قلنا: په صحیح البخاري کې بال قائما دی او په ترمذي کې باب النهی عن البول قائما دی او دوايانو نارینه اکثر دترمذي په روایت عمل کوي او زنانه څو یې ټول عمر دترمذي په روایت عمل کوي.

۳- کله وکتوریان وایي چې رفع الیدین د اهل الحرمین عمل دی؟

قلنا: اولاً- د اهل الحرمین عمل ستاسو څویم دلیل دی؟

ثانیاً: په حرمینو کې (۸۰۰) کاله حنفي علماوو امامت او خطابت کړی دی، دخلافت عثمانی د سقوط څخه وروسته پکې څلور جایزمازه وو ځکه چې اهل حق څلور مذهب دي او س هم هلته مقلدین دي، نو د حرمینو ټول تاریخ ته ولې نه گورئ؟

ثالثاً: په حرمینو کې شل رکعت ته تراویح دي او تاسو یې نه منئ، هلته دواړه خطبې په عربی دي او تاسو یې په نور و ژبو وایئ، هلته د جمعې د لمانځه دوه اذانونه دي او ستاسو یو دی، په اول جلد کې د وکتوریانو د اهل الحرمین سره شدید اختلاف وگورئ.

۴- کله وکتوریان وایي چې کوم طرفته چې احادیث زیات وي مونږ په هغې عمل کوو؟
قلنا: د سجدو رفع الیدین تقریباً د لسو صحابه وو څخه نقل دی او ترک یې تقریباً د دریو صحابه وو څخه نقل دی، نو ولې د سجدو رفع الیدین نه کوئ؟ همدارنگه انما الماء من الماء یعنی صرف په جماع غسل نه شته ترڅو چې انزال نه وي شوی دا د ډیرو صحابه وو څخه نقل دی، لکه: عثمان، علي، طلحه، زبیر، ابو ایوب، ابی ابن کعب رضی الله عنهم او په مقابل کې یواځې د ابو هریره رضی الله عنه حدیث دی چې په نفس جماع سره غسل شته حالانکې انما الماء من الماء د ټولو وکتوریانو مسلک ندی همدارنگه د التنویر التاسع لاندې تحقیق تیر شو چې د ترک روایات زیات دي.

التنویر الثانی عشر: وجوه ترجیح ترک رفع الیدین: ۱- د احنافو په نیز د احادیثو د تعارض

په وخت کې هغو احادیثو ته ترجیح ورکول پکار دي کوم چې اوفق بالقرآن وي او اوفق بالقرآن د ترک درفع الیدین احادیث دي، وروسته به مونږ د احنافو په دلایلو کې قرآني دلایل ذکر کړو ان شاء الله.

۲- د تکبیر تحریمه رفع الیدین اتفاقاً سنت دی، په سجدو کې ترک رفع الیدین اتفاقاً سنت دی، پاتې شو قبل الركوع او بعد الركوع او عند الركعة الثالثة نو دا به په یو اتفاقي محای وړ قیاس کړو. نو که تکبیر الركوع په تکبیر التحریمه وړ قیاس کړو، نو بیا رفع الیدین پکار دی لکن دا قیاس مع الفارق دی ځکه چې تکبیر تحریمه فرض دی او تکبیر الركوع سنت دی، نو ضرور به یې به تکبیر السجود وړ قیاسوو، د تکبیر السجود سره رفع الیدین نشته نو د تکبیر الركوع سره به هم نه وي.

۳- د رکوع تکبیر که په تکبیر تحریمه وړ قیاس کړو، نو دا به قیاس الوسط بالطرف شي او که په تکبیر السجود یې قیاس کړو نو دا به قیاس الوسط بالوسط شي او په تکبیر السجود کې رفع الیدین نشته لهذا په تکبیر الركوع کې یې هم نه کول پکار دي.

۴- په احادیثو کې دهر انتقال سره رفع الیدین ثابت دی او غیر مقلدین دهر انتقال سره رفع الیدین نه کوي لهذا اتفاقاً درفع الیدین په مسئله کې نسخه واقع شوې ده، اوس دنسخ په ترتیب کې دوه احتمال دي اول دا چې نسخه دقلت څخه د کثرت طرفته وي، او دوهم دا چې د کثرت څخه د قلت طرفته وي، اول احتمال باطل دی، ځکه چې که نسخه دقلت څخه د کثرت طرفته وي، نو بیا دهر انتقال سره رفع الیدین پکار دی ولا قائل به احد، فتعین الثاني چې نسخه د کثرت څخه د قلت طرفته ده.

اول: دهر انتقال سره رفع الیدین کیدلو یا راکم شو، پنځه ځایه به کیدلو (۱) عند التحريمه (۲) قبل الركوع (۳) بعد الركوع (۴) بعد الركعتين (عند الركعة الثالثة) (۵) بين السجدين یا راکم شو څلورو ځایونو ته عند التحريمه، قبل الركوع، بعد الركوع، بعد الركعتين یا نورهم راکم شو دپو ته عند التحريمه، قبل الركوع، بعد الركوع، یا نورهم راکم شو دوو ته عند التحريمه او قبل الركوع یا نورهم کم شو صرف یو پاتې شو عند التحريمه، ځکه چې په احادیثو کې مختلف قسم رفع الیدینونه راغلي دي ۱- صرف یو ځای د تکبیر تحریمه سره ۲- دوه ځایه عند التحريمه و قبل الركوع ۳- صرف درې ځایه عند التحريمه و قبل الركوع و بعد الركوع ۴- څلور ځایه درې مخکني او څلورم بعد الركعتين ۵- پنځه ځایه څلور مخکني او پنځم بين السجدين ۶- دهر انتقال سره.

۵- دلمونځ تاریخ د ترک درفع الیدین احادیثو ته ترجیح ورکوي ځکه چې په لمونځ کې د حرکت څخه سکون طرفته تغیر راغلی دی، د سکون څخه د حرکت طرفته تغیر ندي راغلی.

۶- پدې مسئله کې د نبی صلی الله علیه وسلم فعلي روایات متعارض دي او قولی سالم عن المعارضه دي لهذا په قولی احادیثو عمل پکار دی او قولی احادیث یواځې د ترک په باره کې دي.

۷- عبد الله بن مسعود رضی الله عنه ترک درفع الیدین روایت کړی دی او خپل عمل یې هم ترک درفع الیدین وو او درفع الیدین د راویانو عمل بیا رفع الیدین نه وو، درفع الیدین مرکزي راوي عبد الله بن عمر رضی الله عنهما دی او دده خپل عمل ترک درفع الیدین وو (عن مجاهد عليه السلام، قال: «صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَلَمْ يَكُنْ يَمْدِيهِ إِلَّا فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ» (طحاوي، باب رفع الیدین رقم ۱۳۴۳).

عبد العزيز بن حكيم فرمائي چې: «رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَرَفَعُ يَدَيْهِ جَذَاءً أَدْنَاهُ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةِ الْفَتَاةِ الصَّلَاةِ، وَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ أَبَدًا» (موطا امام محمد ص ۹۰).

۸- د ترک درفع الیدین راویان زیات أفقه دي او تفقه الرواة وجه د ترجیح ده، (تدريب الراوي ص ۴۴ ج ۱) په حابه وو کې د ترک درفع الیدین مرکزي راوي عبد الله بن مسعود رضی الله عنه دی او درفع الیدین مرکزي راوي عبد الله بن عمر رضی الله عنهما دی او عبد الله بن مسعود رضی الله عنه په تفقه کې د عبد الله بن عمر رضی الله

عنهما شخصه زيات وو او په تابعينو کې د ترک د رفع الیدین مرکزي راویان علقمه او اسود دی او د رفع الیدین راوی نافع دی او علقمه او اسود په تفقه کې د نافع شخصه زيات وو.

۹- په صحابه وو کې د ترک راویان مشران صحابه کرام دی لکه عمر، علي، عبد الله بن مسعود، او عشره مبشره رضی الله عنهم او خلفاء راشدین رضی الله عنهم (اعلاء السنن) او د رفع الیدین راویان بیا په دې کیفیت نه دي.

۱۰- بې ذکره عمل په لمانځه کې نشته او درکوع رفع الیدین بې ذکره عمل دی.

۱۱- په طرفینو کې ذکر و نه مقرون بالعمل دي (د اول الله اکبر سره د تکبیر تحریمه رفع الیدین دي او په اخر کې د سلام سره مخ یو طرف او بل طرفته اړول دي)، نو طرفین یو شان دي، نو منځني اذکار هم یو شان کېدل پکار دي، چې یا ټول مقرون بالعمل شي او یا ټول مجرد شي، او ظاهره ده چې اکثر مجرد دي، یعنې رفع الیدین ورسره نه شته نو په متنازع فیه ځایونو کې یې هم نه کول پکار دي.

التنوير الثالث عشر: د وکتوري اهلحدیثو له طرفه د صحیح البخاري او صحیح مسلم

په راویانو جرحې:

منقول از جزء ترک رفع الیدین.

(۱) سفیان ثوري رحمه الله المتوفی (۱۶۱) هـ د صحیح البخاري او صحیح مسلم او د سنن اربعه وو اتفاقي راوي دی، لکن د رفع الیدین روایت یې د وکتوري اهلحدیثو د مزاج شخصه مخالف دی، نو اعتراضات پرې کوي، دا اعتراضات د وکتوري اهلحدیثو په رسالو کې وگوره مثلاً: نور العینین (ص ۴۸، ۱۳۸، ۱۴۰، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۸۸) همدارنگه ابکار المنن للمبارکفوری (ص ۲۱۳)

(۲) قتادة رحمه الله المتوفی سنه (۱۱۷) هـ د صحیح البخاري او صحیح مسلم او د سنن اربعه وو اتفاقي راوي دی، لکن د قراءت خلف الامام روایت یې د وکتوري اهلحدیثو د مزاج شخصه مخالف دی، نو اعتراضات پرې کوي دا اعتراضات وگورئ د وکتوريانو په رسالو کې لکه: نور العینین (ص ۱۰۲، ۱۹۰) همدارنگه علمي مقالات (ج ۱ ص ۶۰۲) همدارنگه تحقیق الکلام للمبارکفوری (ج ۲ ص ۸۵) خیر الکلام لمحمد گوندلوی (ص ۳۰۵) توضیح الکلام لارشاد الحق اثری (ص ۶۸۸)

(۳) امام سعید بن ابی عروبه رحمه الله المتوفی (۱۸۵) هـ د صحیح البخاري او صحیح مسلم او د سنن اربعه وو اتفاقي راوي دی، لکن غیر مقلدینو پرې اعتراضات کړي دي، دا اعتراضات وگورئ د وکتوري اهلحدیثو په رسالو کې مثلاً: نور العینین (ص ۱۰۲، ۱۸۹) همدارنگه الفتح المبين (ص ۸۹)

(۴) امام زہری رحمہ اللہ المتوفی (۱۲۴ھ) دصحیح البخاری او صحیح مسلم او دسنن اربعہ وو اتفاقی راوی دی، لکن غیر مقلدینو پری اعتراضات کړي دي، دا اعتراضات وگورئ دوکتوري اهلحدیثو په رسالو کې مثلاً: نور العینین ص ۱۱۸، ص ۲۶۱، ص ۳۲۹، ص ۳۳۲، الفتح المبین ص ۶۲، ابکار المنن للمبارکفوری ص ۴۳، ص ۶۰

(۵) یزید بن ابی زیاد رحمہ اللہ المتوفی (۱۳۶ھ) دصحیح البخاری او صحیح مسلم او دسنن اربعہ وو اتفاقی راوی دی، لکن درفع الیدین روایت یې د وکتوري اهلحدیثو د مزاج مخالف دی، نو اعتراضات پری کوي، دا اعتراضات وگورئ دوکتوري اهلحدیثو په رسالو کې مثلاً: نور العینین ص ۱۴۵، ص ۱۴۹، ص ۲۱۷، ص ۲۲۹، ص ۲۹۰، ص ۲۹۱

(۶) امام حمید الطویل رحمہ اللہ المتوفی (۱۴۲ھ) دصحیح البخاری او صحیح مسلم او دسنن اربعہ وو اتفاقی راوی دی، لکن ویکتوري اهلحدیثو پری اعتراضات کړي دي، دا اعتراضات وگورئ دوکتوري اهلحدیثو په رسالو کې مثلاً: نور العینین ص ۵۰، ص ۱۹۱، علمي مقالات ج ۱ ص ۲۶۳

(۷) ابو زبیر المکی رحمہ اللہ المتوفی (۱۲۶ھ) دصحیح البخاری او صحیح مسلم او دسنن اربعہ وو اتفاقی راوی دی، لکن ویکتوري اهلحدیثو پری اعتراضات کړي دي، دا اعتراضات وگورئ دوکتوري اهلحدیثو په رسالو کې مثلاً: نور العینین (ص ۵۰، علمي مقالات ج ۱ ص ۲۷۶)

(۸) ابراہیم نخعی رحمہ اللہ المتوفی (۹۶ھ) دصحیح البخاری او صحیح مسلم او دسنن اربعہ وو اتفاقی راوی دی، لکن ویکتوري اهلحدیثو پری اعتراضات کړي دي، دا اعتراضات دوکتوري اهلحدیثو په لاندې رسالو کې وگورئ مثلاً: نور العینین (ص ۱۷۰، ص ۱۷۲، ص ۳۰۸، مترجم جزء رفع الیدین للعزثی ص ۳۶)

(۹) امام ابو بکر بن عیاش رحمہ اللہ المتوفی (۱۹۳ھ) دصحیح البخاری او صحیح مسلم او دسنن اربعہ وو اتفاقی راوی دی، لکن ویکتوري اهلحدیثو پری اعتراضات کړي دي، دا اعتراضات دوکتوري اهلحدیثو په لاندې رسالو کې وگورئ مثلاً: نور العینین ص ۲۵۸، ص ۳۱۴، الفتح المبین ص ۳۳

(۱۰) امام اسماعیل بن أبی خالد المتوفی (۱۴۶ھ) دصحیح البخاری او صحیح مسلم او دسنن اربعہ وو اتفاقی راوی دی، لکن ویکتوري اهلحدیثو پری اعتراضات کړي دي، دا اعتراضات دوکتوري اهلحدیثو په لاندې رسالو کې وگورئ مثلاً: نور العینین ص ۲۵۸، ص ۳۱۴، /الفتح المبین ص ۳۳

(۱۱) امام حکم بن عتیبه رحمہ اللہ المتوفی (۱۱۳ھ) دصحیح البخاری او صحیح مسلم او دسنن اربعہ وو اتفاقی راوی دی، لکن ویکتوري اهلحدیثو پری اعتراضات کړي دي، دا اعتراضات دوکتوري اهلحدیثو په لاندې رسالو کې وگورئ مثلاً: نور العینین (ص ۲۸۶ /الفتح المبین ص ۳۳)

(۱۲) امام حفص بن غياث رحمۃ اللہ علیہ المتوفی (۱۹۵ھ) دصحيح البخاري او صحيح مسلم او د سنن اربعہ و اتفاقي راوي دی، لکن ويکتوري اهلحديثو پرې اعتراضات کړي دي، دا اعتراضات دوکتوري اهلحديثو په لاندې رسالو کې وگورئ مثلاً: نور العينين (ص ۲۹۶، الفتح المبين ص ۲۲)

(۱۳) امام حماد بن ابی سليمان رحمۃ اللہ علیہ المتوفی (۱۲۰ھ) معلقاً دصحيح البخاري او صحيح مسلم او د سنن اربعہ و اتفاقي راوي دی، لکن ويکتوري اهلحديثو پرې اعتراضات کړي دي، دا اعتراضات دوکتوري اهلحديثو په لاندې رسالو کې وگورئ مثلاً: نور العينين (ص ۲۸۷، علمي مقالات ص ۲۶۷)

(۱۴) عطاء بن السائب رحمۃ اللہ علیہ المتوفی (۱۳۶ھ) دصحيح البخاري او صحيح مسلم او د سنن اربعہ و اتفاقي راوي دي، لکن ويکتوري اهلحديثو پرې اعتراضات کړي دي، دا اعتراضات دوکتوري اهلحديثو په لاندې رسالو کې وگورئ مثلاً: نور العينين (ص ۲۸۷، علمي مقالات، ج ۳ ص ۱۰۵)

(۱۵) امام اعمش رحمۃ اللہ علیہ المتوفی (۱۴۸ھ) دصحيح البخاري او صحيح مسلم او د سنن اربعہ و اتفاقي راوي دی، لکن ويکتوري اهلحديثو پرې اعتراضات کړي دي، دا اعتراضات دوکتوري اهلحديثو په لاندې رسالو کې وگورئ مثلاً: نور العينين (ص ۴۲، علمي مقالات ج ۱ ص ۲۶۷)

لامذهبه وکتوريان د اهلحديثو په لباس کې منکرين د احاديثو څرنگه مسلمانان د صحيحينو په احاديثو بدگمانه کوي؟

التنوير الرابع عشر: د وکتوري اهلحديثو کذب بياني

منقول از جزء ترک رفع الیدین.

اول دروغ: زبیر علی زئی د انکار د احاديثو لپاره دروغ وايي چې امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ د عبد الله بن ادریس روایت د سفیان ثوري رحمۃ اللہ علیہ د روایت څخه پدې وجه راجع گڼلې دی چې سفیان ثوري مدلس دی او عبد الله بن ادریس مدلس نه دی (نور العينين ص ۴۸)

نقول: لعنت الله على الكاذبين، دا وجه د ترجيح په هيڅ سند نه د امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ په کوم کتاب کې راغلې ده او نه د دنيا د کتابخانو په بل کوم کتاب کې راغلې ده، دا په امام بخاري پورې تور دروغ دي.

دوهم دروغ: لامذهبه زبیر علی زئی د انکا د احاديثو لپاره په امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ پورې دروغ وايي چې ابن ادریس بالا جماع ثقہ دی (يعني سفیان ثوري بالا جماع ثقہ نه دی) (نور العينين ص ۴۸).

نقول: لعنت الله على الكاذبين، دا وجه د ترجيح د امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ په هيڅ کتاب کې په صحيح سند ثابت نه ده.

تنبيه: سفیان ثوري بالا جماع ثقہ دی (تهذيب الاسماء واللغات للنووي ج ۱ رقم ۲۱۴، تهذيب لابن حجر رقم ۲۰۰)

دریم دروغ: لامذهبه زیر علی زئی دانکا د احادیثو لپاره په امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ پورې دروغ وایي چې امام بخاري فرمایلي دي: یو جماعت د عبدالله بن ادریس متابعت کړې دی (نور العینین ص ۴۸)
 نقول: لعنت الله علی الکاذبین! دا خبره د امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ په هیڅ کتاب کې نه شته.
 خلورم دروغ: لامذهبه زیر علی زئی دانکا د احادیثو لپاره دروغ وایلي دي چې د عبدالله بن عمر رضی الله عنهما په صحیحو متواترو احادیثو کې رفع الیدین ثابت دی (یعنې خلور ځایه رفع الیدین ثابت دی) (نور العینین ص ۹۱) او مخکې یې لیکلي دي چې متواتر هغه حدیث ته وایي چې اقله لسو روایانو روایت کړي وي، (نور العینین ص ۱۲۳)

حالانکې د عبدالله بن عمر رضی الله عنهما څخه پنځو کسانو: امام نافع رحمۃ اللہ علیہ، سالم رحمۃ اللہ علیہ محارب بن دثار رحمۃ اللہ علیہ ابو الزبیر رحمۃ اللہ علیہ او طاوس رحمۃ اللہ علیہ د رفع الیدین روایت رانقل کړي دی، همدارنگه دوي د سجدو رفع الیدین هم روایت کړي دي چې د وکتوریانو د مزاج څخه مخالف دی، خلاصه دا چې دلته د لسو عدد نه پوره کيږي چې د متواتر شرط پوره شي، لهذا دا خالص دروغ دي.

پنځم دروغ: زیر علی زئی لیکلي دي چې: (حدیث مالک بن حریث من طریق عبدالصمد وزید بن زریح و معاویه بن هشام) (صرف معاویه بن هشام کے روایت میں سجدوں والے رفع الیدین کا ذکر ہے) (نور العینین ص ۹۷)
 نقول: لعنت الله علی الکاذبین! د دنیا د کتابخانو په هیڅ کتاب کې د مالک بن حویث حدیث من طریق معاویه بن هشام ثابت نه دی، لهذا دا تور ترین دروغ دي.

شپږم دروغ: زیر علی زئی لیکلي دي چې: د جابر بن سمره رضی الله عنه په حدیث د ټولو محدثینو اجماع ده چې ددې حدیث تعلق د تشهد سره دی، د قبل الركوع او بعد الركوع د رفع الیدین سره نه دی (نور العینین ص ۱۲۶)
 نقول: لعنت الله علی الکاذبین! په درجنونو محدثینو فرمایلي دي چې: ددې حدیث تعلق د قبل الركوع او بعد الركوع د رفع الیدین سره دی او ددې حدیث په وجه قبل الركوع او بعد الركوع د رفع الیدین منسوخ شوي دي لکه:

۱- امام ابو حنیفه رحمۃ اللہ علیہ المتوفي (۱۵۰) ۲- امام ابن ابی لیلی المتوفي (۱۴۸هـ)

۳- امام سفیان ثوري رحمۃ اللہ علیہ المتوفي (۱۶۱هـ) ۴- امام مالک المتوفي (۱۷۹هـ)

۵- الامام الفقيه المحدث قاضي عياض المالكي المتوفي (۵۴۴هـ)

۶- الامام الفقيه المحدث محمود البخاري، المتوفي (۶۱۶هـ)

۷- الامام الفقيه المحدث ابو بکر الكاساني، المتوفي (۵۸۷هـ)

۸- الامام الفقيه المحدث محمد الخوارزمي، المتوفي (۶۵۵هـ)

- ۹- الامام الفقيه المحدث احمد القرافي المالكي، المتوفي (۵۸۴هـ)
  - ۱۰- الامام الفقيه المحدث محمد المنجبي، المتوفي (۵۸۶هـ)
  - ۱۱- الامام الفقيه المحدث عثمان الزيلعي، المتوفي (۷۴۳هـ)
  - ۱۲- الامام الفقيه المحدث ابو محمد الزيلعي، المتوفي (۷۶۲هـ)
  - ۱۳- الامام الفقيه المحدث مغلطائي، المتوفي (۶۷۲هـ)
  - ۱۴- الامام الفقيه المحدث محمود العيني، المتوفي (۸۵۵هـ)
  - ۱۵- الامام الفقيه المحدث ابن نجيم المصري، المتوفي (۹۷۰هـ)
  - ۱۶- الامام الفقيه المحدث علي القاري، المتوفي (۱۰۱۴هـ)
  - ۱۷- الامام الفقيه المحدث ابن القصار المالكي، المتوفي (۳۹۷هـ)
  - ۱۸- الامام الفقيه المحدث ابو الحسن القدوري، المتوفي (۴۲۸هـ)
  - ۱۹- الامام الفقيه المحدث محمد السرخسي، المتوفي (۴۸۳هـ)
  - ۲۰- الامام الفقيه المحدث علامه زمخشري، المتوفي (۵۳۸هـ) وغيره ديرو محدثينو ددي حديث په وجه رفع الیدين قبل الركوع او بعد الركوع ته منسوخ ويلي دي
- اووم دروغ: لامذهبه زبير علي زئي ليكلي دي چې: د محمد بن عبد الله الانصاري عليه السلام په طريقه چې دبرابن عازب رضي الله عنه كوم حديث راغلي دي په هغه كې نفې درفع الیدين صراحه نشته (نور العيني ص ۱۴۴)
- نقول: لعنت الله على الكاذبين! د محمد بن عبد الله الانصاري عليه السلام په طريقه دبرابن عازب رضي الله عنه په حديث كې نفې درفع الیدين صراحه ذكر شوى ده (فكر فرفع يديه حتى حاذى أذنيه في اول مرة لم يزد عليها)
- ايم دروغ: لامذهبه زبير علي زئي ليكلي دي چې: د عبد الله بن ادریس په طريقه چې دبرابن عازب كوم حديث راغلي دي په هغه كې صراحه نفې درفع الیدين ذكر نه دی (نور العيني ص ۱۴۴)
- نقول: لعنت الله على الكاذبين! د عبد الله بن ادریس په طريقه دبرابن عازب رضي الله عنه په حديث كې صراحه نفې درفع الیدين راغلي ده (حتى رأيت ابهاميه قريباً من أذنيه ثم لم يرفعهما)
- نهم دروغ: لامذهبه زبير علي زئي ليكلي دي چې: د ابو حميد الساعدي په حديث كې په ابن جبان كې دسجدو درفع الیدين نفې ده (نور العيني ص ۶۵)
- نقول: لعنت الله على الكاذبين! په صحيح ابن جبان كې د لايفعل ذلك في السجود وغيره لفظ نه شته.

درفع الیدین مسئله

لسم دروغ: لامذهب زبیر علی زئی لیکلي دي چې: په ابوداود کې د ابو حمید الساعدي رضی الله عنه په حدیث کې د سجدو درفع الیدین نفی ده (نور العینین ص ۶۵)

نقول: لعنت الله علی الکاذبین! په سنن أبی داود کې د لا یفعل ذلک فی السجود وغیره الفاظ نشته.

التنوير الخامس عشر: د ویکتوري اهلحدیثو خیانتونه:

منقول از جزء ترک رفع الیدین للعلامه عبدالغفار الذهبي حفظه الله تعالى.

اول خیانت: زبیر علی زئی لیکلي دي چې: امام ابن معین رحمته الله سفیان الثوري ته مدلس ويلي

دي او دايې هم ويلي دي چې د مدلس معنعن روایت حجت نه دی (نور العینین ص ۱۳۴، ص ۱۳۸)

حالانکې امام ابن معین رحمته الله امام سفیان ثوري رحمته الله ته دهغې درجې مدلس ويلي دي د کومو

تدلیس چې د صحت د حدیث سره منافي نه دی، امام ابن معین رحمته الله امام سفیان ثوري رحمته الله عن

سعد بن ابراهیم په طریقه مروی معنعن ته علی الاعلان صحیح ويلي دي، (تاریخ ابن معین بروایة

الدوری ج ۱ ص ۱۹۷، رقم ۱۳۷۱، وسنده صحیح)

دوهم خیانت: زبیر علی زئی لیکلي دي چې: امام ابوداود په یزید بن أبی زیاد جرحه کړې ده (نور العینین

ص ۱۴۵)

حالانکې امام ابوداود رحمته الله صراحتاً توثیقي کلمات لیکلي دي چې: ثبت لا أعلم أحداً ترک

حدیثه، د ثبت لفظ اعلی توثیقي کلمه ده (سوالات الأجرى علی أبی داود، ج ۱ ص ۱۵۸، رقم ۱۳۹، وشرح

ابن ماجه للمغلطائي ج ۱ ص ۱۴۷۰، ج ۳ ص ۳۵۱)

دویم خیانت: زبیر علی زئی لیکلي دي چې: امام دارقطني رحمته الله د عبدالله بن مسعود رضی الله

عنهما حدیث ته غیر محفوظ ويلي دي (نور العینین ص ۱۳۱)

حالانکې امام ارقطني د ابن مسعود رضی الله عنه حدیث من طریق سفیان اسناد صحیح لیکلي دي

(علل الحدیث للدارقطني ج ۵ ص ۱۷۲)، نو د دارقطني د دې خبرې نه را نقلول چې: اسناد صحیح، دی صریح

خیانت دی.

خلورم خیانت: لامذهب زبیر علی زئی لیکلي دي چې: امام حاکم فرمایلي دي چې سفیان ثوري

رحمته الله د دریمې طبقې مدلس دی (نور العینین ص ۱۳۸)

حالانکي دامام حاکم په اخري فيصله کې د سفيان عن الاعمش په طريقه روايت ته صحيح على شرط الشيخين ويلي دي. (المستدرک للحاکم ج ۱ ص ۱۲۷، رقم ۱۹۶)

نو دامام حاکم د اخري فيصلې نه راغفلول خيانت دی.

پنځم خيانت: لامذهبه زبير علي زئي ليکلي دي چې: امام ابن الترمکاني الحنفي، سفيان ثوري رحمهم الله ته مدلس ويلي دي (نور العينين ص ۱۴۳)

حالانکي امام ابن الترمکاني د مخالف د تبنيه لپاره ورته مدلس ويلي دي، ځکه چې امام ابن الترمکاني، سفيان الثوري عن عاصم بن کليب، له طريقه د ابن مسعود رضی الله عنه د حديث په باره کې فرمايلي دي چې: صححه ابن خزيمه وحسنه الترمذي، او بيا يې خپله فيصله ليکلي ده چې: والحاصل: رجال هذا الحديث على شرط مسلم (الجواهر النفی ج ۲ ص ۷۷)

شپږم خيانت: لامذهبه زبير علي زئي ليکلي دي چې: امام علائي، سفيان الثوري رحمهم الله ته مدلس ويلي دي (نور العينين ص ۱۳۵)

حالانکي امام علائي سفيان الثوري رحمهم الله ته د دريمې طبقې مدلس ويلي دي (جامع التحصيل ص ۱۱۳) او امام علائي ښکاره فيصله کې ده چې: لان جماعة من الأئمة الكبار دلسوا، وقد اتفق على الاحتجاج بهم ولم يقدر التدليس فيهم، كقتادة والاعمش والسفيانين (جامع التحصيل للعلائي ص ۹۸)

اووم خيانت: لامذهب زبير علي زئي ليکلي دي چې: امام ذهبي رحمهم الله سفيان الثوري رحمهم الله ته مدلس ويلي دي (نور العينين ص ۱۳۴)

حالانکي امام ذهبي رحمهم الله سفيان الثوري رحمهم الله ته دهغې درجې مدلس ويلي دي د کومو تدليس چې د حديث د صحت سره منافي نه دی او خپله يې من طريق سفيان الثوري عن يزيد مغنن حديث ته صحيح الاسناد ويلي دي (التلخيص المستدرک ج ۱ ص ۸۸، رقم ۱۹۴) نو اصلي حقيقت نه بيا نول خيانت دی.

اتم خيانت: لامذهبه زبير علي زئي ليکلي دي چې: امام هيثمي رحمهم الله يزيد بن ابي زياد ته ضعيف ويلي دي (نور العينين ص ۱۴۵)

حالانکې علامه هېثمی رحمۃ اللہ علیہ یزید بن أبی زیاد ته حسن الحديث ویلي دي (مجمع الزوائد ج ۸ ص ۲۵۸) همدارنگه یې فرمایلي دي چې: وهیثم ویزید کلاهما من اهل الصحيح، (مجمع الزوائد ج ۲ ص ۱۹۸، رقم ۳۴۰۷) د امام هېثمی د دې فیصلې نه را نقلول خیانت دی.

نهم خیانت: لامذهبه زییر علي زئي ليکلي دي چې: امام عراقي رحمۃ اللہ علیہ سفیان الثوري رحمۃ اللہ علیہ ته مدلس ویلي دي (نور العینین ص ۱۳۵)

حالانکې امام عراقي رحمۃ اللہ علیہ سفیان الثوري رحمۃ اللہ علیہ ته دهغې درجې مدلس ویلي دی د کومو تدلیس چې د حدیث د صحت سره منافي ندی، (وگوره طرح التشریب، ج ۵ ص ۴۴)

لسم خیانت: لامذهبه زییر علي زئي ليکلي دي چې: امام عيني الحنفي رحمۃ اللہ علیہ هم سفیان الثوري رحمۃ اللہ علیہ ته مدلس ویلي دي (نور العینین ص ۱۳۶)

حالانکې امام عيني رحمۃ اللہ علیہ مخالفینو ته د الزام په طريقه سفیان الثوري رحمۃ اللہ علیہ ته مدلس ویلي دي، لکن خپله یې من طریق سفیان الثوري عن عاصم بن کليب سند ته صحیح ویلي دي وگوره! (نخب الأفكار ج ۲ ص ۶۰۱، همدارنگه شرح ابی داود ج ۳ ص ۲۹۸)

التنوير السادس عشر: د ویکتوري اهلحديثو تضاد بياني:

۱- امام ابو يوسف ته یې په یو ځای کې مجروح ویلي دي، (تعداد رکعات فی قیام رمضان ص ۹۰) او په بل ځای کې یې حدیث ته صحیح ویلي دي (نصر الباري ص ۱۹۹)

۲- په یو ځای کې یې په شهر بن حوشب اعتراض کړی دی (نور العینین ص ۲۱۱) او په بل ځای کې یې ورته حسن الحديث ویلي دي (الحديث، ش ۱۷، ص ۲۵)

۳- په یو ځای کې یې علي بن الجعد ته شيعه، مجروح او غیر مقبول ویلي دي (تعداد رکعات قیام رمضان ص ۳۱) او په بل ځای کې دده دروایت په باره کې ليکلي دي چې وسنده صحیح (الحديث ش ۲۱)

۴- په یو ځای کې یې امام ابو مقاتل حفص بن سلم ته کذاب او وضاع ویلي دي (نور العینین ص ۳۵) او په بل ځای کې یې دخپل مطلب لپاره دده روایت قبول کړی دی (هدایة المسلمین ص ۲۰)

۵- په یو ځای کې یې په امام ابو اسحق الدبري جرعه کړې ده. (تعداد رکعات قیام رمضان ص ۴۸) او په بل ځای کې یې ورته صحیح ویلي دي (الحديث، ش ۱۷ ص ۴۳)

- ۶- په یو ځای کې یې په قاضي احمد بن کامل جرحه کړې ده (الحديث، ش ۱۹ ص ۴۶) په بل ځای کې توثیق کړې دی (تحقیق مقالات ج ۱ ص ۵۳۵)
- ۷- په یو ځای کې یې غیر محفوظ ته مبهمه جرحه ویلې ده (فاتحه خلف الامام ص ۲۲) او په بل ځای کې یې ورته مفسره جرحه ویلې ده، (نور العینین ص ۱۳۱)
- ۸- ټول لامذهبان سفیان الثوري ته درفع الیدین په حدیث کې مجروح ویلي دي (الحق الصریح، ج ۱ ص ۸۵) او دامین بالمد په حدیث کې ورته غیر مجروح وایي (الحق الصریح، ج ۴ ص ۲۶۳)
- ۹- زییر علي زئي په یو ځای کې وایي چې: د صحیحینو نه بغیر په بل کتاب کې د مدلس عنعنې نه قبلېږي (الحديث، ش ص ۳۲، ص ۱۵) او په بل ځای کې یې د مکحول په شان د مدلس عنعني والا حدیث ته حسن او صحیح ویلي دي (تسهيل الوصول ص ۱۶۸)
- ۱۰- په یو ځای کې یې محمد بن جابر ته سخت ضعیف ویلي دي (نور العینین ص ۱۳۸) او په بل ځای کې یې د محمد بن جابر حدیث ته صحیح ویلي دي (نصر الباري ص ۲۴۱).
- منقول از جز ترک رفع الیدین.

د (رفع الیدین) په هکله د حنفي اود لامذهبه مختصره مکالمه

غیر مقلد: تاسې احناف ولې درکوع اود د ریم رکعت یعنی (۹) رفع الیدین نه کوئ؟ حالانکه په دې باره کې څلور سوه احادیث دي

سني حنفي: تاسو لامذهبان ولې د سجدو اود دوهم او څلورم رکعت یعنی (۱۸) رفع الیدین نه کوئ؟ ته د اتلسو (رفع الیدین) د نه کولو ځواب راکړه زه به بیا د (۹) رفع الیدینو د نه کولو ځواب درکړم.

غیر مقلد: درکوع د رفع الیدین په باره کې احادیث دي، تاسو ولې ورباندې عمل نه کوئ؟

سني حنفي: د سجدو اود دوهم اود څلورم رکعت د رفع الیدین په باره کې هم احادیث دي، تاسې ولې ورباندې عمل نه کوئ؟

غیر مقلد: درکوع رفع الیدین منسوخ نه دي، که ته نریې نو د نسخ الفاظ راته په قرآن او یا په حدیث کې وښایه!

سني حنفي: په احادیثو کې د نسخ الفاظ اکثره نه وي. بلکې د منسو خوالې له پاره محدثینو خپل اصول مقرر کړي دي، چې له هغو څخه معلومېږي چې دا نسخ اودا منسوخ دي. که ته بیا هم په خپل ضد ټینګ یې نو ته د سجدو د رفع الیدین د منسو خوالې په باره کې د نسخ الفاظ وښایه.

غیر مقلد: د عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما په حدیث کې راځي چې: (وکان لا یفعل ذلک فی السجود) له دې څخه د سجدو د رفع الیدین منسو خوالې را معلومېږي.

سني حنفي: اول ځواب: د عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما په حدیث کې د (وکان لا یفعل ذلک فی السجود) لفظ دی. یعنی په سجده کې دننه به یې رفع الیدین نه کول. د دې لفظ څخه څرنگه سجدو ته د تللو اود سجدو څخه د راپورته کېدلو د رفع الیدین نسخ راغله؟

دوهم ځواب: د عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہما حدیث مبارک دی چې د حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم په لمانځه کې یواځې د تکبیر تحریمه رفع الیدین وو او بل هېڅ نه وو له دې څخه څرنگه د رکوع و غیره د رفع الیدین منسو خوالې نه را معلومېږي؟

غیر مقلد: ولې در کوع رفع الیدین حرام دی څه؟ حرام شی خو په حدیث کې نه راځي!
سني حنفي: ولې د سجدو رفع الیدین حرام دی څه؟ حرام شی خو په حدیث کې نه راځي!
غیر مقلد: در کوع رفع الیدین خو ثابت دي نو تاسې یې ولې نه کوئ؟!
سني حنفي: اول ځواب: د سجدو رفع الیدین ثابت دي نو تاسو یې ولې نه کوئ؟!
 دوهم ځواب: بیت المقدس ته لمونځ کول ثابت دی نو تاسو یې ولې نه کوئ؟!

د ثبوت او د سنت په منځ کې فرق

• ډېر شيان ثابت دي لکن سنت نه دي. لکه: (بال قائماً) [بخاری / ج ۱ / ص ۳۵] که (بول قائماً) سنت شي، لکه ځینې لا مذهبیان چې وايي نو بیا به بنسټې په دې سنت باندې څرنگه عمل کوي؟ همدارنگه په یوه غسل باندې د ټولو بیبيانو سره یو ځای کېدل ثابت دي (كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَطُوفُ عَلَى نَبَايِهِ وَيَغْتَلِي وَاجِدًا) [مشکوٰۃ / ج ۱ / ص ۴۹]. لکن سنت نه دي.

نو په سنت عمل کې اول شرط دادی چې: دا عمل به حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم (عاده) کړی وي. او (ضرورت) به یې نه وي کړی. که (ضرورت) یې کړی وو نو دا سنت نه ګرځي.

دوهم شرط دادی چې: دغه عمل به حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم (دائماً) کړی وي، داسې به نه وي چې وروسته یې پرېښی وي. لکه د بیت المقدس طرف ته لمونځ وغیره.

دریم شرط یې دا چې: دا عمل به یې د امت د عمل له پاره کړی وي. د خپل ذات له پاره به یې نه وي کړی. یعنې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم خصوصیت به نه وي.

اوس به وګورو چې: رفع الیدین ثابت دی، لکن د پرېښودلو احادیث یې شته او کنه؟ یواځې مولانا الیاس ګهمن صاحب د (رفع الیدین) د پرېښودلو والا دولس سوه احادیث را جمع کړي دي. نو چې د پرېښودلو والا احادیث یې شته دي نو څرنگه به اوسن (رفع الیدین) سنت شي؟

د رفع الیدین د ترک له پاره قرآني دلائل

د هرې مسئلې د حل له پاره اول د قرآن څخه استدلال پکار دی، بیا په احادیثو باندې نظر پکار دی کومه مسئله چې د قرآن او احادیثو سره موافقه وه په همغې باندې عمل کول پکار دي او کوم حدیث

چې په ظاهر کې د قرآن کریم سره معارض بشکاریده نو د هغه له پاره د داسې مفهوم لټول پکار دي کوم چې د قرآن سره معارض نه وي، ددې څخه وروسته د صحابه وورضی الله عنهم خصوصاً د خلفاء اربعه و او د عشره مبشره و او د اهل بدر رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین عمل ته کتل پکار دي، بیا د خیر القرون یعنی د تابعینو او تبع تابعینو عمل ته کتل پکار دي، د رفع الیدین په مسئله کې به هم همداتر تیب په مخکې کیدو.

(۱) - **اول قرآني دليل:** واقم الصلوة لذكری (طه ۱۴) سم ادا کړه لمونځ زما د ذکر له پاره.

طریقه د استدلال: ددې ایت څخه معلو میږي چې د مانځه څخه قصد د الله جل جلاله ذکر دی، له دې وجې خو د لمانځه د هر عمل سره ذکر دی، په قیام کې حمد او ثناء ده او د هرو تیتېدلو او د جگیدلو سره د الله جل جلاله یو یو ذکر شته او د رکوع او د دریم رکعت د رفع الیدین له پاره هیڅ مستقل ذکر نه دی مقرر، همدارنگه جلسه د استراحت هیڅ مستقل ذکر نه لري، له دې وجې ددې نه کول پکار دي.

فانقیل: رکوع ته د تللو په وخت او د رکوع څخه د جگیدلو په وخت کې د الله اکبر د لفظ لوستل شته، نو که غیر مقلدین ووايي چې موږ چې الله اکبر ووايو نو رکوع هم کوو او رفع الیدین هم کوو، نو رفع الیدین بلا ذکره نشو.

قلنا: لا مذهبان که د زړې په مقدار ایمان لرې نو دا درې واړه دې یو ځای وکړي، یعنی الله اکبر، رکوع او رفع الیدین دې یو ځای کړي، که الله اکبر د رفع الیدین سره وایي نو رکوع بلا ذکره پاتې کیږي او که د رکوع سره یې وایي نو رفع الیدین بلا ذکره پاتې کیږي رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي چې واذا کبرورکع فکبروا وارکعوا (مسلم ج ۱ ص ۱۷۴) کله چې امام الله اکبر ووايي او رکوع وکړي نو تاسو هم الله اکبر ووايو او رکوع وکړئ نو رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوو کارونو امر کوي، یو د رکوع او بل د الله اکبر او لا مذهبان وایي چې صرف دا دوه مه کوئ یو دریم کار هم وکړئ چې رفع الیدین دی، نو موږ د الله جل جلاله د نبی خبره منو د لا مذهبانو نه منو.

پاتې شو د وترو او د عیدینو رفع الیدین نو هغه ددې ایت څخه مخالف نه دي ځکه چې د هغې رفع الیدین په وخت کې موږ الله اکبر وایو نو هغه رفع الیدین بلا ذکره نه دي.

(۲) - دوهم قرآنی دلیل : الله (جل جلاله) فرمایي چې : واقموا الصلوة واتوا الزکوة وارکعوا

مع الراکعین. (البقره ۴۳) او سم وکړئ لمونځ او ورکړئ زکات او رکوع وکړئ درکوع کونکو سره، په دې ایت کې د جماعت د لمانځه ذکر دی

فانقیل چې په لمانځه کې خو قیام، رکوع، سجده او تشهد وغیره شته نو درکوع د تخصیص څه

حکمت دی؟

قلنا: چې په دې کې دې نکتې ته اشاره ده چې څوک چې د امام سره په رکوع کې شریک شي نو د هغه دغه رکعت وشو او که په سجده وغیره کې ورسره شریک شو نو د هغه څخه رکعت فوت شو او مقتدي چې د امام سره په رکوع کې شریکيږي نو صرف یو تکبیر تحریمه ورته کافي دی، د دوو تکبیرونو ضرورت نشته، نو درکوع تکبیر ته ضرورت نشته، او چې تکبیر یې نشته نو خالي رفع الیدین خو په طریقه اولی نشته اوس دا خبره چې درکوع د تکبیر ضرورت نشته، د دې له پاره لاندې درې حوالې وگورئ.

۱- (إِنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَا يَفْتِيَانِ الرَّجُلَ إِذَا انْتَهَى إِلَى الْقُومِ وَهُمْ مُرْغُونَ أَنْ يُكَبِّرَ تَكْبِيرَةً وَقَدْ أَدْرَكَ رُكْعَةً. الخ...) مصنف عبد الرزاق ج ۲ ص ۲۷۸

زید بن ثابت او عبد الله ابن عمر رضی الله عنهم دواړو به فتوی ورکوله، کله چې کوم سړی جماعت درکوع په حالت کې ونیسي نو الله اکبر دې ووايي او رکوع ته دې لار شي دا رکعت یې وشو الخ...

۲- امام بیهقي رحمه الله فرمایي: (عَنِ ابْنِ شَهَابٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: "كَانَ ابْنُ عُمَرَ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِذَا أَتَيَا الْإِمَامَ وَهُوَ رَاكِعٌ كَبَّرَا تَكْبِيرَةً وَبَرَكَعَانِ بِهَا") السنن الكبرى ج ۲ ص ۹۱.

زید بن ثابت او عبد الله بن عمر رضی الله عنهم به چې امام درکوع په حالت کې ونیولو نو یو الله اکبر به یې وویل او رکوع ته به لارل.

۳- شمس الدین ابن قدامه رحمه الله او موفق الدین ابن قدامه رحمه الله فرمایي: چا چې امام درکوع په حالت کې ونیولو نو د هغه د پاره صرف یو د تکبیر تحریمه الله اکبر کافي دی، په دې باندې امام محمد د امام ابو داؤد او د صالح د روایت مطابق تصریح کړي ده او دا د زید بن ثابت رضی الله عنه، د سعید بن المسيب رضی الله عنه، د عطاء رحمه الله، د حسن رحمه الله، د شافعي رحمه الله او د مالک رحمه الله او د اصحاب الراي څخه مروی ده د حضرت عمر بن عبد العزيز رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه روایت دی چې دوه

تکبیره به وایي او همدا د حماد بن ابی سلیمان قول دی زموږ شیخ رحمه الله فرمایي چې ددې دواړو مقصد دادی چې دوه تکبیره بهتر دي، فلهدا دا دواړه هم د لوی جماعت سره موافق دي او اول قول د زید بن ثابت رضی الله عنه او عبد الله ابن عمر رضی الله عنهما څخه مروی دی او په صحابه رضی الله عنهم کې هیڅ مخالف نه دی معلوم فلهدا دا جماعتي قول دی (شرح منقح ج ۲ ص ۹ والمغنی ج ۱ ص ۵۴۴) نو الله جل جلاله حکم کوي چې درکوع کونکو سره رکوع وکړئ داسې یې نه دي ویلي چې درکوع کونکو سره رفع الیدین هم وکړئ.

(۳) - دریم قرآنی دلیل: الله جل جلاله فرمایي چې حِفْظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا

لِلَّهِ قَنِينًا ﴿البقرة ۲۳۸﴾.

د ټولو لمونځونو پوره حفاظت کوی او په خاص طور د مینځیني لمونځ او د الله جل جلاله په دربار کې تابع دار ودریږئ.

طریقه د استدلال: د قاتین ترجمه بعضی مفسرین ساکنین ساکتین سره کوي او سکون درفع الیدین سره منافي دی: کما فی صحیح المسلم عن جابر رضی الله عنه قال: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «مَالِي أَرَأَيْكُمْ أَیْدِيكُمْ كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمُسٍ؟ اسْكُتُوا فِي الصَّلَاةِ» (مسلم باب الامر بالسکون فی الصلوة).

(۴) - څلورم قرآنی دلیل: الله جل جلاله فرمایي: قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾. (سورة المؤمنون ۱-۲). په تحقیق سره هغه مؤمنان کامیاب دي چې په لمانځه کې خشوع کونکي وي.

اوله طریقه د استدلال: حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما د (خاشعون) په تشریح کې فرمایي چې: محبتون متواضعون لا يلتفتون یمنیاً ولا شمالاً ولا یرفعون ایدیهم فی الصلوة. (تفسیر ابن عباس رضی الله عنه ص ۲۱۴ طبع مردان ص ۳۵۹ قدیمی کتب خانه) ویریدونکي عاجزي کونکي دي او بني او چپ طرف ته نه گوري او په لمانځه کې رفع الیدین نه کوي.

فانقیل چې: د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما په تفسیر کې درې راویان ضعیفه دي یو محمد بن سائب الکلبی او دوهم محمد بن مروان السدي او دریم ابو صالح باذام.

قلنا: داممكنه ده چې یو سړی دی په یو فن کې غیر ماهر او غیر ثقه وي او په بل فن کې دی ماهر او ثقه او امام وي، محدثنو دا اصول ذکر کړي دي، چې بعضې امامان په احادیثو کې قابل دا اعتبار نه وي لکن په فن د تفسیر کې دهغوي روایات حجت وي، مثلاً: قال الامام البيهقي: قال يحيى بن سعيد يعني القطان تساهلوا في التفسير عن قوم لا يوثقونهم في الحديث ثم ذكر ليث بن أبي سليم رجوي بن سعيد والضحاك ومحمد بن السائب يعني الكلبي وقال هؤلاء لا يحمّد حديثهم ويكتب التفسير عنهم (دلائل النبوة للبيهقي ج ۱ ص ۳۳، ميزان الاعتدال للذهبي ج ۱ ص ۳۱۹، في ترجمة جويبر بن سعيد، تهذيب التهذيب لابن حجر ج ۱ ص ۳۸۹، رقم ۱۱۶۱، في ترجمة جويبر بن سعيد او ددي دري وارو روايانو په باره کې دامامانو عبارات وگورئ.

محمد بن مروان السدي:

قال الامام ابو محمد محمود بن احمد الغيتاني: وصاحب التفسير محمد بن مروان الكوفي وهو ايضا يعرف بالسدي، مغاني الاخبار في شرح اسامي رجال معاني الآثار ابي محمد للغيتاني ج ۵ ص ۴۲۹

۲- قال الحافظ ابن حجر العسقلاني: محمد بن مروان بن عبد الله بن اسماعيل الكوفي السدي الصغير صاحب التفسير عن محمد بن السائب الكلبي، (لسان الميزان لابن حجر ج ۷ ص ۳۷۵)

۳- قال الامام عبد الحى بن العسكري الدمشقي: محمد بن مروان السدي الصغير الكوفي المفسر صاحب الكلبي (شذرات الذهب لعبد الحى العكري ج ۱ ص ۳۱۸)

محمد بن السائب الكلبي:

۱- قال الامام ابن عدي محمد بن سائب الكلبي هو رجل معروف بالتفسير وحدث عن الكلبي الثوري وشعبه ورضوه في التفسير (الكامل لابن عدي ج ۶ ص ۲۱۳۲)

۲- قال الذهبي: محمد بن السائب الكلبي ابو النضر الكوفي المفسر النسابة الاخباري (ميزان الاعتدال، ج ۳ ص ۵۵۶)

۳- قال الحافظ ابن حجر العسقلاني: هو معروف بالتفسير وليس لاحد اطول من تفسيره وحدث عنه ثقات من الناس ورضوه في التفسير (تهذيب التهذيب، ج ۹ ص ۱۵۷)

۱- قال الامام ابو الحسن احمد بن عبدالله العجلي: باڏام ابو صالح روى عنه اسماعيل بن ابى خالد فى التفسير ثقة وهو مولى أم هانئ (معرفة الثقات العجلي ج ۱ ص ۲۴۲) وقال يحيى بن سعيد: لم أراحدًا من اصحابنا ترك ابا صالح مولى أم هانئ لاشعبة ولا زائدة. (الجرح والتعديل لابن ابى حاتم ج ۱ ص ۱۳۵).

خلاصہ دا چي ددوي تفسيرى روايات صحيح دي او مونڙه يي تفسير روايت را اخیستی دي:

دوهمه طريقه د استدلال: امام حسن بصرى رحمه الله فرمايى: اى يخافون وروى عنه انه قال خاشعون الذين لا يرفعون ايديهم فى الصلوة الا فى التكبيرة الاولى (تفسير سمرقندى ج ۲ ص ۴۰۸ طبعه بيروت)

د خاشعون معنى ده ويريدونكى او روايت ڪري شوى دى، د حسن بصري رحمه الله نه چي ده فرمايلي دي چي خاشعون هغه خلك دي چي د تكبير تحریمه شخه ماسوى نورپه لمانخه ڪي هيڃ رفع الیدین نه ڪوي.

دریمه طريقه د استدلال: امام بیهقی رحمه الله په خپل عظیم کتاب (السنن الکبری ج ۲ ص ۲۷۹ طبع اداره تالیفات اشرفیه ملتان) ڪي د خشوع په نوم باندې باب لگولی دی، ددې باب لاندې يې اول دا ايت ڪريمه ذکر ڪري دی او بيا يې هغه احاديث ذکر ڪري دي چي په هغه ڪي رسول الله صلى الله عليه وسلم د رفع الیدین شخه منع ڪري ده، نو د بیهقي په نزدهم د خشوع ترجمه د رفع الیدین نه ڪول دي. امام بیهقی رحمه الله فرمايى چي: **بَابُ الْخُشُوعِ فِي الصَّلَاةِ وَالْإِقْبَالِ عَلَيْهَا وَتُحْمِيدُوعِيهَا وَتُجُودِهَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى {قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ} [المؤمنون: ۲].**

نيابي احاديث ذکر ڪري دي په څلورم نمبر ڪي يې د حضرت جابر بن سمره رضی الله عنه حديث ذکر ڪري دی چي: **رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْنُ رَافِعِي أَيْدِينَا فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ: أَسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ.** په بل روايت ڪي راغلي دي چي: **دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ رَافِعِي أَيْدِينَا فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ مَا لِي أَرَاكُمْ دَافِعِي أَيْدِيكُمْ كَأَنَّهُمْ أَذْنَابُ خَيْلٍ شَمْسُ أَسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ.**

ژباړه: يعنې يوه ورځ رسول الله صلى الله عليه وسلم موږ وليدلو چې موږ د لمانځه په داخل کې رفع الیدین کول نو رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې تاسو ولې د شريرو اسونو د لکيو په څېر رفع الیدین کوئ. د لمانځه په داخل کې سکون اختيار کړئ درکوع رفع الیدین هم په داخل د لمانځه کې دی نور حديث د خشوع په باب کې راوړل ددې واضح دليل دی چې د خاشعون معنی د رفع الیدین نه کول دي.

ددې پسې امام بهيقي رحمه الله د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه او د امام مجاهد رحمه الله تر جمې هم رانقل کړي دي دواړو حضراتو د خشوع ترجمه په سکون سره کړي ده.

وَرَوَيْنَا عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: قَارَأُ فِي الصَّلَاةِ، يُعْنَى اسْكُنُوا فِيهَا

عَنْ مَسْرُوقٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: "قَارَأُ فِي الصَّلَاةِ".

عَنْ مُجَاهِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، {الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ} [المؤمنون: ٢] قَالَ: "السُّكُونُ فِيهَا"

او د حضرت جابر رضی الله عنه په حديث کې صراحتاً راغله چې د لمانځه په داخل کې رفع الیدین

کول د سکون سره منافي دي.

علامه شبير احمد عثمانی فرمايي: چې په لمانځه کې خشوع مطلوبه ده او د خشوع څخه هغه

سکون مراد دی چې د حضرت جابر رضی الله عنه په حديث کې په دې الفاظو ذکر شوي دي چې (اسکنوا في

الصلوة) فتح الملهم ج ۳ ص ۳۱۸ و ص ۳۱۹.

حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباري کې ليکي چې خشوع په دوه قسمه ده، يوه قلبي ده لکه

خشيت او دوهمه عملي ده، لکه سکون او دلته دواړه معنی گانې مراد دي. (فتح الباري ج ۲ ص ۲۹۲

طبع دارالسلام رياض).

او سکون ترک د رفع الیدین ته وايي په داخل د لمانځه کې لکه څرنگه چې د حضرت جابر رضی الله

عنه په حديث کې صراحتاً ذکر شو.

د لاه مذهبانو هغه د چل او فريب دلته بالکل نه چلېږي چې د حضرت جابر رضی الله عنه حديث د رفع

الیدین عند السلام سره تعلق لري، ځکه چې د رفع الیدین عند السلام حديث امام بهيقي په دې باب کې

بالکل ذکر کړی نه دی بلکې دهغې له پاره يې دوه مستقل بابونه لگولي دي، اول باب په نوم د باب من

ينوى بالسلام التحليل او د و هم په نوم د باب کراهية الايماء باليد عند التسليم عن الصلوة.

ترک د رفع الیدین دقولي احادیثو په رڼا کې

۵- اول حدیث : عن جابر رضي الله عنه قال : خرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ : «مَالِي أَرَأَيْكُمْ رَافِعِي أَيْدِيكُمْ كَأَنَّهُمَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمُسٍ؟ اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ». (صحيح مسلم، ج ۱ ص ۱۸۱ / ابوداود، ج ۱ ص ۱۵۰ / نسائي ص ۱۷۶ / طحاوي ج ۱ ص ۱۵۸ / مسند احمد ج ۵ ص ۹۳ وسنده صحيح .

۶- دوهم حدیث : وبه قال حدثنا عبد الله قال حدثني ابى حذثنا أبو معاوية، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ مُسَيْبِ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رضي الله عنه، قَالَ : خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَهُ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَأَبْصَرَ قَوْمًا قَدْ رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ، فَقَالَ : «قَدْ رَفَعُوها كَأَنَّهُمَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمُسٍ، اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ»... (مسند احمد رقم الحديث ۲۰۳۶۲ ورقم ۲۰۴۵۰ ورقم ۲۰۴۵۶ ورقم ۲۰۵۲۲)

۷- دريم حدیث : وبه قال أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ : حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُسَيْبِ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ : خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ رَافِعُوا أَيْدِيَنَا فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ : «مَا بَالُكُمْ رَافِعِينَ أَيْدِيَهُمْ فِي الصَّلَاةِ كَأَنَّهُمَا أَذْنَابُ الْخَيْلِ الشُّمُسِ، اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ». (نسائي ج ۱ ص ۱۳۳ رقم ۱۱۸۴ طبع مكتبة المعارف رياض) باب السلام بالأيدي في الصلوة.

۸- خلورم حدیث : وبه قال حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنِ الْمُسَيْبِ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ تَمِيمِ الطَّائِي، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ : دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالنَّاسُ رَافِعُوا أَيْدِيَهُمْ - قَالَ زُهَيْرٌ : أَرَأَهُ قَالَ - فِي الصَّلَاةِ، فَقَالَ : «مَالِي أَرَأَيْكُمْ أَيْدِيَكُمْ كَأَنَّهُمَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمُسٍ؟ اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ» (ابوداود رقم ۱۰۰۰). باب السلام

۹- پنځم حدیث : وبه قال حدثنا فهد قال حدثنا محمد بن سعيد قال اخبرنا شريك عن الاعمش عن المسي بن رافع عن جابر بن سمرة رضى الله عنهم قال دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم فرأى قوماً يصلون قد رفعوا ايديهم فقال مالى اراكم ترفعون ايديكم كأنها اذنان خيل شمس ؟ اسكنوا فى الصلوة (طحاوى رقم ۲۵ ۶۹) السنن الكبرى للبيهقي : ابواب الخشوع فى الصلوة والاقبال عليها)

يادونه: ددې تېرو شويو احاديثو مبارکه وو ترجمې متقاربې دي.

د مسلم شريف د حديث ترجمه : د حضرت جابر بن سمرة رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ

زمونږ خواته تشريف راوړو. (په داسې حال کې چې مونږ لمونځ کولو او په لمانځه مورفع الیدین کول

نورسول الله ﷺ ددیری ناراضگی په حالت و فرمایل (چې زه ولې تاسو درفع الیدین په کولو باندې گورم لکه دشیرو اسونو دلکیو په شان؟ دلمانځه په داخل کې ساکن او سپړئ. (یعنې رفع الیدین مه کوئ).

ظاهره دی وي چې دلمانځه په داخل کې چې څومره ټیټیدل او جیگیدل دی، ددې ټولو لپاره درفع الیدین څخه منع راغله، دتکبیر تحریمه رفع الیدین دلمانځه د داخل رفع الیدین نه دی بلکې دلمانځه دشروع کولو رفع الیدین دی لدی وجهې دهغې څخه په دی حدیث کې منع نه ده راغلې.

رسول الله ﷺ فرمائی: چې تکبیر هالتحریم وتحلیلها التسليم دلمانځه شروع کیدل په تکبیر تحریمه باندې دی او ختمیدل یې په سلام باندې دی. (مشکوٰۃ، ج ۱ ص ۴۰)

یعنې دتکبیر تحریمه څخه بعد دسلام تر گرز لوپورې دلمانځه داخله حصه ده، رسول الله ﷺ د(فی الصلوة). لفظ ذکر کړی دی یعنې په لمانځه کې داخل رفع الیدین مه کوئ او په لمانځه کې درکوع، سجدی، ددوهم، دریم، اود څلورم رکعت، په شروع کې رفع الیدین کول، دلمانځه په داخل کې رفع الیدین کول دي. او په دی رفع الیدین باندې رسول الله ﷺ د خفگان اظهار کړی دی اود ایې دشیرو اسونو دلکیو دخوزلوسره مشابه کړي دي، اود المونځ یې دسکون څخه مخالف گرزولی دی.

ددې حدیث څخه معلومه شوه چې رسول الله ﷺ رفع الیدین ډیر مخکې پریښی وو، اود رسول الله ﷺ فدايانو صحابه وورضوان الله عليهم پریښی وو.

لکن بعضې صحابه وورضى الله عنهم دناخبرتیا له وجهې کول، ځکه رسول الله ﷺ دغه صحابه رضى الله عنهم په ډیرې سختې سره منع کړل نو ټول صحابه رضى الله عنهم منع شول.

(۱) لکه څرنگه چې وایل بن حجر رحمه الله اول ځلې در رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر شونو درکوع اود سجدې درفع الیدین ذکر یې وکړو، دمسلم په روایت کې یواځې درکوع درفع الیدین ذکر دی او په ابوداود شریف کې درکوع اود سجدې دواړو درفع الیدین ذکر دی. (ابوداود، ج ۱ ص ۱۱۲ رقم ۷۲۸)

او چې کله یې دوهم ځلې تشریف راوړو نو خپله مشاهده یې صرف داول تکبیر درفع الیدین په باره کې بیان کړه، وایل بن حجر رحمه الله فرمائی: ثم اتيتهم فرأيتهم يرفعون أيديهم الي صدورهم في افتتاح الصلوة. (ابوداود، ج ۱ ص ۱۱۲)

که په دوهم وار راتللو کې وایل بن حجر رضی الله عنه د اول تکبیر څخه وروسته درکوع او د سجدې رفع الیدین لیدلې وي نو د ابه یې هم ضروريان کړي وي، وایل بن حجر رضی الله عنه هېڅ صحابي رضی الله عنهم نه دی مستثنی کړی معلومېږي دا چې د دوهم ځلې راتللو په وخت کې ټولو صحابه وو رضی الله عنهم بلاء استثناء صرف د تکبیر تحریمه په وخت کې رفع الیدین کول.

(۲) اولکه څرنگه چې د میمون مکی رحمه الله دروایت څخه معلومېږي چې صحابه وو، تابعینو او تبع تابعینو به رفع الیدین نه کول. دروایت ترجمه داسې ده چې یوه ورځ حضرت میمون مکی رضی الله عنه بن زبیر رضی الله عنهما په رفع الیدین کولو باندې ولیدلو، نو حضرت میمون فرمائی چې زه حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما ته ورغلم او ورته مې وویل چې ماخوښ ورځ عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما په داسې نوي لمونځ ولیدلو چې ددې څخه مخکې مې هېڅوک ورباندې نه ولیدلی نو عبد الله بن عباس رضی الله عنهما ورته وفرمایل چې که در رسول الله صلی الله علیه وسلم لمونځ کوي نو د عبد الله بن الزبیر اقتداء وکړه. (ابوداود، ج ۱ ص ۱۱۵ رقم ۷۳۹)

حضرت میمون مکی ډیر صحابه لیدلي وو، مگر د عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما څخه بغیر یې بل څوک په رفع الیدین نه ولیدلی، ډیر تابعین یې لیدلي وو، مگر یو تابعی یې هم په رفع الیدین نه ولیدلی، ډیر تبع تابعین یې لیدلي وو، مگر یو تبع تابعی یې هم په رفع الیدین نه ولیدلی د ټولې دنیا څخه مکی مکرمی ته راتلونکي حاجیان یې د لمانځه په وخت کې لیدلي وو، مگر د هېڅ علاقي هېڅ حاجی یې هم په رفع الیدین نه ولیدلی دا په خیر القرون کې په ترک درفع الیدین باندې عملي تواتردی. (کافی نیل الفرقدين / ص ۶۴ / معارف السنن / ج ۲ / ۴۶۳).

(۳) اولکه څرنگه چې حضرت ابراهیم نخعی فرمائی چې ما هېڅ صحابي په رفع الیدین کولو نه دي لیدلي، [موطأ امام محمد رقم ۱۰۷]. بلکه ابراهیم نخعی رحمه الله به ددې حدیث موافق په رفع الیدین کولو باندې غوصه کیدلو. (طحاوی، ج ۱ ص ۱۵۴) دارقطنی، ج ۱ ص ۱۹۱.

(۴) سیدنا امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله شل ځلې بصري ته علمي سفرونه کړي دي، پنځه پنځوس (۵۵) حجونه یې کړي دي، شپږ کاله مستقل په مکه مکرمه کې اوسیدلي دي، امام صاحب رحمه الله هم رسول الله ﷺ په نقش قدم ددې رفع الیدین څخه خپل نفرت ظاهر کړی دی. ابو مقاتل رضی الله عنه فرمایي

چې مایوه ورغ دامام صاحب رحمۃ اللہ علیہ په څنگ کې لمونځ کولو اورفع الیدین مې وکړل نوامام صاحب دسلام څخه وروسته راته وفرمایل چې: ابومقاتله! ته هم لکه چې دپکیو وهونکو خلکو څخه یې. (التمهید، ج ۳ ص ۶۶).

(۵) حضرت امام ابو حفص په زمانه کې یو سړي رفع الیدین وکړل دهغه شکایت ترخلیفه پورې ورسیدلو چې بیا هغه سړی گرفتار شو او توبه یې پرې وایستله. (کتاب الارشاد الی سبیل الرشاد ص ۲۰۹ د غیر مقلدینو کتاب).

(۶) الشیخ ابو عمر المالکی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چې زه رفع الیدین نه کووم، ځکه چې رفع الیدین نن سبا بالکل متروک دی، او د رفع الیدین په کولو د جماعت مخالفت راځي، او دیو مباح کار په کولو باندې دامت مخالفت کول د دین دامامانوزینت نه دی. (التمهید قلمی ص ۶۷)

(۷) امام احمد رحمۃ اللہ علیہ ناست وو چې یو مسافر راغلو، وروسته هغه امام احمد رحمه الله په رفع الیدین کولو باندې ولیدلو، نو هغه مسافر حیران شو او وی ویل چې زموږ په علاقه کې خو هیڅوک رفع الیدین نه کوي (التمهید ص ۶۵، ج ۳).

(۸) شیخ ابو بکر الفهری رحمۃ اللہ علیہ د شپږمې صدۍ د اکابرو علماوو څخه دی، ده په یو مسجد کې رفع الیدین وکړل رئیس ابو ثمنه رحمۃ اللہ علیہ چې ولیدلو نو وې فرمایل چې دا څوک زموږ مسجد ته راغلې دی؟ دا قتل کړئ او سمندر ته یې وغورزوئ. (تفسیر قرطبی، ج ۲۹/۲۷۹)

(۹) شیخ ابو الحسن سندی رحمۃ اللہ علیہ رفع الیدین وکړل، نو قاضی بندی خانی ته ولیکلو، شیخ عابد سندی رحمۃ اللہ علیہ او امریمانی رحمۃ اللہ علیہ، او ددوی ملګري د رفع الیدین له وجهی بندیان شول. (البدر الطالع، ج ۲ ص ۱۳۴)

خلاصه دا چې په خیر القرون کې هیڅا رفع الیدین نه کول، او د رفع الیدین حالت د شاذ قرائت په شان ووپه مقابله د متواتر قرائت کې او دهغې څخه وروسته ترننه پورې نهه (۹۹) نوي فیصده اهل سنت والجماعت احناف دي، چې ددوی عمل ترک د رفع الیدین دی.

دغیر مقلدینو په حالت باندې افسوس دی چې هغه حدیثونه چې په هغې باندې د صحابه وو، تابعینو او تبع تابعینو متواتر عمل راروان دی ضعیف ورته وائي، چې خلاصه یې په دی صحابه وو او اسلافو باندې تهمت لگول دی چې معاذ الله دغه صحابه وو او اسلافو په ضعیفو احادیثو باندې عمل کولو.

۱۰ - شپږم حدیث: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقِبْطَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْنَا: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى الْجَانِبَيْنِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عَلَامَ تَوْمُنُونَ بِأَيْدِيكُمْ كَأَنَّمَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمُسُ؟ أَلَمْ يَكُنْ أَحَدُكُمْ أَنْ يَضَعُ يَدَهُ عَلَى فُخْدِهِ لَمْ يُسَلِّمْ عَلَى أَخِيهِ مَنْ عَلَى يَمِينِهِ، وَشِمَالِهِ» (مسلم ج ۱ ص ۱۸۱ رقم ۹۶۹).

ژباړه: یعنې موږ به چې کله در رسول الله صلی الله علیه وسلم سره لمونځ کولو نو د سلام په وخت کې به موږ یو طرف او بل طرف ته اشاره کوله، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمائل چې تاسې ولې د شریرو اسونو د لکیو په څېر یو طرف او بل طرف ته اشارې کوئ؟

بې شکه کافي کیږي هریو ستاسو ته چې په ورون باندې لاس کیږي او (بغیرد اشارې څخه) سلام واچوي په هغو وروڼو چې ښي اړخ ته دي او په هغوی چې چپ اړخ ته دي.

طریقه د استدلال: په دې حدیث کې: ۱- په یوه لاس د اشارې څخه منع راغلې ده ۲- او هغه هم د سلام په وخت کې چې من وجه په مانځه کې داخل او من وجه خارج دی، نو هغه رفع الیدین به په طریقه اولی باندې ممنوع وي چې: ۱- په دواړو لاسونو باندې وي ۲- او د لمانځه په داخل کې وي، لکه څرنگه چې والدینو ته د اف ویل ممنوع دي، نو کنځلې خوبه ورته په طریقه اولی سره ممنوع وي.

۳- همدا رنگه آس د کوم مقرر ذکر الهی څخه بغیر لکۍ خوزوي او د سلام په وخت کې چې کومې اشارې دي نو هغه اگر چې د ذکر څخه خالي دي، لکن د دعا سره معي دي او د رکوع رفع الیدین د ذکر او د دعا د هر څه څخه خالي دي، نو چې د سلام په وخت کې اشارې د شریرو اسونو د لکیو د خوزولو سره مشابه دي، نو د رکوع د رفع الیدین په طریقه اولی ورسره مشابه دي.

خلاصه دا چې د حضرت جابر رضی الله عنه څخه د رفع الیدین په باره کې دوه قسمه احادیث راغلي دي په یوه قسم کې د لمانځه په داخل کې د رفع الیدین څخه منعه ده او د لمانځه د داخل رفع الیدین یې د شریرو اسونو د لکیو د خوزولو سره مشابه کړی دی او په دوهم قسم کې د سلام په وخت کې په لاسونو

باندې د اشارې څخه منعه ده او هغه یې د شریرو اسونو د لکیو د خوزولو سره مشابهه کړي دي احناف په دواړو باندې عمل کوي او لا مذهبان یواځې په دوهم قسم باندې عمل کوي او په اول قسم یې نه کوي، نو د (اَفْتُوْهُمْ بِبَعْضِ الْكِتٰبِ وَتَكْفُرُوْنَ بِبَعْضٍ) مصداق دي.

دلا مذهبانو اعتراضونه:

اول اعتراض: لا مذهبان دا اعتراض کوي چې که دا حدیثو نه د منع د رفع الیدین د پاره وي، نو په اکابرو کې خوبه یو چا استدلال ورباندې کړی وای.

اول ځواب: زموږ ډیرو اکابرو په دې احادیثو باندې استدلال کړی دی.

۱- د مکې مکرمې مشهور محدث د مشکوة شریف شارح حضرت ملا علي قاري رحمه الله فرمایي چې: وليس في غير التحريم رفع يدين عند ابى حنيفة لخبر مسلم عن جابر بن سمره رضى الله عنه (مرقات شرح مشکوة ج ۲ ص ۲۷۵ مکتبه امداديه ملتان)

يعني د امام صاحب رحمه الله په نیز د تکبير تحریمه څخه ماسوی په بل هيڅ ځای کې رفع الیدین نشته، له وجې د حدیث د مسلم څخه چې عن جابر بن سمره رضى الله عنه الحدیث دی.

۲- همدغه مذکور محدث په شرح نقایه ج ۱ ص ۷۸) کې ددې حدیث په باره کې لیکي چې رواه مسلم ویفید النسخ، د حضرت جابر بن سمره حدیث مسلم شریف روایت کړی دی او دا حدیث د رفع الیدین د منسوخ والي له پاره مفید دی.

۳- علامه بدرالدين عینی رحمه الله په خپل کتاب البناء فی شرح الهدایه کې ددې حدیث په باره کې لیکي چې قلت فی الحدیث الاول انکار عن رفع الیدین فی الصلوة و امر بالسکون فیها (البناءه شرح الهدایه ج ۲ ص ۲۹۶ طبع مکتبه حقانيه ملتان).

زه وایم چې د مسلم شریف په دې حدیث کې د مانځه په داخل کې د رفع الیدین څخه ممانعت دی او د لمانځه په داخل پکې د سکون حکم دی.

۴- همدارنگه حافظ زیلعی رحمه الله هم د ترک د رفع الیدین له پاره ددې حدیث څخه استدلال کړی دی (نصب الرايه ج ۱ ص ۴۷۲).

در رفع اليدين مسئله

۵- علامه ظفر احمد عثمانی رحمہ اللہ فرمائي چي: رسول اللہ رفع اليدين د کونکو شخصه ناراض کي اظهار کري دي او حکم يي کري دي چي اسکنو فی الصلوة داد سکون په وجوب باندې دلالت کوي، په لمانځه کې رفع اليدين د سکون سره منافات لري (اعلاء السنن ج ۳ ص ۵۶)

۶- قاضي عياض المالکي رحمہ اللہ فرمائي چي: وقد ذکر ابن القصار هذا الحديث حجة في النهي عن رفع الايدي على رواية المنع من ذلك. (الاكمال المعلم بفوائد مسلم ج ۲ ص ۳۴۴).

۷- امام نووي فرمائي چي: (وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ وَالتَّوَرُّقُ وَأَنْ أَيْ لَيْلٍ وَسَابِرٌ أَصْحَابُ الرَّأْيِ لَا يَعْرِفُونَ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ إِلَّا بِنُكْبَةِ الْإِخْرَامِ وَهِيَ رِوَايَةٌ عَنْ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَأَحْتَجَّ لَهُمْ مُحَمَّدُ بْنُ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا فَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ ثُمَّ لَا يَعُودُ" رِوَاةُ أَبُو دَاوُدَ... وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ "قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَالِي أَرَأَيْتُمْ أَنْ أَرَاكُمْ الْغُرَّ" (المجموع شرح المذهب ج ۳ ص ۴۰۰، فصل في مسائل مهمة تتعلق بقراءة الفاتحة).

۸- (وَقَدْ أَحْتَجَّ بَعْضُ الْمُتَأَخِّرِينَ لِلْكُوفِيِّينَ وَمَنْ ذَهَبَ مَذْهَبُهُمْ فِي رَفْعِ الْيَدَيْنِ بِمَا حَدَّثَنَا... عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَالِي أَرَأَيْتُمْ أَنْ أَرَاكُمْ الْغُرَّ). (التمهيد لابن عبد البر ج ۴ ص ۱۹۴)

۹- الامام القدوري: التجريد للقدوري ج ۲ ص ۱۹) باب لا ترفع الايدي في تكبير الركوع.
۱۰- امام ابو محمد علي بن زكريا المنبجي: (اللباب في الجمع بين السنة والكتاب، ج ۱ ص ۲۵۶، باب لا ترفع الايدي عند الركوع ولا بعد الرفع منه)

۱۱- علامه زحشري: روس المسائل الخلافية بين الحنفية والشافعية (باب لا ترفع الايدي في الصلوة الا عند افتتاح الصلوة).

دوهم جواب: چي څومره فتنې ډير يږي همغومره استدلالات زيات يږي کله چي فتنې کمي وي هلته په لږو دلايلو باندې اکتفاء کيږي، نو په لږو دلايلو باندې اکتفاء شخصه دانه لازم يږي چي نور دلايل نشته، لکه په خوږ کې چې ډيري تيري پرته وي لکن څوک ورته لاس نه وروړي او چې کله سپي وغاږي نو بيا يې درخيستلو ضرورت پيدا شي، همدارنگه په هندوستان باندې دانگريزانو د دورې شخصه مخکې دا خانفو پسې چانه غپل نو د ډيرو استدلالاتو ضرورت نه وو، لکن کله چې انگرېزان، هندوستان ته راغلل او دا خانفو په خلاف يې غپېدونکي سپي (غير مقلدين) راپيدا کړل نو احنافو دلايل هم ډير کړل.

دوهم اعتراض: چې احناف ولې د تکبیر تحریمه رفع الیدین کوي؟

الجواب: د تکبیر تحریمه رفع الیدین د اسکنوا فی الصلوة (لاندې نه دي داخل، ځکه چې تکبیر تحریمه د لمانځه له پاره شرط یعنې خارجي فرض دی، نو هغه رفع الیدین د للصلوة دی د فی الصلوة نه دی.

دریم اعتراض: د تکبیر تحریمه رفع الیدین اگر چې د اسکنوا فی الصلوة لاندې نه دي داخل، لکن د رکوع د رفع الیدین په شان د شریرو اسونو د لکیو د خوزولو سره خو مشابه دي، نو تاسو ولې د تکبیر تحریمه په وخت کې د اسونو د لکیو پېښې کوی؟

خواب: د تکبیر تحریمه رفع الیدین د اسونو د لکیو د خوزولو سره مشابه نه دي، ځکه چې د اسونو د لکیو د خوزولو له پاره کوم ذکر مقرر نه دی او د تکبیر تحریمه د رفع الیدین د پاره مقرر دی چې الله اکبر دی، نو د رکوع د رفع الیدین ورسره بالکل مشابه دی، ځکه چې د اسونو د لکیو د خوزولو د پاره هم کوم مقرر ذکر نشته لکه د رکوع د رفع الیدین د پاره چې کوم مقرر ذکر نشته.

فانقيل: هغه د رکوع الله اکبر دې د رفع الیدین د پاره هم شي نو د رکوع د رفع الیدین هم بې ذکره نشو.

قلنا: رکوع، رفع الیدین، الله اکبر درې واړه په یوه وخت کې څوک نشي ادا کولای، نو که د رکوع سره الله اکبر وایي رفع الیدین بې ذکره کیږي او که د رفع الیدین سره یې وایي نو رکوع بې ذکره کیږي، حالانکې دا ذکر د رکوع له پاره مقرر دی نو رفع الیدین بې ذکره شو.

خلورم اعتراض: احناف ولې د شریرو اسونو د لکیو په شان په وترو او په عیدینو کې رفع الیدین کوي؟

خواب: مخکې بیان شو چې د اسونو د لکیو د خوزولو له پاره کوم ذکر نه دی مقرر، لکه د رکوع د رفع الیدین له پاره چې نه دی مقرر په خلاف د وترو او د عیدینو څخه ځکه چې د هغوی هریو سره الله اکبر مقرر دی او که لا مذهب ان د رفع الیدین د پاره پیل الله اکبر وایي او د رکوع له پاره پیل الله اکبر وایي نو بیا په څلور رکعتي لمونځ کې تکبیرونه ۲۲ نه شو، حالانکه په څلور رکعتي لمونځ ۲۲ تکبیرونه دي (بخاری ج ۱ ص ۱۸).

۲- ابن رشد په بداية المجتهد ج ۱ ص ۲۱۸ کې لیکي چې د اختر د لمانځه طریقه رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه نه ده روایت شوې، له دې وجې ټول علماء له صحابه وو څخه استدلال کوي (وکان ابن عمر مع تحريره للاتباع يرفع يديه مع كل تكبيرة) مختصر ذاد المعاد للشيخ عبد الوهاب النجدي

ص ۳۳ زاد المعاد ص ۱۴۶ بيروت) حضرت امام بخاری رحمہ اللہ فرمایي: عن عبد الله انه كان يقرأ في اخر ركعة من الوتر قل هو الله احد ثم يرفع يديه فيقنت قبل الركعة. [جزء رفع اليدين رقم ۹۶].

۳- د عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہما او د عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہما په حدیثونو کې به راشي چې رسول الله په اوو ځایونو کې د رفع اليدين ذکر کړی دی او دا اووه واړه ځایونه د شعائرو څخه دي، نو د شعایرو د اظهار له پاره رفع اليدين مطلوب دي او عیدین او د وترو قنوت هم د شعایرو څخه دي، لهذا دلته هم رفع اليدين مطلوب دي، نو خلاصه دا چې د آسونود لکيو خوزول د شعائرو علامه نه ده او د رکوع رفع اليدين هم د شعایرو علامه نه ده، نو دا ورسره مشابه شو او د وترو او عیدینو رفع اليدينونه د شعائرو علامې دي، نو هغه ورسره نه دي مشابه، نور تفصیل د دو لسم حدیث څخه په وروسته تشریح کې د شپږم اعتراض لاندې وگوره.

پنځم اعتراض: په دې استدلال دا اعتراض دی چې دا حدیث درفع اليدين عند السلام سره متعلق دی نه درفع اليدين عند الركوع سره ځکه مسلم شریف دی حدیث ته باب لگولی دی. (باب الامر بالسكون في الصلوة والنهي عن الاشارة باليد و رفعها عند السلام... الخ) (مسلم ج ۱ ص ۱۸۱). ددې باب څخه معلومېږي چې د مسلم شریف په نیز د حدیث درفع اليدين عند السلام سره متعلق دی.

اول جواب: د ابابونه مسلم شریف (المتوفى ۲۶۱هـ) نه دي لگولي، بلکې نووي صاحب المتوفى (۶۷۶هـ) لگولي دي، له دې وجهې دا خبره غلطه ده چې دا حدیث د مسلم شریف په نیز درفع اليدين عند السلام سره تعلق لري، د مسلم شریف په کتاب کې خپله مصنف رحمه الله شيخ باب نه دی لگولی، د امام مسلم تولد په (۲۰۴هـ) کې شوی دی او د امام نووي رحمته الله عليه تولد په (۶۳۱هـ) کې شوی دی، نو د ابابونه د مسلم شریف څخه (۴۲۷) کاله بعد لگول شوي دي.

دوهم جواب: د امام نووي رحمه الله ددې باب څخه هم دا نه معلومېږي چې دا حدیث درفع اليدين عند السلام سره متعلق دی، ځکه چې د امام نووي رحمه الله په باب کې څلور اجزاء دي:

۱- په لمانځه کې د سکون اختیارول. یعنې رفع اليدين نه کول.

۲- د سلام د ګرځولو په وخت کې له اشارو څخه ممانعت.

۳- د مخکینو صفونو د خلاص کول.

۴- د اجتماع حکم.

نو دامام نووي په نزد هم پدې باب کې خلور جدا جدا شيان ذکر کيږي.

شپږم اعتراض:

اعتراض دادی چې دا حدیث درفع الیدین عند السلام سره تعلق لري لکه مخکې چې ذکر شو، چې په مسلم شریف کې د اروایت په طریقه د عبید الله بن القبطیه هم مروی دی په کوم کې چې ددې تصریح ده چې دا حدیث درفع الیدین عند السلام په باره کې دي.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقِبْطِيَّةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْنَا: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، وَأَشَارَ يَدَهُ إِلَى الْجَانِبَيْنِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عَلَامَ تُؤْمِنُونَ بِأَيْدِيكُمْ كَأَنَّهُمَا أَذْنَابُ خَيْلٍ تُمَسِّسُ؟ إِنَّمَا يَكْفِي أَحَدُكُمْ أَنْ يَضَعَ يَدَهُ عَلَى فَخِذِهِ ثُمَّ يُسَلِّمَ عَلَى أَخِيهِ مِنْ عَلَى يَمِينِهِ، وَشِمَالِهِ». (مسلم ج ۱ ص ۱۸۱).

ددې خرگندوالي څخه وروسته د حضرت جابر بن سمرة رضي الله عنه حدیث درفع الیدین عند الركوع په ممانعت نه شي ورحملولي.

جواب: پدې دواړو حدیثونو کې چونکې د کانه اذنان خیل شمس فقره راغلې ده، کیدای شي چې له دې وجې د معترض ذهن دې طرفته تللی وي چې دا دواړه حدیثونه دیوي واقعي سره تعلق لري، حالانکې دا بالکل غلطه خبره ده، ځکه چې د دواړو حدیثونو مضمونونه سره بالکل جدا دي، د دواړو حدیثونو په منځ کې لاندې فرقونه دي:

درفع الیدین څخه د منع د حدیث یعنې د اول حدیث الفاظ داسې دي چې:

- خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.....مسلم رقم ۹۶۸
- دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ....ابوداؤد رقم ۱۰۰۰
- أَلَّهْ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَأَبْصَرَ قَوْمًا....مسند احمد رقم ۲۰۳۶۲

ددې څخه معلومیږي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ددوي سره په دې لمونځ کې نه و شریک.

د اشارو څخه د منع د حدیث یعنې د دوهم حدیث الفاظ داسې دي چې:

- صَلَّيْنَا وَدَّعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مسند احمد ج ۵ ص ۸۶

• كُنَّا نَقُولُ خَلَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مسند احمد ج ۵ ص ۱۰۴

• كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا خَلَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مسند احمد ج ۵ ص ۱۰۷

ددې څخه معلومېږي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ددوي سره په دې لمونځ کې شریک و.

۲- داول حديث د الفاظو څخه دا معلومېږي چې دا انفرادي لمونځ و او ددوهم حديث د الفاظو څخه دا معلومېږي چې دا د جماعت لمونځ و.

۳- داول حديث د الفاظو څخه معلومېږي چې دا نفلي او يا سنت لمونځ و او ددوهم حديث د الفاظو څخه معلومېږي چې دا فرضي لمونځ و، په جماعت باندې.

۴- درفع الیدين څخه د منع په حديث کې د رافعی ایدیکم او يا د قد رافعوا ایدیهم الفاظ دي چې په رفع الیدين کې صریح دي او د اشارو څخه د منع په حديث کې د تشیرون بایديکم او يا د تومون بایديکم او يا د یومون بایديهم الفاظ دي چې په اشاره کې صریح دي.

۵- درفع الیدين په حديث کې د اسکنوا فی الصلوة جمله ده یعنې د لمانځه په داخل کې ساکن شئ او د اشارو څخه د منع په حديث کې دا جمله نشته بلکې هلته داسې دي چې انما یکفی احدکم ان يضع یده علی فخذہ ثم یسلم علی أخیه الخ .

۶- ددواړو حديثونو سندونه جدا جدا دي، داول حديث راوي ددوهمې واقعي طرف ته بالکل اشاره نه ده کړې او ددوهم حديث راوي د اولې واقعي طرف ته بالکل اشاره نه ده کړې، د یوه روايت راويان داسې دي چې مسیب بن رافع عن تمیم بن طرفة عن جابر بن سمره رضی الله عنهم او د بل روايت راويان داسې دي چې سعد عن عبید الله بن القبطیة عن جابر بن سمره رضی الله عنه .

۷- دې حديث ته امام ابو داؤد رحمه الله په داسې الفاظو باندې باب لگولی دی چې باب النظر فی الصلوة رقم ۲۱۹ ج ۱ ص ۱۳۸، عبد الرزاق ورته په داسې الفاظو باندې باب لگولی دی چې باب رفع الیدين فی الدعاء رقم ۳۲۵۲ و ۳۲۵۳ ج ۲ ص ۲۵۲. په مصنف ابن ابی شیبه کې ورته په داسې الفاظو باندې باب لگیدلی دی چې باب من کره رفع الیدين فی الدعاء، ددې څخه معلومېږي چې ددې حديث څخه د سلام په وخت د اشارو څخه د منع اخیستل صحیح نه دی.

۸- قاضی عياض مالکي رحمه الله ددې حديث په باره کې فرمايي چې وقد ذکر ابن القصار هذا الحديث حجة في النهي عن رفع الايدي على رواية المنع من ذلك (الاكمال المعلم بفوائد مسلم ج ۲ ص ۳۴۴). يعنې ابن قصار المالکي رحمه الله دا حديث درفع اليدين شخصه دمنع دپاره ذکر کړی دی.

۹- امام بهيقي رحمه الله دواړه حديثونه ددو جدا جدا بابونو لاندې ذکر کړيدي اول حديث نمبر ۳۴۰ چې په مسلم کې د نمبر ۹۶۸ لاندې راغلی دی، دا امام بهيقي رحمه الله دباب خشوع لاندې ذکر کړی دی او د اشارو شخصه دمنع له پاره يې دوه حديثه ذکر کړي دي يو حديث نمبر ۴۳۱ چې په مسلم کې د رقم ۹۷۰ لاندې راغلي دي او اخري الفاظيې داسې دي چې انما يكفي احدكم ان يضع يده على فخذه ثم يسلم على اخيه من على يمينه وشماله. ددې حديث له پاره امام بهيقي په داسې الفاظو باندې باب لگولی دی چې باب من قال ينوي بالسلام التحليل من الصلوة او د بل حديث چې په مسلم رقم ۹۷۱ کې راغلی دی او اخري الفاظيې داسې دي چې اذا سلم احدكم فليلتفت الى صاحبه ولا يؤم يده. امام بهيقي رحمه الله ددې حديث له پاره په داسې الفاظو باندې باب لگولی دی چې باب كراهية الايماء باليد عند التسليم من الصلوة.

۱۰- که په طريقې د فرض المحال سره ومنو چې ددواړو حديثونو شان ورودی دی، نو بيا هم زموږ استدلال تام دی ځکه چې اعتبار عموم د لفظ لره وي خصوص د سبب ته اعتبار نشته او دلته داسکنا في الصلوة عام دی، هر هغه رفع اليدين ته شامل يږي چې د لمانځه په داخل کې وي، همدا رانگه دسلام حالت د خروج عن الصلوة حالت دی، نو چې هلته سکون مناسب دی نو د لمانځه په داخل کې په طريق اولی سره سکون پکار دی.

۱۱- علامه بدرالدين عيني او امام زيلقي فرمايي: چې پدې حديث کې د (اسکنوا في الصلوة) جمله ده، (أَمَّا يُقَالُ ذَلِكَ لِمَنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ أَثْنَاءَ الصَّلَاةِ، وَهُوَ حَالُهُ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، وَتَحْوِذُ ذَلِكَ (شرح سنن ابی داود للعيني، ج ۳ ص ۲۹۷، نصب الراية ج ۱ ص ۴۷۲).

۱۲- امام ابن حبان ورته داسې باب لگولی دی چې: ذکر ما يستحب للمصلي رفع اليدين عند قيامه من الركعتين من صلواته (صحيح ابن حبان رقم ۱۸۷۸)

۱۳- الامام ابو محمد علي بن ذكريا المنجبي ورته داسې باب لگولی دی چې (باب لا ترفع الايدي في تكبير الركوع، (التجريد للقدوري ج ۲ ص ۵۱۹)

۱۴- علامه زمحشري ورته داسې باب لگولی دی چې: باب لا ترفع الايدي الا عند افتتاح الصلوة (رؤس المسائل الخلافية الحنيفة والشافعية ج ۱ ص ۱۵۶)

نوټ: لا مذهب ان د بعضې اعتراضونو حواله په امام بخاري ورکوي خو دا په ياد لرئ چې د صحيح بخاري شريف کتاب د امام بخاري رحمه الله څخه تقريباً نوي زره شاگردان لوستلې دي، نو په امت مسلمه کې دا کتاب متواتر دی، لکن د امام بخاري دوه نورې رسالې هم شته په نامه د جزء رفع اليدين او جزء القراءة دادواړه رسالې دا اعتماد وړ ندي، ځکه چې د دې دواړو رسالو يوراي محمود بن اسحاق الخزاعي دی چې دهغه ثقه والې هيڅکله نه دي ثابت او هيڅ غير مقلد به يې ثابت نه کړي، د امام بخاري دا اعتراضونه په صحيح بخاري کې نه شته، بلکه په هغه بله رساله کې دي چې په نامه د جزء رفع اليدين ده او هغه رساله دا اعتماد وړ نه ده.

د لامذهبانو کتمان:

لامذهبان چې کوم اعتراضونه راټولوي، نو صرف په امام بخاري حواله ورکوي او دانه ظاهري چې دا اعتراض په صحيح بخاري کې نه شته بلکې په جزء رفع اليدين رساله کې دي، چې هغه دا اعتماد وړ رساله نه ده او د دوی دا کار صرف د دې لپاره دی چې عوام ته د مغالطه ورکړي چې دا اعتراض په متواتر او صحيح کتاب صحيح البخاري کې دی، نو البته ډير قوي اعتراض به وي، حالانکه دا اعتراض اضعف من بيت العنكبوت دی د اهرم په ياد لرئ چې شيخ الاسلام والمسلمين علامه ابن همام فرمائي چې هر څوک چې وايي چې: بخاري اصح الكتب دی نو دا خبره: تحکم لا يجوز التقليد فيه [حاشيه بخاري ج ۱ ص ۱۵۸ باب الصلوة قبل المغرب د اهل سنت والجماعت نه تقاضی کوو چې د لامذهبانو د وسوسو څخه د خلاصې لپاره دی هميشه سورة الفلق او سورة الناس لولی او ځان دی ورباندې د موی او چې کوم لامذهبه ورسره مخ شي نو اوعوذ بالله من الشيطان الرجيم دی وائي او چې طرف ته دی لاړی توکوي ترڅو ئي چې په شيطاني دام کې ونه نخلي.

د تکبیر تحریمہ پہ وخت کی د رفع الیدین (۷) قولی احادیث

۱۱- اووم د عبدالله بن عباس او عبدالله بن عمر حدیث : وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَابْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ : " تَرْفَعُ الْأَيْدِي فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ : افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ، وَاسْتِيقْبَالِ الْبَيْتِ ، وَالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ، وَالْمَوْقِفَيْنِ ، وَعِنْدَ الْحَجَرِ " مجمع الزوائد رقم ۲۵۹۵ و طحاوی رقم ۴۰۳۷.

ترجمہ : د حضرت عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہما او د حضرت عبد اللہ ابن عمر رضی اللہ عنہما شخہ روایت دی چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دی چې رفع الیدین پہ اوو ځایونو کې کیري ۱- د لمانځه په شروع کې ۲- د بیت اللہ شریف د ملاقات په وخت کې ۳- په صفا باندې ۴- په مروہ باندې ۵- د عرفات ۶- د مزدلفې د وقوف په وخت کې ۷- او درمی د جمراتو په وخت کې .

۱۲- اتم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْعَلَاءِ ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمَحَارِبِيُّ ، ثنا ابْنُ أَبِي لَيْلَى ، عَنِ الْحَكَمِ ، عَنْ مُقِيمٍ ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ، وَعَنْ نَافِعٍ ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنه ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : " تَرْفَعُ الْأَيْدِي فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ : افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ، وَاسْتِيقْبَالِ الْبَيْتِ ، وَالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ، وَالْمَوْقِفَيْنِ ، وَعِنْدَ الْحَجَرِ " (رواه البزار في مسنده كشف الاستار ج ۱ ص ۲۵۱ ، نصب الراية ج ۱ ص ۴۷۰)

ترجمہ : د حضرت عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہما او د حضرت عبد اللہ ابن عمر رضی اللہ عنہما شخہ روایت دی چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دی چې رفع الیدین پہ اوو ځایونو کې کیري ۱- د لمانځه په شروع کې ۲- د بیت اللہ شریف د ملاقات په وخت کې ۳- په صفا باندې ۴- په مروہ باندې ۵- د عرفات ۶- د مزدلفې د وقوف په وخت کې ۷- او درمی د جمراتو په وخت کې .

۱۳- نهم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَانَ بْنِ ابْنِ شَيْبَةَ ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِمْرَانَ بْنِ ابْنِ لَيْلَى ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى ، عَنِ الْحَكَمِ عَنْ مَقْسَمٍ ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : " لَا تَرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ : حِينَ يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ ، وَحِينَ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ فَيَنْتَظِرُ إِلَى الْبَيْتِ ، وَحِينَ يَقُومُ عَلَى الصَّفَا ، وَحِينَ يَقُومُ عَلَى الْمَرْوَةِ ، وَحِينَ يَقِفُ مَعَ النَّاسِ عَشِيَّةَ عَرَفَةَ وَجَمْعِ الْمَقَامَيْنِ ، وَحِينَ يَوْمِي الْجَمْرَةِ " . (نصب الراية ج ۱ ص ۴۶۹ بمجمع الزوائد رقم ۵۴۶۱).

وقال الهيثمي رواه الطبراني في الكبير والأوسط إلا أنه قال : " رَفَعُ الْأَيْدِي إِذَا رَأَيْتَ الْبَيْتَ " . وَفِيهِ : " عِنْدَ رَمِي الْجَمَارِ وَإِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ " ورواه الطبراني في الأوسط رقم ۱۶۸۸ .

وَفِي الْإِسْنَادِ الْأَوَّلِ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي لَيْلَى، وَهُوَ سَيِّدُ الْحِفْظِ، وَحَدِيثُهُ حَسَنٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، وَفِي الثَّانِي عَطَاءُ بْنُ السَّائِبِ وَقَدْ افْتَنَظَ (طبرانی کبیر ج ۱۱ ص ۳۵۰).

عبد الله ابن عباس رضی الله عنه فرمایي : چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي رفع الیدین به یواختی په مذکورو او وختیونو کې کیری، په دې کې حصر حقیقی نه دی بلکې اضافی دی فلهمذا د وترو اود عیدینو او د دعاء د رفع الیدین سره دا حدیث منافی نه دی.

۱۴- لسم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ شُعَيْبٍ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ النَّسَائِيُّ، أَنَا عَمْرُو بْنُ يَزِيدَ أَبُو بَرْدٍ الْجَزْمِيُّ، ثنا سَيْفُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ، ثنا وَرْقَاءُ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "السُّجُودُ عَلَى سَبْعَةِ أَعْضَاءَ: الْيَدَيْنِ، وَالْقَدَمَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَرَقْمَ الْأَيْدِي إِذَا رَأَيْتَ الْبَيْتَ، وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَبِعَرَفَةَ وَبَجَمْعٍ وَعِنْدَ رَمَى الْجِمَارِ وَإِذَا أَقِمْتَ الصَّلَاةَ" (رواه الطبرانی الكبير ج ۱۱ ص ۳۵۸ نصب الراية ج ۱ ص ۴۶۹).

د حضرت عبد الله ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې رسول اله صلی الله علیه وسلم فرمائي دي چې سجده په او واند امو نو ده، په دواړو لاسونو، په دواړو قدمونو، په دواړو زنگونو او په تندي باندې او پورته کول د لاسونو چې دي په هغه وخت کې دي چې کله دي ۱- بیت الله ولیدلو ۲- او په صفا ۳- او په مروه ۴- او په عرفات ۵- او په وخت درمی د جمراتو کې دی ۶- او چې کله مانځه نه ودریزي نو که د رکوع په وخت کې رفع الیدین وي هغه به یې هم ذکر کړی و.

قال الشيخ انور شاه الكشميري في نيل الفرقدين واذا قمت للصلوة وفي الجامع الصغير للسيوطي واذا اقيمت الصلوة، قال شارحه العزيزي رحمه الله قال الشيخ حديث حسن صحيح وقال الشيخ ايضا اسناد النسائي كلهم من رجال التهذيب ثقات وورقاء بن عمر من اقران شعبه وشعبه سمع من عطاء قبل التغير فالاسناد قوي ومتابعاته ايضا في (التخريج) كافيه ويكفي فيه وجود النسائي فيه فانه على ما علم من عادته لا يروى ساقطاً ولا عن ساقط (نيل الفرقدين ص ۱۳۷)

۱۵- يولسم حدیث : أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ الْحَسَنِ الْقَاضِي، ثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، أَنبَأَ الرَّيْمِيُّ بْنُ سُلَيْمَانَ، أَنبَأَ الشَّافِعِيُّ، أَنبَأَ سَعِيدُ بْنُ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: حَدَّثْتُ، عَنْ يَحْيَى مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: "تُرْقَمُ الْأَيْدِي فِي الصَّلَاةِ، وَإِذَا رَأَى الْبَيْتَ، وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَعَشِيَّةَ عَرَفَةَ وَبَجَمْعٍ عِنْدَ الْجُمُوعَيْنِ وَعَلَى الْمَيْتِ". (سنن كبرى للبيهقي ج ۵ ص ۷۲ نصب الراية ج ۱ ص ۴۷۱).

د حضرت عبد الله ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي چې رفع اليدين کولی شي ۱- په لمانځه کې ۲- د بیت الله شریف د زیارت په وخت کې ۳- په صفا باندې ۴- په مروه باندې ۵- په عرفات کې ۶- د رمی د جمراتو په وخت کې ۷- په مړي باندې د جنازې د لمانځه په وخت کې .

۱۶- د ولسم حدیث : عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی الله عنهما، قَالَ: "تَرْفَعُ الْأَيْدِي فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ: إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ، وَإِذَا رَأَى الْبَيْتَ، وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَفِي تَجْمَعٍ، وَفِي عَرَفَاتٍ، وَعِنْدَ الْجِمَارِ" (مصنف ابن ابی شیبه رقم ۶۵۲۴)

حضرت عبد الله ابن عباس رضی الله عنه فرمایي : چې رفع اليدين په اوو ځایونو کې کېږي ۱- چې کله لمونځ ته ودرېږي ۲- چې کله بیت الله وگوري ۳- په صفا باندې ۴- په مروه باندې ۵- په عرفات کې ۶- په مزدلفه کې ۷- او د رمی د جمراتو په وخت کې .

۱۷- د یار لسم حدیث : عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی الله عنهما، قَالَ: "لَا تَرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ: إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ، وَإِذَا رَأَى الْبَيْتَ، وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَفِي عَرَفَاتٍ، وَفِي تَجْمَعٍ، وَعِنْدَ الْجِمَارِ" (مصنف ابن ابی شیبه ج ۱ ص ۶۷) و ۲۶۸ طبع مکتبه امدادیه ملتان رقم ۵۲، ۵۳ یعنې رفع اليدين په مذکور اوو ځایونو کې دی .

نوټ : بعضو محدثینو دې حدیث ته موقوف ویلي دي، نو که موقوف شي بیا هم حکماً مرفوع دی، خاصکر چې کله مرفوعاً هم ثابت دی، په دې احادیثو کې عبد الله ابن عباس په اوو ځایونو کې د رفع اليدين ذکر کړی دی یو د تکبیر تحریمه او باقي شپږ د حج دي، نو که د رکوع رفع اليدين وای هغه به یې هم بیان کړی وو حالانکې داسې یې نه دي کړي معلومېږي چې صرف د لمانځه په شروع کې د رفع اليدين کول مناسب دي .

اول اعتراض : د عبد الله ابن عباس رضی الله عنهما په روایت کې حضرت ابن ابی لیلی متفردي او ابن ابی لیلی د روایاتو په معامله کې د احتجاج قابل نه دی .

۱- خواب : د ابن ابی لیلی څخه د شعبه رحمه الله، د وکیع رحمه الله او د سفیان رحمه الله په شان ثقه راویان روایتونه کوي چې داده د ثقه والي واضح دلیل دی، دده حافظه اگر چې په اخر کې متغیر شوې وه لکن د وکیع رحمه الله روایات ترېنه په هغه وخت کې وو چې حافظه یې سالمه وه .

(۱) امام عجلي رحمه الله دده په باره کې فرمايي چې: کان فقيها صاحب سنة صدوقاً جازيز الحديث فارنا علماً قرأ عليه حمرة الزيات (تهذيب التهذيب ج ۹ ص ۳۰۲)

(۲) امام ترمذی رحمہ اللہ دده بعضو روایاتو ته صحیح ویلي دي مثلاً وگوره باب متى يقطع التلبية في العرة. ترمذی ج ۱ ص ۱۵۸.

همدارنگه: باب ماجاء في الرجل يقرأ القرآن على كل حال مالم يكن جنباً همدارنگه: باب ماجاء في كراهية الشرب في أنية الذهب والفضة وغيره.

(۳) محدث منذری رحمه الله فرمايي چې الانصارى ، الكوفي ، صدوق ، امام ثقة ، ردئ الحفظ كثيراً كذا قال الجمهور فيه . (الترغيب والترهيب ج ۵ ص ۵۳۵)

(۴) امام احمد بن يونس فرمايي: كان افقه اهل الدنيا (ميزان الاعتدال ج ۴ ص ۱۷۵)

(۵) امام زايده فرمايي چې كان افقه اهل الدنيا (سير اعلام النبلاء ج ۶ ص ۳۱۱)

(۶) امام ابو يوسف القاضي فرمايي: ماولى القضاء احد افقه في دين الله ولا اقرأ لكتاب الله ولا اقول حقاً بالله ولا اعف عن الاموال من ابن ابى ليلى، (ميزان الاعتدال ج ۴ ص ۱۷۶)

(۷) امام ابو ذرعه فرمايي: هو صالح ليس بأقوى مايكون (الجرح والتعديل ج ۷ ص ۳۲۲)

(۸) امام ابو حاتم الرازي فرمايي: محله الصدق كان سيئ الحفظ (الجرح والتعديل ج ۷ ص ۳۲۲)

(۹) امام عطاء بن ابى رباح فرمايي: قال ابن ابى ليلى: دخلت على عطاء فجعل يسألني فكان اصحابه أنكروا عليه ذلك وقالوا تسأله؟ قالو: وماتنكرون؟ هو اعلم مني (ميزان الاعتدال ج ۴ ص ۱۷۶)

(۱۰) علامه ابن حجر فرمايي: له ذكر في الاحكام من صحيح البخاري قال اول من سأل على كتاب القاضي البينة ابن ابى ليلى وسوار (تهذيب التهذيب تحت ترجمته)

(۱۱) امام سفيان الثوري رحمه الله فرمايي: فقهاءنا ابن ابى ليلى وشبرمه (تهذيب التهذيب تحت ترجمته)

(۱۲) امام ذهبي فرمايي: حديثه في وزن الحسن (تذكرة الحفاظ تحت ترجمته)

(۱۳) غیر مقلد شاکر لیکي چې: ومثل هذا (لابن ابی لیلی) لا یقل حدیثه عن درجة الحسن المحتج به واذا تابعه غیره کان الحدیث صحیحاً (شرح ترمذی لاحمد شاکر غیر مقلد، بحواله نور الصباح ج ۱ ص ۱۶۶)

۲- **خواب:** ابن ابی لیلی په دې روایت کې متفرد نه دی په لسم نمبر حدیث کې او په یوولسم نمبر حدیث کې د امام نسائی رحمه الله او د امام شافعی رحمه الله په طریقه هم همدا روایت تیر شو په هغې دواړو سندونو کې ابن ابی لیلی نه و.

دوهم اعتراض: شعبه رحمه الله فرمایلي دي چې حکم رحمه الله د مقسم رحمه الله څخه صرن څلور روایات اوریدلي دي او دا حدیث په هغې څلورو کې نشته.

۱- **خواب:** د امام شعبه رحمه الله مذکور بیان دا صرف دده رحمه الله استقراء ده، امام احمد رحمه الله دده دروایاتو تعداد پنځه ښودلی دی او امام ترمذی رحمه الله ددې څخه هم د زیاتو روایاتو ذکر کړی دی، په کومو کې چې د سماع او یا د حدیث تصریح ده، حافظ زیلعی رحمه الله په نصب الراية ج ۱ ص ۴۶۹ و ۴۷۰ و ۴۷۱ کې څه نور احادیث هم ذکر کړي دي، چې د هغې څخه معلومېږي چې د حکم سماع د مقسم څخه په دغه څلورو کې منحصره نه ده.

۲- **خواب:** د احادیث یواځې د حکم عن مقسم په سند سره نه دی روایت شوی، بلکې په لسم نمبر کې چې مونږ کوم سند را نقل کړی دی په هغه کې خو حکم عن مقسم نشته.

دریم اعتراض: په دې حدیث کې وقفا او رفعا اضطراب دی.

خواب: امام بخاری په جزء رفع الیدین کې د وکیع رحمه الله روایت مرفوعاً ذکر کړی دی، ددې څخه معلومېږي چې د وکیع دا روایت په دواړو طریقو را نقل شوی دی، نو دا اضطراب نه دی بلکې حدیث په دوو طریقو سره را نقل شوی دی او داسې ډېر شوي دي چې یو صحابي یو روایت کله رسول الله ته منسوبه وي او کله یې نه منسوبه وي او که بالفرض دا روایت موقوف هم شي نو د مرفوع په حکم کې دی ځکه کوم احکام چې په دې حدیث کې ذکر شوي دي په هغې کې د اجتهاد او قیاس دخل نشته.

څلورم اعتراض: حضرت حکم مدلس دی او عمران بن ابی لیلی مجهول الحال دی صرف ابن جبان ورته ثقه ویلی دی.

ځواب: د حضرت حکم رحمه الله تدلیس مضر نه دی، ځکه چې حکم رحمه الله د دوهمې طبقې مدلس دی، علاوه دا چې متفرد نه دی بلکې متابعات یې موجود دي او حضرت عمران ابن ابی لیلی ته صرف ابن جبان ثقه نه دی ویلی، بلکې حافظ ابن حجر رحمه الله دده په باره کې فرمایي چې مقبول من الثامنه، تقریب ص ۲۲۵.

۵- اعتراض: چې په دې روایتونو کې اختلاف دی په بعضو کې د حصر جملې دي، لا ترفع الایدی الافی سبع مواطن او په بعضو کې د حصر جملې نشته لکه د ترفع الایدی فی سبع مواطن او د رفع الایدی اذا رایت البیت جملې.

قلنا: کومې جملې چې معترض ته بلا حصره ښکاري په هغې جملو کې هم د بلاغت د اصولو مطابق حصر دی ځکه چې حصر د - ما - او - الا - یعنی د نفی اود استثناء پورې خاص نه دي ددې له پاره نورې هم ډیرې طریقی دي لکه تعریف د مسند او مسند الیه او کله کله په مسند او مسند الیه کې یو معرفه وي او په بل کې د (من) یا د (فی) او یا د (لام) کلمه وي لکه الاثمه من قریش، الحمد لله، والکرم فی العرب. دا ټول تعبیرات مفید د قصر دي نو په لا ترفع الایدی الافی سبع مواطن او په ترفع الایدی فی سبع مواطن دواړو کې حصر دی.

۶ اعتراض: دلته خو حصر محال دی ځکه چې رفع الیدین خو تر دغو مذکورو اوو ۷ ځایونو پورې مقصور نه دی بلکې په وترو او په عیدینو کې هم شته.

قلنا: چې دلته قصر حقیقی نه دی مراد بلکې قصر اضافي مراد دی په نظر سره هغه رفع الیدین ته قصر دی چې په هغوی کې د کوم شعار د اظهار حیثیت نه وي.

تفصیل یې دادی چې د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما په حدیث کې ددې اوو رفع الیدینونو په تخصیص کې اظهار د شعار دی، یعنی دا اووه (۷) ځایونه د اسلام د شعایرو څخه دي او رفع الیدین ددې اوو ۷ ځایونو د شعایر والي علامه ده او په دې باندې د هغو شعایرو اظهار کیږي، له دې وجې په دې ځایونو کې رفع الیدین مطلوب دی نو د قصر اضافي معنی داشوه چې په هغو ځایو کې رفع الیدین

مه كوه چې هغه دشعايرو څخه نه دي، د ركوع رفع الیدین د شعار والي تقاضا نه ده له دې وجې دهغې نه كول پكار دي، پاتې شوه د اخترونو تكبيرونه نو داهم د شعايرو څخه دي په قرآن كريم كې ددې طرف ته په دې الفاظو تر غيب دى چې لتكبروالله على ما هداكم .

او داد مسلمانانو د خوشالۍ ورځ ده، د نورو قومونو د خوشاليو په ورځو كې لهو او لعب وي، الله جل جلاله د مسلمانانو د خوشالۍ د ورځې امتياز په دې اجتماعي لمونځ او تكبيرونو باندې راوستل او ددې شعار د اظهار له پاره يې پكې رفع الیدین زيات كړل . پاتې شو .

د وترو او د قنوت رفع الیدین : نو علامه كشميري رحمه الله فرمايي دا داسې دي لكه د قيام د شروع كيدو رفع الیدین، د قيام په شروع كې رفع الیدین وي نو له دې وجې د وترو د قيام په شروع كې هم رفع الیدین راغلل .

تفصيل يې دادى چې الله جل جلاله فرمايي چې حافظوا على الصلوة والصلوة الوسطى وقوموا لله قانتين الايه البقرة ۲۳۸] په قوموا لله قانتين كې دوه لفظه دي، يو د قيام او بل د قنوت، د قيام مشهوره معنى ودرېدل دي او قنوت يو جامع لفظ دى يو معنى يې دعا هم ده، نو ددې حاصل داشو چې په لمانځه كې د قنوت او يا د دعا قنوت په وخت كې هم قيام مطلوب دى او د احنافو په نيز د صحيح رواياتو مطابق دا قنوت د وترو پورې ملحق دى، نو په ايت باندې د عمل كولو تقاضا داده چې د قنوت له پاره د قيام ضرورت دى او دلته چې كوم قيام راوان دى دهغې په شروع كې د شعار والي د ظاهرو له پاره رفع الیدین شوي وو، نو د قنوت د قيام په شروع كې هم د شعار د ظاهرو له پاره رفع الیدین پكار دي او دا قيام مستقبل نشو بلكې د اول قيام پورې مربوط كړى شو .

د روايت معنى : دا روايت مرفوع دى په اول كې د څه خاص مصلحت له پاره په څو ځايونو كې رفع الیدین مطلوب و كله چې هغه مصلحت په ذهنونو كې پوخ شو نو رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې اوس په هر ځاى كې د رفع الیدین ضرورت نشته صرف د شعار د اظهار له پاره د رفع الیدین كول كافي دي، نو د مخاطب په عقیده كې رفع الیدین د شعار او د عدم شعار په مينځ كې مشترك وو نو د قصر افراد په ذريعه تر شعايرو پورې خاص شو .

او كه بالفرض دا حديث موقوف شي او د عبدالله ابن عباس رضى الله عنه بيان شي نو بيا هم قصر افراد دى حضرت عبد الله ابن عباس رضى الله عنه وغير صحابه ؤ چې كله وليدل چې كله خلك د شعايرو

څخه ماسوی د انتقالاتو په وخت کې هم رفع الیدین کوي نو د قصر افراد په طریقہ یې رد پري او کړو چې رفع الیدین په لمانځه کې صرف او صرف د تکبیر تحریمه په وخت کې دی د انتقالاتو سره رفع الیدین نشته، نیل الفرقدين ص ۱۳۷ و ص ۱۴۱ رفع الیدین از حضرت مولانا فخرالدين احمد ص ۱۳۳.

منفرد ته د لمونځ د بنودلو والا قولی احادیث

۱۸- دیارلسم د ابوهریره رضی الله عنه حديث: دا حديث د مسیئ الصلوة په نوم باندې مشهور دی، کوم صحابي ته چې دلته د لمانځه تعلیم ورکول کيږي هغه رضی الله عنه ته د لمانځه د ادا کولو صحیح طریقہ نه وه معلومه، ددې صحابي رضی الله عنه نوم خلاد بن رافع رضی الله عنه دی.

دا حديث چونکې د لمانځه د مسایلو په باره کې تفصیلي حديث دی، له دې وجې ټول امامان ددې حديث څخه د لمانځه د مسایلو له پاره استدلال کوي، شوکاني ليکي چې دا حديث د لمانځه د واجباتو د معرفت له پاره د مرجع حیثیت لري [نیل الاوطار ج ۲ ص ۱۷۹].

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَجُلًا دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَصَلَّى، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي نَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ، فَجَاءَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ: «أَرَجَعْتَ فَصَلَ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ» قَرَجَمَ فَصَلَ ثُمَّ سَلَّمَ فَقَالَ: «وَعَلَيْكَ، أَرَجَعْتَ فَصَلَ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ» قَالَ فِي الثَّالِثَةِ: فَأَعْلَنِي، قَالَ: «إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ، فَأَسْبِغِ الوُضُوءَ، ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ، فَكَبِّرْ وَأَقْرَأْ بِمَا تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ، ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ رَأْسَكَ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِمًا، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْقُمْ حَتَّى تَسْتَوِيَ وَتَطْمِئِنَّ جَالِسًا، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْقُمْ حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِمًا، ثُمَّ افْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا». (بخاری رقم الحديث ۷۵۷ و ۶۶۶۷ واللفظ له، مسلم رقم الحديث ۸۸۴ و رقم ۸۸۵ و ابوداؤد رقم ۸۵۶، ترمذی رقم ۳۰۳ نسائی رقم ۱۰۵۳، مسند حمد رقم ۹۳۵۲).

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه، روایت دی چې یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم د مسجد په یو طرف کې تشریف فرما وو، چې یو سړی راغی او لمونځ یې وکړو بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم طرفته راغی او سلام یې واچولو، رسول الله صلی الله علیه وسلم د سلام جواب ورکړه او بیا یې ورته وفرمایل چې لاړشه لمونځ وکړه تا پوره صحیح لمونځ نه دی کړی هغه لاړ او لمونځ یې وکړ او بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شو او سلام یې وکړو رسول الله صلی الله علیه وسلم د سلام جواب ورکړ او دته یې وفرمایل چې لاړشه لمونځ وکړه تا پوره صحیح لمونځ نه دی کړی هغه سړی په دریم ځل عرض وکړ چې یا رسول الله نو بیا یې ماته وښایه چې زه څرنگه لمونځ وکړم؟ رسول

الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل چې: کله چې دې دلمانځه اراده وکړه نو اول په صحیح طریقہ باندې اودس وکړه، بیا د قبلې طرف ته مخ کړه، ددې څخه وروسته چې کله د قرات موقع راغله نور قرات کومه حصه چې درته یاده وه او لوستل یې درته اسان و نو هغه ولوله بیا د قرات څخه وروسته رکوع وکړه تردې چې په رکوع کې مطمئن شې، بیا د رکوع څخه پورته شه تردې چې په ودریدلو کې ساکن او مطمئن شې، بیا سجده وکړه تردې چې په سجده کې مطمئن او ساکن شې، بیا د سجده څخه پورته شتر دې چې په کیناستلو کې مطمئن او ساکن شې بیا ودریږه تردې چې سیده ودریږې، بیا په ټول لمونځ کې همداسې کوه یعنې په هر رکعت کې قرات کوه قیام، رکوع، سجده، قومه، جلسنه او تمام اعمال په اطمینان سره ادا کوه.

په دې حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم خلاد بن رافع رضی الله عنه ته دنورو واجباتو تعلیم ورکړو لکن درفع الیدین تعلیم یې ورنکړو حالانکې دا مقام دتعلیم وو که رفع الیدین څه خاص اهمیت درلودلای نو رسول الله صلی الله علیه وسلم به ددې تعلیم ضرورو ورکړی و.

۱- امام نووي رحمه الله د امام احمد رحمه الله په خلاف دلیل پيش کوي او ليکي چې درکوع اود سجده تسبیحات مستحب دي واجب نه دي امام احمد رحمه الله ورته واجب وايي امام نووي رحمه الله فرمايي چې جمهور امام احمد رحمه الله ته جواب ورکوي چې د مسیئ الصلوة په حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم ددې تسبیحاتو حکم نه دی ورکړی که چیرته دا تسبیحات واجب وي، نور رسول الله صلی الله علیه وسلم به ضرور ددې حکم ورته کړی و (نووي شرح مسلم ج ۱ ص ۱۹۱) ددې څخه معلومه شوه چې د کومو شيانو ذکر په دې حدیث کې نشته هغه واجب نه دي.

۲- ابن دقيق العيد رحمه الله ليکي چې فقهاء کرام بيا بيا ددې حدیث څخه استدلال کوي چې د کومو شيانو ذکر چې په دې حدیث کې شوی دی هغه واجب دي او د کومو شيانو ذکر چې نه دی شوی هغه واجب نه دي. (احکام القرآن ج ۱ ص ۷۳).

۳- اميريماني ليکي چې دا استدلال چې د کومو امورو ذکر چې په دې حدیث کې شوی دی هغه واجب دي او د کومو شيانو ذکر چې نه دی شوی هغه نه دي واجب، بالکل صحیح دي ځکه چې دا دلمانځه د واجباتو دتعلیم موقع دی که په دې مقام کې دلمانځه د واجباتو ذکر پرېښودل شي، نو

ضرورت پہ وقت کہی بہ دیان د کولو شخہ تاخیر راشی، حالانکہ د ضرورت پہ وقت دیان تاخیر بالاجماع ناجائز دی (سبل السلام ج ۱ ص ۲۴۸ باب صفة الصلوة).

۴- امام ابو داؤد رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چہی ماد امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ خنہ پوښتنه وکړه چہی یوسړي لمونځ شروع کړ او د لمانځه په شروع کې یې رفع الیدین ونکړل نو ایادی به د لمانځه اعاده کوي؟ هغه وفرمایل چہی اعاده به نه کوي ځکه چہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اعرابي ته د رفع الیدین تعلیم ورنکړو نو که رفع الیدین واجب وای نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم به یې تعلیم ورکړی و (بدایع الفوائد ج ۳ ص ۹ لابن القيم طبع مصر).

۵- علامه ابن عبد البر رحمه الله فرمایي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرت ابوهريره رضى الله عنه او د حضرت رفاعه رضى الله عنه په حديثونو کې هغه سړي ته درفع اليدين حکم و نکړو او نه يې ورته د اول تکبير څخه ماسوى د بل تکبير حکم وکړو (الاستذکار ج ۱ ص ۱۰۹) په دې حديث کې د تمامو اعمالو ذکر نه دی شوى لکن کوم چې ذکر شوي نو په هغې کې يقينا چې د يوې يا د يوې څخه د زياتې کوتاهې په وجه ورته رسول الله صلى الله عليه وسلم د بيا بيا لمونځ کولو حکم وکړ که د دې مذکورو شيانو څخه ماسوى بل داسې شى وي چې په هغه کې د کوتاهې په وجه لمونځ ماتيدلاى نو رسول الله صلى الله عليه وسلم به په دې موقع کې ضرور د هغې تعليم هم ورکړى وو د دې څخه معلومېږي چې رفع اليدين څه داسې ضروري عمل نه دی چې په پرېښودلو يې لمونځ خرابيږي .

٦- شوکانی رحمہ اللہ لکھی چھی : وقد تقرر من الفقهاء الاستدلال بهذا الحديث على وجوب ما ذكر فيه وعدم وجوب ما لم يذكر فيه (نیل الاوطار باب السجدة الثانية ولزوم الطمأنية في الركوع) .

۱۹۔ خوارلسم حدیث:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَحْيَى بْنِ خَلَادٍ، عَنْ عَمِّهِ، أَنَّ رَجُلًا دَخَلَ الْمَسْجِدَ، فَذَكَرَ نَحْوَهُ قَالَ فِيهِ: فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّهُ لَا تَيْمُّ صَلَاةً لِأَحَدٍ مِنَ النَّاسِ حَتَّى يَتَوَضَّأَ، فَيَضَعَ الْوُضُوءَ - يَعْنِي مَوَاضِعَهُ - ثُمَّ يُكَبِّرُ، وَيَعْبُدُ اللَّهَ جَلَّ وَعَزَّ، وَلِنَبِيِّ عَلَيْهِ، وَيُقِرُّ بِمَا تَنَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ، ثُمَّ يَقُولُ: اللَّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ يَرْكَعُ حَتَّى تَطْمِينَ مَقَامِلُهُ، ثُمَّ يَقُولُ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَائِمًا، ثُمَّ يَقُولُ: اللَّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ يَسْجُدُ حَتَّى تَطْمِينَ مَقَامِلُهُ، ثُمَّ يَقُولُ: اللَّهُ أَكْبَرُ، وَيَرْفَعُ رَأْسَهُ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَاعِدًا، ثُمَّ يَقُولُ: اللَّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ

يُسْجُدُ حَتَّى تَطْمِئِنَّ مَقَاصِلُهُ، ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ فَيُكَبِّرُ، فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُهُ" (ابوداؤد رقم ۸۵۷ و ۸۶۱ واللفظ له ترمذی رقم ۳۰۲ نسائی رقم ۱۰۵۳ و ۱۱۳۶ وابن ماجه رقم ۴۶۰)

حضرت علي بن يحيى بن خلاد رحمه الله د خپل کاکا حضرت رفاعه بن رافع رضی الله عنه څخه روایت کوي چې يو سړی مسجد ته راغلو بيا يې د مخکيني حديث (ابوداؤد رقم ۸۵۶) په شان واقع ذکر کړه په دې کې يې وفرمايل چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې بيشکه د هيچا لمونځ نه مکمل کيږي ترڅو پورې چې او دس وکړي او ټول اندمونه پاک کړي، بيا الله اکبر ووايي او د الله جل جلاله حمد بيان کړي او په الله جل جلاله باندې ثنا ووايي بيا يې چې د قرآن کومې حصې ته اراده وي هغه ووايي، بيا الله اکبر ووايي، بيا رکوع وکړي تردې چې دده هر بند ساکن او مطمئن شي بيا سمع الله لمن حمده ووايي تر دې چې سیده ودرېږي بيا الله اکبر ووايي بيا سجده وکړي تردې چې بندونه يې ارام او مطمئن شي بيا الله اکبر ووايي او سر راپورته کړي تردې چې سیده کيني، بيا الله اکبر ووايي او سجده وکړي تردې چې بندونه يې ارام او مطمئن شي، بيا سر راپورته کړي نو الله اکبر ووايي پس کله يې چې دا وکړل نو په تحقيق سره پوره شولمونځ دده. طريقه د استدلال به د اولسم حديث څخه وروسته وليکو ان شاء الله تعالى.

۲۰- پنځلسم حديث : عَنْ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ، -بِهِذِهِ الْقِصَّةِ-، قَالَ: «إِذَا قُمْتَ فَتَوَجَّهْتَ إِلَى الْقِبْلَةِ فَكَبِّرْ، ثُمَّ اقْرَأْ بِأَمْرِ الْقُرْآنِ، وَمِمَّا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَقْرَأَ، وَإِذَا رَكْعَتٌ فَضَعْرَاحَتِكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ، وَأَمْدُ ظَهْرِكَ»، وَقَالَ: «إِذَا سَجَدْتَ فَكُنْ لِسُجُودِكَ، فَإِذَا رَقَعْتَ فَأَقْعُدْ عَلَى فُجْذِكَ الْيُسْرَى» (ابوداؤد رقم ۸۵۹)

د حضرت رفاعه بن رافع رضی الله عنه څخه همداسې قصه زوایت شوې ده په کومه کې چې د حضور صلی الله علیه وسلم دا ارشاد مروی دی چې کله قبلې ته مخامخ ودریدلې نو الله اکبر ووايه، بيا سورة فاتحه ولوله او د قرآن هغه حصه ولوله چې د الله جل جلاله ورته اراده وي او چې کله رکوع کوي نو خپل ورغوي په خپلو زنگونو باندې کيږده او ملادې اوږده کړه او فرمايلي يې دي چې کله دې سجده کوله نو خپل اندامونه په ښه طريقه باندې ځای په ځای کړه او کله چې راپورته شوې نو په خپل چپ ورون باندې کينه.

۲۱- شپاړسم حديث : عَنْ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ رضي الله عنه : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ جَالِسًا فِي الْمَسْجِدِ فَدَخَلَ رَجُلٌ فَصَلَّى وَدَسَّوْلَ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُ «إِذَا قُمْتَ فِي صَلَاتِكَ فَكَبِّرْ ثُمَّ اقْرَأْ إِنْ كَانَ مَعَكَ قُرْآنٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَكَ قُرْآنٌ فَاحْمَدِ اللَّهَ، وَكَبِّرْ وَهَلِّلْ، ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ رَاكِعًا، ثُمَّ قُمْ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِمًا، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ

سَاجِدًا ثُمَّ اجْلِسْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ جَالِسًا، فَإِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُكَ وَمَا أَنْقَضْتَ مِنْ ذَلِكَ، فَإِنَّمَا تُنْقِصُ مِنْ صَلَاتِكَ». (طحاوی رقم ۳۵۸ واللفظ له مسند احمد رقم ۱۸۵۱۶ و رقم ۱۸۵۱۸).

حضرت رفاعه بن رافع فرمايی: چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په مسجد کې ناست و یو سر راغی او لمونځ یې وکړو رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته کتل، بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل چې کله ته لمانځه ته ودریدلې نو الله اکبر ووايه بیا که دې قرآن یاد و نو قرآن ولوله او که قرآن دې نه و یاد نو الحمد لله، الله اکبر او لا اله الا الله ولوله، بیا رکوع وکړه تردې پورې چې په رکوع کې مطمئن او ارام شي، بیا د رکوع څخه پاڅېږه تردې چې سیده ودرېږي، بیا سجده وکړه تردې چې په سجده کې ښه ارام او مطمئن شي بیا د سجده څخه پاڅېږه تردې چې مطمئن شي، بیا سجده وکړه تردې چې مطمئن شي بیا پاڅېږه تردې چې مطمئن کينې کله چې دې داسې وکړل نو لمونځ دې پوره کړو او که په دې کې دې یو څه کم کړل نو یقیناً چې تا خپل لمونځ کم کړو.

۲۲- اولسم حدیث: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ يَحْيَى بْنِ خَلَادٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمْرِو رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ رضي الله عنه أَنَّهُ كَانَ جَالِسًا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَ رَجُلٌ فَقَدْ خَلَّ السُّجْدَ فَصَلَّى، فَلَمَّا أَقْبَضَ صَلَاتَهُ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى الْقَوْمِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ» وَذَكَرَ ذَلِكَ إِمَامَ رَافِعِينَ أَوْ لَنَا، فَقَالَ الرَّجُلُ: مَا أَدْرِي مَا عَنِتَّ عَلَيَّ مِنْ صَلَاتِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا لَا تَتِمُّ صَلَاةُ أَحَدٍ حَتَّى يُسَبِّحَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، يُغْسِلُ وَجْهَهُ وَيُدْبِيهِ إِلَى الْيَرَفَقَيْنِ، وَيَمْسَحُ رَأْسَهُ وَرِجْلَهُ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، ثُمَّ يَكْبِرُ وَيُحَمِّدُ اللَّهَ وَيُتَجَدَّدُ، وَيَقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا أَدْنَى مَا أَذِنَ اللَّهُ لَهُ فِيهِ، ثُمَّ يَكْبِرُ، وَيَرْكَعُ، وَيَضَعُ كَفَّيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ حَتَّى يَطْمِئِنَّ مَقَاصِلُهُ وَيَسْتَوِيَ ثُمَّ يَقُولُ: سُبُّهُمُ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَيَسْتَوِيَ قَائِمًا حَتَّى يَأْخُذَ كُلُّ عَظْمٍ مَأْخَذَهُ، ثُمَّ يَقِيمُ صَلَاتَهُ، ثُمَّ يَكْبِرُ فَيَسْجُدُ فَيَمْكُنُ جِهَتَهُ مِنَ الْأَرْضِ حَتَّى يَطْمِئِنَّ مَقَاصِلُهُ، وَيَسْتَوِيَ ثُمَّ يَكْبِرُ فَيَرْفَعُ رَأْسَهُ، وَيَسْتَوِيَ قَائِمًا عَلَى مَقْعَدَتِهِ وَيَقِيمُ صَلَاتَهُ» قَوْصَفَ الصَّلَاةَ هَكَذَا حَتَّى فَرَغَ، ثُمَّ قَالَ: «لَا تَتِمُّ صَلَاةُ أَحَدٍ كُمْ حَتَّى يَفْعَلَ ذَلِكَ» (مستدرک حاکم رقم ۹۱۶).

حضرت علي بن يحيى بن خلاد د خپل پلار څخه او هغه د خپل تره څخه روایت کوي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په مسجد کې تشریف فرما وو چې یو سړی مسجد ته راغلو او لمونځ یې وکړو چې کله یې لمونځ وکړ نو راغی او په رسول الله صلی الله علیه وسلم او په قوم باندې یې سلام و اچوو، رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وعلیک وویلې او ورته وېرمايل چې واپس شه مونځ وکړه تا لمونځ نه دی کړی، هغه سړي دوه او یا درې ځلې همدا سې لمونځ وکړو رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته دوه یا درې ځلې

همداسې وفرمايل هغه سړي عرض وكړو چې زه ددې څخه په بهتر لمونځ نه پوهيږم تاسو زما په لمونځ كې ماته كوم نقصان هم را ونښودلو نو رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې د هيچا لمونځ هم تر هغې پورې نه مكمل كيږي ترڅو پورې چې د الله جل جلاله د امر مطابق پوره اودس وكړي، خپل مخ ووينځي اولاسونه ووينځي، ترڅنگلو پورې او په سر باندې مسح وكړي او پښې ووينځي ترښگر پورې بيا الله اكبر ووايي او د الله جل جلاله حمد اولولي او بيان كړي او د څومره قرآن چې الله توفيق ور كړي وي هغه ولولي بيا الله اكبر ووايي ركوع وكړي اولاسونه په زنگونو باندې كيدي ترڅو چې بندونه يې په خپل خپل ځاى باندې ښه په ارام شي او ملا او سر برابر كړي بيا سمع الله لمن حمده ووايي اوسيده ودرېږي ترڅو چې هر اندام خپل خپل ځاى ونيسي او بيا ملا نيغه كړي بيا الله اكبر ووايي بيا سجده وكړي او خپل تندي په زمكه باندې كيدي، ترڅو چې هر اندام يې په خپل خپل ځاى باندې په ارام شي، بيا الله اكبر ووايي او سر راپورته كړي او په خپل ځاى باندې كيني او خپله ملا بالكل سيده كړي.

بيا رسول الله صلى الله عليه وسلم همداسې د لمونځ صفات بيانول ترڅو چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ددې بيان څخه فارغ شو بيا رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې په تاسو كې د هيچا مونځ هم تر هغې پورې نه مكمل كيږي ترڅو چې په دغو ټولو بيان شويو احكامو عمل ونكړي.

طريقه د استدلال:

حضرت کشميري رحمه الله فرمايي چې: ثم ان لفظ الحديث عن رفاعه في الكنز (حتى يرجع كل عضو منك) اهاى الى موضعه وحتى ياخذ كل عظم ماخذه مبنى على الترك عند الرفع فليس موضع اليد الاعدم الرفع لكن لم اجد بهذا اللفظ عند كل من عزاله انما هو في المستدرك ومعناه متكرر في حديث المسيء (نيل الفرقدين ص ۱۲ و ص ۱۳)

يعني د رفاعه رضی الله عنه حديث چې په كنز العمال رقم ۱۹۶۲۰ كې راغلی دی او د (حتى يرجع كل عضو منك) او د (حتى ياخذ كل عظم ماخذه) الفاظ پكې راغلي دي دا په ترك د رفع الیدین باندې مبني دي ځكه چې د دواړو لاسونو ځاى صرف عدم رفع ده، لكن كومو كتابونو ته چې ددې الفاظو نسبت شوى دى هلته ما دا الفاظ پيدا نكړه، دا الفاظ په مستدرك حاكم رقم ۹۱۶ ج ۱ ص ۲۴۲ كې راغلي دي او

دې معنی په حدیث دمسئ الصلوة کنز العمال رقم ۱۹۶۲۱ و ۱۹۶۲۲ همدارنگه په حدیث د عبد الله بن عمر رضی الله عنه رقم ۱۹۶۳۰ کې ییا یاد کړ شوی ده. نیل الفرقدین ص ۱۲ و ص ۱۳). همدارنگه دحدیث دمسئ الصلوة لاندې بله طریقه داستدلال هم تیره شوې ده.

۲۳- اتلسم حدیث : وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی الله عنهما قَالَ : «سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَنْ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الصَّلَاةِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : " خَلِّ أَصَابِعَ يَدَيْكَ وَرَجْلَيْكَ " - يَعْنِي اسْبَاغَ الْوُضُوءِ وَكَانَ فِيمَا قَالَ لَهُ : «إِذَا رُكِعْتَ فَضَعْ كَفَيْكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ حَتَّى تَظْمِنَ - أَوْ يَطْمِنَا - وَإِذَا سَجَدْتَ فَأَمْكِنُ جَبِينَكَ مِنَ الْأَرْضِ حَتَّى تَجِدَ خَجَمَ الْأَرْضِ » . (مجمع الزوائد رقم ۲۷۹۲ وقال الهيثمي رواه احمد وفيه عبد الرحمن بن ابى الزناد وهو ضعيف مسند احمد رقم ۲۵۹۹ ورقم ۲۶۰۴ وقال الرمذی حسن غريب قال الالبانی حسن صحيح ابن ماجه ۴۴۷ الترمذی ۳۹ وقال شعيب اسناده حسن ترقيم بيت الافكار الدوليه ج ۱ ص ۲۵۹ وذكره الشيخ شاكر برقم ۲۶۰۴ وقال اسناده صحيح والعطوني في كشف الخفاء ج ۱ ص ۴۵۹ والالبانی في السلسلة الصحيحة رقم ۱۳۴۹).

حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما فرمایي : چې یو سړي د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د لمانځه د احکامو په باره کې پوښتنه وکړه رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل چې د خپلو دواړو لاسونو او د پښو د گوتو خلال وکړه، یعنې د اودس مکمل کول او رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل چې کله چې دې رکوع کوله نو خپل دواړه ورغوي په خپلو زنگونو باندې کیده تر څو چې ښه په ارام شي او یا دې لاسونه ښه په ارام شي او چې کله دې سجده کوله نو خپل تنډی دې ښه په زمکه ولگوه تر څو چې د زمکې حجم محسوس کړي په فضع کفیک کې فاله پاره د تعقیب بلا مهله ده معلومېږي دا چې رکوع ته د تللو په وخت کې به متصلاً لاسونه په زنگونو باندې گډي د زنگونو څخه بهیر به بل طرف ته لاسونه نه وړي او په رفع الیدین کې لاسونه بل طرف ته وړل کیږي.

۲۴- نولسم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ رَحِمَهُ اللَّهُ عَنِ ابْنِ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِيهِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ، عَنِ ابْنِ مَرْزُوقٍ رضی الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ لِرَجُلٍ : «إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَرُكِعْتَ فَضَعْ يَدَيْكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ، وَأَفْرِجْ لَنَا أَصَابِعَكَ، ثُمَّ ارْقُمْ رَأْسَكَ حَتَّى يَرْجِعَ كُلُّ عَضْوٍ إِلَى مِفْصَلِهِ، وَإِذَا سَجَدْتَ فَأَمْكِنُ جَبِينَكَ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَبْقُرْ» (مصنف عبد الرزاق ج ۱ ص ۱۵۱ رقم ۲۸۵۹)

حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه فرمایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم یو سري ته وفرمايل چې كله لمانخه ته ودریدې پس ركوع ته لاړې نو لاسونه دې په زنگونو باندې كیده او د گوتو په مینځ كې دې كشادگي راوړله، بیا سر را پورته كړه تر دې چې هر اندام خپل بند ته واپس شي او چې كله دې سجده كوله نو خپل تندي دې په زمكه باندې كیده او د چرگ په شان ټونگې مه وه.

طريقه د استدلال: د اولسم حديث په تشریح كې تیره شوي ده، همدارنگه په فضع كفيك كې فله پاره د تعقيب مع الوصل ده يعنې ركوع ته د تللو په وخت كې به لاسونه بس طرف ته نه وړې او په رفع الیدین كې لاسونه بل طرف ته ځي.

۲۵- سلم حديث: عبد الله ابن عمر رضی الله عنه فرمایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: "فَإِذَا رَكَعْتَ فَضَمَّ رَأْسَكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ ثُمَّ قَرَّبَ بَيْنَ أَصَابِعِكَ ثُمَّ أَمَّكَ حَتَّى يَأْخُذَ كُلُّ عَظْمٍ مَأْخَذَهُ" (صحيح ابن حبان: ص ۵۸۶ باب ذِكْرُ وَصْفِ بَعْضِ السُّجُودِ وَالرُّكُوعِ لِلْمُصَلِّي فِي صَلَاتِهِ: رقم ۱۸۸۷)

كله چې دې ركوع كوله نو خپل دواړه لاسونه په خپلو زنگونو باندې كیده او د گوتو په مینځ كې فاصله راوړله بیا درنگ وكړه ترڅو چې هر اندام خپل خپل ځای ونيسي طريقه د استدلال مخكې تیره شوي ده.

۲۶- يويشتم حديث: رسول الله صلی الله علیه وسلم يو صحابي ته وفرمايل: «يَا أَخَا كَيْفٍ! اسْلُ عَنْ حَاجَتِكَ، وَإِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ عَمَّا جِئْتَ تَسْأَلُ عَنْهُ» قَالَ: ذَاكَ أَجِبْ إِلَيَّ، قَالَ: «فَإِنَّكَ تَسْأَلُنِي عَنْ صَلَاتِكَ، وَعَنْ رُكُوعِكَ، وَعَنْ سُجُودِكَ، وَعَنْ صِيَامِكَ، فَصَلِّ أَوَّلَ اللَّيْلِ وَآخِرَهُ وَنَمِّ وَسَطَهُ، فَإِذَا أَقَمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ، فَكَرَعْتَ، فَضَمَّ يَدَيْكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ، ثُمَّ قَرَّبَ بَيْنَ أَصَابِعِكَ، ثُمَّ ارْقَعْ رَأْسَكَ حَتَّى يَرْجِعَ كُلُّ عَظْمٍ إِلَى مِفْصَلِهِ، وَإِذَا اسْجَدْتَ فَأَمْكِنْ جَبْهَتَكَ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَنْفِرْ»

الحديث (طب عن ابن عمر كنز العمال ۱۹۶۳۰) ای د ثقیف وروره ته پخپله تپوس کوي او که زه درته ستا په زړه کې سوال بیان کړم د کوم دپاره چې ته راغلی یې؟ هغه رضی الله عنه ورته وفرمايل چې دادوهمه طريقه مې خوښه ده، رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمائل چې ته د دې له پاره راغلی یې چې زما څخه دې دلمونځ، ركوع، د سجدې او د روژې په باره کې پوښتنه وكړې نو د شپې په اول او په اخر كې لمونځ كوه او په مینځ كې اوده كيږه، كله چې لمانخه ته ودریدې او ركوع ته لاړې نو لاسونه دې په زنگونو باندې كیده او د گوتو په مینځ كې دې كشادگي راوړله، بیا سر پورته كړه تر دې پورې چې هر

اندام خپل بند ته ورسېږي او چې کله دې سجده کوله نو تندي دې ښه په زمکه باندې کیده او تونگې مه وده طریقه د استدلال مخکې تیره شوي ده، همدارنگه په فضع کفیک علی رکبتیک کې فله پاره د تعقیب بلا مهله ده ددې څخه معلومېږي چې رکوع ته د تللو په وخت کې به لاسونه بل طرف ته نه وړي.

۲۷- دوه ویشتم حدیث : عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا اسْتَفْتَحَ أَحَدُكُمْ الصَّلَاةَ فَلْيَرْقُمْ يَدَيْهِ، وَلْيَسْتَقْبِلْ بَيَاطِنِيهَا الْقِبْلَةَ، فَإِنَّ اللَّهَ أَمَامُهُ» (المعجم الاوسط للطبرانی رقم ۷۸۰۱ ج ۶ ص ۹ سنن الکبری للبهیقي باب کیفیت رفع الیدین ج ۲ ص ۲۷ مجمع الزوائد ج ۲ ص ۲۷۰ رقم ۲۵۸۹ باب رفع الیدین فی الصلوة طس عن ابن عمر کنز العمال رقم ۱۹۶۳۴)

حضرت عبد الله ابن عمر رضی الله عنهما فرمایي: چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي چې کله په تاسو کې څوک لمونځ شروع کړي نو رفع الیدین دې وکړي او د لاسونو ورغوی دې قبلې ته مخامخ کړي ځکه چې الله دده په مخکې دی (بلاکيف) رسول الله صلی الله علیه وسلم په دې حدیث کې د رفع الیدین مسئله بیانوي او صرف یو د تکبیر تحریمه په رفع الیدین باندې اکتفاء کوي معلومېږي دا چې رفع الیدین صرف او صرف د لمانځه په شروع کې دی او بس.

۲۸- درویشتم حدیث : وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ... فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- "إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَعِدُّوا أَيْمُوهَا وَسُدُّوا الْحُلُقَ فَإِنِّي أَرَأَيْكُمْ قَدْ أَظْهَرِي، فَإِذَا قَالَ الْإِمَامُ: اللَّهُ أَكْبَرُ قُولُوا: اللَّهُ أَكْبَرُ، وَإِذَا رَكِعَ قَارِعُوا وَإِذَا قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا: اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ. الْحَدِيثُ - (مجمع الزوائد رقم ۲۸۰۴ كشف الاستار رقم ۵۳۱) حضرت ابو سعيد خدری رضی الله عنه په یو لوی حدیث کې فرمایي چې پس رسول الله صلی الله علیه وسلم و فرمایلي چې کله لمانځه ته ودریدلئ نو صفونه برابر سیده کړئ او خالي ګاوي بندې کړئ ځکه چې زه شاته هم تاسو ته ګورم، نو کله چې امام الله اکبر وويلو تاسو الله اکبر وایئ او چې کله یې رکوع وکړه نو تاسو رکوع وکړئ او چې کله یې سمع الله لمن حمده وويلو نو تاسو اللهم ربنا لک الحمد وایئ.

رسول الله صلی الله علیه وسلم په دې حدیث کې رکوع ته د تللو او د رکوع څخه د راجکیدلو په وخت کې صرف د تسمیع او د تحمید ذکر کړی دی لکن د رفع الیدین ذکر یې بالکل نه دی کړی.

۲۹- خلورويشتم حديث: د حضرت انس رضی الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله صلی الله

عليه وسلم ورته وفرمايل چې: يا بني اذا ركعت فضع كفیک علی رکبتیک و فرج بین اصابعک وارفع یدیک عن جنبیک (المعجم الاوسط للطراي ج ۴ ص ۲۸۱ رقم الحديث ۵۹۹۱) ای زما خوږه بچیه کله چې ته رکوع ته لاړې نو لاسونه دې په زنگونو باندې کیده او د گوتو په مینځ کې دې کشادګي راوله او خپلې مټې دې د خپلو تشو څخه جدا ولره. په فضع کفیک علی رکبتیک کې ف له پاره د تعقیب مع الوصل ده معلومېږي دا چې رکوع ته د تللو په وخت کې به لاسونه بل طرف ته نه وړي.

۳۰- پنځه ويستم حديث: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مَنْصُورٍ سَجَادَةً، حَدَّثَنَا بِشْرِ بْنِ الْوَلِيدِ الْقَاضِي، حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَبُو هَاشِمٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا بَنِي إِذَا تَقَدَّمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَاسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ وَأَرْقُمْ يَدَيْكَ وَكَبِّرْ وَأَقْرَأْ مَا بَدَأَكَ فَإِذَا رَكَعْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ وَفَرِّقْ بَيْنَ أَصَابِعِكَ وَسَبِّحْ فَإِذَا رَفَعْتَ رَأْسَكَ فَأَقْرُمْ صُلْبَكَ حَتَّى يَقَعَ كُلُّ عَظْمٍ مَكَانَهُ وَإِذَا سَجَدْتَ فَأَمْكِنِ جَبْهَتَكَ مِنَ الْأَرْضِ وَسَبِّحْ، وَإِذَا رَفَعْتَ رَأْسَكَ فَأَقْرُمْ رَأْسَكَ فَإِذَا قَعَدْتَ فَضَعْ عَقْبِيكَ تَحْتَ الْيَتِكَ وَأَقْرُمْ صُلْبَكَ فَإِنَّهَا مِنْ سُنَّتِي، وَمَنْ اتَّبَعَ سُنَّتِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ هُوَ مِنِّي فَهُوَ مِنِّي فِي الْحُجَّةِ. (الكامل في ضعفاء الرجال لابن عدي ج ۶ ص ۲۰۸۶).

حضرت كثير بن عبد الله فرمايي: چې ما د انس بن مالک رضی الله عنه څخه دا فرمان واوریده چې ماته رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل چې ای زما خوږه بچیه کله چې د لمانځه په اراده باندې مخکې شوې نو قبلې ته مخامخ شه خپل دواړه لاسونه اوچت کړه او الله اکبر ووايه او د قرآن کومه حصه چې د خوښه وي هغه ولوله پس کله چې دې رکوع کوله نو خپل ورغوی دې په خپلو زنگونو باندې کیده او د گوتو په مینځ کې دې کشادګي راوله او د رکوع تسبیح ووايه، پس کله چې دې سر را اوچت کړ نو خپله ملا دې نیغه کړه، ترڅو چې هر اندام په خپل خپل ځای باندې شي او چې کله دې سجده کوله نو تندي دې په زمکه باندې کیده او د سجدي تسبیح ووايه او چې کله دې سر را پورته کړ نو سردې سیده کړه پس بې شکه دا زما سنت دي او څوک چې زما د سنتو پیروي وکړي هغه زما څخه دی او څوک چې زما څخه وي هغه به زما سره په جنت کې یو ځای وي. په فضع کفیک کې ف له پاره د تعقیب بلامهله راځي معلومېږي چې رکوع ته د تللو په وخت کې به لاسونه بل طرف ته نه وړي.

۳۱ - شېرویشتم حدیث : د حضرت حکیم بن عمیر ثمالی رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : اذا قمتم الى الصلوة فارفعوا ايديكم ولا تخالف اذانكم ثم قولوا الله اكبر - سبحنك اللهم و بحمدك و تبارك اسمك و تعالى جدك و لا اله غيرك ، وان لم تزيدوا على التكبير اجزأتكم . (الباوردي طب عن الحكيم بن عمير الثمالی رضی الله عنه كنز العمال رقم ۱۹۶۳۵) ..

چې كله لمانځه ته ودریدلئ نورفع الیدین وکړئ د غوږونو څخه یې مه مخالف کوئ بیا سبحنک اللهم الخ ولولئ او که د تکبیر څخه موزیات څه ونه ویلې نوهم درته کافي دي .
په دې حدیث کې هم یواځې د لمانځه په شروع کې د رفع الیدین ذکر دی .

۳۲ - اوه ویشتم حدیث : وَعَنْ وَاَيْلِ بْنِ مُحَمَّدٍ رضي الله عنه قَالَ : قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : "يَا وَاَيْلِ بْنِ مُحَمَّدٍ ! إِذَا صَلَّيْتَ فَأَجْعَلْ يَدَيْكَ حِدَاءً أَذُنَيْكَ ، وَالْمِرْأَةَ تَجْعَلْ يَدَيْهَا حِدَاءً كُنْدَيْيَهَا " (المعجم للطبرانی ج ۹ ص ۱۱۱ رقم ۱۷۴۹۷ ، مجمع الزوائد رقم ۲۵۹۴ ج ۲ ص ۲۷۲ ، كنز العمال رقم ۱۹۶۳۶ جامع الاحاديث للسيوطي رقم ۲۶۳۷۷) .

حضرت وایل بن حجر رضی الله عنه فرمایي چې زه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شوم نوماته رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې ای وایل بن حجره ! كله چې دې لمونځ کولو نولاسونه د غوږونو سره برابر کړه او ښځه به یې سینو سره براروي .

نور رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت وایل رضی الله عنه ته صرف د تکبیر تحریمه رفع الیدین وروښودلو ، ددې قولې احادیثو څخه معلومه شوه چې رفع الیدین یواځې د تکبیر تحریمه په وخت کې پکار دی د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مبارکه ژبه چې كله هم د رفع الیدین لفظ راغلی دی نو صرف د تکبیر تحریمه په وخت کې راغلی دی ، په ټوله دوره د نبوت کې صرف یو ځلې هم د رکوع رفع الیدین د رسول الله صلی الله علیه وسلم په ژبه نه دی راغلی .

لامه هېان دې صرف یو او صرف یو داسې قولې حدیث پیش کړي چې ددوی د دعوی څلورواړه اجزاء پکې وي ۱- د اول او دریم رکعت په شروع کې د رفع الیدین حکم ۲- او دوهم او څلورم رکعت

پیشروع کی درفع الیدین منع ۳- درکوع پہ اول او پہ اخر کی درفع الیدین حکم ۴- دسجدو پہ اول او پہ اخر کی درفع الیدین شخہ منعه .

ترک درفع الیدین د فعلی احادیثو پہ رنا کی

د حضرت عبد اللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ احادیث:

۳۳- اول حدیث: وَبِهِ قَالَ أَخْبَرَنَا سُوَيْدُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: أَلْبَانَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «لَا أُخْبِرُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فَقَامَ فَرَّقَ يَدَيْهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ ثُمَّ لَمْ يُعِدْ. (نسائی رقم ۱۰۹۹ باب ترک ذلک، وقال الشيخ النيسوى هذا اسناد صحيح التعليق الحسن حاشية اثار السنن ص ۱۵۳) حضرت عبد اللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ یوہ ورخ اعلان و کر چي ایا زہ تاسو د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ لمونخ خبر نکرم؟ راوی وایي چي پس پاٹیدو او صرف پہ اول کی یی رفع الیدین و کرل او دوبارہ یی و نکرل .

۳۴- دوہم حدیث: حَدَّثَنَا هَنَادٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ: «لَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَصَلَّى، فَلَمْ يَرَفْعْ يَدَيْهِ إِلَّا فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ. (ترمذی باب ماجاء ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لم يرفع الا في اول مرة رقم ۲۵۷). باب رفع الیدین عند الرکوع، وفي نسخة الشيخ صالح بن عبدالعزيز باب ماجاء ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لم يرفع الا في اول مرة رقم (۲۵۷).

۳۵- دریم حدیث: وَبِهِ قَالَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غَيْلَانَ الْمَرْوَزِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ قَالَ: «لَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَصَلَّى، فَلَمْ يَرَفْعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً» (نسائی رقم ۱۰۵۸ باب الرخصة في ترک ذلک، والسنن الكبرى للنسائي رقم ۶۴۵ اسناده صحيح على شرط البخاري ومسلم) الباني ددی تصحيح هم کري ده .

۳۶- خلورم حدیث: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ ﷺ: «لَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَصَلَّى، فَلَمْ يَرَفْعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً» (نسائی رقم ۱۰۵۸ باب الرخصة في ترک ذلک، والسنن الكبرى للنسائي رقم ۶۴۵ اسناده صحيح على شرط البخاري ومسلم) الباني ددی تصحيح هم کري ده .

يُنْفَلُ قَالَ: فَفَعَلَ بِرَقْعَيْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً» (اوداؤد رقم ٧٤٨ ورجاله رجال صحيحين) البانى دې حديث ته صحيح ويلي دي. (صحيح سنن ابى داؤد رقم ٦٨٣ و ٧٤٨)

٣٧ - پنجم حديث : وِبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ، وَخَالِدُ بْنُ عَمْرٍو، وَأَبُو حُدَيْفَةَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَسَافٍ بِهَذَا قَالَ: «فَرَقَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ»، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: «مَرَّةً وَاحِدَةً». (ابوداؤد رقم الحديث ٧٤٩
نريم بذا المجهود) يعنى معاويه بن هشام ، او خالد بن عمرو او ابو حذيفة په مذکور سند د عن عاصم
يعنى ابن كليب ، عن عبد الرحمن بن الاسود عن علقمة (د عبد الله بن مسعود پورتنى حديث روايت
كړى دى په كوم كې چې بعضې راويانو د فرغ يديه فى اول مرة الفاظ ذكر كړي دي او بعضو د فرغ
بيده مرة واحدة الفاظ ذكر كړي دي.

٣٨ - شپږم حديث : وِبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِ ابْنِ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ
عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ رضي الله عنه: «أَلَا أُصَلِّي لَكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ:
«فَعَلَى، فَلَمْ يَرَقَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً». (مسند امام احمد رقم ٣٦٧٢ و رقم ٣٦٨٧ ج ١ ص ٣٨٨).

٣٩ - اووم حديث : وِبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِ ابْنِ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ
عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ رضي الله عنه: «أَلَا أُصَلِّي لَكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ:
«فَعَلَى، فَلَمْ يَرَقَعْ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ». (مسند احمد رقم ٤١٩٩ رقم ٤٢١٠ ج ٤ ص ٤٤٢)

٤٠ - اتم حديث : وِبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ،
عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: «أَلَا أُرِيكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ «فَلَمْ يَرَقَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً». (مصنف بن ابى شيبة
رقم ٤٥٦ والمدونة الكبرى ج ١ ص ١٦٦).

٤١ - نهم حديث : وِبِهِ قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيه، أَلْبَانًا أَبُو حَامِدٍ بْنُ بِلَالٍ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْأَنْمَسِيُّ، ثنا
وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ رضي الله عنه: «يَعْنِي ابْنُ
مَسْعُودٍ: «لَأُصَلِّيَنَّ بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فَعَلَى فَلَمْ يَرَقَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً» (السنن
الكبرى للبيهقي ج ٢ ص ٧٨).

۴۲- لسم حدیث : حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: ثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُتَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ» (طحاوی رقم ۱۳۱۶ و اسنادہ قوی).

۴۳- یولسم حدیث : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ لُعَانَ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى قَالَ حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ عَنْ سُفْيَانَ قَدْ كَرَّمَهُ بِإِسْنَادِهِ (طحاوی رقم ۱۳۱۷).

۴۴- دولسم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو حَنِيفَةَ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْأَسْوَدِ رَجَمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ ابْنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ التَّكْبِيرَةِ ثُمَّ لَا يَعُودُ إِلَى شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ وَيَأْتِي ذَلِكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (جامع المسانيد خوارزمي ج ۱ ص ۳۵۵)

۴۵- دیارلسم حدیث : ابراهیم نخعی رحمہ اللہ فرمائی چي : وَقَدْ حَدَّثَنِي مَنْ لَا أَخْصِي، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّهُ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي بَدْءِ الصَّلَاةِ فَقَطَّ، وَحَكَاهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. (مسند الامام اعظم رحمہ اللہ رقم ۹۶). یعنی بی شمیرہ خلکو ماتہ د عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ شخصہ روایت کری دی چي ہفہ بہ صرف دلمانحہ پہ شروع کي رفع الیدین کول او د لمانحہ دا طریقہ بہ یی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم شخصہ روایت کولہ . ددی حدیثونو معنی تقریباً یو شاتہی دہ، خلاصہ یی دادہ چي : عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ اعلان وکړ، چي آیازہ تاسو تہ در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ شان لمونځ ونہ کړم؟

نو عبد اللہ بن مسعود ﷺ لمونځ وکړو : اوپہ لمانحہ کي یی پہ اول کي یو ځلي رفع الیدین وکړل اوبل یی پہ ہیڅ ځای کي ونکړل، پہ دې حدیث کي دیو رفع الیدین اثبات او دپاتې ټولونفی دہ، ځکه چي ادواۃ دحصرپہ کي دی .

امام ترمذی ددی حدیث پہ بارہ کي داسې فیصلہ کړي دہ چي : (وَفِي الْبَابِ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رضي الله عنه). قَالَ أَبُو عِيسَى حَدِيثُ ابْنِ مَسْعُودٍ رضي الله عنه حَدِيثٌ حَسَنٌ. وَبِهِ يَقُولُ غَيْرُ وَاحِدٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالتَّابِعِينَ رضي الله عنهم. وَهُوَ قَوْلُ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، وَأَهْلِ الْكُوفَةِ رَجَمَهُمُ اللَّهُ. [ترمذی، ج ۱ ص ۵۸].

یعنی د حضرت عبد اللہ بن مسعود ﷺ حدیث حسن دی ددی (ترک درفع الیدین) قائلین بی شمیر اهل علم دي دصحابہ و و ﷺ او دتابعینو شخصہ او همدامذهب دسفيان ثوري او دټولو اهل کوفہ وودی .

مولانا عبدالحی لکهنوی رحمہ اللہ فرمائی چي:

دامدھب دامام ابو حنیفہ، سفیان ثوری، حسن بن متی، اودکوفی دتھولو متقدمینو اومتاخرینو فتنھاوودی. [التعلیق الممجد ص ۹۱ ص ۱۳۳ طبع مکتبۃ البشری]. پھ کوفہ کھ دحضرت عمرؓ پھ دورہ دخلافت کھ دحضرت سعد بن ابی وقاصؓ سرھ خلوینت صحابہ رضی اللہ عنھم اوتابعین رحمھم اللہ اوسیدلی دی. (تاریخ طبری، ج ۴ ص ۴۱۱). نودسعد بن ابی وقاص پھ شمول دخلوینتو واروصحابہ وورضی اللہ عنھم اوتابعینو مسلک ھم ترک درفع الیدین وو، وروستہ بیادحضرت سعدؓ سرھ نہہ نوي (۹۹) بدري صحابہ رضی اللہ عنھم اودري سوه دیارلس (۳۱۳) بیعة الرضوان والاصحابہ شول نو ترک درفع الیدین ددوی مسلک ھم وو.

بیاتعداد نورھم زیات شومورخ عجلی ﷺ فرمائی چي پھ کوفہ کھ یوزرو پنخہ سوه صحابہ رضی اللہ عنھم اوسیدل: نزل الکوفة الف وخمس مائة من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم (تاریخ البقات للعجلی ص ۵۱۷، باب فیمن نزل الکوفة وغیرھا من الصحابة (فتح القدیر، ج ۱۲ ص ۷۲) نوددی یوزرو پنخو سوصحابہ وورضی اللہ عنھم مسلک ھم ترک درفع الیدین وو.

دحضرت عبد اللہ بن مسعودؓ دکوششونوپہ نتیجہ کھ پھ کوفہ کھ خلورزرہ محدثین اوتخلورسوه فتنھا، تیارشوی وو. باب مدینة العلم خلیفة الراشد حضرت علیؓ چي کلہ کوفی تھ تشریف راورونووی فرمایل چي: (اللہ تعالی دی پھ عبد اللہ بن مسعودؓ بانڈي رحمتونہ نازل کھي چي دانباري دعلم خجہ دک کھي دی اودده اصحاب اوشاگردان ددھ امت پھ دیو بانڈي ونومول. (مقدمہ نصب الراية ص ۳۰ / لعلامہ زاهد الکوثری / وانوار الباري ج ۱۵ / ۳۲۹).

علامہ ابو محمد الراهمزی پھ (المحدث الفاصل بین الراوی والواعي) کھ دانس بن سیرین رحمہ اللہ مقولہ نقل کھي دھ چي: (اتيت الکوفة فوجدت بها اربعة الاف يطلبون الحديث واربع مائة قد تفقهوا) نوددی خلوروزرو محدثینو اوتخلوروسووفقھاوومسلک ھم ترک درفع الیدین وو. اوچي کلہ حضرت علیؓ کوفہ خیلہ دار الخلافہ وٹاکلہ نود حضرت علیؓ پھ ملگرتیا پھ زرگونوصحابہ هلته اباد شول.

نوددي ټولو صحابه وو مسلک ترک درفع الیدين وو، چې په دوی کې د حضرت علی ؑ حضرت عبداللہ بن مسعود ؓ څخه علاوه د حضرت ابو موسیٰ اشعری ؓ، حضرت حذیفۃ الیمان ؓ، سلمان فارسی ؓ، عمار بن یاسر ؓ، عبداللہ بن ابی اوفی ؓ، او عبداللہ بن الحارث ؓ، په شان جلیل القدر صحابه شامل وو. حضرت مسروق بن اجدع ؓ فرمائی چې: درت في الصحابة فوجدت علمهم ينتهي الي ستة ثم نظرت فوجدت علمهم ينتهي الي اثنين علي ؓ وعبداللہ [طبقة ابن سعد، ج ۲ ص ۵۲] ومنهاج السنة لابن تیمیة ج ۴ / ۱۵۷. یعنې زه په صحابه وورا وگرځیدم نو ما ولیدل چې ددوی علم په شپږو صحابه وو رضی الله عنهم کې راجمع شوی وو.

(۱) حضرت علی ؓ. (۲) حضرت عمر ؓ.

(۳) حضرت عبداللہ بن مسعود ؓ. (۴) حضرت زید بن ثابت ؓ.

(۵) حضرت ابوالدرداء ؓ. (۶) حضرت ابی ابن کعب رضوان الله عليهم.

بیامي وکتل چې ددې شپږو وارو علم په دوو کې راجمع شوی دی چې حضرت علی ؓ او حضرت عبداللہ بن مسعود ؓ دی او دا دواړه حضرات په کوفه کې اوسیدل نو کوفه د ټولو صحابه وو رضی الله عنهم د علم مجموعه وه او د کوفې د ټولو خلکو مسلک ترک درفع الیدين وو. (ترمذی، ج ۱ ص ۵۸. باب رفع الیدين عند الركوع، والتعليق الممجد ص ۹۱).

محمد بن نصر المروزي الشافعي ليکلي دي چې: ما جمع مصر من الاصابع علي ترک رفع الیدين ما جمع عليه اهل الكوفة. (التعليق الممجد ص ۹۱/ و ص ۱۳۳ طبعة مكتبة البشري، التمهيد لابن عبد البر ج ۴ ص ۱۸۷، الاستذکار لابن عبد البر ج ۱ ص ۴۰۸، باب افتتاح الصلوة) یعنې دهیڅ ښار د خلکو د ویره اجماع په ترک درفع الیدين نه وه لکه څومره چې د کوفې د خلکو وه، نو د ویره زړگو نو صحابه وو رضی الله عنهم، تابعین نور حمهم الله محدثینو رحمهم الله، اوفقها وورحمه الله، مسلک ترک درفع الیدين وو او په داسې ښار کې عبداللہ بن مسعود ؓ اعلان کوي چې در رسول الله ﷺ لمونځ دادی چې صرف دلما نڅه په اول کې یې رفع الیدين کړی دي او په نور لمونځ کې یې نه دي کړي او هیڅ صحابی ورباندې اعتراض ونه کړو.

ابواسحق تابعی رحمه الله فرمائی چې د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه اود حضرت علي رضي الله عنه ملگرو به صرف د تکبير تحریمه سره رفع الیدین کول او په نور لمونځ کې به یې نه کول (ابن ابی شیبه، ج ۱ ص ۲۶۷) تذکره الحفاظ نمبر ۹۹

یعنې په زرگونو صحابه وورضی الله عنهم خلور زرو محدثینو رحمهم الله خلور ورسو و فقها وورحمهم الله او په زرگونو مجاهدينو رفع الیدین نه کول او دا حدیث مسلسل بالعمل هم دی ځکه چې ټولو راویانو:

- (۱) حضرت وکیع بن الجراح رحمه الله .
- (۲) حضرت عاصم بن کلب رحمه الله .
- (۳) حضرت سفیان ثوری رحمه الله .
- (۴) حضرت عبد الرحمن بن الاسود رحمه الله .
- (۵) حضرت علقمه رضي الله عنه رحمه الله .

دې ټولو به ددې حدیث موافق لمونځ کولو یعنې رفع الیدین یې نه کول. [معارف السنن، ج ۲ ص ۴۸۵ / مصنف ابن ابی شیبه رقم ۲۴۶۸].

د مدینې منورې صحابه وورضی الله عنهم او تابعینو رحمهم الله هم رفع الیدین نه کول، امام مالک رحمه الله چې د مدینې منورې مفتی وو. فرمائی چې زه د تکبير تحریمه درفع الیدین څخه بغیر نور په لمانځه کې هیڅ رفع الیدین نه پیژنم، امام ابن القاسم رحمه الله د (امام مالک رحمه الله خاص شاگرد) فرمائی چې امام مالک رحمه الله به د تکبير تحریمه څخه وروسته په بل ځای کې درفع الیدین کول ضعیف گڼل او فرمایل به یې چې زه د تکبير تحریمه څخه بغیر په بل ځای کې رفع الیدین نه پیژنم. (المدونة الكبرى، ج ۱ ص ۷۱).

د امام مالک رحمه الله درفع الیدین د نه پیژندلو مطلب داندې چې درفع الیدین احادیث ورته نه وورسیدلي بلکه مطلب یې دادی چې څوک یې عملاً په رفع الیدین نه کولو باندې وولیدلی. دمکې مکرمې خلکو هم رفع الیدین نه کولو لکه څرنګه چې د منیمون مکي رحمه الله دروایت څخه معلومېږي. (ابوداود ج ۱ ص ۱۱۲).

د عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د حدیث د تصحیح په باره کې

د محدثینو اقوال

۱- د ابوداود زوایت چې د ثلورم نمبر لاندې تیر شو او د نسائی زوایت چې د دریم نمبر لاندې تیر شو او د مسند احمد زوایت چې د شپږم نمبر لاندې تیر شو او د مصنف ابن ابی شیبې زوایت چې د اتم نمبر نه لاندې تیر شو دا ټول صحیح علی شرط الشیخین دی، ځکه چې د مسند احمد او د ابن ابی شیبې په زوایت کې پنځه راویان دي وکیع بن الجراح، سفیان ثوری رحمه الله، عاصم بن کلب رحمه الله، عبد الرحمن بن الاسود رحمه الله، او علقمه بن قیس رحمه الله، تلمیذ عبد الله بن مسعود رضی الله عنه او دا پنځه واره: بخاری او د مسلم او د سنن اربعه وو راویان دي البته د عاصم بن کلب روایات په بخاری کې تعلیقاً راغلي دي په سنن ابی داؤد کې یو او ی عثمان بن ابی شیبې زاید راغلی دی، دا د ترمذی څخه علاوه نور د ټولو صحاح سته وو راوي دی د نسائی په زوایت کې چې په دریم نمبر کې ولیکل شو د عثمان بن ابی شیبې په ځای محمد بن غیلان دی دا د بخاری او د مسلم راوي دی بلکې د ابوداؤد څخه ماسوا د ټولو صحاح سته وو راوي دی د ترمذی په زوایت کې چې په دوهم نمبر کې ولیکل شو د عثمان بن ابی شیبې رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په ځای باندې هناد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دی چې د بخاري څخه ماسوا د نورو ټولو صحاح سته وو راوي دی نو دا حدیث بهی شکه صحیح حدیث دی.

۲- شاه صاحب فرمایي چې: علی شرط مسلم (العرف الشدی ص ۱۳۸) یعنی دا په شرط مسلم صحیح دی.

۳- همدارنگه شاه صاحب رحمه الله فرمایي: ورجاله رجال مسلم کذا فی الجوهر النقی وقال الشیخ انور شاه الکشمیری رحمه الله ان هذا الخبر مع هذه الزیادة صحیح فکل ما اورده علیه فمدفوع. یعنی ددې حدیث راویان د مسلم راویان دي همدارنگه په جوهر النقی کې دي چې دا حدیث ددې زیادت سره صحیح دی په دې حدیث کې څومره اعتراضونه شوي دي دا ټول مردود دي. همدارنگه فرمایي چې (رواه الثلاثة وهو حدیث صحیح، نیل الفرقدين ص ۵۶)

۴- وقال الشیخ النیموی رحمه الله رواه الثلاثة وهو حدیث صحیح (اثر السنن ص ۱۵۲) دا حدیث دریو ترمذی، ابوداؤد او نسائی زوایت کې دی او دا صحیح حدیث دی.

۵- مولانا ظفر احمد عثمانی فرمايی چي ولا يخفى ان الحديث مرفوع ولو حكماً وان قول الصحابي الاصلی بكم صلوة رسول الله صلى الله عليه وسلم في حكم الرفع كما ثبت في الاصول (اعلاء السنن ج ۲ ص ۵۸) دا خبره پته نه ده چي دا حديث مرفوع دی اگر چي حکماً مرفوع دی ځکه چي صحابي دا وينا چي الاصلی بكم صلوة رسول الله صلى الله عليه وسلم د مرفوع په حکم کې ده لکه څرنگه چي د اصولو په کتابونو کې دي.

۶- الباني فرمايی چي : هذا سند صحيح، رجاله رجال مسلم، وقد حسنه الترمذی وصححه ابن حزم. اصل صفة صلوة النبي صلى الله عليه وسلم ص ۶۱۰ و ص ۶۱۱) دا سند صحيح دی، ددې سند راویان د مسلم شریف راویان دي او په تحقیق سره امام ترمذی ورته حسن او ابن حزم ورته صحيح ویلي دي.

۷- الباني په بل ځای کې د سخت تاکید سره وایي چي وقال الشيخ الباني والحق انه حديث صحيح واسناده صحيح على شرط مسلم ولم نجد لمن اعلمه حجة يصلح التعلق بها ورد الحديث من اجلها (مشكاة بتحقيق الشيخ الالباني ج ۱ ص ۲۵۴ تحت حديث رقم ۸۰۹)

يعني حقه خبره داده چي دا حديث صحيح دی او ددې سند په شرط د مسلم صحيح دی او کومو خلکو چي دې حديث ته معلول ویلي دي نو د هغوی سره موږ هيڅ داسې دليل پيدا نکړ چي د هغې څخه استدلال صحيح شي او د هغې په وجه حديث رد کړی شي.

۸- په بل ځای کې الباني ليکي چي : دا حديث صحيح دی، صحيح سنن ترمذی رقم ۲۱۱ و رقم ۲۵۷ صحيح ابی داؤد رقم ۶۸۳ و ۷۴۸)

۹- مشهور غير مقلد احمد محمود شاکر هم دې حديث ته صحيح ویلي دي وقال احمد شاکر وهذا الحديث صحيح صححه ابن حزم وغيره من الحفاظ وما قالوا في تعليله ليس بعله (ترمذی بتحقيق احمد شاکر ج ۲ ص ۴۱) دا حديث صحيح دی د ابن حزم په شمول ټولو حفاظو ورته صحيح ویلي دي کومو خلکو چي ددې حديث د تعليل په باره کې څه ویلي دي هغه هيڅ شی هم نه دی.

۱۰- ددې زمانې مشهور محقق شعيب ارنؤط او غير مقلد عالم زهير الشاويش هم ورته صحيح

ویلي دي حاشیه شرح السنة ج ۳ ص ۲۴)

۱۱- علامه ابن حزم هم ورته صحيح ويلى دي فرمايى چې: ان هذا الخبر صحيح (مجلد ۱ ج ۱ ص ۸۸)

المجلد شرح المجلد ج ۴ ص ۵۸).

۱۲- الحافظ ابن القطان الفارسي رحمه الله د امام دارقطني څخه ددې حديث تصحيح را نقل کړي ده فرمايى چې: و ممن قال ذلك الدار قطني قال انه حديث صحيح وانما المنكر فيه على وكيع زياده ثم لا يعود قالوا انه كان يقولها من عند نفسه - بيا ددې الفاظو په باره کې خپل تحقيق په دې الفاظو بيانوي چې والحديث عندي لعدالة رواته اقرب الى الصحة و ما به علة سوى ما ذكرت (بيان الروم والا بهام ج ۳ ص ۳۶۵).

۱۳- امام ترمذي ورته حسن ويلى دي او په يوه نسخه کې حسن صحيح ص ۱۵۹ ج ۱)

۱۴- دارقطني ورته صحيح ويلى دي (كتاب العلل للدارقطني سوال ص ۸۰۴)

په دې حديث کې د (ثُمَّ لَا يَعُودُ) لفظ مدرج نه دی

بعضې محدثين مثلاً امام دارقطني رحمه الله او ابن القطان رحمه الله چې په دې حديث کې کوم علت رايستلی دی هغه د محققينو محدثينو په نيز قابل د اعتبار نه دی، د لا يعود د لفظ څخه انکار او دې لفظ ته د وکيع له طرفه اضافه ويل بلا دليله بلکې د دليل څخه مخالف دي، ځکه چې د لا يعود لفظ يواځې د وکيع په حديث کې نه دی، بلکې د نسائي په روايت کې چې د اول نمبر شمارې لاندې موږ ليکلی دی عبد الله ابن المبارك دا لفظ ذکر کړی دی او همدا رنگه د ابوداؤد په روايت کې چې د پنځم نمبر لاندې موږ ليکلی دی معاويه بن هشام رحمه الله خالد بن عمرو رحمه الله او ابو حذيفه رحمه الله هم د سفيان څخه د لا يعود هم معنى الفاظ را نقل کړي دي ددې څخه معلومېږي چې د لا يعود په بيان کې وکيع متفرد نه دی بلکې قوي متابعات يې موجود دي همدا رنگه د امام دارقطني په کتاب العلل کې دا دعوا هم د واقع څخه مخالفه ده چې د وکيع رحمه الله مشهورو شاگردانو لکه امام احمد رحمه الله، ابوبکر بن ابی شيبه رحمه الله او ابن نمير رحمه الله دا حديث روايت کړی دی او دا لفظ يې پکې نه دی ذکر کړی او دا دعوا ځکه د واقع څخه مخالفه ده چې موږ د امام احمد رحمه الله څخه ددې هم معنى لفظ د شپږم او د اووم نمبر لاندې احاديثو کې را نقل کړی دی او همدا رنگه مو د ابن ابی شيبه رحمه الله څخه د اتم نمبر

درفع الیدین مسئلہ

لاندې ددې لفظ هم معنی لفظ را نقل کړی دی او په دې هم معنی لفظ کې ددې دواړو متابعت په ابوداؤد کې عثمان بن ابی شیبه رحمه الله، په ترمذی کې هناد بن سری رحمه الله، په نسائی کې محمد بن غیلان رحمه الله او په شرح معانی الآثار کې نعیم بن حماد رَحْمَةُ اللَّهِ اویحی بن یحی رَحْمَةُ اللَّهِ کړی دی دوی ټولو دهم لا یعود هم معنی لفظ یعنې فلم یرفع یدیه الا مرة او یا ددې نور هم معنی الفاظ را نقل کړي دي، خپله امام دارقطنی فرمایي چې: وَسُئِلَ عَنْ حَدِيثِ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: أَلَا أُرِيكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَرَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَمْ يُعَدِّ. فَقَالَ (الدارقطنی): يَرْوِيهِ عَاصِمُ بْنُ كَلَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ. حَدَّثَ بِهِ الثَّوْرِيُّ عَنْهُ.

لَوْلَاهُ أَبُو بَكْرٍ النَّهْسَلِيُّ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ أَبِيهِ، وَعَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ. وكذلك رواه ابن إدريس، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ.

وَأَسَانَدُهُ صَحِيحٌ، وَفِيهِ لَفْظَةٌ لَيْسَتْ بِمَحْفُوظَةٍ، ذَكَرَهَا أَبُو حُدَيْفَةَ فِي حَدِيثِهِ، عَنِ الثَّوْرِيِّ، وَهِيَ قَوْلُهُ: "ثُمَّ لَمْ يُعَدِّ" (كتاب العلل الواردة ج ۵ ص ۱۷۱ تا ص ۱۷۳ طبع شارع عمير الرياض).

د سفيان ثوري رحمه الله توثيق او عدالت

۱- سفيان ثوري رَحْمَةُ اللَّهِ بخاري او د مسلم او د باقي سنن اربع وو اتفاقي راوي دی، په ده باندې اعتراض په ټوله بخاري او په مسلم باندې اعتراض دی، دده څخه په بخاري او په مسلم کې بې شميره روايات دي.

۲- علامه جزايري رحمه الله د علامه ابن حزم څخه د هغو مدلسينو فهرست را نقل کړی دی د کومو روايتونه چې د تدليس سره سره صحيح دي او د دوی تدليس د حديث په صحت باندې هيڅ اثر نه کوي فرمایي چې: وَهَذَا النَّوعُ مِنْهُ كَانَ جَلَّةَ أَصْحَابِ الْحَدِيثِ وَأَثَمَةَ الْمُسْلِمِينَ كَالْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ وَأَبِي إِسْحَاقَ السَّبْيَعِيِّ وَقَتَادَةَ بْنِ دَعَامَةَ وَغَيْرِهِمْ دِينَارٌ وَسَلِيمَانُ الْأَعْمَشُ وَأَبِي الزُّبَيْرِ وَسُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ وَسُفْيَانُ بْنُ عَيْنَةَ حَمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى. (توجيه النظر ص ۲۵۱). په دې مدلسينو کې ډېر جليل القدر محدثين او د مسلمانانو امامان داخل دي، لکه حسن بصری رحمه الله ابو اسحق السبيعي رحمه الله قتادة بن دعامة رحمه الله، عمرو بن دينار رحمه الله، سليمان الاعش رحمه الله، ابو الزبير رحمه الله سفيان ثوري رحمه الله او سفيان بن عيينه رحمه الله دي.

۳- حافظ صلاح الدين ابو سعيد العلائي رحمه الله امام حاكم رحمه الله ثخه د مدلسينو اقسام را نقل كړي دي، وگوره جامع التحصيل في احكام المراسيل ص ۹۹ په دې كې يې سفيان ثوري په قسم ثالث كې ذكر كړى دى، لکن بيا يې په همدې كتاب ص ۱۱۳ كې په طبقه ثانيه كې ذكر كړى دى (و ثانيها من احتمال الائمة تدليسه وخرجوا له في الصحيح، وان لم يصرح بالسماع وذلك اما لامامته او لقله تدليسه في جنب ماروى او لانه لا يدلس الا عن ثقة وذلك كالزهرى وسليمان الاعمش و ابراهيم النخعي واسماعيل بن ابى خالد وسليمان التيمي وحيد الطويل والحكم بن عتيبه ويحيى بن ابى كثير وابن جريج والثوري وابن عيينه الخ...

دوهمه طبقه هغه ده چې امامانو د حديثو د هغوى تدليس برداشت كړى دى او په صحيح بخاري يا مسلم كې يې ترينه روايات كړي دي اگر چې هغوى په سماع باندې تصريح نه ده كړى او د الوجه د امامت في الحديث د دوى ثخه او يا له وجې د كم والي د تدليس د هغوى ثخه په مقابله د رواياتو كې او يا د دې وجې ثخه چې هغوى د ثقاتو ثخه تدليس كوي، لكه زهرى سليمان الاعمش رحمهم الله، ابراهيم نخعي رحمهم الله، اسماعيل بن ابى خالد رحمهم الله، سليمان التيمي رحمهم الله، حميد الطويل رحمهم الله، حكم بن عتيبه رحمهم الله، يحيى بن ابى كثير رحمهم الله، ابن جريج رحمهم الله، سفيان ثوري رحمهم الله او سفيان بن عيينه رحمهم الله الخ. حافظ ابن حجر هم د مدلسينو په دوهمه طبقه كې ليكلي دي، طبقات المدلسين لابن حجر ص ۶۴، همدارنگه وگوره جزء منظوم في اسماء المدلسين لبديع الدين غير مقلد ص ۸۹ او سفيان الثوري پدې روايت كې متفرد هم ندى بلكې نوو ثقاتو يې متابعت تامه كړى دى، لكه:

۱- ابو بكر النهشلي، و رواه ابو بكر النهشلي عن عاصم بن كليب عن عبد الرحمن بن الاسود عن ابيه وعقلمة عن عبدالله بن مسعود كتاب العلل للدارقطني، سوال ۸۰۴)

۲- امام وكيع بن الجراح، حدثنا عبد الوارث بن سفيان قلا حدثنا قاسم بن اصبع قال حدثنا عبدالله بن احمد بن حنبل قال حدثني ابى قال حدثنا وكيع عن عاصم بن كليب، عن عبد الرحمن بن الاسود عن علقمة قال، قال ابن مسعود الخ (التمهيد لابن عبد البر ج ۴ ص ۱۸۹)

۴- مشهور غير مقلد عالم حافظ محمد گوندلوى فرمايي چې د مدلسينو طبقات، حافظ ابن حجر رحمه الله په طبقات المدلسين كې د دوي پنځه مراتب بيان كړي دي، اول د كومو ثخه چې ډير كم تدليس

درفع البدين مسئله

ثابت دی لکه یحی بن سعید الانصاری رحمه الله، دوهم: د کومو مدلسینو تدلیس چې د حدیثو امامانو برداشت کړی دی او په خپلو صحیحونو کې یې ترینه روایت بیان کړی دی ځکه چې ددوی مرویات ددوی د تدلیس په مقابله کې کم دي او فی نفسه امامان دي لکه سفیان ثوری رحمه الله او یا هغوی د ثقاتو څخه تدلیس کوي لکه سفیان ابن عیینه رحمه الله خیر الکلام ص ۴۷ طبع دوم).

۵- علامه سیوطی رحمه الله فرمایي چې: روى البیقى فى المدخل عن محمد بن رافع قلت لابی عامر کان الثوری یدلس؟ قال لا (تدزیب الراوی ج ۱ ص ۲۳۱)

محمد بن رافع فرمایي چې ما ابو عامر ته وویل چې ایا سفیان ثوری مدلس دی؟ هغه وفرمایل چې نه.

دلامذهبانو د بدترین منافقت یو مثال

کله چې سفیان ثوری د امین بالجهر په سند کې راشي او په عن سره روایت وکړي: سفیان الثوری عن سلمة بن كهيل عن حجر بن عنبس الخ نو بالکل صحیح ورته وایي وگوره ابکار المنن ص ۱۹۸) د غیر مقلد مبارکپوری کتاب، متعصب لا مذهب زبیر علی زئی لیکي چې ابن حجر په التلخیص الحبیج ج ۱ ص ۲۳۶ او امام دارقطنی ج ۱ ص ۳۳۴ کې دې حدیث ته صحیح ویلي دي نماز نبوی ص ۱۹۳ حاشیه او هدیه المسلمین ص ۳۴ همدا رنگه یو بل سخت متعصب لا مذهب یحی گوندلوي د سفیان ثوری رحمه الله په باره کې لیکي چې: سفیان الثوری، الامام المشهور، الفقیه، العابد، الحافظ، الکبیر، وصفه النسائی و غیره بالتدلیس وقال البخاری ما اقل تدلیسه. امین بالجهر ص ۲۵ همدا رنگه مخکې لیکي چې هر انصاف پند کړی ضروری ہے کہ اسے معلوم ہو کہ امام بخاری کا اپنے صحیح سے کسے راوی کی روایت کو بیان کرنا اس کے عدالت صحت، ضبط اور عدم غفلت کا تقاضا کرتا ہے یہ بات ان راویو کی باری می ہے جن کی روایت دواصول می لکھا ہے [امین بالجهر ص ۳۱].

یو بل گستاخ متعصب لا مذهب نیاز محمد کو نړۍ مشهور په امین الله پشاوري د امین بالجهر په مسئله کې د سفیان ثوری رحمه الله سخت صفت کړی دی او په پوره دوه مخونو کې یې دولس حوالې دده د ثقه والي له پاره را نقل کړي دي هغه دولس حوالې چې امین الله لیکلي دي په لاندې ډول دي:

(۱) امام ابن عیینه فرمائي (ما بالاعراق احد یحفظ الحدیث الاسفیان)

ترجمہ: پہ عراق کی دسفیان نہ علاوہ بل ہیثوک ہم د احادیثو حافظ نہ شتہ. (شرح علل الترمذی،

ص ۱۲۵)

(۲) امام احمد بن حنبل فرمائی: (سفیان احفظ للاسناد واسماء الرجال من شعبه وبقول سفیان اخذ).

ترجمہ: دشعبہ پہ نسبت سفیان ڀیر زیات بنہ یاد ونکی دی دسند ونود سفیان خبرہ اخلم.

(۳) اسحق بن ہانی فرمائی: مادامام احمد نہ تپوس وکړوچې کہ چیرې پہ یو حدیث کی دسفیان

اوشعبہ اختلاف راشی نود چاہ حدیث بہ عمل کولې شي؟ نو امام احمد جواب ورکړو دسفیان پہ حدیث

بہ عمل کوم. (شرح علل الترمذی، ص ۱۲۵)

(۴) امام یحییٰ بن سعید فرمائی: مارایت احدا احفظ من سفیان ثم شعبه ثم هشیم و ذکر شعبه

وسفیان، فقال سفیان اقل خطاء لانه يرجع الي كتاب وقال سفیان اثبت من شعبه واعلم بالرجال.

ترجمہ: مادسفیان نہ غت حافظ بل ثوک نہ دی لیدلې دهغه وروستہ بیا شعبہ دهغه نہ وروستہ

دهشیم درجہ ده. سفیان ډیره کمہ غلطی کوي حکہ هغه بہ خپل کتاب تہ رجوع کولہ دغه شان سفیان

دشعبہ نہ زیات قوي او عالم الرجال وو. [شرح علل الترمذی، ص ۱۲۵].

(۵) امام ابن معین رحمہ اللہ فرمائی: اذا خالف شعبه وسفیان فالقول قول سفیان.

ترجمہ: کلہ چې شعبہ دسفیان خلاف وکړي نو خبرہ بہ دسفیان معتبرہ وي. (نصب الراية، ۱/۳۶۹)

(۶) دامام صالح جزره تحقیق: (سفیان احفظ من شعبه).

ترجمہ: سفیان دشعبہ نہ زیات حافظ دی. (تذکرۃ الحفاظ، ص ۲۰۶).

(۷) دامام ابوداود رحمہ اللہ رایہ: وليس یختلف سفیان وشعبه في شي الا ينظر به سفیان وخالفه

في اکثر من خمسين حديثا القول فيها قول سفیان.

ترجمہ: پہ ہیث خیز کی دسفیان اوشعبہ اختلاف ندې راغلی مگر چې سفیان ورباندې کامیاب

شوی دی او امام شعبہ پہ پنخوسو حدیثونو کی دسفیان نہ خلاف کړی دی چې پہ هغې کی خبرہ دسفیان

معتبرہ ده. (سیراعام النبلاء، ج ۷/۲۴۰) وشرح علل الترمذی ص ۱۲۵.

(۸) امام ابو ذرعه فرمائی: كان الثوري احفظ من شعبه في اسناد الحديث ومثنته. (مقدمة

الجرح والتعديل، ص ۶۶).

(۹) دامام ابو حاتم رحمه الله فيصله : هوا حفظ من شعبه واذا اختلف شعبه والثوري فالثوري .

(مقدمة الجرح والتعديل ، ص ۶۶)

(۱۰) دامام ابن حجر محققانه تبصره : هو اتقن واحفظ من شعبه . (فتح الباری ، ج ۹/۶۶۸) .

(۱۱) دامام شعبه خپله فيصله دسفيان په حق کې سفيان مانه زيات حافظ او يادونکی د حديثو دی .

(تذکر الحفاظ) .

(۱۲) دامام ابو حنيفه رحمه الله فيصله : لو كان سفيان الثوري في التابعين لكان فيهم له شان فقال

يا ابا حنيفة ما يقول في الاخذ عن الثوري ؟ فقال اكتب عنه فانه ثقة ما خلا احاديث ابي اسحاق عن

الحارث وحديث جابر الجعفي . ترجمه : كه چيرې سفيان ثوري په تابعينو کې وي نو دده به په هغوی کې .

د يرغت مقام وو ، بيا دامام ابو حنيفه نه تپوس وشو چې دسفيان ثوري نه روايت نقل كول څنگه دي ؟ نو امام

ابو حنيفه ورته وفرمايل : دسفيان نه احاديث ليكه څكه هغه ثقده دی البته كله چې هغه داسحق روايت

د حارث نه نقل كوي ياد جابر جعفي نه نقل كوي نو هغه مه ليكه . [دلايل النبوه للامام لبيهقي ، ج ۱/۴۵]

(ددې دواړونه دروايت نه ليكلو وجه داده چې دادواړه رافضي او كذاب وو) (امين الفتاوى ، ج ۱ -

۲۷۸) او چې كله همدا سفيان ثوري رحمه الله ترك درفع الیدین په دې حديث کې راغلو نو ټولو

مذهبانو پرې سخت اعتراضونه وكړه د عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه ددې حديث په سند باندې

امين الله بحث كوي او په سفيان ثوري رحمه الله باندې لاندې اعتراضونه كوي .

سفيان ثوري مدلس دی اولاندې علماء وو ورته مدلس ويلي دي (عبدالله بن مبارك تهذيب

السنن ، ۴/۱۰۲/ يحيى بن سعيد القطان تهذيب السنن ، ۱۱ - ۱۹۲/ الامام البخاري العلل الكبير للترمذ

ي ۲ - ۹۶۶/ والتمهيد ، ۱ - ۳۴/ يحيى بن معين الكفاية الخطيب/ ۳۶۱/ ابو محمود المقدسي قصيدة في

المدلسين دويم شعر، ص ۴۷/ ابن التركماني الجوهر النقي ، ۸ - ۲۶۲/ ماهنامه اهلحديث شماره ۱۲ ص

۳۸ ابن حجر طبقات المدلسين ، ص ۳۲ تقريب ص ۱۹۷) .

امام ذهبي فرمائي انه كان يدلس عن الضعفاء ميزان الاعتدال ، ص ۱۶۹ - ج ۲ كان يحدث عن

الضعفاء سير اعلام النبلاء ، ۷/ ۲۷۴) وربما يدلس عن الضعفاء سير اعلام النبلاء ، ۷ - ۲۴۲/ الحق

الصريح ، ج ۴ ص ۸۶) بحث رفع الیدین دامين الله كتاب .

دعبدالله بن المبارك رَحْمَةُ اللَّهِ دَقُولُ تَحْقِيقُ

دا حدیث صحیح هم دی اودا خنافو د مسلک لپاره صریح هم دی ځکه چې په دې، حدیث کې حصر درفع الیدین دی په تکبیر تحریمه کې او حصر (مایو جد فیه ولایو جد فی غیره) ته وایي نو د تکبیر تحریمه په وخت کې رسول الله ﷺ رفع الیدین کړي دي (دا شو مایو جد فیه) او نور یې دلمانځه په داخل کې ندی کړی (دایي شو لایو جد فی غیره)، لکن بعضو پرې یو څو اعتراضونه کړي دي، یو اعتراض یې دا هم کړی دی چې امام ترمذی د عبدالله بن مبارک رحمه الله قول نقل کړی دی چې:

(قد ثبت حدیث من یرفع، وذكر حدیث الزهري عن سالم عن ابيه، ولم يثبت حدیث ابن مسعود ﷺ ان النبي ﷺ لم یرفع الا في اول مرة) (ترمذی ج ۱ ص ۵۸ باب رفع الیدین عند الركوع) یعنی درفع الیدین حدیث ثابت دی اود حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ حدیث ندی ثابت چې رسول الله ﷺ رفع الیدین ندی کړي مگر په اول ځل کې یې کړيدي.

دا اعتراض زموږ د زمانې لامل مذهبه امین الله پشاورې په الحق الصریح / ج ۴ / ص ۸۴ ص ۸۵ کې او زییر علی زئی دیو بل لامل مذهبه د کتاب تحفه الاحوذی ج ۱ ص ۲۲۰ څخه رانقل کړی دی اود شلو کسانو حوالې یې رانقل کړی دی او ځان یې په شرک تقلیدي کې غورزولې دی، لکن مشهور متل دی چې سل پاپړیو لوړ. په یو خنفي جواب به ددوي ټول پاپړزه زړه شي ان شاء الله.

جواب: د لامل مذهبانو ددې اعتراض درانقلولو او په دې حدیث باندې د چسپانولو څخه د لمر په شان دا خبره ظاهريزې چې کوم حدیث ددوي درایې څخه مخالف وي که څه هم هغه یقیني صحیح حدیث وي، اود جلیل القدر و صحابه و ورضی الله عنهم، تابعین و رحمهم الله او تبع تابعین و رحمهم الله څخه ثابت وي بیایې هم شاته غورزوي، اعراض ترینه کوي، بې ځایه تاویلات په کې کوي، د حقایقو څخه سترگې پټوي، اود دې صحیح حدیث سره داسې دشمني کوي لکه هندویې چې د کلمې سره کوي اود دې صحیح حدیث اوریدل ورباندې داسې بدلگيږي لکه په هندو باندې چې کلمه بده لگيږي.

حاصل د جواب: د ترک درفع الیدین په باره کې د عبدالله بن مسعود ﷺ څخه دوه حدیثونه روایت شوي دي، یو قولې دی یعنې د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په قول سره پکې د رسول الله صلی الله

عليه وسلم دترك رفع الیدین حکایت شوی دی او بل فعلى دی یعنی عبد الله بن مسعود رضی الله عنه په فعل سر په کې دنبی ﷺ دترك درفع الیدین نقشه وړاندې کړې.

داول قولې حدیث الفاظ: أن النبي ﷺ لم يرفع الا في اول مرة. [تعليقات اثار السنن ص ۸۰۴ /
دا امام ترمذي د عبد الله بن المبارك څخه تعلیقا او امام طحاوي رقم ۱۳۱۶، باب التکبیر للركوع
والتکبیر للسجود والرفع من الركوع مسنداً ذکر کړی دی.

د دوهم فعلي حدیث الفاظ: (الا اصلي بكم صلوة رسول الله ﷺ فصلي فلم يرفع يديه الا في
اول مرة) (مسند احمد، ج ۱ ص ۳۸۸ ص ۴۴۲) (ترمذي، ج ۱ ص ۵۸) (نسائي، ج ۱ ص ۱۶۱)
ابنوداود، ج ۱ ص ۱۰۹) (جامع المسانيد، ج ۱ ص ۳۵۲، ص ۳۵۳ / مسند امام اعظم ص ۵۰ ص
۱۲۱ / معارف السنن، ج ۱ ص ۱۲۱).

د عبد الله بن مبارك رحمه الله په قول کې داو ل حدیث په الفاظو تصریح ده، نو دده اعتراض داو ل حدیث په
باره کې دی، د دوهم حدیث په باره کې نه دی ځکه چې دوهم حدیث خپله د عبد الله بن مبارك رحمه الله څخه
روایت شوی دی.

(أَخْبَرَنَا سُوَيْدُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: أُنْبَأُنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ،
عَنْ عُلُقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فَقَامَ فَرَقَعَ يَدَيْهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ لَمْ
يُعِدْ» (نسائي ج ۱ ص ۱۵۸) باب ترك ذلك).

دوهم جواب: د دې اعتراض راوي د عبد الله بن مبارك پخوانی شاگرد سفيان بن عبد الملك
المروزي دی من کبار اصحاب ابن المبارك تقريظ التهذيب لان بحجر ص ۲۷۸، او بيا د عبد الله بن
المبارك په اخري شاگردانو کې سويد بن نصر المروزي همدا حدیث د عبد الله بن المبارك څخه بلا
اعتراضه را نقلوي کما مر بحواله النسائي چې دا درجوع دليل دی.

دریم جواب: د طحاوي د قولې روایت په باره کې هم دا اعتراض صحیح نه دی، ځکه چې د
طحاوي د قولې روایت سند صحیح دی او ددغو اعتراضونو سند نه دی صحیح.

په ترمذي کې د دې اعتراض سند داسې دی چې: حدثنا بذلك احمد بن عبدة الاملى حدثنا وهب
بن زمة حدثنا سفيان بن عبد الملك عن عبد الله بن المبارك. په دې سند کې د امام ترمذي د استاد

درفع الیدين مسئله

عبدۃ الاملی حالات نه دي معلوم تردې پورې چې دده د ولادت او دوفات تاریخ هم نه دی معلوم غالباً چې په دریمه صدی کې به تېر شوی وي د دریمې صدی هیچا هم دده توثیق او تعریف نه دی کړی تر اتمې صدی پورې یې چا تعریف نه دی کړی یواځې علامه ذهبي ورته صدوق ویلي دي. [تهذيب/ج ۱/ص ۵۹/کاشف ج ۱/ص ۲۳].

او صدق ثقه والي لره مستلزم نه دی، کله راوي صدوق وي خو بیا یې هم روایت ضعیف وي. امام ابو حاتم د حماد بن ابی سلیمان په باره کې فرمایي چې: (صدوق لایحتج به) [التعلیق المغنی/ج ۳/ص ۳۶۹].

په بییهقی ج ۲ ص ۷۹ کې ددې اعتراض سند داسې دی چې حدثنا عبد الله بن محمود حدثنا عبد الکريم بن عبد الله عن وهب بن زمعة حدثنا سفيان بن عبد الملك عن عبد الله بن المبارك. په دې سند کې عبد الکريم مجهول دی او د عبد الله بن مبارک څخه ترک د رفع الیدين په داسې سند باندې ثابت دی چې په صحت یې هیڅ اعتراض نشته سند داسې دی چې: اخبرنا سويد بن نصر حدثنا عبد الله ابن المبارك عن سفيان عن عاصم بن كليب عن عبد الرحمن بن الاسود عن علقمة عن عبد الله.

۲- په اعتراض کې الفاظ دلم یثبت ذکر شويدي او حافظ بن حجر رحمه الله فرمایي چې نفی د ثبوت ضعف لره نه دی مستلزم ځکه چې د نفی د ثبوت څخه کله نفی د صحت مراد وي او نفی د صحت نفی د حسن نه راوړي. لا يلزم من نفی الثبوت ثبوت الضعف لاحتمال ان يراد بالثبوت الصحة فلا ينفی الحسن. (نتایج الافکار بحواله نور العین ص ۵۳ وراحة العین ص ۱۷۳).

(۳) امام ترمذی چې د عبد الله بن مبارک دا قول را نقل کړی دی، نو ددې قول څخه وروسته یې په مستقل سند سره د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه دوهم خدیث را نقل کړی دی، او ددې دوهم حدیث په باره کې یې خپله فیصله داسې لیکلي ده. (قال ابو عیسی حدیث ابن مسعود حدیث حسن). یعنې د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه حدیث حسن دی، لوی ظاهري عالم ابن حزم په المحلی کې ورته صحیح ویلي دي. (المحلی کتاب الصلوة حکم رفع الیدين ج ۳ ص ۴ دارالکتب العلمیة) دنورزیات تفصیل لپاره (معارف السنن، ج ۲ ص ۸۳) وگورئ.

خلورم جواب: که دا اعتراض ددې فعلي حدیث په باره کې شي نو بیا هم د حدیث صحت ته هیڅ نقصان نه رسوي، ځکه چې دا جرحه غیر مفسره او غیر مبین السبب ده او دمحدثینو د اصولو مطابق داسې جرحه د قبلولو قابله نه وي، لایقبل الجرح الا مفسرا، الکفاية فی علم الروایة للخطیب ص

(۱۰) اذا كان الجرح غير مفسر السبب فانه لا يعمل به، صيانة صحيح مسلم لابن الصلاح ص ۹۶، (لأيقال إن الجرح مقدم على التعديل لأن ذلك فيما إذا كان الجرح ثابتاً مقسراً السبب ولا أقل لا يقبل الجرح إذا لم يكن كذلك) (توجيه النظر الى اصول الاثر لطاهر الجزائري ج ۲ ص ۵۰۰)

لامذهبانو مزيد شبهات:

لومړی اعتراض: لامذهبان دا اعتراض کوي چې ددې حديث په سند کې يوراوي عاصم بن کليب ی. لامذهبانو ليکلي دي چې عاصم بن کليب ضعیف دی، زمونږ د زمانې لامذهبه امين الله پشاورى هم ليکلي دي په الحق الصريح، ج ۴ ص ۹۵) کې.

اول جواب: (۱) عاصم بن کليب رضي الله عنه ته امام نسائي ثقہ ويلي دی او امام ابوداود ورته افضل اهل لکونه يعنې دکوفی دټولو محدثينو څخه بهترو ويلي دی. (تهذيب التهذيب، ج ۵ ص ۵۶).

(۲) امام ترمذی دده احاديثو ته حسن ويلي دي. (ترمذی، ج ۱ ص ۵۹ و ص ۲۱۰).

(۳) امام بخاری رحمه الله دعاصم بن کليب تعليق ذکر کړی دی او دده تعليق ته يې اصح يعنې پر صحيح ويلي دی. [بخاری، ج ۲ ص ۸۶۸ / باب لبس القيس]

(۴) دمسلم شريف په، ج ۲ ص ۱۹۷ و ص ۳۵۰ / و ص ۴۱۴ / کې دعاصم بن کليب رضي الله عنه احاديث دي او په بخاری / ج ۲ ص ۸۶۸ کې هم دي نو ايا دا د بلعم بن باعور په خبره باندې سپاره لامذهبان ددې احاديثو ضعیف والي اعلان هم کوي او که نه؟ که کوي يې نو بيا به بخاري او مسلم څرنگه اصح الکتب شي؟

دوهم جواب: همدغه لامذهبانو چې درفع الیدین د ثابتولو لپاره کومې رسالې ليکلي دي:

پدې ټولو رسالو کې درفع الیدین د ثابتولو لپاره د حضرت وائيل رضي الله عنه حديث دا بود او د شريف په حواله باندې پيش کوي، حالانکه ددې حديث په سند کې هم عاصم بن کليب رضي الله عنه شته هلته څرنگه لامذهبان دده حديث دسترگو تورگرزوي؟

درفع الیدین په حديث کې چې قوي دی نو د ترک درفع الیدین د حديث دييانونو په وخت کې يې څرنگه ماغذه دلاسه ورکړل؟ دوي چې په سينه باندې دلاسونو د تړلو لپاره کوم روايت دابن خزيمه پ حواله باندې پيش کوي په هغې کې هم راوي عاصم بن کليب دی نو وضع الیدین علی الصدر او داميز بالجهر په باره کې هم دده د احاديثو څخه استدلال کوي، نو څرنگه هلته قوي او دلته ضعیف شو؟

درېم جواب: د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه دا حديث په ډيرو طريقو روايت شوی دی:

در رفع الیدین مسئله

(۱) یوه هغه طریقه ده چې په هغې کې دامام ابو حنیفه او امام اوزاعی د مناظري ذکر دی، په هغې طریقه کې نه عاصم شته، نه سفیان، اونه وکیع رحمهم الله بلکه د حماد عن ابراهیم عن علقمه په طریقه روایت شوی دی او سند یې بالکل سلسله الذهب ده.

(۲) بله طریقه: د عاصم بن کلیب رضی الله عنه طریقه ده په دې طریقه باندې د لامذهبانو سره هیڅ معقول اعتراض نه شته صرف د یوڅو کسانو بې دلیلې اقوال رانقلوي، لامذهبان د بل چاپې دلیلې خبرې منلو ته تقلید او شرک وائي او دلته بیا پخپله په راویانو باندې د اعتراض لپاره د یوڅو کسانو بې دلیلې خبرې رانقلوي او د ځان لپاره تقلید او شرک روا کوي.

(۳) د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه د حدیث بله طریقه د ابراهیم نخعي والاده چې دهغې څخه د ترک درنم الیدین تواتر ثابتېږي.

(۴) د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه د حدیث بله طریقه د حضرت محمد بن جابر رضی الله عنه طریقه ده. چې د ۴۷، شمارې لاندې یې تحقیق را روان دی، نو د لامذهبانو څخه خپلو مشرانو د اړهت غوايان جوړ کړي دي، سترگو ته یې داسې پوښونه وراچولې دي چې د خپلو شیطان صفت مشرانو د ورښودل شوی لارې څخه ورته نور هیڅ نه ښکاري.

غیر مقلدین د حدیث په دې طریقه دا اعتراض کوي چې محمد بن جابر ضعیفه دی، لکن دا اعتراض صحیح نه دی د محمد بن جابر حافظه په ځوانۍ کې قوي وه په بوډوالي کې روڼد شو او حافظه یې خرابه شوه، او د بوډوالي احادیث یې یقینا چې ضعیف دي، لکن دده دا حدیث د ځوانۍ د زمانې روایت دی، ځکه چې ددې حدیث په سند کې دده څخه روایت کونکی اسحاق بن اسرائیل دی اسحاق بن اسرائیل محمد بن جابر ته ډیر فضیلت ورکوي او همدارنگه د محمد بن جابر رضی الله عنه څخه لوی لوی محدثین روایتونه کوي لکه ابن عون، سفیان ثوری، شعبه، او ابن عیینه او ددوي په شان نور لوی لوی محدثین (نصب الزایه، ج ۱ ص ۳۹۷) التعلیق الصبیح، ج ۱ ص ۴۷۳ حافظ ورته صدوق ویلی دی او د مسلم راوي دې ورجحه ابو حاتم علي ابن لهیعه وهوقد روی له البخاري والنسائي ولم یصرحاً باسمه فما ظنک بمحمد التعلیق الصبیح، ج ۱ ص ۴۷۳)

۲- اعتراض: اعتراض د اکیرې چې په دې حدیث کې د عاصم بن کلیب څخه په روایت کولو کې

سفیان او د سفیان څخه په روایت کولو کې وکیع متفرد دی.

اول جواب : دسفیان څخه دوکیع دتفرداعتراض دلاعلمی نتیجه ده ځکه چې دده متابعات پیرویات دي لکه څرنګه چې په نسائي کې عبدالله بن مبارک دده متابعت کړی دی. (نسائي، ج ۱ ص ۱۵۸ باب ترک ذلک). او په ابوداود شریف کې حضرت معاویه، حضرت خالد بن عمرو، حضرت ابو حذیفه اونورو پیرو دده متابعت کړی دی. (ابوداود، ج ۱ ص ۱۰۹) باب من لم یذکر الرفع عند الركوع.

دوهم جواب : دامام ابو حنیفه رحمه الله په طریقه کې څو نه سفیان شته اونه وکیع.

دریم جواب : که و منو چې دسفیان رحمه الله څخه په روایت کولو کې وکیع متفرد دی، نو دا دواړه خرقه راویان دي او که دسفیان او دوکیع په شان د حدیثو دامامانو تفردات هم رد شي نو په دنیا کې به ډیر چا تفرد دقبلو لو قابل نه شي.

ډیر تعجب خبره داده چې کله سفیان ثوري دامین بالجهر په روایتونو کې راشي نو بیا ورته احفظ الناس وائي او چې کله په هغې روایاتو کې راشي چې ددوی درائی څخه مخالف وي نو بیا ورته انسی الناس وائي.

۳- اعتراض : اعتراض داشوی دی چې د عبد الرحمن بن الاسود رضی الله عنه دسماع د علقمه رضی الله عنه څخه ثابته نه ده.

جواب : عبد الرحمن بن الاسود رضی الله عنه دابراهيم نخعي رضی الله عنه معاصر دی، او دابراهيم نخعي رضی الله عنه سماع د علقمه رضی الله عنه څخه ثابته ده لهذا عبد الرحمن بن الاسود رضی الله عنه هم د علقمه رضی الله عنه معاصر شو او دامام مسلم رضی الله عنه په نیز د حدیث د صحت لپاره نفس معاصرت کافي دی، نو دا حدیث دامام مسلم په شرط صحیح دی امام ابو حنیفه رضی الله عنه دا حدیث د عبد الرحمن بن الاسود رضی الله عنه په ځای دابراهيم نخعي رضی الله عنه څخه روایت کړی دی او د علقمه رضی الله عنه څخه دده سماع د شک څخه بالاتره ده.

۴- اعتراض : په اخر کې ابوبکر بن اسحق الشافعي داعتراض په ډول دا ویلي دي چې عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه ته درفع الیدین په مسئله کې معلومات نه وو او یا ترینه سهوه شویده، لکه څرنګه چې دتطبيق الركوع نسخه ورته نه وه معلومه. دا اعتراض دلامذهبه په هر رساله کې رانقل شوی دی او ډیر فخر پرې کوي

لامذهبه نیاز محمد په خپل رافضیت کې دنورو لامذهبو څخه مخکې لاړ او وی ویل چې دا بن مسعود څخه نور هم ډیر مسایل هیر شوي وو او پخه اعتراضه یې پرې کړی دي. (الحق الصریح ج ۴ ص ۸۸).

الجواب: دنیا ز محمد عرف امین الله پشاور دی بې ادبه اعتراض بې خایه والې دومره ښکاره دی چې جواب ته یې ضرورت نه شته ځکه چې عبد الله بن مسعود څخه ته د دې نسبت د معترض شیعو توب اورافضیت را ښکاره کوي.

(۱) رسول الله ﷺ د قران په پوهانو کې عبد الله بن مسعود څخه اول نمبر گرځولې دی. [مشکوٰۃ ج ۱۲ ۵۷۴/بخاری ج ۱ ص ۵۳۱/مسلم ج ۲ ص ۲۹۳]. لکن در مذهبانو د دې بې ادبه اعتراض څخه معلومېږي چې دوی عبد الله بن مسعود څخه ته د قران څخه منکرواتي.

(۲) رسول الله ﷺ فرمائي چې: زه خپل امت ته هغه څه خوښوم چې عبد الله بن مسعود څخه یې ورته خوښوي. (مجمع الزوائد، ج ۲ ص ۲۹۰/مستدرک، ج ۳ ص ۳۱۹ والاستیعاب ج ۱ ص ۳۵۹). لکن لامذهبان د عبد الله بن مسعود څخه بیان کړی لمنوخ هم نه خوښوي.

رسول الله ﷺ فرمائي چې: د حضرت عبد الله بن مسعود څخه په عهد باندې کلکې منگولې ولگوي. (ترمذی، ج ۲ ص ۲۲۱). لکن غیر مقلدین وائي چې دده احادیث مه منه ځکه چې ده ته په مسائلو کې معلومات نه وو لکه د تطبیق الركوع په نسخه کې چې ورته معلومات نه وو.

(۴) الناطق بالحق والصواب حضرت عمر بن الخطاب څخه فرمائي چې حضرت عبد الله بن مسعود څخه د علم مکمله خزانه ده. [تذکره الحفاظ، ج ۱ ص ۱۴/بغداد، ج ۱ ص ۱۴۷/همدازنگه رسول الله ﷺ هیڅکله دده څخه حجاب ندی کړی، مسلم ج ۲ ص ۲۹۳].

لکن لامذهبان وایي چې حضرت عبد الله بن مسعود څخه ته نه د قران علم وواو نه د حدیث

(۵) زه د دې لامذهبو څخه پوښتنه کووم چې ستاسو د نسیان څخه څه شي مراد دی؟ که محض نسیان مو مراد وي نو بیا خود ټول دین څخه منکر شي ځکه چې نسیان خود رسول الله ﷺ څخه هم کیدلو، رسول الله ﷺ فرمائي چې (انما انا بشر انسی کما تنسون، مشکوٰۃ ج ۱ ص ۹۲) او که د بعضي احادیثو او د مسایلو څخه لاعلمي مو مراد وي، نو بیا خود اعتراض یواځې په ابن مسعود څخه ولې کوي؟

ځکه چې ددې تصور څخه خو هیڅوک هم خلاص ندي، درفع الیدین مرکزي راوي حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما هم دمسح علی الخفین په باره کې اظهار دلا علمی کړی وو.

حافظ ابن حجر فرمائي چې (لان ابن عمر رضی اللہ عنہ انکر المسح علی الخفین مع قدیم صحبتہ و کثرة روايته اه) فتح الباری ج ۱ ص ۲۴۵/ طبع مصر و کذا فی الموطا ص ۱۲]. همدارنگه حضرت ابو بکر صدیق در اثنا د جدی او حضرت عمر رضی اللہ عنہ د طاعون د حکم په باره کې اظهار دلا علمی کړی وو، همدارنگه د حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنه څخه تطبیق فی الركوع هیر شوی نه وو، بلکې دده په نيز دا هم جایز وو، لکه څرنگه چې حضرت علی رضی اللہ عنه په زنگونو باندې د لاسونو کینودلو او تطبیق دواړو ته جایز ويلي. [مصنف ابن ابی شیبة رقم ۲۵۵۳، اسناد حسن/ فتح الباری ج ۲/ ص ۲۲۷ طبع قدیم].

علامه انور شاه کشمیري رحمۃ اللہ علیہ فرمائي چې: حضرت علي رضی اللہ عنه څخه د تطبیق نقل، پر پخوانی نقل دی ځکه چې، دا تر حضرت سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ پورې ورسیدو نو کیدای شي چې داده د کونډې د ولایت زمانه وه چې سنه ۱۷ هج څخه تر سنه ۲۱ هج پورې وه. [وگوره فتح الباری د تصبیق بحث] د زیات تفصیل لپاره وگوره. [نیل الفرقین ص ۸۵ و ص ۸۶/ اثار السنن ص ۱۵۲/ و ص ۱۵۳/ فتح الملهم ج ۳/ ص ۳۰۹ تا ص ۳۱۶/ اعلاء السنن ج ۳/ ص ۵۷ تا ۶۱].

الحاصل: لا مذہب ته چیلینچ دی چې که په دې حدیث یې یو مفسر اعتراض وکړ او ثابت یې کړو نو یو لکهه دیناره انعام دي واخلې او که نه د حدیث او د صحابه ووسره د دشمنۍ څخه دی توبه او باسي.

د امام ابو حاتم د قول تحقیق

فانقیل: امام ابو حاتم رحمۃ اللہ علیہ فرمائي چې دا حدیث خطا دی، داسې ویل کیږي چې د سفیان ثوري رحمه الله څخه په دې اختصار کې وهم شوی دی، ځکه چې یو جماعت دا حدیث د عاصم بن کلب څخه په داسې الفاظو روایت کړی دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم لمونځ شروع کړو او لاسونه یې اوچت کړل، بیا یې رکوع وکړه او تطبیق یې وکړو او خپل دواړه لاسونه یې د زنگونو په منځ کې کینودل کوم بل محدث د سفیان ثوري والا الفاظ نه دي ذکر کړي (علل الحديث ج ۱ ص ۹۶ بحواله نور العینین علی زئی ص ۱۳۱).

قلنا : ۱- په اعتراض کې چې کوم حدیث ذکر شوی دی هغه جدا دی او مونږ چې د کوم حدیث څخه استدلال دی هغه جدا دی، ځکه چې په دې حدیث کې داسې دي چې رسول الله ﷺ لمونځ شروع کړو انځ نو دلته خپله رسول الله ﷺ دریدلی دی او صحابه کرامو ته یې د لمونځ نقشه بیان کړه.

او زموږ استدلال چې د کوم حدیث څخه دی هلته عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه دریدلی دی او خپلو شاگردانو ته یې د نبوي لمونځ نقشه بیان کړې ده، نو دا د سفیان ثوري رحمه الله وهم نه دی، بلکې د امام ابو حاتم وهم دی، چې د دواړو حدیثونو څخه یې یو جوړ کړی دی (نور الصباح ج ۱ ص ۱۰۹ او ص ۱۱۰).

۲- د معترض دا خبره بالکل غلطه ده چې یو جماعت د عاصم بن کلب رحمه الله څخه د تطبیق والا روایت بیان کړی دی، لکه څرنګه چې په اعتراض کې ذکر شو ځکه چې دا روایت یو جماعت نه بلکې صرف او صرف عبد الله ابن ادریس بیان کړی دی لهدا د ابو حاتم رحمه الله جرحه مردوده ده (نور الصباح ج ۲ ص ۳۳۵).

۳- لا مذهبیان د امین بالجهر په حدیث کې سفیان الثوري ته احفظ الناس وایي او دلته د رفع الیدین په مسئله کې ورته وهمي وایي.

۴- لا مذهبیان د امین بالجهر په مسئله کې د امیر المؤمنین فی الحدیث امام شعبه رحمه الله په مقابله کې سفیان الثوري رحمه الله ته احفظ الناس وایي او اعتماد ورباندې کوي لکن د رفع الیدین په مسئله کې د عبد الله ابن ادریس په مقابله کې ورته انسی الناس وایي حالانکې ابن ادریس نه امام دی، نه حافظ دی او نه حجة دی او په حقیقت د سفیان ثوري رحمه الله او د عبد الله ابن ادریس رحمه الله په روایتونو کې هیڅ تعارض نشته ځکه چې د سفیان ثوري رحمه الله روایت د رفع الیدین سره تعلق لري او د عبد الله بن ادریس روایت د تطبیق فی الركوع سره تعلق لري.

۶- ابن حزم الظاهري رحمه الله فرمایي چې که څوک دا وایي چې په دې حدیث کې سفیان ثوري رحمه الله خطا شوی دی ځکه چې زهير بن معاوية دده مخالفت کړی دی نو موږ دې شخص ته خطا کار وایو چې بلا دلیله یې سفیان ثوري رحمه الله ته د خطایي نسبت کړی دی ځکه چې سفیان ثوري رحمه الله د زهير بن معاوية څخه غټ حافظ دی. (محلی ج ۱ ص ۸۷ محلی ج ۲ ص ۲۲۱ بتحشیه احمد شاکر).

د ابن حبان رحمه الله د قول تحقيق

فان قيل : حافظ ابن حجر رحمه الله عليه فرمايي چې ابن حبان رحمه الله عليه په كتاب الصلوة كې فرمايلي دي چې داروايت په حقيقت كې د ټولو څخه زيات ضعيف دى ځكه چې په دې كې علتونه دي . نورالعينين زبير علي زئي صفحه ۱۳۱ .

قلنا : د دنيا په هيڅ كتاب خانه كې د ابن حبان رحمه الله عليه د كتاب الصلوة په نوم باندې كتاب نشته دا د ابن حجر رحمه الله عليه وهم دى كه نه څوك دې په دې نوم باندې كتاب ثابت كړي نور الصباح (ج) ۲ صفحه ۳۳۶ .

(۲) د امام ابن حبان رحمه الله عليه دې جر چې ته ځكه اعتبار نشته چې د حضرت عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه حديث په ډيرو سندونو باندې روايت شوى دى اوس دانه ده معلومه چې د حضرت ابن حبان رحمه الله عليه اعتراض په كوم سند باندې دى ؟

(۳) علامه شبير احمد العثماني رحمه الله عليه فرمايي چې مونږ ته دهغو علتونو هيڅ پته ونه لگيده كوم چې په اعتراض كې ذكر شوي دي نو كيدى شي چې علت داوى چې دا حديث د ابن حجر رحمه الله عليه د مذهب څخه مخالف دى ، فتح الملهم (ج) ۳ صفحه ۳۱۳ طبع مكتبه دارالعلوم كراچي .

د امام ابوداود رحمه الله عليه طرف ته د منسوب عبارت تحقيق

متعصب لا مذهب زبير علي زئي ليكي چې امام ابوداود رحمه الله عليه په رقم (۷۴۸) طبع دار السلام فرمايلي دي چې : هذا حديث مختصر من حديث طويل وليس هو بصحيح على هذا اللفظ (نورالعينين صفحه ۱۳۱ و صفحه ۱۳۲ .

جواب : (۱) د عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه دا حديث ابوداود ، ترمذی ، نسايی ، انورودير محدثينو ذكر كړى دى او عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه د دې نبوى صلى الله عليه وسلم لمونځ نقشه په هغه كوفه كې بيان كړى وه چې په هغې كې په زرگونو صحابه رضی الله عنهم او تابعين رحمه الله عليه اوسيدل او هيچا هم ورباندې اعتراض ونه كړو نو عملي تو اتر د دې حديث مطابق وو .

(۲) ک د ابو داود د ډيرې نسخې دي، مشهورې نسخې يې پنځه دي: ۱- نسخه ابو علي الزلزي، مکتبه امداديه وغيره وو چاپ کړی دی او زموږ په مدرسو کې متداوله نسخه ده دا اخري او په ټولو کې صحيح نسخه ده دامام ابوداود رحمه الله وفات دکال نسخه دهو داود محشي ليکي چې: (الامام الحافظ ابو علي محمد بن احمد بن عمرو الزلزي البصري روى عن ابى داود هذا السنن فى المحرم سنة خمس وسبعين ومأتين وروايته من أصح الروايات لانها من آخر ما املى ابوداود وعليها مات، حاشيه ابى داود ج ۱ ص ۲) په دې نسخه کې دا اعتراض نشته.

۲- نسخه ابوبکر بن داسه: دېته نسخه ابن داسه وايي، ددې شرح هم شته د معالم السنن په نوم پدې نسخه کې اعتراض نشته.

۳- نسخه ابى علي الرملي: دا د ابن داسه د نسخې سره مشابهه او المنذر خالد بن ابراهيم المصري فرمايي، وروايه ابن داسه اکمل الزوايات وروايه الرملي تقاربها، مقدمة التحقيق شرح سنن ابى داود للعيني ج ۱ ص ۳۳) پدې کې هم دا اعتراض نشته.

۴- نسه ابن الاعرابي: دا نسخه ناقصه ده ډير کتب پکې نشته، قال ابو المنذر خالد بن ابراهيم المصري: رواية الاعرابي يسقط منها كتاب الفتن والملاحم والحروف والخاتم ونحوها لنصف من كتاب اللباس وفاته ايضا من كتاب الوضوء والصلوة والنكاح واوراق كثيرة (مقدمة التحقيق شرح سنن ابى داود للعيني ج ۱ ص ۳۳)

۵- نسخه ابن العبد: دده نوم ابو الحسن ابن العبد الانصاري دی، دا اعتراض پدې نسخه کې دی امام مغلطائي رحمه الله فرمايي چې اعتراض على هذا بما ذكره ابوداود فى رواية ابن العبد قال: هذا حديث مختصر من حديثه وليس بصحيح على هذا اللفظ شرح سنن ابن ماجه للمغلطائي ص ۱۶۷، نو دا اعتراض د ابن العبد په زړه نسخه کې دی او په اخري نسخه د لؤلوي کې نشته دا ددې دليل دی چې امام ابو داود ددې اعتراض څخه روع کړې ده په عربو کې د دارالفکر بيروت والا تحقيق عبد الحميد ابوداود چاپ کړی وو په هغې کې يې دا اعتراض په قوسونو کې ليکلي دی بيا وروسته د دار اسلام غير مقلدينو قوسونه هم لرې کړل او دا اعتراض يې په متن کې داخل کړو وروسته غير مقلدينو هم دا نسخې شايع کړې، لکه نسخه حميصه، نسخه بيت الافکار الية او نسخه مکتبه المعارف.

(۵) دلامذهوشينخ الكل شمس الحق عظيم ابادى ليكي چي واعلم ان هذه العبارة موجودة في نسختين عتيقتين عندي وليست في عامة نسخ ابى داود الموجودة عندي. عون العبود (ج) ۳ صفحه ۴۴۹
(۶) امام اهل سنت حضرت مولنا سرفراز خان صفدر رحمة الله عليه فرمايى چي كله په عامو امتداو لونسوخو كي داعبارت نه وو نوشاذ و اوغير مطبوعو نسخوته خه اعتبار دي؟ خزائن السنن (ج) ۲ صفحه ۹۷۰.

او مخكي ليكي چي صاحب دمشقوة چي په رقم ۸۰۹ كي ليكلي دي چي (قال ابوداود ليس هو بصحيح على هذا المعنى) داد صاحب دمشقوة عجيب وهم دي، خكه چي دا حديث په ابوداود (ج) ۱ صفحه ۱۰۹ كي مذكور دي او په هغه كي دليس هو بصحيح على هذا المعنى هيخ ذكر نشته، بلكي دا الفاظ د حضرات براء بن عازب دروايت سره متعلق دي ابوداود (ج) ۱ صفحه ۱۱۰ خزائن السنن (ج) ۲ صفحه ۹۷ د صاحب دمشقوة ديراو هام مولنا حبيب الله ديروي رحمة الله عليه ذكر كي دي نور الصباح (ج) ۱ صفحه ۱۲۲ تا صفحه ۱۲۴.

(۷) علامه انور شاه كشميري رحمة الله عليه او علامه شبير احمد العثماني رحمة الله عليه ليكي چي داعبارت كوم چي د ابوداود طرف ته منسوب دي غير مناسب دي، مناسب داسي وو چي (هذا حديث مختصر من الحديث الطويل) مقصدا دادى چي دلته دمعرفو ذكر كول په كاروو، خكه چي دده مطلب دادى چي دا حديث ديو معين اوږد حديث خخه مختصر دي، نه دغير معين خخه، علاوه لادا چي كه داخه مهم عبارت وي نو دا ابو داود په ټولونسوخو كي به وي (فليس مافي بعض نسخه من العبارة مناسباً قال انه مختصر من حديث طويل - المقام مقام التعريف - ولو كان لكان في كل النسخ، لكونه مهماً كعامة مايقوله في كتبه . نيل الفرقدين مع بسط اليدين صفحه ۸۴ فتح الملهم (ج) ۳ صفحه ۳۱۰.

(۸) دا حديث د كوم اوږد حديث خخه مختصر شوى دي؟ مونږ خود لسو خخه دزياتو كتابونو په حوالې رانقل كړى دي او هيخ كوم معتبر محدث داد كوم لوى حديث جزء نه دي گرزولى. نور الصباح (ج) ۱ صفحه ۱۲۴.

(۹) كه بالفرض والتقدير د امام ابوداود دا جرحه ثابته شي نو بيا هم مفسره نه ده نو دا اعتبار وړ نه ده.

(۱۰) علامه محمد انور شاه كشميري رحمة الله عليه فرمايى چي : وهذا الذى اراده ابوداود ان كان في النسخة انه مختصر من حديث طويل، وهو ليس بصحيح على هذا المعنى، يريد ان اراءة ابن

مسعود رضی الله عنه صلواته صلی الله علیه وسلم لم یکن مقتصرًا ومنحطًا علی ترک الرفع فقط، بل فیہ امور فاخصروا، وهو مسوق للترک فقط، لا انه غلط ومثله فی کثیر من الاحادیث. نیل الفرقدین مع بسط الیدین صفحہ ۹۱ کہ دا عبارت داسی ومنوچی (هذا حدیث مختصر من حدیث طویل ولیس هو بصحیح علی هذا المعنی) نود امام ابو داود رحمۃ الله علیه مقصد دادی چې عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه چې دنبوی صلی الله علیه وسلم لمونخ کومه نقشه عملاً بیان کړې ده، نو په هغې کې یوازې ترکی درفع الیدین راغلی دی، حالانکه په هغې نقشه کې یوازې ترک درفع الیدین نه وو، بلکې نور امور هم وو، نور اویانو اختصار کړی دی او صرف ترک درفع الیدین یې بیان کړی دی، دامعنی نه ده چې دا غلط دی، په احادیثو کې ددې ډیر مثالونه دي.

(۱۱) امام ابو داود رحمه الله چې ا د کوم حدیث څخه اختصار کښي دهغې الفاظ داسې دي: (حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَثِيرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، حَدَّثَنَا عَلْقَمَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: "عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّلَاةُ: فَقَامَ فَكَبَّرَ ثُمَّ يَدَّيْهِ، ثُمَّ رَكَعَ، فَطَبَّقَ يَدَيْهِ جَعَلَهَا بَيْنَ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَهُ ذَلِكَ سَعْدًا فَقَالَ: صَدَقَ أَخِي قَدْ كُنَّا نَفْعَلُ ذَلِكَ فِي أَوَّلِ الْإِسْلَامِ ثُمَّ أَمَرْنَا بِهَذَا". قَالَ الْبُخَارِيُّ: "وَهَذَا الْمَحْقُوظُ عِنْدَ أَهْلِ النَّظَرِ مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (جزء رفع الیدین للبخاری رقم ۳۳)،

مولنا خليل احمد السهارنفوري رحمه الله فرمايي چې: ولو سلم أنه مختصر. من هذا الحديث الطويل ففي المختصر زيادة لفظ (لم يعد وغيره) ليس في الطويل وزيادة ثقة مقبولة عند اهل الحديث (بذ المجهول ج ۲ ص ۲۲، باب من لم يذكر الرفع عند الركوع)

د امام احمد رحمه الله عليه او د يحيى بن ادم رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د قول تحقيق

فان قيل: چې امام احمد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او يحيى بن ادم رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په دې حديث باندې كلام كړی دی (نور العين ص ۱۳۱ و ص ۱۳۳ الزبير على زئي).

قلنا: ۱- امام احمد رحمه الله د ثم لا يعود په زیادت كلام كړی دی او باقي حدیث یې په مسند احمد رقم ۳۶۷۲ کې د فلم یرفع یدیه الامره په الفاظو باندې خپله روایت كړی دی، همدا رنگه امام وكيع رحمه الله د ثم لا يعود په لفظ كې متفرد نه دی بلكې عبد الله بن مبارك رحمه الله وغيره یې متابعين دي.

۲- امام احمد رحمه الله اويحيى بن آدم رحمه الله په دې حديث كومه جرجه نه ده كړې او نه د دنيا د كومې كتابخانې په كوم كتاب كې د كومې جرچې ترك لگيږي. البته حافظ ابن حجر رحمه الله په تلخيص الحبير كې د امام بخاري د جزء رفع الیدين په حواله باندې ليكلي دي چې (قال احمد و شيخه يحيى بن آدم هو ضعيف) تلخيص الحبير ج ۱ ص ۲۲۲ لکن داد حافظ ابن حجر رحمه الله مغالطه ده علامه انور شاه كشميري رحمه الله فرمايي چې (فهو من الحفاظ عجلة تاخذ المرأ عند الظفر بالمقصود) نيل الفرقدين مع بسط الیدين ص ۸۲ د حافظ ابن حجر دا غلطې دده د چالاكۍ نتيجه ده، كومه چې د مقصود د حاصلولو په وخت كې كيږي، ځكه چې په جزء رفع الیدين د بخاري كې د تضعيف هيڅ ذكر نشته، اصل الفاظ د جزء رفع الیدين للبخاري وگورئ قال احمد بن حنبل عن يحيى بن ادم قال نظرت في كتاب عبد الله بن ادریس عن عاصم بن كليب ليس فيه ثم لم يعد فهذا اصح لان الكتاب احفظ عند اهل العلم لان الرجل يحدث بشئ ثم يرجع الى الكتاب فيكون كما في الكتاب جزء رفع الیدين رقم ۳۲.

محترمو په دې عبارت كې د هيڅ كومې جرچې ذكر نشته، صرف دومره يې ليكلي دي چې د عبد الله ابن ادریس رحمه الله په حديث كې د (ثم لم يعد) جمله نشته، موږ هم داسې وايو چې د عبد الله ابن ادریس رحمه الله په حديث كې دا جمله نشته كه په دقيق نظر باندې وكتل شي نو دا په عبد الله ابن ادریس باندې اعتراض دی چې عبد الله ابن ادریس كوفي دی او په ترك د رفع الیدين باندې عمل كوي نو ده ولې دا جمله نه ده را نقل كړې؟

علامه انور شاه كشميري رحمه الله فرمايي و ليس في جزء رفع الیدين الا انه قال وقال احمد بن حنبل ويحيى بن ادم قال نظرت في كتاب عبد الله ابن ادریس عن عاصم بن كليب ليس فيه ثم لم يعد اه ثم تكلم البخاري من قبل نفسه ولا دخل لاحمد و شيخه فيه و العجلة تعمل العجايب و اصل ذلك في المسند نيل الفرقدين مع بسط الیدين ص ۸۳ و كذا في فتح الملهم ج ۳ ص ۳۱۲)

تنبیه: مولنا حبيب الله ديروى رحمه الله فرمايي چې حافظ بن حجر په تلخيص الحبير كې محتاط نه دی خپله حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې زه خپله په تلخيص الحبير باندې ناراضه يم (نور الصباح ج ۲ ص ۳۳۷).

قاضی شو کاني ليکي چې لا نقل عنه انه قال لست راضيا عن شيء من تصانيفي لانها عملتها في ابتداء الامر ثم لم يتهيا لي من يحرر معي سوى شرح البخاري ومقدمته والمشتبه والتهذيب لسان الميزان وروى عنه في موضع اخر انه اثنى على شرح البخاري، والتعليق، والنخبة (البدري الطالع ص ۸۹ طبع اول سنه ۱۳۴۸ هـ).

د لا مذهبه زبير علي زئي د نورو اعتراضاتو تحقيق

- ۱- امام شافعي رحمه الله د ترك د رفع الیدین په احاديثو رد كړي. (نور العينين ص ۱۳۱)
خواب: د دې جرحې سند منقطع دی، د دې سند يو راوي هم د امام شافعي سره ملاقات نه دی كړی (نور الصباح ج ۲ / ص ۳۳۴).
- ۲- امام دارقطني دې حديث ته غير محفوظ ويلي دی (نور العينين ص ۱۳۱)
خواب: د امام دارقطني څخه په هيڅ كتاب كې هم دا جرحه نه ده ثابته، بلكې امام دارقطني په كتاب العلل كې فرمايي چې اسناد ده صحيح دارقطني ص ۱۴۳ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې وكذا قال دارقطني انه صحيح الا هذه اللفظة (الدارية ج ۱ ص ۱۵۰) حالانكې دا لفظ هم صحيح ثابت دی.
- ۳- ابو بكر احمد بن عمر (و) البزاز په دې حديث جرحه كړي ده (نور العينين ص ۱۳۳).
خواب: د دې نسبت امام بزاز ته غلط دی ځكه چې محشي ليكلي دي چې في الاصل عمرو البراء والخواب ما اثبتته. همدارنگه د امام بزار رحمه الله جرحه د يزيد بن ابي زياد په روايت باندې ده (عمدة القاري ج ۵ ص ۳۹۸ تلخيص الحبير ج ۱ ص ۲۲۱ نيل الفرقدين مع بسط الیدین حاشيه ص ۷۶).
- ۴- محمد بن وضاح د ترك د رفع الیدین ټولو احاديثو ته ضعيف ويلي دي (نور العينين ص ۱۳۳).
خواب: لا مذهب زبير علي زئي د عبارت په راانقلولو كې خيانت كړی دی اصل عبارت داسې دی چې محمد بن وضاح يقول الاحاديث التي تروى عن النبي صلى الله عليه وسلم في رفع الیدین ثم لا يعود ضعيفة كلها. نو اول د دې د سند صحت ثابت كړه، دوهم د ثم لا يعود څخه علاوه رواياتو ته يې تناول ثابت كړه.

۵- دسفيان په روايت کې نفی ده او د صحيحينو په متواترو احاديثو کې اثبات دی او اثبات مقدم وي په نفی باندې (نور العینین ص ۱۴۰).

خواب: که مطلقاً مثبت مقدم کوي، نو بیا رفع الیدین بین السجدين مثبت دی او ترک د رفع الیدین بین السجدين نافي دی، حالانکې غیر مقلدين دلته نافي مقدم کوي په مثبت باندې فما هو جوابک فهو جوابنا.

مثبت په هغه نفی باندې مقدم وي چې کله نفی مدلوله د نص نه وي، کله چې نه هم مدلوله د نص وي بیا د نفی او د اثبات په مابین کې تعارض راتلای شي خپله دلا مذهبو شيخ نکل فی الكل نذیر حسین دهلوي په معیار الحق ص ۲۱ کې لیکي چې لان الاثبات لا یكون الا بالادلة فاذا کان النفی ایضا بالدلیل کان مثله فیتعارضان. همدارنگه په قواعد الفقه (ص ۵۳ کې هم دي) همدارنگه د رفع الیدین روایات هیڅکله متواتر نه دي.

۶- احناف ولې په وترو او په عیدینو کې رفع الیدین کوي؟

خواب: د وترو او د عیدینو د رفع الیدین ترک په هیڅ حدیث کې نه دی ثابت او د رکوع د رفع الیدین ترک په سلگونو احادیثو کې ثابت دی، تفصیلي خواب مخکې د قولی احادیثو د دیار لسم حدیث څخه په وروستۍ تشریح کې لیکلی شوې دی.

۷- که بالفرض دا حدیث صحیح شي نو بیا هم منسوخ دی (نور العینین ص ۱۴۱)

خواب: د دریم باب لاندې به موږ تفصیلي دا خبره را نقل کوو چې رفع الیدین منسوخ دی او ترک د رفع الیدین ناسخ دی فانتظر.

دلا مذهب به نیاز محمد عرف امین الله اعتراضونه

د امین الله پشاورې کتاب دی په نامه د (الحق الصریح) هغه د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه د دې حدیث څخه د انکار لپاره یوولس حیلې لټولې دي، چې د ټولو جواب مخکې وشولکن د زیادت اخساء لپاره یې دده په ترتیب بیا را نقلووم.

(۱) لامذهبه خناس ليکي : ج. ۴ ص ۸۳ کې اول جواب دا حديث ضعيف دی ځکه چې شيخ الاسلام المجاهد الثقة عبد الله بن مبارک وائي چې لم يثبت حديث ابن مسعود رضي الله عنه. ترمذی ج ۱ ص ۵۹) اودې څخه وروسته دې لامذهبه شل خوالي نورې ددې په تائيد کې رانقل کړي دي .

الاخساء: ۱- لامذهبه ! عبد الله بن مبارک خو حنفي مقلد وو . [تاريخ بغداد ج ۳ ص ۳۵۵ / مناقب موفق ج ۱ ص ۲۲۶ / شرح المؤطأ ج ۷ ص ۳۰۰] . او تابه القول السديد کې تقليد ته کفر، شرک، فتنه، فساد، حرام او گمراهي ويلې ده . [القول السديد لامين الله ص ۵۴ / ص ۶۹ / ص ۱۶ / ص ۱۷ ص ۱۹ دوهم چهاپ] نو ستا دفتوی مطابق خو (معاذ الله) عبد الله بن المبارک کافر، مشترک، بدعتي، گمراه او مفسد وو، نو داسې سړي قول په کومه خوله رانقلوي؟ نور تفصيل مخکې تير شوی دی .

(۲) لامذهبه خناس ليکي ، ج ۴ ص ۸۵ ص ۸۶) . ددې حديث ټول دارمدار په سفیان ثوري دی ... اوسفیان ثوري مدلس دی اويائي په يو ولسو حوالو دده مدلس والې اوضعف پيش کړی دی .

الاخساء:

الف : لامذهبه خناسه ! دامین بالجهريه روايت کې خودې دسفیان په صفتو نودري مخه په امين الفتاوی / ج ۱ ص ۲۷۸) کې ډک کړي دي چې حفظ دی اقل خطا دی اثبت دی اعلم دی وغيره . (شرح علل الترمذی ص ۱۲۵) .

باء : اوپه همدې نام نهاد الحق الصريح کې دی ، ج ۴ ص ۲۶۳ کې دامین بالجهريه مسئله کې دهمدې سفیان روايت دسترگوتور گرزولی دی حالانکه هغه دسفیان عنعنه ده .

ج : په همدې الحق الصريح کې ، ج ۴ ص ۱۲۰) کې دقيصه بن هلب په روايت کې په باره د وضع اليمين على الصدر کې دسفیان اودعاصم روايت ستادسترگوتور او قوي ولې دی؟ نور تفصيل مخکې شوی دی .

لامذهبه خناس : چې کله دخپل اجتهاد رباب ترنگوي نو بيا دامام ترمذی تحسين هم نه مني اودخپل مشرظاهري ابن حزم تصحيح هم نه مني اوليکي ، ج ۴ ص ۸۶ کې چې هرچې تحسين دترمذی دی نوپه هغې باندي اعتماد نه شته او ابن حزم چې ورته صحيح وي ليکي دي نو هغه يې ورته دسندپه وجه صحيح وي ليکي دی .

الاخساء: ۱- ددې حديث توثيق يواځې دې دواړو نه دی کړی، مخکې مونږ د ولس حوالې ددې حديث د تصحيح لپاره رانقل کړې.

۲- خناسه! دلته دې اقرار وکړو چې ستاد اهل ظواهر و لوی امام هم ددې حديث سند ته صحيح ويلي دی او امام صاحب ورباندې استدلال کړی دی او کله چې مجتهد د کوم حديث څخه استدلال وکړي نو د هغې حديث متن بالکل صحيح وي (المجتهد اذا استدلل بحديث كان تصحيحاً له/امعان النظر ص ۳۹ شاولی الله اکيدمي) مقدمه اعلاء السنن الفصل الثانی او همدارنگه دې حديث ته تلقی بالقبول حاصله ده او د تلقی بالقبول په وجه حديث صحيح وي. (الباعث الحثيث ص ۲۹، ۳۰) او تاته دا وايو چې دا په قران او حديث ثابت نه کړه چې صحت د سند مستلزم نه دی صحت د متن لره.

۳- لا مذهب خناس ليکي، ج ۴ ص ۸۶، ۸۷ دريم جواب په دې حديث دابن مسعود ؓ کې خود اخبره ده چې رفع الیدين يې په نورو ځايونو کې ونه کړل، نو احناف په وترو او دارنگه په عيدينو کې ولې رفع الیدين کوي.

الاخساء: په حديث د حضرت عبد الله بن مسعود ؓ کې چې د کوم لمونځ بيان دی په همدغه لمونځ کې يې په بل ځای کې رفع الیدين ونه کړل.

او حضرت عبد الله بن مسعود ؓ د عيدينو او د وترو د لمونځ طريقه نه ده بيان کړې بلکې د ورځې د پنځه وخته فرض لمونځ طريقه يې وځودله، ددې اعتراض داسې مثال دی لکه خناس چې ووايي چې په دې لمانځه کې څو عبد الله بن مسعود ؓ قلب الرداء ونکړه حالانکه قلب الرداء داستسقاء په لمانځه کې راغلی ده.

نو جاهله! داستسقاء لمونځ خود پنځه وخته فرض لمونځ څخه جدا دی، همدارنگه د وترو او د عيدينو رفع الیدين چې په کومو احاديثو کې راغلي دي دهغې احاديثو سره هيڅ معارض نه شته.

(۵) لا مذهب خناس ليکي، ج ۴ ص ۸۷/ په دې حديث کې درکوع او درکوع نه بعد و الارفع الیدين ذکر نه دي.

الاخساء: لا مذهب خناسه! ستاسو د علم څخه داسې خالي دی لکه د څره سر چې د ښکرونو څخه خالي دی. په دې حديث کې د لمانځه د رفع الیدين ذکر دی (الاصلی بکم صلوة رسول الله ﷺ). او درکوع

رفع الیدین دلمانځه رفع الیدین دی او په (فلم یرفع یدیه) کې دلمانځه دټولورفع الیدینونونفی راغلل او په (الافی اول مرة) باندې اثبات دیورفع الیدین راغلو چې دتکبیر تحریمه سره دی.

جاهله! دیته استثناء مفرغه وائي (ای فلم یرفع یدیه فی شی من الصلوة الافی اول مرة).

په دې حدیث کې دپنځه ویشتورفع الیدینونودنفي ذکر دې، چې درکوع وي او که نوروي او دیورفع الیدین داثبات ذکر دی، ځکه چې په څلور رکعت لمانځه کې دجلسو داستراحت سره (۲۸) خفضه اورفعه دي او بغير دجلسو داستراحت څخه ۲۶ دی.

(۶) لامذهبه خناس لیکي / ج ۴ ص ۸۷:

پنځم جواب: دسفیان په دې حدیث کې نفی ده او صحیحینو وغیره متواترو احادیثو کې ددې

اثبات دی او دا اصولي مسلمة قاعده ده چې مثبت مقدم وي په نافي باندې.

الاخفاء: ۱- لامذهبه خناسه! ستاخو نور خوله وشکیده چې د اهل حدیثو صرف دوه اصول دي یو

قرآن او بل حدیث او دا قاعده نه په قرآن کې صراحة شته او نه په حدیث کې او دبل شي منلو ته خوتاسې تقلید، کفر، شرک او بدعت وایي نو دلته د امتیانو د جوړې کرې قاعدې په منلو باندې ځان ته کافر، مشرک او بدعتي وایي او کنه؟

۲- دامسئله دې دقواعد الفقه څخه رانقل کړې ده چې (المثبت مقدم علي المنفي) لکن هغه

بیاد دې په تشریح کې لیکلې دي چې اثبات په نفی په هغه وخت کې مقدم وی چې نفی مدلوله دنص نه وي، یعنې عدم اصلي په کې وي، او که نفی مدلوله دنص وه، نوییا دانفي داثبات سره معارضه کیدلی شي قواعد الفقه ص ۵۳ الصدف پبلشرز).

دغیر مقلدینو شیخ الكل د معیار الحق ص ۲۱ په حاشیه کې لیکي چې: لأن الاثبات لا یكون الا

بدلیل، فاذا كان النفي أيضاً بالدلیل كان مثله، فیتعارضان. او دنفي درفع الیدین صرف دلیل نه دی بلکې دلایل دي.

۳- لامذهبه! یو حدیث دمتعې مثبت دی بل حدیث یې نافي دی نو ایادله هم مثبت مقدم کوئ په

نافي باندې؟ همدارنگه یونص دخمرو دحللولي مثبت دی او بل یې نافي دی نو ایادله هم مثبت مقدم کوئ په نافي باندې؟ یو حدیث په لمانځه کې دخبرو دکولو مثبت دی او بل یې نافي دی نو ایادله هم مثبت مقدم کوئ په نافي باندې؟

۴ - همدارنگه مونږ دا وایو چې ستا مکمله دعو په هیڅ دلیل باندې ثابته نده نو چې اثبات دسره ته نه دی نو مقدم به څرنگه شي، اول خو خپله دعوه واضحه کړه، په لاندې روایتونو کې د سجدو په وقت کې هم د رفع الیدین ذکر راغلی دی.

(۱) د مالک بن حویرث په حدیث کې [نسائی / ج ۱ / ص ۵۶ / مسند احمد / ج ۳ / ص ۴۳۶ / یو عنوانه، ج ۲ ص ۹۵].

(۲) د وائل بن حجر په حدیث کې ابو داود، ج ۱ ص ۷۳.

(۳) د مالک بن انس په حدیث کې دارقطنی، ج ۱ ص ۱۰۸.

(۴) د ابو هريره په حدیث کې ابن ماجه ص ۶۲.

(۵) د عمر بن حبيب په حدیث کې ابن ماجه، ص ۶۲.

(۶) د جابر بن عبد الله په حدیث کې مسند احمد، ج ۳ / ص ۳۱۰.

(۷) د عبد الله بن زبیر رضی الله عنه په حدیث کې ابو داود، ج ۱ ص ۷۴ / مسند احمد، ج ۱ ص ۲۵۵ (ص ۲۸۹).

(۸) د عبد الله بن عباس په حدیث کې ابو داود نسائی ابن ماجه.

(۹) د عبد الله بن عمر په حدیث کې جمع الزوائد، ج ۲ ص ۱۰۲.

(۱۰) حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی چې د صلیحي حدیبي په ورځ څوارلس سوه صحابه وو د رسول الله ﷺ سره لمونځ وکړو. (وكان رسول الله ﷺ يرفع يديه مع كل تكبيرة من الصلوة. [مسند احمد، ج ۳ ص ۳۱۰ / تاريخ کبير امام بخاری، ج ۴ ص ۱۰۵])

يعني رسول الله ﷺ دهر الله اکبر سره رفع الیدین کولو او بخاری، ج ۱ ص ۱۱۰ باندې دی چې نبی ﷺ په څلور ورکو کتونو کې دوه ویشته تکبیرونه کړي دي او څلور تسمیعه دي، د جلسو د استراحت سره ټول اته ویشته جیگیدل او ټیټیدل دي، نو ټول شپږ ویشته او د جلسو د استراحت سره ۲۸ رفع الیدینه شو.

لامذهبه ځناسه! ته صرف رکوع ته د تللو او درکوع څخه د جیگیدلو په وخت کې رفع الیدین کوي، چې په څلور ورکو کتونو کې اته رفع الیدینه داشو او یو رفع الیدین د تکبیر تحریمه په وخت کې کوي او یو دریم رکعت ته د پاڅیدو په وخت کې کوي، نو ټول لس رفع الیدینه شو نو ستا په نيز لس رفع الیدینه دائمي سنت دي او پاتې شپاړس رفع الیدینونه منسوخ دي ځکه چې که هغوی ته هم فرض، سنت، او یا واجب وائي نو بیا ولې ددې فرض یا سنت او یا واجب وایو ترک کوي؟ معلومېږي دا چې د استاسو په نيز منسوخ، حرام، یا مکروه دی.

نوکه ته رشتیاد زړې په مقدار علم لری، نو صرف یو صرف یو حدیث پیش کړه چې لسو رفع الیدینو ته یې دائمي سنت ویلي وي او پاتې شپاړسو یا اتلسو رفع الیدینو ته یې منسوخ، یا مکروه او یا حرام ویلي وي.

محترم مولو ستونگو! لا مذهبانو چې هر حدیث پیش کولو نود دوی د دعوي څلور ټکي پکې خامخا گورئ اول د لسو رفع الیدینو ذکر، دوهم ددې لسو رفع الیدینو سره د سنت لفظ، یا ددې لسو رفع الیدینو سره د دوام او همیشوالي ذکر، دریم د شپاړسو یا اتلسو رفع الیدینو نفی څلورم د دوی کراهه او یا حرمت ان شاء الله تعالی چې هیڅ لا مذهب به بیا در سره خوله نه شي وازولی.

لامذهبه خناسه! چې یو حدیث هم در سره نه شته نو شرمیږي نه او په کومه خوله وائي چې د صحیحینو وغیره په متواترو احادیثو کې ددې اثبات دی؟

۵- تالیکلي دي چې مثبت مقدم وي په نافي باندې، ج اص ۸۷].

لامذهبه! که بیا هم ته په خپل ضد ټینگ یې، نو بیا ولې په مکمل مثبت باندې عمل نه کوي او د هرو ټیټیدلو او د جیگیدولو سره ولې رفع الیدین نه کوي؟

۶- د اثبات یوه معنی دا هم ده چې امر جدید او امر حادث ثابتوي، مونږ وایو چې مخکې کوم یونیم ځلې رفع الیدین شوي دي او وروسته مکمل پریښودل شوي دي. نو مونږ یو امر جدید ثابتوو چې ترک درفع الیدین دی او تاسو د ترک درفع الیدین نفی کوئ، نو ددې قاعدې مطابق ترک درفع الیدین راجع شو ځکه چې دا اثبات دیو امر جدید دی.

۷- الزام: غیر مقلد مولوی عبدالنواب ملتاني د سجدو درفع الیدین په باره کې لیکي چې (تعارضت فيه رواية الفعل والترك والاصل العدم) همدارنگه مونږ درکوع درفع الیدین په باره کې وایو چې (تعارضت فيه رواية الفعل والترك والاصل العدم)

۸- شوکانی هم همدا خبره لیکلې ده، نیل الاوطار مواضع رفع الیدین ج ۲ ص ۱۹۶ چې د سجدو درفع الیدین په باره کې روایات متعارض دي (فالواجب البقاء علي النفي السابق) نو همدارنگه مونږ درکوع درفع الیدین په باره کې وایو چې درکوع درفع الیدین روایات متعارض دي (فالواجب البقاء علي النفي).

درفع الیدین مسئله

۹- : دتکبیر تحریمه څخه علاوه نور رفع الیدینونه د تعارض د روایاتو له وجهې د سنتیت او د نسخ د سنتیت په مینځ کې د اړدې او په کوم شي کې چې د سنتوالي یا د بدعتوالي شېبه وي نو د بدعت والي طرف ته به یې ترجیح ورکول کیږي عبدالله ابن عمر رضی الله عنهما په رفع الیدین باندې دوام ته صراحة بدعت ویلي دي (رواه ابن عدي فی الکامل، رقم ۲۸۱۵ میزان الاعتدال تحت ترجمة بشر بن حرب).

۱۰- : دا حنفاو احادیث په ترک د رفع الیدین ناطق دي او د لامذهبو پیش کرده احادیث د دوام او بقاء د رفع الیدین څخه ساکت دي او د ناطق او ساکت په مینځ کې هیڅ تعارض نه شته بلکې عمل به بلامعارضه په ناطق باندې کیږي.

۱۱- : مونږ د عدم د رفع الیدین قائلین نه یو بکلی د ترک د رفع الیدین قائلین یو، د عدم او ترک په منځ کې فرق دادی چې عدم دشي مقدم وي په وجود دشي باندې اول یوشی معدوم وي وروسته یا موجودیږي او ترک دشي مؤخروي د وجود دشي څخه لکه اصلو ته تامل وکړه ان ترک مایعبد ابا، نا، نو اول عبادت دبتانو دی وروسته ترک دی او ترک د نسخ دلیل وي لهذا ترک ته ترجیح وي که زموږ په اکابرو کې چا د عدم عنوان لگولی وي نو دهغې څخه ترک مراد دی.

(۷) لامذهبه خناس لیکي، ج ۴ ص ۸۷) چې:

شېرم جواب: بالفرض که حدیث د ابن مسعود رضی الله عنه صحیح شي نو بیا ددې مطلب دادی چې دتکبیر تحریمه سره یې صرف یو ځل رفع الیدین وکړل او بار بار یې لاسونه پورته نه کړل.

الاحساء:

الف: مخکې تا ویژندل چې په (فلم یرفع یدیه) کې د هر رفع الیدین نفی راغله. د لامذهبو د رفع الیدین هم، او د شیعه گانو د رفع الیدین هم، او په (الافی اول مرة) باندې صرف د یو تکبیر تحریمه سره د رفع الیدین اثبات راغلو نو په دې حدیث کې لامذهبان او شیعه گان دواړه په یوه تله کې اچول شوي دي. **با:** لامذهبه خناسه! تا چې دا مطلب بیان کړو دا قرآني ایت وو او که د رسول الله ﷺ حدیث وو؟ ستا په نیز خودلائل صرف قرآن او حدیث دي حقیقت دادی چې دانه قرآن اونه حدیث وو بلکې ستا د معدې غلاظت وو چې په خوله دې راوواته.

ج: د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د حدیث په بعض طرقو کې د تعمیم الفاظه یرزیات دي لکه (ولا یعود لشي من ذلک). [جامع المسانید، ج ۱ ص ۲۵۲]. اولکه په فلم یرفعوا یدیههم الاعند التکبیرة

الاولی فی افتتاح الصلوة . [دارقطنی ج ۱ ص ۲۹۵] . کہی چہ ابراہیم نخعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ : **وَقَدْ حَدَّثَنِي مَنْ لَا أَحْصَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّهُ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي بَدْءِ الصَّلَاةِ فَقَطَّ، وَحَكَاهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** (مسند امام اعظم، ص ۱۱۹) . لامذہبہ ! پدی الفاظو ستا خیالی برج بالکل را ونریدو .

۵: او داتاویل پہ قران کہی دی او کہ پہ حدیث کہی دی ؟ او کہ نہ پہ قران کہی وی او نہ پہ حدیث کہی وی بلکہی تہ دخیل اجتہاد رباب ترنگوی نویا تہ دمجتہد تعریف او شرائط پہ قران او حدیث کہی و بناہہ بیابہ مونبرو گورو چہ تہ دمجتہد پہ تول برابرہی او کہ نہ .

(۸) لامذہبہ خناس لیکہی ج ۴ ص ۸۸ :

کہ حدیث د ابن مسعود رحمۃ اللہ علیہ بالفرض صحیح شی نودا منسوخ دی او پہ دی باندی دیرشواہدی . چہ در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ رفع الیدین مالک بن حویرث او وائل بن حجر رحمۃ اللہ علیہ نقل کړی دی او دوی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ (۱۰ او ۹) ہکے وافدین وو .

الاخساء: لامذہبہ خناسہ ! ستایو کتاب دی پہ نامہ د (التحقیق السدید یعنی دتقلید حقیقت) ہلتہ تا عنوان لگولی دی د (تقلید صورتونہ) ددریم صورت لاندی دہی داسی لیکلہی دی چہ داخانو دمذہب پہ مقابل کہی چہ حدیث راشی نودوی ورلہ خلور محمولونہ گوری . (معاذ اللہ) .

۱ - داچہ دا حدیث منسوخ دی .

۲ - دا واقعہ حال لاعوم لہا دی .

۳ - دا د خصوصیاتو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ دی .

۴ - دا حدیث بیاناً للجاوز راغلی دی . معاذ اللہ . [دتقلید حقیقت ص ۱۲۱ دوہم چہاپ] .

نوچہ دلتہ د ابن مسعود رحمۃ اللہ علیہ حدیث ستا پہ مقابل کہی راغلو ثرنگہ دہی ورباندی دنسخ حکم ولگولو ، ستا سرہ لکہہ چہی دنسخی د حکم دلگولو جواز شتہ دی ؟ وایل رحمۃ اللہ علیہ دوہ خلہی راغلی دی پہ اول خلہی یی دسجد و درفع الیدینو ذکر ہم کړی دی یعنی د شپرویش تورفع الیدینو ذکرہی کړی دی . (میزان الاعتدال، ج ۱ ص ۱۱۲) .

اوپہ دوہم خلہی یی یواخی داول تکبیر سرہ رفع الیدین ذکر کړی دی چہ : (ثم اتيتهم فرايتهم يرفعون ايديهم الي صدورهم في افتتاح الصلوة) . [ابوداؤد، ج ۱ ص ۱۱۲] . دحضرت وایل رحمۃ اللہ علیہ د حدیث

څخه خود رکوع اود سجدودرفع الیدین منسوخیدل رامعلومیږي. په دې حدیث باندې به پوره تفصیلي بحث دلامذهبو ددلائلو لاندې راشي

اود مالک بن حویرث په حدیث کې یو راوی ابو قلابه دی چې د ناصبیت طرف ته مایل وو (تقریب ص ۱۷۴) بل راوی نصر بن عاصم دی چې خارجی وو (تهذیب) ابو قلابه مدلس وو (میزان الاعتدال ج ۲/ص ۴۲۶). ددې حدیث پوره تفصیل به هم دلامذهبو په دلائلو کې راشي.

لامذهبه خناسه! دحضرت مالک بن حویرث رحمه الله په همدې حدیث کې خود لاسونو پورته کول ترغوږونو پورې راغلي دي اوستاسولامذهبان هیڅکله دې ته سنت نه وائي اود مالک بن حویرث په حدیث کې دسجدودرفع الیدین ذکرهم شته نسائي، ج ۱ ص ۱۶۵) مسند احمد ج ۳ ص ۴۳۶ ص ۴۳۷/فتح الباری ج ۲ ص ۱۷۷ صحیح ابو عوانه ج ۲ ص ۹۵) نوایا دسجدودرفع الیدین هم دنبی ﷺ اخري عمل وو؟

(۹) لامذهبه خناس لیکن دي، ج ۴ ص ۸۸).

اتم جواب: درفع الیدین احادیث متواتر دي اود پنځوسو صحابه کرامونه ثابت دي، لکن دابن مسعودنه داهیرشوي وواودایواڅې نه بلکې دابن مسعودﷺ نه نورهم ډیر مسائل هیرشي وو.

(۱) دحضرت عبدالله ابن مسعودﷺ نه داهیرشوي وو چې یوامام اویومقتدی وي دابه څنگه اودریږي؟

(۲) حضرت عبدالله ابن مسعودﷺ به تطبیق کولوسره ددینه چې دامسوخ وولکن داتري هیروو.

(۳) په سجده کې لاسونه څنگه کېځول کیږي داترینه هم هیروو.

(۴) جمع بین الصلوتین په عرفات کې دهغې طریقه ترینه هم هیروو.

(۵) معوذتین یې هم دخپل مصحف نه وړانول.

نورکله چې دده نه دغه مسائل هیرشي وونوایا رفع الیدین ترینه نه شي هیردلي؟ (معاذ الله)

الاخساء:

الف: لامذ هبه خناسه! ستامشر صادق سیالکوتی خو وائی چې رفع الیدین دخلورسوه صحابه ووڅخه ثابت دي اوته وائی چې دپنځوسو صحابه ووڅخه ثابت دي په تاسود واپړو کوم یو دروغن دي؟ او مهرباني وکړه صرف یو ضعیفه حدیث کې خپله مکمله دعوه وښایه یعنې چې په لسو ځایونو کې رفع الیدین دائمی سنت دي او په پاتې شپاړلسو ځایونو کې خلاف سنت دي په پنځوسو کې صرف یو پیش کړه **باء:** مهرباني وکړه ددې پنځوسو صحابه ووونو مونه وښایه او په کومو کومو کتابونو کې ددوی روایات دي؟ ددومره دروغو حوصله په یهودو کې هم نه وه لکه ته یې چې په یوه ساه باندې وائی.

ج: په حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ باندې جرحه کول ستاد باطني خباثت علامه ده رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ دقران په پوهانو کې اول نمبر گرځولې دی. بخاری، ج ۱ ص ۵۳۱). رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی زه خپل امت ته هغه څه خوښوم چې حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ یې ورته خوښوي. (مجمع الزوائد، ج ۲ ص ۲۹۰).

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی د عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ په عهد کلکې منگولې ولگوئ (ترمذی، ج ۲ ص ۲۲۱). حضرت عمر رضی اللہ عنہ فرمائی چې عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ دعلم مکمله خزانه ده. (تذکرۃ الحفاظ ج ۱ ص ۱۴). لکن ددې خبیث، رافضی، لامذ هبه، داعترض څخه معلومېږي چې عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ باندې نه په قران کې اعتبار شته او نه په حدیثو کې، ځکه چې دده نه مسئلې هیري شوې وې. لامذ هبه دخطاگانو او علمي تسامحاتو څخه خو عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ بلکې هیڅ صحابي هم نه دی مستثنی عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ دخفینود مسح څخه انکار کولو، موطا، ص ۱۲ فتح الباری، ج ۱ ص ۲۴۹ حالانکه مسح علی الخفین په تواتر ثابته ده.

نو بیا خو دیو صحابي دروایت منل هم نه دي پکار. این کار از تو آید.... دانکار حدیثو لپاره دي خه لویه دروازه خلاصه کړه.

لامذ هبه خناسه! دادی هم د عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ پورې افتراء وکړه چې عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ معوذتین په قران کې نه حسابول ابن حزم لیکي، کل ماروی عن ابن مسعود رضی اللہ عنہ من ان المعوذتین وام القرآن لم یكونافی مصحفه فکذب موضوع لا یصح. (محلی ابن حزم، ج ۱ ص ۱۳).

همدارنگه امام نووی او علامه سیوطی فرمائي چې: (مانقل عن ابن مسعود رضی اللہ عنہ باطل ليس بضحيح) عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ ته چې په دې مسئله کې روايتونه منسوب دی هغه ټول باطل اودروغ دي شرح المذهب واتقان، ج ۱ ص ۷۹).

حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه څخه يواځې د ترک درفع الیدین روایات راغلي دي، درفع الیدین هيڅ روایت تېرینه نه دی راغلی او حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ څخه دواړه قسمه روایات راغلي دي (واذا تعارضا تساقطا) او حضرت عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ روایات د تعارض څخه خالي دي او همدارنگه محدثین فرمايي چې: واذا اجتمع ابن مسعود رضی اللہ عنہ وابن عمر رضی اللہ عنہ واختلفا فابن مسعود رضی اللہ عنہ اولي ان يتبع. (مستدرک حاکم ج ۱ ص ۱۳۹/دارقطني ج ۱ ص ۵۵/بيهقي ج ۱ ص ۱۳۶).

کله چې د حضرت عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ او حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ اختلاف راشي نو بهتر داده چې د عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ پیروي وشي.

(۱۰) لامذهبه خناس ليکي ج ۴ ص ۸۹

نهم جواب: مخکې تیر شو چې درفع الیدین دا حدیثو عاملین عشره مبشره او خلفاء راشیدین دي.

الاخساء: (چه دلاوراست دزدی که بکف چراغ دارد)

آیاتا مخکې د عشره وومبشره وولس حدیثونه د توثیق د سند سره پیش کړي دي؟ چې تاوویل چې مخکې تیر شو، ایاددنیاد کومې کتابخانې د حدیثو په کوم کتاب کې ددوي هر یو حدیث درفع الیدین په باب کې شته؟ که رشتیا مسلمان یې دالس حدیثونه پیش کړه، د سند د توثیق سره اوددوي په متن کې دست لفظ اوددوام لفظ وښایه او که نه یې شي خودلې نویاد خپل رافضیت څخه توبه وباسه اود اهل السنة والجماعة مسلک قبول کړه.

(۱۱) لامذهبه خناس ليکي ج ۴ ص ۸۹:

لسم جواب د عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ حدیث نص ندی بلکې ظاهر دی.

الاخساء: (الاصلی بکم صلوٰة رسول الله ﷺ) نص دی او که ظاهر دی. لامذهبه بیادی د خپل اجتهد باب راواخستلو لامذهبه! دنص او د ظاهر جامع او مانع تعریف د قران او د حدیث څخه پیش کړه د

مقلدینو د کتابونو څخه غلامه کوه، اودهغې څخه وروسته دقران ایت او یا صحیح حدیث پیش کړه چې په هغې کې صراحه راغلي وي چې ظاهر حجت نه دی، او یا ووايه چې دظاهر اودنص په مینځ کې تعارض راشي نو په کوم ایت او یا حدیث کې صراحه فیصله وښايه چې په کوم یو به عمل کیږي؟

په یوولسم جواب کې دي هم دخپل اجتهد رباب ترنگولی دی چې عبد الله بن مسعود رضی الله عنه داکاریا نال لجواز کړی دی، لامذهبه! دقران اود حدیث په مقابل کې خپله رایه مه پیش کوه، تاخو پخپل کتاب دتقلید حقیقت ص ۱۲۱ دوهم چاپ کې په دې جواب ډیر سخت ردونه کړي دي اود انکار د حدیث سره دی مراد فگرزولي دي.

۴۶ - خوارلسم حدیث

دامام ابوحنیفه رحمه الله او دامام اوزاعی رحمه الله مناظره:

دامام اعظم رحمه الله او دامام اوزاعی رحمه الله په مینځ کې یوه ورځ مناظره داسې وشوه، چې یوه ورځ دمکې مکرمې په دار الحناتین کې فقیه امت، امام ابوحنیفه رحمه الله او امام اوزاعی رحمه الله سره یوځای شول، ددواړو په مابین کې درفع الیدین مسئله دبحث لاندې راغله امام اوزاعی امام ابوحنیفه رحمه الله ته وفرمایل چې: مابالکم وفي رواية مابالکم یا اهل العراق لاترفعون ايديکم في الصلوة عند الركوع وعند الرفع منه. څه وجه ده ای عراقیانو! چې تاسو رکوع ته دتللو اود رکوع څخه دجیگیدلو په وخت کې رفع الیدین نه کوئ.

امام ابوحنیفه رحمه الله جواب ورکړو چې: (لاجل انه لم يصح عن رسول الله ﷺ فيه شيء).
یعنې لدې وجهې څخه چې درفع الیدین عند الركوع په باره کې در رسول الله ﷺ څخه کوم صحیح حدیث نه دی روایت شوی (ای لم يصح سالما عن المعارض) اولم يصح بمعنى لم يثبت حدیث معمول به للصحابه.
ددې په اوریدلو سره امام اوزاعی رحمه الله وفرمایل چې: (كيف لا يصح؟ وقد حدثني الزهري عن سالم عن ابيه عن رسول الله ﷺ انه كان يرفع يديه اذا افتتح الصلوة وعند الركوع وعند الرفع منه).

او. ا. و. ر. ع. اللہ دتہ دیر فضیلت حاصل دی، او عبد اللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ خو عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ دی نوددی جواب پہ اوریدلو امام اوزاعی رحمہ اللہ چپ پاتی شو. [مبسوط للسرخسی - ص ۱۸ / انفع القدير، ص ۲۱۹ / جامع المسانيد، ج ۱ ص ۳۵۲ و ص ۳۵۳ الباب الخامس الفصل الثالث / معارف السنن، ج ۱ ص ۴۹۹ / مسند امام اعظم، ص ۵۰ / ص ۱۲۱].

امام سرخسی او شیخ ابن ہمام ددی مناظری دنقل کولو خنخہ وروستہ لیکی چي: ان اباحيفه رجح روايته بفقہ الرواة کما رجح الاوزاعي بعلو الاسناد وهو المذهب المنصور عندنا لان الترجيح بفقہ الرواة لا بعلو الاسناد.

امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ امام اوزاعی رحمہ اللہ توجہ ددی خبری طرف تہ راوارولہ چي دمحدث او د فقیہ پہ مابین کي دفرق لحاظ وساتہ، حکہ چي محدث صرف اوریدلي احادیث را نقلوي، صحیح وي اوکہ ضعیف، ناسخ وي اوکہ منسوخ، ددی بالعکس فقیہ صرف هغه احادیث را اخلي چي پہ کوم باندی د خیر القرون عمل وي اودا خبره چي: (الترجیح بفقہ الرواة لا بعلو الاسناد)

یعنی ترجیح هغه روایت تہ ده چي پہ روايانو کي يي فقاہت زیات وي، علوی داسناد تہ نه ده، داصرف امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ اصل تہ دی بلکي نور محدثین يي هم مني لکہ خرنگہ چي امام حاکم پہ خپل کتاب (معرفۃ علوم الحديث، ص ۴۹) کي دخپل سند سره دعلی بن خشرم رحمہ اللہ دا قول نقل کړی دی چي: (قال لنا وكيع اي الاسنادين احب اليك).

(۱) الاعمش عن ابي وايل عن عبد الله

(۲) اوسفيان عن منصور عن ابراهيم عن علقمة عن عبد الله

یعنی پہ ددی دواړو سندونو کي دی کوم خوښ دی؟ علی بن خشرم رحمہ اللہ فرمائی چي ما جواب ورپر چي: (الاعمش عن ابي وايل) یعنی اول سند عالی دی حکہ چي صحابي تہ بلا واسطه رسیدلي دی لدی وجهي مې هغه خوښ دی، نو وکیع رحمہ اللہ تعجب وکړو او وی فرمایل چي: يا سبحان الله! (الاعمش شيخ، و ابو وايل شيخ، وسفيان فقيه، ومنصور فقيه، و ابراهيم و علقمة فقيه، وحديث يتداوله الفقهاء خير من حديث يتداوله الشيوخ). یعنی داوول سند راویان محدثین او د دوهم سند راویان فقهاء دي او د فقهاء و سند بهتروي. نوددی خنخہ هم معلومه شوه چي د عامو محدثینو په نیز هم حدیث

مسلسل بالفقهاء دعلو داسناد په مقابل کې راجح دی. دلته یو څو خبرې وی چې دهغې له وجهې امام صاحب رحمه الله دامنظره وگټله.

(۱) دعلوی داسناد په مقابل کې دراوایانو افقه کیدلو ته ترجیح ده اود ترجیح داطریقه دنبی کریم ﷺ ددې ارشاد څخه راخستل شوی ده چې: (فربَّ حامل فقه غیر فقیه رب حامل فقه الی ما هو افقه منه) مشکوة ص ۳۵ (ج ۱) کتاب العلم الفصل الثاني]. اود ادعامو محدثینو رایه هم ده، امام ترمذی رحمه الله فرمایي: (الفقهاء هم اعلم بمعاني الحديث/ سنن الترمذی ج ۱ ص ۱۹۳ ابواب الجنائز باب ماجاء في غسل الميت).

امام وکیع رحمه الله فرمایي چې: (وحدیث يتداوله الفقهاء خير من أن يتداوله الشيوخ. [معرفة علوم الحديث للحاكم قبيل ذكر النوع الثاني ص ۴۹])

په کتاب الجرح والتعديل کې یې داسې لیکلي دي چې: کان حدیث الفقهاء احب اليهم من حدیث المشیخة. [کتاب الجرح والتعديل باب في اختيار الاسانيد ج ۱ ص ۳۱۵].

(۲) علقمه رحمه الله دحضرت ابن عمر رضی الله عنه څخه په فقه کې کم نه دی اګر چې حضرت ابن عمر رضی الله عنه ته دصحايت فضيلت حاصل دی) اود دې تائید ددې څخه کېږي چې قابوس ابن ابی ظبيان فرمائی چې: مادخپل پلار څخه پوښتنه وکړه چې ته ولې دمسئلو دپوښتنې لپاره علقمه رحمه الله ته ورځي اودرسول الله ﷺ صحابه ووتنه نه ورځي؟ نو هغه راته په جواب کې وفرمايل: چې مادرسول الله ﷺ صحابه کرام لیدلي دي چې هغوی به خپله دعلقمه رضی الله عنه څخه پوښتنې کولې اودده څخه به یې فتوی غوښتې. [حلیة الاولیاء، ج ۲ ص ۱۶۶/ تهذيب التهذيب، ج ۷ ص ۴۷۸].

اوداڅه لرې خبره نه ده بلکه کیدي شي چې دیو غیر صحابي فقهی مهارت دیو صحابي سره برابر او یا دهغه څخه هم زیات وي اودا د رسول الله ﷺ ددې ارشاد څخه معلومېږي چې (فرب حامل فقه غیر فقیه رب حامل فقه الی ما هو افقه منه) [مشکوة، ج ۱ ص ۳۵/ الفصل الثاني من کتاب العلم]

(۳) دحماد رضی الله عنه سیرت بعینه دابراهيم رضی الله عنه سیرت وواو دابراهيم سیرت بعینه دعلقمه رضی الله عنه سیرت وواو دعلقمه رضی الله عنه سیرت بعینه دعبدالله بن مسعود رضی الله عنه سیرت وواو دعبدالله بن مسعود رضی الله عنه سیرت

درسول الله ﷺ دسیرت کامل عکس وو. (مسند الامام الاعظم . ص ۱۸۹). نودا امام صاحب د بیان کړی حدیث ټول راویان دخپلو استاذانوسره کثیر الملازمة وو او د امام اوزاعی رحمته الله حدیث داسې نه وو، ځکه چې داو زاعی رحمته الله ملازمت د زهري رحمته الله سره نه وو امام ذهبي رحمته الله فرمائي ثقة و ليس هرو الزهري کمالک وعقیل، میزان الاعتدال ج ۲ ص ۵۸۰) همدارنگه عبدالله بن عمر رضی الله عنهما هم درسول الله ﷺ سره دومره کثی الملازمة نه و، ولکه څومره چې عبدالله بن مسعود رضی الله عنه وو ځکه چې عبدالله بن عمر رضی الله عنه کشر وو پخپله فرمائي چې کنت اصغر القوم بخاري ج ۱ ص ۱۷) او عبدالله بن مسعود رضی الله عنه به همیشه درسول الله ﷺ سره وو اورسول الله ﷺ ترینه هیڅکله حجاب نه کولو، مسلم ج ۲ ص ۲۹۳).

(۴) ددې حدیث دسند ټول راویان کوفیان دي او د ټولو کوفیانوپه ترک درفع الیدين باندې اجماع و.

قال الترمذي وهو قول سفیان واهل الکوفة. (ترمذی، ج ۱ ص ۵۹/التعلیق المجدد ص ۹۱).

نودا حدیث مسلسل بالعمل دی ځکه چې عبدالله بن مسعود رضی الله عنه داول تکبیر څخه وروسته رفع الیدين نه کول. (موطا امام محمد ص ۹۴) بلکه درفع الیدين څخه به یې منع کوله موطا امام محمد ص ۸۸ مصنف ابن ابی شیبه ج ۱ ص ۲۳۶) حضرت اسود رحمه الله او حضرت علقمه رحمه الله هم نه کول. (مصنف ابن شیبه رقم ۴۶۸، ج ۱ ص ۲۶۸) حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله هم نه کول (ابن ابی شیبه رقم ۴۶۰، ورقم ۴۶۳ ورقم ۴۶۴ موطا امام محمد رقم ۱۰۶، ج ۱ ص ۲۶۸) او امام حماد رحمه الله او امام ابو حنیفه رحمه الله هم نه کول. (کتاب الاثار للامام محمد، رقم ۷۳) ځکه چې دده په نیز درفع الیدين کول منسوخ وو. (تنسیق النظام فی مسند الامام ص ۵۲) او بالعکس داو زاعی حدیث مسلسل بالعمل نه دی ځکه چې عبدالله بن عمر رضی الله عنه رفع الیدين نه کول. (طحاوي، ج ۱ ص ۱۵۵ رقم ۱۳۲۳) ابن ابی شیبه ج ۱ ص ۲۳۷ رقم ۴۶۷) او حضرت سالم رضی الله عنه هم نه کول. (مسند احمد ج ۲ ص ۴۵).

ددې مناظرې څخه مخکې امام اوزاعی درفع الیدين حمایت کولو. (الاستذکار، ج ۲ ص ۱۴۶).

لکن وروسته یې ورته منسوخ ویل لکه څرنگه چې ابن سلیمان رحمته الله د امام اوزاعی رحمته الله څخه پوښتنه وکړه چې دلما څه دهر هغه تکبیر سره درفع الیدين څه حکم دی چې په قیام کې دي؟ هغه ورنه وفرمایل چې دا د تیری زمانې خبرې وی. (جزء رفع الیدين بخاری ص ۱۸۳/والتعلیق الصبیح ج ۱ ص ۱۷۱).

۴۷- پنخلم حديث

نبی کریم صلی الله عليه وسلم، ابوبکر رضی اللہ عنہ، عمر، عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ:

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَابِرٍ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رضی اللہ عنہ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَ أَبِي بَكْرٍ وَمَعَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فَلَمْ يَرَوْا أَيْدِيَهُمْ أَلَا عِنْدَ التَّكْبِيرِ الْأَوَّلِيِّ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ. "قَالَ إِسْحَاقُ رضی اللہ عنہ: بِهِ نَأْخُذُ فِي الصَّلَاةِ كُلِّهَا. (دارقطني، ج ۱ ص ۳۹۹ / رقم ۱۱۲۰ / ابولیل ج ۸ ص ۴۵۳ / رقم ۵۰۱۷ / بهيقي، ج ۴ ص ۷۹ مجمع الزوائد ج ۲ ص ۱۰۱ / رقم ۲۵۸۱ / المقصد العلي رقم ۲۶۶ / مسند ابی يعلى الموصلي ج ۸ ص ۴۵۴ / رقم ۵۰۳۷ / معجم الشيوخ لابی بكر الاسماعيلي ج ۱ ص ۶۹۳ / رقم ۱۵۴). حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چې مادر رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ابوبکر صديق رضی اللہ عنہ اود حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ پسي لمونخونه کړي دي.

نودې ټولو حضراتو د لمانځه د شروع څخه وروسته په بل هيڅ ځای کې لاسونه نه دي پورته کړي. دا حديث د متواتر په حکم کې دی ځکه چې ددې حديث مضمونونه دوه دي: اول دا چې عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د مانځه نقشه بيان کړې ده، دا مضمون په متعددو سندونو روایت شوی دی، دوهم دا چې په مانځه کې يې رفع الیدین ندي کړي او دا هم په متعددو سندونو سره روایت شوی دی. امام اسحق فرمائی چې مونږ به ټولو لمونځونو کې په همدې حديث عمل کوو او رفع الیدین نه کوو. د حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ په دې حديث کې در رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دا څرې لمونځ بيان دی، ځکه چې په دې حديث کې دي چې در رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم څخه وروسته په مسجد نبوي کې ابوبکر صديق رضی اللہ عنہ د ترک رفع الیدین والامونځ کړی دی او دا ابوبکر صديق رضی اللہ عنہ څخه وروسته حضرت عمر رضی اللہ عنہ د ترک درفع الیدین والامونځ کړی دی.

او دا حديث مسلسل بالعمل هم دی، يعنې ددې حديث ټول روايانو په دې حديث عمل کولو او رفع الیدین يې نه کول.

اسحق ابن ابراهيم، محمد بن جابر، حماد، ابراهيم، علقمه او عبداللہ بن مسعود رضى الله عنهم ددې حديث روايان دي ددوي ټولو په لمونځ کې رفع الیدین نه وو، ځکه چې دا ټول روايان کوفيان وو او د کوفيانو په ترک درفع الیدین باندې اجماع وه. (ترمذی، ج ۱ ص ۵۸ / التعليق المجدد ص ۹۱). په کوم حديث کې چې

ثقه عمل وکړي او د اعتماد وړيې وگڼي هغه صحيح وي او ددې حديث په باره کې اسحق ابن ابراهيم فرمائي چې: (وبه ناخذ) يعني زموږ ټولو په همدې حديث عمل دی (دارقطني ج ۱ / رقم ۱۱۲۰).

محمد انور شاه کشميري رحمه الله عليه فرمايي چې: قلت قد أخذ به اسحق راويه فيعتبر (نيل الفرقدين ص ۹۴)، همدارنگه مخکې ذکر شو چې ددې حديث مضمون متواتر دی.

اعتراض: ددې حديث په سند کې محمد بن جابر دی په ده باندې جرحې شوې دي، همدارنگه يې په اخر عمر کې حافظه خرابه شوه او دا اختلاط ښکار شو او دده کتابونه ضايع شو او تلقين به يې قبلولو؟
قلنا ۱- محمد بن جابر عند الجمهور ثقه او صدوق دی ډيرو امامانو يې توثيق او مدحه کړې ده لکه امام عمرو بن علي الفلاس، قال الفلاس: صدوق كثير الوهم (شرح سنن ابن ماجه للمغلطائي ج ۱ ص ۴۳۵، والجرح والتعديل ج ۷ ص ۲۱۹)

۲- امام ابو حاتم الرازي: قال: عبد الرحمن بن أبي حاتم الرازي وسئل أبي عن محمد بن جابر وابن لهيعة فقال محلهما الصدق ومحمد بن جابر احب الي من ابن لهيعة (الجرح والتعديل ج ۷ ص ۲۱۹)
۳- ابو ذرعه: وقال عبد الرحمن بن أبي حاتم الرازي سمعت أبي واباذرعه يقولان من كتب عنه باليامة وبمكة فهو صدوق (تهذيب التهذيب ج ۹ ص ۷۷)

۴- امام نور الدين الهيثمي: قال الامام الهيثمي محمد بن جابر السحيمي وفيه كلام كثير وهو صدوق في نفسه صحيح الكتاب ولكنه ساء حفظه (مجمع الزوائد ج ۲ ص ۴۷۹)

۵- امام عبد الله بن عدي الجرجاني: (وَقَالَ الامام ابو احمد عبد الله ابن عدي الجرجاني: وَعَنْ اسحاق بن أبي إسرائيل عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَابِرٍ أَحَادِيثَ صَالِحَةٍ، وَكَانَ اسحاقُ يَفْضَلُ مُحَمَّدَ بْنَ جَابِرٍ عَلَى جَمَاعَةِ شُيُوخِهِمْ أَفْضَلَ مِنْهُ وَأَوْثَقَ، وَقَدْ رَوَى عَنْ مُحَمَّدٍ - مِنَ الْكِبَارِ - أَيُّوبُ وَابْنُ عَوْنٍ وَهشام بن حسان وَالثَّوْرِيُّ وَشُعْبَةُ وَابْنُ عُيَيْنَةَ وَغَيْرُهُمْ، وَلَوْلَا أَنَّهُ فِي ذَلِكَ الْمَجْل لَمِيرَوْعَتُهُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ هُوَ دُونُهُمْ، وَقَدْ خَالَفَ فِي أَحَادِيثٍ، وَمَعَ مَا تَكَلَّمَ فِيهِ مِنْ تَكْلِيمٍ يَكْتَسِبُ حَدِيثُهُ (الکامل لابن عدي ج ۶ ص ۱۵۳)

۶- قال الذهلي لأبأس به، (تهذيب التهذيب ج ۹ ص ۷۵).

۷- امام ابو الوليد: قال: ابو الوليد نحن نظلم محمد بن جابر بامتناعنا من التحديث عنه، (تهذيب التهذيب ج ۹ ص ۷۸)

ددې ټول تحقیق نتیجه داده چې دمحمد بن جابر مرویات دحسن د درجې څخه کم ندي، پاتې شوه داخلاط او د کتابونو دضایع کیدلو او دتلقین د قبولولو اعتراض نو جواب دادی چې دداسې راویانو په باره کې محدثینو یو قانون بیان کړی دی :

(۱) امام نووي فرمایي چې: وحکم المختلط ان لا یحتج بما روی عنه فی الاختلاط اوشک فی وقت تحمله ویحتج بما روی عنه قبل الاختلاط (تهذیب التهذیب الاسماء واللغات للنووي ج ۱ ص ۲۴۲)
(۲) امام خطیب البغدادی: دمحمد بن خلاد الاسکدراني په تذکره کې فرمایي چې: (فَکُلُّ مَنْ سَمِعَهُ مِنْهُ قَدْ بَقِيَ مِنْهُ ذَهَابٌ كَثِيرٌ مِنْ حَدِيثِهِ صَحِيحٌ، وَمَنْ سَمِعَهُ مِنْهُ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَيْسَ حَدِيثُهُ بِذَلِكَ) (الكفاية فی علم الرواية ص ۱۵۳)
او امام ابو ذرعه او امام حاتم الرازي فرمایي چې دمحمد بن جابر څخه چې چاپه مکه او یا یمامه کې روایات کړي دي نو هغه پدغه وخت کې صدوق وو، وقال عبد الرحمن بن ابي حاتم الرازي وسمعت ابا ذرعه يقولان من كتب عنه باليمامة وبمكة فهو صدوق (تهذیب التهذیب ج ۹ ص ۷۷)

زمونږ په ذکر شوي روایت کې امام اسحاق بن ابراهيم المروزي دده څخه په یمامه کې روایت کړي دي ۱- (وَكَانَ رَحْلًا إِلَى مُحَمَّدِ بْنِ جَابِرٍ بِالْيَمَامَةِ فَكُتِبَ كُتْبُهُ، وَقَدْ مَالَبْتُهُ مِنَ الْيَمَامَةِ بَعْدَ مَوْتِ أَبِي عَوَانَةَ يَوْمَئِذٍ أَوْ ثَلَاثَةَ طَبَقَاتِ ابْنِ سَعْدٍ ج ۷، ص ۳۵۳).

۲- وقال ابو يعقوب اسحاق بن أبي اسرائيل لما انصرف من اليمامة من عندهذا الشيخ يعني محمد بن جابر (تاريخ بغداد ج ۵ ص ۳۵۷)

۳- (وَقَالَ الْإِمَامُ أَبُو أَحْمَدَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْجَرَّاحِ فِي رَجَائِهِ: وَعِنْدَ إِسْحَاقَ بْنِ أَبِي إِسْرَائِيلَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَحَادِيثٌ صَالِحَةٌ، وَكَانَ إِسْحَاقُ يَفْضِلُ مُحَمَّدَ بْنَ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى جَمَاعَةِ شُيُوخِهِمْ أَفْضَلَ مِنْهُ وَأَوْثَقًا، (الكامل لابن عدي ج ۶ ص ۱۵۳)

ددې څخه معلومېږي چې دا حدیث اسحق په هغه وخت کې روایت کړی وو چې دمحمد بن جابر حافظه قوي وه او په دغه وخت کې دده حافظه د شعبه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او د سفیانینو رحمهما الله څخه هم بهتره وه، نو ددغې وخت احادیثو ته یې ضعیف ویل اسمان ته لارې توکول دي، علامه نور الدین هیشمي فرمایي چې: وقد وثقه غير واحد [مجمع الزوائد ج ۴ / ص ۲۹۵] حافظ ابن حجر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمایي چې: ورجحه ابو حاتم على ابن لهيعة [تقريب ۳۱۵] علامه ذهبی فرمایي چې: وفي الجملة قد روي عن محمد بن جابر ايمّة وحفاظ. [ميزان الاعتدال ج ۳ / ص ۳۴].

امام دارقطني ورته معتبر ویلی دی. [تهذیب التهذیب ج ۵ / ص ۵۹ / ص ۶۰]. غیر مقلد البانی دده
 اخادیشو ته صحیح ویلی دی. [صحیح سنن ابی داؤد رقم ۱۶۸ / ورقم ۱۸۳]
 فان قیل: چې ابن الجوزي رحمته الله دې حدیث ته موضوعي ویلی دی. [الموضوعات ج ۲ / ص ۹۶]
 قلنا: د ابن الجوزي رحمته الله دا عام عادت دی چې صحیح حدیث ته موضوعي وایی: ۱- علامه
 سیوطي رحمته الله فرمایي چې (وابن الجوزي متاسهل في الحكم على الحديث بالوضع). [اللاکي
 المصنوعة ج ۲ / ص ۳۳].

۲- مولانا عبد الحی رحمته الله فرمایي چې: ابن الجوزي صحیح احادیثو ته موضوعي وایی.
 [التعلیق المجدد ص ۳۳].

۳- د بلوغ المرام د باب اللعان د شپږم نمبر حدیث په باره کې حافظ ابن حجر رحمته الله لیکي چې:
 رواه ابوداؤد والترمذی ورجاله ثقات. علامه نووي هم ورته صحیح وایی [سبل السلام ج ۲ / ص ۱۰۹]
 لکن ابن الجوزي ورته موضوعي ویلی دی، قاضی شوکاني بیا وایی چې ابن الجوزي صحیحو احادیثو
 ته ضعیف وایی وگوره [الفوائد المجموعة ص ۴ / ص ۱۴۹ / ص ۲۱۳ / ص ۵۰۸] د بخاري او د مسلم پر
 حدیث دی چې ان من عباد الله لو أقسم على الله لأبره [بخاري ج ۱ / ص ۳۷۲ / ص ۳۹۴ / ج ۲ / ص ۱۱۶]
 وص [۶۶۴] مسلم رقم ۲۶۲۲ / ترمذی ص ۸۴ / مستدرک حاکم رقم ۸۰۰ / مشکوة رقم ۵۴۳۱ / لکن ابن
 الجوزي ورته موضوعي وایی.

۴۸- شپاړسم حدیث

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رضي الله عنه، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكْتَبُ فِي كُلِّ خَفِضٍ دَرَقَمًا، وَيَقِيَامُ وَقُوعًا، وَأَبُو
 بَكْرٍ، وَعُمَرُ رضي الله عنهما. [ترمذی/ باب ما جاء في التكبير عند الركوع والسجود رقم ۲۵۳] یعنی رسول الله
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او ابو بکر او عمر رضي الله عنهما به د هر یتیدلو او جکیدلو او په قیام او په قعود کې الله اکبر
 ویلو.

۴۹- اوولسم حدیث

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكَبِّرُ فِي كُلِّ رَفْعٍ، وَيُضَعِفُ قِيَامَهُ وَقُعُودَهُ»، وَأَبُوبَكْرٍ، وَعُمَرُ، وَعُثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ. [نسائي باب التكبير للسجود رقم ۱۱۵۰] یعنی رسول الله ﷺ علیہ وسلم او دري وارو خلفاء ووبه دهر تیتیدلو او دجکیدلو او قیام او دقعود سره الله اکبر ویلو.

۵۰- اتلسم حدیث

عَنِ الْأَسْوَدِ، وَعَلْقَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكَبِّرُ فِي كُلِّ خَفِضٍ وَرَفْعٍ، وَقِيَامٍ وَقُعُودٍ، وَيُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ، وَعَنْ شِمَالِهِ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، حَتَّى يَرَى بَيَاضَ خَدَّيْهِ"، وَرَأَيْتُ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقْعَلَانِ ذَلِكَ. [نسائي رقم ۱۰۸۴ ورقم ۱۳۲۰]

یعنی رسول الله به دهر و تیتیدلو او دجکیدلو او د قیام او د قعود سره الله اکبر ویلو او بني او چب طرف ته به یې د سلام دگرځولو په وخت کې السلام علیکم ورحمة الله، السلام علیکم ورحمة الله ویلې تردې چې د غومبري سپین والی به یې لیدل کیدلو او ما ابوبکر او عمر ﷺ هم پداسې عمل باندې لیدلي دی، ددې احادیثو څخه معلومیږي چې د رسول الله ﷺ علیہ وسلم آخري لمونځ او ورپسې د خلفاء په مونځونو کې دهر و تیتیدلو او دجکیدلو سره صرف الله اکبر وو او رفع الیدین نه وه.

د حضرت براء بن عازب ؓ احادیث

۵۱- اول حدیث: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ قَالَ: ثَنَا مُؤَمَّلٌ، قَالَ: ثَنَا سَفْيَانُ قَالَ: ثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ لَا يَتَجَارِعُ الصَّلَاةَ، رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يَكُونَ إِيَّاهُمَا قَرِيبَيْنِ شَعْمَتَيْ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ». [طحاوي رقم ۱۳۱۳].

۵۲ - دوهم حدیث: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَرَّاءُ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنِ الْبَرَاءِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَى قَرِيبٍ مِنْ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ» (ابوداؤد رقم ۷۴۹ باب من لم يذكر الرفع عند الركوع).

د حضرت براء بن عازب ؓ څخه روایت دی، چې رسول الله ﷺ به چې کله دلمانځه د شروع کولو لپاره الله اکبر وکړ، نو د غوږونو تر نرمیو پورې به یې لاسونه جیګ کړل او بیا به یې په نور لمونځ کې نه جیګول.

په دې حديث کې دوه مسئلې دي اوله دا چې لاسونه به ترکوم خای پورې پورته کولی شي؟
نوجواب پدې حديث کې داسې دی چې ترغوږونو پورې به پورته کولی شي.

دوهمه دا چې په لمانځه کې به لاسونه څو ځلې جیگولی شي؟ نو جواب په دې حديث کې دی چې
صرف د اول تکبیر په وخت کې به جیگولی شي او ددې څخه وروسته به په نور لمانځه کې نه شي جیگولی.

۵۳ - دریم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الزُّهْرِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ يَزِيدَ، نَحْوَ حَدِيثِ شُرَيْبٍ، لَمْ يَقُلْ: «لَمْ لَا يَعُودُ»، قَالَ سُفْيَانُ: قَالَ لَنَا بِالْكُوفَةِ بَعْدُ «لَمْ لَا يَعُودُ» قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَى هَذَا الْحَدِيثَ هُشَيْمٌ، وَخَالِدٌ، وَأَبْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ يَزِيدَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، لَمْ يَذْكُرُوا «لَمْ لَا يَعُودُ»، (ابوداؤد رقم ۷۵۰).

دا دمخکیني حدیث (رقم ۷۴۹) دوهم روایت دی، لکن په دې کې د (ثم لا يعود) لفظ نشته سفیان
فرمایي چې یزید بن ابی زیاد چې وروسته دا حدیث مودت په کوفه کې بیانولو نو هلته یې (ثم لا يعود)
وویلې امام ابوداؤد رحمه الله فرمایي چې دا حدیث هشیم رحمه الله خالد او ابن ادريس رحمه
الله یزید بن ابی زیاد څخه روایت کړی دی هغوی (ثم لا يعود) د نه دی ذکر کړی.

۵۴ - خلورم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا مَعَاوِيَةُ، وَخَالِدُ بْنُ عَمْرٍو، وَأَبُو حُدَيْفَةَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا
سُفْيَانُ رَحِمَهُمُ اللَّهُ، بِإِسْنَادِهِ بِهَذَا قَالَ: «فَرَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ»، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: «مَرَّةً وَاحِدَةً» (سنن ابی داؤد رقم ۷۵۱)
بتحقيق شيخ مامون شيحا صحيح ابی داؤد ج ۱ ص ۱۴۳ طبع مكتبة الترييه العربی لدول الخلیج، الرياض سنه
۱۴۰۹هـ. زموږ په ملكونو کې چې كوم متداول ابو داؤد دی په هغې کې دا حدیث حضرت عبد الله ابن
مسعود رضی الله عنه د حدیث څخه لا ندي بيان شوی دی.

۵۵ - پنځم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَخْبَرَنَا وَكَيْعٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أَخِيهِ عِيسَى،
عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
رَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، لَمْ يَرْفَعْهُمَا حَتَّى الْتَصَرَ» (ابو داؤد رقم ۷۵۲) يعنې رسول الله صلى الله عليه
وسلم د لمانځه د شروع په وخت کې رفع الیدین وکړل بیایې د لمانځه څخه تر فارغیدو اوچت نکړل.

۵۶ - شپږم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، قَالَ: أَنَا خَالِدٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ
عِيسَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ. (طحاوی رقم
۱۳۱۴)

داروايت هم دمخکيني روايت په شان دی .

۵۷- اوم حديث : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ النُّعْمَانِ، قَالَ: ثنا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، قَالَ: ثنا وَكِيعٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أَخِيهِ، وَعَنِ الْحَكَمِ رَجَمَهُ اللَّهُ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنِ الْبَرَاءِ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ. (طحاوي رقم ۱۳۱۵).

۵۸- اتم حديث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى رَجَمَهُ اللَّهُ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رضي الله عنه قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُرَى إِبْهَامُهُ قَرِيبًا مِنْ أُذُنَيْهِ» (مصنف عبد الرزاق ج ۴ ص ۳۵۳۰).

يعني نبی علیه السلام به د لمانځه د شروع کولو په وخت کې رفع الیدین کول تر دې پورې چې غټې گوتې به یې غوږونو ته نږدې ښکاريدلې.

۵۹- نهم حديث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى رَجَمَهُ اللَّهُ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رضي الله عنه مِثْلَهُ، وَإِذَا قَالَ: مَرَّةً وَاحِدَةً، ثُمَّ لَا تُعِيدُ لِرَفْعِهَا فِي تِلْكَ الصَّلَاةِ. [مصنف عبد الرزاق (ج ۴) صفحه ۱۷ رقم ۲۵۳۱].

يعني سفيان بن عيينه ديزيد بن ابی زياد او عبد الرحمن بن ابی ليلى په واسطه د براء بن عازب رضی الله عنهم څخه دمخکيني روايت په شان روايت کړی دی او دايې په کې زیات کړي دي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم صرف يو ځلې رفع الیدین وکړل بيا يې نور په همدې لمانځه کې په بل ځای کې ونه کړل.

۶۰- لسم حديث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى رَجَمَهُ اللَّهُ، عَنِ الْبَرَاءِ رضي الله عنه قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ كَبَّرَ، وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى كَادَا يُخَاذِيَانِ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَمْ يُعِدْ». [مسند ابی يعلى (ج ۳) صفحه ۲۴۸ وفي بعض النسخ ص ۴۰۰ رقم ۱۶۹۱].

يعني رسول الله صلی الله عليه وسلم د لمانځه د شروع کولو په وخت کې لاسونه دومره اوچت کړل چې د غوږونو سره برابریدلو ته نږدې شول بيا يې اوچت نه کړل.

۶۱- يوولسم حديث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ، قَالَ: سَمِعْتُ يَزِيدَ بْنَ أَبِي زِيَادٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى رَجَمَهُ اللَّهُ، عَنِ الْبَرَاءِ رضي الله عنه قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ اسْتَقْبَلَ الصَّلَاةَ حَتَّى رَأَيْتُ إِبْهَامَيْهِ قَرِيبًا مِنْ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهُمَا». [مسند ابی يعلى (ج ۳) صفحه ۲۴۹ رقم ۱۶۹۲].

ترجمه کې دمخکيني حد : ث ترجمې ته ورته ده .

٦٢- دولسم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي لَيْلَى، عَنِ الْحَكَمِ، وَعِيسَى، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى رَحِمَهُمُ اللَّهُ، عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ، ثُمَّ لَا يَرُفَعُ حَتَّى يَنْصَرِفَ» [مسند ابى يعلى (ج) ٣ صفحہ ٢٤٨].

٦٣- دیارلسم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: نَا وَكِيعٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنِ الْحَكَمِ، وَعِيسَى، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى رَحِمَهُمُ اللَّهُ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ، ثُمَّ لَا يَرُفَعُ يَدَاهُ حَتَّى يَفْرُغَ» (مصنف ابن ابی شیبہ رقم ٢٤٥٥).

٦٤- خوارلسم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ صَاعِدٍ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ لَوْثِنْ ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَّا، ثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَاذَى بِهِمَا أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَمْ يُعَدِّ إِلَى شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ حَتَّى قَرَعَ مِنْ صَلَاتِهِ» (المدونة الكبرى ج ١ ص ٦٩ طبع مصر المدونة الكبرى ج ١ ص ١٦٦ طبع بيروت سنة ١٤٢٦ هـ).

٦٥- پنخلسم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ صَاعِدٍ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ لَوْثِنْ ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَّا، ثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَاذَى بِهِمَا أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَمْ يُعَدِّ إِلَى شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ حَتَّى قَرَعَ مِنْ صَلَاتِهِ» (دار قطنی ج ١ ص ٢٩٣ مترجم جزء سوم ص ٣٥١ رقم ١١١٤).

٦٦- شپارسم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ صَاعِدٍ، نَا لَوْثِنْ، نَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَّا، عَنْ يَزِيدَ يَعْنِي ابْنَ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَمِثْلُهُ. (دار قطنی مترجم جزء سوم ص ٣٥١ رقم ١١١٥).

٦٧- اولسم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ الْأَدَمِيُّ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ أَيُّوبَ الْخُرَمِيُّ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَاصِمٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي لَيْلَى، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى رَحِمَهُمُ اللَّهُ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ فَكَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى سَاوَى بِهِمَا أُذُنَيْهِ ثُمَّ لَمْ يُعَدِّ» (الحديث . دار قطنی ج ١ ص ٢٩٤ مترجم جزء سوم ص ٣٥٢ رقم ١١١٧).

٦٨- اتلسم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْعَلَاءِ، ثَنَا أَبُو الْأَشْعَثِ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ، ثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي لَيْلَى رَحِمَهُمُ اللَّهُ، يَقُولُ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فِي هَذَا الْمَجْلِسِ يُحَدِّثُ قَوْمًا مِنْهُمْ كُفُوبًا

بْنِ عُجْرَةَ ؓ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ» (دارقطني ج ۱ ص ۲۹۳ مترجم جزء سوم ص ۳۴۹ رقم ۱۱۱۲).

۶۹- **نولسم حديث** : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي لَيْلَى رَجَمَهُ اللَّهُ، قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ ؓ يُحَدِّثُ، قَوْمًا فِيهِمْ كَعْبُ بْنُ عُجْرَةَ ؓ قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، رَفَعَ يَدَيْهِ».. (مسند احمد ج ۴ ص ۳۰۳ رقم ۱۸۲۱۷ ورقم ۱۸۸۹۶).

۷۰- **سلم حديث** : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا سُقْيَانُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى رَجَمَهُ اللَّهُ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ؓ قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ، حَتَّى تَرَى إِبْرَاهِيمَ قَرِيبًا مِنْ أُنْتِيهِ».. (مسند احمد رم ۱۸۲۲۷ ورقم ۱۸۹۰۶).

۷۱- **يويشتم حديث** : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا أُسْبَاطُ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى رَجَمَهُ اللَّهُ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ؓ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى تَكُونَ إِبْرَاهِيمَ حَيْثُ أَدْنَيْهِ».. (مسند احمد رقم ۱۸۱۹۹ ورقم ۱۸۸۷۷ ورقم ۱۸۸۸۶).

۷۲- **دوه ويشتم حديث** : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا هُثَيْمٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى رَجَمَهُ اللَّهُ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ؓ قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، رَفَعَ يَدَيْهِ».. (مسند احمد رقم ۱۸۰۱۸ ورقم ۱۸۶۷۹).

۷۳- **درويشتم حديث** : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا هُثَيْمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى تَكُونَ إِبْرَاهِيمَ حَيْثُ أَدْنَيْهِ (مصنف ابن أبي شيبة رقم ۲۴۵۵).

۷۴- **خلورويشتم حديث** : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الْقَاسِمِ بْنُ بَالُوَيْهِ النَّيْسَابُورِيُّ، تَنَا بَكْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَبَالُ الرَّازِيُّ، تَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ زَوْجٍ بْنِ أَبِي الْحَرِثِ الْبَصِيفِيُّ، سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِيهِ، زَوْجٍ بْنِ أَبِي الْحَرِثِ، سَمِعْتُ أَبَا حَنِيفَةَ، يَقُولُ الشَّعْبِيُّ رَجَمَهُ اللَّهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ ؓ يَقُولُ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَازِيَ مِنْكِبَيْهِ لَا يَعُودُ يَرْفَعُهُمَا حَتَّى يُسَلِّمَ مِنْ صَلَاتِهِ».. (مسند الامام ابى حنيفة ص ۱۵۶ مؤلف امام ابو نعيم اصبهاني مسند ابى حنيفة برواية ابى نعيم ص ۳۴۴ رقم الحديث ۲۴۵).

۷۵- **بنخويشتم حديث** : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ أَبِي أَحْمَدَ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا رَجَاءُ بْنُ صُهَيْبٍ، سَمِعْتُ الْحَصِينَ بْنِ حَفِصٍ، عَنْ أَبِي يُوْسُفَ وَعَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنِ الْحَكَمِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى رَجَمَهُ اللَّهُ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ كَبَّرَ حَتَّى رَأَيْتُ

إِيْمَانِيَه جَدَّاءُ أَذْنِيَه لَمْ يَرْفَعْهُمَا حَتَّى يَسْلَمَ (كتاب ذكر اصبهان تاليف الامام الحافظ ابى نعيم احمد بن

عبد الله الاصبهاني باب الرءاء ج ۱ ص ۳۱۵)

۷۶ - شېرويشتم حديث: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سُفْيَانَ قَالَ حَدَّثَنَا قَاسِمُ بْنُ أَصْبَرَ قَالَ حَدَّثَنَا

أَحْمَدُ بْنُ زُهَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَنْصَارِيُّ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى
رَحِمَهُمُ اللَّهُ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّيْتُ خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَبَّرَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَادَى أَذُنَيْهِ فِي أَوَّلِ
مَرَّةٍ لَمْ يَزِدْ عَلَيْهَا (التمهيد لابن عبد البر ج ۹ ص ۲۱۴).

ددې ټول احاديثو ترجمه متقاربه ده حاصل يې دادې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم صرف د اول

تكبير سره رفع الیدین کړي دي او نوريې تر سلام پورې په بل ځای کې نه دي کړي،

يزيد بن ابى زياد رحمه الله ثقه دى

لا مذهباً ان اعتراض کوي چې ددې حديث مرکزي راوي يزيد بن ابى زياد رحمه الله شيعه وو او په

آخر عمر کې يې حافظه خرابه شوى وه؟

خواب: يزيد بن ابى زياد الکوفى القرشى الهاشمى ولاء باندې اگر چې بعضې محدثينو د تشيع اود

اختلاط الحافظه فى اخر العمر جرحه لگولې ده لکن على الاطلاق ورته ضعيف ويل د انصاف څخه بعيد ده.

۱- امام مسلم رحمه الله يې په هغو راويانو کې شماري چې په عدالت او په مروت باندې متصف وو

او دده څخه روايت هم کوي (ملخصاً مقدمه مسلم ج ۱ ص ۵۳ طبع مکتبه بشرى کراچي).

امام مزني رحمه الله فرمايي چې يزيد بن ابى زياد رحمه الله د امام مسلم رحمه الله شيخ دى (تهذيب

الکمال ج ۱ ص ۳۲ خلاصه تهذيب الکمال ج ۳ ص ۲۷۶).

۲- امام احمد بن صالح رحمه الله فرمايي: چې يزيد بن ابى زياد ثقة لا يعجبني قول من يتكلم فيه

يزيد بن ابى زياد رحمه الله ثقه دى او په ده باندې د اعتراض کونکو کلام زه نه خوښوم (تايخ اساء

الثقات لابن شاهين ص ۱۹۷ وفي بعض النسخ ص ۲۵۶).

۳- امام شعبه رحمه الله دده په باره کې فرمايي: چې ديزيد بن ابى زياد رحمه الله څخه د روايت کولو

څخه وروسته زه ددې هيڅ پروا نه لرم چې د بل چا څخه حديث و نه ليکم (ميزان الاعتدال ج ۴ ص ۲۲۳)

۴- امام ابوداؤد رحمہ اللہ فرمائی ہے مائتہ داسی ہیشوک ہم نہ دی معلوم ہے ددہ حدیثونہ یی پربنی ری البتہ ددہ پہ مقابل کھی مہ بل متفق علیہ قوی راوی خونبیری. (تہذیب التہذیب ج ۱۱ ص ۲۸۶ لا اعلم احداً ترک حدیثہ ، سیر اعلام النبلاء ج ۵ ص ۳۸۱).

۵- حضرت سفیان بن یعقوب رحمہ اللہ فرمائی ہے خلکو پہ ددہ باندی دا جرحہ لگولی دہ ہے ددہ پہ حافظہ کھی تغیر راغلی وو، لکن بیا ہم دا عادل او ثقہ دی، اگرچہ د حکم رحمہ اللہ او د منصور رحمہ اللہ پہ مرتبہ کھی نہ دی: فهو علی العدالة والثقة وان لم یکن مثل منصور ولا حکم والاعمش فهو مقبول القول ثقة (ج ۳ ص ۱۷۵، تہذیب التہذیب ج ۱۱ ص ۲۸۶ المعرفة والتاریخ للفسوی ج ۳ ص ۱۷۵).

۶- امام عجلہ رحمہ اللہ ورتہ جائز الحدیث ویلی دی او پہ دے یی ہم تصریح کری دہ ہے پہ اخر عمر کھی یی حافظہ خرابہ شوی وہ. تہذیب التہذیب ج ۱۱ ص ۲۸۶

۷- امام ابن حبان رحمہ اللہ فرمائی ہے پہ بودا والی کھی یی حافظہ خرابہ شوی وہ او تلقن بہ یی قبلولو لکن دتغیر ثخہ مخکینی روایتونہ یی صحیح دی. حوالہ بالا).

۸- امام ذہبی رحمہ اللہ ورتہ الامام، المحدث، الثقہ او اوعیۃ العلم وایي اولیکی ہے امام شعبہ رحمہ اللہ پہ نقد درجالو کھی دمہارت سرہ سرہ ددہ ثخہ روایت کوی (سیر اعلام النبلاء ج ۶ ص ۱۳۹ و ص ۱۳۰)

۹- امام بخاری رحمہ اللہ ددہ ثخہ دیوے کلمی معنی تعلیقاروایت کری دہ (بخاری ج ۲ ص ۷۶۸)

۱۰- امام مسلم رحمہ اللہ ترینہ مقرونأ روایتونہ کوی (تہذیب الکمال ج ۱۱ ص ۳۲)

۱۱- امام ترمذی رحمہ اللہ ددہ روایتونو تہ حسن وایي او فرمائی ہے روی عنہ سفیان، وشعبہ، وابن عیینہ وغیر واحد من الائمة. (ترمذی ج ۱ ص ۱۶ و ص ۹۶ و ج ۲ ص ۲۱۸ و ص ۷۱، باب ماجاء فی المنی والمذنی، باب ماجاء من الرخصة فی ذلك ای الحجامة للصائم، باب ماجاء فی مواقیب الاحرام لاهل الافاق، باب مناقب العباس بن عبد المطلب وغیرہ).

۱۲- حافظ ابن حجر رحمہ اللہ فرمائی ہے محدث جریر رحمہ اللہ فرمائی دی ہے یزید بن ابی زیاد رحمہ اللہ عطاء بن سائب رحمہ اللہ ثخہ زیات مضبوط او د حافظی والادی. (تہذیب التہذیب ج ۸ ص ۴۶۶ و ج ۱۱ ص ۳۳۰) او عطاء بن سائب رحمہ اللہ صحیح البخاری راوی دی.

۱۳- علامه زیلعی رحمه الله د امام ابن دقیق العید رحمه الله په حواله باندې لیکي چې یزید بن ابی زیاد الکوفی رشتینی دی او د امام ابو الحاث القروی رحمه الله په حواله باندې لیکي چې امام ابو الحسن رحمه الله ورته جید الحدیث ویلي دي (نصب الرايه ج ۱ ص ۴۰۲).

۱۴- علامه احمد شاکر رحمه الله لیکي چې ویزید هذا ضعفه بعضهم من قبل انه شيعي ومن قبل انه اختلط في آخر حياته والحق انه ثقة، قال ابن شاهين في الثقات قال احمد بن صالح المصري يزید بن ابی زیاد ثقة، ولا يعجبني قول من تكلم فيه، وقال ابن سعد في الطبقات وكان ثقة في نفسه (جامع ترمذی بتحقيق وشرح احمد شاکر ج ۱ ص ۱۹۵) همدا احمد شاکر رحمه الله په دویم جلد کې د یو حدیث په تشریح کې فرمایي چې فمدار الحدیث علی یزید بن ابی زیاد وهو ثقة صحيح الحدیث وقد تكلما عليه تفصيلا فيما مضى (جامع ترمذی بتحقيق احمد شاکر ج ۲ ص ۴۰۹).

۱۵- علامه شوکانی فرمایي چې وقد اخرجه مسلم في صحيحه، والبخاري تعليقا واهل السنن الاربع. (الفوائد المجموعه ص ۱۱۷).

۱۶- علامه هاشم بن عبد الغفور السندهی رحمه الله فرمایي چې حضرت براء بن عازب رضی الله عنه د حدیث بعضې طرق د شیخینو په شرط باندې صحیح او بعض حسن دي، په صحیحو کې د عبد الرزاق والاسند دی، د عبد الرزاق په سند کې د عبد الرزاق ثخه سوا درې راویان دي، سفیان بن عینه، یزید بن ابی زیاد الهاشمی الکوفی او عبد الرحمن بن ابی لیلی. [کشف الرین فی مسئله رفع الیدین، مترجم ص ۵۷ تا ص ۶۵].

او مخکې لیکي چې یزید بن ابی زیاد رحمه الله مختلف فیه راوي دی امام بخاری رحمه الله ترینه په صحیح البخاري کې معلق روایت راوړی دی او نورو حفاظو د حدیثو لکه امام مسلم رحمه الله او اصحاب السنن الاربع دده ثخه روایتونه کوي، موږ به عنقریب د هغو محدثینو نومونه د بخاري د شرح عمدة القاري ثخه رانقل کړو کومو چې دده توثیق کړیدی (کشف الرین فی مسئله رفع الیدین ص ۶۷).

۱۷- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمایي چې: (ویزید فیه ضعف یسير) تخلص حیر (ص ۱۱۷).

۱۸- علامه ذهبي رحمه الله فرمایي چې وهو حسن الحدیث همدا رنگه فرمایي چې: (الامام المحدث ابو عبد الله الهاشمي سير اعلام النبلاء ج ۵ ص ۳۸، العبر بحواله شذرات الذهب ج ۱ ص ۱۰۶)

- ۱۹- حافظ ابن حجر رحمه الله د یزید بن زیاد یو سند ته اسناد مقارب لیکلي دي (الدرايه ج ۲ ص ۶).
- ۲۰- علامه عيني رحمه الله د یزید بن ابی زیاد د توثیق څخه وروسته فرمائي چې ابن خزيمه په خپل صحيح کې دده څخه روايت راخيستی دی امام مسلم هم په خپل صحيح کې دده څخه د حديث تخریج کړی دی بخاری هم ترینه استدلال کړی دی (البنایه فی شرح الهدایه للعلامه عینی ج ۲ ص ۱۹۶).
- ۲۱- د اسماء الرجال په فن کې د شيعه لفظ دهغه چالپاره استعمالیږي چې حضرت علي ؑ په حضرت عثمان ؓ باندې بهترگني او درافضي او يادرافضي خبيث لفظ دهغه چالپاره استعمالیږي چې حضرت علي ؑ په ابوبکر ؓ او عمر ؓ باندې هم بهترگني او څوک چې حضرت عثمان بهترگني عثمانی ورته وائي کما فی البخاري، ج ۱ ص ۴۳۳ د بخاري ډیر راویان په همدې معنی شيعه گان دی او دمسلم په باره کې بعضې فرمائي چې (کتاب مسلم ملان من شيعه)، دغير مقلدينو شيخ شوکانی هم شيعه دی، مقدمة فتح القدير للشوکانی، ص ۵، یزید بن ابی زیاد دمسلم شيخ دی، تهذيب الکمال، ج ۱۱ ص ۳۲ و خلاصه تهذيب الکمال، ج ۳ ص ۲۷۶، نو غير مقلدين دی دمسلم دضعف اعلان هم وکړی.
- ۲۲- غير مقلدين چې درفع الیدین داثبات لپاره د حضرت براء بن عازب ؓ کوم حديث پيش کوي په هغې کې هم همدا راوی دی هلته څرنگه حجت شو؟ حالانکه هلته ورسره کاذب راوی هم شته چې ابراهيم بن بشار نو میږي.
- ۲۳- البانی په ظلال الجنة رقم الحديث، ۸۰۳ کې وغيره کې دده حديثوته صحيح ويلي دي.
- ۲۴- امام جرير بن عبد الوليد فرمائي چې: احسنهم استقامة في الحديث (الجرح والتعديل ج ۱ ص ۳۲۷).
- ۲۵- امام احمد بن حنبل هم د جرير بن عبد الله په شان خبره کوي. (الجرح والتعديل ج ۹ ص ۳۲۷)
- ۲۶- الشيخ ابن دقيق العيد فرمائي: ويزيد بن ابی زیاد معدود في اهل الصدق کوفي يکنی ابا عبد الله (نصب الرايه ج ۱ ص ۴۷۷)
- ۲۷- امام ابو الحسن فرمائي چې: يزید بن ابی زیاد جيد الحديث (نصب الرايه ج ۱ ص ۴۷۷)

(۲۸) ضروري تنبيه: دا خبره په ياد لرئ چې په دې نوم باندې بل راوي هم شته هغه ته يزید بن

زياد او د بعضو په قول ابن ابی زياد القرشي الدمشقي وايي. د اسماء الرجال علماء په ده باندې سختې جرحې کوي نو شوکانی په نیل الاوطار ج ۱ ص ۲۷۵ کې هغه جرحې په زیر بحث راوي (ابو عبد الله يزید بن ابی زياد الكوفي القرشي الهاشمي) باندې ورچسپولی دي، او دده په تقلید کې عبد الرحمن مبارکپوری په تحفة الاحوذی ج ۲ ص ۹۶ کې ليکلي دي چې يزید بن ابی زياد رحمه الله حسن الحديث نه دی بعينه همدا وهم امام نووی رحمه الله ته هم پېښ شوی دی او د مسلم د مقدمې په شرحه کې يې ذکر کړي دي په کوم باندې چې حافظ ابن حجر رحمه الله په تهذيب التهذيب کې ج ۱۱ ص ۲۸۷ او علامه شير احمد عثمانی رحمه الله په مقدمه د مسلم مع شرحه فتح الملهم ص ۱۱۶ کې نقد کړي دي، حقیقت دادي چې يزید بن ابی زياد حسن الحديث دی او په اخر کې يې په حافظه کې تغير راغلی وو لکن د ترک درفع الیدين روايت کونکو ترينه د تغير څخه مخکې روايتونه کړي دي امام بخاری رحمه الله په جزء رفع الیدين رقم ۳۴ کې ليکي چې د شعبه رحمه الله د سفیان ثوري رحمه الله او د زهير رحمه الله سماع د يزید بن ابی زياد څخه په اول وخت کې وه، وهكذا فی البيهقي ج ۲ ص ۷۶)

امام ابن حبان رحمه الله فرمايي چې: وکان يزید صدوقا الا أنه لما کبر ساء حفظه وتغير، فکان يتلقن مالقن فوق المناکير في حديثه .... فسماع من سمع منه قبل دخول الکوفة في اول عمره سماع صحيح (کتاب المجروحين لابن حبان ج ۳ ص ۱۰۰)

۲۹- د څلور ويستم نمبر لاندې چې کوم سند وليکل شو په هغې کې دا راوي نشته همدارنگه د دولسم او د پنځه ويستم نمبر لاندې چې کوم حديثونه وليکل شو په هغه کې هم دا راوي نشته.

بل اعتراض دا کيوي چې: امام ابوداود رحمه الله دا حديث ضعيف گڼلی دی او فرمايلي يې دي

چې: (قال ابوداود هذا الحديث ليس بصحيح)

جواب: امام ابوداود رحمه الله دا حديث په ډير طريقو ذکر کړی دی، په دريمه طريقه کې پکې يو راوی محمد بن عبد الرحمن دی او هغه ضعيف دی، امام ابوداود چې: هذا الحديث ليس بصحيح (ويلی دی نو د دريمې طريقې په باره کې يې ويلي دي او دا ولود او ورو طريقو په سند هغه کلام نه دی کړی بلکه چې پاتې شوی دی، همدارنگه ليس هو بصحيح ضعف لره ندی مستلزم، ځکه چې صحيح دې نه وي

بلکې حسن دې وي، همدارنگه دا راوي هم بالاتفاق ضعيف ندى، بلکې ډيرو محدثينو ورته ثقه ويلى دي. وگوره بذل المجهود ج ۴/ص ۲۷۹].

بل اعتراض دا گيږي چې: ددې حديث په اخر کې د. (ثم لا يعود) زيادت صرف د شريک تفرد دی، ځکه چې امام ابوداود رحمه الله ليکلي دي چې: (روي هذا الحديث هشيم وخالدا بن ادریس عن يزيد ولم يذكر واثم لا يعود)؟

جواب: شريک ددې زيادت په روايت کې متفرد نه دی، بلکې ددې ډيرزيات متابعات موجود دي شاه صاحب په (نيل الفرقدين في رفع الیدین، ص ۹۵ و ص ۹۶) کې فرمايلي دي چې حافظ ماردینی رحمه الله په (الجواهر النقي ج ۲/ص ۷۶) کې نقل کړي دي چې په (کامل بن عدی) کې هشيم رحمه الله لايعود ذکر کړی دی کما مرتحت رقم (۶۰) او اسراييل بن يونس رحمه الله هم دا زيادت ذکر کړی دی امام ابن عيينه هم ذکر کړي دي کما مرتحت رقم (۵۹) امام اسماعيل بن زکريا هم ذکر کړی دی کما مرتحت رقم (۶۶) امام ابن ادریس هم ذکر کړی دی کما مرتحت رقم (۶۱) او همدارنگه په دارقطنی او په معجم طبرانی اوسط کې حمزة الزيات رحمه الله د شريک متابعت کړی دی او خپله سنن ابوداود رحمه الله دغه روايت د لايعود د زيادت سره د سفيان رحمه الله د طريقه هم روايت کړی دی نوله دی وجهې د شريک د تفرد اعتراض غلط دی.

علامه عيني رح فرمايي چې: قلت تعارض قول أبي داود قول ابن عدی في الكامل. رواه هشام وشريك وجماعة معهما عن يزيد باسناده قالوا فيه (لم يعد) يظهران شريکاً لم يتفرد برواية هذه الزيادة فسقط أيضاً بذلك كلام الخطابي لم يقل في هذا (لم يعد) غير شريك، لان شريکاً قد توقع عليها كما أخرجه الدارقطني من اسماعيل بن زكريا ثنا يزيد بن أبي زياد نحوه، أخرجه البهيقي في الخلافيات من طرق النضر بن شميل عن اسراييل هو ابن يونس بن اسحق عن يزيد بلفظ: رفع يديه حذو أذنيه ثم لم يعد - وأخرجه الطبراني في الأوسط من حديث حفص بن عمر ثنا حمزة الزيات كذلك وقال لم يروه عنه الاحفص، تفرد به محمد بن حرب. [البنية في شرح الهداية ج ۲/ص ۲۹۵].

بل اعتراض: چې د حضرت سفيان بن عيينه قول دی چې يزيد بن ابي زياد چې کله په مکه مکره کې و نو د حضرت براء بن عازب رضي الله عنه دغه روايت يې د (ثم لا يعود) د زيادت څخه بغير ذکر کولو او ددې څخه وروسته چې کله کوفی ته راغلو نو هلته يې ددې جملې روايت شروع کړو.

امام بیہقی رحمۃ اللہ علیہ ددی زیاتوالی پہ بارہ کی دسفیان بن عیینہ دامقوله نقل کری دہ چہ: (اظن ان اهل الكوفة لقنوه فتلقن) یعنی اهل کوفہ ووددی جملہ تلقین ورتہ کری وواوددی جملہ پہ زیاتوبولہی مجبور کری وو۔

امام ابوداود رحمۃ اللہ علیہ ہم دااعتراض اشارہ پہ دی الفاظوذکر کری دی چہ (حدثنا عبد الله بن محمد الزهري ناسفیان عن یزید نخوحديث شریک لم یقل ثم لا یعود قال سفیان قال لنا بالكوفة بعد ثم لا یعود) **الجواب:** شاہ صاحب رحمۃ اللہ علیہ پہ نیل الفرقدین کی جواب ور کری دی چہ خلاصہ یہ رانقلوو۔

(۱) حضرت براء ابن عازب رضی اللہ عنہ پہ کوفہ کی اوسیدلو حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ دا حدیث دکوفہ پہ غت جامع جومات کی خلکوته واورولو چہ پہ دغہ مجلس کی حضرت کعب بن عجرہ رضی اللہ عنہ ہم موجود وو۔ (دارقطنی ج ۱ ص ۲۶۳) مترجم جزء سوم رقم ۱۱۱۲۔

(۲) دحضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ خخہ دا حدیث دریو ثقہ راویانورواایت کری دی، حضرت عبدالرحمن بن ابی لیلی رضی اللہ عنہ حضرت عدی بن ثابت رضی اللہ عنہ کما مرتحت رقم ۱۶ دارقطنی مترجم رقم ۱۱۱۵ حضرت شعبی رضی اللہ عنہ کما مرتحت رقم ۲۴ ومسند امام ابی حنیفہ رضی اللہ عنہ ص ۱۵۶] حضرت ابن ابی لیلی لوی جلیل القدر تابعی وو اوددی حدیث مطابق یہی رفع الیدین نہ کول [مصنف ابن ابی شیبہ رقم ۲۴۶۶]۔

(۳) دحضرت ابن ابی لیلی رضی اللہ عنہ پہ ہمدغہ مسجد کی دشلو انصاری صحابہ ووسرہ ملاقات شوی وو۔ (جامع ترمذی ج ۲ ص ۱۸۳)۔

(۴) اودا ہغہ لوی مسجد وو چہ یوزورینخو سو صحابہ وورضی اللہ عنہم پہ کی لمونخونہ کول، چہ ثلرویشٹ پہ کی بدری صحابہ وو۔ (معارف السنن، ج ۲ ص ۴۹۰)۔

(۵) حضرت عبدالرحمن ابن ابی لیلی بہ دہمدی حدیث موافق رفع الیدین نہ کول، یعنی تارک در رفع الیدین وو۔ (مصنف ابن ابی شیبہ، رقم ۲۴۶۶] او حضرت عبدالرحمن بن ابی لیلی دصحاح ستہ وواجماعی شیخ دی پہ بخاری او پہ مسلم کی ترہی بہی شمیرہ روایات دی۔

(۶) دا حدیث دشعبی خخہ امام ابو حنیفہ روایت کری دی او دحضرت عدی بن ثابت خخہ یزید بن ابی زیاد روایت کری دی دحضرت عبدالرحمن ابن ابی لیلی خخہ دا حدیث دریو شاگردانورواایت کری دی نو یزید بن ابی زیاد رضی اللہ عنہ پکی متفرد ندی۔

اول : د عبد الرحمن ابن ابی لیلیٰ حوی عیسیٰ رَحْمَةُ اللَّهِ چې بالاتفاق ثقه دی دده حدیث ددولسم نمبر لاندې تیر شو.

دوهم : حضرت حکم بن عتیبه رَحْمَةُ اللَّهِ چې داهم بالاتفاق ثقه دی دده حدیث ددولسم او دپنځه ویشتم نمبر لاندې تیر شو.

دریم : یزید بن ابی زیاد رَحْمَةُ اللَّهِ.

(۷) د حضرت یزید بن ابی زیاد رَحْمَةُ اللَّهِ څخه لسو شاگردانو د حدیث مکمل متن رانقل کړی دی.

اول : حضرت سفیان بن عینه رَحْمَةُ اللَّهِ لکه څرنگه چې د نهم نمبر لاندې تیر شو. (عبد الرزاق، ج ۱ ص ۷۱).

دوهم : حضرت سفیان ثوری رَحْمَةُ اللَّهِ لکه څرنگه چې د اول د اتم او د شلم نمبر لاندې تیر شو.

دریم : حضرت شریک رَحْمَةُ اللَّهِ رقم ۲ لاندې تیر شو.

څلورم : حضرت هشیم رَحْمَةُ اللَّهِ رقم ۱۰ / ورقم ۲۲ / ورقم ۲۳ لاندې تیر شو.

پنځم : حضرت اسماعیل بن زکریا رَحْمَةُ اللَّهِ درقم ۱۵ لاندې تیر شو.

شپږم : حضرت شعبه رَحْمَةُ اللَّهِ د نولسم رقم لاندې تیر شو.

اووم : محمد بن ابی لیلیٰ رَحْمَةُ اللَّهِ د اولسم لاندې تیر شو.

اتم : حضرت اسرئیل رَحْمَةُ اللَّهِ الجوهر النقی ج ۲ ص ۷۶ / عمدة القاری بحواله خلافيات بهیقي).

نهم : حضرت حمزة الزیات رَحْمَةُ اللَّهِ (عمدة القاری بحواله اوسط طبرانی / نیل الفرقدين ص ۱۱۳)

لسم : حضرت عبد الله بن ادريس رَحْمَةُ اللَّهِ د ۱۱ نمبر لاندې تیر شو.

دې لسو شاگردانو مکمل متن رانقل کړی دی چې خلاصه یې دوه خبرې دي (۱) - لاسونه تر غوږونو پورې پورته کول. (۲) اود اول تکبیر څخه وروسته نور په لمانځه کې رفع الیدین نه کول. اوشپږو شاگردانو اختصار کړی دی یعنې مکمل متن یې نه دی رانقل کړی هغه شپږ شاگردان.

اول : حضرت علی بن عاصم رَحْمَةُ اللَّهِ دی (دارقطني، ج ۱ ص ۲۹۴)

دوهم : حضرت خالد بن عبد الله رَحْمَةُ اللَّهِ دی. (دارقطني، ج ۱ ص ۲۹۴)

دریم : حضرت اسباط بن محمد رَحْمَةُ اللَّهِ دی، د ۲۱ نمبر لاندې تیر شو.

خلورم: حضرت جراح رَحْمَةُ اللَّهِ وَالِد حضرت وکیع رَحْمَةُ اللَّهِ دِی (کتاب العلل احم ج ۱ ص ۱۱۷)

پنجم: حضرت صالح بن عمر رَحْمَةُ اللَّهِ دِی (مسند ابویعلی، ج ۱ ص ۹۵)

شپورم: حضرت زهیر رَحْمَةُ اللَّهِ دِی (جزء بخاری)

دمکمل او مختصر متن معنی

د حضرت براء بن عازب ؓ د حدیث مکمل متن په دوو مسئلو مشتمل دی.

اول: په لمانځه کې به لاسونه ترکوم ځای پورې پورته کیږي؟ په دې حدیث کې دي چې تر غوږونو پورې به پورته کولای شي.

دوهم: په لمانځه کې به لاسونه څو ځلې پورته کولای شي؟ په دې حدیث کې دي چې صرف دا ول تکبیر په وخت کې به پورته کولی شي. د دې څخه وروسته به په نور لمونځ کې نه پورته کیږي.

محدثین کله مکمل متن بیانوي، لکه دیزید بن ابی زیناد لسو شاگردانو چې بیان کړی دی، او کله کله د یوې خاصې مسئلې بیانول مقصود وي نو بیا محدثین د حدیث څخه صرف همغه مقصودې مسئله را اخلې او ټول حدیث نه بیانوي. لکه دیزید بن ابی زیاد ؓ پاتې شپږو شاگردانو چې اختصار کړی دی.

د صحیح حدیث په مقابله کې غلطه قصه

زمونږ د زمانې لامله مذهبه ملانیا ز محمد عرف امین الله پشاورۍ هم دخپلو کاذبو اکابرو په تقلید کې یوه قصه را نقل کړې ده [الحق الصریح، ج ۴ ص ۹۲ ص ۹۳].

ددې حدیث په مقابله کې چې په اعتراض کې کومه افسانه د سفیان بن عیینه په حواله باندې ذکر شوه چې زما استاذ دیزید بن ابی زیاد چې کله په مکه مکرمه کې وونود حدیث اوله جمله به یې ذکر کوله اود (لایعود) جمله به یې نه ذکر کوله کومه چې د دوهمې مسئلې سره تعلق لري او چې کله کوفې ته راغلونود کوفې خلکو مجبور کړو چې په حدیث کې د (لایعود) جمله ورزیاته کړي.

ددې دارمې بنیاد په دې خبره دی چې سفیان بن عیینه ؓ او یزید بن ابی زیاد ؓ دواړه اول په مکه مکرمه کې اوسیدل او هلته سفیان ؓ دیزید ؓ څخه دا حدیث واوریدلو چې دا جمله په

کې نه وه او بیا دواړه کوفی ته راغلل او دلته یې هم ترینه دا حدیث واوریدلو چې دا جمله په کې وه. حالانکه دا خبره د تاریخ له لحاظه بالکل غلطه ده. ځکه چې یزید بن ابی الزیاد په سنه ۴۷ هـ) کې په کوفه کې زیږیدلې دی او په سنه ۱۳۶ هـ) کې په کوفه کې وفات شوی دی، په مکه کې دده قیام د تاریخ له لحاظه ثابت نه دی. اوسفیان بن عیینه په سنه ۱۰۷ هـ) کې په کوفه کې زیږیدلی دی او تر سنه ۱۶۳ هـ) پورې په کوفه کې اوسیدلو دې څخه وروسته مکې مکرمې ته لاړ او په سنه ۱۹۸ هـ) کې په مکه مکرمه کې وفات شو. (معارف السنن، ج ۲ ص ۴۹۱ / ومثله فی نیل الفرقین ص ۱۱۴ / و ص ۱۱۵).

نومعلومه شوه چې سفیان بن عیینه د یزید بن ابی زیاد د وفات څخه اوه ویشته کاله (۲۷) وروسته مکې مکرمې ته تللی دی، نو دا څرنگه کیدای شي چې سفیان بن عیینه دې دا حدیث د یزید بن ابی زیاد څخه په مکه کې هم اوریدلی وي او ددې څخه وروسته دی یې په کوفه کې هم اوریدلی وي؟

فانقیل : چې دا افسانه خوا امام بیهقی رحمته الله علیه را نقل کړې ده؟

قلنا: امام بیهقی دا افسانه د محمد بن حسین البربهاری او د ابراهیم بن بشار الرمادی په واسطه را نقل کړې ده سنن کبری ج ۲ / ص ۷۷ / مستدرک ج ۲ / ص ۲۵۸ / نصب الراية ج ۱ / ص ۴۷۷ / البناية ج ۲ / ص ۲۹۶ او دواړه ډیر سخت کذابان وو، حافظ ذهبي د بربهاری په باره کې د برقاني دا قول را نقل کړې دی چې دا ډیر سخت دروغزن وو.

او د رمادی په باره کې خپله امام ذهبي رحمته الله علیه په میزان الاعتدال کې لیکلي دي چې رمادی د سفیان بن عیینه طرفته هغه اقوال منسوب کړي دي چې هغه نه دي ویلي.

په الجوهر النقی ج ۲ / ص ۷۷ کې ابن الترمکاني فرمایي چې: قلت لم يرو هذا المتن بهذه الزيادة غير ابراهيم البشار قضي حكاه صاحب الايمان عن الحاكم وابن البشار قال فيه النسائي ليس بالقوي وذمه احمد ذمه شديداً وقال ابن معين ليس بشيء لم يكن يكتب عند سفیان ومارأيت في يده قلماً قط، وكان يملئ على الناس ما لم يقله سفیان.

خلاصه دا چې امام سفیان رحمته الله علیه چې کله مکې مکرمې ته لاړ نو په دغه وخت کې د یزید بن ابی الزیاد رحمته الله علیه د مرګ څخه اوه ویشته کاله تیر شوي وو. ددې افسانې مطابق یزید بن ابی الزیاد دخپل وفات څخه اوه ویشته (۲۷) کاله وروسته د قبر څخه را ایستل شوی دی اوسفیان ته یې دا حدیث وراړولی دی.

فانقيل: امام ابوداود رحمه الله خوهم دې اعتراض ته اشاره کړې ده.

قلنا: امام ابوداود رحمه الله چې کوم الفاظ ذکر کړي دي په هغې کې دا افسانه صراحتاً نه ده ذکر شوی بلکې دهغې معنی داده چې دا حديث په دواړو طريقو روايت شوی دی مکمل او مختصر.

د حضرت عبد الله بن زبير رضى الله عنه حديثونه

۷۷- اول حديث: وبه قال حَدَّثَنَا عَبْدُ الْقُدُّوسُ بْنُ يَكْرِ بْنِ خُنَيْسٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا حُجَّاجٌ، عَنْ عَامِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رضي الله عنه، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، فَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى جَاءَ زَيْدُهَا أَذُنَيْهِ» (مسند احمد رقم ۱۵۶۶۷ و مسند احمد رقم ۱۶۱۹۷) د حضرت عبد الله بن زبير رضى الله عنه څخه روايت دی چې ما رسول الله صلى الله عليه وسلم وليدلو چې کله يې لمونځ شروع کړ نو لا سونه يې اوچت کړل تردې پورې چې د غوږونو څخه يې واړول. عبد الله ابن زبير رضى الله عنه په دې حديث کې د رفع الیدین مسئله بيانوي او دا نه ده ممکنه چې د رفع الیدین مسئله نيمه او ناقصه بيان کړي فلهمذا رفع الیدین صرف د تکبير تحریمه په وخت کې شو او بس، بلکې د عبد الله بن زبير څخه د رفع الیدین فی الصلوة په باره کې ممانعت روايت شوی دی. وگوره راوان حديث:

۷۸- دوهم حديث: أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ رضي الله عنه رَأَى رَجُلًا رَافِعًا يَدَيْهِ يَدْعُو قَبْلَ أَنْ يَقْرَأَ مِنْ صَلَاتِهِ فَلَمَّا قَرَأَ مِنْهَا قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يَقْرَأَ مِنْ صَلَاتِهِ (رواه الطبرانی ورجاله ثقات المعجم الكبير للطبرانی ج ۱۳ ص ۱۰۴ تحفة الاحوذی ج ۲ ص ۱۲۳ طبع بيروت).

عبد الله بن زبير رضى الله عنه يو سړی وليدلو حال دا چې لا سونه يې اوچت کړې وو دعا يې کوله مخکې له دې چې له لمانځه څخه فارغه شي، نو کله چې د لمانځه څخه فارغ شو ورته وې فرمايل چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به لا سونه نه اوچتول تردې پورې چې د لمانځه څخه به فارغ شو ددې حديث ټول راويان ثقه دي (تحفة الاحوذی ج ۲ ص ۱۲۳).

همدا روايت مبارکپورې په لاندې الفاظو باندې بيانوي.

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْأَسْلَمِيِّ قَالَ رَأَيْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ وَرَأَى رَجُلًا رَافِعًا يَدَيْهِ قَبْلَ أَنْ يَقْرَأَ مِنْ صَلَاتِهِ فَلَمَّا قَرَأَ مِنْهَا قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يَقْرَأَ مِنْ صَلَاتِهِ، قَالَ رَجَالُهُ يُقَاتُ (تحفة الاحوذی لعبد الرحمن المباركپوری ج ۲ ص ۲۴۱).

۷۹- دریم حدیث : أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ رضی اللہ عنہ رَأَى رَجُلًا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ رَأْسِهِ مِنَ الرُّكُوعِ، فَقَالَ لَهُ: لَا تَفْعَلْ! فَإِنَّ هَذَا شَيْءٌ فَعَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ تَرَكَهُ.

عبد الله بن زبیر رضی اللہ عنہ یو سری ولیدلو چې رکوع ته د تللو او د رکوع څخه د راجکیدلو په وخت کې یې رفع الیدین کول نو عبد الله ابن زبیر رضی اللہ عنہ ورته وفرماییل چې داسې مکوه ځکه د اداسی یو شی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم کړي و بیا یې پرېښودل.

(عمدة القاری ج ۵ ص ۳۹۸ و ص ۳۹۹ مکتبه رشیدیہ کویټه).

والتعليق الصحيح ج ۱ ص ۴۷۵ علامه عینی حه الله فرمایي چې وَالَّذِي يَحْتَجُّ بِهِ الْخَصْمُ مِنَ الرَّفْعِ فَمَوْلًى عَلَى أَنَّهُ كَانَ فِي ابْتِدَاءِ الْإِسْلَامِ ثُمَّ نُسِيَ. وَالذَّلِيلُ عَلَيْهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ رضی اللہ عنہ رَأَى رَجُلًا الْحَدِيثَ (عمدة لقاری ج ۵ ص ۳۹۸)

د حضرت وایل بن حجر رضی الله عنه حدیثونه

حضرت وائل بن حجر رضی الله عنه دوه ځلي د رسول الله صلی الله علیه وسلم ملاقات ته راغلی وه کله چې اول ځلې راغلو نو د رکوع او د سجود د رفع الیدین ذکر یې وکړ او کله چې دوهم ځلي راغلو نو خپله مشاهده یې صرف د اول تکبیر سره د رفع الیدین په باره کې بیان کړه او بس.

۸۰- اول حدیث : عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ أَدْنَاهُ»، قَالَ: ثُمَّ أَتَيْتُهُمْ فَرَأَيْتُهُمْ يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَى صُدُورِهِمْ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ وَعَلَيْهِمْ بَرَانِسٌ وَأَكْسِيَّةٌ (ابوداؤد رقم ۷۲۸).

وايل بن حجر رضی الله عنه فرمایي : چې ما نبی علیه السلام ولیدلو چې د لمانځه په شروع کې یې لاسونه تر غوږونو پورې اوچت کړل فرمایي چې زه بیا دوهم ځلې راغلم نو ما ولیدل چې تر سینو پورې یې لاسونه اوچتول، د لمانځه په شروع کې او دوی کوټونه او شری اغوستي وې. که وایل بن حجر رضی الله عنه په دوهم ځلې څوک په رفع الیدین کولو باندې لیدلي وای نو ضرور به یې بیان کړي وای لکه څرنگه یې چې اول ځل بیان کړل وایل بن حجر رضی الله عنه هیڅ صحابی هم نه دی مستثنی کړی معلومېږي چې د دوهم ځلې راتللو په وخت کې تمامو صحابه وو رضی الله عنهم بلا استثنا رفع الیدین نه کول ددې واضح دلیل څخه ښکاره شوه چې رفع الیدین عند الركوع منسوخ و.

۸۱- دوهم حديث : وبه حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ يَعْنِي ابْنَ زُرَّعٍ، حَدَّثَنَا الْمُسْعُودِيُّ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنِ وَايِلٍ، حَدَّثَنِي أَهْلُ بَيْتِي رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) أَنَّهُ حَدَّثَهُمْ أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «يَرْفَعُ يَدَيْهِ مَعَ التَّكْبِيرَةِ»
ابوداود درقم ۷۲۵ ناصرالدين الباني ليكي چي دا حديث صحيح دي سنن ابی داود درقم ۶۶۵- ورقم ۷۲۵.

عبد الجبار بن وایل رحمة الله فرمايی چي زما دکور خلکو ماته زما دپلا رخنه بیان کړی دی چي ده رسول الله صلی الله علیه وسلم ولیدلو چي داول تکبیر سره یې لاسونه اوچتول حضرت مولنا خلیل احمد السهارنپوری ددې حدیث په تشریح کي فرمايی چي یرفع یدیه مع التکبیرة، ای التکبیرة الافتتاح. بذل المجهور (ج) ۴ صفحه ۲۹۰.

۸۲- دریم حديث : وبه قَالَ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْمُسْعُودِيِّ، عَنْ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنِ وَايِلٍ، حَدَّثَنِي أَهْلُ بَيْتِي رَحِمَهُمُ اللَّهُ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام)، «أَنَّ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ مَعَ التَّكْبِيرَةِ، وَيَضَعُ يَمِينَهُ عَلَى يَسَارِهِ فِي الصَّلَاةِ» [مسند احمد درقم ۱۹۰۵۷].

عبد الجبار بن وایل فرمايی چي : زما دکور خلکو ماته زما دپلا رخنه بیان کړی دی چي ده رسول الله صلی الله علیه وسلم داول تکبیر سره په رفع الیدین کولو باندې ولیدلو او په لمانځه کي به یې بنی لاس په چپ لاس باندې کینودلو.

۸۳- خلورم حديث : حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا فِطْرٌ، عَنْ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنِ وَايِلٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى عَنْ أَبِيهِ (عليه السلام) قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، حَتَّى حَادَتْ إِمَامُهُ شَحْبَةً أُذُنِيهِ» [مسند احمد درقم ۱۹۰۵۷ نسایي رقم ۸۷۹].

وايل بن حجر رضى الله عنه فرمايی چي : مارسول الله صلی الله علیه وسلم ولیدلو چي دلمانځه دشورع کولو په وخت کي به یې لاسونه دومره اوچت کړل چي دغور و نو د نر میو سره به یې برابر کړل.

۸۴- پنځم حديث : وبه قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ غُرَيْبٍ مَرَّةً، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْبَخْتَرِيِّ الطَّائِيَّ يُحَدِّثُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْيَحْيَى، عَنْ وَايِلِ بْنِ حُجْرٍ الْخَضْرَمِيِّ، «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَانَ يَكْبُرُ إِذَا خَفَضَ، وَإِذَا رَفَعَ، وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ عِنْدَ التَّكْبِيرِ، وَيُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ» [مسند احمد رقم ۱۸۳۷۴ مسند ابی داود الطيالسي رقم ۱۰۲۱].

وايل بن حجر رضى الله عنه فرمايى چي: ما در رسول الله صلى الله عليه وسلم سره لمونخ وکړونور رسول الله صلى الله عليه وسلم به د ټيټندلو اود جيگيدلو سره الله اکبر ويلې، او صرف د تکبير نجریمه سره به يې رفع الیدین کول او بنی او چپ طرف ته به يې سلام گرزولو.

په دې حديث کې صرف دا وړ تکبير سره درفع الیدین ذکر دی او باقي صرف د تکبير اتو ذکر دی په اخر کې حضرت وايل بن حجر رضى الله عنه په کوفه کې اوسيدلو او همدلته وفات شو او په کوفه کې د ټولو په ترک رفع الیدین باندې اجماع وه، له دې وجې به هيڅوک ثابته نه کړي چي وايل بن حجر رضى الله عنه دې په کوفه کې صرف يو ځلې رفع الیدین عند الركوع کړی وي.

۸۵- ابراهيم نخعی رحمه الله

يوه ورځ حضرت عمر بن مرة رضي الله عنه د کوفې په مسجد کې د حضرت وايل بن حجر رضي الله عنه درفع الیدین والا حديث بيان کړو، نو حضرت ابراهيم نخعی رضي الله عنه ورته وفرمايل (مَا أَدْرِي لَعَلَّهُ لَمَّا رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصِلُ إِلَّا ذَلِكَ الْيَوْمَ فَحَفِظَ هَذَا مِنْهُ، وَلَمْ يَحْفَظْهُ ابْنُ مَسْعُودٍ وَأَصْحَابُهُ مَا سَمِعْتُهُ مِنْ أَحَدٍ مِنْهُمْ، إِنَّمَا كَانُوا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ فِي بَدْءِ الصَّلَاةِ حِينَ يَكْتُمُونَ). (موطا امام محمد ص ۵۴).

زه نه پوهیږم کیدی شي چي حضرت وايل رضي الله عنه نوي لیدلی رسول الله صلي الله عليه وسلم چي لمونخ يې کولو مگر په دغه ورځ کې اورفع الیدین يې یاد کړل او عبد الله بن مسعود رضي الله عنه او نور و صحابه وو (چي هميشه در رسول الله صلي الله عليه وسلم سره اوسيدل) په هغوی کې هيچا هم یاد نکړل، ما په دوي کې دهیچا څخه هم د لاسونو پورته کول نه دي اوریدلي. دوي ټولو به صرف د لمانځه په ابتداء کې لاسونه پورته کول، د دې څخه معلومیږي چي په خیر القرون کې هيچارفع الیدین نه کول رفع الیدین خولا پرېږده صحابه وو رضي الله عنهم او تابعینو رحمهم الله عنهم نه د امثله وراورولي هم نه وه.

په بل روایت کې داسې دی: فذكرت ذلك لابراهيم فغضب قال راه هو لم يره ابن

مسعود رضي الله عنه ولا أصحابه. (طحاوی ج ۱ ص ۳۱۲).

يعني چي کله ما درفع الیدین روایت بيان کړو نو امام ابراهيم سخت په غوصه شو او وی فرمايل چي (عجيبه خبره ده چي وايل بن حجر رضي الله عنه چي صرف يوه نیمه ورځ رسول الله صلي الله عليه وسلم ته راغلی دی) اوده رسول الله صلي الله عليه وسلم په رفع الیدین لیدلی دی او عبد الله بن مسعود رضي الله عنه او نور صحابه رضى الله عنهم (چي ټول عمر در رسول الله صلي الله عليه وسلم سره اوسيدل) هغوی رسول الله صلي الله عليه وسلم په رفع الیدین نه دی لیدلي.

حضرت مغیرہ رضی اللہ عنہ فرمائی چې یوہ ورخ مادوایل بن حجر رضی اللہ عنہ درفع الیدین دکولو والا حدیث د حضرت ابراہیم نخعی رضی اللہ عنہ پہ مخ کې بیان کړونو هغه وفرمایل: **إِنْ كَانَ وَابِلٌ رَأَى مَرَّةً يَفْعَلُ ذَلِكَ، فَقَدْ رَأَى عَبْدَ اللَّهِ رضی اللہ عنہ ثَمْنِينَ مَرَّةً، لَا يَفْعَلُ ذَلِكَ** (طحاوی ج ۱ ص ۳۱۶).

لکه حضرت وایل رضی اللہ عنہ یو خلی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په رفع الیدین لیدلی دی، نو په تحقیق سره حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ پنخوس خلی لیدلی دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم رفع الیدین نه کول، (پنخوس تغیر د تکثیر څخه دی یعنې ډیر یې لیدلی دی).

حماد عن ابراهیم انه قال في وایل بن حجر رضی اللہ عنہ اعراي لم يصل مع النبي صلی اللہ علیہ وسلم صلوٰة قبلهاظ احواعلم من عبدالله واصحابه حفظ ولم يحفظوا (یعنې رفع الیدین).

امام حماد رضی اللہ عنہ فرمائی چې ابراہیم نخعی رحمه الله فرمائی چې وایل ابن حجر رضی اللہ عنہ یو باندې چې صحابی رضی اللہ عنہ دی هغه ده رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره یونیم خلی لمنوخ کړی دی، نو یاداد (حاضر باش) صحابه وو رضی اللہ عنہ عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ او دده د ملگرو (خلفاء اربعه وغیره وو) څخه زیات لوی عالم وو؟ چې ده رفع الیدین یاد کړي دي او هغوی نه دي یاد کړي. (مسند امام اعظم ص ۱۱۹).

امام ابراہیم نخعی رحمه الله تابعي دی او مرجع دخلا یقووو ده صحابه رضوان الله علیهم هم په لمانځه کولو لیدلي دي او تابعین او تبع تابعین یې هم لیدلي دي، نو دا مبارک دخپلو سترگو مشاهد داسې بیانوي چې نه یې څوک په رفع الیدین لیدلی دی او نه یې دچا څخه اوریدلي دي. کله یې چې دیو کس څخه واوړیدله نو ډیر په غوصه شواو دایې د عملي تواتر څخه بالکل خلاص وگهله گویا چې درفع الیدین روایت داسې دی لکه شاذ قرائت په مقابل دمتواتر قرائت کې.

د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه حدیثونه

۸۶- اول حدیث: **وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَيُّوبَ الْمُخَرَّمِيُّ، وَسَعْدَانُ بْنُ نَصْرٍ، وَشُعَيْبُ بْنُ عَمْرٍو فِي آخِرِينَ قَالُوا: ثَنَا سَفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يَحَاطِيَ بِهِمَا» وَقَالَ بَعْضُهُمْ: حَدَّثَنَا مِنْكِبِيَّةٌ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَهُ وَبَعْدَ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ لَا يَرْفَعُهُمَا وَقَالَ بَعْضُهُمْ: وَلَا يَرْفَعُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ، وَالْمَعْنَى وَاحِدًا. [مسند ابی عوانة رقم الحديث ۱۵۷۲ دارالمعرفة بيروت لبنان]** بیان رفع الیدین فی افتتاح الصلوٰة قبل التكبير بحذاء منكبيه وللركوع ولرفع رأسه من الركوع وأنه لا يرفع بين السجدين.

حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه فرمایي چي: مارسول الله صلى الله عليه وسلم وليدلو چي کله يې لمونځ شروع کړونو لاسونه يې اوچت کړل او فرمايلي دي بعضو چي تر اوږو پورې يې اوچت کړل، او چي کله يې درکوع اراده وکړه او درکوع څخه يې سر را اوچتولو نورفع الیدین يې ونه کړل او بعضو ويلي دي چي د سجدو په مابين کې يې هم لاسونه نه اوچتول د (والمعنى واحد) مطلب دادی چي په رکوع او بين السجدين دواړو ځايونو کې راويانود ترک درفع الیدین روايت کړی دی.

۸۷- دوهم حديث: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنِ الشَّافِعِيِّ، عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، بِمَعْنَاهُ: وَلَا تَقُلْ ذَلِكَ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ. [مسند ابی عوانه رقم الحديث ۱۵۷۳ دارالمعرفة بيروت]. ترجمه يې د مخکيني حديث په شان ده.

۸۸- دريم حديث: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو دَاوُدَ قَالَ: تَنَا عَلِيٌّ قَالَ: تَنَا سُفْيَانُ، تَنَا الزُّهْرِيُّ، أَخْبَرَنِي سَالِمٌ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمِثُّهُ. [مسند ابی عوانه رقم الحديث ۱۵۷۴ دارالمعرفة بيروت].

۸۹- څلورم حديث: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا الصَّائِغُ بِمَكَّةَ قَالَ: تَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: تَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَالِمٌ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمِثُّهُ. [مسند ابی عوانه رقم الحديث ۱۵۷۵ دارالمعرفة بيروت].

ددې څلورو واورو احاديثو ترجمې يوشان دي، امام ابو عوانه رَحِمَهُمُ اللَّهُ ددې حديث تر مرکزي راوي سفيان بن عيينه رحمه الله پورې څلو، سندونه ذکر کړي دي، څلورم سند داستاذ البخاري رحمه الله حميدي رحمه الله دی دا حديثونه په ترک درفع الیدین کې صحيح دي او د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه د عمل سره موافق دي، ځکه چي حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه به رفع الیدین نه کول. [مصنف ابن ابی شيبه رقم ۲۴۶۷ طحاوی رقم ۱۳۲۳ موطا امام محمد رقم ۱۰۸].

نو کوم حديث چي د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه د عمل سره موافق دی لا مذهباني يې نه مني او په کوم حديث چي خپله د عبد الله بن عمر رضی الله عنه عمل نشته هغه مني.

دصحيح ابی عوانه د حديث په باره کې د وسوسو دفع

(۱): لا مذهبہ زیر علی زئی لیکي چې: امام ابو عوانه ددې حديث لپاره درفع الیدین باب لگولی دی نودانه شي کیدلی چې باب درفع الیدین وي او روایت دترک درفع الیدین وي. [نور العینین صفحه ۸۲۸].

جواب: دباب عنوان داسې دی چې: رفع الیدین فی افتتاح الصلوة قبل التکبیر بحذاء منکبیه، وللرکوع ولرفع راسه من الرکوع، وانه لا یرفع بین السجدين.

نوپه دې باب کې څلور اجزاء یعنی څلور دعوي دي.

اول: دتکبیر الافتتاح په وخت کې دا وگوپورې دلاسونوپورته کول.

دوهم: درکوع په وخت کې رفع الیدین.

دریم: مخکې رفع الیدین کول او وروسته تکبیر کول.

څلورم: په سجدو کې درفع الیدین نه کول.

ددې څلورو دعوو داثبات لپاره امام ابو عوانه ډیر احادیث ذکر کړي دي، داول حديث څخه دده دوه دعوي ثابتېږي اول رفع الیدین دا وگوبرابر کول. دوهم: په سجدو کې درفع الیدین نه کول.

باقي دریمه دعوه پکې په دې اول حديث کې بالکل ذکر شوی نه ده او ددوهمې دعوي ضد پکې ذکر شوی دی چې ترک درفع الیدین دی، پنه دې ځای باندې د غیر مقلدینو دا اعتراض دی لکن دا اعتراض د تعصب او د قلت فهمی نتیجه ده، ځکه چې ددې ډیر مثالونه شته، مثلاً اما ابو عوانه رحمه الله ددې عنوان پسې متصل بل عنوان لگولی دی (ذكر الاخبار المتضادة للباب الذي قبله في رفع الیدین الخ). یعنی په دې باب کې هغه احادیث دي چې د مخکیني باب سره متضاد دي، حالانکه په دې باب کې ټول روایات د مخکیني باب د روایاتو سره متضاد نه دي، بلکې بالکل ورسره موافق دي مثلاً دابو قلابه روایت رقم ۱۵۸۶ په دې حديث کې د مخکینيو څلورو اجزاء و څخه صرف په یو جز کې مخالفت دی یعنی په دې کې راغلي دي چې اول به تکبیروي او وروسته به رفع الیدین وي نو صرف دریم جزء مخالف په کې ذکر شوی دی داول جزء مخالف یا موافق په کې نه دی ذکر شوی.

دخولرم جزء مخالف یا موافق هم په کې نه دی ذکر شوی او د دوهم جزء موافق په کې ذکر شوی دی، نو اوس که یو جاهل مرکب راشي او ووايي چې: دلته عنوان لگیدلی چې د مخکیني باب ضربه ذکر کوي او په دې کې موافق جزء ذکر شوی دی نو دا به دده د کم علمی نتیجه وي.

همدارنگه په ترمذی کې باب لگیدلی دی په نوم د باب (ما جاء في وضع الیدین قبل الركبتین في السجود). [ترمذی مع تحفه الاحوذی (ج ۱) صفحه ۲۲۸].

اولاندې په حدیث کې راغلي دي (وضع الركبتین قبل الیدین) همدارنگه په مصنف ابن ابی شیبه کې باب لگیدلی دی په نوم د (رفع الیدین بین السجدتین) اولاندې په اول حدیث د عبد الله بن عمر رضی الله کې نفی درفع الیدین بین السجدتین ده.

دوهمه وسوسه: زیبر علی زئی لیکي چې د مسند ابی عوانه موجوده نسخه د یو بنديانو شایع کړې ده، په اصل نسخه کې واوشته چې یا غور زیدلی دی او یا یې غورزه ولی دی، نورې ټولې نسخې ددې د یو بندي نسخې نقل دی اصل صحیح نسخه داسې ده چې (وبعد ما یرفع راسه من الركوع ولا یرفعهما، وقال بعضهم ولا یرفع بین السجدتین. والمعنی واحد). [نور العینین صفحه ۸۰].

جواب: دلامذهبو مناظر اعظم سید بدیع الدین سندھی د ابو عوانه دغې نسخې ته صحیح ویلي دي په کومې کې چې داسې عبارت دی چې: واذا اراد ان یرکع، وبعد ما یرفع راسه من الركوع لا یرفعهما، وقال بعضهم: ولا یرفع بین السجدتین والمعنی واحد.

همدارنگه دارالمعرفة بیروت لبنان الطبعة الاولى سنه ۱۴۱۹هـ. څخه چې کومه نسخه د ایمن بن عارف الدمشقی د تحقیق سره شایع شوي ده په هغې کې هم همداسې عبارت دی.

همدارنگه په الاعتصام هفت روزه ۲ محرم ۱۴۰۳ هـ ۳ جولائی ۱۹۹۲ء ص ۲۱ کې چې غیر مقلد محمد ایوب اثري حیدر ابادي سندی کومه قلمي نسخه پیش کړې ده په هغې کې هم همداسې عبارت دی.

دریمه وسوسه: لا مذهبه زیبر علی زئی لیکي چې ددې زمانې څخه مخکینیو احنافو ددې حدیث څخه استدلال نه وو کړی ځکه چې په هغه وخت کې دا حدیث جوړ شوی نه وو نو څرنگه به یې پیش کړی وای (نور العینین ص ۸۱).

خواب: چې څومره فتنې زیاتېږي دومره استدلالات او جوابات زیاتېږي، د لا مذهبيت پيداوار نیچریت، چکالویت او د مرزائیت په خلاف چې کوم استدلالات کیږي دا یو هم اسلافونه ووکړي، همدا رنگه موږ وایو چې اوس خو احناف د ترک د رفع الیدین دپاره د بخاري او د مسلم د روایاتو څخه هم استدلال کوي نو ایا دا روایات هم اوس چا د ځان څخه جوړ کړي دي؟

څلورمه وسوسه: لا مذهبه زیر علی زئی لیکي چې بعضو کم عقلو خلکو د (لا یرفعهما) لفظ د مخکې (رکوع) سره لگولی دی نور العین ص ۸۰ همدا رنگه لیکي چې د (ولا یرفع) لفظ او د (لا یرفعهما) لفظ د سجدو سره تعلق لري (نور العین ص ۲۸۲).

غیر مقلد ارشاد الحق اثری لیکي چې ددې حدیث په اخر کې د (والمعنی واحد) لفظ راغلی دی یعنې لفظونه مختلف دي او معنی یوه ده نو معنی به هلته یوه شي چې د (لا یرفع) او د (لا یرفعهما) لفظ د سجدو سره متعلق شي (مسئله رفع الیدین ص ۲۱)

خواب: د علم نحو څخه د دومره غفلت او د عناد تصور د غیر مقلدینو څخه کیدی شي، په اصل کې بعضې روایانو حدیث په دې ځای باندې تمام کړی دی چې (واذا اراد ان رکع، وبعد ما یرفع راسه من الركوع لا یرفعهما) مخکې یې څه نه دي بیان کړي نو چې مخکې یې څه نه دي بیان کړي نو څرنگه به ورسره متعلق شي.

او بعضې روایانو مخکې یوه بله جمله هم ذکر کړي ده (ولا یرفع بین السجدين) او دا ځاته حکم دی نو په (وقال بعضهم) کې چې کوم اختلاف ته اشاره شوي ده هغه دا اختلاف شو، چې بعضې د رفع الیدین بین السجدين نوم نه اخلي او بعضې یې ذکر کوي.

او د (والمعنی واحد) ترجمه داده چې په رکوع او په بین السجدين دواړو ځایونو کې روایانو ترک د رفع الیدین روایت کړی دی که بعضې روایان یواځې ترک د رفع الیدین عند الركوع روایت کوي نو هم هیڅ حرج نشته ځکه چې دوي هم ترک د رفع الیدین بین السجدين مني او که د رکوع په وخت کې رفع الیدین وي او د سجدو په وخت کې ترک د رفع الیدین وي، نو بیا به معنی څرنگه یوه شي؟ د رفع الیدین د کولو او د نه کولو معنی څنگه یو کیدای شي؟

لامذهبانو: د (لا یرفعهما) څخه وروسته واوراغلی دی او د معطوف او د معطوف علیه په مینځ کې تغیری، همدارنگه وروسته قال راغلی او د قال مقوله وروسته راځي مخکې نه وي تیره شوي.

پنځمه وسوسه: زبیر علي زئی لیکي چې امام بهیقي په معرفه السنن ج ۱ ص ۲۱۴ کې د امام شافعي روایت راوړی دی، په هغه کې درفع الیدین ذکر دی ابو عوانه چې دا روایت ذکر کوي نو د (بنحوه) په لفظ ترینه تعبیر کوي نو که د ابو عوانه په مخکې روایت کې ترک درفع الیدین وي او په وروسته د الشافعی عن ابن عیینه په روایت کې رفع الیدین وي نو بیا د (بنحوه) د لفظ څه معنی ده؟ (نورالعینن ص ۸۰).

ځواب: ابو عوانه اول د ترک درفع الیدین روایت راوړی دی وروسته یې یو روایت د (بنحوه) په لفظ او دوه نور روایتونه د (مثله) او د (بمثله) په لفظ باندې راوړي دي نو امام ابو عوانه ولې په یو حدیث کې د (بنحوه) لفظ راوړي او په نورو روایتونو کې د (مثله) او د (بمثله) لفظ راوړي؟ نو ځواب دادی چې د محدثینو د اصولو مطابق د (بنحوه) لفظ هلته ذکر کولی شي چې د وروستني روایت الفاظ د مخکیني روایت د الفاظو څخه مختلف وي او د (مثله) او د (بمثله) لفظ په هغه ځای کې ذکر کولی شي، چې د وروستني روایت الفاظ د مخکیني روایت د الفاظو څخه مختلف نه وي. (تدریب الراوی للعلامه السیوطی ج ۲ ص ۱۲۰ المکتبه العلمیه) نو ددې قاعدې موافق امام ابو عوانه اول د ترک درفع الیدین روایت راوړو بیا یې د الشافعی عن ابن عیینه د روایت څخه تعبیر په (بنحوه) باندې وکړو ځکه چې دده د روایت الفاظ بعینه د مخکیني روایت الفاظ نه دي او وروسته یې د دوو روایتونو څخه تعبیر په (مثله) او په (بمثله) باندې وکړو ځکه چې ددې دواړو حدیثونو الفاظ بعینه د ترک درفع الیدین د حدیث الفاظ دي.

۹۰- **پنځم حدیث:** وبه قالَ حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: ثَنَا الزُّهْرِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ أَبِيهِ عليه السلام، قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَدًّا وَمَنْكِبَيْهِ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَهُ، رَفَعَ مَآيِرَ قَمَرٍ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَلَا يَرَفَعُهُ وَلَا يَبْنِي السَّجْدَ ثَلَاثِينَ» [مسند حميدي (ج ۲) صفحه ۲۷۷ حدیث نمبر ۶۱۴ مطبوعه بيروت لبنان].

حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه فرمایي چي: ما رسول الله صلى الله عليه وسلم وليدلو چي کله يي لمونخ شروع کرو نو ترا وگوپوري يي لاسونه اوچت کړل، اوچي کله يي درکوع اراده وکړه او درکوع خخه يي سرراپورته کولو نورفع الیدین يي ونه کړل او ددواړو سجدو په مابين کي يي هم نه کول.

مستخرج صحيح ابی عوانه په هغو کتابونو کي دي ذکر مو چي ټول احاديث صحيح دي - د کتاب په صحيح مسلم باندې تخریج دی.

په صحيح البخاری او په مسلم کي بعضي حديثونه داسي دي چي په الفاظو کي يي کمي اوزياتي دي او بعضي الفاظ په کي نه دي ذکر شوي، د کوم په وجه چي حديث مطلب پوره نه واضح کيږي، ددې مخرجينو حضراتو مقصد دادی چي دا محذوفات ذکر کړي ترڅو چي حديث مقصد واضح شي.

او د امام بخاري رحمه الله داستاذ حميدي رحمه الله په مسند کي ذکر شوی حديث هم د سند په اعتبار ډیر اعلی او قوي دی.

په دې حديث کي دوه شرطونه دي، اول (اذا افتتح الصلوة) دوهم (واذا اراد ان يركع وبعد ما يرفع راسه من الركوع) د اول شرط لپاره جزاء ټولو محدثينو په اتفاق سره (يرفعهما) اويا (رفع يديه) ذکر کړی ده.

او د دوهم شرط په جزاء کي محدثين درې ډلې شوي دي اوله ډله: په دې حديث کي د سفيان دوه ډيرش شاگردان دي چي هغوی ورسره جزاء نه ده ذکر کړي په ابوداود رقم ۷۲۱ کي روايت داسي دی چي:
عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِذَا اسْتَفْتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُجَاذِيَ مَنْكِبَيْهِ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ - وَقَالَ سَفْيَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَرَّةً: وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ وَأَكْثَرُ مَا كَانَ يَقُولُ: وَيَعْدُ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ - وَلَا يَرْفَعُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ".

نودا محذوفه جزاء چا (رفع يديه) را ايستلې ده چا (يرفع يديه) بيان کړې ده چي دادوهمه ډله شوه او امام ابو عوانه رحمه الله عليه او امام حميدي رحمه الله عليه (لايرفعهما) بيان کړې ده چي دادريمه ډله شوه راجح داده چي د سفيان بن عيينه رحمه الله عليه بالذات شاگرد امام حميدي رحمه الله عليه چي په مکه کي ناست و او کومه جزاء (لايرفعهما) يي ذکر کړې ده داراجحه ده.

دمسند حمیدي د حديث اول داوړه راويان دمکې مکر مې محدثين وو او وروستني درې واړه راويان دمدينې منورې محدثين وو او په خير القرون کې په مدينه منوره کې رفع الیدین چانه پيژندل. د مدينې منورې امام، امام مالک رحمه الله فومائی: لَا أَعْرِفُ رَفْعَ الْيَدَيْنِ فِي شَيْءٍ مِنْ تَكْبِيرِ الصَّلَاةِ لَا فِي خَفْضٍ وَلَا فِي رَفْعٍ إِلَّا فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ. (المدونة الكبرى، ج ۱ ص ۷۱).

يعنې زه د اول تکبير څخه وروسته د لمانځه په هيڅ کوم تيتيدلو او جگيدلو کې رفع الیدین بالکل نه پيژنم. ددې څخه معلوميري چې د تابعينو او د تبع تابعينو په زمانه کې د مدينې منورې اوسيدونکو رفع الیدین نه کول او نه پاکې روضې مبارکي ته زاتلونکو مسلمانانو کول، ځکه د مدينې منورې امام به ضرور پيژندلي وو، نو ددې حديث دورستنيو درې واړو مدني راويانو عمل ددې حديث موافق ترک درفع الیدین وپه مکه مکر مې کې هم چارفع الیدین نه پيژندل لکه څرنگه چې ميمون مکی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په مکه مکر مې کې يوه ورځ عبداللہ بن زبير رضى الله عنهما په رفع الیدین وليدلو نو تعجب يې وکړ او عبداللہ بن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته يې وويل چې ماخوڼن عبداللہ بن زبير رضى الله عنهما پداسې نوي اونا شنالمونځ وليدلو چې ددې څخه مخکې مې هيڅوک ورباندې نه ووليدلي (ابوداود ج ۱ ص ۱۱۵) نو داو لودواړو مکي راويانو عمل هم د همدې حديث موافق ترک درفع الیدین وو. نو دا حديث مسلسل بالعمل هم شو.

دمسند حميدي دروايت په باره کې د لامذهبانو وسوسي او دهغي جواونه

اوله وسوسه: لامذهبه زبير علي زئی ليکي چې دمسند حميدي نسخه مولنا حبيب الرحمن اعظمی ديو بندي شايع کړې ده دا ديو بندي ه هندوستان په نسخه ده، نور العينين صفحه ۶۸ په دې نسخه کې د عبارت محرف او مصحف دی. [نور العينين صفحه ۷۵].

جواب: د ديو بندي نسخه د خانقاه سراجيه کنديان ضلع ميانوالي د قلعي نسخې سره بالکل موافقه ده همدارنگه د موسی زئی شريف د نسخې سره هم موافقه ده يوه بله نسخه چې د غير مقلدينو ده نسخه ظاهريه دمشق په هغې کې تحريف شوی دی، غير مقلد بديع الدين السندی ليکي چې: کان البخاری اذا وجد الحديث عنده (الحمیدی) لا يخرج به الى غيره من الثقة كما في التهذيب/ج ۲ صفحه ۲۱۶ جلاء العينين صفحه ۲۸ همدارنگه غير مقلد مبارکپوري ليکي چې: کان البخاری اذا وجد الحديث عند الحمیدی

لا یعدوه الى غيره كذا في التقريب. [تحفة الاحوذی (ج) ۳ صفحه ۲۶۹] یعني چې امام بخاري رحمه الله عليه ته به په يوه موضوع کې د حمیدي رحمه الله روايت ملاویدلو نو صرف د همدې څخه به یې را نقل کولو اوس که په مسند حمیدي کې ورته د عبد الله بن عمر رضی الله عنه په حدیث کې د (رفع یدیه) روايت ملاو شوی وی نو ضرور به یې ذکر کړی وی حالانکه په صحیح بخاری کې د رفع الیدین په موضوع د حمیدي روايت نه را نقلوي، معلومېږي دا چې په دې موضوع کې یې دده روايت نه دی پیدا کړی.

دوهمه وسوسه: لا مذهبہ زیر علی زئی لیکي چې په دې روايت کې د دې حدیث د مرکزي راوي سفیان بن عیینہ رحمه الله عليه څخه ترک د رفع الیدین روايت شوی دی حالانکه د سفیان بن عیینہ رحمه الله عليه څخه د رکوع رفع الیدین هم په صحیح سند باندې ثابت دي. [نور العینین صفحه ۷۶]. او په یو ځای کې لیکي چې د سفیان بن عیینہ رحمه الله عليه څخه رفع الیدین په تواتر باندې ثابت دی. [نور العینین صفحه ۲۸۴].

جواب: چې د لا وراست دزدی که بکف چراغ دارد

سفیان بن عیینہ رحمه الله عليه څخه ترک د رفع الیدین او رفع الیدین دواړه ثابت دي، له دې وجې نه به ده کله رفع الیدین کول او کله به یې ترک د رفع الیدین کولو، امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمایي چې: وکان ابن عیینہ رحمه الله عليه ربما فعله وربما لم يفعله. تمهید لار (عبد البر (ج) ۹ صفحه ۲۲۶). نو د سفیان بن عیینہ څخه د ترک روايت بالکل صحیح دی.

درېمه وسوسه: لا مذهبہ زیر علی زئی لیکي چې: زمونږ د زمانې څخه مخکې هېڅ کوم حنفي داروايت د ځان لپاره په دلیل کې نه دی پیش کړی، نور العینین صفحه ۲۸۴.

جواب: کله چې فتنه تیزه شي نو دهغې د دفع کولو لپاره د زیاتو جوابونو او دلائلو ضرورت پېښېږي - د مرزاییت فتنه، د چکر الویت فتنه، و د نیچریت فتنه دا ټول د لا مذهبواهل حدیثو څخه راوتلي دي ددوي په مقابل کې چې کوم دلائل پیش کولی شي د دوی د اسلافو نه و وپیش کړي.

۲ جواب: ایا دانگریزانو د زمانې څخه مخکې کوم لا مذهب د احادیث د ځان لپاره په دلیل کې پیش کړی دی؟ که پیش کړی یې وي نو مهرباني وکړه حواله راکړه.

خلورمه وسوسه: زبیر علی زئی لیکي چې: ددې تحقیق څخه وروسته راته دالمستخرج لابی نعیم الاصبهانی (ج) ۲ صفحه ۱۲ دکتلو موقع په لاس راغله هلته هم دمسند حمیدي دسند سره اثبات درفع الیدین ملاو شونې په کې نشته. نور العینین صفحه ۷۶.

جواب: ۱- لعنة الله على الكذابين) همدې لामذهبه دنور العینین اول چاپ په اخر کې ددې فوټوکاپي لگولي ده په هغې کې دحمیدي روایت د محمد بن ادریس الشافعی رحمة الله علیه څخه دی. دابن عینیه رحمة الله څخه نه دی...!

۲- همدارنگه ددې په سند کې ابو طاهر عبد الغفار بن محمد بن جعفر دی حافظ ابن حجر رحمة الله خطیب بغدادی رحمة الله او محدث صوری رحمة الله پرې اعتراض کړی دی. لسان المیزان (ج) ۴ صفحه ۴۳ نور راویان یې هم دتحقیق قابل دي چې معلوم دی اوکه مجهول. **پنځمه وسوسه:** زبیر علی زئی لیکي چې: مسند حمیدي د عبد الله بن عمر رضی الله عنه هغه روایت هم ذکر کړی دی چې درفع الیدین نه کوونکي به یې په کابو باندې ویشتلو. نور العینین صفحه ۷۴.

جواب: محدثین هم هر رنگه روایتونه رانقلوي مخالف وي اوکه موافق، همدارنگه ددې اثر تحقیق دلامذهبانو دلائلو لاندې را روان دي چې ددې روایت مدار په ولیدین مسلم باندې دی چې مختلط الحديث اضعیف راوي دی.

۹۱ - **شېرم حدیث:** قَالَ ابْنُ وَهْبٍ وَابْنُ الْقَاسِمِ عَنْ مَالِكٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذًّا وَمَنْكِبَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ التَّكْبِيرَ لِلصَّلَاةِ» (المدونة الكبرى ج ۱ ص ۶۹ مطبوعه مصر المدونة الكبرى ج ۱ ص ۱۶۵ طبع دار الكتب العلمية بيروت سنة ۱۴۲۶ هـ) حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه فرمایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به د لمانځه په شروع کې لاسونه تراوگو پورې اوچتول.

فانقیل: په دې حدیث کې خویواځې د تکبیر تحریمه د رفع الیدین ذکر راغلی دی، د نورو نفي

اخو پکې نشته؟

قلنا: مشهور قانون دی چي تقديم دماحقه التاخير حصر را ولي، په دې حديث کې (کان يرفع يديه) جمله جزاء ده چي مقدمه ذکر شوې ده اود (اذا افتتح التكبير) جمله شرط دی چي مؤخره ذکر شوې ده، نو حصر په کې راغلو او حصر (مايوجد فيه ولايوجد في غيره) ته وايي، نومعنی يې داشوه چي صر د تكبير تحریمه سره رفع الیدین دی داشو (مايوجد فيه) او نور نشته داشو (لايوجد في غيره).

(۲) مشهور محدث امام عبد الرحمن بن قاسم رحمه الله دا حديث د ترك در رفع الیدین عند الركوع

لپاره په دليل کې پيش کړی دی.

حافظ ابن عبد البر المالکی رحمه الله لیکي چي: **وَاخْتَلَفَ الْعُلَمَاءُ فِي رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الصَّلَاةِ فَرَوَى ابْنُ الْقَاسِمِ وَغَيْرُهُ عَنْ مَالِكٍ أَنَّهُ كَانَ رَفْعُ الْيَدَيْنِ فِي الصَّلَاةِ ضَعِيفًا إِلَّا فِي تَكْبِيرَةِ الْإِحْرَامِ وَحْدَهَا وَتَعْلُقَ بِهِ هَذِهِ الرِّوَايَةُ عَنْ مَالِكٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ أَكْثَرُ الْمَالِكِيِّينَ.** (التمهيد (ج) ۹ صفحه ۲۱۲).

يعني په لمانځه کې در رفع الیدین په باره کې د علماوو اختلاف دی، ابن القاسم رحمه الله دامام مالک رحمه الله څخه روايت کوي چي په لمانځه کې رفع الیدین ضعیفه دي سوی د تكبير تحریمه در رفع الیدین څخه اکثره مالکیانو د دې حديث څخه استدلال کړی دی.

همدارنگه په المدونة الكبرى (ج) اصفحه ۶۸ کې دي چي: **وَقَالَ مَالِكٌ رَحِمَهُمُ اللَّهُ: لَا أَعْرِفُ رَفْعَ الْيَدَيْنِ فِي شَيْءٍ مِنْ تَكْبِيرِ الصَّلَاةِ إِلَّا فِي خَفِضِ وَلَا فِي رَفْعِ إِلَّا فِي اقْتِحَارِ الصَّلَاةِ، قَالَ ابْنُ الْقَاسِمِ: وَكَانَ رَفْعُ الْيَدَيْنِ عِنْدَ مَالِكٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ ضَعِيفًا إِلَّا فِي تَكْبِيرَةِ الْإِحْرَامِ.**

امام مالک رحمه الله فرمايي چي زه د تكبير تحریمه څخه بغير نور په تيميد لو او جگيد لو کې رفع الیدینونه نه پيژنم، ابن القاسم رحمه الله فرمايي چي دامام مالک رحمه الله په نيز د تكبير تحریمه څخه بغير نور رفع الیدینونه ضعیف وو.

۹۲- اووم حديث: عَنْ سَالِمٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا انْتَهَى الصَّلَاةَ - ثُمَّ لَا يَعُودُ. خلافیات للبيهقي، نصب الراية (ج) ۱ صفحه ۴۷۹ موضوعات کبير صفحه ۵۹۴ الاسرار المرفوعة صفحه ۳۵۶]. يعني نبي عليه السلام به صرف د لمانځه د شروع کولو په وخت کې رفع الیدین کولو بيا به يې دوهم ځل نه کولو.

ددې حديث سند اصح الاسانيد دی، اول راوي يې عبد الله بن عون الخراز رَحِمَهُمُ اللَّهُ دامام مالک رحمه الله شاگرد دی او ثقه دی، تهذيب التهذيب (ج) ۵ صفحه ۳۴۹ تقريب التهذيب صفحه ۱۸۶ باقي

راویان مالک رحمہ اللہ، زہری رحمہ اللہ، سالم رحمہ اللہ او عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہ دبخاری راویان دي
اوپه بخاري (ج) ۱ صفحه ۱۰۲ کې په همدې ترتيب ذکر شوي دي .

امام زيلعي رحمه الله دسند اوله حصه نه ده ذکر کړې، نو که ضعیفه وي ضرور به یې ذکر کړې وی،
محدث المکة حضرت ملا علی ن القاری داروایت صحیح گڼلی دی اوپه موضوعات کبیر کې یې داسې
فرمایلي دي چې : وَحَدِيثُ أُرْدَاةَ الْبَيْهَقِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي الْخِلَافَاتِ مِنْ رِوَايَةِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَوْفٍ الْخُرَازِيِّ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ
الْزُهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ... ثُمَّ لَا يَعُودُ، قُلْتُ وَقَدْ صَرَّحَ عَنْهُ خِلَافَ
ذَلِكَ فَيُجْمَلُ عَلَى نَسْخِ الْأَوَّلِ - موضوعات کبیر مع تذکره الموضوعات صفحه ۱۵۷. یعنی د عبد الله بن عمر رضی
الله عنه دا حدیث دهغو احادیثو لپاره ناسخ دی کوم چې د عبد الله بن عمر رضی الله عنه څخه درفع الیدین په
باره کې روایت شوی دی . صاحب دتعلیق الصبیح ج ۱ ص ۴۷۴ کې فرمایي چې : قلت تضعیف الحدیث
لا یثبت بمجرد الحكم وانما یثبت ببيان وجوه الطعن وحديث ابن عمر رجاله رجال الصحیح فما ارى له ضعفا....
فهذا الحدیث صحیح.

فانقيل: چې امام ابو عبد الله الحاکم رحمه الله فرمایلي دي چې : دا حدیث باطل او موضوع دی -
نور العینین صفحه ۸۳ ل زیر علی زئی .

قلنا: دمدینې منورې محدث الشیخ محمد عابد السند هی رحمه الله فرمایي چې : زه
(عابد سند هی) وایم چې تش په دعوی د موضوعیت او بطلان باندې حدیث موضوعي او باطل نه گرزوي،
ترڅو چې دباطلوالي او موضوع والي دلیل یې نه وي پیش کړی - ددې حدیث رجال دصحیحینو رجال دي
الامام ابن ماجه و کتابه السنن مع حاشیه صفحه ۲۵۲ و مثله معارف السنن (ج) ۲ صفحه ۱۲۹۸.

بعضو ورته له دې وجې موضوع او مقلوب ویلي دي چې د عبد الله بن عمر رضی الله عنه په بعضې
احادیثو کې اثبات درفع الیدین دی، نو دنفی والا به خامخا موضوع او مقلوب وي، لکن دا توجیه ځکه
غلطه ده چې بیا به مونږ ووايو چې : په دې حدیث کې ترک درفع الیدین دی نو په کومو احادیثو کې چې
ددې په خلاف رفع الیدین دی هغه موضوع او مقلوب دي، نوایا دا فیصله به هم صحیح وي او که نه؟

خپله د عبد الله ابن عمر رضی الله عنه عمل ددې حدیث موافق ترک درفع الیدین وو (عَنْ مُجَاهِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَلَمْ يَكُنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ» [طحاوی رقم ۱۳۲۳ مؤطا امام محمد رقم ۱۰۸ مصنف ابن ابی شیبہ رقم ۲۴۶۷].

امام مجاهد رحمه الله فرمایي چې: ما د عبد الله ابن عمر رضی الله عنه په اقتداء کې لمونځ کړی دی نو هغه به صرف د تکبیر تحریمه په وخت کې رفع الیدین کول.

فانقیل: چې علامه ناصر الدین البانی لیکلي دي چې ددې د باطلوالي او موضوعوالي لپاره وجه شته چې شذوذ دی. [سلسلة الاحادیث الضعيفة والموضوعة (ج) ۲ صفحه ۳۴۶].

قلنا: اول خود شذوذ دعوه غلطه ده - دوهم دا چې شذوذ عند السیوطی رحمه الله وابن حجر رحمه الله د صحت سره منافي نه دی پاتې خولا دا چې موضوعیت او بطلان لره مستلزم شي په صحیحینو کې د شاذ حدیث لپاره ډیر مثالونه شته.

(۱) مثلاً د حضرت جابر رضی الله عنه دا وېش قصه، په یو روایت کې راځي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ترینه په یوه اوقیه باندې واخیستلو (فاشتره منی باوقیه) بخاري (ج) ۱ صفحه ۲۸۲ بعضې راویان دوه سوه درهم ذکر کړي دي او بعضو څلور اوقې ذکر کړي دي او بعضو شل دیناره ذکر کړي دي بخاري (ج) ۱ صفحه ۱۷۵ او بعضو څلور دیناره ذکر کړي دي بخاري (ج) ۱ صفحه ۳۰۹ او په بعضو روایاتو کې راغلي دي چې حضرت جابر رضی الله عنه درکوب شرط هم په کې لگولی وو چې زه به د مدینې منورې پورې پرې ځم بخاري (ج) ۳۷۵ او په بعضو کې راځي چې دا شرط یې نه ولگولی - امام بخاري دیوې اوقې والا حدیث ته راجع وایي همدارنگه هغه روایت ته راجع وایي چې درکوب شرط ذکر کوي، باقي دواړه قسمه روایات ذکر کوي، دا ددې دلیل دی چې مخالفت او شذوذ عدم صحت د حدیث لره مستلزم نه دی.

(۲) امام مسلم د (مالک عن الزهري عن عروة عن عائشة رضي الله عنها) له طریقه د سهار د دوو رکعتونو څخه مخکې رسول الله صلی الله علیه وسلم خوب را نکل کوي حالانکه د زهري په شاگردانو کې عام اصحاب لکه - معمر رحمه الله، یونس رحمه الله، عمرو بن الحارث، اوزاعی رحمه الله، ابن ابی ذئب رحمه الله او شعيب رحمه الله وغيره دا خوب د ستو څخه وروسته ذکر کوي جمهور محدثین ددې حضراتو

ایتونوته راجح وایي، ددې باوجود محدثین دواړه قسمه روایات ذکر کوي. ددې څخه علاوه نور هم، مثالونه دي چې په (الإمام ابن ماجه وکتابه السنن صفحه ۲۹۹ تا صفحه ۳۰۱ پورې یې کتلی شئ.

(۳) علامه سخاوی رحمه الله فرمایي چې: صحیح او شاذ سره جمع کيږي داسې ویلي شي چې صحیح و شاذ - فتح المغیث (ج) ۱ صفحه ۱۸.

(۴) د فقهاوو په نظر کې هم د حدیث د صحت لپاره عدم شذوذ نه دی شرط، اقتراح صفحه ۱۸۶ په ې باره کې دشیر احمد العثماني رحمه الله کلام د کتلو قابل دی. فتح الملهم مقدمه صفحه ۱۳۲ تا صفحه ۱۴۰.

فانقیل: چې بیاد اداصح او د صحیح مقابله شوه نو عمل بیا هم په اصح په کار دی.

قلنا: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمایي چې: اصح والی معمول به والي لره نه دی مستلزم، لکه منسوخ حدیث چې د اصح والي باوجود معمول به نه وي.

فانقیل: چې علامه ناصر الدین الباني لیکلي دي چې په دې حدیث کې غلطي محمد بن غالب تمام کړې ده کوم چې د احمد بن محمد البرتي څخه روایت کوي. سلسلة الاحادیث الضعیفیه الخ (ج) ۲ صفحه ۳۴۶.

قلنا: چې صرف د اعتراض په وجه سړی نه علامه کيږي، د محمد بن غالب په باره کې خطیب بغدادی رحمه الله علیه فرمایي چې: کان کثیر الحدیث صدوقاً حافظاً (تاریخ بغداد (ج) ۳ صفحه ۱۴۴) امام دارقطني رحمه الله فرمایي چې: واما لزوم تمام کتابه وثبته فلا ینکر ولا ینکر طلبه وحرصه علی الکتابه (د تفصیل لپاره او کوره میزان الاعتدال (ج) ۳ صفحه ۶۸۱ لسان المیزان (ج) ۵ صفحه ۳۲۷ تاریخ بغداد (ج) ۳ صفحه ۱۴۴).

فان قیل: چې د حضرت عبد الله ابن عمر رضی الله عنه څخه روایت کوونکی دده ځوی حضرت سالم رحمه الله دی او د حضرت سالم رحمه الله عمل ددې حدیث په خلاف باندې درفع الیدین کول وو.

قلنا: د مسند احمد رقم الحدیث ۵۰۳۴ کې راځي چې حضرت سالم رحمه الله علیه په رفع الیدین کولو باندې اعتراض او کړوددې څخه معلومیږي چې حضرت سالم رحمه الله رفع الیدین نه کول، حضرت

سالم رحمہ اللہ یوہ ورغ خپل پلار حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ پہ رفع الیدین عند الركوع باندې ولیدلو، نو دی فرمایي چې: ماترينه ددې په باره کې پوښتنه وکړه هغه راته وفرمايل چې ما رسول الله صلى الله عليه وسلم په داسې کولو باندې لیدلی و.

دارفع الیدین ربیع بصري، لیث کوفي. طاوس يعني، سالم مدني، ابوزبير مکي، محارب بن دثار کوفي اونافع مدني رحمهم الله لیدلی وو. (جزء رفع الیدین للبخاری ص ۱۷) اوظاهره ده چې کوفي، مکي، مدني، بصري، اویمني، دحج په موسم کې سره جمع کيږي.

بهر حال دحج په موسم کې دغه (اوو ۷) کسانو حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما په رفع الیدین کولو ولیدلو نو د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما خپل ځوی سالم رضی اللہ عنہ اود کوفي قاضي محارب بن دثار رحمہ اللہ، ترینه سوال وکړو چې ما هدايا ابن عمر؟ (مسند احمد رقم ۵۰۳۴) يعني داڅه شی دی؟ یا ابن عمره! ددوی داسوال په دې دلالت کوي چې درکوع رفع الیدین ددوي په مینځ کې یو نابله شی وو.

مثلا په اودس کې که یو سړی مخ اولاسونه او پښی و مینځي او په سر مسحه وکړي نو هیڅوک سوال نه کوي چې داڅه شی دی؟ ځکه دا اعمال نا اشنا او نابله نه دي. او که یو سړی په اودس کې ددې سره خپله گیده هم و مینځي نو هر سړی ورباندې سوال کوي چې داڅه شی دی؟ ځکه د گیدې مینځل په اودس کې یو نا اشنا او نابله کار دی. نو همدارنگه د کوفي قاضي اودده خپل ځوی حضرت سالم رضی اللہ عنہما ته دا کار دیر نابله کار ښکاره شو او سوال یې وکړو چې داڅه شی دی؟ ددې څخه صفا معلومېږي چې په خیر القرون کې رفع الیدین بالکل رواج نه وو. اوداسې مثال یې لرلو لکه شاذ قرائت چې د تلاوت رواج ورباندې نه شته.

که څوک د متواتر قرائت په مقابل کې په شاذ قرائت باندې تلاوت وکړي نو اوریدونکي سمدستي اعتراض کوي چې ما هدا؟ داڅه شی دی؟

خلاصه دا چې په خیر القرون کې ترک درفع الیدین عملاً متواتر وو او رفع الیدین کول عملاً یو شاذ کار وو. دده د ځوی حضرت سالم رضی اللہ عنہ د اعتراض څخه معلومېږي چې ده رفع الیدین نه کول اونه دمدينې منورې نور و خلکو کول کنه ده ته به دا کار نا اشنا او نابله نه ښکارید او سوال به یې نه کولو او ددې سوال څخه دا هم معلومېږي چې خپله د عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما عادت هم ترک درفع

الیدین (درفع الیدین نه کول) ووځکه که د عبد الله بن عمر رضی الله عنهما عادت رفع الیدین کول وي، نو خامخا به یې ځوی ته دا عادت معلوم وو او نابله به ورته نه ښکاریدو.

حضرت عبد الله ابن عمر رضی الله عنهما یو بل ځلې هم رفع الیدین کړی وو چې حضرت جابر رضی الله عنه زینه سوال کړی وو فرمائی (فسالت عن ذلك [طحاوی، ج ۱ ص ۱۵۳]. ددې څخه معلومیږي چې صحابه و رضی الله عنه تابعینو رحمهم الله او تبع تابعینو په زمانو کې درفع الیدین پوزیشن داسې وولکه د متواتر قرائت په مقابل کې چې د شاذ قرائت کوم پوزیشن دی.

(۲) که بالفرض حضرت سالم رحمه الله رفع الیدین کړی وي، نو هم اعتراض صحیح نه دی، ځکه چې کیدی شي چې رفع الیدین دده په نیز صرف اولی او بهتروي، نو ددې څخه خود ترک درفع الیدین ناجائز والی نه لازمیږي.

امام رامهرمزی رحمه الله په خپل کتاب په المحدث الفاصل بین الراوی والواعی صفحه ۳۲۳ و صفحه ۳۲۴ کې فرمایي چې: وَلَيْسَ يَلْزَمُ الْمُتَقِيُّ أَنْ يَقْتَرِفَ بِمَجْمَعِ مَا رَوَى وَلَا يَلْزَمُهُ أَيْضًا أَنْ يَتْرَكَ رِوَايَةً مَا لَا يَقْتَرِفُ بِهِ.

فانقیل: چې که امام مالک رحمته الله ته د ترک درفع الیدین حدیث معلوم وی نو ولې یې په خپل کتاب مؤطا کې نه ذکر کولو دا اعتراض هم البانی په سلسله الاحادیث الضعیفه (ج ۲) صفحه ۳۴۶ کې ذکر کړی دی.

قلنا: په مؤطا کې د امام مالک د نه ذکر کولو څخه دانه لازمیږي چې ده ته معلوم نه وو و داسې لږ حدیثونه دي چې په کتب متداوله وو کې د امام مالک رحمه الله څخه روایت شوی دی او په مؤطا کې نشته، بلکې رکوع ته د تللو او درکوع څخه دراجکیدلو په وخت کې رفع الیدین هم په مؤطا کې نشته.

دا په یاد لرئ مؤطا د امام مالک رحمه الله مذهب نه دی بلکې د امام مالک مذهب د امام مالک رحمه الله هغه فتوی ده چې ابن القاسم رحمه الله د امام مالک رحمه الله څخه روایت کړی دی، برابره خبره ده چې د مؤطا سره موافقي وي او که د مؤطا څخه مخالف وي، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمایي چې: **المعتبر عند المالكية رواية ابن القاسم، وافقت رواية المؤطا او خالفت تعجيل المنفعة** صفحه ۱۸.

۹۳۔ اتم حدیث: جی دنسخی درفع الیدین لپارہ صریح دی: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: قَالَ لِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ سَوَادَةَ بْنِ عِبَادٍ، عَنْ حَقِصِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ نَرْفَعُ أَيْدِيَنَا فِي بَدْءِ الصَّلَاةِ فِي دَاخِلِ الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ - فَلَمَّا هَاجَرَ إِلَى الْمَدِينَةِ الْمُتَوَرَّكَ رَفَعَ الْيَدَيْنِ فِي دَاخِلِ الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَكَبَّرَ عَلَى رَأْسِ الْيَدَيْنِ فِي بَدْءِ الصَّلَاةِ تَوَفَى أَخْبَارُ الْفُقَهَاءِ وَالْمُحَدِّثِينَ صَفْحَهُ ۲۱۴ رَقْم ۳۷۸ وَاسْنَادُهُ صَحِيحٌ، دَحَضَرَنَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خُخَهُ رَوَيْتُ دِي مَوْزِبِهِ دِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِرَّهُ بِمَكَّةَ مَكْرَمَةً كَبِيْرَةً تَحْرِيمَهُ أَوْ رُكُوعَهُ تَدَلُّلًا أَوْ دِرُكُوعَهُ خُخَهُ دِرَاجِيْغِيْدَ لُوْپِهِ وَخَتَ كَبِيْرِ رَفْعِ الْيَدَيْنِ كَوْلٍ، كُلُّهُ جِي نَبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَدِيْنِيْ مُنَوَّرِيْ تَهْ تَشْرِيفَ رَاوِرُوْ نُوْدِرُكُوعَ رَفْعِ الْيَدَيْنِ يِيْ پَرِيْ سُوْدَلْ أَوْ تَكْبِيْرِيْ رَفْعِ الْيَدَيْنِ بَانْدِيْ ثَابِتِ پَاتِيْ شُو .

فائدہ: پہ دی صحیح حدیث کی دمکی اود مدینہ پہ عمل باندی تصریح ده، یعنی رفع الیدین دمکی خنہ شروع وو اوترهغه وخته پوری جاری وه ثومره جی دالله جل جلاله اراده وه، بیاپه مدینہ منوره کی په اخرو ورخو کی متروک اومسوخ شول اود تکبیر تحریمه رفع الیدین په خپل حال باندی پاتی شول.

د اخبار الفقهاء والمحدثین د حدیث د سند تحقیق

(۱) امام ابو عبد الله محمد بن حارث قیروانی المالکی المتوفی ۳۶۱ هجری: دالوی امام اومحدث وو امامانو ورته دالحافظ، ابو عبد الله الحشنی، القیروانی، المغربي، الحافظ نزیل قرطبه، الحافظ، الامام، صاحب التوالیف من اهل العلم والفضل، فقیه محدث - وكان حافظاً عالماً بالفتیاء، حسن القیاس، ولی الشوری، الحافظ القیروانی وصنف فی الفقه والتاریخ و غیرها القاب و رکوی داراوی با لاجماع ثقه دی (تذکره الحفاظ ج ۳ ص ۱۳۸ و ص ۱۳۹. العبر ج ۱ ص ۳۵۹، سیر اعلام النبلاء ج ۱ ص ۴۲۹، جذوة المقتبس ص ۴۷، بغیة المقتبس ص ۶۱، تاریخ علماء الاندلس ص ۳۸۳ و ص ۳۸۴، الدیباچ للسعانی ج ۵ ص ۱۳۰، ترتیب المدارک ج ۴ ص ۵۱۳، معجم الادباء ج ۸ ص ۱۱۱/ طقانات الحقاظ للسیوطی ص ۳۹۸).

۲- الامام عثمان بن محمد القبری رحمه الله المتوفی سنه ۳۲۰ هـ .

داہم مشہور امام دی، محدثینو ددہ توثیق کری دی۔ (عثمان بن محمد من اہل قبرہ.... ممن عنی بطلب العلم ودرس المسایل وعقد انوثایق مع فضله وکان مفتی اہل موضعه، من اہل قبرہ، کان معتنباً بالعلم حافظاً للمسایل، عاقداً للشروط، مفتی اہل موضعه). [اخبار الفقہاء والمحدثین للقروانی ص ۲۱۶ بغیۃ الملتبس ص ۳۵۹، تاریخ علماء الاندلس لابن الفرضی ص ۲۴۳، جذوۃ المقتبس للحمیدی ص ۲۷۰]۔

۳- امام عیند اللہ بن یحیٰ القرطبی المتوفی (۲۹۸ھ)۔ الفقیہ، الامام، المعمر، القرطبی، مسند قرطبه... وکان کبیر النقدر وافر الجلالۃ، وکان کریمًا، عاقلًا، عظیم الجاد والمال، ماضی الشوری، منفرداً برئساسة البلاء غیر مدافع، فقیہ قرطبه، و مسند الاندلس، وکان ذا حرمة عظيمة و جلالۃ وکان عقلاً وقوراً وافر الحرمة عظیم الجاہ.... تام المرؤۃ، عزیز النفس، عزیز المعروف وکان محمد بن ابراہیم بن حیون ثنی علیہ ویوثقہ) داہم بالاجماع ثقہ دی۔ [سیر اعلام النبلاء ج ۹ ص ۲۹۴، العبر ج ۱ ص ۲۷۱، اخبار الفقہاء والمحدثین للقروانی ص ۱۷۰ الی ص ۱۷۳، جذوۃ المقتبس للحمیدی ص ۲۳۷، تاریخ علماء الاندلس لابن الفرضی ص ۲۰۶، تاریخ الاسلام للذهبی ج ۲ ص ۲۰۰، بغیۃ الملتبس للضبی ص ۳۵۵، الوفيات ص ۱۹۷، شذرات الذهب ج ۲ ص ۲۳۱]۔

۴- امام عثمان بن سوادۃ القرطبی المتوفی تقریباً سنہ ۲۳۵ھ) ثقة مقبول عند القضاۃ والحکام وکان من اہل الخیر والفضل، وکان من اہل الزہد والعبادۃ و کثرة التلاوة). [اخبار الفقہاء والمحدثین ص ۲۱۴، تاریخ علماء اندلس ص ۲۴۲]۔

۵- امام حفص بن میسرہ الصنعانی المتوفی سنہ ۱۸۱ھ۔ داد بخاری اود مسلم راوی دی، دا بالاجماع ثقہ دی۔ [العبر ج ۱ ص ۲۱۶، تہذیب التہذیب ج ۱ ص ۵۷۰]۔

۶- امام زید بن اسلم المدنی المتوفی سنہ ۱۳۶ھ۔ داہم دبخاری اود مسلم راوی دی دہ تبہ محدثینو لاندی القاب ورکری دی (الحافظ، الفقیہ، المدنی، وکان من العلماء الابرار، ثقة من اہل الفقہ، والعلم، وکان عالماً بتفسیر القرآن، وکان کثیر الحدیث [تذکرۃ الحفاظ ج ۱ ص ۹۹ و ص ۱۰۰ العبر ج ۱ ص ۱۴۱، تہذیب التہذیب ج ۲ ص ۲۳۱ و ص ۲۳۲]۔

۷- حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه المتوفی سنه ۷۴ هـ. دا خو جلیل القدر مشهور صحابی دی [تذکرۃ الحفاظ ج ۱ ص ۳۱، تهذیب التهذیب ج ۳ ص ۲۱۳] خلاصه دا چې دا حدیث د سند په اعتبار سره بالکل بی غباره دی.

په دې حدیث باندې دلامذهبو د اعتراضونو څخه جوابونه

- ۱- زییر علی زئی اعتراض کوي چې ددې کتاب سند نه دی ذکر شوی [نور العینین ص ۲۰۵].
جواب: حاصل د خواب دادی چې د مشهور امام، مشهور کتاب د سند ضرورت نلري، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمایي چې: لان الكتاب المشهور الغنی بشهرته عن اعتبار الاسناد منا الى مصنفه [النکت علی کتاب ابن الصلاح لابن حجر ص ۵۶].
- ۲- زییر علی زئی لیکي چې ددې کتاب په اخر کې داسې دي چې (تم الكتاب فی شعبان عام ۴۸۳ هجری) اوددې کتاب مصنف محمد بن حارث القیروانی په سنه ۳۶۱ هجری کې وفات شوی دی نوددې کتاب تکمیل دده د مصنف د وفات څخه ۱۲۲ کاله وروسته شوی دی، لهذا دانه ده ثابته چې ددې لیکونکي څوک دی. [نور العینین صفحه ۲۰۶]
- اول جواب:** ۴۸۳ هجری په حقیقت کې د کمپوز غلطی ده، چې د ۳ هندسه یې دیو طرف څخه بل طرف ته وړی ده، په اصل کې ۳۴۸ هجری ده یعنې (تم الكتاب فی شعبان من عام ۳۴۸ هجری) دکاتب داسې غلطیانې متواترې دي.

دوهم جواب: ددې کتاب تکمیل خو په ۳۴۸ هجری کې د مصنف د وفات څخه ۱۳ کاله مخکې شوی دی ممکنه ده چې د ایاض کوم کاتب په ۴۸۳ هجری کې په ترتیبي شکل باندې مکمل کړی وي، مثلاً: امام حبان المتوفی ۳۵۴ هجری د صحیح ابن حبان تصنیف کړی وو لکن دده د وفات څخه ۳۲۱ کاله وروسته ابن بلبان رحمه الله المولود ۶۷۵ هجری المتوفی ۷۳۹ هجری دې بیاض ته ترتیب ورکړ اوددې نوم یې الاحسان بترتیب صحیح ابن حبان کیښودلو. همدارنگه امام طحاوی رحمه الله المتوفی ۳۲۱ هجری مشکل الاثار ولیکلو او اوس اوس دې بیاض ته ترتیبي شکل دوکتور ابو الحسن خالد

محمود و رکړو او نوم یې ورته کینودلو. [تحفة الاخيار بترتيب شرح مشکل الاثار] او ترننه پورې هیڅ کوم محقق عالم ددې دواړو کتابونو د نسبت څخه خپلو مصنیفینو ته انکار نه دی کړی.

دریم ځواب: امام بخاری رحمه الله المتوفی ۲۵۶ هجري د صحیح البخاری تصنیف وکړو، بیا دا کتاب امام محمد بن یوسف الفربری المتوفی ۳۲۰ هجري وغیره مرتب کړو، لکن دا موجوده صورت کوم کاتب لیکلی دی؟ کله یې لیکلی دی؟ ددې معلومات نشته.

۳. زبیر علی زئی لیکي چې ددې حدیث راوي عثمان بن محمد معلوم نه دی، بعضو یې دلیل دده څخه عثمان بن محمد بن احمد بن مدرک جوړ کړی دی او د ابن مدرک سره د مصنف د ملاقات ثبوت نشته. [نور العینین صفحه ۲۰۶]

ځواب: چې عثمان بن محمد همدغه عثمان بن محمد بن احمد بن مدرک المتوفی ۳۲۰ هجري من اهل قبره دی او گوره [اخبار الفقهاء للقیروانی صفحه ۹۷ و صفحه ۱۲۲ و صفحه ۱۰۳ و لقاء و سماع یې هم ثابت ده او گوره اخبار الفقهاء صفحه ۹۰]

۴. زبیر علی زئی لیکي چې: حافظ ذهبی رحمه الله لیکلي دي چې: (عثمان بن محمد بن خشیش القیروانی، عن ابن غانم قاضی افریقه اظنه کان کذابا) - المغنی فی الضعفاء نوده عثمان بن محمد تیروانی ته کذاب ویلی دی. [نور العینین صفحه ۲۰۶]

جواب: عثمان بن محمد بن خشیش جدا سړی دی او عثمان بن محمد بن احمد بن مدرک جدا سړی دی صرف د قروانیت له وجې د دواړو څخه یو جوړول حماقت دی.

۵- زبیر علی زئی لیکي چې: د عثمان بن محمد بن احمد بن مدرک ثقافت معلوم نه دی. [نور العینین صفحه ۲۰۶]

جواب: د کوم امام مدحه چې محدثین وکړي داده توثیق او تعدیل وي او دده د مدحې په باره کې حوالې مخکې د سند په تحقیق کې ولیکل شوې.

۶- زبیر علی زئی لیکي چې: د عثمان بن سواده بن عباد حالات یواځنې دا خبرا الفقهاء والمحدثین په نوم کتاب کې ذکر شوي دي، په بل کتاب کې یې څرک نه لگېږي. [نور العینین صفحه ۲۰۷]

اول جواب : دامام عثمان بن سواده بن عباد القرطبی حالات داخبار الفقہاء والمحدثین ثخند علاوہ پہ تاریخ علماء الاندلس لابن الفرضی صفحہ ۲۴۲ رقم ۲۳۵ طبع بیروت مع التوثیق موجود دی دیورای دوفات دنیہ دہ معلوموالی نہ وجہ ہفہ مجهول الحال نہ گرز دی بخاری اود مسلم بی شمیرہ راویان داسی دی چہ دپیدائش دوفات نیہہ یی نہ دہ معلومہ دہ۔

دوہم جواب : مذکور راوی یقینی صدوق اوثقہ اومعلوم الحال دی، حکہ چہ دہ مدحہ امام الجرح والتعديل المحدث، الناقد، خالد بن سعد المتوفی ۳۵۲ ہجری، اوامام محمد بن الحارث المتوفی ۳۶۱ ہجری، اوامام الحافظ، المحدث الناقد ابن الفرضی المتوفی ۴۰۳ ہجری، اوامام الحافظ والمحدث الناقد حمیدی المتوفی ۳۸۸ ہجری اوامام عبیداللہ بن یحیی المتوفی ۲۹۸ ہجری صراحتہ کری دہ وگورہ : اخبار الفقہاء صفحہ ۲۱۴ وتاریخ علماء الاندلس صفحہ ۲۴۲ وغیرہما۔

لامذہبان دی پہ دی راوی باندی یوہ مفسرہ جرحہ پیش کری اودانگریزانو ددوری خنہ پہ کرم مخکینی کتاب دی حوالہ ورکری۔

۷- زیبر علی زئی لیکي چہ : دعثمان بن سواده ملاقات دحفص بن میسرہ سرہ نہ دی ثابت، دحفص وفات پہ ۱۸۱ ہجری کہی شوی دی۔ [نورالعینین صفحہ ۲۰۷]

جواب : عثمان بن سواده دامام عبیداللہ بن یحیی القرطبی المتوفی ۲۹۸ ہجری استاذ دی اودامام حفص المتوفی ۱۸۱ ہجری شاگرد دی دامام عثمان وفات تقریباً پہ ۱۳۵ ہجری کہی شوی دی اودا معاصرت دامکان دلقاء لپارہ کافی دی اوامام مسلم رحمۃ اللہ فرمایي چہ : معاصرت اوامکان دلقاء دحدیث داتصال لپارہ کافی دی اوداد جمهورو مذهب دی [مقدمہ مسلم صفحہ ۲۱۸]۔

۸- زیبر علی زئی لیکي چہ : پہ کتابونو کہی دمحمد بن حارث ددی کتاب اخبار الفقہاء والمحدثین نوم نہ ملاویری بلکہ داخبار القضاء والمحدثین پہ نوم کتاب کہی ملاویری۔ [نورالعینین صفحہ ۲۰۷]

جواب : دیرواسلافو ددی کتاب ذکر کری دی : (۱) امام ابو محمد بن حزم الاندلسی- القرطبی المتوفی ۴۵۶ ہجری جذوة المقتبس للحمیدی صفحہ ۴۷۔ (۲) امام ابو عمر ابن عبدالبر الاندلسی القرطبی المتوفی ۴۶۳ ہجری بغیة الملتبس صفحہ ۳۵۹۔ (۳) امام ابو محمد الحمیدی الاندلسی المتوفی

۴۸۸ هجري جذوة المقتبس صفحہ ۴۷. (۴) الامام الحافظ المحدث احمد بن يحيى الضبي المتوفى ۵۹۹ هجري بغية الملتبس في تاريخ رجال اهل الاندلس صفحہ ۶۱.]

د ابن ماکولا رحمہ اللہ المتوفى ۴۷۶ هجري اودامام ابو سعد السمعاني رحمہ اللہ المتوفى ۵۶۲ هجري عدم ذکر نفی لہ نہ دی مستلزم و علامہ عمر رضا حالہ کحالہما او علامہ خیر الدین الزرکلی چي ددي کتاب کوم ذکر کړی دی نوبالکل يې صحيح کړی دی وگوره : معجم المؤلفين ج/۳/ صفحہ ۲۰۴/ والاعلام ج/۶/ ۷۵:]

(۹) زير علی زئی ليکي چي دا حديث غريب دی اودا شاذ روايت ضعيف دی [نور العينين/صفحہ ۲۰۸].

اول جواب : کله چي ددي حديث راويان ثقہ شونو بيا صحت والي دغريب والي منافي نه دی حکم چي غرابت دضعف وجه نه وي مثلاً : (قَالَ الْإِمَامُ الْحَاكِمُ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ : فَتَوَعَّظْنَاهُ غَرَابُ الصَّحِيحِ ، مِثْلَ مَا رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الْجَامِعِ الصَّحِيحِ ، عَنْ خَلَادِ بْنِ يَعْنَى الْمَكِّي ، عَنْ عَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ أُمِّنٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى ، فَهَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ وَقَدْ تَقَرَّرَ بِهِ عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أُمِّنٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، وَهُوَ مِنْ غَرَابِ الصَّحِيحِ) . معرفة علوم الحديث صفحہ ۹۴/.

قال الحاكم رحمه الله رواه مسلم في المسند الصحيح عن ابي بكر بن ابي شيبة وغيره ، عن سفيان وهو غريب الصحيح . ايضاً صفحہ ۹۵/ او علامہ سيوطي رحمہ اللہ فرمايي چي : دبخاري اول او اخر حديث هم غريب دی . [تدريب الراوى ج/ ۲/ صفحہ ۱۶۴/ وص ۱۶۵]

دوهم خواب : د شاذ حديث دوه تعريفه دي اول : قَالَ الْحَاكِمُ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ : فَأَمَّا الشَّاذُّ فَإِنَّهُ حَدِيثٌ يَتَقَرَّرُ بِهِ ثِقَّةُ مِنَ الثَّقَاتِ ، وَلَيْسَ لِلْحَدِيثِ أَصْلٌ مُتَابِعٌ لِذَلِكَ الثِّقَّةِ ، يَعْنِي چي ثقہ راوي ورباندي متفرد وي او متابع ونه لري معرفة علوم الحديث [ص ۱۱۹ تدريب الراوى ج/ ۱/ ص ۱۹۴ وص ۱۹۵].

او ددي حديث متابع موجود دي ، لهذا د شاذ دا تعريف په دي حديث باندي نه دی صادق . دوهم : قَالَ لِي الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ : «لَيْسَ الشَّاذُّ مِنَ الْحَدِيثِ أَنْ يَرَوِيَ الثِّقَّةُ مَا لَا يَرَوِيهِ غَيْرُهُ ، هَذَا لَيْسَ بِشَاذٍ ، إِنَّمَا الشَّاذُّ أَنْ يَرَوِيَ الثِّقَّةُ حَدِيثًا يُخَالِفُ فِيهِ النَّاسَ ، هَذَا الشَّاذُّ مِنَ الْحَدِيثِ» يعني چي ثقہ راوي په کي دنورو ثقاتو څخه مخالفت وکړي [معرفة علوم الحديث ص ۱۱۹/ تدريب الراوى ج/ ۱/ ص ۱۹۴] او په دي حديث کي د ثقاتو څخه مخالفت نشته لهذا دا په يو معنی باندي هم شاذ نه دی.

۱۰- زبیر علی زئی لیکي چې ددې حدیث متن غلط دی، ځکه چې په دې حدیث کې راځي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم مدینې منورې ته د راتللو څخه وروسته د رکوع رفع الیدین پرېښودل، حالانکې په صحیح احادیثو کې راغلي دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په مدینه منوره کې هم رفع الیدین کړي دي، ییایې د مالک بن حویرث رضی الله عنه او د وایل بن حجر رضی الله عنه حدیثونه لیکلي دي او لیکلي یې دي چې وایل بن حجر یو ځل په ۹ هـ او بیا په ۱۰ هـ کې مدینې منورې ته راغلی دی او د رفع الیدین د مشاهدې ذکر یې کړی دی [نور العینین ص ۲۰۹].

اول ځواب: امام احمد بن حنبل رحمه الله یوه قاعده ذکر کړې ده چې: الْحَدِيثُ إِذَا لَمْ يَجْمَعْ طَرَفَهُ لَمْ يَقْبَلْهُ وَالْحَدِيثُ يَقْبَلُ بَعْضُهُ بَعْضًا [الجامع الاخلاق الراوی للخطیب ج ۲ ص ۲۱۲] لهذا د عبد الله بن عمر رضی الله عنه د حدیث طرق به راجع کړو چې خبره واضحه شي مثلاً:

۱- عَنْ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما مَرْفُوعًا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ [مصنف ابن ابی شيبه ج ۱ ص ۲۶۶].
۲- وَعَنْهُ مَرْفُوعًا كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي كُلِّ خَفِضٍ وَرَفَعٍ وَرُكُوعٍ وَسُجُودٍ وَيَسَامِرُ وَقُعُودٍ (و) بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ [مشکل الآثار للطحاوی ج ۱ ص ۴۶، بیان الوهم والایهام لابن القطان ج ۵ ص ۶۱۳].

۳- وَعَنْهُ مَرْفُوعًا إِذَا رَكَعَ وَإِذَا سَجَدَ [جزء رفع الیدین ص ۴۸].
۴- وَعَنْهُ مَرْفُوعًا كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي كُلِّ تَكْبِيرٍ [فتح المغیث للسخاوی ج ۲ ص ۳۲۳].

یعنې عبد الله ابن عمر رضی الله عنهما د رسول الله صلی الله علیه وسلم مدنی عمل رفع الیدین عند الركوع، وعند السجود، و عند كل تكبير، بیان کړی دی او دده دا بیان د مالک بن حویرث رضی الله عنه او د وایل بن حجر رضی الله عنه د بیان سره بالکل موافق دی ځکه چې هغوی دواړو هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم مدنی عمل رفع الیدین عند الركوع و عند السجود ذکر کړی دی.

۱- عَنْ مَالِكِ بْنِ حُوَيْرِثٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَرْفُوعًا وَإِذَا سَجَدَ وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ حَتَّى يُحَاذِيَ يَسَامِرُ وَرُفْعَ أَذُنَيْهِ [المجتبى نسائي ج ۱ ص ۱۶۵ سنده صحيح، سنن الكبرى للنسائي ج ۱ ص ۲۴۸ سنده صحيح، مسند احمد ج ۳ ص ۵۳۳ سنده صحيح].

۲- وَعَنْهُ مَرْفُوعًا وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ فَعَلَّ مِثْلَ ذَلِكَ كُلَّهُ يَعْنِي رَفَعَ يَدَيْهِ. [المجتبى نسائي ج ۱ ص ۱۷۱ سنده صحيح، السنن الكبرى نسائي ج ۱ ص ۲۴۴ سنده صحيح، محلى ابن حزم ج ۴ ص ۱۴۷ و ص ۱۴۸ وقال صحيح].

۳ - وَعَنْهُ مَرْقُوعًا كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حِيَالَ قُرُوعٍ أَذْنِيهِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ [مسند احمد ج ۵ ص ۶۶، صحيح ابی عوانه ج ۲ ص ۹۵].

۴ - عَنْ وَائِلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَرْقُوعًا وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ أَيْضًا رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى قُرْعَ مِنْ صَلَاتِهِ [ابوداؤد ج ۱ ص ۱۱۲ وسنده صحيح، معجم الكبير للطبرانی ج ۲۲ ص ۲۸ سنده صحيح، تمهيد ج ۹ ص ۲۲۷، المحلى لابن حزم ج ۴ ص ۱۲۶ وقال صحيح].

۵ - وَعَنْهُ مَرْقُوعًا كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا رَكَعَ وَإِذَا سَجَدَ [جزء رفع الیدین ص ۴۵، سنن دارقطنی ج ۱ ص ۳۹۴ سنده صحيح].

۶ - وَعَنْهُ مَرْقُوعًا وَجُنَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ وَقَالَ جُنَّ سَجَدَ هَكَذَا [صحيح ابن خزيمة ج ۱ ص ۳۴۶، سنن طحاوی ج ۱ ص ۱۴۴] لکن سيدنا مالک بن حويرث رضی اللہ عنہ سنہ ۹ھ کې د بنو ليث د وفد سره مدينې منورې ته راغلی وو او د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سره شل شپې پاتې شوی وو [بخاری ج ۱ ص ۸۸] او عبد اللہ ابن عمر رضی اللہ عنہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تر وفاته پورې د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سره وو او د وفات څخه وروسته هم په مدينه منوره کې اوسیدلو نو د عبد اللہ ابن عمر رضی اللہ عنہ د ترک د رفع الیدین عند الركوع مشاهده ددې حضراتو د تللو څخه وروستنی ده نو علي زئي صاحب ته موبه وایو چې تاسو چې د سجدو د رفع الیدین له پاره کوم ځواب کوی هماغه ځواب موږ د رکوع د رفع الیدین څخه کوو همدارنگه وایل بن حجر رضی اللہ عنہ د اول ځلې سنه ۹ھ د راتللو په وخت کې د سجدو د رفع الیدین مشاهده ذکر کړې ده، لکن چې کله په سنه ۱۰ھ کې بیا راغلو نو بیا یې خپله مشاهده یواځې د تکبیرې تحریمه سره د رفع الیدین په باره کې بیان کړه [ابوداؤد ج ۱ ص ۱۱۲ سنده صحيح، شرح السنة للبعوی ج ۳ ص ۲۷، معجم الكبير ج ۲۲ ص ۳۹].

بیا حضرت وایل رضی اللہ عنہ خپل وطن ته لاړو دده رضی اللہ عنہ د تللو څخه وروسته تقریباً اتیا یا نوي ورځې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ژوندی وو او ددې اخري ورځو مشاهده په دې حدیث کې عبد اللہ ابن عمر رضی اللہ عنہ او عبد اللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ، حضرت علي رضی اللہ عنہ، حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ وغیره صحابه وو ترک د رفع الیدین عند الركوع و عند السجود بیان کړه ده.

۱۱- زییر علی زئی لیکي چي حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ متاخر الاسلام صحابي دی او دده ٹخنہ ہم درفع الیدین روایت شوی دی [صحیح ابن خزیمہ ج ۱ ص ۳۴۴ سندہ صحیح ، نور العینین ص ۲۰۹]۔

اول خواب : د صحیح ابن خزیمہ یو راوی ابن شہاب زہری مدلس دی او پەدې حدیث کي یې پەدې ابی بکر سره روایت کړی دی او خپله علی زئی د زهري عنعنہ نہ مني، مثلاً پەدې یو ځای کي لیکي چي دې روایت سند د زهري د تدلیس د وجې ضعیف دی [نور العینین ص ۱۱۸] پەدې بل ځای کي لیکي چي زما پەدې زهري د تدلیس پەدې وجه ضعیف دی [نور العینین ص ۲۷۱] پەدې بل ځای کي لیکي چي امام زهري مدلس دی لہذا زما پەدې تحقیق کي دا حدیث ضعیف دی [نور العینین ص ۳۳۲]۔ نو چي دده د تصریح مطابق پەدې بل ځای کي ضعیف ورته وایي او پەدې ځای کي ورته حسن وایي دا تعصب نہ دی نور څه دي ؟

دویم خواب : پەدې روایت کي د (واذا سجد) الفاظ ہم شته وگوره [ابوداؤد ج ۱ ص ۳۴۴] (فما هوا جوابک فهو جوابنا)۔

دریم خواب : د حضرت ابی هريره رضی اللہ عنہ پەدې صحیح روایتونو کي ترک درفع الیدین دی دلته صرف یو روایت واوره ! (وَبِهِ قَالَ أُخْبِرْتُ أَمَّا لَيْكَ، أَخْبَرَنِي نَعِيمُ الْمُجَمَّرِ وَأَبُو جَعْفَرٍ الْقَارِيءُ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ: كَانَ بِصُلَى بِهِمْ، فَكَثُرَ كَلِمَا خَفِضَ وَرَفَعَ، قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ: وَكَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حِينَ يَكْبُرُ وَيَقْتُمُ الصَّلَاةَ [موطأ محمد رقم ۱۰۴ - کتاب الاثار للامام محمد رقم ۷۵ ، کتاب الاثار لابی یوسف رقم ۱۰۸] حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ بہدھر ټیټیدلو او جگیدلو سره الله اکبر ویلو او رفع الیدین به یې د لمانځه پەدې شروع کي د تکبیر تحریمه پە وخت کي کول۔

۱۲- زییر علی زئی لیکلي چي: ابو هريره رضی اللہ عنہ بہدھر رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات څخه وروسته هم رفع الیدین کول [جزر رفع الیدین ص ۲۲ ، نور العینین ص ۲۱۰]۔

خواب : ددې پەدې سند کي یو راوی دی سلیمان بن حرب چي ثقہ وو لکن د احادیثو پەدې متونو کي به یې تغیر کولو (قال الامام الحافظ المحدث ابوداؤد وکان سلیمان بن حرب یحدث بمحدث ثم یحدث به کانه لیس بذالک) [تاریخ بغداد ج ۳ ص ۱۳۹ ، سیر اعلام النبلاء ج ۷ ص ۵۰۰ ، تهذیب لابن حجر ج ۲ ص ۳۹۶]۔

(وقال الامام الحافظ المحدث ابوبكر الخطيب كان سليمان يروى الحديث على المعنى فتغير الفاظه في رواية [حواله بالا] .

داهم په ياد لری چې سليمان به د سيدنا معاويه رضی الله عنه په شان کې گستاخي کوله [العبرج ۱ ص ۱۹۴] . مخکې يو حديث مود و ليکلو چې حضرت ابو هريره رضی الله عنه به د رسول الله صلی الله عليه وسلم وفات څخه وروسته صرف د تکبير تحریمه سره رفع الیدین کولو .

۱۳- زبير على زئی ليکي چې چا به چې رفع الیدین نه کولو حضرت عبد الله ابن عمر رضی الله عنه به په کابو باندې ویشتلو [جزء رفع الیدین ص ۱۵ و نور العينين ص ۲۱۰] .

خواب : دلامذهبو په دلايلو کې د اولسم دليل لاندې دا اثر د تفصيل سره راروان دی هلته يې وگوره .
۱۴- زبير على زئی ليکي چې امام بخاری رحمه الله فرمايي چې د هيڅ صحابي رضی الله عنه څخه ترک درفع الیدین نه دي ثابت [جزء رفع الیدین ص ۴۰ و ص ۷۶]

قلنا : د امام بخاری په قول کې د تکبير تحریمه رفع الیدین مراد دی . کله دده دا قول به د ډيرو احاديثو سره متعارض شي . [ماخوذ از راحة العينين و قرّة العينين] .

۹۴- د حضرت علي رضی الله عنه حديث

وَيَهْ قَالَ عَنْ عَبْدِ الرَّحِيمِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ النَّهْشَلِيِّ عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِي رَحْمَةَ اللَّهِ تَعَالَى عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَا يَعُودُ . (العلل الواردة في الاحاديث النبويه للدارقطني ج ۴ ص ۱۰۶ سوال نمبر ۴۵۷ قلت انفراد برفعه عبد الرحيم بن سليمان وهو ثقة) .
حضرت علي رضی الله عنه د رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه روايت کوي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم به صرف د لمانځه د شروع کولو په وخت کې رفع الیدین کول او بيا به يې نه کول .

اعتراض: امام دارقطني فرمايي چې: وخالفه (عبدالرحيم) جماعة من الثقات فرووه عن ابی بکر النهشلي موقوفا على علي وهو الصواب (كتاب العلل للدارقطني ج ۴ ص ۱۰۶) ؟

قلنا :- ددې حديث مرفوع بيانونکي امام عبدالرحيم بن سليمان د صحيحينو ثقه راوي دی او بالاجماع ثقه دی ، نود امر فروع بيانول ددې زيادت دی او زياده د ثقه مقبول دی ، امام بخاري فرمايي

چې: والزیادة مقبولة (صحیح البخاری ج ۱ ص ۲۰۱، باب العشر فیما یسقی من ماء السماء والماء الجاری)

۲- کله چې د حدیث په مرفوع والی او موقوفو الی کې اختلاف راشي نو د جمهورو فقهاوو او محدثینو خصوصاً د امام بخاری او امام مسلم په نیز به مرفوع گڼلی شي قال الامام النووي، والصحيح طريقة الاصوليين والفقهاء والبخاري ومسلم ومحققين المحدثين انه يحكم بالرفع والاتصال لانها زيادة ثقة (شرح مسلم للنووي ج ۱ ص ۲۸۲، ص ۲۵۶، اسناده صحیح رواه ثقات)

او د دې حدیث تائید د حضرت علی رضی الله عنه د عمل څخه کیږي، د حضرت علی رضی الله عنه عمل په [طحاوی رقم ۱۳۲۰ مصنف ابن ابی شیبه رقم ۲۴۵۷، موطا امام محمد رقم ۱۰۹] کې په صحیح سندونو باندې ذکر شوی دی چې ترک د رفع الیدین دی، د دې څخه علاوه د حضرت علی رضی الله عنه د اصحابو عمل په [مصنف ابن ابی شیبه رقم ۲۴۶۱] کې هم د دې په تائید ذکر شوی دی. او د اهل کوفه د اجماع څخه هم د دې تاکید کیږي الامام المحدث، الفقيه، المجتهد حضرت محمد بن حسن الشیباني رحمه الله فرمایي چې: جَاءَ الثَّبَتُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُمَا لَا يَرَفَعَانِ فِي شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ إِلَّا فِي تَكْبِيرَةِ الْإِفْتِتَاحِ [كتاب الحجة ج ۱ ص ۹۴]. د حضرت علی رضی الله عنه او د حضرت عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه څخه په مضبوطه طریقه باندې ثابته ده چې دوی د تکبیر تحریمه څخه ماسوی په بل ځای کې رفع الیدین نه کول. د حضرت علی رضی الله عنه څخه په دې سلسله کې ډیر روایات راغلي دي.

۱- په [كتاب الام ج ۱ ص ۹۶، مسند الشافعي ج ۱ ص ۸۸، ابو داؤد الطيالسي ج ۱ ص ۲۲، مصنف عبد الرزاق ج ۲ ص ۱۵۵ رقم ۲۸۷۶، مصنف عبد الرزاق ج ۱ ص ۱۶۳ و ص ۱۶۴ رقم ۲۹۰۲، مسند احمد رقم ۷۳۱ رقم ۸۰۵، مسلم ج ۱ ص ۲۶۳ رقم ۱۸۱۱، ابو داؤد ج ۱ ص ۱۱۲ رقم ۷۶۰، نسائي رقم ۷۹۷ رقم ۱۰۵۰، ترمذی رقم ۲۴۲۱، ابو عوانه ج ۲ ص ۱۰۱ ص ۱۰۲ ص ۱۰۳ ص ۱۶۸ ص ۱۸۷ ص ۱۸۸، ابن خزيمة ج ۱ ص ۳۰۶، طحاوی رقم ۱۳۲۲، دارقطني رقم ۱۱۲۲ و ۱۱۲۳، بیهقي ج ۱ ص ۱۱۸۷] کې د حضرت علی رضی الله عنه روایت چې په کومو سندونو راغلی دی په هغې کې درفع الیدین نوم او نشان نشته.

درفع الیدین مسئله

۲- همدا رنگه په [موطا امام مالک ص ۲۵ رقم ۲۰۱] د حضرت علی رضی الله عنه روایت چې په کوم سند دی په هغه کې د رفع الیدین نوم او نشان نشته.

۳- همدا رنگه په مصنف ابن ابی شیبه رقم ۲۴۹۹ کې د حضرت علی رضی الله عنه روایت دی او د رفع الیدین نوم او نشان پکې نشته.

۴- همدا رنگه حضرت عکرمه او حضرت عبد الله ابن عباس رضی الله عنهما د حضرت علی رضی الله عنه څخه د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه لمونځ نقشه بیانوي لکن د رفع الیدین ذکر نه کوي [مسند احمد رقم ۳۰۰۷ بخاری رقم ۷۸۷].

۵- د حضرت علی رضی الله عنه د لمانځه په نقشه کې هم د رفع الیدین هیڅ نوم او نشان نشته [مسند احمد رقم ۱۹۳۸۰].

۶- په اوم سند باندې په مصنف ابن ابی شیبه رقم ۲۵۰۶ کې د حضرت علی رضی الله عنه چې کومه د لمانځه نقشه راغلې ده په هغه کې د رفع الیدین نوم او نشان نشته.

۷- د حضرت علی رضی الله عنه څخه صرف په یوه روایت کې د رفع الیدین ذکر دی د کوم چې یو راوی عبد الرحمن ابن ابی زناد دی او هغه ضعیفه دی چې تفصیل به یې وروسته د لا مذهبو د دلائلو لاندې راشي ان شاء الله.

مرسل احادیث

۹۵- اول د حضرت علی بن حسین بن علی رضی الله عنهم حدیث: وَبِهِ قَالَ مَالِكُ، عَنْ ابْنِ ثَمَّابٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، أَنَّهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكْبُرُ فِي الصَّلَاةِ كُلَّمَا خَفَضَ لَذَنَّهُ، فَلَمْ تَزَلْ تِلْكَ صَلَاتُهُ حَتَّى لَقِيَ اللَّهَ [موطا امام مالک رقم الحديث ۲۰۱ و موطا امام محمد رقم الحديث ۱۰۲، مصنف ابن ابی شیبه رقم ۲۴۹۴، بیهقی رقم ۲۴۹۳]. حضرت امام زین العابدین علی بن حسین بن علی فرمایي: چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به د هر تیتیدلو او جگیدلو سره الله اکبر ویلو (رفع الیدین به یې نه کول) رسول الله صلی الله علیه وسلم همدا سې لمونځ کولو ترڅو چې د الله سره ملاقي شو.

ددې حديث څخه معلومه شوه چې در رسول الله صلى الله عليه وسلم اخري لمونځونه بغير درفع

اليدين څخه و .

۹۶ - دوهم د حضرت عباد بن عبد الله بن زبير رضى الله عنه حديث: (وَفِي الْمَوَاهِبِ

اللطيفة، وَأَخْرَجَ الْبَيْهَقِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي خِلَافَاتِهِ عَنِ الْحَاكِمِ بِسَنَدِهِ إِلَى حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي يَحْيَى قَالَ صَلَّى إِلَى جَنْبِ عِبَادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَ فَجَعَلْتُ أَرْقَعُ أَيْدِيَّ فِي كُلِّ رَفْعٍ وَوَضَعُ قَالَ يَا ابْنَ أَخِي! أَرَأَيْتَ تَرْفَعُ فِي كُلِّ رَفْعٍ وَتُخَفِّضُ، وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهُمَا فِي شَيْءٍ حَتَّى يَقْرَأَ [بسط النيدین حاشیه نیل الفرقدین ص ۱۴۴ اداره القرآن کراچی].

محمد بن يحيى رحمه الله فرمايي چې: ما د عباد بن عبد الله بن زبير رضى الله عنه په څنگ کې لمونځ کولو او د هرو تیتیدلو او جگیدلو سره به مې رفع اليدين کول نو عباد رحمه الله راته وفرمايل اى وراره! زه تا گورم چې دهر تیتیدلو او جگیدلو سره رفع اليدين کوي او رسول الله صلى الله عليه وسلم به صرف د تکبير تحریمه په وخت کې رفع اليدين کول او بیا به يې د لمانځه څخه تر فارغیدو پورې په بل ځای کې نه کول.

۹۷ - دریم د حضرت عباد بن عبد الله بن زبير رضى الله عنه حديث

حافظ ابن حجره (الدراية في تخريج احاديث الهداية) کې د عباد بن عبد الله بن زبير رحمه الله مرفوع روایت نقل کړې دى چې . إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ أَوَّلَ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهُمَا فِي شَيْءٍ حَتَّى يَقْرَأَ. (زيلعى، ج ۱ ص ۴۰۴ وفى نسخة المطبع العلوى ص ۲۱۰ بحواله بهيقي فى الخلافيات بسط النيدین ص ۵۳)

حضرت عباد بن عبد الله بن زبير رحمه الله روایت کړې دى چې رسول الله ﷺ به چې کله لمونځ شروع کړو لاسونه به يې پورته کړل، بیا به يې د لمانځه څخه تر فارغیدو پورې نه پورته کول، حافظ ابن حجر دې حديث د نقل کولو څخه وروسته ليکلي دي چې: لينظر في اسناده:

شاه صاحب رحمه الله فرمائي چې ما د حافظ په دې امر عمل وکړو او ددې حديث سند مې وکتلو دکتلو څخه وروسته راته معلومه شوه چې ددې حديث ټول راويان ثقدي، مگر عباد بن عبد الله بن زبير رحمه الله تابعي دى نو دا حديث مرسل دى او مرسل د حديث د جمهورو په نيز حجت دى، نو دا حديث هم قابل

داستدلال دی دوی اوتائیدد عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ حدیث شخه هم کیری چي ګان رسول الله ﷺ یرقم یدیه وَلَمَّا رَقَمَ وَكَلَّمَ رَقَمَ ثُمَّ صَارَ إِلَى افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ وَتَرَكَ مَا يَسُوهُ ذَلِكَ او د عبد الله بن زبیر رضی اللہ عنہ حدیث شخه هم کیری چي رَأَى ابْنُ الزُّبَيْرِ رضی اللہ عنہ رَجُلًا يَرَقُمُ يَدَيْهِ مِنَ الرُّكُوعِ فَقَالَ: مَهْ! كَانَ هَذَا شَيْئًا فَعَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ تَرَكَهُ (التعليق الصبيح، ج ۱/ ص ۱۷۵). عمدة القاري ج ۵/ ص ۳۹۸ مکتبه رشيديه].

۱- علامه نووی رحمه الله فرمايي چي امام ابو حنيفه رحمه الله، امام مالک رحمه الله، امام احمد رحمه الله او اکثر فقهاء مرسل حدیث حجت گني امام شافعی رحمه الله مرسل معتضده (چي په بل حدیث بي تائید شوی وي) حجت گني [نووی مقدمه شرح مسلم ج ۱ ص ۱۷].

۲- علامه زیلعی رحمه الله فرمايي چي: (والمرسل اذا وجد له ما يوافقه فهو حجة بالاتفاق) نصب الرايه ج ۱/ ص ۳۵۳ / طبع قديم ج ۱/ ص ۴۳۰ / طبع مکتبه حقانيه پشاور يعني چي دمرسل موافق کوم روايت پيدا شي نوهغه بالاتفاق حجت وي اوددي مرسل حدیث ډير مؤيدات دي لهذا دا حدیث بالاتفاق حجت دی.

۹۸- خلوروم: د حضرت ابو جعفر محمد باقر رحمه الله بن علی رحمه الله بن حسين رضی الله عنه بن علي رضی الله عنه حدیث: حَدَّثَنَا حَقُّصٌ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ، قَالَ: كَانَ سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ حَمِيمَ اللَّهِ تَعَالَى، «يَكْبُرُ كَلِمَاتَهُ، وَكَلَّمَارَكَم» قَالَ: قَدْ كَرِذَكَ لِأَبِي جَعْفَرٍ، فَقَالَ: «قَدْ عَلِمَ أَنَّهَا صَلَاةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» فَقَالَ سَعِيدٌ: «إِنَّمَا هُوَ شَرْعِيٌّ بِنُورِ الرَّجُلِ صَلَاتُهُ» (مصنف ابن أبي شيبة رقم / ۲۵۰۸ / هذا حدیث مرسل واسناده حسن)

د عبد الملك رحمه الله شخه روايت دی چي حضرت سعيد بن جبیر رحمه الله به د جيگيد لو اودر کوع کولو په وخت کي الله اکبر ويلو عبد الملك رحمه الله فرمايي چي: چا دا خبره ابو جعفر محمد باقر رحمه الله ته وکړه، نوهغه وفرمايل چي: په تحقيق سره دا په دي پوهيد لو چي دا در رسول الله صلی الله عليه وسلم لمونځ دی نو حضرت سعيد بن جبیر رحمه الله وفرمايل چي: دا الله اکبر ويل داسي يوشی دی چي انسان ورباندې خپل لمونځ بڼايسته کوي سعيد بن جبیر رحمه الله تکبيراتو ته د لمونځ زينت وايي اودرفع الیدین نوم نه اخلي او محمد باقر رحمه الله دي ته در رسول الله صلی الله عليه وسلم لمونځ وايي.

خلاصه داچې ترک درفع الیدین په قوي صحیح او صریح وروایتوباندې ثابت دی او درفع الیدین عند الركوع روایت مبهم او مضطرب دی، البته د تکبیر تحریمه سره رفع الیدین بلامعارضه ثابت دی او ۵۰ صحابه وروایت کړي دي.

د جماعت د لمانځه د بنود لړۍ والا احادیث

۹۹- اول قولی حدیث : حضرت حطان بن عبد الله الرقاشي فرمایي چې : ما د ابو موسی اشعري رضی الله عنه سره لمونځ کولو کله چې مونږ په قعده باندې کښیناستلو نو شاته یوه سړي وویل چې لمونځ د نیکۍ او ذکات سره فرض شوې دی، حضرت ابو موسی اشعري رضی الله عنه د لمانځه د ختمیدلو څخه وروسته پوښتنه وکړه چې په تاسو کې چا خبرې وکړې؟ نو ټول خلک چې شول، نو ابو موسی اشعري رضی الله عنه بیا وفرمایل چې دا خبرې چا وکړې؟ نو بیا ټول خلک چې شول، بیا یې وفرمایل چې یا حطانه رحمه الله کیدی شي داتا ویلي وي؟ ما ورته وویل چې نه مانده دي ویلي، زه ډاریدم چې هسې نه چې په ابو موسی اشعري رضی الله عنه باندې خفارانہ شي او په مایې را وانه روي، چې په دې کې یوکس ویلې چې د ما ویلي دي او د خیر به نیت مې ویلي دي نو ابو موسی اشعري رضی الله عنه وفرمایل چې تاسو نه پوهیږئ چې په لمانځه کې دڅه شي ویل په کار دي؟ بې شکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم یوه ورځ مونږ ته خطبه ولوستله نو مونږ ته یې سنت را وښودل او د لمانځه طریقه یې راته بیان کړه، نو ویې فرمایل چې : کله مو لمونځ کولو نو صفو نه مو برابر کړئ، بیا دې یوکس درته امامتي درکړي، نو چې کله امام الله اکبر ووايي تاسو هم الله اکبر ووايئ او چې کله امام غیر المغضوب علیهم ولا الضالین ووايي نو تاسې امین ووايئ، الله جل جلاله به درسره مینه وکړي، پس کله یې چې الله اکبر ویلې او رکوع یې وکړه نو تاسو هم الله اکبر ووايئ او رکوع وکړئ، بې شکه چې امام ستاسو نه مخکې رکوع کوي او ستاسو څخه مخکې درکوع څخه راجیگيږي، بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې دا د دې په بدله کې دی (یعنې که امام مخکې رکوع ته لاړ او تاسو وروسته لاړئ نو امام مخکې درکوع څخه پورته شو او تاسو وروسته پورته شؤ) چې کله امام سمع الله لمن حمده ووايي نو تاسو ربنا ولک الحمد ووايئ الله جل جلاله ستاسو د عاقلو، ځکه چې الله جل جلاله دخپل پیغمبر صلی الله علیه وسلم په ژبه ویلي دي چې : څوک چې د الله جل جلاله تعریف

په دې حديث کې درفع اليدين حکم نشته، رسول الله صلى الله عليه وسلم ددوو شيانو حکم کوي، يود رکوع اوبل د تکبير او لامذهبان خلکو ته ددريو شيانو امر کوي تکبير، رکوع اورفع اليدين، دا حديثو په ټوله ذخيره کې داسې يو حديث هم نشته چې درفع اليدين امر په کې وي .

١٠٠- **دوہم فعلی حدیث:** حضرت عبد الرحمن بن غنم رحمہ اللہ فرمائی ہے: حَدَّثَنَا أَبُو النَّضْرِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدُ بْنُ مَهْرَمَانَ الْقَزَارِيُّ، عَنْ شُعْبَةَ بْنِ حَوْشَبٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ غَنِمٍ، أَنَّ أَبَا مَالِكٍ الْأَشْعَرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَوْمَهُ فَقَالَ: "يَا مَعْشَرَ الْأَشْعَرِيِّينَ! اجْتَمِعُوا وَأَجْمَعُوا نِسَاءَكُمْ، وَأَبْنَاءَكُمْ أَعْلَمِكُمْ صَلَاةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي صَلَّى لَنَا بِالْمَدِينَةِ [الْمَنُورَةِ] فَاجْتَمِعُوا، وَاجْمَعُوا نِسَاءَهُمْ وَأَبْنَاءَهُمْ، فَتَوَضَّأُوا وَأَرَاهُمْ كَيْفَ يَتَوَضَّأُ، فَأَحْصَى الْوُضُوءَ إِلَى أَمَاكِيهِ حَتَّى لَمَّا أَنْ فَاءَ الْقَيْءِ، وَالْكَسْرُ الظِّلُّ قَامَ، فَأَذَّنَ فَصَفَّ الرِّجَالُ فِي أَذَى الصَّفِّ، وَصَفَّ الْوِلْدَانُ خَلْفَهُمْ، وَصَفَّ النِّسَاءُ خَلْفَ الْوِلْدَانِ، ثُمَّ أَقَامَ الصَّلَاةَ، فَتَقَدَّمَ مَرْفَعُ يَدَيْهِ وَكَبَّرَ، فَقَرَأَ بِقَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَةَ يُسْرِهُمَا، ثُمَّ كَبَّرَ فَرَكِعَ فَقَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَاسْتَوَى قَائِمًا، ثُمَّ كَبَّرَ، وَخَرَّ سَاجِدًا، ثُمَّ كَبَّرَ فَرَفَعَ رَأْسَهُ، ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ، ثُمَّ كَبَّرَ فَالْتَهَضَ قَائِمًا، فَكَانَ تَكْبِيرُهُ فِي أَوَّلِ رُكْعَةٍ سِتِّ تَكْبِيرَاتٍ، وَكَبَّرَ حِينَ قَامَ إِلَى الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ، فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ أَقْبَلَ إِلَى قَوْمِهِ بِوَجْهِهِ، فَقَالَ: احْفَظُوا تَكْبِيرِي، وَتَعَلَّمُوا رُكُوعِي وَسُجُودِي، فَإِنَّهَا صَلَاةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي كَانَ يُصَلِّي لَنَا كَذِي السَّاعَةِ مِنْ النَّهَارِ" [الحديث، مسند احمد: رقم الحديث / ٢٢٣٩٩ / وَفِي رِوَايَةٍ عَنْهُ عِنْدَهُ فَصَّلَى الظُّهْرَ فَقَرَأَ بِقَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَكَبَّرَ اثْنَتَيْنِ وَعِشْرِينَ تَكْبِيرَةً، مسند احمد: رقم / ٢٢٣٨٦ / وَفِي رِوَايَةٍ عَنْهُ أَيْضًا: عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ لِيُسَوِّيَ بَيْنَ الرَّبْعِ رُكْعَاتٍ فِي الصَّلَاةِ وَالْقِيَامِ، وَيَجْعَلَ الرُّكْعَةَ الْأُولَى هِيَ أَطْوَلُهُنَّ لِكَيْ يَقُوبَ النَّاسُ، وَيَكْبُرُ كُلُّمَا سَجَدَ وَكُلَّمَا رَكَعَ، وَيَكْبُرُ كُلَّمَا نَهَضَ بَيْنَ الرُّكْعَتَيْنِ إِذَا كَانَ جَالِسًا. [مسند احمد رقم الحديث / ٢٢٤٠٤].

رواها كلها احمد، وروى الطبراني بعضها في الكبير وفي طرقها كلها شهر بن حوشب، وفيه كلام وهو ثقه ان شاء الله. [مجمع الزوائد رقم الحديث/ ٢٧٨٨ / ورقم / ٢٧٨٩ / ورقم / ٢٧٩٠].

حضرت ابو موسى اشعري رضی اللہ عنہ خپل قوم راجع ڪړو او ورته يې ورته وفرمايل چې: اى اشعري قومہ! تاسو پخپله او خپلې ښځې او خپل بچي راجع کړئ، چې زه تاسو ته درسول الله صلى الله عليه وسلم هغه لمونځ درو ښاييم چې مونږ ته يې په مدينه منوره کې کولو، نو اشعريانو خپلې ښځې او خپل بچي راجع کړل نو ابو موسى اشعري رضی اللہ عنہ اودس وکړو او دوي ته يې داودس طريقه وروښودله

نوپہ کاملہ طریقہ یی داودس اوبہ اندامونو ته ورسولې بیاجې کله دزوالی شخه وروسته سوری راوگرزیدلو اوسوری مات شو نوو دریدلو اواذان یی وکړو، بیایې په نزدې صف کې سړي ودرول، ورپسې یی هلکان ودرول، اودنبخوصف یی دماشومانو پسې ودراره، بیایو سړي دلمانځه لپاره اقامت وکړو نوابو موسی اشعري رضی الله عنه مخکې شولاسونه یی اوچت کړل او الله اکبر یی وویلویایې سورة فاتحه اویو سورت په پټه وویلویایې الله اکبر وویل او رکوع ته لاړوپه رکوع کې یی درې وارې سبحان ربی العظیم وویلې اویایې سمع الله لمن حمده وویلې اونیغ ودریدلو، بیایې الله اکبر وویلې اوبه سجده پریوت بیایې الله اکبر وویلې اوسړې راپورته کړو، بیایې الله اکبر وویلې اوسجده یی وکړه بیایې الله اکبر وویلې اوو دریدلو نوپه اول رکعت یی شپږ تکبیره وکړل چې کله دوهم رکعت ته جگ شونو الله اکبر یی وویلې، بیاجې کله دلمانځه شخه فارغ شو نو خپل قوم ته یی مخ راواړولو او ورته یی وفرمایل چې: ای قومه! زما تکبیرونه یاد کړئ اوزما رکوع اوسجده زده کړئ، بې شکه چې دا رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه لمونځ دی چې مونږ ته به یی دورځې په دې ساعت کې کولو اوبه یو روایت کې راځي چې دماسپښین لمونځ یی وکړواودوه ویشت تکبیرونه یی وکړل اوبه یوه روایت کې راځي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به په څلورو رکعتونو کې قیام او قرأت یو برابر کولو او اول رکعت به یی اوږد او ترڅو چې اول رکعت ته ډیر خلک راوړسېږي په رکوع اوبه سجده کې به یی الله اکبر ویلې او چې کله به ددو ورکعتونو لپاره ناست و نو ددو ورکعتونو شخه دپاڅیدلو په وخت کې به یی الله اکبر ویلې.

په دې حدیث کې دلمانځه دافعالو ذکر دی اود تکبیر تحریمه درفع الیدین شخه ماسوی په کې دهیڅ رفع الیدین ذکر نشته همدارنگه که څوک درکوع درفع الیدین سره ځاته الله اکبر وایي نویا ددې حدیث په خلاف تکبیرونه ددوه ویشتو شخه زیاتېږي او که نه یی وایي نویا د (اقم الصلوة لذكری) شخه مخالفت راځي.

۱۰۱- دریم حدیث: ویه قال حَدَّثَنَا ابْنُ قُضَيْلٍ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ شُهْرَبِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَمْرِو، عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ أَنَّهُ قَالَ لِقَوْمِهِ: «قُومُوا حَتَّى أَصَلِّيَ بِكُمْ صَلَاةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»، قَالَ: «فَصَلَّيْنَا خَلْفَهُ، فَكَبَّرَ، ثُمَّ قَرَأَ، ثُمَّ كَبَّرَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَكَبَّرَ، فَصَنَعَ ذَلِكَ فِي صَلَاتِهِ كُلِّهَا».. [مصنف ابن أبي شيبة رقم / ۲۵۰۵].

ابوما لک اشعري رضی الله عنه خپل قوم ته وویل چې: پاڅیږئ چې زه تاسو باندي دسول الله صلی الله علیه وسلم لمونځ وکړم، عبدالرحمن بن غنم رحمه الله فرمایي چې: مونږ دابوما لک اشعري رضی

الله عنه شاته صفونه جوړ کړل، نو الله اکبر یې ویلو ییایې قرائت وکړو، ییایې الله اکبر ویلو ییایې رکوع او ییایې درکوع څخه سر راپورته کړو الله اکبر یې ویلو نو همداسې یې په ټول لمونځ کې وکړل په دې حدیث کې راغلل چې ابو مالک اشعری رضی الله عنه د لمونځ تکبیرات ادا کړل مگر رفع الیدین یې ذکر نه کړل، او دغه لمونځ ته چې رفع الیدین په کې نه وو نبوي لمونځ یی ورته وویلې.

۱۰۲- خلورم حدیث: عَنْ الْأَسْوَدِ قَالَ: قَالَ أَبُو مُوسَى رضی الله عنه: «لَقَدْ ذَكَرْنَا عَلَى بَنِ أَيْسَى طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ صَلَاةً كُنَّا نُصَلِّي بِهَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِمَّا نَسِينَاهَا، وَإِمَّا تَرَكْنَاهَا عَمْدًا يُكَبِّرُ كُلَّمَا رَكَعَ، وَكُلَّمَا رَفَعَ، وَكُلَّمَا سَجَدَ» (مسند احمد رقم / ۱۹۰۰۰).

حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه فرمایي چې: حضرت علي رضی الله عنه مونږ ته هغه لمونځ ریا د کړو چې مونږ به در رسول الله صلی الله علیه وسلم سره کولو، هغه لمونځ یا مونږ بهیر کړی دی او یا مو عمدا پرېښی دی، هغه صلی الله علیه وسلم به چې کله هم رکوع کوله او چې کله به یې درکوع څخه سر راپورته کولو او چې کله به یې سجده کوله نو الله اکبر به یې ویلې. په دې حدیث کې ابو موسی اشعری رضی الله عنه تکبیرات ذکر کوي او درفع الیدین نوم نه اخلي. همداسې الفاظ په مسند احمد رقم / ۱۹۲۲۳/ په مجمع الزوائد رقم / ۲۷۹۵/ په کشف الاستار رقم / ۵۳۵/ کې هم شته.

۱۰۳- پنځم حدیث: عَنْ عُمَرَ بْنِ حُصَيْنٍ رضی الله عنه: قَالَ: صَلَّى مَعَ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِالْبَصْرَةِ فَقَالَ: «ذَكَرْنَا هَذَا الرَّجُلَ صَلَاةً كُنَّا نُصَلِّي بِهَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرْنَا أَنَّهُ كَانَ يُكَبِّرُ كُلَّمَا رَفَعَ وَكُلَّمَا وَضَعَ» (بخاری رقم / ۷۸۴).

حضرت عمران بن حصین رضی الله عنه فرمایي چې: حضرت علي رضی الله عنه مونږ ته په بصره کې لمونځ را کړو نو مونږ ته یې هغه لمونځ ریا د کړو چې مونږ به در رسول الله صلی الله علیه وسلم سره کولو، هغه مونږ ته راوښودل چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به د هرو ټیټیدلو او د جیگیدلو سره الله اکبر ویلې، نو کوم لمونځ چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د لمونځ سره مشابه دی په هغې کې صرف تکبیرات دي، رفع الیدین په کې نشته همدا مضمون په بخاري رقم / ۸۷۳/ همدا رنگه په مسند احمد (ج) / ۴/ ص / ۴۲۹/ کې هم ذکر شوی دی.

حضرت انس رضی الله عنه حدیثونه

۱۰۴- اول حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ الصَّقَّارُ، ثنا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ ثنا الْعَلَاءُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْعَقَّارُ حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ عَاصِمِ الْأَخْوَلِ، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «كَبَّرَ حَتَّى حَازَى يَوْمَئِذٍ أَدْنِيَهُ، ثُمَّ رَكَعَ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ مَفْصِلٍ مِنْهُ فِي مَوْضِعِهِ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ مَفْصِلٍ مِنْهُ فِي مَوْضِعِهِ، ثُمَّ انْخَطَّ بِالتَّكْبِيرِ قَسْبَقَتْ رُكْبَتَاهُ يَدَيْهِ». [سنن دار قطنی باب ذکر الركوع والسجود وما يجزى فيهما ج/ ۱/ ص ۳۴۵/ مجمع المدينة المنورة / و / ج / ۱ / ص / ۶۶۲ / رقم ۱۱۹۳ طبع ملتان مستدرک حاکم / ج / ۱ / ص ۲۲۶ / رقم / ۸۵۳ / وقال الحاکم هذا اسناد صحيح على شرط الشيخين سنن كبرى يبهقى / ج / ۲ / ص / ۹۹].

حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چې : ما رسول الله صلی الله علیه وسلم ولیدلو چې الله اکبری ویلو تر دې چې غټې گوتې یې د غوږونو سره برابرې کړې، بیایې رکوع وکړه تر دې چې هربند په خپل ځای برقرار شو، بیا درکوع څخه را اوچت شو تر دې چې هربند په خپل ځای ودریدلو، بیایې الله اکبر ویلو او ټیټ شونو زنگونو نه یې د لاسونو څخه مخکې په زمکه کینودل شو.

په دې حدیث کې حضرت انس رضی الله عنه یواځې د تکبیر تحریمه سره درفع الیدین ذکر کړی دی او رکوع ته د تللو او درکوع څخه دراپورته کیدلو ذکر یې کړی دی لکن درفع الیدین ذکر یې ورسره نه دی کړی. همدارنگه په دې حدیث کې (حتی استقر کل مفصل منه فی موضعه) ذکر شوی دی او د لاسونو خپل ځای عدم رفع ده.

۱۰۵- دوهم حدیث : وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «أَنَّهُ كَانَ إِذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَازِيَ أَذُنَيْهِ يَقُولُ: "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ"». [مجمع الزوائد رقم / ۲۶۲۲ / وقال الهيثمي رواه الطبراني في الاوسط ورجاله موثقون - أخرجه الطبراني في الاوسط برقم / ۳۰۳۹ / مسند أبي يعلى / ج / ۳ / ص / ۳۱۰].

حضرت انس رضی الله عنه در رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه روایت کوي چې : رسول الله صلی الله علیه وسلم به چې کله الله اکبر ویلو نو لاسونه به یې د غوږونو په برابر اوچت کړل بیابه یې سبحانک اللهم وبحمدک... الخ لوستله.

پہ دی حدیث کہ ہم یواہی دتکبیر تحریمہ سرہ درفع الیدین ذکر دی، معلومیری چہ حضرت انس رضی اللہ عنہ پہ صحیح حدیث کہ یواہی دتکبیر تحریمہ رفع الیدین دی نورشتہ.

۱۰۶ دریم حدیث : نَا أَبُو مُحَمَّدٍ بْنُ صَاعِدٍ، نَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْأَسْوَدِ الْعَجَلِيَّ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ، حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ أَنَسٍ رضی اللہ عنہ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ كَثَّرَ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ إِبْرَاهِيمَ أُنْثِيَهُ ثُمَّ يَقُولُ: «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَمُحَمَّدُكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ». [دارقطنی / ج ۱ / ص ۴۰۵ / رقم ۱۱۳۵].

حضرت انس رضی اللہ فرمایہ چہ : رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ دلمانحہ دشروع کولو پہ وخت کہ لاسونہ اوچت کرل تردی چہ غمہی گوئی بہ یہی دغورونو سرہ برابرہ کرہی، بیابہ یہی سبجک اللهم الخ ولوستلہ پہ دی حدیث کہ ہم حضرت انس رضی اللہ عنہ یواہی دتکبیر تحریمہ سرہ درفع الیدین ذکر کرہی دی .

۱۰۷- خلورم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَصْمَرِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسًا رضی اللہ عنہ، يَقُولُ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ، وَعُثْمَانُ رضی اللہ عنہ، يَتِمُّونَ التَّكْبِيرَ إِذَا رَفَعُوا، وَإِذَا وَضَعُوا [مسند احمد رقم ۱۳۳۵۴]. حضرت انس رضی اللہ عنہ بہ فرمایہ چہ رسول اللہ ابوبکر رضی اللہ عنہ عمر رضی اللہ عنہ عثمان رضی اللہ عنہ بہ دہر تہتہیدلو او جگیدلو سرہ تکبیر پورہ ادا کولو .

۱۰۸- پنجم حدیث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَصْمَرِ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ كَانُوا يَتِمُّونَ التَّكْبِيرَ يَكْبُرُونَ إِذَا سَجَدُوا وَإِذَا رَفَعُوا قَالَ يَحْيَى أَوْ خَفَضُوا [مسند احمد رقم ۱۱۸۵۰ طيالسی ص ۲۷۶، عبد الرزاق رقم ۲۵۰۱ ج ۲ ص ۶۴].

حضرت انس رضی اللہ عنہ بہ فرمایہ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابوبکر رضی اللہ عنہ عمر رضی اللہ عنہ عثمان رضی اللہ عنہ، بہ تکبیرات پورہ ادا کول، چہ کلہ بہ یہی سجدہ کولہ او چہ کلہ بہ یہی دسجدی خنہ سر اپورہ کولو نو تکبیر بہ یہی ویلو او حضرت یحی فرمایہ چہ دہر تہتہیدلو او دجگیدلو سرہ بہ یہی تکبیر ویلونو حضرت انس رضی اللہ عنہ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او د خلفاء ثلاثہ وو عمل دتہتہیدلو او د جگیدلو سرہ بیانوی نو صرف د اللہ اکبر ذکر کوی درفع الیدین نوم نہ اخلی .

۱۰۹- شپږم حديث : وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرٍ بْنُ نَافِعٍ الْعَبْدِيُّ، حَدَّثَنَا بِرٌّ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا ثَابِتٌ رَحِمَهُمُ اللَّهُ

تعالى، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: مَا صَلَّيْتُ خَلْفَ أَحَدٍ أَوْ جَزَّ صَلَاةً مِنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي تِمَامٍ كَانَتْ صَلَاةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتْقَارِيَةً، وَكَانَتْ صَلَاةُ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مُتْقَارِيَةً، فَلَمَّا كَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَدَفِيَ صَلَاةِ الْفَجْرِ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِذَا قَالَ: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» قَامَ، حَتَّى تَقُولَ قَدْ أَوْهَمَ، ثُمَّ تَسْجُدُ وَتَقْعُدُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ حَتَّى تَقُولَ قَدْ أَوْهَمَ [مسلم رقم ۱۰۶۰]. حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمایي: چې ما صرف

په رسول الله صلى الله عليه وسلم پسې داسې لمونځ کړی دی چې مختصر او پوره وي د رسول الله صلى الله عليه وسلم لمونځ متقارب و د ابو بکر رضی اللہ عنہ لمونځ متقارب و او د حضرت عمر رضی اللہ عنہ زمانه چې راغله نو د سهار په لمانځه کې یې اوږد والی راوستلو او رسول الله صلى الله عليه وسلم به چې کله سمع الله لمن حمده وويله نو به دریدلو تردې چې موبه وويلې چې کيدای شي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته وهم غورځيدلی وي، بيا به یې سجده کوله او د سجدو په منځ کې به دومره کيناستلو چې موبه وويلې چې وهم ورته وغورځيدلو.

د متقارب ترجمه: د مسلم رقم ۱۰۵۷-نمبر حديث کې ذکر شوي ده چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د رکوع، قومي، جلسې او سجدې په مینځ کې تقريباً برابر والی وو. په دې حديث کې حضرت انس رضی اللہ عنہ د الله اکبر ذکر کوي او درفع اليدين نوم او نشان نه يادوي.

۱۱۰- اووم حديث : وَبِهِ قَالَ أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسَدِ رَحِمَهُمُ

اللَّهُ تَعَالَى قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ التَّكْبِيرِ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ: «يُكَبِّرُ إِذَا رَكَعَ، وَإِذَا سَجَدَ، وَإِذَا قَرَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ، وَإِذَا قَامَ مِنَ الرُّكْعَتَيْنِ»، فَقَالَ حُطَيْمٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى: عَمَّنْ تَحْفَظُ هَذَا؟ فَقَالَ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، ثُمَّ سَكَتَ، فَقَالَ لَهُ حُطَيْمٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى: وَعُمَرَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا؟ قَالَ: وَعُمَرَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا [نسائي رقم ۱۱۸۰] د

حضرت انس رضی اللہ عنہ څخه د لمانځه د تکبيرونو په باره کې پوښتنه وشوه؟ نو حضرت انس رضی اللہ عنہ ځواب ورکړو چې تکبيرويلی شي، چې کله رکوع کوي او چې کله سجده کوي او چې کله د سجدې څخه سر راپورته کوي او چې کله به د دوو رکعتونو په منځ کې ودریدلو، نو حضرت حطيم ورته وفرمايل چې تاسو رضی اللہ عنہ دا طريقه دا چا څخه ياده کړي ده؟ نو حضرت انس رضی اللہ عنہ ورته وفرمايل چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ابو بکر رضی اللہ عنہ د عمر رضی اللہ عنہ څخه، بيا چې

شونو حضرت حطیم رحمه الله ورته وفرمایل چې اود حضرت عثمان رضی الله عنه څخه ؟ نو حضرت انس رضی الله عنه وفرمایل چې اود حضرت عثمان رضی الله عنه څخه.

۱۱۱- اتم حدیث : وَیَبِهَ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْأَصَمِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: سُبُلُ أَنَسٍ رضی الله عنه عَنِ التَّكْبِيرِ فِي الصَّلَاةِ وَأَنَا أَسْمَعُ، فَقَالَ: «يُكَبِّرُ إِذَا رَكَعَ، وَإِذَا سَجَدَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ، وَإِذَا قَامَ بَيْنَ الرَّكَعَتَيْنِ»، قَالَ: فَقَالَ لَهُ حَكِيمُ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَمَّنْ تَحْفَظُ هَذَا؟ قَالَ: عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرُ، ثُمَّ سَكَتَ، فَقَالَ لَهُ حَكِيمُ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى: وَعُمَرَانِ؟ قَالَ: وَعُمَرَانِ. [مسند احمد رقم ۱۳۴۸۷ و رقم ۱۳۴۸۸]

ددې ترجمه هم د مخکیني حدیث په شان ده نو د حضرت انس رضی الله عنه څخه چې پوښتنه وشوه نو د رکوع او د سجدو په وخت کې او د دوو رکعتونو څخه بعد د یواځې د الله اکبر ذکر کړی دی، د رفع الیدین نوم یې نه دی اخیستی او فرمایلي دي چې ما دا لمونځ د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د ابوبکر رضی الله عنه او د حضرت عمر رضی الله عنه او د حضرت عثمان رضی الله عنه څخه زده کړی دی.

۱۱۲- فہم حدیث : عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ، وَعُمَرَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ لَا يَنْتَعِصُونَ التَّكْبِيرَ وَفِي لَفْظِ يَتَمَوْنَ التَّكْبِيرَ إِذَا رَكَعُوا وَإِذَا رَفَعُوا وَإِذَا وَضَعُوا [كنز العمال رقم ۲۲۰۶۵].

حضرت انس رضی الله عنه فرمایي : چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ابوبکر رضی الله عنه، عمر رضی الله عنه او عثمان رضی الله عنه به تکبیرات ناقص نه ادا کول او په یو روایت کې راځي چې پوره به یې ادا کول او چې کله به یې رکوع کوله او چې کله به یې د رکوع څخه سر راپورته کولو. په دې حدیث کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ابوبکر رضی الله عنه، د عمر رضی الله عنه او د عثمان رضی الله عنه په لمونځ کې د رفع الیدین هیڅ نوم او نشان نشته.

۱۱۳- لسم حدیث : حَدَّثَنَا شَبَابَةُ بْنُ سَوَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، قَالَ: حَدَّثَنَا ثَابِتٌ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ أَنَسٍ رضی الله عنه، قَالَ: «وَصَفَ لَنَا أَنَسٌ رضی الله عنه صَلَاةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ قَامَ يُصَلِّي فَرَكَعَ فَرَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَاسْتَوَى قَائِمًا»، حَتَّى رَأَى بَعْضُنَا أَنَّهُ قَدْ نَسِيَ، قَالَ: ثُمَّ سَجَدَ فَاسْتَوَى قَائِدًا حَتَّى رَأَى بَعْضُنَا أَنَّهُ قَدْ نَسِيَ [مسند احمد رقم ۱۲۹۱۳، مصنف ابن ابی شیبہ رقم ۲۹۷۸] حضرت انس رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د لمانځه صفت دا سې بیان کړی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د لمانځه له پاره ودریدلو، نو قیام یې

وکړیایې رکوع وکړو ۱۱۱ یې درکوع څخه سر را پورته کړو، نو د قومي په حالت کې دومره ډیر ودریدلو چې په موب کې بعضو خلکو گمان وکړو چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه هیر شو ییایې سجده وکړه، بیا کیناستلو تردې چې په موب کې بعضو خلکو گمان وکړو چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه هیر شو. په دې حدیث کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د لمانځه طریقه بیان شوي ده، د رکوع ذکر پکې شوی دی او د رفع الیدین نوم او نشان پکې نشته.

هغه احادیث چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم

د لمانځه کیفیت پکې بیان شوی دی

۱۱۴- اول حدیث : د حضرت علی رضی الله عنه .

د حضرت علی رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به چې کله لمانځه ته ودریدلو نو د تکبیر تحریمه څخه وروسته به یې دادعا لوستله چې : وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي... الخ. (بیا به یې قرات کولو او چې کله به د قرات څخه فارغ شو) نو رکوع ته به لاړو او په رکوع کې به یې دادعا لوستله چې (اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ، خَشَعْتُ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَهَنِي وَعَظْمِي وَعَصْبِي) او چې کله به یې درکوع څخه سر را پورته کولو نو سیده به ودریدلو دادعا به یې لوستله چې (اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مَلَأَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَلَأَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدَ) او چې کله به سجده ته تللو نو دادعا به یې لوستله (اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ سَجَدْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصُورُهُ وَشَقَّ سَمْعُهُ وَبَصَرُهُ تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ) بیا به یې د تشهد او د سلام په مینځ کې دادعا لوستله چې (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَسْرَفْتُ وَمَا أَكْتُمْتُ بِه مِثْلِي أَنْتَ الْمُقَدِّمُ أَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ) [مسلم رقم الحديث ۱۸۱۱ ج ۱ ص ۲۶۳، مشکوة رقم الحديث ۸۱۳] په دې حدیث کې حضرت علی رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د لمونځ تفصیل او درکوع، سجده، قومي، وغیره وودعا گانې بیان کړي دي لکن د رفع الیدین یې پکې بالکل ذکر ونکړ. شاه صاحب رحمه الله فرمایي : چې د ترمذی ج ۲ ص ۱۷۹ کې ذکر او د افعالو د لمونځ په مینځ کې مطابقت

بیان شوی دی، د قیام په وخت (وجهت و جهی) درکوع په وخت کې (اللَّهُمَّ لَكَ رُكْعَتٌ) او د سجده په وخت کې (اللَّهُمَّ لَكَ سَجْدَةٌ) او همدارنگه په مجمع الزوائد کې (سجد لک سوادى و خیالی) اذکار بیان شوي دي او د قومي فعل يې نه دی بیان کړی همدارنگه رفع الیدین يې هم نه دی بیان کړی او داددې له پاره چې رفع الیدین فقط د لمانځه په شروع کې دی. [نیل الفرقدين ص ۸].

۱۱۵- دوهم حدیث: عَنْ أَبِي حَمِيدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ فِي تَفَرُّغٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَا أَنْظَرَكُمْ لَصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «رَأَيْتُهُ إِذَا كَبَّرَ جَعَلَ يَدَيْهِ جِذَاءً مِنْكِبِيَّةً، وَإِذَا رَكَعَ أَمَكَّنَ يَدَيْهِ مِنْ رُكْبَتَيْهِ، لَمْ يَهْزَعْ ظَهْرَهُ، فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ اسْتَوَى حَتَّى يَعُودَ كُلُّ فَقَارٍ مَكَانَهُ، فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَ يَدَيْهِ غَيْرَ مُقْتَرِبِينَ وَلَا قَائِضِيهَا، وَاسْتَقْبَلَ بِأُظْرَافِ أَصَابِيرِ رُكْبَتَيْهِ الْقِبْلَةَ، فَإِذَا جَلَسَ فِي الرُّكْعَتَيْنِ جَلَسَ عَلَى رِجْلَيْهِ الْيُسْرَى، وَنَصَبَ الْيُمْنَى، وَإِذَا جَلَسَ فِي الرُّكْعَةِ الْآخِرَةِ نَدِمَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَنَصَبَ الْآخْرَى وَقَعَدَ عَلَى مَقْعَدَتِهِ [بخاری رقم ۸۲۸، مشکوة رقم ۷۹۲]

د حضرت ابو حميد الساعدي رضی الله عنه څخه روايت دی چې ده د صحابه کرامو د يو جماعت په مخکې وويلې چې زه ستاسو ټولو څخه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د لمانځه ښه حافظ یم، ما رسول الله صلى الله عليه وسلم وليدلو چې کله يې الله اکبر وويلې نو لاسونه يې تر اوږو پورې اوچت کړل او چې کله يې رکوع وکړه نو زنگونه يې په لاسونو باندې ښه کلک ونيول، بيا يې خپله ملا مبارکه هواره کړه، پس کله يې چې د رکوع څخه سر را اوچت کړو نو نيغ ودریدلو تردې چې د ملا د تيره وکي يې خپل ځای ته واپس شول، پس کله يې چې سجده وکړه نو لاسونه يې په زمکه باندې داسې کينسودل چې نه يې څنگلې په زمکه باندې هوارې کړې وې او نه يې لاسونه راټول نيولي وو او د پښو د گوتو مخ يې قبلې طرفته کړې وو پس کله چې په دوو رکعتونو کې کيناستلو نو په چپه پښه کيناستلو او ښی پښه يې ودروله پس کله چې په اخري رکعت کې کيناستلو نو ښي پښه پښه يې ودروله او چپه پښه يې دهغې لاندې څموله بيا يې دواړه پښې يو طرف ته ويستلې او په کوناتيو باندې کيناستلو.

په دې حدیث کې ابو حميد الساعدي رضی الله عنه صرف يو رفع الیدین بیان کړی دی، رکوع ته د تللو او درکوع څخه دراجگیدلو په وخت کې يې رفع الیدین نه دی ذکر کړی، دا ځکه چې د تکبير تحریمه رفع الیدین يې لیدلې و نو بیان يې کړو او درکوع رفع الیدین يې نه وليدلی نو بیان يې نکړو او دا قانون دی چې (السُّكُوتُ فِي مَعْرِضِ الْبَيَانِ يَبَيِّنُ) رفع الیدین (بیان) فانقیل چې په دې حدیث کې خودیر شيان نه دي بیان

شوي دهغي به هم نه کول پکاروي لکه ثنا تعوذ، تسميه، سورة الفاتحه او وغيره؟ قلنا: ددې خواب پېدې حديث کې بيان شوی دی ځکه چې پېدې حديث کې (رأيتہ) ذکر شوی دی يعنې د کوم شيانو تعلق چې د ليدلو سره دی هغه پکې بيان شوي دي او د مذکورو شيانو تعلق د اوريدلو سره دی - حضرت ابو حميد الساعدي رضی الله عنه د (احفظکم) لفظ استعمال کړی دی او بيا يې صرف د تکبير تحریمه رفع الیدین ذکر کړی دی او د رکوع رفع الیدین يې نه دی ذکر کړی، معلومېږي دا چې صرف د تکبير تحریمه رفع الیدین محفوظ پاتې شوی دی ددې څخه علاوه هيڅ رفع الیدین محفوظ نه دي پاتې شوي.

۱۱۶- دريم حديث: ویه قال حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي ابْنُ شُهَابٍ عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ رَجُلٍ رَحِمَهُ اللَّهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يَكْبِتُ جِذِينَ يَقُومُ، ثُمَّ يَكْبِتُ جِذِينَ يَرُكِعُ، ثُمَّ يَقُولُ: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ حِينَ يَرْفَعُ صَلْبَهُ مِنَ الرُّكُوعِ» ثُمَّ يَقُولُ: «هُوَ قَائِمٌ رَيْنًا وَلَكَ الْحَمْدُ، ثُمَّ يَكْبِتُ جِذِينَ يَهْوِي سَاجِدًا، ثُمَّ يَكْبِتُ جِذِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ، ثُمَّ يَكْبِتُ جِذِينَ يَسْجُدُ، ثُمَّ يَكْبِتُ جِذِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ، ثُمَّ يَفْعَلُ مِثْلَ ذَلِكَ فِي الصَّلَاةِ كُلِّهَا حَتَّى يَقْضِيَهَا وَيَكْبِتُ جِذِينَ يَقُومُ مِنَ الْمَثْنَى بَعْدَ الْجُلُوسِ» ثُمَّ يَقُولُ: «أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَا شَبَّكُمْ صَلَاةَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» [مسلم رقم ۸۶۸].

ابو هريره رضي الله عنه فرمايي چې: رسول الله صلى الله عليه وسلم به چې كله د لمانځه اراده وكړه نو الله اكبر به يې وويلو چې كله به ودرېدلو بيا به يې الله اكبر وويلو، چې كله به يې ركوع وكړه بيا به يې سمع الله لمن حمده وويلو چې كله به يې ملا د ركوع څخه را اوچتوله بيا به يې په قومه کې رينا لك الحمد ويلو چې كله به سجدې ته تللو بيا به يې الله اكبر وويلو، چې كله به يې د سجدې څخه سر راپورته كولو بيا به يې الله اكبر وويلو چې كله به سجدې ته تللو بيا به يې الله اكبر وويلو، چې كله به يې د سجدې څخه سر راپورته كولو بيا به يې الله اكبر وويلو، همداسې يې د لمانځه تر اخيره پورې كول او د قعه اولي څخه به چې دريم كعت ته پورته كيدلو نو الله اكبر به يې وويلو، بيا ابو هريره رضي الله عنه وفرمايل چې زما لمونځ ستاسو د ټولو په نسبت زيات مشابه دی د رسول الله صلى الله عليه وسلم د لمونځ سره.

په دې صحيح حديث کې هم د ركوع سره د تكبير ذكر دی د رفع الیدین ذكر نشته.

۱۱۷- خلورم حديث: حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو بَكْرٍ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ، وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، «كَانَ يَكْبِتُ فِي كُلِّ صَلَاةٍ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ، وَغَيْرِهَا فِي رَمَضَانَ وَغَيْرِهِ، فَيَكْبِتُ جِذِينَ يَقُومُ، ثُمَّ يَكْبِتُ جِذِينَ يَرُكِعُ، ثُمَّ يَقُولُ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، ثُمَّ يَقُولُ: رَيْنًا وَلَكَ

الْحَمْدُ قَبْلَ أَنْ يَسْجُدَ، ثُمَّ يَقُولُ: اللَّهُ أَكْبَرُ حِينَ يَتَوَى سَاجِدًا، ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ، ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَسْجُدُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ، ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ مِنَ الْجُلُوسِ فِي الْاِثْنَتَيْنِ، وَيَفْعَلُ ذَلِكَ فِي كُلِّ رُكْعَةٍ حَتَّى يَفْرَغَ مِنَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ يَقُولُ حِينَ يَنْصَرِفُ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، إِنْ لَأَقْرَبُكُمْ شَيْبًا بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنْ كَانَتْ هَذِهِ لَصَلَاتُهُ حَتَّى فَارَقَ الدُّنْيَا. [بخاری رقم/ ۸۰۳، مسند احمد رقم/ ۸۴۷۳].

حضرت ابو هريره رضى الله عنه به په فرضي او نفلي، رمضان او غير رمضان کې الله اکبر ويلې چې وبه دريدلو نو الله اکبر به يې وويلې، چې رکوع ته به تللو الله اکبر به يې وويلو (د رکوع څخه به چې را جگيدلو) نو سمع الله لمن حمده به يې وويلې، بيا به يې ربنا لک الحمد وويلې د سجدي څخه مخکې بيا به يې الله اکبر وويلې چې کله به سجدي ته تللو بيا به يې الله اکبر وويلې چې کله به يې د سجدي څخه سر راپورته کولو، بيا به يې الله اکبر وويلې چې کله به سجدي ته تللو بيا به يې الله اکبر وويلې چې کله به يې د سجدي څخه سر راپورته کولو بيا به يې الله اکبر وويلې چې به د اولي قعدي څخه به پورته کيدلو او په هر رکعت کې به يې د لمانځه تر فارغيدو پورې همداسې کول او د لمانځه څخه به چې فارغ شو نو فرمايل به يې چې په هغه ذات مې دې قسم وي چې زما روح د هغه په قبضه کې دی چې زما لمونځ په اعتبار د مشابهت سره ډير نږدې دی د رسول الله صلى الله عليه وسلم لمونځ ته. (خامخا داد رسول الله صلى الله عليه وسلم لمونځ وو تر دې چې د دنيا څخه جدا شو).

په صحيح حديث کې د رکوع او د سجدي په وخت کې د تکبيراتو ذکر دی د رفع اليدين ذکر نشته ابو هريره رضى الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د لمونځ نقشه عملاً بيان کړه او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د اخري لمونځ حواله يې ورکړه.

۱۱۸- پنځم حديث: وَبِهِ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى ابْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ

عَوْفٍ، أَنَّهُ أَخْبَرَهُ، أَنَّ أَبَاهُ هَرِيرَةَ رضي الله عنه «كَانَ يُصَلِّي بِهِمْ، فَكَثُرَ كَلْمَا خَفَضَ وَرَفَعَ، ثُمَّ انْصَرَفَ»، قَالَ: وَاللَّهِ إِنْ لَأَشْبَهَكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [موطا محمد رقم ۱۰۳، موطا امام مالک رقم ۲۰۳، بخاری رقم ۷۸۵ و رقم ۷۸۹ و رقم ۷۹۵ و رقم ۸۰۳، مسلم رقم الحديث ۸۶۷، وابوداؤد رقم ۸۳۶، ترمذی رقم ۳۵۶، نسائي رقم ۱۱۵۵ و ۱۱۵۶، مسند احمد رقم ۷۲۱۹، دارمی رقم ۱۲۴۸، مصنف عبد الرزاق ۲۴۹۲ و رقم ۲۴۹۴].

حضرت ابو سلمة بن عبد الرحمن بن عوف رضى الله عنه فرمايي چې ابو هريره رضى الله عنه به موبږ ته لمونځ راکولو او د هرو ټيټيدلو او جگيدلو سره به يې الله اکبر ويلې (رفع اليدين به يې نه کول) بيا به

چې د لمانځه څخه فارغ شو نو په قسم سره به یې فرمایيل چې زه په لمانځه کې ستاسو ټولو څخه زیات در رسول الله صلی الله علیه وسلم سره مشابه یم.

په دې صحیح حدیث کې هم د ټیټیدلو او د جگیدلو سره د تکبیر ذکر کړی دی د رفع الیدین ذکر نشته.

۱۱۹- شپږم حدیث: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ رضي الله عنه، قَالَ: كَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ رضي الله عنه «يُصَلِّي بِنَا، فَيَكْبُرُ حِينَ يَقُومُ، وَحِينَ يَرُكُّ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَسْجُدَ بَعْدَ مَا يَرْفَعُ مِنَ الرُّكُوعِ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْفَعَ فِي الرُّكْعَتَيْنِ كَبْرًا، وَيَكْبُرُ مِثْلَ ذَلِكَ فِي الرُّكْعَتَيْنِ الْآخَرَتَيْنِ»، فَإِذَا سَلَّمَ، قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، إِنْ لَأَقْرَبُكُمْ شَيْبًا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَعْنِي صَلَاتَهُ - مَا زَالَتْ هَذِهِ صَلَاتُهُ حَتَّى لَقِيَ اللَّهَ [مسند احمد رقم ۷۶۷۵]. ابو سلمه رضی الله عنه فرمایي چې ابو هريره رضی الله عنه به مودته لمونځ را کولو نو د قیام، رکوع د رکوع څخه د راجگیدلو، سجده د سجده څخه د جگیدلو، د دوه رکعتونو څخه د پورته کیدلو په دې ټولو کې به یې الله اکبر ویلو او همداسې به یې په وروستیو دوه رکعتونو کې الله اکبر ویلو، بیا به یې په قسم سره فرمایيل چې زما لمونځ د رسول الله صلی الله علیه وسلم لمونځ ته په مشابهت کې ډېر ورنږدې دی او همیشه وو چې همداسې لمونځ یې کولو ترڅو چې د دنیا څخه جدا شو.

په دې حدیث کې هم یواځې د تکبیراتو ذکر دی که د رفع الیدین څه خاص اهمیت وي نو ضرور به یې ذکر کړی وای.

۱۲۰- اووم حدیث: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ عَنِ ابْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، يَقُولُ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يُكَبِّرُ» فَذَكَرْتُ حَوْهَ [مسند احمد رقم ۷۶۷۷]. دا روایت د مخکیني روایت یو بل سند دی په دې کې د ابو هريره رضی الله عنه لمونځ نه دی ذکر شوی بلکې د رسول الله صلی الله علیه وسلم عمل پکې را نقل شوی، فرمایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به چې لمانځه ته ودریدلو نو تکبیر به یې وویل بیا یې مخکې د لمانځه پوره طریقه بیان کړه.

۱۲۱- اتم حدیث: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنِي يُعَيْمُ الْمُجَمَّرُ وَأَبُو جَعْفَرٍ الْقَارِئُ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، كَانَ يَصَلِّي بِهِمْ، فَيَكْبُرُ كَلِمًا خَفِضَ وَرَفَعَ، قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ: وَكَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حِينَ يَكْبُرُ وَيَقْتَرِمُ الصَّلَاةَ. [موطا محمد رقم ۱۱۴]

کتاب الآثار للإمام محمد رقم ۷۵، کتاب الآثار لابی یوسف رقم ۱۰۸ [ابو جعفر القاری فرمایي چي ابوهریره رضی اللہ عنہ دوی ته لمونخ ورکولو، نود هرتیتیدلو او دجکیدلو سره به یی اللہ اکبر ویلو او د لمانخه شروع اللہ اکبر سره به یی رفع الیدین کولو، نو په دې حدیث کې دا واضح بیان شو چي رفع الیدین د تکبیر په شان د هرتیتیدلو او جکیدلو سره نه وو بلکې یواځې د تکبیر تحریمه په وخت کې وو دا حدیث اگر چي موقوف دی لکن مرفوع هم شته.

۱۲۲ - فهم حدیث : عَنْ أَبِي نُعَيْمٍ الْمُجِيرِ وَأَبِي جَعْفَرٍ الْقَارِيَّ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَرَفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ وَيَكْبُرُ كُلَّمَا خَفَضَ وَرَفَعَهُ وَيَقُولُ أَنَا أَشْهَدُكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. [التمهيد لمافي الموطأ من المعاني والاسانيد ج ۹ ص ۲۱۵]. امام مالک رحمہ اللہ فرمایي چي ماته ابو نعیم المجرم رحمہ اللہ او ابو جعفر القاری رحمہ اللہ و فرمايل د ابو هريره رضی اللہ عنہ څخه چي ده رضی اللہ عنہ به د لمانخه شروع کولو په وخت کې رفع الیدین وکړل او نور به یی د هرتیتیدلو او جکیدلو سره اللہ اکبر ویلي او فرمايل به یی چي زه په لمانخه کې ستاسو ټولو څخه ډیر مشابه یم در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سره. حضرت علامه المتأخرین الشیخ المحدث محمد حسن السنبلی رحمہ اللہ په خپل کتاب تنسیق النظام کې فرمایي چي :

(واخرجه محمد في كتاب الحجة من طريق مالك عن نعيم بن عبد الله المجرم رحمه الله و ابى جعفر القارى رحمه الله انهما اخبرا ان ابا هريرة رضى الله عنه كان يصلى بهم فيكبر كلما خفض ورفع قالا و كان يرفع يديه حين يكبر لفتح الصلوة - فهذا سكوت في معرض بيان رفع الیدین، فيدل على عدم الرفع فيما عداه - قال محمد فهذا حديثكم موافق لعلى رضى الله عنه وابن مسعود رضى الله عنه ولا حاجة بنا معهما الى قول ابى هريرة ونحوه ولكن احتجنا عليكم بحديثكم] تنسيق النظام في مسند الامام ص ۱۶۰ / كتاب الحجة ج ۱ ص ۹۵ و ص ۹۶ .

امام محمد رحمہ اللہ په خپل کتاب (کتاب الحجة) کې د امام مالک رحمہ اللہ له طريقه روايت کوي چي امام مالک رحمہ اللہ فرمایي چي ماته نعیم بن عبد اللہ امجرم رحمہ اللہ او ابو جعفر القاری رحمہ اللہ و ویلي چي ابو هريره رضی اللہ عنہ به دوی ته لمونخ ورکولو او د هرتیتیدلو او د جکیدلو سره به یی اللہ اکبر ویلي دا دواړه زحمتو لري چي ابو هريره رضی اللہ عنہ د لمانخه شروع د اللہ اکبر.

سره رفع الیدین کول نو د رفع الیدین د بیان په وخت کې سکوت کول ددې دلیل دی چې د تکبیر تحریمه څخه ماسوی په بل ځای کې رفع الیدین نشته. نو امام محمد رحمه الله فرمایي چې: ای (اهل مدینه!) ستاسو دا حدیث د حضرت علی رضی الله عنه او د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه د عمل سره موافق دی اگرچې ددې دوو (علی رضی الله عنه او عبد الله بن مسعود رضی الله عنه) حضراتو د عمل څخه وروسته زموږ له پاره د ابو هریره رضی الله وغیره قول او دلیل ته حاجت او ضرورت نشته لکن موږ ستاسو په روایت کړي حدیث باندې د ترک د رفع الیدین له پاره په تاسو باندې دلیل قائم کړو.

۱۲۳- نهم حدیث: حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنه فرمایي چې زه یوه شپه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په کور کې ویده وم نو د (تهجدو له پاره) رسول الله صلی الله علیه وسلم پاڅیدلو مسواک یې ووهلو او دس یې وکړو او د سورة آل عمران د اخیر د ادعائیه آیاتو نه یې تلاوت کړل چې (ان فی خلق السموات والارض...) د سورة تراخه پورې، بیا لمانځه ته ودریدلو دوه رکعتو لمرنځ یې داسې وکړو چې قیام رکوع او سجده یې پکې ډیره اوږده وکړله، بیا یې خپلې بسترې مبارکې ته تشریف راوړلو او اوده شو، تردې چې د تنفس اواز یې اوریدل کیدلو، ددې څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم درې ځله داسې وکړل همداسې رسول الله صلی الله علیه وسلم (دا ولودو وورکعتونو څخه ماسوی) شپږ رکعتو وکړل، په هر ځل به یې مسواک ووهلو او دس به یې کولو، دسورت آل عمران اخري ایتونه به یې لوستل، بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم درې رکعتو وکړل، بیا مؤذن دسهار اذان وکړو، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم دسهار د لمانځه لپاره تشریف یوړو، په دغه وخت کې رسول الله صلی الله علیه وسلم دا دعا ولوستله چې (اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا، وَفِي بَصَرِي نُورًا، وَفِي لِسَانِي نُورًا، وَاجْعَلْ فِي سَمْعِي نُورًا وَاجْعَلْ مِنْ خَلْقِي نُورًا وَمِنْ أَمَائِي نُورًا وَاجْعَلْ مِنْ قَوَّامِي نُورًا وَمِنْ عُمَّتِي نُورًا اللَّهُمَّ اعْطِنِي نُورًا). مسلم رقم ۱۷۹۸ / مشکوة رقم ۱۱۹۶ / .

دا حدیث په مختلفو طریقو روایت شوی دی، لکن په هیڅ طریقه کې یې هم د رفع الیدین ذکر نشته که رفع الیدین ضروري وای نو حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما به ضرور ذکر کړی وو.

حضرت غلامه محمد انور شاه کشمیری رحمه الله فرمایي: هې: وَلَمْ أَرِ فِي مِصْنَبِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَفَعَ يَدَيْهِ عَنْهُمَا عِنْدَ مِثْوَةِ رَفَعِ يَدَيْهِ إِلَّا الْإِسْتِغْفَارَ وَدُعَاءَ التَّوَرُّ [نیل الفرقدين ص ۹] یعنې د رسول الله صلی الله علیه

وسلم د شپې په لمونځ کې چې عبد الله ابن عباس رضی الله عنهما د کوم شي مشاهدہ وکړه هغه د تکبير تحریمه سره رفع الیدین وو او دعاء وه نور هیڅ نه وه.

۱۲۴- لسم حدیث: حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ أَيُّوبَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ أَبِي قَلَابَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، أَنَّ مَالِكَ بْنَ الْحُوَيْرِثِ رضي الله عنه، قَالَ لِأَصْحَابِهِ: أَلَا أَنْبِئُكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: وَذَلِكَ فِي غَيْرِ حِينَ صَلَاةٍ، فَقَامَ، ثُمَّ رَكَعَ فَكَبَّرَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَقَامَ هُنَيْئَةً، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ هُنَيْئَةً، فَصَلَّى صَلَاةَ عُمَرَوَيْنِ سَلِمَةَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى شَيْخَنَا هَذَا، قَالَ أَيُّوبُ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى: كَانَ يَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ أَرَهُمْ يَفْعَلُونَهُ كَانَ يَفْعُدُ فِي الثَّلَاثَةِ وَالرَّابِعَةِ، قَالَ: فَأَتَيْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَقْبَمْنَا عِنْدَهُ، فَقَالَ: «لَوْ رَجَعْتُمْ إِلَى أَهْلِيكُمْ صَلُّوا صَلَاةَ كَذَا، فِي حِينَ كَذَا، صَلُّوا صَلَاةَ كَذَا، فِي حِينَ كَذَا، فَإِذَا أَحْضَرَتِ الصَّلَاةُ، فَلْيُؤْذِنِ أَحَدُكُمْ، وَلْيُؤْمِّكُمْ أَكْبَرُكُمْ» [بخاری رقم الحديث ۸۱۸ ورقم ۸۱۹]. د حضرت ابو قلابه څخه روایت دی چې حضرت مالک بن حویرث رضی الله عنه خپلو دوستانو ته وویلې چې ایا زه تاسو ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د لمونځ کیفیت ونه ښایم؟ ابو قلابه فرمایي چې: دا د کوم فرضي لمونځ وخت نه وو نو پاڅیدلو بیا یې رکوع وکړه او الله اکبر یې وویل، ددې څخه وروسته یې سر راپورته کړه او یو څه وخت ودریدلو، بیا یې سجده وکړه، بیا یې سجده تر څه وخته پورې سر راپورته کړه او تر یو څه وخته پورې همداسې وه، ددې څخه وروسته یې بیا سجده وکړه، بیا یې تر څه وخته پورې سر راپورته کړه نو هغوی زموږ ددې شیخ عمرو بن سلمه په شان لمونځ وکړه د حدیث راوی حضرت ایوب فرمایي چې ده یو کار داسې وکړه چې ما هیڅوک په داسې کار باندې نه وو لیدلي، په دریم او یا په څلورم رکعت کې کیناستلو (جلسه د استراحت یې کوله) حضرت مالک بن حویرث رضی الله عنه فرمایي چې زه د اسلام دراورلو څخه وروسته د رسول الله صلی الله علیه وسلم خواته راغلم او ورسره دیره شوم، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې که تاسې خپل اهل او عیال ته واپس ورغلئ نو فلان لمونځ په فلان وخت کې وکړئ پس کله چې د لمانځه وخت راغلو نو یو کس دې درته اذان وکړي او په تاسو کې مشر دې درته امامت وکړي. په دې حدیث کې مالک بن حویرث رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د لمانځه نقشه بیانوي لکن د رفع الیدین ذکر پکې نه کوي ددې څخه معلومېږي چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په لمونځ کې رفع الیدین نه و.

۱۲۵- یوولسم حدیث: وَبِهِ قَالَ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: أَتَيْنَا عُقْبَةَ بْنَ عَمْرِو بْنِ الْأَنْصَارِيِّ أَبَا سَعْدٍ رضي الله عنه، فَقُلْنَا لَهُ: حَدِّثْنَا عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "فَقَامَ بَيْنَ أَيْدِينَا فِي الْمَسْجِدِ، فَكَبَّرَ، فَلَمَّا

رَكَعًا وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَجَعَلَ أَصَابِعَهُ أَسْفَلَ مِنْ ذَلِكَ، وَجَافَى بَيْنَ مِرْفَقَيْهِ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ، ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقَامَ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ، ثُمَّ كَبَّرَ وَسَجَدَ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى الْأَرْضِ، ثُمَّ جَافَى بَيْنَ مِرْفَقَيْهِ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَجَلَسَ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ، فَفَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ أَيْضًا، ثُمَّ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ مِثْلَ هَذِهِ الرُّكْعَةِ فَصَلَّى صَلَاتَهُ، ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا رَأَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي [ابوداؤد رقم ۸۶۳، نسائي رقم ۱۰۳۷ و رقم ۱۰۳۸، مسند احمد رقم ۱۶۶۲۸ و رقم ۱۶۶۲۳، طحاوى رقم ۱۲۸۹، مصنف ابن ابى شيبه رقم ۲۹۷۹، مستدرک حاکم ج ۱ ص ۲۲۴] (وقال هذا حديث صحيح الاسناد، ووافقه الذهبي على تصحيحه).

حضرت سالم البرادر رحمہ اللہ فرمائی ہے: حضرت ابو مسعود انصاری رضی اللہ عنہ زموږ خواته تشریف را وړو نو موږ ورته عرض وکړو چې موږ ته درسول الله صلى الله عليه وسلم د لمونځ کیفیت بیان کړه، نو په مسجد کې زموږ په مخ کې ودریدلو، تکبیر یې وکړو، پس کله یې چې رکوع وکړه نو لاسونه یې په زنگونو باندې کیښودل او گوتې یې (د زنگونو څخه په) ښکته (د پونده ی په پورتنۍ حصه باندې) کیښودلې او څنگلې یې د تشو څخه لرې وساتلې، تردې چې هر اندام په خپل ځای باندې برقرار شو، بیا یې سمع الله لمن حمده وویلې، درکو څخه راپورته شو تردې چې هر اندام په خپل ځای باندې برابر شو، بیا یې الله اکبر ویلې او سجده یې وکړه او ورغوي یې په زمکه باندې کیښودل، بیا یې څنگلې د (زمکې او د تشو څخه) لرې وساتلې بیا یې د سجدې څخه سر راپورته کړو او په اطمینان باندې کیناستلو تردې چې هر اندام په خپل ځای باندې برابر شو بیا یې په هر رکعت کې همداسې وکړل، بیا یې د همدې (اول) رکعت په شان څلور رکعت وکړل، خپل لمونځ یې مکمل کړو، بیا یې وفرمایل چې موږ همداسې رسول الله صلى الله عليه وسلم لیدلی وو چې لمونځ یې کولو، په دې حدیث کې درفع اليدين نوم او نشان نشته که درکوع په وخت کې رفع اليدين وای نو ضرور به یې بیان کړی و.

۱۲۶- دولسم حدیث: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، حَدَّثَنِي أَبِي رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، حَدَّثَنَا

هَارُونُ بْنُ مَعْرُوفٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، حَدَّثَنَا ضَمْرَةُ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنِ ابْنِ شَوْذَبٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاسِمِ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: جَلَسْنَا إِلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ: أَلَا أَرَيْكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: فَقُلْنَا: بَلَى. قَالَ: «فَقَامَ فَكَبَّرَ، ثُمَّ قَرَأَ، ثُمَّ رَكَعَ فَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، حَتَّى أَخَذَ كُلُّ عَظْمٍ مَأْخَذَهُ، ثُمَّ رَفَعَ حَتَّى أَخَذَ كُلُّ عَظْمٍ مَأْخَذَهُ، ثُمَّ سَجَدَ حَتَّى أَخَذَ كُلُّ عَظْمٍ مَأْخَذَهُ، ثُمَّ رَفَعَ حَتَّى أَخَذَ كُلُّ عَظْمٍ مَأْخَذَهُ»

لَمْ يَجِدْ حَتَّى أَخَذَ كُلَّ عَظْمٍ مَأْخُذَةً، ثُمَّ رَفَعَ فَصَنَعَ فِي الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ كَمَا صَنَعَ فِي الرُّكْعَةِ الْأُولَى، ثُمَّ قَالَ: «هَكَذَا مَدْلَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ». [مسند أحمد رقم ۱۴۹۴۶ ج ۳ ص ۴۰۷، مجمع الزوائد رقم ۲۷۹۱]

حضرت قاسم رحمہ اللہ فرمائی ہے مونہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دصحابی عبد الرحمن بن ابی رضى اللہ عنہ سرہ ناست و و نو حضرت عبد الرحمن بن ابی رضى اللہ عنہ و فرمايل چي ايا زہ تاسوتہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د لمونخ طریقہ ونہ بنایم؟ مونہ وزتہ وویل چي و ہنایہ! نو و دریدلو اللہ اکبری و ویلو، بیای قرات و کړو، بیای رکوع و کړه، نو لاسونہ یی پہ زنگونو باندي کینسودل تردې چي هر اندام پہ خپل خپل حای برابرو، بیای سرراپورته کړو تردې چي هر اندام یی پہ خپل خپل حای برابر شو، بیای سجده و کړه تردې چي هر اندام پہ خپل خپل حای برابر شو بیا د سجدي خخه راپورته شو تردې چي هر اندام پہ خپل خپل حای برابر شو، بیای سجده و کړه تردې چي هر اندام پہ خپل خپل حای برابر شو بیا د سجدي خخه راپورته شو تردې چي هر اندام پہ خپل خپل حای برابر شو بیای پہ دوهم رکعت کې همداسې وکړل لکه چې پہ اول رکعت کې یی کړي وو، بیای و فرمايل چي رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لمونخ همداسې و پہ دې حدیث کې چې د لمونخ تعلیم پکې ورکول کیدلو د رفع الیدین ذکر یی پکې نه دی کړی همدارنگه په [بخاری رقم ۸۲۱ و مسلم رقم ۱۰۵۹، مسند احمد رقم ۱۲۲۴۲ و رقم ۱۲۲۴۳، ابوداؤد رقم ۸۵۳، مسند احمد رقم ۱۲۳۴۹ و رقم ۱۲۶۹۱، بخاری رقم ۸۲۵] وغیره حایونو کې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د لمونخ نقشه بیان شوي ده لکن د رفع الیدین هیڅ نوم او نشان پکې نشته.

ترک د رفع الیدین د صحابه وو رضوان اللہ علیہم د اثارو په رڼا کې

په منصوبي دلايلو کې د قرآن پاک خخه وروسته دوهمه درجه د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د سنتو د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د خپل خان خخه وروسته د خلفاء راشدینو رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین د سنتو د اتباع تاکید فرمایلی دی فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ خُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمُهَدِّدِينَ تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَصُوا عَمَلَهَا يَا لَنُؤَاجِزِ، الحديث.

[مشکوة ج ۱ ص ۲۹ رقم ۱۶۵، ترمذی رقم ۲۶۷۶، وابوداؤد رقم ۴۶۰۷، وابن ماجه رقم ۱۱، مسند احمد رقم ۱۶۶۹۲] (وقال الالبانی سنده صحيح وقال الترمذی: حديث حسن صحيح وصححه جماعة).

لازم کړی په ځانونو باندې زما سنت او زما د خلفاء راشدينو مهديينو سنت، منکولې وړياندې ولگوي او د جامو په غاښونو يې کلک ونيسي. همدا رنگه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي چې: (إِنِّي لَا أَدْرِي مَا بَقَايُ فَيْكُمْ فَأَقْتَدُوا بِالَّذِينَ مِنْ بَعْدِي أَلَيْ بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا) [ترمذی رقم ۳۶۶۲ و رقم ۳۶۶۳] وقال هذا حديث حسن، ابن ماجه رقم ۹۷، مشکوة رقم ۶۰۶۱] د حضرت حذيفه رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې زه نه پوهيږم چې زه به په تاسو کې څومره ژوندي يم لهذا تاسو زما څخه وروسته د ابوبکر او د عمر رضي الله عنهما پسې اقتدا وکړئ، همدا رنگه يو زنا نه رضي الله عنها د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کې حاضره شوه د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره يې د يوې مسئلې په باره کې خبرې وکړي، رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته د بيا راتللو امر وکړ، هغه زنا نه ورته وويل چې يا رسول الله صلى الله عليه وسلم که زه راغلم او تا پيدا نکړم؟ يعني که تاسو وفات شوي وي نو رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې (فان لم تجدني فأت أبا بکر رضي الله عنه) که زه دې پيدا نکړم نو ابوبکر رضي الله عنه ته ورشه [بخاری رقم ۳۶۵۸ و رقم ۷۲۲۰ و رقم ۷۳۶۰ و مسلم رقم ۶۱۷۹ و رقم ۶۱۸۰ متفق عليه مشکوة رقم ۶۰۲۲] عام صحابه رضوان الله تعالى عليهم اجمعين هم د حق له پاره معيار دي او د دوي اجماع حجت ده الله جل جلاله فرمايي: وَالسُّبُّونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهِجْرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ، او د مهاجرينو او انصارو څخه چې کومو خلکو مخکې ايمان راوړی دی او کومو خلکو چې د نيکۍ سره د دوي پيروي وکړه الله جل جلاله د دوي څخه راضي دی او دوي د الله جل جلاله څخه راضي دي.

ددې اياتونو او احاديثو په خلاف لا مذهبان خلفاء اربعه رضي الله عنهم او عام صحابه رضي الله عنهم د حق له پاره معيار نه گڼي وگوره د لا مذهبانو کتابونه [فتاوی نذيريه ص ۶۲۲ و ص ۳۴۰ ج ۱، والتاج المکمل ص ۲۰۷، عرف الجاديص ۱۰۱ و ص ۲۰۷ و ص ۸۰، سيرت ثنائي ص ۱۹۶، بدور الاهله

ج ۱ ص ۲۸ و ص ۹۵ و ص ۱۲۹ و ص ۱۳۹ و ص ۳۹ ، فتاوی ستاریه ص ۸۶ ج ۳ ، الحق الصریح ج ۱ ص ۴۰
نمت قول صاحب المشکوة (کافی اسندت الی النبی صلی الله علیه وسلم).

د خلفاء راشدینو رضی الله عنهم اثار

د حضرت عثمان رضی الله عنه څخه په دې مسئله کې نښا او اثباتاً هیڅ نه دي روایت شوي د باقی
خلفاوو اثار دادي.

۱۲۷- اول اثر: د حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه او د حضرت عمر رضی الله عنه لمونځ . عَنْ
عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا لَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمَا إِلَّا
عِنْدَ اسْتِفْتَاكِ الصَّلَاةِ [سنن دار قطنی ج ۱ ص ۳۹۹ رقم ۱۱۲۰ طبع ملتان مترجم جزء سوم ص ۳۵۳ رقم
۱۱۱۸ ، سنن الکبری للبيهقي ج ۲ ص ۷۹ و ص ۸۰ ، مجمع الزوائد رقم ۲۵۸۱ ، ابویعلی فی مسنده رقم
۵۰۱۷ ، والمقصود العلی رقم ۲۶۶].

عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه فرمایي چې ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د ابو بکر
صدیق رضی الله عنه او د عمر رضی الله عنه سره لمونځ کړی دی هغوي به صرف د لمانځه په شروع کې
رفع الیدین کول او په بل هیڅ ځای کې به یې نه کول . دا رقتنی فرمایي چې : (قال اسحق وبه ناخذ فی
الصلاة كلها) اسحق فرمایي چې په ټولو لمونځونو کې زموږ عمل د دې حدیث مطابق دی . ابن الجوزی
رحمه الله دې روایت ته موضوعي ویلي دي ، لکن حافظ ابن حجر رحمه الله په القول المسدود فی الذب
عن المسند ص ۹۶ کې دا ثابته کړې ده چې دا حدیث موضوعي نه دی ، په دې حدیث باندې د
اعتراضونو څخه ځوابونه د عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه د مرفوعو حدیثونو په بیان کې د پنځلسم
حدیث لاندې کتلای شی .

۱۲۸- دوهم اثر : اثر دوم: عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ سُلَيْمٍ قَالَ رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي
أَوَّلِ تَكْبِيرَةِ لَمْ لَا يَعُوذُ . [طحاوی رفع الیدین رقم الحديث ۱۳۲۹ ، صححه الزیلعی نصب الراية ج ۱ ص
۴۸۰ ، وهذا رجاله ثقات درایه ج ۱ ص ۱۵۲ ، وهذا سند صحيح على شرط مسلم الجوهر النقي ج ۲ ص
۷۵ ، وقال النيموى وهذا اثر صحيح ص ۱۵۴ و ص ۱۵۵ رقم ۴۰۳] حضرت اسود رحمه الله فرمایي چې

ما حضرت عمر رضی الله عنه ولیدلو چې صرف د اول تکبیر سره یې لاسونه اوچتول او بیا یې هیڅکله نه اوچتول. اما طحاوی رحمه الله ددې حدیث پسې فرمایي چې: **قَهَذَا عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَمْ يَكُنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ** **أَيْضًا إِلَّا فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى فِي هَذَا الْحَدِيثِ، وَهُوَ حَدِيثٌ صَحِيحٌ لِأَنَّ الْحَسَنَ بْنَ عِيَّاشٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، وَإِنْ كَانَ هَذَا الْحَدِيثُ إِثْمًا دَارَ عَلَيْهِ، فَإِنَّهُ ثِقَةٌ حُجَّةٌ، قَدْ ذَكَرَ ذَلِكَ يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى وَغَيْرُهُ. أَفْتَرَى عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خَفِيَ عَلَيْهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، وَعَلِمَ بِذَلِكَ مَنْ دُونَهُ، وَمَنْ هُوَ مَعَهُ يَرَاهُ يَفْعَلُ غَيْرَ مَا رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ، ثُمَّ لَا يَنْكِرُ ذَلِكَ عَلَيْهِ، هَذَا عِنْدَنَا مُحَالٌ. وَقَعَلَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هَذَا وَتَرَكَ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِيَّاهُ عَلَى ذَلِكَ، دَلِيلٌ صَحِيحٌ أَنَّ ذَلِكَ هُوَ الْحَقُّ الَّذِي لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ خِلَافَهُ** [طحاوی رقم ۱۳۴۹]

دا حضرت عمر رضی الله عنه دی چې د تکبیر تحریمه څخه ماسوی په بل هیڅ ځای کې رفع الیدین نه کوي، دا حدیث صحیح دی، ځکه چې ددې حدیث مدار اگر چې په حسن بن عیاش رحمه الله باندې دی لکن هغه ثقه او حجت دی، یحیی بن معین رحمه الله او نورو دا ذکر کړې ده، نو ستاسو څه فکر ده، چې ایا د حضرت عمر رضی الله عنه څخه دا خبره پټه پاتې شوې وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په رکوع او په سجده کې رفع الیدین کړي دي؟ د حضرت عمر رضی الله عنه په دې فعل باندې هغه حضرات خبر وو چې د حضرت عمر رضی الله عنه څخه په ټیټه درجه کې وو او هغه حضرات رضی الله عنه هم پرې خبر وو چې د حضرت عمر رضی الله عنه سره وو، نو دا محاله ده چې دوی حضرت عمر رضی الله عنه په داسې فعل باندې وگوري چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د فعل څخه مخالف وي او هیڅ اذکار پرې ونکړي، نو چې حضرت عمر رضی الله عنه داسې کوي او رسول الله صلی الله علیه وسلم صحابه یې په داسې فعل باندې پرېږدي، نو دا ددې واضح دلیل دی چې دا ترک د رفع الیدین هغه حقه خبره ده چې هیڅاته یې هم مخالفت کول مناسب نه دی.

۱۲۹- **دریم اثر:** **عَنِ الْأَسْوَدِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: «صَلَّيْتُ مَعَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ» قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: «رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى: «وَرَأَيْتُ الشَّعْبِيَّ، وَابْنَ أَبِيهِمَ، وَأَبَا اسْتِخَاقَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا حِينَ يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ»** [مصنف ابن ابی شیبہ رقم ۴۶۶۹].

د حضرت اسود رحمه الله څخه روايت دی چې ما د حضرت عمر رضی الله عنه سره لمونځونه کړي دي. هغه د تکبير تحریمه څخه ماسوی په بل هیڅ ځای کې هم رفع الیدین نه کول، عبد الملک فرمایي چې ما حضرت شعبی رحمه الله او حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله او ابو اسحق رحمه الله لیدلي دي چې هغوی به صرف او صرف د لمانځه د شروع په وخت کې رفع الیدین کول او په بل هیڅ ځای کې به یې نه کول.

ددې حدیث راوي حضرت اسود بن یزید رحمه الله مشهور تابعي دی، دوه کاله د حضرت عمر رضی الله عنه سره پاتې شوی دی، ده به مخکې په رکوع کې تطبیق کولو، بیا یې د حضرت عمر رضی الله عنه په امر باندې پرېښودلو، حضرت اسود رحمه الله د حضرت عمر رضی الله عنه د خلافت د زمانې عمل راقلوي او د حضرت عمر رضی الله عنه په دې عمل باندې د هیڅ انکار نه دی راقل شوی، نو دا ددې علامه ده چې په ترک د رفع الیدین باندې د صحابه و و اجماع وه، په دې صحیح اثر کې د دريو نورو مشهورو تابعینو عمل هم بیان شوی دی چې دوي هم رفع الیدین فی الصلوة نه کول.

د حضرت علی رضی الله عنه اثار

۱۳۰- **خلووم اثر:** (عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلْبٍ عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةِ

مِنَ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ) [طحاوی رقم الحديث ۱۳۲۰، بیهقی من لم يذكر الرفع الا عند الافتتاح ج ۲ ص ۸۰، مصنف ابن ابی شیبېه رقم ۲۴۵۷، المدونة الكبرى ج ۱ ص ۶۹ مطبوعه مصر، المدونة الكبرى ج ۱ ص ۱۶۵ طبع دار الكتب العلمية بيروت سنه ۱۴۲۶ هـ، صححه الزيلعي، نصب الراية ج ۱ ص ۸۰، قال ابن حجر رواه ثقات الدرايه في تخريج الاحاد: ۳ الهذايه ج ۱ ص ۱۵۲ قال العيني في العمدة، اسناد عاصم صحيح على شرط مسلم عمدة القارى ج ۵ ص ۴۰ طبع مكتبه رشيديه كويته، قال النيسوى و اسناده صحيح اثار السنن ص ۱۵۵ رقم ۴۰۴ طبع مكتبه البشرى كراچي] حضرت عاصم بن كليب د خپل والد (كليب بن شهاب الكوفي رحمه الله) څخه روايت كوي چې حضرت علي رضی الله عنه به د لمانځه د اول تكبير په وخت کې لاسونه اوچتول بيا به یې نه اوچتول.

۱۳۱- **بنخم اثر:** قَالَ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّشَلِيُّ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلْبٍ الْجَرْمِيُّ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ أَبِيهِ، وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، كَرَّمَ اللَّهُ

وَجَبَّهُ، كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى الَّتِي يَفْتَتِحُ بِهَا الصَّلَاةَ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُهُمَا فِي شَيْءٍ مِنَ الصَّلَاةِ [موطا امام محمد رقم الحديث ۱۰۹].

حضرت عاصم بن كليب رحمه الله دخيل والد كليب خخه روايت كوي كوم چي حضرت علي رضي الله عنه د اصحابو خخه وو چي حضرت علي رضي الله عنه به صرف د اول تكبير سره رفع اليدين كولو، په كوم به يې چي لمونځ شروع كولو ددې خخه وروسته به يې د لمونځ په هيڅ حصه كې هم رفع اليدين نه كول. ددې حديث راوي ابو بكر النهشلي رحمه الله باندي امام مسلم په صحيح مسلم كې استدلال كړي دي، امام يحيى بن معين رحمه الله او امام عجلي رحمه الله دده توثيق كړي دي امام ذهبي رحمه الله ورته حسن الحديث او صدوق ويلى دي، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چي (صدوق رمى بالارجاء) وگوره [خلاصة التهذيب الكمال للخرجي، ميزان الاعتدال، تقريب التهذيب] امام ييهقي رحمه الله چي په دې راوي اعتراض كوي نو امام ابن تيميه خواب وركوي چي امام ييهقي رحمه الله د تعصب خخه كار اخيستی دي [بغية اللمعي ج ۲ ص ۸] مشهور غير مقلد عبد الرحمن مباركپوري ليكي چي امام ييهقي اگر چي لوی امام دی لکن دده هيڅ قول هم بې دليله نه دی معتبر [تحقيق الكلام ج ۲ ص ۱۳۲].

امام بخاري د عبد الرحمن بن مهدي قول را نقل كړي دي چي: وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ: ذَكَرْتُ لِلثَّوْرِيِّ حَدِيثَ النَّهْشَلِيِّ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلِيبٍ، فَأُثِرَ (جزء رفع اليدين ص ۲۶۷)

قلنا ۱:- دامام بخاري رحمه الله ملاقات د عبد الرحمن بن مهدي سره ثابت نه دي، امام بخاري په سنه (۱۹۴هـ) كې په بخاري كې پيدا شوی دی او امام عبد الرحمن بن مهدي په سنه (۱۹۸هـ) كې په بصره كې وفات شوی دی.

۲- جواب: امام بخاري رحمه الله د سفیان ثوري پورې ددې جرحې سند ندی ذکر كړی، لهذا ددې جرحې سند منقطع دی.

۳- جواب: جرح مبهمه لغوه وي.

۱۳۲- شېرم حديث: قَالَ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبَانَ بْنِ صَالِحٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلْبٍ الْجَرَمِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: رَأَيْتُ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام «رَفَعَ يَدَيْهِ فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ، وَلَمْ يَرْفَعْهُمَا فِيهِمَا سِوَى ذَلِكَ» [موطا امام محمد رقم الحديث ۱۰۵].

د عاصم بن كليب پلار حضرت كليب رحمهما الله فرمايي چې: ما حضرت علي رضي الله عنه وليدلو چې په فرضي لمونځ كې يې صرف د اول تكبير سره لاسونه اوچت كړل او د دې څخه وروسته يې (د لمانځه په هيڅ ځاى كې هم) اوچت نكړل د ابان بن صالح احاديث د استدلال قابل دي [بيان الوهم والايهام ج ۳ ص ۲۲۴].

۱۳۳- اووم اثر: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنِ الْأَعْمَشِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ أَبِي رَزِينٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام، «أَنَّهُ كَانَ يُكَبِّرُ كُلَّمَا سَجَدَ، وَكُلَّمَا رَفَعَ، وَكُلَّمَا خَفَضَ» [مصنف ابن ابى شيبه رقم ۴۱۹۹]. حضرت علي رضي الله عنه به د سجدې او د جگيدلو او د تيتيدلو په وخت كې الله اكبر ويلې.

۱۳۴- اتم اثر: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى إِلَى قُرُوعِ أَذُنَيْهِ ثُمَّ لَا يَرْفَعُهُمَا حَتَّى يَقْضِيَ صَلَوَتَهُ [مسند زيد بن علي ص ۹۰ و ص ۸۸ رقم ۷۴]. حضرت زيد بن علي بن حسين بن علي رضي الله عنهم بن ابى طالب [المتوفى ۱۲۲ هـ] په خپل سند كې په خپل سند باندې روايت كوي چې بيشكه چې حضرت علي رضي الله عنه به د اول تكبير سره د غوږونو تر پورتنۍ حصې پورې لاسونه اوچتول بيا به يې نه اوچتول تردې چې لمونځ به يې پوره كړو.

۱۳۵- نهم اثر: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَنَّهُ كَانَ يُكَبِّرُ فِي رَفْعِهِ وَخَفْضِهِ [مسند الامام زيد ص ۸۸ رقم ۷۶] حضرت علي رضي الله عنه به د هر تيتيدلو او جگيدلو سره الله اكبر ويلې.

۱۳۶- لسم حديث: يَنْظِيرُهُ مَحْدَثٌ، مُجْتَهِدٌ أَوْ فَقِيهٌ، إِمَامٌ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الشَّيْبَانِي رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي جِي: جَاءَ الثَّبْتُ عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَعَبْدِ اللَّهِ ابْنِ مُسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُمَا كَانَا لَا يَرْفَعَانِ فِي شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ إِلَّا فِي تَكْبِيرَةِ الْإِفْتِتَاحِ [كتاب الحجة ج ۱ ص ۹۴]. د حضرت علي او د حضرت

الْعَشْرَةُ الَّذِينَ شَهِدَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجَنَّةِ مَا كَانُوا يُرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا فِي إِفْتِتَاحِ الصَّلَاةِ [عنه: القارى شرح صحيح البخارى ج ٥ ص ٣٩٨ طبع مكتبه رشديه كويتيه بدايع الصنائع ج ١ ص ٤٨٥]

حضرت عبد الله ابن عباس رضى الله عنه فرمايى چې هغه لس صحابه رضى الله عنهم چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته د جنت زيرى وركړى وو هغوى ټولو به يواځې د تكبير تحريمه سره رفع اليدين كول په بل ځاى كې به يې نكول.

دبدري صحابه وو رضی الله عنهم اثار

په بدري صحابه وو کې د خلفاء راشدينو اثار مخکې وليکل شول، د پاتې بدري صحابه وو يو څو اثار لاندې وگورئ امام محمد رحمه الله فرمايي چې بدري صحابه رضی الله عنهم به په مخکې صف کې درېدل دوي د رسول الله صلى الله عليه وسلم په لمونځ باندې تر ټولو ښه پوهيدل، په دوي کې د يوه څخه هم د تکبير تحریمه څخه وروسته د بل رفع الیدين د ذکر صحت نه دی راغلی او موږ ته داپه صحيح طريقه رارسيدلې ده چې حضرت علي رضی الله عنه او حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه به د تکبير تحریمه څخه وروسته بل رفع الیدين نه کولو [کتاب الحجة ج ۱ ص ۹۵].

د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه اثار

۱۳۸- دولسم اثر: **عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ التَّكْبِيرِ ثُمَّ لَا يَعُودُ** [جامع الاسانيد ج ۱ ص ۳۵] حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه به صرف د اول تکبير سره رفع الیدين کول وروسته نه کول.

۱۳۹- ديارلسم اثر: **قَالَ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى أَخْبَرَنَا النَّوَوِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى حَدَّثَنَا حَصِينٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَنْ إِبْرَاهِيمَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ** [موطا امام محمد رقم ۱۱۰]

حضر: ابراهيم نخعی رحمه الله فرمايي چې: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه به د لمانځه د شروع کولو په وخت کې رفع الیدين کول.

۱۴۰- خوارلسم اثر: **عَنْ إِبْرَاهِيمَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى قَالَ: كَانَ عَبْدُ اللَّهِ ﷺ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنَ الصَّلَاةِ إِلَّا فِي الْإِفْتِاحِ**. [دحاوی رقم / ۱۳۴۸].

ابراهيم نخعی رحمه الله فرمايي چې: عبد الله بن مسعود رضی الله عنه به صرف د لمانځه د شروع کولو په وخت کې رفع الیدين کول ددې څخه وروسته به يې په بل هيڅ څای کې نه کول.

۱۴۱- پنځلسم اثر: **عَنْ إِبْرَاهِيمَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ شَيْءٍ ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بَعْدَ**. (عبد الرازي رقم / ۲۵۳۲ / رقم ۲۴۳۴).

د ابراهيم نخعی رحمه الله څخه روايت دی چې: عبد الله بن مسعود رضی الله عنه به صرف داول تکبیر سره رفع الیدین کول او بیا به یې نه کول.

فانقیل: چې د ابراهيم نخعی رحمه الله ملاقات د حضرت علی رضی الله عنه سره نه دی شوی.

قلنا: د ابراهيم نخعی رحمه الله څخه پوښتنه وشوه چې تاسو چې د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه څخه حدیث بیانوي نو سند ولې نه ذکر کوئ؟ ابراهيم نخعی رحمه الله جواب ورکړو چې کله چې زه سند ذکر کوم نو هلته ماته یو راوي معلوم وي او کله چې سند ذکر نه کړم نو هلته دا حدیث ماته یو جماعت ذکر کړی وي.

[ملخصاً طحاوی شرح معانی الآثار / ج ۱ / ص ۲۹۳ / رقم ۱۳۲۷ - ترمذی کتاب العلل / ج ۲ / ص ۶۱۵ / طبقات ابن سعد / ج ۶ / ص ۱۹۰ / دارقطنی / ج ۲ / ص ۳۶۱].

امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمایي چې: مراسلات ابراهيم النخعی رحمه الله لا بأس به (تدريب الراوی / ص ۱۲۴ / امام حاکم رحمه الله فرمایي چې: د ابراهيم نخعی رحمه الله مراسيل صحيح دی تدريب الراوی / ص ۱۲۳ / امام يحيى بن معين رحمه الله فرمایي چې: د ابراهيم نخعی رحمه الله مراسيل د مراسيلو دشعبي رحمه الله او د مراسيلو د سالم رحمه الله څخه بهتر دی.

تدريب الراوی / ص ۱۲۴ / همدارنگه فرمایي چې: (مرسلات النخعی رحمه الله ضحيحة الاحديث تاجر البحرين) سنن کبری / ج ۱ / ص ۱۴۸ / نصب الراية / ج ۱ / ص ۵۲ / درايه / ص ۱۶ / مراسيل أبي داود / ص ۴ /

امام طحاوی رحمه الله فرمایي چې: (كان ابراهيم لا يرسل عن عبد الله إلا ما صح عنده وتواترت به الرواية عنده). [طحاوی شرح معانی الآثار / ج ۱ / ص ۲۹۳ / رقم ۱۳۲۷].

امام دارقطنی رحمه الله فرمایي چې: د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه اقوال او فتوی د ټولو څخه زیاتې ابراهيم نخعی رحمه الله ته معلومې وې. انوار المحمود / ج ۲ / ص ۲۵۷.

د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه اثار

۱۴۲- شپاړسم اثر: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ حُصَيْنٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ مُجَاهِدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: «صَلَّيْتُ

خَلْفَ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَلَمْ يَكُنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ [طحاوی باب رفع الیدین رقم ۱۳۲۳] امام مجاهد رحمہ اللہ فرمائی ہے ما د عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما پہ اقتدا کی ممنوع ہے دی نو ہفتہ بہ صرف د لمانجہ د اول تکبیر پہ وخت کی رفع الیدین کولو، پہ بل حای کی بہ یہ نہ کول۔ علامہ مار دینی رحمہ اللہ فرمائی ہے وهذا سند صحیح الجوهر النقی ج ۲ ص ۷۴ علامہ عینی فرمائی ہے (باسناد صحیح) [عمدة القاری ج ۵ ص ۷۴ طبع مکتبہ رشیدیہ] علامہ محمد انور شاہ الکشمیری رحمہ اللہ فرمائی ہے (وسندہ صحیح) [نیل الفرقدين ص ۱۳۲] امام طحاوی رحمہ اللہ فرمائی ہے وگورہ عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما د رفع الیدین روایت کوی اویا یہ پخپلہ نہ کوی، نو دایہ ددی و جی شخہ نہ کوی، ہے درفع الیدین روایت منسوخ دی [طحاوی تحت رقم ۱۳۲۳] دا سند پہ صحیح بخاری کی موجود دی (ج ۲ ص ۷۲۵، باب قوله والذين تبوءوا النار والايمان)

۱۴۳- اوولسم اثر: وَبِهِ قَالَ ابْنُ ابِي شَيْبَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى (حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ حُصَيْنٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ مُجَاهِدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: «مَا رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا فِي أَوَّلِ مَا يَفْتَتِحُ» [مصنف ابن ابی شیبہ رقم ۲۴۶۷] امام مجاهد رحمہ اللہ فرمائی ہے ما عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما یواخی د تکبیر تحریمہ پہ وخت کی پہ رفع الیدین لیدلی دی۔ ددی حدیث تول راویان د بخاری راویان دی، د طریقہ پہ صحیح البخاری کی موجودہ، حدثنا عبد الله بن ابی شیبہ حدثنا ابوبکر بن عیاش الخ ج ۱ ص ۲۷۴، باب الاعتكاف في العشر الاوسط من رمضان)

۱۴۴- اقلسم اثر: قَالَ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبَانَ بْنِ صَالِحٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ حَكِيمٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: «رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذَّاءَ أَدْنَاهُ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةِ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، وَلَمْ يَرْفَعْهُمَا فِيمَا سِوَى ذَلِكَ» [موطا امام محمد رقم ۱۰۸] عبد العزيز بن حكيم فرمائی ہے ما عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما لیدلو ہے د اول تکبیر سرہ بہ یہ تر غور و نو پوری لاسونہ پور تہ کول او ددی شخہ ماسوی بہ یہ نہ اوچتول۔ دا حدیث د امام مجاهد رحمہ اللہ د حدیث لہ پارہ متابع دی اگرچہ ہفتہ حدیث د خپل صحت لہ و جی متابع تہ ضرورت نہ لری لکن ددی حدیث پہ وجہ ورتہ نور ہم تقویت حاصل شو۔

۱۴۵- نويسم اثر: (عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَكْتَرِي فِي الصَّلَاةِ كَلِمًا

خَفِضَ وَرَفَعَ). [موطا امام مالک رحمہ اللہ رقم ۲۰۴]. سالم بن عبد اللہ فرمايی چي: عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما بہ دھرو تہتیدلو او جگیدلو سرہ اللہ اکبر ویلی.

فانقیل: چي امام مجاہد رحمہ اللہ عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما عمل ترک درفع اليدين روایت کړی دی لکن دده په خلاف حضرت طاؤس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما درفع اليدين عمل روایت کړی دی.

قلنا: امام طحاوی رحمہ اللہ فرمايی چي: په اول کي عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما د خپل مرفوع روایت مطابق رفع اليدين کول، لکن چي کله وروسته ورته د رفع اليدين منسوخ والی معلوم شونو بیایي رفع اليدين پرېښودل [طحاوی ج ۱ ص ۲۹۲ طبع دار الکتب العلمیه بیروت] علامه عینی رحمہ اللہ هم د عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما د حدیث څخه د رفع اليدين د منسوخ والی له پاره استدلال کوي فرمايی چي (ويؤيد النسخ مارواه الطحاوي باسناد صحيح) [عمدة القاری ج ۵ ص ۳۹۹]

۱۴۶- سلم اثر: قَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: رَأَيْتُكُمْ رَفَعْتُمْ أَيْدِيَكُمْ فِي الصَّلَاةِ وَاللَّهُ إِنَّمَا لِيَدُ عَمَّا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَ هَذَا قَطُّ [الكامل في ضعفاء الرجال/ حرف الباء/ رقم: ۲۸۱۵/ ج ۲/ ص ۳۹۹/ ميزان الاعتدال/ حرف الباء تحت ترجمة بشر بن حرب].

ترجمه: حضرت عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما يو څه خلک په رفع اليدين وليدل، نو ورته يې وفرمايل چي: ما وليدلی چي د لمانځه په داخل کي مو رفع اليدين کول! په الله مې دې قسم وي چي دا بدعت دی. ما رسول الله صلى الله عليه وسلم په دغه رفع اليدين هېڅکله نه دی لیدلی.

فايده: رفع اليدين ته بدعت ويل داسې دي لکه: عبد اللہ بن مغفل رضی اللہ عنه چي (بسم الله بالجهري) ته بدعت ویلی دی. یعنې په دې فعل باندې له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه مواظبت نه دی ثابت، نو په دې باندې مواظبت کول بدعت دی.

ابوبکر بن عیاش رحمه الله ثقہ، عادل او د بخاری او د مسلم راوي دی

بعضې خلک اعتراض کوي چې د (۱۷) اثر په سند کې یو راوي ابوبکر بن عیاش رحمه الله دی چې په اخر عمر کې یې حافظه خرابه شوي وه او د داسې راوي روایت د محدثینو په نیز باندې ضعیف وي لہذا دا روایت ضعیف دی.

خواب: ۱۰ حضرت ابوبکر بن عیاش رحمه الله صحیح البخاری راوي دی ده د عبد الله بن عمر رضی الله عنہما دا اثر د حافظې د خراب والي څخه، ځکه چې روایت کړی دی، ځکه چې دده څخه ددې اثر را نقل کونکی احمد بن یونس عن ابی بکر بن عیاش او ابن ابی شیبہ عن ابی بکر بن عیاش دی او دا سند په صحیح بخاري کې شته لکه حدثنا عبد الله بن ابی شیبہ حدثنا ابوبکر (بن عیاش) صحیح البخاري ج ۱ ص ۷۴، باب الاعتکاف فی العشر الاوسط، وحدثنا احمد بن یونس، حدثنا ابو بکر (بن عیاش) آه (صحیح البخاري ج ۲ ص ۷۲۵، باب قوله والذین تبوالدار والایمان) او د مختلط په باره کې امام نووي رحمه الله فرمایي چې: وحکم المختلط ان لا یحتج بما روی عنه فی الاختلاط او شک فی وقت تحمله ویحتج بما روی عنه قبل الاختلاط وماکان فی الصحیحین عنه محمول علی الأخذ عنه قبل ختلاطه، (تهذیب الاسماء واللغات للنووي ج ۱ ص ۲۴۲) قواعد فی علوم الحديث للعثماني ص ۲۸۰

بعضې حضرات د مجاهد رحمه الله د تفرد ذکر هم کوي لکن اول خود دې متابع عبد العزيز بن حکیم رحمه الله موطا محمد رقم ۱۰۸ موجود دی، دوهم دا چې امام مجاهد ثقہ دی او د ثقہ تفرد بالاتفاق صحیح دی.

۲- مشهور سخت ترین متعصب لا مذهبہ زییر علي زئی لیکي چې زما پخوانی تحقیق دا وو ابوبکر بن عیاش رحمه الله د جمهورو په نزد ضعیف دی، وروسته راته معلومه شوه چې دا د جمهورو په نزد صدوق او موثق دی لہذا زه د خپل پخواني تحقیق څخه علانیه رجوع کوم [ماہنامہ الحديث خضرو ۲۸ ص ۵۴، تحریر ۲۲ ربیع الثانی سنہ ۱۴۲۷ھ]

۳- د ابوبکر بن عیاش رحمه الله توثیق د لاندي علماوو څخه ثابت دی.

۱- بخارى رحمه الله (اخرج عنه في صحيحه) ۲- ابن خزيمة (اخرج عنه في صحيحه) ۳- ترمذى (قال في احاديثه حسن صحيح) ۴- حاكم مستدرک رقم ۴۹۰۳ - ۵- ذهبى رحمه الله (صحح له في السير ج ۱ ص ۴۶۵) ۶- الهيثمى مجمع الزوائد ۱/ ۱۸۰ (كشف الاستار رقم ۲۶۲۳ ، الاحسان رقم ۶۹۷۰ ، الصحيحه رقم ۲۱۹۷ ، ۷- ابن الجارود - المنقى ص ۳۳۱ ، ۸- الضياء المقدسى - المختاره ج ۱ / ۲۲۵ / ۱۱۴ ، ۹- ابو عوانه مسند ابو عوانه ۳ / ۱۸۶ ، ۱۰- البوصيرى رحمه الله ۱۵۹۶ ، ۱۱- العجلى رحمه الله معرفة الثقات ، ۱۲- ابو حاتم الرازى - علل الحديث ۲۲۳۳ ، ۱۳- احمد بن حنبل رحمه الله - الجرح والتعديل ۹ / ۳۴۹ ، ۱۴- عبد الرحمن بن مهدي رحمه الله - الجرح والتعديل ۹ / ۳۴۹ ، ۱۵- يحيى بن معين - تاريخ عثمان بن سعيد الدارمى رحمه الله من اهل الصدق والامانة ، ۱۶- مسلم رحمه الله روى عنه في مقدمة صحيحه ، ۱۷- ابن الجوزى رحمه الله - المنتظم ۹ / ۴۳۲ ، ۱۸- يزيد بن هارون - تاريخ بغداد ۱۴ / ۳۸۰ ، ۱۹- ابو نعيم الاصبهاني رحمه الله حلية الاولياء ۸ / ۳۱۳ ، ۲۰- البغوى رحمه الله شرح السنة ۶ / ۳۹۶ رقم ۱۸۳۵ [امام ابن سعد: وكان ثقة، صدوقا، عازفا بالحديث والعلم. امام ثوري، امام ابن المبارك، امام ابن مهدي يثنون عليه، امام يعقوب ابن شيبة فرمايى: شيخ قديم معروف بالصلاح البارع وكان له فقه كثير وعلم باخبار الناس ورواية الحديث (تهذيب التهذيب)]

۴- او ابوبكر بن عياش ؓ دبخارى شريف راوي دى په بخارى شريف كې ترينه روايتونه دي چې

خيني يې دادي :

(۱) ج ۱ ص ۱۸۶	(۶) ج ۱ ص ۴۹۶	(۱۱) ج ۲ ص ۹۰۳	(۱۶) ص ۴۰۴
(۲) ج ۱ ص ۴۳۲	(۷) ج ۲ ص ۶۵۵	(۱۲) ج ۲ ص ۹۵۲	(۱۷) ص ۲۶۰
(۳) ج ۱ ص ۲۶۹	(۸) ج ۲ ص ۷۲۵	(۱۳) ج ۲ ص ۹۵۴	(۱۸) ص ۱۰۵۲
(۴) ج ۱ ص ۲۶۳	(۹) ج ۲ ص ۷۴۸	(۱۴) ج ۲ ص ۹۶۳	(۱۹) ص ۱۱۱۸
(۵) ج ۱ ص ۲۷۴	(۱۰) ج ۲ ص ۸۸۹	(۱۵) ص ۹۷۷	

نو په حضرت ابوبكر بن عياش ؓ باندې جرعه په بخارى شريف باندې د جرح ابتداء ده نولا مذهبان

دي دبخارى شريف ددې ټولو احاديثو دضعف اعلان هم وكړي.

۵- حضرت ابوبکر بن عیاش رحمه الله خپل مذهب ترک د رفع الیدین وو او ددې سره یې دا گواهي هم ورکوله (مَا رَأَيْتُ فِقْهًا قَطُّ يَفْعَلُهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي غَيْرِ التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى) [طحاوی رقم ۱۳۳۲] ما هیڅ په دین پوه سپری نه دی لیدلی چې د تکبیر تحریمه څخه ماسوی یې په بل ځای کې رفع الیدین کړی وي .

۶- ناصرالدین البانی لیکي چې : (أبو بكر بن عياش رحمه الله فانه من رجال البخاري وحده وفيه كلام - لا ينزل به حديثه عن رتبة الحسن) [سلسلة الاحاديث الصحيحة ج ۱ ص ۳۴۸] .

۷- حضرت مولنا محمد امين صفدر او کاروی رحمه الله فرمايي چې دامام بخاری رحمه الله طرفته یوه بله رساله هم منسوبه ده په نوم د جزء البخاري، ددې رسالې راوي محمود بن اسحق الخزاعي مجهول دی په دې رساله کې د يحيى بن معين رحمه الله په حواله باندې لیکلې شوي دي چې د ابوبکر بن عیاش روایت د حصین څخه دده وهم دی، ددې روایت له پاره هیڅ اصل نشته کذا ذکره علی زی [نور العینین ص ۱۶۸ الزبیر علی زئی] لکن په صحیح البخاری ج ۲ ص ۷۲۵ کې یې پخپله د ابوبکر رحمه الله عن حصین رحمه الله سند ذکر کړی دی، نو څرنگه په جزء رفع الیدین کې وهم شو او په صحیح البخاری کې نه شو؟

د حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنهما اثر

۱۴۷- سلم اثر : عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه قَالَ: «تُرْفَعُ الْأَيْدِي فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ، إِذَا رَأَى الْبَيْتَ، وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَفِي الْعُرَقَاتِ، وَفِي جَمْعٍ، وَعِنْدَ الْحِمَارِ. [مصنف ابن أبي شيبة رقم ۴۱۶۵] حضرت عبد الله ابن عباس رضي الله عنهما فرمايي چې رفع الیدین په اوو ځایونو کې کیږي، کله چې لمانځه ته ودریدلې چې کله دې بیت الله ولیدلو، په صفا، په مروه په عرفات، په مزدلفه او د رمی د جمراتو په وخت کې.

۱۴۸- یویشتم اثر : عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه قَالَ: «تُرْفَعُ الْأَيْدِي فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ، إِذَا رَأَى الْبَيْتَ، وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَفِي جَمْعٍ، وَالْعُرَقَاتِ، وَعِنْدَ الْحِمَارِ [مصنف ابن أبي شيبة ج ۱ ص ۲۶۷ و ص ۲۶۸] یعنې رفع الیدین په صرف او صرف په مذکورو اوو ځایونو کې کیږي .

۱۵۰- درويشتم اثر: وَبِهِ قَالَ أَخْبَرَنَا نَضْرَبُ عَلِيٍّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، وَسَوَّارُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَوَّارٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ مَعْمَرٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ الزُّهْرِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، وَعَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، أَنَّهُمَا صَلَّيَا خَلْفَ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَلَمَّا رَكَعَ كَبَّرَ، فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ قَالَ: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ»، ثُمَّ سَجَدَ وَكَبَّرَ وَرَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ، ثُمَّ كَبَّرَ حِينَ قَامَ مِنَ الرَّكْعَةِ، ثُمَّ قَالَ: «وَالَّذِي تَفْسِي بِيَدِهِ إِنِّي لَأَقْرُبُكُمْ شَبَّهَا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا زَالَتْ هَذِهِ صَلَاتُهُ حَتَّى فَارَقَ الدُّنْيَا» [نسائي رقم ۱۱۵۶] حضرت ابو بکر بن عبد الرحمن او ابو سلمة بن عبد الرحمن دواړه فرمايي چې: دوى د حضرت ابو هريره رضی الله عنه پسې لمونځ کولو، نو چې کله يې سجده کوله الله اکبر يې ويلې، چې کله يې د رکوع څخه سر راپورته کولو نو سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد يې ويلې بيا يې سجده وکړه او الله اکبر يې وويلې، بيا يې سر راپورته کړ او الله اکبر يې وويلې بيا يې الله اکبر وويلې چې کله د رکعت څخه راپورته شو، بيا يې وفرمايل چې په هغه ذات مې دې قسم وي چې زما روح د هغه په قبضه کې دى چې زما لمونځ ستاسو ټولو څخه زيات مشابه دى د لمونځ د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره، هميشه يې دا لمونځ کولو تر دې چې د دنيا څخه جدا شو.

۱۵۱- خلورویشتم اثر: حضرت امام محمد رحمه الله فرمایي چې: ان فقیههم مالک بن

النس رضی الله عنه قد روى عن نعيم بن عبد الله المجرى وابي جعفر القاري رحمهما الله تعالى انهما اخبراه ان ابا هريرة رضي الله عنه كان يصلي بهم فيكبر كلما خفض ورفع قالا وكان يرفع يديه حين يكبر ويفتح الصلاة فهذا حديثكم موافق لعلي وابن مسعود رضي الله عنهما لا حاجة بنا معهما الى قول ابي هريرة رضي الله عنه ونحوه ولكننا احتججنا عليكم بحديثكم [كتاب الحجة ج ۱ ص ۹۵ و ص ۹۶].

نعيم المجرى رحمه الله او ابو جعفر رحمه الله دواړو امام مالک رحمه الله ته خبر ورکړی دی، چې دوی ته ابو هريره رضي الله عنه لمونځ ورکولو نو د هر ټيټيدلو او جگيدلو سره به يې الله اکبر ويلې او دا دواړه فرمايي چې رفع الیدین به يې د تکبير تحریمه د الله اکبر سره کول امام محمد رحمه الله فرمايي چې (ای اهل مدینه وو) دا د ابو هريره رضي الله عنه حديث چې ستاسو فقيه امام مالک رحمه الله روايت کړی دی دا حديث (په ترک د رفع الیدین کې) د حضرت علی رضي الله عنه او د حضرت عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه د حديث سره موافق دی او د دې دواړو د حديث سره نور بل د ابو هريره رضي الله عنه وغیره حديث ته (په اثبات د مطلوب کې) حاجت او ضرورت نشته لکن موږ په تاسو باندې ستاسو په حديث باندې استدلال وکړو.

د حضرت جابر رضي الله عنه اثر

۱۵۲- پنځويشتم اثر: اثريست وشه: عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رضي الله عنه أَنَّهُ كَانَ يُعَلِّمُهُمُ التَّكْبِيرَ فِي

الصَّلَاةِ، قَالَ فَكَانَ يَأْمُرُنَا أَنْ نُكَبِّرَ كُلَّمَا خَفَضْنَا وَرَفَعْنَا [موطا امام مالک رقم الحديث ۲۰۶، موطا امام محمد رقم الحديث ۱۰۱، مصنف ابن أبي شيبة رقم الحديث ۲۴۹۶] حضرت جابر رضي الله عنه به چې خپلو ملگرو ته لمونځ وربښودلو نو د اتقالاتو په وخت کې به يې صرف تکبير وربښودلو حضرت وهب بن کيسان رحمه الله فرمايي چې حضرت جابر رضي الله عنه به موږ ته د هر ټيټيدلو او د جگيدلو په وخت کې د تکبير حکم کولو، د دې څخه معلومېږي چې حضرت جابر رضي الله عنه به صرف تکبير کولو او صرف د همدې حکم به يې کولو، د حضرت جابر رضي الله عنه په اخري لمونځونو کې د رفع الیدین هيڅ ذکر نشته.

د حضرت مالک بن انس رضی الله عنه اثر

۱۵۳- شپږويشتم اثر : عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: إِنِّي لَا آلُو أَنْ أَصَلِّيَ بِكُمْ، كَمَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي بِنَا - قَالَ ثَابِتٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى: كَانَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رضي الله عنه يَضَعُ شَيْئًا لَمْ أَرَكُمُ تَضَعُونَهُ - " كَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَامَ حَتَّى يَقُولَ الْقَائِلُ: قَدْ نَسِيَ، وَيُنِ السَّجْدَتَيْنِ حَتَّى يَقُولَ الْقَائِلُ: قَدْ نَسِيَ " [بخاری رقم ۸۲۱ مسلم رقم ۱۰۵۹] حضرت انس بن مالک رضی الله عنه فرمایي چې زه په دې کې تقصیر نه کوم چې زه تاسو ته هغه لمونځ وکړم کوم چې موږ ته نبي علیه السلام کولو، حضرت ثابت فرمایي حضرت انس رضی الله عنه به یو کار داسې کولو چې ماته وړباندې نه یې لیدلي، هغه به چې کله د رکوع څخه سر راپورته کړو نو دومره به ودریدلو چې ویونکي به ویلې چې دده څخه سجده هیڅ شوه او ددواړو سجدو په منځ کې به داسې کیناستلو چې ویونکي به ویلې چې دده څخه دوهمه سجده هیڅ شوه.

په دې حدیث کې نه د رکوع د رفع الیدین ذکر راغلی او نه د سجدو د رفع الیدین.

د حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنه اثر

۱۵۴- ۲۷ اثر : أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ رضي الله عنه رَأَى رَجُلًا يَرَفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ رَأْسِهِ مِنَ الرُّكُوعِ، فَقَالَ لَهُ: لَا تَفْعَلْ! فَإِنَّ هَذَا شَيْءٌ فَعَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ تَرَكَهُ. [عمدة القاری ج ۵ ص ۳۹۸ و ص ۳۹۹] حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنه یو سړی ولیدلو چې په لمانځه کې یې رکوع ته د تللو په وخت کې او د رکوع څخه د را جگیدلو په وخت کې رفع الیدین کول نو عبد الله بن زبیر رضی الله عنه ورته وفرمایل چې داسې مه کوه ځکه چې داسې یوشی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم کړي وویایي پرېښي وو.

۱۵۵ - ۲۸ - اثر : د حضرت علی رضي الله عنه : وَعَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلَيْبٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَنْ أَبِيهِ رضي الله عنه أَنَّ عَلِيًّا رضي الله عنه كَانَ يَرَفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ ثُمَّ لَا يَعُودُ.

عاصم بن کلب د خپل پلار څخه روایت کوي چې حضرت علی رضي الله عنه به د اول تکبیر سره لاسونه پورته کول او نور به یې په هېڅ ځای د لمانځه کې نه پورته کول. (مصنف ابن ابی شیبه ج ۱ ص ۲۱ او ص ۲۳۶).

۱۵۶- په زرگونو صحابه اوتابعین رضی الله عنهم:

۲۹- اثر عن أبي إسحاق رحمه الله تعالى، قال: «كَانَ أَصْحَابُ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ وَأَصْحَابُ عَلِيٍّ ﷺ، لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، قَالَ وَكَيْفَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، ثُمَّ لَا يَعُودُونَ. دمحدث ابواسحق ثخه روايت دى چي د عبد الله بن مسعود ؓ (په سلگونو) ملگرو او د حضرت علي ؓ (په زرگونو) ملگرو د اول تکبير ثخه بغير رفع اليدين نه کول. [مصنف ابن ابی شيبه ج ۱ ص ۲۶۷، ۱۲۱]. (اسناد صحيح جليل) ابواسحق کوفي دى او نهايت ثقه راوي دى تذكرة الحفاظ، ج ۱ ص ۱۱۴ نمبر ۹۹).

۱۵۷- ۳۰ اثر: د حضرت علي بن الحسين ؓ: عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ ﷺ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُكْثِرُ فِي الصَّلَاةِ كُلَّمَا خَفِضَ وَرَفَعَ فَلَمْ تَزَلْ تِلْكَ صَلَوَتُهُ حَتَّى لَقِيَ اللَّهَ.

دامام زين العابدين ثخه روايت دى چي رسول الله ﷺ به الله اکبر ويلو (رفع اليدين به يي نه کول) هر کله به چي تيتيدو او جيگيدو او همداسي لمونځ يي کولو تر هغې چي د الله ﷻ سره يي ملاقات وشو. (موطاء امام مالک ص ۷۳).

۱۵۸- ۳۱ اثر: د حضرت عمر ؓ، حضرت شعبي رحمه الله، حضرت ابراهيم رحمه الله، حضرت اسحق رحمه الله: عَنِ الْأَسْوَدِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: «صَلَّيْتُ مَعَ عُمَرَ ﷺ، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ» قَالَ عَبْدُ الْمَلِكِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى: «وَرَأَيْتُ الشَّعْبِيَّ، وَابْرَاهِيمَ، وَأَبَا إِسْحَاقَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى، لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا حِينَ يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ.

حضرت اسود تابعي ؓ فرمائي چي ماد حضرت عمر ؓ سره لمونځ کړي دى هغه به دلمانځه د اول تکبير ثخه علاوه په بل هيڅ ځای کې رفع اليدين نه کول او ماشعبي، ابراهيم، او ابواسحق، هم ليدلي دي چي رفع اليدين به يي نه کولو مگر صرف د اول تکبير په وخت کې. [مصنف ابن ابی شيبه ج ۱ ص ۲۶۸].

۱۵۹- ۳۲ اثر: عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَرْفَعُ يَدَيْهِ كُلَّمَا رَكَعَ وَكُلَّمَا رَفَعَ ثُمَّ صَارَ إِلَى افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ وَتَرَكَ مَا سِوَى ذَلِكَ، (التعليق الصبيح على مشکوة، ج ۱ ص ۴۷۵) يعنې عبد الله بن عباس ؓ فرمائي چي په ابتداء د اسلام کې رسول الله ﷺ رفع اليدين کول بيا يي پرېښودل.

۱۶۰- ۳۳ اثر: رَأَى ابْنُ الزُّبَيْرِ ﷺ رَجُلًا يَرْفَعُ يَدَيْهِ مِنَ الرُّكُوعِ فَقَالَ مَهْ! كَانَ هَذَا الشَّيْءُ فَعَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ تَرَكَهُ (التعليق الصبيح، ج ۱ ص ۴۷۵).

عبداللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ یوسری پہ رفع الیدین ولیدلو، نوورته وی فرمایل چې دا کار مکوه خکه چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم داپه ابتداء داسلام کې کړی ووبایې پرېښی وو.

۱۶۱- ۳۴ اثر: امام بخاري په جزء رفع الیدین کې لیکلي دي چې: (كَانَ الثَّوْرِيُّ وَوَكْنَهُمَا اللَّهُ وَيَعْضُ الْكُوفِيُّنَ لَا يَرَفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ وَقَدْ رَوَوْا فِي ذَلِكَ أَحَادِيثَ كَثِيرَةً) (ص ۵۴) یعنې امام ثوري، او وکیع، او بعض اهل کوفه وورفع الیدین نه کولو او هغوی ددې لپاره ډیر احادیث روایت کړي دي.

۱۶۲- ۳۵ اثر: امام بخاري دخپل استاذ حمیدی څخه رانقلو چې: (وَأَمَّا يُؤْخَذُ بِالْآخِرِ قَالًا خَيْرٌ مِنْ فِعْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) (بخاري ج ۱ ص ۹۶) یعنې درسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم په اخری فعل عمل پکار دی او امام بخاري پخپله بیا په جز رفع الیدین کې دامام اوزاعی قول رانقل کړی دی چې رفع الیدین مخکنی فعل دی (ص ۵۶).

۱۶۳- ۳۶ اثر: امام ابراهیم نخعي فرمائي چې: (وَقَدْ حَدَّثَنِي مَنْ لَا أَحْصَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّهُ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي بَدْءِ الصَّلَاةِ فَقَطَّ، وَحَكَاهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) (مسند امام اعظم، ص ۱۱۹) ماته بيبې شماره راويانو د عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ څخه روایت کړی دی چې هغوي به صرف دلمانځه په ابتداء کې رفع الیدین کول او د اطرېقه به يې درسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم څخه روایت کوله.

په دې آثارو کې صفا واضحه شوه چې: حضرت ابوبکر صدیق، حضرت عمر، حضرت علي، حضرت عبداللہ بن مسعود، حضرت ابوهريره، حضرت عبداللہ بن عمر، حضرت عبداللہ بن عباس، حضرت جابر بن عبداللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم او نورو فدايانو صحابه وو د حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم له رحلت څخه وروسته په ترک د رفع الیدین باندې عمل کولو.

حافظ ابن عبد البر رحمه الله د يوې مسئلې له تفصيل څخه وروسته ليکي چې: (لَأَنَّهُ فَحَالٌ أَنْ يَكُونَ عِنْدَهُ فِي ذَلِكَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئٌ وَيُخَالَفُهُ، وَلَوْ كَانَ مُبَاحًا وَلَا سِيَّمَا ابْنَ عُمَرَ رضي الله عنهما). [التمهيد/ ج ۱/ ص ۱۸۰]. ترجمه: دا محاله ده چې د صحابي په علم کې دې د حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کومه طريقه وي او بيا دې د هغې مخالفت وکړي، اگر چه هغه طريقه مباحه وي. خصوصاً له ابن عمر رضی اللہ عنہما څخه خو بالکل ممکنه نه ده.

١٦٦-٣٧ دليل: ديو زرو پنځه سوه صحابه وو عمل: په كوفه كې يونيم زير صحابه اوسيدل

امام احمد بن عبد الله بن صالح العجلي الكوفي المتوفي (٢٦١هـ) فرمايي: (نزل الكوفة ألف وخمس مائة من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم (تاريخ الثقات للعجلي ص ٥١٧) باب في من نزل الكوفة وغيرها من الصحابة او دكوفي دټولو حضراتو عمل ترك درفع اليدين وو، عند الخفض والرفع، الامام الحافظ ابو عمر يوسف بن عبد الله ابن عبد البر القرطبي المتوفى سنه ٤٦٣ هـ فرمايي چې: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ نَصْرِ الْمَرْوَزِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ فِي رَفْعِ الْيَدَيْنِ مِنَ الْكِتَابِ الْكَبِيرِ لَا نَعْلَمُ مَصْرًا مِنْ الْأَمْصَارِ يُنسَبُ إِلَى أَهْلِهِ الْعِلْمُ قَدِيمًا تَرَكُوا بِأَجْمَاعِهِمْ رَفْعَ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الْخُفْضِ وَالرَّفْعِ فِي الصَّلَاةِ إِلَّا أَهْلَ الْكُوفَةِ (التمهيد لابن عبد البر ج ٤ ص ١٨٧، الاستذكار لابن عبد البر ج ١ ص ١٠٨، باب افتتاح الصلوة)

امام ترمذي رحمه الله فرمايي: وبه (ترك رفع اليدين) يَقُولُ غَيْرُ وَاحِدٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالتَّابِعِينَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ قَوْلُ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ، وَأَهْلِ الْكُوفَةِ (جامع الترمذي، باب رفع اليدين عند الركوع)

١٦٥-٣٨ دليل: د څلور زرو محدثينو عمل: علامه ابو محمد الرامهرمزي په المحدث

الفصل بين الراوي والواعي كې فرمايي: په كوفه كې څلور زره محدثين اوسيدل. (انوار الباري ج ١٥ ص ٣٢٩).

ابن سيرين فرمايي چې: اتيت الكوفة فوجدت بها اربعة الاف يطلبون الحديث واربع مائة قد تفقهوا، اود دوي ټولو عمل ترك درفع اليدين وو (لانعلم مصرا من الامصار ينسب الى اهله العلم قديما تركوا بأجمعهم رفع اليدين عند الخفض والرفع في الصلوة الا اهل الكوفة) (التمهيد ج ٤ ص ١٨٧، الاستذكار ج ١ ص ٤٠٨)

١٦٦-٣٩ دليل: د څلور سوه فقهاؤ عمل: مخكې ذكر شو چې په كوفه كې څلور سوه فقهاء

اوسيدل او دكوفي دټولو خلكو عمل ترك درفع اليدين وو نو ددې څلور سوه فقهاؤ عمل ترك درفع اليدين وو. (انوار الباري ج ١٥ ص ٣٢٩).

كله چې د نصوصو په منځ كې تعارض راشي نو په هغه وخت كې د صحابه وو تعامل زموږ لپاره ډېر ماڅرخي. لكه څنگه چې امام طحاوي رحمه الله فرمايي: (فلما تضادت الآثار في ذلك وجب أن

ننظر ما عليه عمل المسلمين الذي قد جرت عاداتهم فيعمل على ذلك ويكون ناسخاً لما يخالفه). [شرح معاني الآثار/ ج ١/ ٣٢٥/ طبع مكتبه حقانيه ملتان ج ٢/ ص ٣٩/ باب الطفل يموت أبصل عليه ام لا؟ تحت حديث ٢٩-٢٨] يعني د احاديثو د تعارض په وخت کې به د مسلمانانو تعامل ته کتل کېږي، نو په کومه طريقه چې صحابه کرامو عمل کړی وي هغه به سنت باقيه وي او مقابل طرف به يې يا منسوخ او يا مخصوص وي، کوم خلک چې دغو آثارو ته د جوابونو کوشش کوي نو هغوی د صحابه وو خصوصاً د خلفاوو له محبت څخه غفلت کړی دی او د خپلې پارټي په محبت کې د ډير شغف له وجهې له غرونو سره سرو نه جنگوي او ځان د هلاکت کندی ته غورځوي.

١٦٧- دليل: ترک د رفع الیدین د خير القرون د تعامل په رڼا کې

امام نووی رحمه الله په شرح مسلم ج ٢ ص ٣٠٩ کې فرمایي چې صحیح خبره داده چې خير القرون د صحابه وو رضی الله عنهم د تابعینو رحمهم الله او د تبع تابعینو رحمهم الله زمانه وه، د صحابه وو زمانه تر ١١٠ هـ پورې وه، د تابعینو زمانه تر ١٧٠ هجري پورې وه او د تبع تابعینو زمانه تر ٢٢٠ هـ پورې وه اول ددوی تعامل وگورئ او په اخر کې به اجمالاً دا خبره واورئ چې د خير القرون تعامل حجت دی او ددوی په نقش قدم باندې په تلوو کې نجات او کامیابي ده علامه ابن القيم رحمه الله فرمایي چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه وروسته د نبوي علومو درې غټ غټ مرکزونه وو اول مکه مکرمه چې صدر المعلمین پکې حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما وو، دوهم مدینه منوره چې صدر المعلمین پکې حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما وو، دریم کوفه چې صدر المعلمین پکې حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه وو [اعلام الموقعین]

١٦٨- دليل: د مدینې د خلکو تعامل

حضرت شاه ولی الله رحمه الله فرمایي چې څوک چې د څلورو اړو مذهبونو په اصولو باندې خبروي هغه په دې کې شک نه کوي چې ددې څلورو اړو مذهبونو اصل د حضرت عمر رضی الله عنه اجماعي مسئلې دي او د حضرت عمر رضی الله عنه اجماعي مسئلې د څلورو اړو مذهبونو په مینځ کې یو مشترک شی دی، په دې باندې د فقهاوو صحابه وو لکه عبد الله بن عمر رضی الله عنهما او حضرت

عائشه رضی الله عنها او د مشرانو تابعینو، د مدینې منورې فقهاء سبعة رحمهم الله او صغار تابعین، په مدینه منوره کې زهري رحمه الله او نورو حضراتو اعتماد دی او ددوي په تعامل باندې امام مالک رحمته الله د خپل مذهب بنیاد ایښی دی [قرة العینین ص ۱۷۱].

فقهاء سبعة د الاندې حضرات دي - سعيد بن المسيب رحمه الله المتوفى ۹۴ هـ عبيد الله بن عتبة بن مسعود رحمه الله المتوفى ۹۸ / - ابوبكر بن عبد الرحمن بن الحارث بن هشام المتوفى ۹۴ هـ - سليمان بن يسار المتوفى ۱۰۹ هـ - خارجة بن زيد المتوفى ۱۰۹ هـ الجوهر المضيئ / ج ۲ / ص ۴۶۱ / و ص ۴۶۲.

د خلافت په ابتداء کې د ټولې دنیا لوی مرکز مدینه منوره وه بیا خلافت کوفی ته نقل شو، چې ددې په وجه بیا د مدینې منورې هغه زوړ علمي حیثیت هم کمزوری شو، دامام مالک تر زمانې پورې بیا هم مدینه منوره په علم باندې اباده وه دامام مالک رحمه الله د مدینې منورې په تعامل باندې دومره اعتماد وو چې دا دده په نزد مستقل حجت گڼل کیدلو. اعلام الموقعین / ج ۱ / ص ۲۹۸.

۱۶۹- د عبدالله بن عمر رضی الله عنه عمل ترک د رفع الیدین و

حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه ورځ د حج په موسم کې رفع الیدین وکړل او دا د حج موسم ځکه وو چې امام بخاري رحمه الله فرمایي چې حضرت ابن عمر رضی الله عنه لاندې کسانو په رفع الیدین ولیدلو

(۱) ربیع (بصري)

(۲) لیث (کوفي)

(۳) طاوس (يمني)

(۴) سالم (مدني)

(۵) ابوزبير (مكي)

(۶) محارب بن دثار (کوفي)

(۷) نافع (مدني) (جزء بخاري ص ۱۷۹)

او ظاهر ده چې بصري، یمني، مکي او کوفي، د حج په موسم کې سره یوځای کیږي. بهر حال د حج په موسم کې دغې (اوو ۷) کسانو حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه په رفع الیدین کولو باندې ولیدلو، نو پدوي

کې دوه کسانو ترې پوښتنه وکړه چې ما هدا؟ دا څه شی دی؟ او دا دوه پوښتنه کونکې یو د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما څوې حضرت سالم رضی الله عنه وو او بل د کوفی قاضي محارب بن دثار وو. (مسند احمد رقم الحديث ۵۰۳۴ و رقم الحديث ۶۹۹۲ ج ۲ ص ۴۵ و ج ۲ ص ۱۴۵)

ظاهره وه چې په مانځه کې در کوع رفع الیدین او دریم رکعت ته د پاڅیدلو رفع الیدین دوي ته یو نابله او نا اشنا کار ښکاره شو، ځکه د پوښتنې ضرورت پېښ شو، مثلاً که یو سړی په اودس کې مضمضه او استنشاق وکړي نو هیڅوک ترینه دا پوښتنه نه کوي چې ما هدا؟ دا څه شی دی؟ ځکه دا نابله او نا اشنا کار ندی او که یو سړی په اودس کې گیده هم و مینځې نو خلک ترینه پوښتنه کوي چې ما هدا؟ دا څه شی دی؟

ځکه چې په اودس کې د گیدې مینځل یو نا اشنا او نابله کار دی، یا مثلاً یو سړی په شاذ قرات باندې تلاوت وکړي نو خلک ترینه سوال کوي چې ما هدا؟ دا څه شی دی؟ او په متواتر قرات باندې دا اعتراض نه کیږي، ددې څخه صفا معلومېږي چې د صحابه و و رضي الله عنهم او تابعینو رحمهم الله په زمانه کې رفع الیدین بالکل رواج نه وو او ددې پوزیشن داسې و ولکه د متواتر قرات په مقابل کې چې د شاذ قرات کوم پوزیشن دی خلاصه دا چې ترک درفع الیدین عملاً متواتر وو او درفع الیدین کول عملاً شاذ وو، حضرت محارب بن دثار د کوفی قاضي وو او د مکې او مدینې او دبصرې وغیره علمي سفرونه یې کړي وو، لیکن هیڅوک یې په رفع الیدین نه و ولیدلی ځکه ورته د عبد الله بن عمر رضی الله عنهما فعل نابله ښکاره شو او پوښتنه یې وکړه چې ما هدا؟ دا څه شی دی؟

او حضرت سالم مدني وو او خپله د عبد الله بن عمر رضي الله عنهما څوې و ووده هم هیڅوک په رفع الیدین نه و ولیدلی او خپله د عبد الله بن عمر رضی الله عنه عادت هم ترک درفع الیدین وو، که په مدینه کې یې څوک په رفع الیدین لیدلی وای او یا د عبد الله بن عمر رضی الله عنه عادت درفع الیدین کول وي نو څوې ته به یې نابله نه ښکاریدلو او د پوښتنې ضرورت به نه پېښیدلو نو د صحابه و و و تابعینو په دور کې په مکه، مدینه، کوفه، وغیره ښارونو کې رفع الیدین کول بالکل یو نا اشنا او نابله کار وو او هیچا هیڅوک په رفع الیدین نه و ولیدلی.

حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما یو ځلې و کړل او کله چې اعتراض ور باندې و شو نو هغه په جواب کې وړته حدیث پیش کړو چې (ان رسول الله ﷺ کان یرفع) الحدیث

د حضرت سالم عادت هم ترک درفع الیدین ووځکه خو ورته نابله کار بنسکاره شو او سوال یې وکړو چې ما هذا؟ داڅه شی دی؟

حضرت سالم چې کله د عبد الله عمر رضي الله عنه دا عمل ولیدلو نو ده هم یوځلي رفع الیدین وکړل نو حضرت جابر ؓ ورباندې اعتراض وکړو چې ما هذا؟ داڅه شی دی؟

۱۷۰- دامام مالک مسلک هم ترک درفع الیدین و

امام مالک رحمه الله فرمائی: لَا أَعْرِفُ رَفَعَ الْيَدَيْنِ فِي شَيْءٍ مِنْ تَكْبِيرِ الصَّلَاةِ إِلَّا فِي خَفَضِ وَلَا فِي رَفْعٍ إِلَّا فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ شَيْئًا خَفِيفًا وَالْمَرْأَةُ فِي ذَلِكَ بِمَنْزِلَةِ الرَّجُلِ، قَالَ ابْنُ الْقَاسِمِ: وَكَانَ رَفَعُ الْيَدَيْنِ عِنْدَ مَالِكٍ ضَعِيفًا (المدونة الكبرى ج ١ ص ٧١ / ج ١ ص ١٦٥ / دارالكتب العلمية / بيروت).

يعني د اول تكبير څخه وروسته زه په هيڅ ټيټيدلو او جيگيدلو كې رفع الیدین نه پيژنم. ابن قاسم فرمايي چې: د امام مالک په نزد رفع الیدین كول ضعيف وو. د نه پيژندلو معنی دانه ده چې ده ته درفع الیدین روايات نه وو معلوم بلکې معنی يې داده چې ده هيڅوک په رفع الیدین کولونه ووليدلي يعني عملا يې نه پيژندل

امام مالک دمدينې منورې امام وو، معلومېږي چې په مدينه منوره کې په خير القرون کې هيڅارفع الیدین نه كول او نه درسول الله ﷺ روضی ته د دنيا د هر کونج څخه راتلونکو مسلمانانو كول، ځکه امام مالک به عملا پيژندلې وو. امام مالک رحمه الله په خير القرون کې پيدا شوی دی، او په خير القرون کې وفات شوی دی،

پيدا يښت يې په سنه (٩٣ هـ) کې شوی دی او وفات يې په سنه ١٧٦ کې شوی دی.

امام نووی رحمه الله فرمايي چې: وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ وَأَصْحَابُهُ رَفَعُ يَدَيْهِ فِي تَكْبِيرِ الصَّلَاةِ لَا يُسْتَحَبُّ فِي غَيْرِ تَكْبِيرِ الْإِحْرَامِ وَهُوَ أَشْهُرُ الرِّوَايَاتِ عَنْ مَالِكٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى وَاجْمَعُوا عَلَى أَنَّهُ لَا يَجِبُ شَيْءٌ مِنَ الرَّفْعِ [نووی شرح مسلم ج ١ ص ١٦٨]. يعني امام ابو حنيفه رحمه الله او د کوفي د خلکو يو جماعت او امام مالک

په مشهور روایت کې فرمایي چې د تکبیر تحریمه څخه وروسته هیڅ رفع الیدین نه دی مستحب او په دې خود ټولو اجماع ده چې هیڅ رفع الیدین واجب نه دی.

فانقیل: چې امام مالک په موطا کې د رفع الیدین روایت راوړی دی معلومېږي چې دده مذهب رفع الیدین دی.

قلنا: د مالکي مذهب اعتماد په المدونة الکبری باندې دی، ددې کتاب مؤلف ابن القاسم دی دلا مذهب مشهور محقق مبارکپوري د حافظ ابن حجر د تعجیل المنفعة په حواله باندې لیکي چې: بَلْ إِعْتِمَادُهُمْ فِي الْأَحْكَامِ وَالْفُتُوى عَلَى مَا رَوَاهُ ابْنُ الْقَاسِمِ رَحِمَهُ اللهُ عَنْ مَالِكٍ رَحِمَهُ اللهُ سَوَاءً وَافَقَ مَا فِي الْمَوْطَأِ أَمْ لَا [مقدمة تحفة الاحوذى ص ۲۱۰ طبع بیروت] حافظ ابن حجر رحمه الله فرمایي چې (الْمُعْتَبَرُ عِنْدَ الْمَالِكِيَّةِ رِوَايَةُ ابْنِ الْقَاسِمِ رَحِمَهُ اللهُ وَافَقَتْ رِوَايَةَ الْمَوْطَأِ أَوْ خَالَفَتْ أَوْ كَمَا قَالَ) [تعجیل المنفعة ص ۱۸ طبع بیروت] یعنې د مالکیانو په نيزد ابن القاسم روایت معتبر دی هغه بیا د موطا سره موافق وي او که مخالف وي.

۱۷۱- د مکې مکرمې د خلکو تعامل

څرنگه چې د میمون مکی رحمه الله روایت څخه معلومېږي چې صحابه وو تابعینو او تبع تابعینو به رفع الیدین نه کول.

روی الامام ابو داود سليمان بن الأشعث: قال حدثنا قتيبة بن سعيد نا ابن لهيعة عن أبي هريرة رضي الله عنه عن ميمون المكي أنه رأى عبد الله بن الزبير وصلى بهم بشير بكفيه حين يقوم وحين يركع وحين يسجد وحين ينهض للقيام فيقوم فيشير بيديه فانطلقت الى ابن عباس فقلت اني رأيت ابن الزبير صلى صلوة لم أرا احدا يصلوها فوصفت له هذه الاشارة فقال ان احببت ان تنظر الى صلوة رسول الله صلى اله عليه فاقتد بصلوة عبد الله بن الزبير (سنن ابى داود ج ۱ ص ۱۱۵، باب افتتاح الصلوة)

د روایت حاصل داسې دی چې یوه ورځ حضرت میمون مکی عبد الله بن زبیر رضی الله عنه په رفع الیدین کولو باندې ولیدلو، نو حضرت میمون فرمائی چې زه حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنه ته ورغلم او ورته مې وویل چې ماخوښ ورځ عبد الله بن زبیر رضی الله عنه په داسې نوي لمونځ باندې ولیدلو چې ددې څخه مخکې مې هیڅوک ورباندې نه ولیدلي. (ابوداود، ج ۱ ص ۱۱۵)

حضرت میمون مکی دیر صحابه لیدلي وو، مگرد عبد الله بن زبیر رضی اللہ عنہ څخه بغیر یې بل څوک په رفع الیدین نه وولیدلي، دیر تابعین یې لیدلي وو مگریو تابعی یې هم په رفع الیدین نه وولیدلي، دیر تبع تابعین یې لیدلي وو مگریو تبع تابعی یې هم په رفع الیدین نه وولیدلي، دتولې دنیا څخه مکی مکرمې ته راتلونکي حاجیان یې د لمانځه په وخت کې لیدلي وو، مگرد هیڅ علاقې هیڅ حاجي یې هم په رفع الیدین نه وولیدلي داپه خیر القرون کې په ترک درفع الیدین باندې عملي تواتردی.

علامه محمد انور شاه کشمیری رحمه الله فرمایي چې: وَأَمَّا حَدِيثُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زُبَيْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا مِنْ رِوَايَةِ أَبِي دَاوُدَ رضی اللہ عنہ، فَفِيهِ ابْنُ لَهْيَعَةَ رضی اللہ عنہ وَحَالُهُ مَعْلُومٌ ثُمَّ مَيْمُونُ النَّكِيِّ رضی اللہ عنہ فِيهِ يَقُولُ لِابْنِ عَبَّاسٍ رضی اللہ عنہ أَنِّي رَأَيْتُ ابْنَ زُبَيْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يُصَلِّي صَلَاةً لَمْ أَرَأَ أَحَدًا يُصَلِّيُهَا وَوَصَفَتْ لَهُ هَذِهِ الْإِشَارَةُ فَهَذَانِ كَانَ دَلَّ عَلَى تَرْكِ الْجُمْهُورِ [نیل الفرقدين ص ٦٤ طبع اداره القرآن کراچي معارف السنن ج ٢ ص ٤٦٣] په ابوداؤد کې چې د عبد الله بن زبیر کوم حديث دی نو دهغې په سند کې ابن لهيعة دی چې د (ضعف) حال یې معلوم دی بیا حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ته د میمون مکی رحمه الله دا وینا چې مانن عبد الله بن زبیر رضی الله عنه په داسې لمونځ باندې ولیدلو چې بل هیڅوک مې ورباندې نه دي لیدلي او په لاسونو باندې یې ددې اشارې بیان او کړو دا ټول د جمهورو ترک درفع الیدین بیانوي.

په صحیح البخاری ج ١ ص ٣٦ کې راغلي دي چې حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه د متيازو په باره کې د دیر شدت څخه کار اخستلو او په متيازو باندې د ککړو جامو غوڅول یې غوښتل نو حضرت حذیفه رضی الله عنه وفرمایل چې کاشکې چې ابو موسی اشعری رضی الله عنه ددومره تشدد څخه رجوع وکړي او بیایې حديث پيش کړو چې یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم د قوم یو ډیران ته راغلو او په ولاړه یې بولي وکړې، نو د حضرت حذیفه رضی الله عنه دا وینا داسې ده لکه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما وینا، نو د حضرت حذیفه رضی الله عنه مطلب دا نه دی چې په ولاړه باندې متيازې سنت دي او نه یې په ولاړه باندې متيازې کولې، بلکې په ناسته باندې متيازو کولو ته یې سنت متواتره ويلي دي، همدا رنگه د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما په نیزد هم ترک درفع الیدین د سنت متواتره وو څخه وو.

۱۷۲۔ د عبد اللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ اولاد بہ رفع الیدین نہ کول

حضرت محمد بن یحییٰ فرمائی چې د حضرت عبد اللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ جوی حضرت عباد رحمہ اللہ پہ څنگ کې یو سړي لمونځ کولو او د هر ټیټیدلو او جگیدلو سره به یې رفع الیدین کولو نو حضرت عباد رحمہ اللہ ورته وفرمایل چې زه تا د هر ټیټیدلو او جگیدلو سره په رفع الیدین باندې گورم حالانکه رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم به یواځې د تکبیر تحریمه په وخت کې رفع الیدین کولو او ییایې د لمانځه څخه تر فارغیدو پورې نه کول [نیل الفرقدين مع بسط الیدین ص ۱۴۴ طبع اداره القرآن کراچي]

۱۷۳۔ حضرت وهیب بن خالد رحمہ اللہ په رفع الیدین اعتراض وکړو

حضرت نصر بن کثیر رحمہ اللہ فرمائی چې د منی په میدان کې په مسجد خیف کې زما په څنگ کې عبد اللہ بن طاووس یمنی رحمہ اللہ د سجدې څخه وروسته رفع الیدین وکړل، نو ما دا کار ډیر بد او گټل، نو حضرت وهیب بن خالد رحمہ اللہ ورته وفرمایل چې تا ولې داسې کار وکړ چې ما هیڅوک هم ورباندې نه دی لیدلی؟ هغه ورته د حضرت عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنهما څخه حدیث واورولو. [ابوداؤد رقم ۷۴۰ نسائی رقم الحدیث ۱۱۴۷]. د حضرت عبد اللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ د حضرت میمون مکی رحمہ اللہ او د حضرت وهیب بن خالد رحمہ اللہ درې واړو د طرز عمل څخه ثابته شوه چې په مکہ مکرمه کې رفع الیدین بالکل متروک وو سره ددې چې ډیر صحابه رضی اللہ عنهم او تابعین پکې اوسیدل.

۱۷۴۔ حضرت عبد اللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ

حضرت عبد اللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ به رفع الیدین ته منسوخ ویلې: إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ زُبَيْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا رَأَى رَجُلًا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ رَفْعَ الرَّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ رَأْسِهِ مِنَ الرَّكُوعِ فَقَالَ لَهُ: لَا تَفْعَلْ! فَإِنَّ هَذَا شَيْءٌ فَعَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ رَكَعَ [عمدة القاری ج ۵ ص ۳۹۸ طبع مکتبه رشیدیہ کویت] عبد اللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ یو سړی د رکوع پر رفع الیدین باندې ولیدلو نو ورته وې فرمائل چې داسې مه کوه ځکه چې دا کار رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کړی و ییایې پرېښی وو.

د کوفی د خلکو تعامل:

۱۷۵= د حرمینو شریفینو څخه وروسته کوفه هغه ځمکه وه چې په زرگونو صحابه رضی الله عنهم او تابعین هلتې اوسیدل په کوفه کې یونیم زر صحابه اوسیدل چې ۲۴ یا ۹۹ پکې بدری صحابه وو او ۳۱۳ پکې دیبعة الرضوان والاصحابه و وگوره [فتح المغیث ص ۳۸۲، فتح القدير ج ۱ ص ۴۲ ج ۱۲ ص ۷۲] علامه نووی ورته د دار الفضل والفضلاء لقب ورکوي، په لسو مشهورو قاریانو کې څلور قاریان د کوفې وو (عاصم رحمه الله، حمزه، کسائی، خلف) نن سبا د ۹۹ فیصدو څخه زیات مسلمانان د عاصم په قرات بروایت امام حفص رحمه الله قرآن مجید لولي حضرت امام عاصم رحمه الله د امام ابو حنیفه رحمه الله استاذ دی او حضرت امام حفص رحمه الله د امام صاحب هم سبقي دی دا ښار حضرت عمر رضی الله عنه اباد کړی و ویاو حضرت عمر رضی الله عنه د تعلیم له پاره ورته حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه او حضرت عمار رضی الله عنه ولیکل، ددوي د کوششونو په نتیجه کې دا ښار د علم څخه ډک شوی وو کله چې حضرت علی رضی الله عنه دا ښار خپله دار الخلافه کړه نو حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه ته یې داسې دعا وکړه چې الله جل جلاله دې په عبد الله بن مسعود رضی الله عنه رحمتونه نازل کړي چې دا ښار یې د علم څخه ډک کړی دی څلور زره محدثین او څلور سوه فقهاء په کوفه کې اوسیدل [انوار الباری ج ۱۵ ص ۳۲۹ شاه ولی الله رحمه الله فرمایي چې (کان اغلب قضایاه بالکوفة) حجة الله البالغة ج ۱ ص ۱۳۲] د حضرت علی رضی الله عنه اکثره فیصلې په کوفه کې کیدلې د حضرت علی رضی الله عنه او د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه څخه علاوه د حضرت ابو موسی اشعري رضی الله عنه حضرت حذیفه رضی الله عنه، سلمان فارسی رضی الله عنه عمار بن یاسر رضی الله عنه عبد الله بن ابی اوفی رضی الله عنه، او د عبد الله بن الحارث رضی الله عنه په شان جلیل القدر صحابه رضی الله عنهم په کوفه کې اوسیدل [منهاج السنة لابن تیمیه ج ۴ ص ۱۵۷] او ددوي په شمول د کوفې ټولو خلکو د تکبیر تحریمه د رفع الیدین څخه بغیر بل هېڅ یو رفع الیدین هم نه کولو [ترمذی تحت رقم الحديث ۲۵۷] علامه محمد انور شاه کشمیری رحمه الله فرمایي چې (وتعلمه اهل الكوفة من ابن مسعود رضی الله عنه و علی رضی الله عنه ورحلوا الى عمر رضی الله عنه لتعلم الصلوة ایضاً فرأوا اترکه واستمروا علیه) [معارف السنن ج ۲ ص ۴۵۹، انوار الباری ج ۱۵ ص ۳۱۵] اهل کوفه وو ترک د رفع الیدین د حضرت علی او د حضرت عبد الله بن مسعود څخه زده کړی وویا دوی د لمانځه

د زده کولو له پاره حضرت عمر رضی الله عنه ته ورغلل نو حضرت عمر رضی الله عنه یې هم په ترک درفع الیدین باندې ولیدلو نو په دې باندې د اهل کوفه وو عمل جاري پاتې شو .

۱۷۶- د اهل کوفه وو لمونځ

د حضرت عثمان رضی الله عنه څخه درفع الیدین او یا د ترک درفع الیدین په باره کې هیڅ نه دي ثابت شوي او د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په زمانه کې کوفه نه وه اباده شوې، نو علامه انور شا کشمیری رحمه الله فرمایي چې: اهل کوفه وو ته د ابوبکر صدیق رضی الله عنه څخه په دې مسئله کې هیڅ نه دي نقل شوي، همدارنگه نورو خلکو ته هم د ابوبکر صدیق رضی الله عنه څخه په صحیح سند باندې هیڅ نه دي نقل شوي او د حضرت عمر رضی الله عنه عمل ورته په صحیح سند باندې ترک درفع الیدین رانقل شوی دی. [کما فی الاتحاف نقلاً عن شرح التقريب للعراق / ج / ۲ / ص / ۲۵۴].

همدارنگه اهل کوفه وو ته د حضرت علي رضی الله عنه څخه صرف ترک درفع الیدین اثبت (زیات ثابت) دی په نظر سره نورو خلکو ته، ځکه چې د نورو خلکو په نسبت اهل کوفه وو ته د حضرت علي رضی الله عنه حالات ښه معلوم دي او د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه څخه په رانقل کې شوي علم کې خو اهل کوفه منفرد دي، د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه څخه رانقل کې شوی علم د اهل کوفه وو څخه اهل مدینه وو ته زیات معلوم دی، د دې باوجود چې د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه څخه کوم ترک درفع الیدین رانقل کې شوی دی، دهغې درد کولو هیڅ معقوله وجه نشته (فخذ هذا ملخصاً محققاً فقد وقع فی المبحث بخس كثير يهلون بسرد السماء من يعلى، لانه لم يختره ويتعلل فيه بغير نصفه ولا حول ولا قوة الا بالله)

یعنې دا کوم شی چې بیان شو داد تحقیقي خلاصي په طور باندې قبول کړه ځکه چې په دې مباحثه کې ډیر کسی واقع شوی دی، مخالف فریق په دې باره کې دهغو خلکو نومونه هم پیش کوي چې هغوی معلول دي او پخپله یې هم نه مني او په ډیرو احادیثو او اثارو کې دانصاف څخه پرته علتونه لټوي ولا حول ولا قوة الا بالله. [نیل الفرقدين مع بسط الیدین / ص ۵۹ / ص ۶۰ / ص ۶۱ / ملخصاً معارف السنن / ج / ص ۴۶۱ / ص ۴۶۲].

امام ترمذی دټولو اهل کوفه وو مسلک ترک درفع الیدین بیانوي، په کوفه کې تقریباً یونیم زر صحابه اوسیدل په دې یونیم زر صحابه وو رضی الله عنهم کې په هیڅ کوم صحابي رضی الله عنه باندې دترک درفع الیدین په وجه اعتراض نه دی شوی که کوم اعتراض شوی وي، نو ولې نه دی رانقل شوی؟ داهل کوفه وو په نزد ترک درفع الیدین دحضرت عمر رضی الله عنه حضرت علي رضی الله عنه، حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه حضرت علقمه رحمه الله، حضرت شعبي رحمه الله او دحضرت ابراهيم نخعی رحمه الله څخه په داسې روایاتو باندې ثابت دی چې سندونه یې ډیر قوي دي او ټولو اهل کوفه ته نسلًا بعد نسل - طبقه بعد طبقه دتوارث اود تعامل په طریقه دترک درفع الیدین اجتماعي خصوصیت حاصل دی. [انوار الباری / ج / ١٥ / ٣١٨].

دصحابه وو رضی الله عنهم زمانه

١٧٧- دصحابه وو رضی الله عنهم زمانه تر ١١٠ هـ پورې وه ابراهيم نخعی رحمه الله دصحابه وو رضی الله عنهم ذکر کوي او فرمايي چې: مَا سَمِعْتُهُ مِنْ أَحَدٍ مِنْهُمْ - أَمَّا كَانُوا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ فِي بَدْءِ الصَّلَاةِ حِينَ يَكْبِتُونَ [موطأ امام محمد رقم / ١٠٧]. مآدرفع الیدین کول دهیڅ صحابي رضی الله عنه څخه هم نه دی اوریدلی هغوی رضی الله عنهم به صرف دتکبیر تحریمه سره رفع الیدین کول.

دتابعینو رحمهم الله زمانه

١٧٨- دتابعینو رحمهم الله زمانه تر ١٧٠ هـ پورې وه دبخاري راوي حضرت ابوبکر بن عیاش رحمه الله په سلمه (١٠٠) هـ کې پیدا شوی دی او په ١٩٣ هـ کې وفات شوی دی فرمايي چې: مَا رَأَيْتُ فِقْمَهَا قَطُّ يَفْعَلُهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي غَيْرِ تَكْبِيرَةِ الْأُولَى - طحاوی رقم / ١٣٣٢ / ماهیڅ په دین پوه سړی نه دی لیدلی چې داوول تکبیر څخه بغیر یې په بل ځای کې رفع الیدین کړي وي.

١٧٩- دتبع تابعینو رحمهم الله زمانه

دتبع تابعینو رحمهم الله دور تر ٢٢٠ هـ پورې وو حافظ ابن عبد البر رحمه الله فرمايي چې: وَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ نَصْرِ الْمَرْوَزِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ رَفْعُ الْيَدَيْنِ مِنَ الْكِتَابِ الْكَبِيرِ لَا أَعْلَمُ مِصْرًا مِنَ الْأَمْصَارِ يَنْسَبُ إِلَى

أَهْلِهِ قَدْ يَمَّا تَرْكُوا بِأَجْمَعِهِمْ رَفَعُ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الْخَفْضِ وَالرَّفْعِ فِي الصَّلَاةِ إِلَّا أَهْلَ الْكُوفَةِ. [موسوعة شرح الموطأ للإمام مالك بن أنس التمهيد والاستذكار لابن عمر يوسف بن عبد الله بن عبد البر ج ٤ / ص ١٣٤ / و ص ١٣٥ / طبع قاهره ، التمهيد ج ٩ / ص ٢١٣ / الاستذكار ج ٤ / ص ٩٩ / و ص ١٠٠ / تحاف شرح احياء العلوم ج ٣ / ص ٥٤ / التعليق المجمع ص ١٣٣ / طبع مكتبة البشرى كراچي.]

امام ابو عبد الله محمد بن نصر المروزي په خپل عظيم كتاب رفع الیدین کې فرمايي چې : مونږ دهغې داسې ښار په باره کې چې د پخوا څخه اهل علم ته منسوبیږي نه پوهیږو چې دهغې ځای اوسیدونکو اجماعاً او اتفاقاً د هرو ټیټیدلو او پورته کیدلو سره رفع الیدین پرېښي وي سوی د اهل کوفه وو څخه - علامه محمد انور شاه کشمیری رحمه الله فرمايي چې : د عبارت ټولو اهل کوفه وو ته شامل دی ، لهذا استقراء ته ضرورت نشته فتح الملهم ج ٣ / ص ٣٠٨ . علامه ابن رشد المالکي رحمه الله په خپل کتاب بداية المجتهد کې فرمايي چې : اهل کوفه امام ابو حنیفه رحمه الله ، سفیان ثوری رحمه الله ، اود هغې ځای ټول فقهاء صرف د تکبیر تحریمه سره رفع الیدین کوي - بداية المجتهد ج ١ / ص ٩٦ .

۱۸۰- حضرت قیس بن حازم رحمه الله

حضرت قیس بن حازم رحمه الله هغه جلیل القدر تابعي دی چې د بعضو په قول په تابعینو کې یواځې ده عشره مبشره لیدلي وو ، دده مذهب هم ترک درفع الیدین وو (عن اسماعیل قال : کان قیس یرفع یدیه اول ما یدخل فی الصلوة ثم لا یرفعهما) [مصنف ابن أبي شيبة رقم ٢٤٦٠ باب من کان یرفع یدیه فی اول التکبیرة ثم لا یعود فیض الباری ج ٢ / ص ٢٣٢] .

۱۸۱- د حضرت علي رضي الله عنه اود حضرت عبد الله رضي الله عنه په

زرگونو اصحاب

ددې دواړو حضراتو په زرگونو شاگردانو اود شاگردانو شاگردانو رفع الیدین نه کول : (عَنْ شُعْبَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ أَصْحَابُ عَبْدِ اللَّهِ وَأَصْحَابُ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمَا إِلَّا فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، قَالَ وَكَيْفَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، ثُمَّ لَا يَعُودُونَ.» [مصنف ابن أبي شيبة رقم ٢٤٦١] .

حضرت ابواسحق رحمه الله فرمايې چې : د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه او د حضرت علی رضی الله عنه اصحابو رضی الله عنهم به صرف او صرف د تکبیر تحریمه په وخت کې رفع الیدین کول وکیع رحمه الله فرمايې چې : په بل حای کې یې نه کول .

١٨٢- حضرت علقمه بن قیس رحمه الله او حضرت اسود بن یزید رحمه الله

عَنْ جَابِرٍ، عَنِ الْأَسْوَدِ، وَعَلْقَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، «أَتَمُّهُمَا كَأَنَّا يَرْفَعَانِ أَيْدِيَهُمَا إِذَا افْتَتَحَا ثَمَّ لَا يَعُودَانِ»، (مُصَنَّفُ ابْنِ أَبِي شَيْبَةَ رَقْمُ / ٢٤٦٨). حضرت جابر رحمه الله فرمايې چې : علقمه رحمه الله او اسود رحمه الله به صرف د تکبیر تحریمه سره رفع الیدین کول بیا به یې په بل حای کې نه کول .

١٨٣- حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله

(١) عَنْ إِبْرَاهِيمَ نَخَعٍ أَنَّهُ قَالَ: لَا تَرْفَعُ يَدَيْكَ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِكَ بَعْدَ الْمَرَّةِ الْأُولَى "قَالَ مُحَمَّدٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: وَيَبِىءُ نَأْخُذُ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ" (كتاب الآثار محمد رَقْمُ / ٧٣ / كتاب الحجّة / ج / ١ / ص / ٩٦). ابراهیم نخعی رحمه الله فرمايې چې : صرف د اول تکبیر سره رفع الیدین کوه او وروسته یې بیا مه کوه امام محمد رحمه الله فرمايې چې : په همدې باندې مونږ عمل کوو او دا دامام ابو حنیفه رحمه الله قول دی .

(٢) حَدَّثَنَا أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ حَمَّادٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ إِبْرَاهِيمَ رَحِمَهُ اللَّهُ، أَنَّهُ قَالَ: «ارْفَعْ يَدَيْكَ فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، وَلَا تَرْفَعْ يَدَيْكَ فِي مَاسِوَاهَا» - كتاب الآثار لابی یوسف رَقْمُ / ٩٩. ابراهیم نخعی رحمه الله فرمايې چې لاسونه صرف د اول تکبیر سره د لمانځه په شروع کې اوچتوه او په بل حای کې یې مه اوچتوه .

١٨٥- (٣) عَنْ حَمَّادٍ رَحِمَهُ اللَّهُ، قَالَ سَأَلْتُ إِبْرَاهِيمَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقَالَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ (مُصَنَّفُ عَبْدِ الرَّازِقِ رَقْمُ / ٢٥٣٥). حماد رحمه الله فرمايې چې : ما د ابراهیم نخعی رحمه الله څخه ددې په باره کې پوښتنه وکړه هغه وفرمايل چې : لاسونه به د اول تکبیر تحریمه سره اوچتوي .

١٨٦- (٤) عَنْ إِبْرَاهِيمَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: لَا تَرْفَعُ الْأَيْدِيَّ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَوَتِكَ بَعْدَ الْمَرَّةِ الْأُولَى. [جامع المسانيد / ج / ١ / ص / ٣٥٣]. حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله فرمايې چې : د تکبیر تحریمه څخه ماسوی په بل هیڅ حای کې هم رفع الیدین مه کوه .

١٨٧- (٥) أَخْبَرَنَا حُصَيْنٌ، وَمُغِيرَةُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «إِذَا كَبَّرْتَ فِي قَائِمَةِ الصَّلَاةِ فَأَرْقُ يَدَيْكَ، ثُمَّ لَا تَرْفَعُهُمَا فِيمَا بَقِيَ» (مصنف ابن أبي شيبة رقم ٢٤٦٠). ابراهيم نخعی رحمه الله به فرمایلی چې کله چې دی دلما نچه په شروع کې الله اکبر وویلې نولاسونه اوچت کړه بیایې په باقی لمونځ کې مد اوچتوه.

١٨٨- (٦) عَنْ حُصَيْنٍ، وَمُغِيرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ، قَالَ: «لَا تَرْفَعُ يَدَيْكَ فِي شَيْءٍ مِنْ الصَّلَاةِ إِلَّا فِي الْإِفْتِاحَةِ الْأُولَى» (مصنف ابن أبي شيبة رقم ٢٤٦٢). ابراهيم نخعی رحمه الله فرمایي چې: دتکبير تحریمه شخه ماسوی په بل هیڅ ځای کې هم رفع اليدين مه کوه.

١٨٩- (٧) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْوَكِيلُ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، ثنا الْحَسَنُ بْنُ عَرَفَةَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، ثنا هُشَيْنٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ حُصَيْنٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، وَحَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، وَعُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ جَعْفَرٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، قَالَا: نَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، نَا جَرِيرٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى إِبْرَاهِيمَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى فَحَدَّثَهُ عَمْرُو بْنُ مُرَّةٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: صَلَّيْنَا فِي مَسْجِدِ الْخَضْرَمِيِّينَ، فَحَدَّثَنِي عُلُقَمَةُ بْنُ وَائِلٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ أَبِيهِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ جِئَ يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ وَإِذَا رَكَعَ وَإِذَا سَجَدَ.

فَقَالَ إِبْرَاهِيمُ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ: مَا أَرَى أَبَاكَ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا ذَلِكَ الْيَوْمَ الْوَاحِدَ فَحَفِظَ ذَلِكَ، وَعَبَدُ اللَّهِ لَمْ يَحْفَظْ ذَلِكَ مِنْهُ، ثُمَّ قَالَ إِبْرَاهِيمُ: إِنَّمَا رَفَعَ الْيَدَيْنِ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، لَفْظُ جَرِيرٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى (دار قطنی / ج ١ / ص ٤٩٤ / رقم ١١٠٨ / السنن الکبری للبيهقي / ج ٢ / ص ٨١ / باب من لم يذكر الرفع الا عند الافتتاح، وطبرانی فی الکبیر / ج ٢٢ / ص ١٢ / من طریق حصين بهذه الاسناد، واخرجه ايضاً البخارى فى رفع اليدين رقم ٢٢ / من طريق حصين به).

حضرت عمرو بن مرة رحمه الله فرمایي چې: مونږ دخضرمي قبيلې په مسجد کې لمونځ کولو نوماته علقمه بن وایل رضی الله عنه دخپل پلار شخه روایت وکړوده رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم دتکبير تحریمه، درکوع، او دسجدي په رفع اليدين باندې لیدلې دی - نو ابراهيم نخعی رحمه الله وفرمایلي چې: ستا پلار رضی الله عنه یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم لیدلې دی نو څرنگه ده

رضی الله عنه یاد کړل او عبد الله بن مسعود رضی الله عنه (چې غیر متناهي وایيې رسول الله صلی الله علیه وسلم لیدلی دی) هغه یاد نه کړل؟ بیا ابراهیم نخعی رحمه الله وفرمایل چې: بې شکې چې رفع الیدین صرف دلما نځه د شروع کولو په وخت کې دي. په بل روایت کې راځي چې ابراهیم نخعی رحمه الله وفرمایل چې: ما درفع الیدین مسئله دهیچا څخه هم نه ده اوریدلې موطأ امام محمد رقم / ١٠٧].

١٩٠ = (٨) په بل روایت کې راځي چې ددې په اوریدلو سره ابراهیم نخعی رحمه الله ډیر سخت په غوصه شواو ویې فرمایل چې: عجیبه خبره ده چې حضرت وایل رضی الله عنه صرف یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم لیدلی دی نو هغه رضی الله عنه رفع الیدین روایت کړل او عبد الله بن مسعود رضی الله عنه او نورو صحابه وو چې ټول عمر یې در رسول الله صلی الله علیه وسلم سره تیر کړی دی هغوی رفع الیدین ونه لیدل طحاوی رقم / ١٣١٩ / ورقم / ١٣١٨].

١٩١ = (٩) حضرت امام حماد رحمه الله فرمایي چې: ابراهیم نخعی رحمه الله فرمایي چې: حضرت وایل رضی الله عنه یو کلیوال بزړگ و هغه صرف یو نیم ځلې در رسول الله صلی الله علیه وسلم سره لمونځ کړی دی نو ایا دا دهغو حاضر باشو صحابه وو رضی الله عنهم څخه لوی عالم دی؟ چې ده رفع الیدین یاد کړی دی او هغوی نه دي یاد کړي. مسند الامام الاعظم رقم / ٩٦].

١٩٢ = (١٠) په یو بل روایت کې راځي چې ابراهیم نخعی رحمه الله وفرمایل چې: حضرت وایل رضی الله عنه یو کلیوال وو چې دا سلام څخه پوره خبر نه وو ده رضی الله عنه در رسول الله صلی الله علیه وسلم سره صرف کوم یو نیم لمونځ ادا کړی دی ماته بې شماره خلکو حدیث اوره ولی دی چې عبد الله بن مسعود رضی الله عنه صرف دا ول تکبیر سره لاسونه اوچتول او دا طریقه به یې در رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه را نکلوله عبد الله مسعود رضی الله عنه په اسلامي شرایعو او حدودو باندې پوره عالم وو در رسول الله صلی الله علیه وسلم دا حوالو پوره لټون به یې کولو در رسول الله صلی الله علیه وسلم سره همیشه اوسیدلی دی، په سفر او په حضر کې در رسول الله صلی الله علیه وسلم سره وو هغه رضی الله عنه در رسول الله صلی الله علیه وسلم سره بې شمېره لمونځونه کړي و. [مسند الامام اعظم رقم / ٩٦].

ابراهیم نخعی رحمه الله په تابعینو کې مرجع الخلاق وو صحابه رضی الله عنهم، تابعین او تبع تابعین یې په لمونځونو باندې لیدلي وو، لکن یو یې هم په رفع الیدین کولو نه وو لیدلی او رفع الیدین

دده په نزد داسې وولکه یو شاذ قرات نو څوک چې د متواتر قرات په خلاف شاذ قرات کوي خلک ورته په غوضه کیږي.

١٩٣- ابوبکر بن عیاش رحمه الله

عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عِيَّاشٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: مَا رَأَيْتُ فِقْهِيًّا قَطُّ يَفْعَلُهُ، يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي غَيْرِ التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى. [طحاوی
رقم ١٣٣٢] ابوبکر بن عیاش رحمه الله فرمایي چې ما هیڅ په دین پوه سړی نه دی لیدلی چې د اول تکبیر
څخه بغیر یې په بل ځای کې رفع الیدین کړي وي.

١٩٤- حضرت عبد الرحمن بن ابی لیلی

عَنْ سُفْيَانَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى بْنِ مُسْلِمٍ الْجَهَنِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ ابْنُ أَبِي لَيْلَى رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، يَرْفَعُ يَدَيْهِ أَوَّلَ شَيْءٍ إِذَا كَبَّرَ» [مصنف ابن ابی شیبه رقم ٢٤٦٦] سفیان بن مسلم الجهني فرمایي چې ابن ابی لیلی به
صرف د اول تکبیر سره رفع الیدین کول.

١٩٥- حضرت عامر الشعبي رحمه الله او حضرت ابو اسحق السبيعي رحمه الله

١- قَالَ عَبْدُ الْمَلِكِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «وَرَأَيْتُ الشَّعْبِيَّ، وَإِبْرَاهِيمَ، وَأَبَا إِسْحَاقَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ، لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمَا إِلَّا حِينَ يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ» [مصنف ابن ابی شیبه رقم ٢٤٦٩] عبد المالك فرمایي چې ما شعبي رحمه الله ابراهيم
رحمه الله، او ابو اسحق رحمه الله لیدلي دي چې صرف د اول تکبیر سره یې رفع الیدین کول.

٢- عَنْ أَشْعَثَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، رَحِمَهُمَا اللَّهُ «أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ التَّكْبِيرِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُهُمَا» [مصنف

ابن ابی شیبه رقم ٢٤٥٩ باب من كان يرفع يديه في اول التكبيرة ثم لا يعود، سنن الطحاوي ج ١ ص ١٦٤
باب التكبير للركوع والتكبير للسجود] شعبي رحمه الله به صرف د اول تکبیر سره رفع الیدین کولو.

١٩٧- حضرت خيثمه رحمه الله

عَنِ الْحَجَّازِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ طَلْحَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، عَنْ خَيْثَمَةَ، وَإِبْرَاهِيمَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: «كَانَا لَا يَرْفَعَانِ أَيْدِيَهُمَا إِلَّا فِي بَدْءِ الصَّلَاةِ» [مصنف ابن ابی شیبه رقم ٢٤٦٣] طلحة فرمایي چې خيثمه او
ابراهيم رجهما الله به صرف د اول تکبیر سره رفع الیدین کول.

۱۹۸- حضرت امام محمد رحمه الله

حضرت امام محمد رحمه الله فرمايې چې: فَأَمَّا رَفْعُ الْيَدَيْنِ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّهُ يَرْفَعُ الْيَدَيْنِ حَذْرَ الْأُذُنَيْنِ فِي ابْتِدَاءِ الصَّلَاةِ مَرَّةً وَاحِدَةً، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ فِي شَيْءٍ مِنَ الصَّلَاةِ بَعْدَ ذَلِكَ، وَهَذَا كُلُّهُ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى وَفِي ذَلِكَ آثَارٌ كَثِيرَةٌ [موطا امام محمد رقم ۱۰۴ ص ۱۳۱ و ص ۱۳۲ و ص ۱۳۳]

په لمانځه کې د غوږونو تر برابرۍ پورې صرف يو ځلې رفع الیدین کوه، بيا يې د لمانځه په هېڅ حصه کې مه کوه، داد امام صاحب رحمه الله قول دی او د دې په باره کې ډیر اثار دي.

۱۹۹- حضرت امام ابو حنیفه رحمه الله

حضرت امام ابو حنیفه رحمه الله فرمايې چې د رکوع رفع الیدین د هېڅ فقیه صحابي څخه په هېڅ صحیح روایت کې نشته [مسند امام اعظم رقم ۹۷] د امام احمد بن حنبل رحمه الله څخه روایت دی چې په کومه مسئله باندې چې امام ابو حنیفه رحمه الله، امام ابو یوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله متفق شي نو د هغې څخه مخالفه خبره نشي اوريدل کیدلی [العرف السدی ص ۴۸۷] او په ترک د رفع الیدین دا درې واړه حضرات متفق دي.

۲۰۰- د شام د خلکو تعامل:

مخکې د څوار لسم حدیث لاندې د امام ابو حنیفه رحمه الله او د امام اوزاعی رحمه الله مناظره ذکر شوه، د دې مناظرې څخه مخکې امام اوزاعی رحمه الله د رفع الیدین حمایت کولو [الاستذکار ج ۲ ص ۱۲۶] لکن وروسته یې ورته منسوخ ویلي: وَبِهِ قَالَ حَدَّثَنَا فُذَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ أَبُو عَيْسَى - رَحِمَهُمُ اللَّهُ قَالَ: سَأَلْتُ الْأَفْزَاعِيَّ رَحِمَهُمُ اللَّهُ قُلْتُ: يَا أَبَا عَمْرٍو! مَا تَقُولُ فِي رَفْعِ الْأَيْدِي مَعَ كُلِّ تَكْبِيرَةٍ، وَهُوَ قَائِمٌ فِي الصَّلَاةِ؟ قَالَ: «ذَلِكَ الْأَمْرُ الْأَوَّلُ [جزء رفع الیدین للبخاری رقم ۱۰۶].

حضرت فذیک بن سلیمان ابو عیسی فرمايې چې ما د امام اوزاعی رحمه الله څخه پوښتنه وکړه چې ای ابو عمرو! تاسو د هر تکبیر سره د رفع الیدین په باره کې څه وایئ. کوم چې د قیام په حالت کې وي؟

هغه رحمه الله و فرمائیل چې دا د تېرې زمانې خبرې دي، امام اوزاعی رحمه الله د قیام په حالت هر رافع الیدین ته منسوخ وویلي، دا و د خیر القرون اجمالی تعامل، د صحابه کرامو څخه وروسته د تابعینو او د تبع تابعینو تعامل هم شرعي حجت دی، د خیر القرون تعامل ډیر قوي دلیل دی، ځکه چې د صحابه کرامو رضی الله عنهم جماعت هغه جماعت وو چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپله تشکیل کړی وو، په دې جماعت کې صرف او صرف د هغه عمل رواج وو په کوم باندې به چې د نبوي مهر تصدیق وو، د صحابه و و عمل په حقیقت کې د سنت ترجمان وو د یو عمل ثبوت چې په سند متصل باندې وشي دا حجت وي، لکن د تعامل مرتبه ددې څخه او چته ده ځکه چې په سندونو چې کوم شی ثابت شي هغه اکثره د خبر واحد په درجه کې وي او تعامل د تواتر له پاره یو قسم دی او خبر واحد د متواتر په مقابل کې داسې مثال لري لکه چراغ د نصف النهار د لمر په مقابل کې.

د امام مالک رحمه الله دا اصل وو چې کوم حدیث به په سند ورته رسیدلی وو لکن د اهل مدینه و تعامل به د هغې څخه خلاف وو نو امام مالک به د اهل مدینه و تعامل د خپل ځان له پاره مذهب ګرځولو او په حدیث کې به یې تاویل کولو، د سندونو تحقیق او تنقیح ډیر ضروري دی لکن ددې سره سره د تعامل څخه غفلت یو لوی حماقت دی.

۱- رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي چې بهترین خلک زما د زمانې (صحابه) خلک دي بیا هغه دي چې دوي ته نژدې وي (تابعین) بیا هغه خلک دي چې دوي ته نژدې وي، (تبع تابعین) ددوی څخه وروسته به داسې خلک راشي چې ددوي شهادت به د قسم څخه او قسم به یې د شهادت څخه منځکې کیږي [بخاری رقم ۲۶۵۲ رقم ۳۶۵۱ رقم ۶۴۲۹ رقم ۶۶۵۸، مسلم رقم ۶۴۶۹].

۲- رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي چې زه تاسو ته د صحابه کرامو په باره کې وصیت کوم (چې ددوي په طریقو روان شی) بیا د هغو (تابعینو) په باره کې چې دوي ته نژدې وي بیا د هغو (تبع تابعینو) په باره کې چې دوي ته نژدې وي بیا به دروغ عام شي تردې چې بې طلبه قسمونه به کیږي او بې طلبه گواهي به کیږي نو څوک چې د جنت په مینځ کې او سیدل غواړي هغوی دې د صحابه و سره یوځای والی نه پرېږدي [الحديث صحيح مستدرک حاکم رقم ۳۹۵، ترمذی رقم ۲۱۶۵، مسند احمد ۴۵۷۶، ابن ماجه رقم الحديث ۲۳۶۳، سنن الکبری للبيهقي ج ۷ ص ۹۱، ابن حبان رقم ۵۷۶].

، مشکوم رقم ٦٠١٢ [قال الالبانی قال القاری رواه النسائی واسناده صحیح ورجاله رجال الصحیح قلت هو صحیح لا شک فيه] [التعلیق للالبانی ج ٣ ص ١٦٩٥]

٣- حضرت عمران بن حصین رضی اللہ عنہ فرمائی چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چې بهتر قرن زما دی بیا دهغو (تابعینو) چې دوي ته قریب وي، بیا دهغو (تبع تابعینو) چې دوي ته قریب وي بیا به داسې خلک راشي چې گواهي به کوي حالانکه ددوي څخه به مطالبه د گواهي نه وي شوي په بل روایت کې راځي چې دوي به قسمونه کوي حالانکه د قسم مطالبه به ترینه نه وي شوي (ذدی خیر القرون څخه وروسته) اتلونکي خلک به خیانت کوي په امانتونو کې به ورباندې اعتبار نه کیږي دا خلک به نذرونه کوي او پوره کوي به یې نه او په دوي کې به چاغ والی ظاهر شي (یعنې دا څرګند فکر څخه به غافل وي او د حرامو او حلالو څخه به بې پروا وي) [مشکوٰۃ رقم الحدیث ٦٠١٠].

٤- حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چې یو سړی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم څخه پوښتنه وکړه چې کوم خلک بهتر دي رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمائل چې بهترین زما قرن دی بیا دویم قرن بیا دریم قرن [مسلم رقم الحدیث ٦٤٧٨].

٥- حضرت ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ فرمائی چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چې داسې یو وخت به راشي چې خلک به جهاد کوي نو تپوس به ترې وشي چې ایا په تاسو کې کوم صحابي شته؟ په ځواب کې به ویلي شي چې هو شته، نو دده په وجه به یې فتحه په نصیب شي.

بیا به داسې یو زمانه راشي چې خلک به جهاد کوي نو تپوس به وشي چې ایا په تاسو کې کوم تابعي شته؟ په ځواب کې به ویلي شي چې هو شته، نو دده په وجه به یې فتحه په نصیب شي. [بخاری ج ١ ص ٥١٥، مسلم ج ٢ ص ٣٠٨].

وخت: پنځه بجي پنځه ویشت دقیقې / نېټه: ١٣٩١/٣/٩ هـ ش

دلامذہبو ددلایلو جائزہ

پہ دی مسئلہ کی دلامذہبوتضادبیانی

لامذہبان ددی مسئلہ پہ حکم کی حیران دی اوترننه پورې دوی پنخپل کورکې ددی مسئلہ دحکم حل راونه ایستلو.

(۱) دلامذہبوشیخ الكل میانذیرحسین واثی چې په حقانی علماء وودی پته نه وي چې رکوع ته دتللو اود رکوع څخه د سر جیگیو لویه وخت کې درفع الیدین کول اونه کول دواړه ثابت دي اودواړه قسمه دلائل موجود دي. [فتاوی علماء حدیث، ج ۱ ص ۱۶۱].

(۲) زمونږ مذهب دادی چې رفع الیدین کول یو مستحب کار دی چې په کولویې ثواب دی اوپه نه کولویې دلمانځه په صحت کې هېڅ خلل نه راځي. [فتاوی علماء حدیث، ج ۳ ص ۱۵۴].

(۳) درفع الیدین تارک لائق دلامتیانه دی اگرچې ټول عمر یې نه وي کړي. (فتاوی علماء حدیث، ج ۳ ص ۱۵۱/ص ۱۵۲).

(۴) درفع الیدین دکولوسره لمونځ داسې دی لکه دخپلیوسره چې لمونځ کوي اود داسې اختلافي مسئله ده لکه دمتعي دکولو او دنه کولو مسئله چې ده، دمیلاد دکولو اونه کولو مسئله اود بنځې سره په دبر کې دجماع کولو اونه کولو مسئله چې اختلافي ده. (هدیه المهدی، ج ۱ ص ۱۱۸) تیسیر الباری ج ۱ ص ۱۵۶.

(۵) مولوی ابوالوفاء ثناء الله امرتسری لیکلي دي چې درفع الیدین مثال داسې دی لکه داودس دپاسه اودس کول، نودرفع الیدین ترک دثواب ترک دی، دستتو ترک نه دی. (فتاوی ثناء یه، ج ۱ ص ۶۰۸، ص ۶۰۹).

(۶) رفع الیدین کول سنت دي. (الرسائل فی تحقیق المسائل، ص ۲۱۹). اود سنتو څخه منکر کافر، دوزخي، لعنتي، او گمراه دی، دداسې شخص سره نکاح حرامه ده، دده لپاره بڅښنه غوښتل حرام دي. (ص ۱۵۶ ص ۱۵۷/ص ۱۷۳/ص ۱۷۷ ص ۱۸۱/ص ۱۸۸).

(۷) رفع الیدین کول سنت دي پریښودل یې فساد دی، له دې وجهې رفع الیدین راژوندي کول ددې ښه دلو لمونځونو په مقابل کې دسلو شهیدانو ثواب لري (اسوه سرور کونین ص ۱۳) د حکیم سیالکوټي کتاب.

(۸) رفع الیدین کول واجب دي. (مسئله رفع الیدین ص ۱۰۵).

(۹) زمونږ دزمانې لामذهبه امین الله ورته سنت مؤکد ویلي دي.

نولامذهبان رفع الیدین ته کله واجب وائي، کله ورته سنت مؤکد وائي کله ورته سنت غیر مؤکد وائي، کله ورته مستحب وائي، کله یې دمتعي دکولوپشان گرزوي او کله یې ددبردزنی په شان گرزوي، داخو یې په حکم کې ددوي حیرانتیا ده.

بل طرفته دوي دخپل اصل مطابق اصل دغوی دتقیې په صندوق کې بنده کړی ده، ځکه چې په اصل دعوی ددوي سره هیڅ دلیل نه شته، مونږ به اول ددوي اصل دعوی او مسئله ولیکو، بیا به تاسو وگورئ چې ددوی سره په دی مسئله څومره دلایل دي.

دلامذهبو اصل مسلک او تقیه او گمان دحق

غیر مقلدین دخپل پټ رافضیت څخه مجبوره دي، په دې مسئله کې هم تقیه کوي، دلایل بیانوي لکن دمستلې اودعوي معلومات چاته نه ورکوي. نو ددوي اصل مسلک چې دانگریزانو ددورې څخه ترننه پورې ددوي عمل ورباندې روان دی دادی:

الف: داول رکعت اوددریم رکعت په شروع کې رفع الیدین کول واجب، یاسنت مؤکده دي، یعنې رسول الله ﷺ همیشہ کړي دي اود دوهم رکعت اودخلورم رکعت په شروع کې رفع الیدین کول دسنتو څخه مخالف دي رسول الله ﷺ هیڅکله نه دي کړي.

ب: رکوع ته دتللو اودرکوع څخه دراپورته کیدلو په وخت کې رفع الیدین کول واجب یاسنت مؤکده دي اوسجدو ته دتللو اودسجدو څخه دراپورته کیدلو په وخت کې رفع الیدین کول دسنتو څخه مخالف دي رسول الله ﷺ هیڅکله نه دي کړي.

خلاصه داچې په څلور رکعتو لمونځ کې دجلسو داستراحت سره اته ویشت ټیټیدل او جیگیدل دي چې لامذهبان په کې په لسو ځایونو کې رفع الیدین کول سنت مؤکده او یا واجب گڼي او په پاتې اتلسو ځایونو کې یې دسنتو څخه مخالف گڼي، دلامذهبو دا حال دی چې مرگ قبلوي لکن دادعوی هیڅکله نه رابنکاره کوي او په هیڅ رساله او اشتهار او مناظره کې یې نه لیکي.

دسنتو څخه دلامذهبو بغاوت

دشریعت او عامو محکمو داقانون دی چې شاهدان او دلایل دمدعی (دعوی کونکي) څخه غواړي دمنکر څخه یې نه غواړي رسول الله ﷺ فرمائی چې (البینه علی المدعي) الحديث.

شاهد او دلیل دمدعی په ذمه دی مگر لامذهبان ددې په خلاف درفع الیدين دمنکرینو څخه دلایل غواړي. زموږ چیلینج دی چې لامذهبان دې یو داسې حدیث پیش کړي چې په هغې کې رسول الله ﷺ دافرمان راغلی وي چې دانکار کونکو څخه هم شاهدان او دلایل وغواړي.

لامذهبان د عقل او دنقل څخه انحراف کوي

دظلم دپاسه ظلم دادی چې غیر مقلدین اول خودانکار کونکو څخه دلایل غواړي او بیا دخاصو دلایلو مطالبه کوي، په شریعت او په محکمه کې قانون دادی چې ددعوه کونکي څخه صرف ددلیل او شاهدانو مطالبه کیږي او مدعی علیه او منکرته په هغه دلایلو او شاهدانو باندې د جرح او اعتراض حق ورکوي.

که دمنکرینو سره اعتراض او جرح نه وي، نو بیا دعوه پرې منلې شي، لیکن دخاصو شاهدانو او خاصو دلایلو مطالبه نه کیږي، مثلاً په محکمه کې څوک داسې نه شي ویلي چې که صدر، یا وزیر اعظم، یا والي شاهدي ووايي نو منم یې او دبل چا شاهدي نه منم.

که دا شرط ومنل شي نو هیڅ محکمه به خپل کار ونه کړی شي او دهیڅ مسئلې به باره کې به فیصله ونه کړی شي همدارنگه ددعوه کونکي په ذمه باندې صرف دلیل شرعي دی، بیا عام ددې څخه چې هغه ایت محکمه پیش کوي او که سنت قائمه پیش کوي او که فریضه عادلې یعنی اجماع او قیاس پیش کوي. دمدعی څخه دخاص دلیل مطالبه چې خاص قرآنی ایت پیش کړه، یا خاص دحضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه یاد حضرت عمر رضی الله عنه حدیث پیش کړه، یا خاص دفلان کتاب څخه دلیل پیش کړه، خالصه دوهکه او چل دی، په قران او حدیث کې دخاصو دلایلو پابندي نشته، بلکه داصرف دمرزا قادیاني طریقه وه چې غیر مقلدین یې په نقش قدم روان دي.

انعامي چیلینج: مرزا قادیاني ددې چلونو مؤسس وو چې یو څو خودساخته شرطونه به یې ولگول، بیا به یې سوال وکړ او د خپلو شرطونو موافق به یې جواب غوښتل او دده دشرطونو سره په موافق

جواب به یې انعامي چیلینجونه ورکول. غیر مقلدین هم د مرزا قادیانی په تقلید شخصي کې دا انداز خپل کړی دی او په عوامو باندې درعب د غورزو لولپاره د افریب کاري کوي. چونکه غیر مقلدین په دې اصولو باندې ډیر فخر کوي له دې وجهې د دوي د کبر او د غرور د خاوري کولو لپاره مونږ هم الزام دلته د دوي په طریقه د دوي څخه د دلایلو مطالبه کوو.

ددلایلو ترتیب: حضرت معاذ رضی الله عنه حدیث مشهور دی، غیر مقلد نواب صدیق حسن خان هم ورته مشهور ویلی دی. (الروضة الندية، ج ۲ ص ۲۴۶).

په دې حدیث کې ددلایلو ترتیب داسې دی:

(۱) کتاب الله. (۲) سنت رسول الله ﷺ. (۳) اجتهاد د مجتهد.

قران کریم

نومحترمو! یقین وکړئ چې د غیر مقلدینو سره په دې مسئله یو ایت محکمه هم نه شته، کوم چې د دوي د دعوي سره موافق وي، غیر مقلدینو د رفع الیدین په مسئله کې دومره ترقی کړي ده چې واجب یې ورته ویلي دي پروفیسر عبد الله یوه رساله لیکلې ده په نامه ده (مسئله رفع الیدین) او د علامه قادر بخش په نوم یې شایع کړی ده، په هغې کې یې په (ص ۱۰۵) کې لیکلي دي چې رفع الیدین واجب دي، نولا مذهبان دې اول د قران څخه کوم ایت پیش کړي چې په هغې کې راغلي وي چې رکوع ته د تللو او در رکوع څخه د جیګیدلو په وخت کې او د اول رکعت او د دریم رکعت د شروع کولو په وخت کې یې رفع الیدین ته واجب ویلي وي او سجدو ته د تللو په وخت کې او د سجدو څخه د راجیګیدلو په وخت کې یې رفع الیدین ته ناجائز ویلي وي، یعنې په څلورو رکعتونو کې د لسو رفع الیدین د وجوب ذکر په کې راغلي وي او د پاتې اتلسو رفع الیدینو د کراهت یا د حرمت ذکر په کې راغلی وي.

سنت قایمه

مونږ خیران یو چې د غیر مقلدینو دومره اهمه مسئله په پوره درویش کلنه دوره د نبوت کې صرف دیوې دقیقې لپاره هم د رسول الله ﷺ په مبارکه ژبه رانغله.

درسول الله ﷺ په مبارکه ژبه چې کله هم درفع الیدین ذکر راغلی دی نو داسې راغلی دی چې دتکبیر تحریمه په وخت کې رفع الیدین وکړئ او نور په لمانځه کې په هیڅ ځای کې رفع الیدین مه کوئ او دا دیوې ثانيې لپاره هم درسول الله ﷺ په مبارکه ژبه نه ده راغلی چې داول او دریم رکعت په شروع کې رفع الیدین وکړئ او ددوهم او دڅلورم رکعت په شروع کې یې مه کوئ. رکوع ته دتللو او درکوع څخه دجیگیدلو په وخت کې رفع الیدین وکړئ او سجدو ته دتللو او دسجدو څخه دجیگیدلو په وخت کې یې مه کوئ.

که په غیر مقلدینو کې همت وي نو صرف او صرف یو داسې قولې حدیث دې پیش کړي چې ددوی دعوه په کې صراحة موجوده وي. یعنې درسول الله ﷺ دژبې څخه دی درکوع درفع الیدین الفاظ ثابت کړي که چا دپیغمبر ﷺ یو قول پیش کړو چې په هغې کې داول او دریم رکعت په شروع کې رفع الیدین حکم وو. او ددوهم او دڅلورم رکعت په شروع کې په کې دمنع درفع الیدین حکم وو. او درکوع په اول او اخر کې په کې درفع الیدین حکم وو او دسجدو په اول او په اخر کې په کې دمنع درفع الیدین حکم وو. نویو لاکه روپې تغذایان دی واخلې او فی الحال به مونږ هم رفع الیدین شروع کړو.

څوک مرد میدان شته چې همت وکړي او صرف یو قولې صریح حدیث دصحیح سند سره پیش کړي او انعام حاصل کړي؟ (دیده باید)

نه خنجر اټه ګانه تلواراں سے   یه بازو میرے آزمائے ہوئے ہیں

که غیر مقلدین دمذکوره مقاماتو په باره کې دقولې حدیث څخه درفع الیدین سنتوالی نه شي ثابتولی او ترقیامه پورې به یې ثابت نه کړی شي، نواقلا دې درسول الله ﷺ دارشاداتو څخه صرف دومره ثابت کړي چې په مذکوره مقاماتو کې رفع الیدین کول دومره ثواب لري لکه څومره چې داشراق دلمانځه دی یا لکه څومره چې دتحیة الوضوء یا دمسواک دی.

محترموا! یقین وکړئ چې غیر مقلدین درسول الله ﷺ دارشاداتو څخه درفع الیدین طرفته دومره ترغیب هم نه شي ثابتولی، که په کوم مرد میدان کې همت وي رامیدان ته دې شي او درسول الله ﷺ دارشاداتو څخه دې رفع الیدین ثواب صرف دمسواک په اندازه ثابت کړي.

په قولی او فعلی سنتونو کې فرق

عقود په دوه قسمه دی قولی او فعلی :

په عقودو قولیه ووکې دوام وي، لکه اسلام او نکاح، څوک چې په ژبه اسلام قبول کړي دهغه اسلام دائمی وي ترڅو یې چې کلمه د کفر نه وي ویلي، همدارنگه نکاح د ژبې وعده ده څوک چې په ژبه نکاح وتري دهغه نکاح دائمی وي ترڅو چې طلاق نه وي راغلي، همدارنگه که رفع الیدین په قول در رسول الله ﷺ سره ثابت شي نو دوام به یې ثابت شي لکن د غیر مقلدینو سره خو قولی حدیث نه شته له دې وجهې درفع الیدین دوام هم نه شي ثابتولی.

صرف د فعل څخه دوام اوسنتیت نه ثابتیږي : د قول په مقابله کې فعل په اعتبار د ذات سره په دوام باندې دلالت نه کوي مثلاً :

(۱) په حدیث کریمه کې دي چې : **كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَاءِهِ بِغُسْلٍ وَاحِدٍ**. [بخاری ج ۱ ص ۴۱ باب اذا جامع ثم عاد الخ].

رسول الله ﷺ به په یوه شپه کې ټولو بیبیانو ته د صحبت لپاره ورتلو او صرف په اخر کې به یې یو غسل کولو، لکن د محدثینو د تحقیق مطابق دا واقعہ صرف یو ځلې وه، چې دا طریقه نه سنت ده او نه مستحب ده لامذهبه امین الله پشاورې لیکلي دي چې دا حدیث بیا کال لالجواز دی او مستحب داده چې د هرې جماع سره غسل وشي (الحق الصریح، ج ۲ ص ۴۴۷) نو در رسول الله ﷺ فعل دی لکن دوام اوسنتیت ترینه نه ثابتیږي.

(۲) رسول الله ﷺ په ولاړه متیازی کړي دي. (بخاری، ج ۱ ص ۳۵).

(۳) دلماڅه څخه مخکې یې خپله بی بی ښکل کړی ده، او بیا لمانځه ته وتلې دی. (کان یقبل) رواه ابوداود، والترمذی، والنسائي، وابن ماجه، مشکوٰۃ ج ۱ ص ۴۱ باب ما یوجب الوضوء)

(۴) رسول الله ﷺ به ویده کید ویداسې حال کې چې جنب به وو. (بخاری، ج ۱ ص ۴۲).

(۵) رسول الله ﷺ به په روژه کې خپله بی بی ښکولوله (کان یقبل) [بخاری، ج ۱ ص ۲۵۸].

(٦) رسول الله ﷺ به دحایضی بی بی سره مباشرت کولو. (كَانَ إِذَا ارَادَ أَنْ يُسَاقِرَ) [بخاری، ج ١ ص ١٤٤]. دا ټول افعال در رسول الله ﷺ څخه ثابت دي لکن نه سنت دي اونه مستحب دي اونه پکې دوام شته.

که یوسړي په خپل ټول عمر کې یو ځلې هم دا کار ونه کړل، نو هغه ته د اپیغور نه ورکول کیږي چې ته دستوتار کې یې اونه هغه ته د مناظرې چیلینجونه ورکول کیږي، دا افعال در رسول الله ﷺ څخه یقیناً ثابت دي لکن د سنت یا مستحب ګڼل یقیناً غلط دی، نو همداحال درفع الیدین هم دی، د بعضی فعلی روایاتو څخه یې کوم واري کیدل ثابت دي لکن سنتوالي او مستحبوالي یې نه دی ثابت، مولنا محمد حسن په تنسیق النظام کې لیکلي دي چې: «لَيْسَ فِي جَانِبِ الرَّفْعِ إِلَّا عِدَّةُ أَحَادِيثَ فَعَلِيَّةٍ» (ص ٥٤) درفع الیدین لپاره یو څو فعلی روایتونه دي. او دا خبره جلیل القدر تابعی حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله کړې ده چې حضرت وایل ﷺ صرف یو ځلې رسول الله ﷺ په رفع الیدین لیدلی دی. (موطا، امام محمد ص ٥٤ طحاوی ج ١ ص ٣١٢ ص ٣١٦ / مسند امام اعظم ص ١١٩) چې سنتیت ترینه نه ثابتیږي، سنت هغه دی چې حاضر یا شواصحابه وو روایت کړې دی چې هغه درفع الیدین نه کول (تری رفع الیدین) دي، زموږ د زمانې دلامذهبو شیخ الكل په یو ځای کې لیکلي دي چې (په قولی حدیث باندې حکم لازم یږي او په فعلی باندې نه لازم یږي صرف بهتروي کول دهغې) التحقیق السدید، ص ٥٨، دولسمه شبهه نورم سوال.

فعلی احادیث

کوم فعلی احادیث چې غیر مقلدین پیش کوي په هغوي کې په یو کې هم دغیر مقلدینو مکمله دعوی او مسئله نه شته نه په کې د سنت لفظ شته، نه په کې د دوام او همیشوالي لفظ شته، نه په کې داشته چې دا ول او د دریم رکعت په شروع کې یې کړي دي، او د دوهم او د څلورم رکعت په شروع کې یې نه دي کړي، او درکوع په اول او په اخر کې یې کړي دي، او د سجدو په اول او په اخر کې یې نه دي کړي، موږ به هغه احادیث ذکر وکړو چې لامذهبان د درغود عوه پرې کوي، تاسوبه وگورئ چې په دوي کې یو حدیث هم دغیر مقلدینو لپاره دلیل نه شي کیدلې لامذهبانو چې کومې رسالې لیکلي دي ټولې یو دبل دلائل وړاندې او وروسته کوي او نوي نوي نوم ورکوي، لهذا د ټولو دلائل تقریباً یوشی دي.

دلما مذهبو د دلایلو څخه اجمالي جوابونه

دلما مذهب وکتوریانو په دعوه کې تقریبا شپږ خبرې وې (۱) په څلور ځایونو کې درفع الیدین ثبوت (۲) ددې دوام (۳) که چا ونه کړل، نو دهغه دلمانځه حکم چې باطل او یا فاسد دی (۴) دسجدو درفع الیدین نفی (۵) دسجدو درفع الیدین حکم چې حرام او یا مکروه دی (۶) که چا دسجدو درفع الیدین کړل دهغه دلمانځه حکم چې فاسد او یا باطل دی، نو مختصر جوابونه دادی چې وکتوریانو چې هر یل پېش کولو نو دلاندې ضروري خبرو مطالبه ترینه وکړه ۱- پدې دلیل کې په څلور ځایونو کې نسغ الیدینه وښایه که ځایونه کم شو نو ورته ووايه چې دا حدیث ستا لپاره دلیل نه دی ځکه چې څوک چې ی حدیث عمل وکړي نو دهغه لمونځ خو ستاسو په نیزهم خلاف السنه دی، ځکه چې دیو سنت په پېندولو هم لمونځ خلاف السنه گرځي لکه دټولو سنتو په پېندولو چې خلاف السنه گرځي او که ایونه پیر شو نو بیا هم دا حدیث ددوي لپاره دلیل ندی ځکه چې ددې احادیثو مطابق خپله د یکتوریانو لمونځ خلاف السنه ثابتیږي ځکه چې دوي دسجدو درفع الیدین نه کوي.

۲- پدې حدیث کې مواظبت او دوام وښایه په نفس ثبوت کې خوا اختلاف نه شته، نفس ثبوت خو سجدو درفع الیدین هم شته، نفس ثبوت خو بیت المقدس طرفته دلمونځ هم شته.

۳- پدې حدیث کې دسجدو درفع الیدین نفی وښایه ځکه چې دلته په تانقض اجمالي راځي چې سجدو درفع الیدین خو هم ثابت دی هغه ته ولې سنت نه وایي؟ او ولې یې نه کوي؟

۴- که چا درکوع درفع الیدین ونه کړل، دهغه دلمونځ فساد یا بطلان پدې حدیث کې وښایه که یرمقلدو ویلې چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم رفع الیدین کړي دي نو نه کول یې باطل دي، نو ته رته ووايه چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم لمونځ کولو وهو حامل أمامة نو اوس ایا ددې څخه بغیر لمونځ باطل دی؟

۵- که چا دسجدو درفع الیدین وکړل دهغه دلمانځه حکم راته وښایه.

۶- دحدیث صحت دخپلو دوو دلایلو مطابق وښایه، په کوم ایت او یا په کوم حدیث کې یې دي حدیث ته صحیح ویلي دي؟

اول حديث دابي بكر الصديق عليه السلام : عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رضي الله عنه قَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ أَبِي بَكْرٍ الصَّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَكَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ وَإِذَا رَكَعَ وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ. وَثَنَّ أَبُو بَكْرٍ رضي الله عنه : صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، " فَكَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ وَإِذَا رَكَعَ وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ " [سنن كبرى بيهقي ج ٢ / ٧٣]. حضرت عبد الله بن زبير رضي الله عنهما فرمائي چي ما ابو بكر صديق عليه السلام نه روستو لمونخ كولونو هغه به رفع اليدين داستفتاح (لمونخ شروع) په وخت اود ركوع په وخت كي اود ركوع نه داو چتيدلو په وخت كي كول بيا ابو بكر عليه السلام وفرمايل چي ما در سول الله صلى الله عليه وسلم نه وروسته لمونخ كولونو هغه هم دغسي رفع اليدين په دري خايونو كي كول.

اول جواب : دا حديث ندي ثابت لامذهبان دلته هم دخپل رافضيت په بناباندي دتقيي خنډ كار اخلي او اكثر ددي حديث سند نه ذكر كوي ددي حديث سند داسي دي :

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْخَافِظُ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، ثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الصَّفَّارِ الزَّاهِدِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمْ، إِثْلَاءً مِّنْ أَضِلِّ كِتَابِهِ، قَالَ قَالَ أَبُو إِسْمَاعِيلَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ السَّمَلِيِّ... الخ، نو ددي حديث د سند اول راوي امام حاكم دي، دده په باره كي محدثين فرمايي چي دا ډير سخت شيعه وو. او د محدثينو د اصولو مطابق د شيعه يا بدعتي هغه روايت چي دده د مذهب په تائيد كي وي مردود وي. خطيب بغدادي فرمايي چي : ابو عبد الله الحاكم د اعتماد قابل دي اود شيعه والي طرف ته مايل وو. [تذكرة الحفاظ ديارلسمه طبقه ج ٣ / ص ٩٦٢]. د ابو اسماعيل انصاري رحمه الله خنډه نقل دي چي امام حاكم په حديثو كي د اعتماد لايق دي، لكن خبيث قسم رافضي وو. [تذكرة الحفاظ د رياسمه طبقه]. علامه محمد بن ابواهيم الوزير المتوفي (٨٤٠ هـ) فرمايي چي امام حاكم شيعه وو. [الروض الباسم ج ١ / ص ١٢٢]. علامه ذهبي رحمه الله فرمايي چي : امام حاكم مشهور شيعه وو لكن د شيخينو په خلاف يې خه نه ويل. [ميزان الاعتدال ج ٣ / ص ٦٠٨]. محدث ابن طاهر رحمه الله فرمايي چي : ما د ابو اسماعيل عبد الله انصاري رحمه الله خنډه د امام حاكم په باره كي پوښتنه وكړه هغه راته وفرمايل چي : امام حاكم په حديثو كي امام وو لكن خبيث قسم رافضي وو. [ميزان الاعتدال ج ٣ / ص ٦٠٨]. [سير اعلام النبلاء ج ١٧ / ص ١٧٤]. په شذرات الذهب كي د ابن ناصر الدين په حواله ليكل

شوي دي چې په امام حاكم كې شيعيت وو او سختو ضعيفو احاديثو ته به يې صحيح ويېلي. شذرات
الذهب ج ٣ / ص ١٧٧.

غير مقلد نواب صديق حسن خان هم دده په باره كې ليكلي دي چې غالي شيعه وو.

دوهم جواب : دا حديث منقطع دی ځكه چې: ددې حديث په سند كې دوهم راوي الصفاري او دده
سماع دخپل استاذ السلمي څخه نده ثابته ځكه چې صفار د كتاب څخه دا حديث بيان كړی دی او ويلي يې دي
چې: قال محمد بن اسماعيل السلمي نوده د سلمي څخه پخپله ندى اوريدلى بلكه د هغه د كتاب څخه يې را نقل
كړي دي ځكه چې الفاظ داسې دي چې: أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْخَافِظُ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ، ثَنَا أَبُو
عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الصَّفَّارِ الرَّاهِدِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِمْ، إِمْلَاءً مِّنْ أَصْلِ كِتَابِهِ، قَالَ قَالَ أَبُو
إِسْمَاعِيلَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ السَّمْلِيِّ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ،... الخ كه په كوم لاهذه كې همت وي سماع
دی ثابته كړي.

درېم جواب : خپله سلمي متكلم فيه راوي دی. علامه تاج الدين سبكي رحمه الله فرمايي چې:
فذهب علمه بدعاء الشيخ عليه. دې راوي ته خپل شيخ بنيراي وکړې دهغې په وجه يې علم ضايع شو.
[طبقات الشافعية ج ٢ / ص ١٦٧].

څلورم جواب : ددې حديث راوي حضرت سلمي صاحب پخپل دغې روايت كړي حديث باندي عمل
نه كولو، بلكې دركوع رفع اليدین يې بالكل عملانه پيژندل، دسلمي صاحب وفات په (٢٨٠هـ) كې شوی دی
. خپله دسلمي صاحب بيان دی چې مایوه ورځ د ابو النعمان محمد بن الفضل السندوسي الملقب بالعارم پسې
لمونځ كولو نو هغه دركوع رفع الیدین وکړل، ماترينه پوښتنه وکړه چې: ماهذا؟ داڅه شی دی؟

نوسلمی رحمه الله د بغداد اوسیدونکي وو او دمکې او دمدينې ډير سفرونه يې کړي وو، بياهم ده ته
رفع الیدین کول یونا بلده او نا اشنا کار ښکاره شو، نو معلومېږي چې سملی نه په بغداد کې څوک په رفع
الیدین لیدلي وو او نه يې په مکه او په مدينه کې څوک په رفع الیدین لیدلي وو.
پخپله ټوله زندگۍ کې يې صرف یوسې عارم رحمه الله په رفع الیدین کولو ولیدلو او دا کار ورته
ډیر نا اشنا او نابله ښکاره شو، ځکه حیران شو او پوښتنه يې وکړه چې (ماهذا؟) او ددغه ابو النعمان

محمد بن الفضل العارم یعنی ددغه رفع الیدین کونکی پہ باره کپی محدثین فرمائی چپی دده حافظه دومره کمزور ویه چپی کوم حدیث به یپی بیان کروینا به ورته هیخ معلومات نه کیدلو چپی خدی پی ویلی دی . (تهذیب التهذیب ج ٩، ص ٤٠٣) . امام ابو داؤد فرمایي چپی : دده عقل زایل شوی وو . (تهذیب التهذیب ج ٩/ ص ٤٠٤) . همدا جرحه پری غیر مقلد ناصر الدین البانی هم کپی ده . [سلسله الاحادیث الضعیفة والموضوعة ص ٢٦٥ و ص ٢٧٠ و ص ٢٧١ ج ٢] . سلمی رحمہ اللہ پہ ٢٨٠ هـ کپی وفات شوی دی او عارم رحمہ اللہ پہ ٢٢٤ هـ کپی وفات شوی دی نو سلمی صاحب دعارم په زرو شاگردانو کپی ندی نودده سماع ترینه بعد الاختلاط ده . حافظ ابن حجر رحمہ اللہ عارم دنهمی درجی په صغارو کپی شمیرلی دی . [تقریب ص ٣١٥] . او سلمی یی په یوولسمه درجه کپی شمیرلې دی . [تقریب ص ٢٩٠] .

خلاصه داچپی دریمې صدی په اوایلو کپی په ټوله دنیا کپی صرف دغه یوسری رفع الیدین کپی وواو دهغه هم دماغ خراب وو (مجموعه الرسائل ج ٣ ص ١٩٠) محمد امین صفدر او کاروی رحمہ اللہ . [راحة العینین ص ٥٢٩] .

ددغنی خرابی حافظی دخواند عارم رحمہ اللہ یسان دی چپی یوه ورځ مادحماد بن زید پسې لمونځ وکړو هغه درکوع والرفع الیدین رکړل نو ماترینه پوښتنه وکړه چپی . **ما هدا؟** داڅه شی دی ؟ نو معلومیږي چپی ده ته هم په خپله ټوله زندگی کپی صرف یو ځلې او صرف یو درفع الیدین کونکی په مخه ورغلی وو . دحماد بن زید وفات په (١٧٩ هـ) کپی په بصره کپی شوی دی ، نو معلومیږي چپی ددوهمې صدی په نصف اخیر کپی هم صرف یو کس صرف کوم یونیم ځلې رفع الیدین کړی وو . (مجموعه الرسائل ج ٣ ص ١٩٠) . [راحة العینین ص ٥٢٩] .

حماد بن زید فرمائی چپی ما په بصره کپی ایوب سختیانی المتوفی (١٣١ هـ) درکوع په رفع الیدین کولو ولیدلو نو ماترینه پوښتنه وکړه چپی : **ما هدا؟** داڅه شی دی ؟

ددې څخه معلومیږي چپی ددوهمې صدی په نصف اول کپی هم په ټوله دنیا کپی صرف په بصره کپی صرف یو شخص کوم یونیم ځلې رفع الیدین کړی وو . چپی هغه هم داعتراض لاندې راغلو . (مجموعه الرسائل ج ١ ص ١٩٠) . [راحة العینین ص ٥٢٩] .

ایوب سختیانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چې ماد حضرت عطاء پسې لمونځ وکړو چې کله مې په رفع الیدین ولیدلو پوښتنه مې وکړه چې ما هذا؟ داڅه شی دی؟ معلومېږي چې د دوهمې صدۍ په اوله ربعه کې صرف حضرت عطاء رحمۃ اللہ علیہ صرف کوم یونیم ځلې رفع الیدین کړي وو. چې هغه هم داعترض لاندې راغلو. (مجموعۃ الرسایل، ج ۱ ص ۱۹۰) [راحة العینین ص ۵۲۹].

او حضرت عطاء فرمائی چې ما حضرت عبداللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ په رفع الیدین کولو ولیدلو، نو اعتراض مې وکړو چې (ما هذا؟ داڅه شی دی؟ معلومېږي چې دا ولی صدۍ په نصف اخر کې هم صرف کوم یونیم ځلې عبداللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ رفع الیدین کړي وو. چې هغه هم داعترض لاندې راغلو. (مجموعۃ الرسایل، ج ۱ ص ۱۹۰) [راحة العینین ص ۵۲۹].

میمون مکي رحمہ اللہ هم همداسې بیان کوي چې ما (صرف) عبداللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ په رفع الیدین کولو ولیدلو چې بیامې دده داعجیب کار عبداللہ بن عباس ته بیان کړو. (مجموعۃ الرسایل، ج ۱ ص ۱۹۱ ص ۲۳۱) ابوداود، ج ۱ ص ۱۱۵.

عبداللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ فرمائی چې زما په مخکې یو ځلې حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ درکوع رفع الیدین وکړل ماترینه پوښتنه وکړه چې: ما هذا؟ داڅه شی دی؟

ددې څخه معلومېږي چې ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ دا ځلې داسې یو ناشنا کار کړې وو چې ددې څخه مخکې یې نه وو کړي او دنورو صحابه وورضی اللہ عنہم څخه یې هم داسې کار نه وولیدلي، له دې وجهې د پوښتنې ضرورت پېښ شو ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ جواب ورکړو چې مادر سول اللہ ﷻ پسې لمونځ وکړو، هغه په لمانځه کې رفع الیدین وکړل.

لامذهبان ددې ټول روایت صرف اخري جملې رانقلوي، که بالفرض دا روایت صحیح ومنل شي، نو ددې څخه دا ثابتېږي چې په خیر القرون کې پوره تردریو صدیو پورې صرف څلور پنځو کسانو رفع الیدین کوم یو دوه ځلې کړي وو او دا د ومره نابله اونا اشنا کار وو چې چا به څوک په دې کار کولو باندې ولیدلو سمدستي به یې پوښتنه کوله چې داڅه شی دی؟ (مجموعۃ الرسایل ج ۳ ص ۱۹۱) [تجلیات صفدر ج ۲/ ص ۲۵۹، ص ۲۶۰، ص ۲۶۱].

پنجم جواب : ددې حديث دريو اوي محمد بن فضل حافظه صحيح نه وه (تهذيب التهذيب، ج ۹ ص ۴۰۴). همدۀ درفع الیدین مخ دبصري څخه دمکې په طرف راتا وکړو او د حضرت عطاء، حضرت عبد الله بن زبير رضي الله عنه او حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه د سند سره يې درفع الیدین بيان وکړو، محدث عبد الرزاق فرمائي چې د مکې مکرمې په خلکو کې رفع الیدین د ابن جريج څخه شروع شو، علامه محمد نور شاه کشميری رحمه الله فرمائي چې د ابن جريج له وجهې په مکه کې درفع الیدین او د متعي رواج عام شو او په همدې رواج باندې امام شافعی دخپل مذهب بنياد کينئودو. [حاشیه فیض الباری، ج ۲ ص ۲۵۶ به تشریح، ج ۲ ص ۲۶۲].

ابن جريج اول نمبر مدلس و ولا مذهبۀ پشاورې هم د الحق الصريح ج ۴ ص ۴۳۵ کې اقرار کړې دی چې د ټولونۀ بد تدليس د ابن جريج تدليس دی او دلته ص ۷۷ کې يې مدحه کوي (دروغ گور حافظه نباشد) هغه دخپل لمونځ سند د حضرت عطاء رحمه الله حضرت ابن زبير رضي الله عنه او حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه په واسطه د رسول الله صلي الله عليه وسلم پورې رسولې دي، دده په روايت کې صراحتۀ درفع الیدین ذکر نه شته، لکن اوریدونکو دارا فهمولۀ چې چونکۀ دا پخپله رفع الیدین کوي، لهدا د ابه هم درفع الیدین سندوي، محمد بن فضل دخپلې حافظې د خرابوالي له وجهې د ابن جريج په روايت کې درفع الیدین ذکر وړ داخل کړو، ابن جريج په مکه مکرمه کې د متعي شروع کړې وه او دنوي (۹۰) بنځوسره يې متعه کړې وه او دی ته به يې جايز ویلی او هر شپه به يې د زيتون د تیلو څخه حقنه کوله ترڅو چې يې قوه باه په خپل حال پاتې شي. (تذکرۀ الحفاظ، ج ۱ ص ۱۴۹ / میزان الاعتدال، ج ۲ ص ۱۵۱) او ابن جريج د حضرت عطاء څخه يواځې درکوع درفع الیدین روايت نه دی کړی، بلکې د سجد و درفع الیدین روايت يې هم کړی دی. (مصنف عبد الرزاق ج ۲ ص ۷۰)

شيعه گانود ابن جريج درې واړه مسئلې منلې دي، درکوع رفع الیدین هم کوي، د سجد و رفع الیدین هم کوي، او متعه هم کوي او د لامذهبانو مشرانو د ابن جريج د متعي فتوی منلې ده. (هدية المهدي ج ۱ ص ۱۲ انزل الابراج ج ۲ ص ۳) (دادغير مقلدينو کتابونه دی) او درکوع رفع الیدین يې منلې دي، مگر د سجد و رفع الیدین يې نه دي منلې.

شپږم جواب: په دې حديث باندې دلامذهبانو عمل هم نه شته، ځکه چې په دې حديث کې درېم رکعت ته دپاڅيدلورفع الیدین نه دی ذکر شوی، یعنې پدې حديث کې په څلورورکعتونو کې دنهورفع الیدینو ذکر شوی دی یو د شروع اواته رفع الیدینه څلورورکوع گانوته دتیتیدلو او جیگیدلودي اولامذهبانو لږ رفع الیدینه کوي چې لسم یې درېم رکعت ته دپاڅيدلو دی او همدارنگه دپاتې نولسورفع الیدینونو هم په کې نه ده ذکر شوي.

اووم جواب: په دې حديث کې دانه دي ذکر شوي چې دامذکور رفع الیدین سنت او یا واجب دي، نو سنتوالې او یا واجبوالې درفع الیدین دکوم ځای څخه ثابتوي؟ او همدارنگه په دې حديث کې ددوام او همیشوالي ذکر هم نه شته.

اتم جواب: دا حديث د ابوبکر صدیق رضي الله عنه د عمل څخه مخالف دی: ۱- حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فرمایي چې: رسول الله صلی الله علیه وسلم په هرو تیتیدلو او جگیدلو او په قیام او په قعود کې صرف الله اکبر ویلو، او همدا طریقه د مونځ د ابوبکر او عمر رضي الله عنهما وه: [ترمذي باب ماجاء في التکبير عند الركوع والسجود رقم ۲۵۳].

۲- حضرت عبدالله بن مسعود څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به د هرو تیتیدلو او جگیدلو سره صرف تکبیر ویلو او همدا طریقه د مانځه د ابوبکر او عمر رضي الله عنهما هم وه. [نسائي باب التکبير للسجود رقم: ۱۱۵۰].

۳- په بیهقي او دارقطني کې ددې روایت څخه وروسته د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه روایت دی چې مادر رسول الله صلی الله علیه وسلم، د ابوبکر صدیق، او د حضرت عمر رضي الله عنه پسې لمونځونه کړي دي، دوي به صرف داول تکبیر سره رفع الیدین کولو او نور یې دلمانځه په هیڅ ځای کې رفع الیدین نه دي کړي [دارقطني ج ۱/ ص ۳۹۹ رقم ۱۱۲۰ بیهقي ج ۲/ ص ۷۹] [مجمع الزوائد رقم ۲۵۸۱ و ابویعلی فی مسنده رقم ۵۰۱۷] والمقصد العلی رقم ۲۶۶] نو بالفرض که اول حديث صحيح هم شي دا وروستنی احادیث په دې دلالت کوي چې رفع الیدین پاتې نه وو.

دوهم دلیل: حديث د حضرت عمر رضي الله عنه، امام بیهقي الحکم ته خپل سند رسوي فرمائی: حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: "رَأَيْتُ طَاوُسًا كَبَّرَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ عِنْدَ التَّكْبِيرِ، وَعِنْدَ رُكُوعِهِ، وَعِنْدَ

رَفَعَهُ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، فَسَأَلْتُ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِهِ، فَقَالَ: إِنَّهُ يُحَدِّثُ بِهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

حکم وائي ماطاوس وليدلوچي الله اکبري وويلويياي لاسونه تراوگوپوري پورته کرل، دتکبير سره اودرکوع په وخت کې، اودرکوع نه دراپورته کيدوپه وخت کې، بيا وائي ماطاوس ديو ملگري نه پوښتنه وکړه نو هغه دابن عمر نه او ابن عمر د عمر فاروق نه او هغه در رسول الله صلى الله عليه وسلم نه حديث بيان کړو. (الحق الصريح ج ۴ ص ۷۸).

بيا ليکي: د عمر بن الخطاب رضي الله عنه قولي حديث:

امام بيهقي په الخلافيات کې عبد الله بن قاسم ته سند رسوي فرمائي: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاسِمِ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى قَالَ بَيْنَمَا النَّاسُ يُصَلُّونَ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم إِذْ خَرَجَ عَلَيْهِمْ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رضي الله عنه فَقَالَ: اقْبِلُوا عَنِّي بِوُجُوْهِكُمْ أَصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم الَّتِي كَانَ يُصَلِّي وَيَأْمُرُ بِهَا نَقَامَ مُسْتَقْبِلًا الْقِبْلَةَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَادَا تَامَنُكْبَيْهِ ثُمَّ كَبَّرْتُمْ رَكَعَ وَكَذَلِكَ حِينَ رَفَعَ فَقَالَ لِلْقَوْمِ: هَكَذَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّي بِنَا.

خلکو در رسول الله صلى الله عليه وسلم په مسجد کې لمونځ کولو، نودغه وخت کې عمر فاروق رضي الله عنه راووتلونووی فرمايل ماته مخونه راوگرځوئ چې زه تاسو ته در رسول الله صلى الله عليه وسلم لمونځ وکړم، هغه لمونځ چې پخپله يې همدغسې لمونځ کولو او امر به يې پرې هم کولو، نو عمر بن الخطاب پاڅيدلو او مخ يې قبلې ته وگرځولو او لاسونه يې داوگوپوري اوچت کرل بيا يې تکبير وکړو، بيا يې رکوع وکړه، همدارنگه يې رفع اليدين کولو چې ښکته به تللو نو قوم ته يې ووي چې دغه شان به رسول الله صلى الله عليه وسلم مونږ ته لمونځ کولو. (الحق الصريح، ج ۱ ص ۷۸).

اول جواب: دا حديث اکثره لامذهبان په خپلو دلايلو کې دوهم نمبر کې ذکر کوي اوزمونږ دزمانې لامذهبه امين الله پشاورې په دولسم نمبر کې ذکر کړی دی اودا حديث دجلاء العينين لامذهبه مولف په ص ۱۰۳ کې ذکر کړی دی اوداسوه سرور کونين مولف په ص ۴ کې ذکر کړی دی، لامذهبه امين الله په همدې (۷۸) صفحه کې په جلاء العينين حواله ورکړې ده.

دلایله بانو دروغ:

الف: د جلاء العینین مولف ص ۱۰۳] اوداسوه سرور کونین مولف ص ۴] د دې حدیث حواله په جزء بخاري ورکړی ده، حالانکه په جزء بخاري کې نه د امتن شته اونه داسند شته.

باء: په جزء سبکي يې هم حواله ورکړی ده، هلته هم نه د امتن شته اونه داسند شته.

ج: په دارقطني يې هم حواله ورکړی ده حالانکې په دارقطني کې هم دا حدیث نه شته.

البته په غرائب مالک کې امام دارقطني فرمائي چې دا د ابن عمر رضي الله عنهما روایت دی د حضرت عمر رضي الله عنه روایت نه دی لاندې بانو د غرائب دا عبارت هم د تقیې په صندوق کې بندوي او خپل رافضیت رابنکاره کوي. ځکه چې د ابن شهاب څخه دا حدیث الزیدي، معمر، اوزاعی، محمد بن اسحاق، سفیان بن حسین، عقیل بن خالد، شعيب بن ابی حمزه، سفیان بن عیینه، یونس بن یزید، یحیی بن سعید الانصاری، مالک اودی ټولو عن سالم عن ابن عمر روایت کړی دی. هیچاد حضرت عمر رضي الله عنه نوم نه دی اخستی. (کتاب التمهید ج ۵ ص ۶۱/التقصی ص ۱۴۰ الاستذکار، ج ۱ ص ۴۰۸).

اودامام مالک رحمه الله څخه دا حدیث ابن وهب، ابن القاسم، یحیی بن سعید، ابن ابی اویس، عبد الرحمن بن مهدي جویریة بنت اسماء، ابراهیم بن طهمان، عبد الله بن المبارک، بشر بن عمر، عثمان بن عمر، عبد الله بن یوسف، خالد بن مخلد، مکي بن ابراهیم، محمد بن الحسن، خارج بن مصعب، عبد الله قتیبه بن سعید، دی ټولو عن زید عن سالم عن ابن عمر رضي الله عنهما روایت کړی دی هیچاد حضرت عمر رضي الله عنه نوم نه دی اخستی (کتاب التمهید، ص ۶۱ ج ۵) (التقصی ص ۱۴۰) (الاستذکار ج ۱ ص ۴۰۹).

ددې شلو محدثینو په خلاف صرف خلف بن ایوب عن مالک عن الزهري عن سالم عن ابن عمر عن عمر روایت کړی دی، امام دارقطني فرمائي: لن يتابع خلف على زيادة عمر. یعنی خلف په زیاتولو د عمر کې متابع نه لري اوس خلف څوک دی؟ علامه ذهبي فرمائي چې امام یحیی بن معین ورته ضعیف ویلي دي او ابن جبان فرمائي چې دده د حدیثونو څخه ځان ساتل پکار دی ځکه چې ده د اهل سنتو سره تعصب او بغض کولو. (میزان الاعتدال، ج ۱ ص ۶۵۹).

دوهم جواب: لاندې داهم نه بیانوي چې په صحیحو احادیثو کې راغلي دي چې حضرت عمر رضي الله عنه

رفع الیدین نه کول. (دارقطني، ج ۱ ص ۲۹۵/طحاوی ج ۱/ص ۱۶۴/ابن ابی شیبه، ج ۱/۲۶۸).

نولامذهبانودضعيف حديث خنجه استدلال كول اود قوي حديث خنجه په مخ اړولوكي
د مرزا قادياني ريكاردهم مات كړي دي .

دریم جواب : لامذهبه امين الله پشاورى په بهيتي حواله وركړى ده، نواول راوي امام بهيتي دي،
امام بهيتي دامام شافعي رحمه الله مقلدو او دامام شافعي رحمه الله په تقليد شخصى كې دومره سخت
وو چې امام ابو محمد الجويني چې لوى محدث او مجتهد وو كله يې چې دامام شافعي رحمه الله
تقليد پرېښودلو او خپله يې اجتهاد شروع كړو . نو امام بهيتي ورته خط وليكلو او ددې كار خنجه يې منع
كړه او ورته ليكلي وو چې دامام شافعي رحمه الله د تقليد شخصي پرېښودل نه دي جايز . (مجموعه
الرسائل، ج ٣ ص ٢٥٤ بحواله طبقات شافعيه).

دامام بهيتي اصل مقصد د شافعي فقهي دلائل بيانول دي، دخپلو مستدلانو توثيق اود مخالفينو
ددلائلو تضعيف او توهين كوي . (درس ترمذى پښتو، ج ١ ص ٦٢).

نولامذهبه خناسه ! ته اوستا هم مسلكه غير مقلدين چې كله دخپل اجتهاد په نيشه مست شي، نو
مقلدينو ته مشركان وائي ددين خنجه ناخبره ورته وائي، ديهودو او دنصارو او دابو جهل په نقش قدم
باندې تلونكي ورته وائي . نودلته داسې سند چې ابتداء يې ديو متعصب شافعي مقلد خنجه شوي ده،
خرنگه ستاسوپه نيز صحيح شو؟ او بيا امام بهيتي هم دا حديث په سنن كبرى كې ندي ذكر كړى، بلكې په
الخلافيات كې يې ذكر كړى دى .

څلورم جواب : دا حديث هم دلامذهبه په مسلك باندې صريح نه دى .

(١) ځكه چې پدې حديث كې د سنت لفظ نه شته .

(٢) اود دوام اود هميشوالي لفظ هم نه شته .

(٣) اود لسو رفع اليدين ذكر په كې هم نه شته، ځكه چې دريم ركعت ته د پورته كيد لور رفع اليدين په

كې نه دى ذكر شوي .

پنځم جواب : لامذهبان پخپله په دې حديث باندې عمل نكوي ځكه چې په حديث كې په څلورو
ركعتونو كې نه د رفع اليدين ذكر شوي دي، چې يود تكبير الافتتاح دى او اته رفع اليدينه څلورو ركوع

ځانوته د ټیټیدلو او د جیګیدلودي اولامذهبان لسم رفع الیدین هم کوي چې لسم یې دریم رکعت ته دپاڅیدلودی، نویه دې حدیث ددوي پوره عمل رانغلو او هیڅ څه په دې حدیث کې دپاتې نولسو (۱۹) رفع الیدینونونفې هم نه ده شوی.

دریم دلیل دحضرت عثمان رضی الله عنه حدیث:

دا حدیث حکیم سیالکوتی په ص ۴ کې لیکلي دي اولامذهبه امین الله پشاورې په خپل کتاب الحق الصریح کې په جلد ۴ ص ۷۶ کې په اتم نمبر کې ذکر کړی دی او کله چې دا ددروغو حدیث په صحاح سته وو کې نه وو او نه د حدیث په نورو کتابونو کې پیدا کیدلو، نویه هندوستان باندې په انگریزي دوره کې په یو لیکلي شوي کتاب یې حواله ورکړه، په نامه د (جلاء العینین ص ۶۱). او ځان یې صرف ددروغو په رانقلوونکو کې راوستلو.

لامذهبه خناسه! جلاء العینین دانگریزي دورې پیداواردی او د حکیم سیالکوتی کتاب اسوة سرور کونین هم دانگریزي دورې پیداواردی او دې دواړو ددې حدیث حواله په بهیقي، حاکم، تعلیق المعنی او سبکې باندې ورکړې ده، حالانکه په دې څلورو اړو کتابونو کې نه ددې حدیث سند شته او نه ددې حدیث متن شته. (اذافاتک الحیاء فافعل ماشئت) (بی حیناباش وهرچه خواهی کن) او په دې ددروغو په حدیث هم لامذهبان عمل نکوي ځکه په دې حدیث کې دسجدو په وخت کې هم درفع الیدین ذکر دی، نو ټول اته ویشت رفع الیدینه په کې ذکر دي اولامذهبان صرف لس رفع الیدینه کوي.

څلورم دلیل دحضرت علی المرتضی رضی الله عنه حدیث:

دحضرت علی رضی الله عنه حدیث لامذهبه خناس نیاز محمد عرف امین الله پشاورې دالحق الصریح، ج ۴ ص ۷۸) په درېالسم نمبر کې ذکر کړی دی. او نور اکثر لامذهبان یې په خپلو رسالو کې په څلورم نمبر کې ذکر کوي.

اول جواب: ددې حدیث دسند مدار په عبدالرحمن بن ابی الزناد دی، دعلامه ابن حجر استاذ نور الدین هیثمی رحمه الله فرمایي چې: ضعیف دی. [مجمع الزوائد ج ۲/ ص ۶۸، ص ۱۳۱، ص ۵۲، ص ۹۳، ص ۱۱۵، ج ۳/ ص ۳۹، ج ۴/ ص ۵]. امام نسائي فرمایي چې: ضعیف دی ضعیفاء صغیر ص ۶۷ ضعیفاء

ومتروكين ص ٢٠٧. علامه ذهبي فرمايي چې: ضعفه النسائي. [ميزان الاعتدال ج ٢/ ص ٥٧٥]. امام يحيى بن معين فرمايي چې: ضعيف دى او قابل د استدلال ندى. [ميزان الاعتدال ج ٢/ ص ٥٧٥]. امام احمد بن حنبل فرمايي چې: مضطرب الحديث ضعيف. [ميزان الاعتدال ج ٢/ ص ٥٧٥]. امام ابو حاتم فرمايي چې: ضعيف لا يحتج به ليس بشي. [ميزان الاعتدال ج ٢/ ص ٥٧٥]. علي بن مدينى فرمايي چې: ضعيف وو عند المحدثين. [تاريخ بغداد ج ١/ ص ٢٦٠]. امام مالک رحمه الله فرمايي چې: ضعيف دى. [تذكرة الحفاظ ج ٢/ ص ٢٠٢]. عبد الرحمن بن مهدي دده په ټولو احاديثو قلم راکاږلى دى يعنې دده ټولو احاديثو ته يې غلط ويلى دي. [تهذيب التهذيب ج ٦/ ص ١٧٢]. تاريخ بغداد ج ١٠/ ص ٢٢٩ تذکره ج ١/ ص ٢٢٨.

امام ترمذی په باب المسح على الخفين کې دامام مالک اود امام بخاری رحمه الله څخه دده دضعف طرف ته اشاره کړې ده او ددې ضعيف راوي متابع هم نه شته، نو د اصولو د حديث په بناباندې دا حديث د استدلال قابل نه دی. پدې حديث کې د عبد الرحمن بن ابي الزناد شاگردان درې دي: يوسليمان بن داؤد بغدادی دوهم: عبد الله بن وهب مصري، او مدني، شاگرد نلري او دده د بغداد حديثونه مضطرب او ضعيف دي. [تقريب ص ٢٠١] تحفة الاحوذی ج ١/ ص ١٠٠ و ص ٥٠. علي بن المديني فرمايي چې: دده د مدينې والا احاديث صحيح دي او کوم يې چې په بغداد کې بيان کړي دي هغه د بغداد خلکو خراب کړي دي. [تحفة الاحوذی ج ١/ ص ١٠٠] او دا حديث يې په بغداد کې بيان کړی دی مدني شاگرد پکې نلري، دريم شاگرد يې اسماعيل بن يونس مجهول دی.

دوهم جواب: په دې حديث کې هم نه د سنت مؤکده لفظ شته او نه د سنت غير مؤکده لفظ شته او نه دوام او هميشوالي لفظ شته نو دا حديث هم د لامذهبانو په مذهب باندې صريح نه دی.

دریم جواب: بالفرض که دا حديث صحيح هم شي نو د رسول الله ﷺ د يو ځلې رفع اليدين کولو ذکر به کې دی او پاتې شوه دا خبره چې ټول عمر يې کړی دی او که نه يې دي کړي؟ ددې خبرې څخه دا حديث ساکت دی. لامذهبان قياس کوي چې رسول الله ﷺ يو ځل رفع اليدين کړي دي نو خامخابه تر اخره پورې باقي دي لکن د قياس يې دنص څخه مخالف دی ځکه چې دارقطني په کتاب العلل کې د حضرت علي عليه السلام روايت ذکر کړي دي چې رسول الله ﷺ صرف د اول تکبير سره رفع اليدين کول او په پاتې لمونځ کې يې په بل هيڅ

نای کې نه کول. (کتاب العلل ذارقطني ج ٤ ص ٢٦) زب زبایات الدراسات ج ١ ص ٦٤) نود حضرت علی څخه درفع الیدین کول روایت هم راغلو او د ترک درفع الیدین روایت هم راغلو.

اوس خپله د حضرت علي څخه عمل په کوم روایت وو؟ نو په موطا امام محمد ص ٩٠ و ص ٩١ کې په دوو سندونو حدیث موجود دي چې د حضرت علي څخه خپل عمل ترک درفع الیدین وو.

امام طحاوي په شرح معاني الآثار جلد اول ص ١٣٢ و ص ٢٩١ و ص ٢٩٢ طبع بیروت کې فرمایلي دي چې حضرت علي څخه اول درفع الیدین روایت کوي او بیا خپله ورباندې عمل نکوي نو دا واضح دلیل دی چې د حضرت علي څخه په نیز رفع الیدین منسوخ وو.

محدث ابو بکر بن ابی شیبه هم د حضرت علي څخه د ترک درفع الیدین روایت کوي. (مصنف ابن ابی شیبه، ج ١ ص ٢٣٦) او د دې پسې دا روایت هم ذکر کوي چې د حضرت عبداللہ بن مسعود څخه او د حضرت علي څخه ملگرو د اول تکبیر څخه وروسته په بل هیڅ ځای کې رفع الیدین نه کولو. (مصنف ابن ابی شیبه، ج ١ ص ٢٦٧) د دې دواړو حضراتو د اصحابو تعدد د پنځو سوزو څخه زیات وو. [تاریخ طبری ج ٤ ص ٤١١ / الفتوحات الاسلامیه، ج ١ ص ٨٣ / فتح القدير، ج ١٢ ص ٧٢].

څلورم جواب: لاندې هېان خپله هم په دې حدیث عمل نه کوي، ځکه چې په دې حدیث کې دوهم رکعت ته د پورته کیدلو او څلورم رکعت ته د پورته کیدلو رفع الیدین هم ذکر شوي دي، په حدیث کې الفاظ داسې دي. (واذا قام من السجدين رفع يديه وكبر) یعنې چې کله به د دوو سجودو څخه ودریدو نو لاسونه به یې پورته کړل او الله اکبر به یې وویل او لمونځ کونکی د دوو سجودو څخه دوهم رکعت ته هم درېږي او څلورم رکعت ته هم درېږي او لاندې هېان پدې دواړو ځایونو کې رفع الیدین نه کوي.

د لاندې هېان د لغوي ترجمه هغه وه چې مونږ ذکر کړه یعنې چې کله به ودریدلو د دوو سجودو څخه، بناء په دې ترجمه دوهم او څلورم رکعت ته پاڅیدل په کې داخل شول.

اولاندې هېان دلته داسې ترجمه کوي: (چې کله به د دوو رکعتونو نه پاڅیدو) یعنې د سجدين څخه رکعتین جوړوي دا ترجمه نه په قران کې شته او نه په حدیث کې شته او نه په لغت کې شته، بلکې دا صرف

او صرف دلامذهبانوداجتهاد دریاب ترنگ دی افسوس چې ددوي دخواهش څخه کومه خبره مخالفه دي نودانکار لپاره یې هر قسم تحریف، تغیر او کتمان ته تیار وي او بیادې هر څه ته عمل بالحديث هم وائي.

پنځم دليل عشره مبشره: وحديث عبدالله بن عمرو بن العاص:

لامذهبه امين الله پشاورې دخپلواکابروتقليد کوي اولیکې چې درفع الیدین عاملین عشره مبشره او خلفاء راشدين دي (الحق الصريح ج ٤ ص ٨٩). او په یو اتیايمه صفحه کې یې ددوي نومونه هم لیکي دي او جواله یې په انگریزي دورې کې په لیکلې شوي کتاب (جلاء العینین ص ٦٠) باندې ورکړې ده، دانگریزي دورې یو بل لامذهبه حکیم هم په اسوه سرور کونین کې د عشره مبشره عنوان لگولی دی.

اود حضرت طلحه رضی الله عنه حضرت زبیر رضی الله عنه حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه حضرت سعید بن زید رضی الله عنه او حضرت ابو عبیده بن جراح رضی الله عنه غوندي په مقدسو هستیو باندې یې د ابهتان لگولی دی، چې دوي فرمایلي دي چې مونږ رسول الله صلی الله علیه و آله همیشه در کوع په رفع الیدین لیدلی دی اویایې دروغو، حواله په تنویر، په تعلیق المغنی، په تلخیص الحیر، په سفر السعادت، په تحفه الاحوذی په جزسبکې باندې ورکړې ده. (چې دلاوراست دزدې که بکف چراغ دارد).

لامذهبان دې پدې کتابونو کې او یادتولي دنیا د کومې کتابخانې د حدیثو د کوم کتاب څخه ددې صحابه وروایتونه دمکمل سند سره، سره د توثیق په پیش کړي او هیڅکله به یې پیش نکړی شي (وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا) دلامذهبانو دومره یتیم مسلک دی، چې په دلیل کې نه ورسره د قران ایت شته اونه ورسره صحیح حدیث شته، بلکې یو څو ضعیف روایتونه رانقلوي اودهغې په ترجمه او حوالو کې هم په لسگونو دروغ یوځای کوي، په مقدسو هستیو پورې دروغ او بهتان تړي او دې هر څه ته بیانوم دعمل بالحديث ورکوي.

لامذهبه خناس امین الله پشاورې په الحق الصريح ج ٤ ص ٨٧ کې د (٢٨) صحابه وونومونه لیکلي دي او صاحب الرسائل في تحقیق المسائل د (٤٤) صحابه وونومونه لیکلي دي، چې پدوي کې د حضرت ابو عبیده رضی الله عنه حضرت ابی بن کعب، حضرت طلحه رضی الله عنه حضرت ابو الدرداء، حضرت سلمان فارسي، حضرت عثمان، حضرت زبیر، حضرت عمار بن یاسر، حضرت ابو مسعود انصاري، حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص، حضرت زید بن ثابت، حضرت سعید بن زید، حضرت سعد بن ابی وقاص، حضرت حسن بن علي، حضرت حسین بن علي، حضرت عقبه بن عامر، حضرت عبدالله بن جابر، حضرت

ابو امامۃ الباہلی، حضرت عمران بن حصین رضی اللہ عنہم نومونہ ہم دی، حالانکہ ددی صحابہ وو
 ٲخہ ددہ مکملہ دعوہ پہ نہایہی ضعیفہ سند تیرہ ہم ندہ ثابتہ پہ یوہ ساء باندی دنولسو (۱۹) صحابہ
 ووپوری دروغ اوبہتان قادیانیانو، پرویزیانو، بلکی یهود واونصاری ووهم نہ وویلی

لامذہبہ پشاور ی بل غی خیانت : دلامذہبہ امین اللہ پشاور ی بل خند وونکی خیانت
 اوچالاکی دادہ چہ پہ خپل ہمدی کتاب، الحق الصریح ج ۱ ص ۸۱ کی یی پہ اتلسم نمبر باندی عنوان داسی
 لگولی دی چہ:

۱۶: حدیث عبد اللہ بن عمرو بن العاص ؓ اولاندی یی داتہ ویشوو و صحابہ وو نومونہ
 لیکلی دی، پہ شمول د عبد اللہ بن عمرو بن العاص ؓ او حدیث نشتہ نہ د حدیث دمتن ٲرک لگیری اونه
 دسند ٲخہ درک لگیری نو عنوان شتہ او معنون نہ شتہ

چیلنج

لامذہبہ خناسہ! کہ دزری برابر ایمان درکی وی نو د دنیا د کتاب خانو د حدیثو د کوم کتاب ٲخہ
 د عبد اللہ بن عمرو بن العاص ؓ روایت دمکمل متن او د سند سرہ پیش کرہ چہ ستامکملہ دعوہ پکی وی
 (وَأَدْعُوا شُهَدَاءَكُمْ).

کہ پیش دی کر و نویولا کہہ روپی انعام واخلہ او مونہ پہ ہم در سرہ رفع الیدین شروع کر و او کہ نہ
 ہی شی پیش کولی اونه بہ یی پیش کر ی شی نویا د اللہ د ہغہ اور ٲخہ وارشہ چہ: (وَقُودَهَا النَّاسُ
 وَالْحِجَارَةُ) اونور خلک د شیطان پہ لار و مدروانوہ ہغہ کشران لامذہبان چہ پہ غیر شعوری طریقہ ددی
 شیطان صفتہ مشرانو پہ خولہ غولید لی دی دا حدیث دی ترینہ وغواری اود نہ پیدا کید و پہ صورت کی
 دی پوہ شی چہ: دوی تولی خبری دہمدی دعو ی پہ ٲخر دروغ اوچالاکی دہ.

شہرم دلیل

حدیث د عبد اللہ بن عمرو ؓ: رَعِنَ ابْنِ عُمَرَ ؓ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ
 يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، وَإِذَا كَبَّرَ لِلرُّكُوعِ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، رَفَعَهُمَا
 كَذَلِكَ أَيْضًا، وَقَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ، وَكَانَ لَا يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي السُّجُودِ."

ترجمه: او ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمایا چې رسول اللہ ﷺ به چې کله مونځ شروع کړو نو لاسونه به یې داوگو د برابر پورته کړل او کله به یې چې درکوع لپاره الله اکبر وکړو او دارنگه کله به یې چې درکوع نه سرپورته کړو نو دواړه لاسونه به یې دغه شان داوگو پورې پورته کول او سمع الله لمن حمده ربنا لک الحمد به یې وویل او نبی ﷺ به په سجدو کې داسې نه کول (الحق الصریح ج ٤ ص ٧٠)

مختصر جوابونه: ١- پدې روایت کې د رفع الیدین ثبوت دی او اختلاف په دوام د رفع الیدین کې دی او دوام ددې حدیث څخه نه ثابتیږي ٢- دا حدیث د غیر مقلدینو د پوره عمل لپاره دلیل ندی، ځکه چې پدې حدیث کې دا لاندې خبرې نشته:

(١) په څلورو ځایونو کې د لسو رفع الیدینو ثبوت او د اتلسو نفی.

(٢) داسې لفظ چې هغه پدې دلالت وکړي چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم ترو فاته پورې رفع الیدین کړي دي.

(٣) د حدیث صحت د لا مذهبو د دوو دلیلونو څخه چې قران او سنت دی.

(٤) که چا دا رفع الیدین ونکړل دهغه د لمانځه حکم څه دی؟

(٥) د عبد الله بن عمر رضی الله عنه څخه د سجدو رفع الیدین هم مروی دی، **أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي كُلِّ خَفْضٍ، وَرَفْعٍ، وَرُكُوعٍ، وَسُجُودٍ وَقِيَامٍ، وَقُعُودٍ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ** (مشکل الاثار رقم ٢٤) حالانکې لا مذهب اهل حدیث پدې عمل نه کوي (پدې ټولو ځایونو کې رفع الیدین نه کوي).

(٦) د عبد الله بن عمر رضی الله عنه څخه په صحیح سند ترک د رفع الیدین قبل الركوع وبعده الركوع ثابت دی دا حنافو په دلایلو کې یې حوالې تیرې شوې دي.

تفصیلی جوابات

اول جواب: دا حدیث لا مذهبانو د ځان لپاره مرکزي دلیل ګرزولې دی، حضرت امام بخاري رحمه

الله دا حدیث په څلورو سندونو ذکر کړی دی او څلور بابونه یې ورته لګولي دي: اول:

باب رفع اليدين في التكبيرة الاولى مع الافتتاح سواء. يعني دمانخه د شروع په وخت کې داول
تکبير سره د لاسونو او چټول:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمَا، عَنْ مَالِكٍ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ،
عَنْ سَالِمٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ: " أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ
يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، وَإِذَا كَبَّرَ لِلرُّكُوعِ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، رَفَعَهُمَا
كَذَلِكَ أَيْضًا، وَقَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ، وَكَانَ لَا يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي السُّجُودِ [بخاري
شريف حديث نمبر ٧٣٥]

پدې حديث کې په دريو ځايونو کې درفع اليدين ذکر دی، يو دمانخه د شروع، دوهم رکوع ته دتللو
او دريم رکوع څخه دسر او چټولو په وخت کې. دريم: رکعت ته د اوچتيدلو رفع اليدين پکې ندي ذکر
شوی. همدارنگه په دې حديث کې د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم د ليدلو ذکر نشته. يعني
عبدالله بن عمر رضی الله عنهما نه دي ويلي چې ما رسول الله صلى الله عليه وسلم وليدلو. لکه په راروان
حديث کې چې د ليدلو ذکر دی:

دوهم: (باب رفع اليدين اذا كبر واذا ركع واذا رفع) باب دې په بيان درفع اليدين کې د تکبير او
رکوع ته دتللو او له رکوع څخه د راجگېدلو په وخت کې:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا يُونُسُ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ،
عَنِ الزُّهْرِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ
عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: " رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ فِي الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى
يَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ، وَكَانَ يَفْعَلُ ذَلِكَ حِينَ يُكَبِّرُ لِلرُّكُوعِ، وَيَفْعَلُ ذَلِكَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ،
وَيَقُولُ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَلَا يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي السُّجُودِ " [بخاري / رقم الحديث ٧٣٦ / ص ١٠٢ / ج ١].

په دې حديث کې هم په مذکورو دريو ځايونو کې د (رفع اليدين) ذکر دی. دريم رکعت ته د پورته
کېدلو رفع اليدين پکې ذکر نه دي شوي. او په دې حديث کې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ليدلو
ذکر دی، کوم چې په اول حديث کې نه وو.

دریم: باب الی این یرفع یدیه؟ یعنی باب دی په بیان ددی کې چې لاسونه به ترکوم خای پورې

اوچتوي؟

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، عَنْ الزُّهْرِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمَا، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ افْتَتَحَ التَّكْبِيرَ فِي الصَّلَاةِ، فَرَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ يُكَبِّرُ حَتَّى يَجْعَلَهُمَا حَذَوِ مَنْكِبَيْهِ، وَإِذَا كَبَّرَ لِلرُّكُوعِ فَعَلَّ مِثْلَهُ، وَإِذَا قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَعَلَّ مِثْلَهُ، وَقَالَ: رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ، وَلَا يَفْعَلُ ذَلِكَ حِينَ يَسْجُدُ، وَلَا حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ" [بخاری] رقم الحديث ۷۳۸ / ص ۱۰۲.

په دې روایت کې هم په مذکورو دریو ځایونو کې د (رفع اليدين) ذکر دی، دریم رکعت ته د پورته کېدلو (رفع اليدين) پکې نه دی ذکر شوی. او له مخکینيو حديثونو سره يې فرق دادی چې په مخکینيو دواړو روایتونو کې د سجدو په داخل کې د رفع اليدين نفی وه او په دې حديث کې دا نشته، بلکې په دې حديث کې سجدو ته د تللو او د سجدو څخه د راجبېدلو د رفع اليدين نفی ده. او د دوي په منع کې هر عقلمن فرق کولای شي.

څلورم: (باب رفع اليدين اذا قام من الركعتين) باب دی په بیان د رفع اليدين کې چې کله دریم رکعت ته پورته کېږئ.

حَدَّثَنَا عَيَّاشُ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُيَيْدُ اللَّهِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، عَنْ نَافِعٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، كَانَ "إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ، وَإِذَا رَكَعَ رَفَعَ يَدَيْهِ، وَإِذَا قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَفَعَ يَدَيْهِ، وَإِذَا قَامَ مِنَ الرُّكْعَتَيْنِ رَفَعَ يَدَيْهِ"، وَرَفَعَ ذَلِكَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِلَى نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَوَاهُ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ، عَنْ أَيُّوبَ، رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، عَنْ نَافِعٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَرَوَاهُ ابْنُ طَهْمَانَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ، عَنْ أَيُّوبَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، وَمُوسَى بْنُ عُقْبَةَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمَا، مُخْتَصَرًا (بخاري ج ۱ / ص ۱۰۲ / رقم الحديث ۷۳۹).

په دې حديث کې په څلورو ځایونو کې د (رفع اليدين) ذکر دی. یو د لمانځه په شروع کې. دوهم رکوع ته د تللو. دریم رکوع څخه د راپورته کېدلو. او څلورم دریم رکعت ته د جېبېدلو رفع اليدين دی. حالانکه په مخکینيو روایتونو کې ددې څلورم رفع اليدين ذکر نه وو. همدارنگه په اولنيو دواړو

روایتونو کې په سجدو کې د (رفع الیدین) نفی وه او په دریم روایت کې سجدو ته د تللو او له سجدو څخه د راجګېدلو د رفع الیدین نفی وه. او په څلورم روایت کې دا یوه نفی هم نشته.

همدارنگه په مخکنیو درې وارو روایتونو کې تر اوږو پورې د لاسونو د پورته کولو ذکر و او په دې څلورم روایت کې دانشته. لا مذهبه خلک په دې څلورم روایت باندې د عمل کولو دعوه کوي. حالانکه دا حدیث موقوف دی. یعنې دا بلکل د رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث نه دی.

۱- د امام بخاری رحمه الله په نیز بهترین سند د (مالک عن نافع عن ابن عمر) دی. او دا روایت هم دې بهترین سند سره په موطأ امام مالک او په موطأ امام محمد کې ذکر شوی دی. په دې دواړو کتابونو کې دا حدیث رسول الله صلی الله علیه وسلم ته نه دی مستوب شوی. د روایت الفاظ داسې دي چې: (حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، عَنْ نَافِعٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَدًّا وَمَنْكِبَيْهِ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، رَفَعَهُمَا دُونَ ذَلِكَ. مَوْطَأُ إِمَامٍ مَالِكٍ / رَقْمُ الْحَدِيثِ ۲۰۵ / مَوْطَأُ إِمَامٍ مُحَمَّدٍ / رَقْمُ الْحَدِيثِ ۱۰۰ / وَجَزْءُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ / رَقْمُ الْحَدِيثِ ۷۳). دلته موقوف ذکر شوی دی. او دوه ځایه پکې رفع الیدین راغلی دی، یو د تکبیر تحریمه و بل د رکوع څخه د راپورته کېدلو.

۲- د امام بخاری رحمه الله په ژوند کې امام ابو داود و فرمایيل چې: (قال ابو داود: الصحيح قول بن عمر ليس بمر فوع) [ابوداود/ رقم الحديث ۷۶۱] یعنې صحیح داده چې دا مرفوع یعنې د رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث نه دی.

۳- امام ابو داود فرمایي چې: قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ: رَوَاهُ اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ وَمَالِكٌ وَأَبُو بَرْزَةَ بْنُ جُرَيْجٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى مَوْقُوفًا [ابوداود/ رقم ۷۶۱] یعنې لیث بن سعد، مالک، ایوب او ابن جریج دا حدیث موقوفاً روایت کړی دی. یعنې دغو ټولو ویلي دي چې دا د رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث نه دی.

۴- امام بخاری رحمه الله هم په (جزء رفع الیدین) کې په دې اقرار کړی دی او فرمایلي یې دي چې: قَالَ الْبُخَارِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ: «وَالْمَحْفُوظُ مَا رَوَى عَبْدُ اللَّهِ وَأَبُو بَرْزَةَ وَمَالِكٌ وَأَبْنُ جُرَيْجٍ وَاللَّيْثُ وَعِدَّةٌ مِنْ أَهْلِ لُجَا وَأَهْلِ الْعِرَاقِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ عَنْ نَافِعٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا» [جزء رفع الیدین/ رقم ۸۱]. یعنې دا دلته هم رحمه الله فرمایي چې: دا موقوف دی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث نه دی.

۵- امام بخاری رحمه الله په (صحیح البخاری) کې د همدې حدیث په آخر کې هم اختلاف ته اشاره کړې ده په دې الفاظو چې: **وَرَوَاهُ ابْنُ طَهْمَانَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، عَنْ أَيُّوبَ، وَمُوسَى بْنِ عُقْبَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمُ مُخْتَصَرًا.** [صحیح البخاری / ج ۱ / ص ۱۰۲ رقم ۷۳۹].

۶- امام ولی الدین عراقی رحمه الله هم د امام ابوداود رحمه الله همدا قول رانقل کړی دی. [طرح التریب / ص ۲۶۲].

۷- مشهور غیر مقلد ناصر الدین البانی هم د امام ابوداود ددې قول تائید کړی دی. [ضعیف سنن ابی داود / ص ۷۲ / رقم ۱۵۲].

۸- قاضی شوکانی هم د امام ابوداود همدا قول رانقل کړی دی او منځکې لیکي چې: امام دارقطنی هم په کتاب العلل کې ددې حدیث په باره کې درفع اود وقف اختلاف ذکر کړی دی. [نیل الاوطار / ج ۲ / ص ۲۰۴].

۹- امام عقیلي هم ورته موقف ویلی دی. [ضعفاء الکبیر / ج ۲ / ص ۶۸].

دا حدیث یواځې عبدالأعلى مرفوع ذکر کړی دی. امام بیهقی رحمه الله لیکي چې: (وَعَبْدُ الْأَعْلَى رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ يَنْفَرُ دِرْفَعِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) [سنن کبری ج ۲ / ص ۱۳۷]. او حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چې: دې ته مرفوع ویل د عبدالأعلى غلطی ده. [فتح الباری / ج ۲ / ص ۲۸۸ / طبع دارالسلام / ریاض]. او عبدالأعلى متکلم فیہ راوي دی او قَدَرِي دی.

بندار فرمائي چې: والله لا یدری آی رجلیه اطول. [میزان الاعتدال ج ۲ / ص ۵۳۱].

دوهم خواب : حضرت مولانا محمد انور شاه کشمیری رحمه الله فرمائي چې: (وَنَفْسُ نَقْلِ ابْنِ عَمْرِو رَفَعَ الْيَدَيْنِ يَدًا عَلَى أَنَّهُ كَانَ وَقَعَ التَّرْكَ كَثِيرًا فَاغْتَنَى بِهِ كَأَنَّهُ يَحْيِي سُنَّةً، وَالْأَمْرُ يَرَوِي أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْكَعُ وَيَسْجُدُ مَثَلًا فِي الصَّلَاةِ؟ أَلَا إِذَا دُعِيَ الْحَالُ فَذَقَهُ يَنْفَسُ عَنْهُ كَرَبًا ضَاقَ بِهَا الصَّدْرُ، وَلَيْسَ فِي حَدِيثِهِ إِلَّا ذِكْرُ الرَّفْعِ لَا غَيْرِهِ مِنْ صِفَةِ الصَّلَاةِ كَمَا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ فَلَا يَخْلُو مِنْ هَذِهِ الْأَشْعَارِ فَإِنَّ فِي مِثْلِهَا لَمَطْعًا) [نیل الفرقدين مع بسط الیدين / حاشیه / ص ۳۱].

حضرت مولانا السید فخرالدین احمد رحمه الله دا مضمون داسې بیان کړی دی چې: د حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہما په حدیث کې دا اړخ د توجیه وړ دی چې که دده مقصد د لمانځه د ټول کیفیت تفصیل وي او په دې تفصیل کې (رفع الیدین) هم راغلی وي، نو بیا به دده نوعیت بل قسم وي. او خلکو به دا را فهمولی چې دا خبره هم د ذکر کولو قابله ده. لکن په دې روایت کې دا صورت نه دی، ځکه چې حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما نور ټول تفصیلات پریښي دي. او یواځې یو جزء یعنې (رفع الیدین) یې ذکر کړی دی. او د سجدو په منځ کې ددې نفی هم کوي. دا ځکه چې په هغه زمانه کې دا عمل بالکل غیر مشهور شوی وو. نو حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما ددې طرفته هم د خلکو توجه را واپوله، ترڅو چې دا عمل بالکل ورک نه شي او خبره همدا سې ده، ځکه چې که (رفع الیدین) دایمي عمل وي، نو روزانه په اولسو (۱۷) رکعتونو کې به څلور دېرش (۳۴) ځله دا عمل کیدلې او که سن او نوافل هم پکې شامل کړو نو روزانه به په سلگونو واري دا عمل کېدلې، او کوم عمل چې دومره په کثرت سره کېږي نو بیا صرف دده بیانول داسې دي لکه یو سړی چې د لمانځه د ټولو کیفیاتو بیان پرېږدي او یواځې داسې ووايي چې در سالت په زمانه کې به په لمانځه کې دوه سجدي کېدلې. او دا خبره به یو علت داعي څخه په عقل کې نه راځي. [رفع الیدین / مجموعه مقالات ملخصاً / ج ۳ / ص ۱۰۵].

حضرت مولانا احمد رحمۃ اللہ علیہ مخکې لیکي چې: د حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما په نزد د (رفع الیدین) کول بالکلیه د ستو څخه مخالف نه وو، او دده په خپله رفع الیدین نه کول. لکه څرنگه چې د امام مجاهد رحمه الله په روایت کې راغلي دي، ځکه چې د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم او د خلفاوو اربعه وورضی الله عنہم، طریقه دده (ﷺ) په مخکې پرته وه. چې دوی مبارکانو په ترک د رفع الیدین عمل کاوه. لکن کله چې ده ولیدل چې دا عمل نور بالکل د ورک کېدلو په حال کې دی، حالانکه ددې عمل (نفس ثبوت) بغیر د دوام څخه هم د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه شوی دی، نو دوی د احیاء سنت په جذبه باندې داسې وکړل. [رفع الیدین / مجموعه مقالات / ج ۳ / ص ۱۰۷].

حاصل دا چې د صحابه و رضي الله عنهم په زمانه کې د (رفع الیدین) عمل بالکل شاو بلکې متروک و. **دریم جواب:** اصل خبره داده چې حضرت عبداللہ بن عمر رضي الله عنہ یوه ورځ د حج په موسم کې رفع الیدین وکړل او دا د حج موسم ځکه وو چې امام بخاري رحمه الله فرمایي چې حضرت ابن عمر رضي الله عنہ لاندې کسانو په

رفع الیدین ولیدلو:

(١) ربیع (بصري)	(٢) لیث (کوفي)	(٣) طاوس (يمني)
(٤) سالم (مدني)	(٥) ابوزبير (مكي)	(٦) محارب بن دثار (کوفي)
(٧) نافع (مدني)	(جزء بخاري ص ١٧٩ رقم ٢٨)	

او ظاهره ده چې بصري، یمني، مکي او کوفي د حج په موسم کې سره یوځای کیږي. بهر حال د حج په موسم کې دغې (اوو ٧) کسانو حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ په رفع الیدین کولو باندې ولیدلو نو پدوي کې دوه کسانو ترې پوښتنه وکړه چې ما هدا؟ داڅه شی دی؟ او دا دوه پوښتنه کونکې یو د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما ځوی حضرت سالم رضی اللہ عنہ وو او بل د کوفي قاضي محارب بن دثار وو. (مسند احمد رقم الحديث ٥٠٣٤ ورقم الحديث ٦٩٩٢ ج ١٢ ص ٤٥ و ج ٢ ص ١٤٥)

ظاهره وه چې په مانځه کې درکوع رفع الیدین او دریم رکعت ته د پاڅیدلو رفع الیدین دوي ته یو نابله او نا اشنا کار ښکاره شو، ځکه د پوښتنې ضرورت پېښ شو، مثلاً که یو سړی په اودس کې مضمضه او استنشاق وکړي نو هیڅوک ترینه دا پوښتنه نه کوي چې ما هدا؟ داڅه شی دی؟ ځکه دا نابله او نا اشنا کار ندی او که یو سړی په اودس کې گيډه هم و مینځي نو خلک ترینه پوښتنه کوي چې ما هدا؟ داڅه شی دی؟

ځکه چې په اودس کې د گيډې مینځل یو نا اشنا او نابله کار دی، یا مثلاً یو سړی په شاذ قرات باندې تلاوت وکړي نو خلک ترینه سوال کوي چې ما هدا؟ داڅه شی دی؟ او په متواتر قرات باندې دا اعتراض نه کیږي، ددې څخه صفا معلومیږي چې د صحابه وو رضي الله عنهم او د تابعینو رحمهم الله په زمانه کې د رفع الیدین بالکل رواج نه وو او ددې پوزیشن داسې وولکه د متواتر قرات په مقابل کې چې د شاذ قرات کوم پوزیشن دی خلاصه دا چې ترک د رفع الیدین عملاً متواتر وو او د رفع الیدین کول عملاً شاذ وو، حضرت محارب بن دثار رضی اللہ عنہ د کوفي قاضي وو او د مکې او مدینې او دبصرې وغیره علمي سفرونه یې کړي وو لیکن هیڅوک یې په رفع الیدین نه ولیدلی ځکه ورته د عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ فعل نابله ښکاره شو او پوښتنه یې وکړه چې ما هدا؟ داڅه شی دی؟ او حضرت سالم مدني رضی اللہ عنہ وو او خپله د عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ ځوی وو، ده هم هیڅوک په رفع الیدین نه ولیدلی او خپله د عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ عادت

هم ترک درفع الیدین وو، که په مدینه کې یې څوک په رفع الیدین لیدلی وای او یا د عبد الله بن عمر ؓ عادت درفع الیدین کول وي، نو څوی ته به یې نابله نه ښکاریدلو او د پوښتنې ضرورت به نه پېښیدلو، نو د صحابه وو او د تابعینو په دور کې په مکه، مدینه، کوفه، وغیره ښارونو کې رفع الیدین کول بالکل یو نا اشنا و نابله کار وو او هیڅا هیڅوک په رفع الیدین نه و لیدلی.

حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما یو ځلې وکړل، او کله چې اعتراض ورباندې وشو نو هغه په جواب کې ورته حدیث پیش کړو چې (ان رسول الله ﷺ کان یرفع) الحدیث. د حضرت سالم عادت هم ترک درفع الیدین وو ځکه خو ورته نابله کار ښکاره شو او سوال یې وکړو چې ما هدا؟ دا څه شی دی؟

حضرت سالم ؓ چې کله د عبد الله عمر رضی الله عنه دا عمل ولیدلو، نو ده هم یو ځلې رفع الیدین وکړل نو حضرت جابر ؓ ورباندې اعتراض وکړو چې ما هدا؟ دا څه شی دی؟ حضرت جابر رضی الله عنه فرمایي چې: فسالت سالماً عن ذلك. ما د حضرت سالم رضی الله عنه څخه ددې په باره کې سوال وکړو. [طحاوي رقم الحدیث ۱۳۰۶].

امام مجاهد فرمائي چې ابن عمر ؓ په لمانځه کې رفع الیدین نه کول طحاوي، ج اص ۱۵۵ او د غیر مقلدینو سرگروه نواب صدیق حسن خان لیکي چې (و مخالفت راوی از برای مروی دلیل است برآنکه علم ناسخ دارد، دلیل الطالب، ص ۴۷۶).

څلورم جواب: ددې حدیث په اکثر و سندونو کې مرکزي راوي امام زهري رحمه الله دی امام زهري رحمه الله عظیم محدث او امام دی، د اهل السنة والجماعة په نیز د ډیر احترام قابل دی.

لیکن د غیر مقلدینو په تحقیق باندې امام زهري شیعہ دی، لکه څرنگه چې د غیر مقلدینو شیخ او محقق حکیم فیض عالم صدیقی خطیب جامع مسجد اهل حدیث محله مستریان جهلم، د امام زهري رحمه الله په باره کې لیکلې دي چې: (ابن شهاب (زهري) د منافقینو، کذابینو څخه وو، مستقل ایجنټ وو، اکثره گمراه کونکې، خبیث او دروغ ژون روایتونه دده طرف ته منسوب دي. د ابن شهاب په باره کې د احم رانقل شوي دي چې دی د داسې کسانو څخه بلا واسطه روایتونه کوي چې دده د ولادت څخه ډیر مخکې وفات شوي دي. او مخکې لیکي چې: مشهور شیعہ مؤلف شیخ عباس قمي ویلي دي چې ابن شهاب اول سني وو او وروسته شیعہ شو. (تتمة المنتهي ص ۱۲۸) او بیا لیکي چې عین العزال في

۶- په [مسلم شریف ج ۱ / ص ۱۸۱ / رقم الحديث ۹۶۸] کې ذکر دي چې حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم له رفع الیدین څخه منعه وکړه او سخت ورباندې ناراضه شو.

۷- په [بخاري ج ۱ / ص ۳۵] او [مسلم ج ۱ / ص ۱۳۳] کې د (بال قائماً) یعنې په ولاړه باندې د متیازو کولو ذکر دی او په ناسته باندې د متیازو کولو هېڅ ذکر نشته، بلکې په ترمذی کې (باب النهی عن البول قائماً) دی. او لا مذهبان دلته د بخاري او د مسلم په روایت باندې عمل نه کوي، داسې په [بخاري / باب المصافحة] ده اود هغې لاندې په دواړو لاسونو باندې د مصافحې ذکر دی او لا مذهبان یې نه مني.

د حسن بصری رحمه الله د قول څه معنا ده ؟

۶- حضرت امام بخاری رحمه الله په [جزء رفع الیدین] کې د حضرت حسن بصری رحمه الله قول را نقل کړی دی چې : لم یثبت عن أحد من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم أنه لم یرفع یدیه حسن بصری رحمه الله ددې قول څخه وروسته امام بخاري رحمه الله لیکي چې : حسن بصری هېڅوک نه دي مستثنی کړي او نه د کوم صحابي رضی الله عنه څخه ثابت دي چې رفع الیدین یې نه دي کړي. [جزء رفع الیدین / رقم ۱-۳۰].

خواب :

۱- له دې څخه د تکبیر تحریمه رفع الیدین مراد دی. ځکه چې هلته یواځې د رفع الیدین ذکر دی او که د رکوع رفع الیدین هم مراد شي نو بیا به د ترمذی اود ابراهیم نخعی او دنورو محدثینو رحمهم الله تکذیب راشي، ځکه چې امام ترمذی د ترک د رفع الیدین روایت راوړی دی او بیا فرمایي چې : وَبِهِ يَقُولُ غَيْرُ وَاحِدٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالتَّابِعِينَ [ترمذی / باب ماجاء في رفع الیدین / رقم ۲۵۷]. یعنې د رفع الیدین د بې شماره صحاب و او تابعینو عمل وو.

پدوي کې اتلسو شاگردانو رکوع ته د تللو او درکوع څخه دراجکیدلو د رفع الیدین ذکر کړی دی،
 بیا په دوی کې اولسو شاگردانو د (رفع یدیه) په صیغه ذکر کړی دی او صرف یو شاگرد محمد بن مسلمة
 د (یرفع یدیه) صیغه علی احتمال ذکر کړې ده او د علی احتمال قید ځکه لگوو چې په صحیح احتمال
 سره دا صیغه د تکبیر تحریمه سره تعلق لري او په دې دوه دیرشو شاگردانو کې دولسو (١٢) شاگردانو
 رکوع ته د تللو رفع الیدین ندي ذکر کړي، بلکه صرف درکوع څخه دراجکیدلو رفع الیدین یې ذکر کړي
 دي او پاتې دوو شاگردانو صرف د تکبیر تحریمه رفع الیدین ذکر کړی دی. هغه دوه شاگردان یو صاحب
 المدونة الكبرى او بل عبدالله بن عون الخزاز دي المدونة الكبرى الفاظ داسې دي چې: **أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ**
ﷺ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَدًّا وَمَنْكِبَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ التَّكْبِيرَ لِلصَّلَاةِ. (المدونة الكبرى ج ١ ص ٧١ او د عبدالله بن
 عون الخراز د حدیث الفاظ داسی دی چی:

أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ ثُمَّ لَا يَعُودُ. [خلافیات للبيهقي نصب الراية ج ١/
 ص ٤٧٩].

خلاصه دا چې په بخاري کې ددې حدیث په یو سند کې امام مالک هم شته او د امام مالک رحمه الله
 سره پدې حدیث کې لس محدثین هم استاذه دي او دوه دیرش یې پکې شاگردان دي، لیکن امام مالک
 رحمه الله خپله پدې حدیث عمل نه کولو امام مالک رحمه الله فرمایي چې: **لَا أَعْرِفُ رَفْعَ الْيَدَيْنِ فِي شَيْءٍ عَنِ**
تَكْبِيرِ الصَّلَاةِ لَا فِي خَفِضٍ وَلَا فِي رَفْعٍ إِلَّا فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ [المدونة الكبرى ج ١/ ص ٧١ قدیم . وج ٢/ ص ١٦٥
 طبع بیروت].

یعنې د اول تکبیر څخه وروسته په هیڅ تکبیر او هیڅ ټیټیدلو او جیگیدلو کې زه رفع الیدین بالکل نه پیژنم.
 د امام مالک رحمه الله خاص شاگرد امام ابن القاسم فرمایي چې د امام مالک رحمه الله په
 نیزد تحریمي څخه وروسته په بل هر ځای کې رفع الیدین کول بالکل ضعیفه دي. [المدونة الكبرى
 ج ١/ ص ٧١ طبع قدیم وج ٢/ ص ١٦٥ طبع بیروت دار الکتب العلمیة ١٤٢٦ هـ].

د امام مالک رحمه الله د نه پیژندلو مطلب داندی چې د رفع الیدین حدیث ورته معلوم نه وو، ځکه چې په
 همدې حدیث کې د امام مالک لس هم استاذه او دوه دیرش شاگردان دي، بلکه مطلب یې دادی چې امام
 مالک داسې محدث او عالم اوفقیه نه پیژندلو چې پدې باندې یې عمل کړی وي، د امام مالک رحمه الله ددې

خبرې څخه معلومېږي چې دامام مالک رحمه الله لسو هم استاذو او دوه دیرشو شاگردانو پدې حدیث باندې عمل نه کولو ځکه امام مالک رحمه الله دا ټول پیژندل، که په دوي کې چارفع الیدین کړي وی نو امام مالک به هیڅکله داسې نه وای ویلی چې زه رفع الیدین بالکل نه پیژنم. دامام زهري دبل شاگرد سفیان بن عیینة رحمه الله څخه هم تقریباً دوه دیرشو شاگردانو روایت کړی دی، لکن دوی ټولو د اذار کعوا او اذار رفع راسه من الركوع شرط ذکر کړی دی لکن د رفع یدیه او یا یرفع یدیه جزاء یې ورسره نده ذکر کړې، بلکې په مسند حمیدي کې او صحیح ابو عوانة کې ورسره جزاء فلا یرفع او د لایر فعهما په لفظ ذکر شوی ده. [مسند الحمیدي ج ۲/ ص ۲۷۷، حدیث نمبر ۶۱۴] و مسند ابی عوانة رقم الحدیث ۱۵۷۲.

او امام مالک چې دې ته ضعیف ویلي دي نو د درې وجهو څخه یې ورته ویلي دي اول مخکې ذکر شو چې ابن عمر رضی الله عنهما او وکسانو په رفع الیدین لیدلی وو. (جزء بخاري ص ۱۷۹).

په دوی کې شپږو کسانو: (۱) حضرت نافع رحمه الله. (۲) حضرت ربیع رحمه الله. (۳) حضرت طاوس رحمه الله. (۴) حضرت لیث رحمه الله. (۵) حضرت ابوزبیر رحمه الله. (۶) حضرت محارب بن دثار رحمه الله.

دا حدیث موقوف روایت کړی دی یعنې ددې شپږو په نیز د ادره در رسول الله ﷺ حدیث ندی یواځې حضرت سالم رضی الله عنه مرفوع روایت کړی دی له دې وجې امام ابو داود و رحمه الله ددې حدیث په باره کې فرمایي چې: (لیس بمرفوع) ابو داود ج ۱ ص ۱۰۴ یعنې دا د ادره در رسول الله ﷺ حدیث ندی او همدې خبرې ته په ضحیح البخاري کې امام بخاري هم اشاره کوي او فرمائي چې: ورواه ابن طهمان عن ایوب وموسی بن عقبه مختصراً. [بخاري ج ۱ ص ۱۰۲].

دوهم: ددې حدیث په متن کې هم شدید اضطراب دی دا حدیث په متعددو طریقو روایت شوی او هره طریقه د بلې سره معارضه ده چې دا ووم جواب لاندې به یې رانقل کړو ان شاء الله تعالی

دویم: دا حدیث د خیر القرون د متواتر تعامل څخه مخالف دی.

اووم جواب: پدې حدیث کې دو قفا او رفعاً اضطراب سره سره متناسخت اضطراب دی، ځکه چې د ابن عمر رضی الله عنهما څخه مختلف روایات د رفع الیدین په باره کې راغلي دي او هر یو یو طریقه یې د بلې طریقې

سره دومره معارضه ده چې يوې طريقي ته پکې ترجيح ورکول ډير سخت دي.

اول طريقه: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمَا، قَالَ: ثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمَا، عَنْ حُصَيْنٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، عَنْ مُجَاهِدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، قَالَ: «صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَلَمْ يَكُنْ يَرْقُعُ يَدَيْهِ إِلَّا فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ».

امام مجاهد رحمه الله فرمايې چې ماد عبد الله بن عمر پسې مونږ وکړو هغه به صرف د اول تکبير سره لاسونه پورته کول او په بل هيڅ ځای کې به يې نه پورته کول (شرح معاني الآثار ج ١ ص ١١٠).

ابوبکر بن عياش د بخاري شيخ دی او مخکې ذکر شو چې په بخاري کې ترينه ډېر روایتونه دي او دا روایت يې داخر عمرندی، حکه چې دا حديث دده څخه احمد بن يونس روایت کړی دی او احمد بن يونس دده څخه هغه روايات را اخستي دي چې دده دا خلط څخه مخکې وو. (درس ترمذي ج ٢ ص ٢١)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَوْنٍ الْخُرَازِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمَا ثَنَا مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ عَنِ الزُّهْرِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، عَنْ سَالِمٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَرْقُعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ ثُمَّ لَا يَغُودُ.

ترجمه: عبد الله بن عمر فرمايې چې رسول الله ﷺ به لاسونه پورته کول چې کله به يې لمونځ شروع کړو او نور به يې په هيڅ ځای کې نه پورته کول (اخرجه البيهقي في الخلافيات) [نصب الراية ج ١ ص ٢١٠ طبع المطبع العلوي هند وفي بعض المطابع ص ٤٧٩].

(٣) امام مالک په المدونه الكبرى ج ١ ص ٧١ کې مرفوع حديث ذکر کړی.

(٤) معارف السنن ج ٢ ص ٤٧٤ کې مرفوع حديث دی.

(٥) اوپه مسند حميدي ج ٢ ص ٢٧٧ کې مرفوع حديث دی.

(٦) اوپه مسند ابوعوانه ج ٢ ص ٩١ کې مرفوع حديث دی.

(٧) اوپه موطا امام محمد ص ٩٣ کې موقوف حديث دی.

(٨) اوکشف الاستار ج ١ ص ٢٥١ کې مرفوع حديث دی.

(٩) اوپه شرح معاني الآثار ج ١ ص ٥٤ کې مرفوع حديث دی.

(۱۰) په كنز العمال ج ۷ ص ۳۰۶ كې مرفوع حديث دی .

(۱۱) او ابن عدی في الكامل ج ۲ ص ۹ كې مرفوع حديث دی .

(۱۲) او په ميزان الاعتدال ج ۱ ص ۳۱۵ كې موقوف حديث دی .

(۱۳) شرح معاني الآثار طبع المكتبة الرحيمية ج ۱ ص ۱۱۱ كې موقوف حديث دی .

(۱۴) او په مصنف ابن ابي شيبة ج ۱ ص ۲۳۷ كې موقوف حديث دی او د دې څخه علاوه

متعددو ځايونو كې د عبد الله بن عمر رضي الله عنه مرفوع او موقوف روايتونه دي، چې د مانځه په شروع كې پكې درفع الیدین او په نور مانځه كې پكې د ترك درفع الیدین ذكر دی، حاصل دا چې پدې طريقه كې ديورفع الیدین ذكر دی.

دوهمه طريقه: امام مالك په موطا كې د ابن عمر رضي الله عنه څخه يو مرفوع حديث نقل كړی دی چې: **أَنَّ**

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ، فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ

رَفَعَهُمَا كَذَلِكَ (موطا امام مالك ص ۵۹)

ترجمه: يعنې رسول الله ﷺ يو رفع الیدین د لمانځه د شروع كولو په وخت كې كړی دی او چې كله به

د ركوع څخه راپورته كيدلو بيا به يې رفع الیدین وكړل، نو په دې حديث كې په څلورور كعتونو كې

د پنځو رفع الیدینو ذكر دی اول د مانځه د شروع كولو په وخت كې او څلور نور د څلورور ركوع گانو څخه

د راپورته كيدلو په وخت كې دې ركوع ته د تللو رفع الیدین پكې ندي ذكر او همدارنگه د سجدو او دوهم،

او دریم، او څلورم ركعت ته د پورته كيدلو رفع الیدین هم پكې ندي ذكر شوي.

درېمه طريقه: په صحاح سته و و كې د ابن عمر حديث پداسې طريقه راغلی دی چې دنه و رفع

الیدینو ذكر پكې دی يو رفع الیدین پكې د تكبير تحریمه دی او اته رفع الیدین په پكې څلورور ركوع گانو ته

د تیتیدلو او د جیگیدلوي او دوهم، دریم، او څلورم ركعت ته د جیگیدلورفع الیدینونه پكې ندي

ذكر شوي او د سجدو رفع الیدین هم پكې ندي ذكر شوي. بخاري ج ۱ ص ۱۰۲ مسلم ج ۱ ص ۱۶۸ نسائي

ج ۱ ص ۱۵۸ ابوداود ج ۱ ص ۱۰۴ عبد الرزاق ج ۲ ص ۶۷.

ځواب: د حضرت ابوهريره رضی الله عنه په روايت کې ترک د رفع الیدین ثابت دي.

۱- حضرت ابوهريره رضی الله عنه د نورو هر ځل تېټېدلو او پورته کېدلو سره الله اکبر ويلو او د رکوع څخه د پورته کېدلو په وخت کې يې سمع الله لمن حمده ويلو او د لمانځه څخه چې فارغ شونو ويې فرمايل چې: په خدای قسم چې زه په تاسو ټولو کې د حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم سره زيات مشابهيم په لمانځه کې. د حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم لمونځ ترو فاته پورې همداسې و. [بخاری / رقم ۸۰۳ / مسند احمد / رقم ۸۲۷۳]. په دې صحيح حديث کې يواځې د (الله اکبر) ذکر دی. د رفع الیدین ذکر پکې نشته.

۲- حضرت ابوبکر بن عبدالرحمن رحمه الله فرمايي چې: حضرت ابوهريره رضی الله تعالى عنه فرمايي چې: حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم به چې کله لمانځه ته ودرېده نو (الله اکبر) به يې ووايه. رکوع ته د تللو په وخت کې به يې (الله اکبر) وويل، له رکوع څخه د پورته کېدلو په وخت کې به يې (سمع الله لمن حمده) وويله او په دې حال کې چې ولاړ به و نو (ربنا لک الحمد) به يې وويلو، سجدې ته د تللو او له سجدې څخه د پورته کېدلو په وخت کې به يې (الله اکبر) وويلو. له لمانځه څخه تر فارغېدو پورې يې همدا معمول وو. [مسلم / رقم ۸۶۸]. په دې حديث کې هم يواځې د تکبير ذکر دی او د رفع الیدین ذکر پکې نشته.

(۸) ايا درکوع په رفع الیدین کې لس نيکۍ دي

الجواب: ۱- د رکوع په رفع الیدین کې د لسو نيکيو خبره د رسول الله صلی الله عليه وسلم په هيڅ حديث کې نشته، نه د رسول الله صلی الله عليه وسلم په قول کې شته نه د رسول الله صلی الله عليه وسلم په فعل کې شته او نه د رسول الله صلی الله عليه وسلم په تقرير کې شته، د صحابه وو اقوال او تقريراتو ته خو لا مذهبيان حجت نه وايي.

۲- که په هر رفع اليدين کې لس نيکۍ وي نو بيا خود لا مذهبانو څخه په نيکيو کې شيعه گان مخکې شو ځکه چې هغوي د هر رکعت سره رفع اليدين کوي دهرې سجده سره رفع اليدين کوي او دهرې رکوع سره رفع اليدين کوي نو بيا دى لا مذهبيان چيرته کومې امام باړې ته لاړشي او دهر انتقال سره دې رفع اليدين کوي.

۳- دصحابي عقبه بن عامر رضی الله عنه قول لا مذهبانو ته دليل ندی او دعلامه شنقيطي رحمه الله دتحقيق مطابق دعقبه بن عامر رضی الله عنه قول دتکبير تحریمه درفع اليدين په باره کې دى هغه فرمايي چې: وقال عقبه بن عامر له بكل اشارة عشر حسنات بكل اصبع حسنة وهذا رواه الطبرانی باسناده حسن عن عقبه المذكور، وهذا الرفع مستحب عند جمهور العلماء عند افتتاح الصلوة لا واجب، (زاد المسلم فيما اتفق عليه البخاري ومسلم رقم ۱۱۵۶)

ص ٣٥ و ص ٣٦ نوڅه وجه ده چې (د رفع یدیه) له له وجې رفع الیدین ته سنت مؤکده متواتره وایي او د (بال قایماً) له وجې په ولاړه باندې متیازو ته سنت مؤکده متواتره نه وایي؟ که څوک ووايي چې په بخاري کې خو د (کان یرفع یدیه) صیغه هم راغلې ده، نو مونږ وایو چې دا صیغه په اول روایت کې راغلې ده او صرف د تکبیر الافتتاح سره متعلقه ده او بخاري شریف هم د تکبیر الافتتاح په باب کې راوړې ده، خلاصه دا چې پدې حدیث کې نه د سنت مؤکده لفظ شته او نه د سنت غیر مؤکده لفظ شته او نه د دوام او همیشوالي لفظ پکې شته نو دا حدیث هم د لامذهبانو په مذهب باندې صریح ندی لامذهب خناس امین الله پشاورې دخپلو مشرانو لامذهبانو په تقلید کې لیکلی دی چې رسول الله ﷺ تر مرگه پورې رفع الیدین کړي دي او په حدیث د ابن عمر رضی الله عنهما کې لفظ دکان دوام او استمرار لپاره دی. [الحق الصریح ج ٤ ص ٧٢.

لامذهب خناسه ١ اول تا واوریدل چې د (کان یرفع) جمله صرف د تکبیر تحریمه د رفع الیدین سره ذکر شوې ده، دوهم دا چې که و منو چې دا کلمه د رکوع د رفع الیدین سره هم تعلق لري، نو بیا په همدې حدیث کې ددې صیغې سره د (رفع الیدین الی المنکبین) ذکر هم دی، یعنې دوه شیان ورسره ذکر شوي دي یو رفع الیدین او بل تراوگوپورې پورته کول، دا دوهم تاسو دا یم نه گڼئ تا پخپل گرنګ، الحق الصریح، ج ٤ ص ٤٧ باب صفة الصلوة د ٣ نمبر حدیث په تشریح کې لیکلي دي چې (کله په یو او کله په بل او کله په بل عمل پکار دی) نو کان څرنگه د رفع الیدین لپاره استمراره راوړي او د (الی المنکبین) لپاره یې نه راوړي؟ دریم دا چې:

(١) په یو حدیث کې راځي چې (کان النبی ﷺ یقرافي الظهر باللیل اذا یغشی-) یعنې نبي ﷺ به دظهر په مانځه کې دوالیل اذا یغشی سوره تلاوت کولو مسلم ج ١ ص ١٥٤ مشکوٰة ج ١ ص ٧٩) آیا پدې حدیث کې کان یقراً د استمرار لپاره دی؟ او آیا رسول الله ﷺ همیشه په ماسپښین کې دوالیل اذا یغشی سورت لوستلی دی؟

(٢) په حدیث شریف کې راځي حضرت جابر رضی الله عنه فرمایي (کان النبی ﷺ یقرافي الفجر بقی والقراءان المجید) یعنې رسول الله ﷺ به دسهر په مانځه کې سوره ق لوستلو. (مشکوٰة ج ١ ص ٧٩) آیا پدې حدیث کې کان یقراً د استمرار لپاره دی؟ او آیا رسول الله ﷺ همیشه د فجر په مانځه کې سورت ق لوستلی دی؟

(۳) پہ بل حدیث کہ رائجی ابوہریرہؓ فرمایا کہ کان النبی ﷺ یقرا فی الفجر یوم الجمعة بآلم تنزیل الحدیث. یعنی رسول اللہ ﷺ بہ دسہار پہ مانعہ کہ آلم تنزیل لوستلو مشکوٰۃ ج ۲ ص ۸۰) ایاپدی حدیث کہ کان یقراد دوام او استمرار لپارہ دی؟ او ایار رسول اللہ ﷺ ہمیشہ دسہار پہ مانعہ کہ داسورہ لوستلی دی؟ کہ ہمیشہ ہی داسورہ لوستلی وی نویا خویی دمخکی حدیث سرہ تعارض راغلو.

(۴) پہ بل حدیث کہ رائجی حضرت جابرؓ فرمایا: کان النبی ﷺ یقرا فی صلوة المغرب لیلۃ الجمعة قل یا ایہا الکافرون وقل هو اللہ احد. یعنی نبی ﷺ بہ دجمعی پہ شپہ دما بنام پہ مانعہ کہ دقل یا ایہا الکافرون سورت او دقل هو اللہ احد سورت لوستلو مشکوٰۃ ج ۱ ص ۸۰.

نو ایاپدی حدیث کہ ہم کان یقرء دوام او استمرار لپارہ دی؟ او ایار رسول اللہ ﷺ ہمیشہ دجمعی پہ شپہ دما بنام پہ مانعہ کہ دادوہ سورتونہ لوستلی دی؟

(۵) پہ بل حدیث کہ رائجی حضرت انسؓ فرمایا چہ: کان النبی ﷺ یطوف علی نساءہ بغسل واحد (رواہ مسلم). ترجمہ: نبی ﷺ بہ پہ یو غسل سرہ خپلو بیبیانوسرہ صحبت کولو. (مشکوٰۃ ج ۱ ص ۴۹) آیا پدی حدیث کہ ہم کان یطوف دوام لپارہ دی؟ او ایار رسول اللہ ﷺ ہمیشہ پہ یو غسل دخپلو تلو بیبیانوسرہ صحبت کری دی؟

(۶) پہ بل حدیث کہ رائجی ام سلمہ رضی اللہ عنہا فرمایا: (کان رسول اللہ ﷺ یجنب ثم ینام ثم ینتبه ثم ینام) (رواہ احمد) ترجمہ: ام سلمہ فرمایا چہ رسول اللہ ﷺ بہ دجنابت پہ حالت کہ اودہ کیدلویا بہ راوینیدلو او بیابہ اودہ کیدلو. (مشکوٰۃ ج ۱ ص ۵۰)

ایادلتہ ہم کان یجنب دوام لپارہ دی؟ او ایار رسول اللہ ﷺ ہمیشہ بغیر داودس خنخہ دجنابت پہ حالت کہ اودہ شوی دی؟

(۷) پہ بل حدیث کہ رائجی بی بی عایشہ رضی اللہ عنہا فرمایا: (کان رسول اللہ ﷺ یغتسل من الجنابة ثم یتدفئ فی قبل ان اغتسل) (رواہ ابن ماجہ) یعنی رسول اللہ ﷺ بہ چہ کلدہ دجنابت غسل وکرونیابہ ہغہ زما دغسل کولو خنخہ مخکی ماسرہ پہ خان لگولو خان گرمولو (مشکوٰۃ ج ۱ ص ۴۹)

ایادلتہ ہم کان یتدفئ دوام او استمرار لپارہ دی؟ او ایار رسول اللہ ﷺ ہمیشہ دبی بی عایشی

رضی اللہ عنہا سرہ د جنابت پہ حالت مباشرت کړی دی؟

(۸) په بل حدیث کې راځي بي بي عایشه رضی اللہ عنہا فرمایي (کان رسول الله ﷺ يقبل بعض ازواجه ثم يصلي ولا يتوضا) رواه ابوداود والترمذی والنسائي). يعنى رسول الله ﷺ به بعضې بيبياني بنکل کړی بيا به يې مونځ کولو او اودس به يې نه کولو. (مشکوٰۃ ج ۱ ص ۴۱)

ایادلته هم کان یقبل د دوام او استمرار لپاره دی؟ او ایا رسول الله ﷺ همیشه د مانځه څخه مخکې خپلې بیبياني بنکلولی؟

(۹) په بل حدیث کې راځي حضرت علي رضی اللہ عنہ فرمایي چې (کان رسول الله ﷺ يخرج من الخلاء فيقرأنا القرآن الحديث يعني رسول الله ﷺ به د بیت الخلاء څخه راووتلو او داودس څخه مخکې به يې مونږ ته قرآن لوستلو) (مشکوٰۃ ج ۱ ص ۴۹) آیا دلته هم کان یقرا د دوام او استمرار لپاره دی؟ او ایا رسول الله ﷺ همیشه د بي اودسې په حالت کې قرآن لوستلی دی؟

(۱۰) په بل حدیث کې راځي حضرت عایشه رضی اللہ عنہا فرمایي: (كان النبي ﷺ يتكى في حجرى وانا حايض ثم يقرأ القرآن) يعنى نبي ﷺ به زما په غيږه کې تکیه لگوله او زه به حایضه ووم بيا به يې قرآن لوستلو. (بخاري ج ۱ ص ۴۴ مشکوٰۃ ج ۱ ص ۵۶)

ایادلته هم کان یتکئ او کان یقرأ د دوام او استمرار لپاره دی؟ او ایا رسول الله ﷺ همیشه د بي بي عایشې په غيږ کې د حیض په حالت کې تکیه لگوله؟ او ایا رسول الله ﷺ به همیشه د بي بي عایشې رضی اللہ عنہا په غيږه کې د حیض په حالت کې قرآن لوستلو؟

(۱۱) په بل حدیث کې راځي بي بي عایشه رضی اللہ عنہا فرمایي (کان رسول الله ﷺ يقبل ويباشر وهو صائم متفق عليه) يعنى رسول الله ﷺ به دروژې په حالت خپلې بيبياني خکلولی او مباشرت به يې ورسره کولو. (مشکوٰۃ ج ۱ ص ۱۷۶ بخاري ج ۱ ص ۴۲) نو ایا رسول الله ﷺ همیشه دروژې په حالت کې بيبياني خکلولی؟ او ایا رسول الله ﷺ همیشه دروژې په حالت کې د بيبيانو سره مباشرت کړی دی؟

(۱۲) په بل حدیث کې راځي چې (كان يصلى فى نعليه) بخاري، ج ۱ ص ۵۶ نو ایا رسول الله ﷺ همیشه په پڼو کې لمونځ کړی دی؟

(۱۳) په بل حدیث کې راځي چې (كان يصلى وهو حامل امامة بنت العاص) بخاري، ج ۱ ص ۷۴

نوايا رسول الله ﷺ هميشه دلمانځه په وخت کې خپله نوسې په غږ کې نيوله؟

دا افعال در رسول الله ﷺ څخه د ماضي استمراري په صيغه ثابت دي؟ نولا مذهب خناسه ياد دي
افعالو څخه د منع اود منسو خيدلو کوم حديث پيش کړه او يا پدي افعالو د سنت مؤکده په شان هميشه
پورې عمل کوه او څوک چې دا کارونه ونه کړي هغه ته تارک دستتو ووايه اودهغه په خلاف چيلنج بازي
شروع کړه اودهغه په خلاف کتابونه اورسالي او اشتهارونه چاپ کړه، لامذهب خناسه؟ د ماضي
استمراري اصل وضعه دي واري فعل لپاره ده (نووي ج ١ ص ٢٥٤ / مجمع البحار ج ٣ ص ٢٣٥ / مسک
الختام ج ١ ص ٥٦٧).

ددې څخه دوام او هميشوالی صراحتاً او په طريقي دنص باندې نه ثابتيږي، البته د قرانوا جهادي
ووله وجهې ترينه مجتهد کله دوام مرادوي او کله ترينه عدم دوام مرادوي، لهذا دکان يرفع جمله مهمله
په قوه د جزئي کې دي، همدارنگه په موجهاتو کې هيچا دا په دايمو کې نده ذکر کړې بلکه دا مطلقه
عامه ده.

(١٤) خپله نياز محمد کنړي عرف امين الله پشوري په يو ځای کې ليکي چې (کان يخلل لحينه)
کې کان هميشه د پاره دوام او د استمرار لپاره په احاديثو کې نه راځي، بلکه په احيانا وقوع باندې هم
دلالتي کوي (الحق الصريح ج ٢ ص ٣٣٥، کتاب الطهارة باب سنن الوضوء)

دا حنا فوپه نيز د دوام لپاره د ټولو څخه غټه قرينه تعامل د خلفاء راشدينو دي اوتعامل د خير القرون
دي بلانکيره که يو فعل در رسول الله ﷺ څخه ثابت شي او وروسته په خير القرون کې ورباندې تعامل جاري
وونود دليل د مواظبت او هميشوالي دي او که په خير القرون کې ورباندې تعامل نه وو جاري نود دليل
د ترک د مواظبت اود عدم د هميشوالي دي لکه پدغې مذکور وڅوار لسو افعالو کې چې تعامل د خلفاء
راشدينو او تعامل د خير القرون نه شته، نود دليل د ترک د مواظبت اود عدم د هميشوالي دي او په رفع
اليدين د خلفاء اربعه وو تعامل نه و بلکه په ترک درفع الیدین يې تعامل وو، حضرت ابو بکر صديق ؓ
رفع الیدین نه کول. (دارقطني ج ١ ص ٢٩٥) (بهقي ج ٢ ص ٧٩ / مجمع الزوائد ج ٢ ص ١٠١)

حضرت عمر ؓ رفع الیدین نه کول (دارقطني ج ١ ص ٢٩٥ / طحاوي ج ١ ص ١٦٤ / ابن ابي شيبه
ج ١ ص ٢٦٨ / بهقي ج ٢ ص ٧٩ / مجمع الزوائد ج ٢ ص ١٠١).

حضرت علي ؑ رفع الیدین نه کول (شرح معاني الآثار ج ١/ ص ١٣٢/ مصنف ابن ابی شیبہ ج ١/ ص ١٢١/١٢٣٦/ موطا امام محمد ص ٩٠/ ص ٩١/ ريلعي ج ١/ ص ٢١١)

د حضرت علي ؑ او د عبد الله بن مسعود ؓ په زرگونو اصحابو نه کول. (مصنف ابن ابی شیبہ ج ١/ ص ٢٦٧) (الجواهر النقي ج ١/ ص ١٣٩)

حضرت عبد الله بن عمر رفع الیدین نه کول. (شرح معاني الآثار ج ١/ ص ١١٠) اونوري ډيري حوالی په اوله طریقه کې تیری شوي دي.

حضرت ابو هريرة ؓ رفع الیدین نه کول (موطا امام محمد ص ٩٠ معارف السنن ج ١/ ص ٢٩٦ بیل الفرقدين ص ١٢٣).

په خیر القرون کې په مکه مکرمه کې هیچا رفع الیدین نه کول، ځکه چې دمکې اوسیدونکی میمون مکي نه پیژندل او د پوښتنې ضرورت ورته پېښ شو، په مکه کې درفع الیدین روایت صرف د ابن عباس ؓ او د ابن زبیر ؓ څخه میلاوېږي، چې دا دواړه د نبی ﷺ په زمانه کې صغیران وو، [فیض الباری، ج ٢/ ص ٥١، (ابوداود ج ١/ ص ١١٥)]

په خیر القرون کې په مدینه منوره کې هیچا رفع الیدین نه کول ځکه د مدیني منوري امام نه پیژندل (المدونة الکبری ج ١/ ص ٧١) نیل الفرقدين ص ٢٢. په کوفه کې هیچا رفع الیدین نه کول (ترمذي ج ١/ ص ٥٨/ التعليق المجدد ص ٩١) په شام کې یې هم خمول وو. [نیل الفرقدين ص ١٣٨].

لامذهبه خناس په بخاري حوالی ورکړي دي خود ایا دلرئ چې دا خبرې په صحیح بخاري کې نشته بلکې امام بخاري ته منسوبې دوه نورې رسالې دي، جزء القراءة او جزء رفع الیدین، چې دهغوی دواړو رسالو پوخ ثبوت د امام بخاري رحمه الله پوري نه شته، د دې رسالو بیانونکی محمود بن اسحق الخزاعي دی او دده ترجمه نه په تقریب کې شته او نه په تهذیب التهذیب کې شته او نه په تذکرة الحفاظ کې شته او نه په میزان الاعتدال کې شته. (مجموعة الرسائل ج ٣/ ص ٢١٥).

دا د لامذهبانو بل خیانت او ځلا کې ده، چې صرف په امام بخاري خواله ورکوي، نوره دا توضیح نه کوي چې دا خبره په صحیح بخاري کې نده بلکې په هغه نورو رسالو کې ده چې پوخ ثبوت یې لاتراوسه

دامام بخاري پوري نه شته.

لامذهبه خناس ليکي: داا اعتراضونه داخنافوپه اضطراب دلالت کوي، ځکه مخکې وايي چې داعمل دابن عمر دی او موقوف دی او دلته وايي ابن عمر رضي الله عنه به رفع الیدین نه کولو (الحق الصریح ج ٤ ص ٧١).

الاخساء: لامذهبه خناسه: ته خويقینا چې جاهل یې، خو په دې ځای کې تجاهل هم کوي، ځکه چې احناف وايي چې ابن عمر رضي الله عنه یو یادوه ځلې رفع الیدین کړی و ویو ځلې حضرت سالم او حضرت محارب پرې اعتراض وکړو (مسند احمد ج ١٢ ص ٤٥ و ص ١٤٥) او دوهم ځل حضرت جابر پرې اعتراض وکړو (فسالت عن ذلك طحاوی ج ١ ص ١٥٣).

نوداول قول معنی داده چې ابن عمر رضي الله عنه یو یادوه ځلې رفع الیدین کړي دي چې بیا هم دا اعتراض لاندې راغلو او ددوهم قول معنی داده چې دابن عمر رضي الله عنه عادت مستمره ترک درفع الیدین وو؟

نهم جواب: دامام اعظم او امام اوزاعي رحمهما الله په مینځ کې چې کله مناظره وه نو امام اوزاعي رحمه الله امام اعظم رحمه الله ته همدا حدیث پیش کړی وو.

محدث الحرم المكي امام سفيان بن عيينه رحمه الله فرمايي چې امام ابو حنيفه رحمه الله او امام اوزاعي رحمه الله دمکې مکرمې دغلې په منډې کې سره مخامخ شول، امام اوزاعي رحمه الله امام اعظم رحمه الله ته وويل چې څه وجه ده چې تاسو اهل کوفه درکوع رفع الیدین نه کوي؟ امام ابو حنيفه رحمه الله ورته وفرمايل چې ددې وجهې څخه یې نه کوو چې درکوع درفع الیدین په باره کې هيڅ صحيح حدیث (بلا معارضه) نه شته.

امام اوزاعي رحمه الله ورته وفرمايل چې څنگه نه شته ماته زهري رحمه الله او هغه دسالم څخه او هغه د عبد الله بن عمر څخه روايت کوي چې رسول الله ﷺ به چې کله لمونځ کولو نو داول تکبير سره به یې رفع الیدین وکړل او رکوع ته دتللو په وخت او درکوع څخه دجيگيدلو په وخت کې به یې هم رفع الیدین کول.

امام ابو حنيفه رحمه الله ورته وفرمايل چې ماته حماد رحمه الله او هغه دابراهيم څخه او هغه دعلقمه اوداسود څخه او هغه دواړه د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه څخه روايت کوي چې رسول الله ﷺ به لاسونه

نه پورته کول مگردمانځه دشروع کولو په وخت کې به یې پورته کول او په مانځه کې یې نور په هیڅ ځای کې نه پورته کول، ددې په اوریدلو سره امام اوزاعي اعتراض وکړو چې زه د زهري عن سالم عن ابن عمر سند پېش کووم او ته د حماد عن ابراهيم عن علقمة والاسود عن عبد الله بن مسعود رضی الله عنه سند پېش کوي. خلاصه دا اعتراض داده چې امام اوزاعي وفرمایيل چې زما سند ستا د سند څخه بهتر دی، ځکه چې زما په سند کې صحابي ته درسيډلو پورې دوه واسطې دي، چې زهري او سالم دی او ستا په سند کې صحابي ته درسيډلو پورې درې واسطې دي چې حماد، ابراهيم، او علقمة دی، نو د سند په لحاظ زما روایت راجح دی نو امام ابو حنیفه رحمه الله جواب ورکړو چې امام حماد د زهري څخه غټ فقیه دی او ابراهيم د سالم څخه غټ فقیه دی او عبد الله بن عمر رضی الله عنه اگر چې د صحابیت د شرافت له وجهې د علقمة څخه بهتر دی لیکن علقمة په فقه کې د ابن عمر رضی الله عنه څخه کم ندی او اسود ته ډیر فضیلت حاصل دی او عبد الله بن مسعود رضی الله عنه خو عبد الله بن مسعود دی، نو ددې جواب په اوریدلو امام اوزاعي چپ شو. (مبسوط ۱۴ فتح القدير ص ۲۱۹) (جامع المسانيد ج ۱ ص ۳۵۲ ص ۳۵۳ / مسند امام اعظم ص ۵۰ ص ۱۲۱)

امام سرخسې رحمه الله او شيخ ابن الهمام رحمه الله ددې مناظري د نقل کولو څخه وروسته ليکي چې امام ابو حنیفه د امام اوزاعي توجه ددې خبرې طرف ته راواړوله چې دمحدث او د فقیه په مابین کې د فرق لحاظ وساته ځکه چې محدث هر قسم احادیث راجمع کوي، صحیح وي او که ضعیف وي، ناسخ وي او که منسوخ وي په خیر القرون کې معمول بهاوي او که غیر معمول بهاوي او ددې بالعکس فقیه صرف هغه احادیث راخلي په کومو چې عمل جاري وي. امام اوزاعي ددې مناظري څخه مخکې د رفع الیدین حمایت کولو. [الاستذکار ج ۲ ص ۱۶۲]

بیا ورته معلومه شوه چې منسوخ دي. ځکه کله چې ابن سلیمان د امام اوزاعي رحمه الله څخه پوښتنه وکړه چې د مانځه د هر هغه تکبیر سره رفع الیدین کول څه حکم لري کوم چې په قیام کې وي؟ امام اوزاعي جواب ورکړو چې رفع الیدین کول د تیرې زمانې خبرې وې (بخاري جزء رفع الیدین ص ۱۸۳). امام مالک رحمه الله د تکبیر تحریمه څخه وروسته رفع الیدین ته ضعیف وایي (المدونة الكبرى ج ۱ ص ۷۱) امام اعظم رحمه الله د تکبیر تحریمه څخه وروسته رفع الیدین ته لایصح وایي. (مسند امام اعظم ص ۱۲۱) د دواړو امامانو د خبرو یوه معنی ده، لیکن غیر مقلدین د امام مالک رحمه الله په خلاف

هیڅ لیکل نه کوي او امام اعظم باندې ډیري زیاتې جرحي کوي چې شومره احادیث درفع الیدین په باره کې صحیح راغلی دي او امام صاحب وایي چې درفع الیدین په باره کې هیڅ صحیح حدیث نشته، په اصل کې لامذهبانو ته دصحیح حدیث هغه تعریف معلوم دی چې ابن صلاح الدوراني الشافعي کړی دی، لامذهبان دصحیح حدیث په تعریف کې دده تقلید شخصي کوي او په خیر القرون کې چې دصحیح حدیث کوم تعریف ووهغه ورته ندی معلوم

امام ابویوسف رحمه الله فرمایي: دروایاتو سلسله غتیدونکې ده او په مخروانده، پدوي کې داسې روایات هم شته کوم چې غیر معروف دي، نه فقهاو و ته معلوم دي او نه دقران او دسنت سره موافق دي نو تاسو داسې حدیثونو څخه ځان وساتئ او په هغو حدیثونو عمل وکړئ په کومو چې دجماعت عمل وي او کوم چې فقهاو و ته معلوم وي او کوم چې دقران او دسنت سره موافق وي (الرد علي سیرالاوزاعي ص ٣١) ددې څخه معلومیږي چې په کوم حدیث چې په خیر القرون کې چا عمل نه وي کړی او کوم حدیث چې دقران او دسنت څخه مخالف وي، هغه شاذ دی او شا د حدیث صحیح نه بلکې ضعیف وي.

ددې ټول بحث څخه دا خبره ثابتیږي چې د خیر القرون متواتر تعامل ددې حدیث څخه خلاف په عدم رفع باندې وو، لکه څرنگه چې ابوبکر بن عیاش فرمایي: (ما رايت فقیها قط یفعله یرفع یدیه فی غیر التکبیرة الاولى) (طحاوي ج ١ ص ١٥٦).

محدث ابوبکر بن عیاش په سنه ١٠٠ هـ کې پیدا شوی دی او په سنه ١٩٣ هـ کې وفات شوی دی، یعنې په خیر القرون کې پیدا شوی دی او په خیر القرون کې وفات شوی دی او په بخاري کې ترینه ډیر زیات روایتونه دي ده ډیر زیات د حج لپاره دمکې او د مدینې سفرونه کړي دي، د تعلیم لپاره یې هم دمختلفو ځایونو سفرونه کړي دي لیکن دده د ټولي زندگۍ مشاهده داده چې هیڅ په دین پوه سړی یې په رفع الیدین کولو باندې ندی لیدلی.

چیلنج

د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما څخه درفع الیدین په باره کې شپږ قسمه روایات راغلي دي، یو یعنې د تکبیر تحریمه رفع الیدین پنځه رفع الیدینه، نهه رفع الیدینه، لس رفع الیدینه، اتلس رفع الیدینه او شپږ ویشت رفع الیدینه ددې اختلاف حل د غیر مقیدینو د اصولو مطابق دادی:

(۱) چې په کوم صحيح صريح حديث کې په څلورو رکعتونو کې د لسو رفع الیدینو سره دستت مؤکده لفظ وښايي.

(۲) او يا په کوم صحيح صريح حديث کې وښايي چې د لسو رفع الیدینو و الا حديث صحيح دی او نور احاديث ضعيف دي، يا د ترک درفع الیدین حديث ضعيف دی، ځکه د دوي دعوی داده چې د الله ﷺ و در رسول الله ﷺ څخه ماسوی د بل هيڅ غير معصوم امتي قول حجت ندي او داده خبرې به تر قيامته پورې غير مقلدين په حديثو کې ونه ښودلی شي (ديده بايد) زمونږ د اهل السنة والجماعة مسلک دادی چې که په قران او په حديث کې مسئله پيدانه شوه، نو دا جماع او دا جهاد طرف به رجوع کيږي، کله چې زمونږ اسلاف و ورته رجوع وکړه نو لاندې خبرې په نظر ورغلي.

الف: د تکبير تحریمه درفع الیدین په باره کې هيڅ تعارض نه شته، نو هغه خومسنون دی او د نور و رفع الیدینو په باره کې تعارض دی نو که ټول ساقطوي بيرته اصل عدم رفعه شوه.

باء: دلما نځه افعال د حرکت څخه د سکون طرف ته را کميدل، نواول (۲۶) رفع الیدینه وويي اراکم شو اتلسو ته، بيا اراکم شولسو ته، بيا اراکم شو نهو ته، بيا اراکم شو پنځو ته، بيا اراکم شو صرف يود تکبير تحریمه رفع الیدین پاتې شو.

ج: د دې حديث بالذات راوي عبد الله بن عمر ؓ پخپله دې حديث باندې د عمل کولو عادت نه وو، بلکې بدعت يې ورته ويلی دی. (شرح معاني الآثار ج ۱ ص ۱۱۰ ص ۱۵۵ او ابن عدی ج ۲ ص ۹ حرف الباء)

د: پدې حديث کې دده څخه راوي دده ځوی حضرت سالم ؓ ورباندې دايمې عمل نه کولو ځکه خويې دخپل پلار څخه پوښتنه وکړه چې ما هدا؟ دا څه شی دی. (مسند احمد ج ۲ ص ۴۵ و ص ۱۴۵)

ه: د دې حديث بل مرکزي راوي امام مالک ورباندې عمل نه کولو. (المدونة الكبرى ج ۱ ص ۷۱).

و: په خير القرون کې ورباندې هيچا عمل نه کولو لکه څرنگه چې د بخاري شريف راوي ابو بکر بن عياش فرمايلي دي. (طحاوي ج ۱ ص ۱۵۶).

لامذهبان د قول د ابن عمر ؓ د فعل د ابن عمر ؓ، دا جماع د اهل مدينه وو، دا جماع د خير القرون، د خير القرون د مجتهد اعظم امام اعظم رحمه الله د ترجيحاتو په مقابل کې د خير القرون څخه د ډيرو وروستيو خلکو دا قول تقليد کوي.

اووم دلیل

حدیث دمالک بن حویرث رضی اللہ عنہ: وَعَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ رضی اللہ عنہ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَثُرَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا أُذُنَيْهِ وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَقَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ. وَفِي رِوَايَةٍ: حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا فُرُوعَ أُذُنَيْهِ. [بخاري ج ١/ ص ١٠٢ رقم ٧٣٧].

ترجمه: او مالک بن حویرث فرمایي رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم به چي کله تکبیر تحریمه و ویله نوخپل دواړه لاسونه به يي دومره پورته کړل چي د غوږونو سره به يي برابر کړل او کله به يي چي درکوع څخه سربورته کولونو سمع الله لمن حمده ویلوسره به يي دغه شان کولو، یعنې دواړه لاسونه به يي پورته کول او په یوروایت کې دي چي لاسونه به يي د غوږونو بره طرفونو سره برابرول. (الحق الصریح ج ١/ ص ٧٢١)

اول جواب: لا مذهب ان دلته په نهو کتابونو حواله ورکوي، حالانکې پدې نهو کتابونو کې په هیڅ کتاب کې هم پدې حدیث کې د دوام او د همیشوالی لفظ نه شته او نه پکې د سنت مؤکده لفظ شته او نه پکې د سنت غیر مؤکد لفظ شته او نه پکې د مستحب لفظ شته او نه حضرت مالک بن الحویرث رضی اللہ عنہ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره همیشه اوسیدلی دی بلکې په (صحیح بخاري ج ١/ ص ٨٨ و ص ٩٥) باب الاذان للمسافر، وباب اذا استوا في القراءة... الخ کې تصریح شویده چي مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ پخپله ټوله زندگی کې صرف شل شپې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره اوسیدلی دی، حضرت مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ نه د مهاجرینو صحابه و ورضی الله عنهم څخه و او نه د اهل بدر و او اهل احد و څخه و او نه د اهل بیعت رضوان د صحابه و څخه و و. ددغي حاضر باشو صحابه و و درواياتو په مقابله کې غیر مقلدین ددغي شلو شپو د مسافر صحابي رضی اللہ عنہ روایت ته پخپل گمان ترجیح ورکوي.

دوهم جواب: حضرت مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ وروسته په بصره کې مقیم شو. او په بصره کې په زرگونو اهل السنة والجماعة محدثین اوسیدل، لیکن دا درفع الیدین حدیث ترینه هیڅ اهل السنة والجماعة محدث روایت نه کړو، بلکې دده څخه روایت کونکی یو ابو قلابه دی چي د ناصبیت طرف ته مایل و و (تقریب ص ١٧٤). او بل نصر بن عاصم دی چي د خوارجو څخه و و. (تهذیب) آخر د غیر مقلدینو د دومره غټو سنتو لپاره ولې یو اهل السنة روایت کونکی هم په بصره کې نه و و؟ (مجموعه الرسائل ج ٣/ ص ٢٠٦) راحة العینین ص ٤٨٩.

دریم جواب : ابو قلابه اول نمبر مدلس وو، حافظ ذہبی لیکلی دی چې (امام شہیر من علماء التابعین ثقة في نفسه الا انه يدلس عن لحقهم وعن من لم يلحقهم وكان له صحف يحدث منها ويدلس) (ميزان الاعتدال ج ٢ ص ٤٢٦) سرفراز خان صفدر رحمہ اللہ لیکلی چې ابو قلابه ثقہ وو لکن سخت مدلس وو. [احسن الکلام ص ١١١]. مشہور غیر مقلد ناصر الدین البانی یو حدیث تہ د ابو قلابہ د عنعنہ لہ وجہی ضعیف ویلی دی. قال: اسنادہ ضعیف لعنۃ ابي قلابه وهو مشہور بالتدليس. [حاشیہ صحیح ابن خریمہ ج ٣ ص ٢٦٨، تحت رقم الحدیث ٢٠٤٣] او دلامذہبانولوی محقق مبارکپوری لیکلی دی چې عنعنہ د مدلس ندہ مقبولہ (ابکـار المنن ص ٢٥٥) اوددہ پښه تقلید کې ټولولامذہبانولیکلی دی چې دمدلس عنعنہ ندہ مقبولہ (کافی الحق الصریح ج ١ ص ٨٦)

خلورم جواب د ابو قلابه دوه شاگردان دي

اول : شاگرد ایوب سختیانی دی حافظ ابن حجر دده پښه باره کې فرمایي ثقة ثبت حجة من كبار الفقهاء والعباد. (تقریب ص ٤١) دایوب رحمہ اللہ روایت پښه صحیح البخاری ج ١ ص ١١٣ رقم ٨١٨- و ٨١٩ کې دی چې درفع الیدین ذکر پکې نه شته.

دوهم : شاگرد یې خالد الحذاء دی چې د صحیح البخاری د ص ١٠٢ مذکور رفع الیدین پښه حدیث کې راغلی دی، حافظ ابن حجر فرمایي چې: ثقة يرسل من الخامسة وقد اشار حماد بن زيد الى ان حفظه تغير لما قدم من الشام (تقریب ص ٩٠). [سير اعلام النبلاء ج ٦ ص ٣٩٣]. اوده د درفع الیدین حدیث د شام څخه دراتلونہ وروسته روایت کړی دی، یعنی پښه هغه وخت کې چې دده حافظه صحیح نه وه اودده داروایت دایوب غوندي حافظ دروایت څخه مخالف دی، نوحجت نه شو او درفع الیدین اضافہ والی دده د حافظې د خرابوالي نتیجہ وه، امام ابو حاتم ورته لایحتج به ویلي دي. [تهذيب التهذيب ج ٣ ص ١٢١] امام شعبه ورته ضعیف ویلي دي. [تهذيب ج ٣ ص ١٢٢]. ابن علیہ ورته ضعیف ویلي دي. [تهذيب التهذيب ج ٣ ص ١٢٢]. یحیی بن معین، داؤد بن ابی هند تہ پښه دده باندې ترجیح ورکړې ده. [تهذيب الكمال تحت ترجمته]

پنځم جواب : د خالد الحذاء خلور شاگردان دي

(۱) هشیم بن بشیر دی، دده روایت دصحيح البخاري په (ج ۱ ص ۱۱۳ رقم ۸۲۳) کې شته په هغې

کې درفع الیدین بالکل ذکر نه شته.

(۲) ابن علیه دی هغه دخالد الحذاء څخه روایت کوي چې ابو قلابه درفع الیدین کړي دي، دمالک

بن الحویرث رضی الله عنه اود رسول الله ﷺ درفع الیدین پکې بلکل ذکر نه شته. (مصنف ابن ابی شیبه ج ۱ ص ۲۶۶).

(۳) دریم شاگرد یې صهیب رضی الله عنه دی دده په روایت کې دا ابو قلابه درفع الیدین ذکر هم نشته.

بلکې خالد فرمایي چې ما دا ابو قلابه څخه پوښتنه وکړه چې ما هدا؟ ای رفع الیدین في الصلوة، یعنی په

مانځه کې درفع الیدین مسئله څرنگه ده؟ (حلیة الاولیاء ج ۲ ص ۲۸۱ لابي نعیم) ددې څخه معلومېږي چې په هغه زمانه کې درفع الیدین بالکل رواج نه وولدي وجهې په ما هدا؟ باندې ترینه پوښتنه وشوه.

(۴) څلورم شاگرد خالد بن عبد الله الطحان دی: ده دحضرت مالک بن حویرث رضي الله عنه

اود رسول الله ﷺ درفع الیدین ذکر کړی دی. داراوي اگر چې ثقه دی مگر ددرې همدرو مخالفت کوي.

خلاصه: رفع الیدین په اصل کې دا ابو قلابه فعل وو، دخالد الحذاء دوهم له وجهې اود ابو قلابه

دتدلیس له وجهې څخه ترینه مرفوع حدیث جوړ شوی دی، که دا حنا فوپه کوم حدیث کې دومره عیوب

وي، نو غیر مقلدینو به تر اسمان پورې نغاري کړي نگو لې چې دا حدیث حجت ندی، ځکه چې پدې کې دومره عیوب دي.

شپږم جواب: دحضرت مالک بن حویرث رضی الله عنه دحدیث اود حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه دحدیث په

مایین کې په دوو خبرو کې تعارض دی:

اول تعارض: د عبد الله بن عمر رضی الله عنه په حدیث کې دا وگوپورې دلاسونو دپورته کولو ذکر دی (رفع

یدیه حتي تکون احذو منکبیه) اود مالک بن حویرث رضي الله عنه په حدیث کې دغوږونو پورې

دلاسونو دپورته کولو ذکر دی (رفع یدیه حتي یحاذي بهما اذنیه)

نولامذهبانو! پدې دواړو متعارضو خبرو عمل ممکن ندی، ځکه چې په کوم مانځه کې یې چې

دغوږونو پورې دلاسونو پورته کړي شي نو په همدې مانځه کې د عبد الله بن عمر رضی الله عنه په حدیث باندې عمل

رانغلو اوپه کوم مانځه کې چې داوگوپورې لاسونه پورته کړي شي نو په همدې مانځه کې د مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ په حدیث باندې عمل رانغلو او که په یو مانځه کې یې دغوږونو پورې پورته کوي اوپه بل مانځه کې یې داوگوپورې پورته کوي مثلاً دظهر په مانځه کې یې دغوږونو پورې پورته کوي او د عصر په مانځه کې یې داوگوپورې پورته کوي نو بیا په دواړو حدیثونو عمل رانغلو ځکه چې دظهر په مانځه کې د عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ په حدیث باندې عمل رانغلو او د عصر په لمانځه کې د مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ په حدیث باندې عمل رانغلو، نو په تاسو دا صادق شوه چې د عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ په حدیث موهم عمل ندی کړی او د مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ په حدیث موهم عمل ندی کړي او که یو حدیث ته راجع وایې او بل حدیث ته مرجوح وایې اوپه راجع عمل کوي نو بیا سوال دادی چې یو حدیث ته راجع او بل حدیث ته مرجوح قرآن ویلي دي؟ او که رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ویلي دي؟ او که کوم غیر معصوم امتي ویلي دي؟

که قرآن ویلي وي ایت پیش کړئ چې صراحة پکې راغلی وي چې د عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ حدیث راجع دی او د مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ حدیث مرجوح دی یا بالعکس دي او که رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ویلي وي، نو په کوم حدیث کې صراحة د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمان وښايې چې د عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ حدیث راجع دی او د مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ حدیث مرجوح دی یا بالعکس دي او که تاسو وایې چې مونږ هغه حدیث ته راجع وایو چې صحیح وي او هغه حدیث ته مرجوح وایو چې ضعیفه وي، نو بیا سوال دادی چې یو حدیث ته صحیح او بل حدیث ته ضعیف ویل د الله فرمان دی؟ او که د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمان دی؟ او که د کوم غیر معصوم امتي فیصله ده؟

که د الله جل جلالہ فرمان وي نو ایت پیش کړی چې الله تعالی صراحة یو حدیث ته صحیح او بل ته ضعیف ویلي وي او که د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمان وي نو د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم قول پیش کړئ چې صراحة یې یو حدیث ته صحیح او بل ته ضعیف ویلي وي او که تاسو وایې چې مونږ هغه حدیث ته صحیح وایو چې د صحیح د تعریف سره برابر وي، او هغه حدیث ته ضعیف وایو چې د ضعیف د تعریف سره برابر وي نو بیا سوال دادی چې د صحیح او د ضعیف تعریف الله جل جلالہ جوړ کړی دی؟ او که رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم جوړ کړی دی؟ او که کوم غیر معصوم امتي جوړ کړی دی؟

که الله جل جلالہ جوړ کړی وي، نو بیا د قرآن څخه صراحة د صحیح او د ضعیف جامع او مانع تعریف کړئ او که رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم جوړ کړی وي، نو بیا د کوم حدیث څخه صراحة د صحیح او د ضعیف جامع او مانع تعریف

نارینه: نارینه به لاسونه تر غوږونو پورې اوچتوي، (۱) عن مالک بن الحویرث أنه رأى النبي صلى الله عليه وسلم ... وقال ... حتى يجاذي بهما فروع أذنيه (صحيح مسلم، ج ۱ ص ۱۶۸، باب استحباب رفع اليدين في تكبيرة الاحرام)

(۲) عن وائل بن حجر رضي الله عنه: أَنَّهُ أَبْصَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى كَانَتْ تَابِعِيَالِ مَنْكِبَيْهِ وَحَازَى يَابِهَامِيهِ أَذُنَيْهِ ثُمَّ كَبَّرَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ. وَفِي رِوَايَةٍ لَهُ: يَرْفَعُ إِبْهَامِيَهُ إِلَى شَحْمَةِ أُذُنَيْهِ.

(مشكوة، ج ۱ ص ۸۶) باب صفة الصلوة.

وائل بن حجر رضي الله عنه فرمائي چې مارسول الله صلى الله عليه وسلم وليدلو چې لاسونه يې داوگوپه برابري پورته کړل اوغټي گوتې يې دغوږونو سره برابري کړې اوپه يوروايت کې راځي چې غټي گوتې به رسول الله صلى الله عليه وسلم دغوږونو دنرميوسره برابرولی، نو حاصل داچې دلاسونو برابرول داوگوسره معنی يې داده چې ورغوي داوگوسره برابروه اوغټي گوتې دغوږونو دنرميوسره برابروه.

(۳) عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «كَبَّرَ حَتَّى حَازَى يَابِهَامِيَهُ أَذُنَيْهِ. (الحديث) حضرت انس رضي الله عنه فرمائي چې مارسول الله صلى الله عليه وسلم وليدلو چې الله اکبر يې ويلو تر دې چې دلاسونو غټي گوتې يې دغوږونو سره برابري کړي. (الدارقطني، ص ۳۴۵) بهيقي ج ۲ ص ۹۹.

(۴) وَعَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ رضي الله عنه قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَازِيَ بِهِمَا أُذُنَيْهِ.

(متفق عليه مشكوة/ ج ۱ ص ۷۵ باب صفة الصلوة)

زنانه: زنانه به لاسونه تر اوگواو يا سينو پورې اوچتوي: دحضرت وائل رضي الله عنه څخه روايت دی چې: عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ رضي الله عنه قَالَ: «قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا وَائِلُ بْنُ حُجْرٍ! إِذَا صَلَّيْتَ فَأَجْعَلْ يَدَيْكَ جِذَاءَ أُذُنَيْكَ وَالْمَرْءَةُ تَجْعَلْ يَدَيْهَا جِذَاءَ نَدْيِهَا».

يعني ماته نبي صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې يا وائيله چې كله دې لمونځ كولو نو لاسونه تر غوږونو پورې پورته كړه او ښځه به لاسونه تر سينو پورې پورته كوي. كنز العمال حديث نمبر ۱۹۶۴۰. المعجم الكبير، رقم ۱۷۴۹۷

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ، وَإِذَا رَكَعَ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ كُلَّهُ» يَعْنِي: رَفَعَ يَدَيْهِ. (نسائي باب رفع اليدين عند الرفع من السجدة الاولى. رقم الحديث ۱۱۴۳).

په بل سند باندې داسې الفاظ دي چې: عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثٍ رضي الله عنه أَنَّهُ «رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي صَلَاتِهِ، وَإِذَا رَكَعَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، وَإِذَا سَجَدَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ حَتَّى يُجَاذِيَ بِهِمَا فُرُوعَ أُذُنَيْهِ». (نسائي باب رفع اليدين للسجود رقم الحديث ۱۰۸۵) همدارنگه په بل سند باندې داسې الفاظ دي: عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثٍ رضي الله عنه أَنَّهُ رَأَى نَبِيَّ اللَّهِ رَفَعَ يَدَيْهِ فَذَكَرَ مِثْلَهُ. نسائي باب رفع اليدين للسجود رقم ۱۰۸۶. په بل سند کې داسې الفاظ دي عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثٍ رضي الله عنه أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَيْهِ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ. وزاد فيه وإذا ركع فعل مثل ذكر وإذا رفع رأسه من الركوع فعل مثل ذلك وإذا رفع رأسه من السجود فعل مثل ذلك. [نسائي باب رفع اليدين في السجود رقم ۱۰۸۷].

اوپه (مسند احمد ج ۳ ص ۴۳۶ و ص ۴۳۷ کې د يو حديث الفاظ داسې دي چې: عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثٍ رضي الله عنه أَنَّهُ «رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَرُكَّعَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ حَتَّى يُجَاذِيَ بِهِمَا فُرُوعَ أُذُنَيْهِ» [مسند احمد رقم الحديث: ۱۵۱۷۷]. د بل حديث الفاظ داسې دي چې: عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثٍ رضي الله عنه أَنَّهُ «رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي صَلَاتِهِ، إِذَا رَكَعَ رَأْسَهُ مِنْ رُكُوعِهِ وَإِذَا سَجَدَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ سُجُودِهِ حَتَّى يُجَاذِيَ بِهِمَا فُرُوعَ أُذُنَيْهِ». [رقم الحديث ۱۵۱۷۳]. د بل حديث الفاظ داسې دي چې: عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثٍ رضي الله عنه «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حِينَالْ فُرُوعَ أُذُنَيْهِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ».. [مسند احمد رقم ۲۰۰۱۴ او په ابو عوانة ج ۱ ص ۹۵] کې الفاظ داسې دي چې: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حِينَالْ أُذُنَيْهِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ» (مسند ابو عوانة) او همدارنگه په فتح الباري کې هم دی نو پدې ټولو کې د سجدو درفع اليدين ذکر هم شته اولامذهبان يې نه کوي. حال دا چې خپله لامذهبان هم وايي چې مالک بن حويرث رضي الله عنه په نهمه هجري کې مسلمان شوی دی (اسوه سرور کونين ص ۸) الحق الصريح ج ۴ ص ۸۸

اوپدې حديثونو کې د سجدو درفع اليدين سره د (کان يرفع) لفظ هم شته اولامذهبان وايي چې

دالفظ په دوام او همیشوالي باندې دلالت کوي کما في (الحق الصريح ج ١ ص ٧٢) معنی یې دلامذهبانو دقانون مطابق داشوه چې رسول الله ﷺ هېڅ داسې مونځ ندی کړی چې دسجدورفع الیدین یې پکې نه وي کړي.

نولامذهبان که دحضرت مالک بن حویرث ؓ په پوره حدیث عمل کوي نوپه ښکاره دی خپل جماعت پریرېدي اوپه کومې امام باره کې دې منجاوران شي چې هلته په هرمانځه کې دسجدوپه وخت کې هم رفع الیدین کیږي خلاصه دا چې لامذهبان نه دمالک بن حویرث ؓ دبخاري په حدیث باندې عمل کوي ځکه چې دبخاري په حدیث کې رکوع ته دتللو او دریم رکعت ته دپورته کیدلو رفع الیدین نشته او نه یې دنسائي وغیره په احادیثو باندې عمل کوي ځکه چې په هغوي کې دسجدورفع الیدین هم راغلی دی اولامذهبان یې نه کوي.

اتم جواب: دحضرت مالک بن الحویرث ؓ حدیث سخت مضطرب دی ځکه چې په بخاري رقم ٧٣٧ و مسلم رقم ٨٦٤ کې پکې صرف په دوه ځایونو کې درفع الیدین ذکر دی او په نسائي رقم ١٠٨٧ کې پکې څلورو ځایونو کې درفع الیدین ذکر دی یو دتکبیر تحریمه، دوهم رکوع ته دتللو دریم رکوع څخه د راجکیدلو او څلورم دسجد څخه د راجکیدلو او په نسائي رقم ١٠٨٥ او ١٠٨٦ کې پکې په پنځو ځایونو کې درفع الیدین ذکر دی څلور مخکني او پنځم پکې سجدو ته دتللو رفع الیدین دی. لدې وجې د غیرمقلدینو سرگروه نواب صدیق حسن خان پدې اقرار کوي چې ددې اضطراب له وجې دا حدیث ضعیف دی. [دلیل الطالب ص ٢٩٠ و ص ٢٩٦ بحواله فتاوی علماء حدیث ج ٣ / ص ٢٢٨ و ص ٢٢٩].

نهم جواب: حضرت مالک بن الحویرث ؓ د رسول الله ﷺ سره شل شپې پاتې شو. [بخاري ج ١ ص ٨٨]. کله چې رخصتیدلو نو د رسول الله ﷺ څخه یې دنصحیت مطالبه وکړه رسول الله ﷺ چې کوم نصیحت ورته وکړو په هغې کې یې دا هم ورته وفرمایل چې: صلوا کما رايتموني اصلي. [بخاري ج ١ ص ٨٨]. داسې مونځ وکړئ لکه څرنگه یې چې زه کووم، کله چې حضرت مالک بن الحویرث ؓ د خپلو ملگرو سره واپس شو نو د رسول الله ﷺ هدایت مطابق یې خلکو ته اعلان وکړو چې آیا زه تاسو ته د رسول الله ﷺ مونځ ونه کړم؟ خلکو ورته وویل چې وې کړه، حضرت مالک بن الحویرث ؓ چې په کومه طریقه مونځ وکړو په هغې دتکبیر تحریمه څخه ماسوی د بل هېڅ رفع الیدین ذکر نشته هغه مونځ په

بخاري ج ١/ ص ١١٣ کې پداسې الفاظو روايت شوی دی چې: عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، أَنَّ مَالِكَ بْنَ الْحُوَيْرِثَ، قَالَ لِأَصْحَابِهِ: أَلَا أُنبِئُكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: وَذَلِكَ فِي غَيْرِ حِينَ صَلَاةٍ، فَقَامَ، ثُمَّ رَكَعَ فَكَبَّرَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَقَامَ هُنَيْئَةً، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ هُنَيْئَةً. [الحديث رقم ٨١٨ و ٨١٩].

محلي ابن حزم او فتاوی علماء حديث

ابن حزم ظاهري د سجدو د رفع الیدین احاديثو ته صحيح ويلي دي. [المحلي ج ٣/ ص ٩] همدارنگه د لامذهبو د جماعت له طرفه يوه مجموعه د فتاوی علماء حديث په نوم په حواریو لاسو جلدونو کې شايع شويده او د صفتونو څخه يې د غير مقلدينو رسالي ډکې دي.

په هغې کې يې د حضرت مالک بن حويرث د رفع الیدین عند السجود حديث لاندي ليکلي دي چې (د احديث صحيح دی متروک العمل ندی... دارفع الیدین عند السجود منسوخ ندی بلکه دادنبي ﷺ دا خبري عمر عمل دی ځکه چې ددې راوي مالک بن حويرث مديني منورې ته د رسول الله ﷺ د عمر په اخرو وختونو کې راغلی دی او ددې څخه وروسته هيڅ داسې صريح حديث ندی راغلی د کوم څخه چې نسخ ثابتېږي.

په احتمالاتو باندې نسخ نه ثابتېږي، پدې رفع الیدین باندې عمل کونکي د صحابه کرامو څخه حضرت ابن عمرو، ابن عباس رضي الله عنهما او د تابعينو څخه طاووس او نافع او عطاء مونږ ته معلوم دي. پدې رفع الیدین باندې عمل کونکي محي السنة مميت البدعة دی او د سلو شهيدانو د اجر مستحق دی. (فتاوی علماء حديث ج ١٤ ص ٣٠٥ ص ٣٠٦)

لامذهبه! همت وکړه چې د سلو شهيدانو اجر در څخه شيعه گانو ويوړو او ته محروم پاتې شوي.

لامذهبه! ستاسو په فتاوی علماء حديث کې يې د مالک بن حويرث حديث ته ناسخ او د عبد الله بن عمر ؓ حديث ته منسوخ ويلي دي، تاسو منسوخ حديث په ډير فخريش کوئ او ناسخ حديث نامکمل را نقلوئ.

لامذهبه! تابه الحق الصريح ج ١٤ ص ١١٤) کې ليکلي دي چې کله کله په سجدو کې رفع الیدین کول سنت دي البته د رسول الله ﷺ عادت مستمره عدم رفع الیدین عند السجود وو.

الف: لامذهبه خناسه: په اکثراوقاتو کې دې د سلو شهيدانو د اجر څخه ځان محروم کړو ځکه چې تاليکلي چې کله کله... الخ.

باء: ستاسو فتاویٰ خود سجد و رفع اليدين ته ناسخ وايي دهغې سره به څه وکړي؟

ج: د سجد و رفع اليدين په لاندې احاديثو کې راغلي دي.

(۱) د حضرت مالک بن حويرث رضي الله عنه په حديث کې نسائي ج ۱۱ ص ۵۶ مسند احمد ج ۳ ص ۴۳۶ و ص ۴۳۷ ابوعوانه ج ۱۲ ص ۹۵).

(۲) د حضرت وايل بن حجر رضي الله عنه په حديث کې ابوداود ج ۱ ص ۷۳ و ص ۱۱۲ طيالسي، طحاوي، دارقطني، موطا امام محمد.

(۳) د حضرت انس رضي الله عنه په حديث کې ابن ابي شيبه ج ۱ ص ۲۶۶، دارقطني ج ۱ ص ۱۰۸ د سند راويان صحيح دي.

(۴) د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه په حديث کې (ابن ماجه ص ۶۲) مسند احمد ج ۱۲ ص ۱۳۲).

(۵) د حضرت عمير بن حبيب رضي الله عنه په حديث کې (ابن ماجه ص ۶۲).

(۶) د حضرت جابر بن عبد الله رضي الله عنه په حديث کې. (مسند احمد ج ۳ ص ۳۱۰) تاريخ کبير امام البخاري ج ۱۴ ص ۱۰۵).

(۷) د حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه په حديث کې ابن ماجه ص ۶۲ ابوداود ج ۱ ص ۱۱۱ نسائي ج ۱ ص ۵۶).

(۸) د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه په حديث کې مجمع الزوائد ج ۱۲ ص ۱۰۲).

همدارنگه د ابو حميد الساعدي رضي الله عنه او ابن زبير رضي الله عنه په احاديثو کې هم د سجد و رفع اليدين ذکر دي. (ابوداود ج ۱ ص ۱۱۱ و ص ۱۱۲).

ددې يوولسو احاديثو په مقابل کې يو د عبد الله بن عمر رضي الله عنه متعارض حديث او يو د ابو موسی اشعري رضي الله عنه ضعیف حديث دی، اکثره لامذهبان ددې يوولسو احاديثو په مقابل کې صرف پدې دوو احاديثو عمل کوي او د يوولسو احاديثو څخه کلا مخالفت کوي او بيا هم ځان ته محمدي او اهل حديث وايي او ته ددې يوولسو احاديثو اکثراً مخالفت کوي، ځانکه ددې يوولسو احاديثو راويان متاخر الاسلام دی او صیغې

دماضي استمراري دي پکې، دهغې دوو حديثونو پدوى باندې هيڅ وجه د ترجيح نه شته، ځکه چې په صحت او ضعف کې برابر دي بلکې دا يو ولس راجح دي ځکه چې ډير دي او مثبت دي او دې لار مذهب داهم ليکلی دي چې مثبت مقدم وي په نافي باندې. (الحق الصريح ج ۴ ص ۱۰۵) او فتاوى علماء حديث همدې احاديث ته ناسخ هم ويلي دي ځکه چې راويان يې متاخر الاسلام دي ج ۴ ص ۳۰۵ و ص ۲۰۶) نو په کومه خوشحالي کې وايې چې اکثره ددې يو ولسو احاديثو مخالفت پکار دی، د کله کله عمل کولو همدا معنی ده چې اکثر اړيې مخالفت پکار دی.

دلامذهبو څخه یو سوال:

بعضې غیر مقلدین د سجدې رفع الیدین ته هم سنت وایې، لکه ابو حفص عثمانی او امین الله پشاورې وغیره، او عام غیر مقلدین ددې رفع الیدین د سنتوالي څخه منکر دي، اوس سوال دادی چې د سنتو څخه منکر هم لعنتي دی. او غیر سنتو ته سنت ویوونکې هم لعنتي دی، لدې وجهې تاسو ووايې چې د غیر مقلدینو ددې دواړو څخه کومه یوه ډله د قرآن او حدیث مخالفه او لعنتی ده؟

اقم دليل

حدیث دحضرت انسؓ

(الحق الصریخ ج ۱؛ ص ۷۴ پنجم نمبر دلیل)

اول جواب : دا حدیث موقوف دی یعنی داسره در رسول اللہ ﷺ حدیث ندی ځکه چې د حضرت انس رضی اللہ عنہ درې شاگردان دي.

الف: اول شاگرد يې عاصم بن الاحول دی چې ثقہ راوي دی (جزء بخاري ص ۶۲ و ص ۱۳۸)

باء: دوهم شاگرد یحیی بن اسحق دی چې ثقه راوی دی (جزء بخاری ص ۱۸۰) دې دواړو حدیث موقوف روایت کړی دی یعنې ددې دواړو په نیز د ابوالکل در رسول الله ﷺ حدیث نه دی.

ج: دریم شاگرد یحیی حمید الطویل دی. (جزء بخاری ص ۴۰ ابن ماجه ص ۶۲) دارقطني ج ۱ ص ۴۹۰]

صرف ده دې حدیث ته مرفوع ویلی دی لیکن داراوي مدلس دی او په غن سره یې روایت کړی دی

اوستاسو مسلک دادی چې عنعنہ دمدرس نه قبلیری اباکار المنن ص ۲۲۵).

ستاسو مشهور لامذبه غیر مقلد عالم مولوي عطاء الله حنیف لیکلي دي چې دا حدیث بالکل دلیل نه شي جوړیدلی ځکه حمید الطویل د دریمي طبقي مدرس دی او د دریمي طبقي دمدرسینو څخه دلیل اخستل ندی جائز (التعليقات السلفیه علي النسائي ج ۱ ص ۱۲۹). او همدا خبره حافظ ابن حجر رحمه الله هم کړی ده (طبقات المدلسین ص ۱۲).

لامذهبان په دارقطني هم حواله ورکوي حالانکې هلته یې صفا لیکلی دی چې: قال الدارقطني لم يروه عن حميد مرفوعاً غير عبد الوهاب والصواب من فعل انيس. (دارقطني ج ۱ ص ۲۹۰) یعنې صواب داده چې دا رسول الله ﷺ فعل ندی بلکې د حضرت انس رضی الله عنه فعل دی.

امام طحاوي فرمایي چې: دا حدیث د دې (محدثینو) په نیز خطا دی، ځکه چې د عبد الوهاب څخه علاوه هیچا د پته مرفوع ندی ویلی او حفاظو د حدیثو دا موقف کړی دی (طحاوي شرح معانی الآثار ج ۱ ص ۱۵۶).

دوهم جواب: د حمید الطویل شپړشاگردان دي:

(۱) عبد الاعلی جزء بخاري ص ۱۴۸ (۲) یحي بن سعيد جزء بخاري ص ۱۷۷ (۳) معاذ بن معاذ بن ابی شيبه ج ۱ ص ۱۳۳. (۴) خالد بن عبد الله الواسطي (۵) عبد الله بن معاذ (۶) یزید بن هارون. (تاریخ بغداد ج ۲ ص ۳۸۶).

دې شپړواړو دا حدیث موقف روایت کړی دی، یعنې د دې شپړوپه نیز دا رسول الله ﷺ حدیث ندی، صرف اووم شاگرد عبد الوهاب د دې شپړوپه خلاف مرفوع روایت کړی دی او د عبد الوهاب حافظه په اخر عمر کې خرابه شوې وه (تقریب التهذیب ص ۲۲۲).

خلاصه دا چې دا حدیث د سره مرفوع ندی، دیو مدرس (حمید الطویل) څخه یو د خرابي حافظې خاوند (عبد الوهاب) مرفوعاً روایت کړی دی، چې د ټولو ثقاتو په خلاف یې تفرد ته هیڅ اعتبار نه شته.

دریم جواب: دا حدیث دسره دلامذهبانولپاره دلیل نشي جوړیدی ځکه چې پدې حدیث کې په څلورو ګټونو کې دنه ورغی الیدینو ذکر دی، اول دتکبیر تحریمه رفع الیدین دی اواته نور څلور ورکوع ګانوته دیتیدلو او دجیګیدلودی اولامذهبان لسم رفع الیدین هم کوي چې هغه دریم رکعت ته دپورته کیدلودی.

څلورم جواب: پدې حدیث کې یې دغې رفع الیدینو ته نه سنت مؤکد ویلي دي اونه یې ورته سنت غیر مؤکد ویلي دي اونه یې ورته مستحب ویلی دي اونه یې ورباندې دشواب وعده ورکړي ده اولامذهبان ورته سنت او واجب او کله مستحب وایي.

پنځم جواب: پدې حدیث کې ددوام اودهمیشوالي لفظ نه شته، لامذهبه حکیم دخپل کتاب په (ص ۸) کې دخپل اجتهد رباب ترنگولی دی او حواله یې په نور وورکړي ده، لامذهبه داسې لیکلي دي چې حضرت انس رضی الله عنه په کان یرفع باندې دا خبره واضحه کړه چې رسول الله صلی الله علیه و آله په لسو کلونو کې هیڅ داسې مونځ ندی کړی چې رفع الیدین یې پکې نه وي کړی. (تخریج زیلي ج ۱ ص ۲۱۴ مجمع الزوائد ص ۱۸۲) (التعلیق المغني ص ۱۱۰)

حالانکې دلامذهبه حکیم دا عبارت په دې کتابونو کې په یو کې هم نشته، داداسې دروغ دي چې مثال یې دپادري فانه راوسوامي دیانند په کتابونو کې هم نه پیدا کیږي.

شپږم جواب: دحضرت انس رضی الله عنه په حدیث کې دسجدوپه وخت کې هم درفع الیدین ذکر دی. (ابن ابی شیبه ج ۱ ص ۲۳۵ دارقطني ج ۱ ص ۴۹۰ مسند ابی یعلی ج ۱ ص ۸۸ ابن حزم ج ۲ ص ۲۹۶) چونکه دحدیث شریف دا برخه دلامذهبه دمسلم څخه خلاف ده لدې وجهې یې پتوي لامذهبان پدې پوهیږي چې ددغې کتمانونو او فریبونو څخه بغیر ددوي مسلک نه شي ثابتیدلی.

اووم جواب: که بالفرض دا حدیث صحیح هم شي نو ددې څخه صرف یو ځلې درکوع اودسجدي رفع الیدین ثابتیږي اوپاتې شوه دا خبره چې دارفع الیدین باقي وواوکه نه؟

ددې څخه دا حدیث خاموش دی: عَنْ أَنَسٍ رضی الله عنه قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «كَبَّرَ حَتَّى حَادَى بِإِبْهَامَيْهِ أُذُنَيْهِ. ثُمَّ رَكَعَ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ مَفْصِلٍ مِنْهُ فِي مَوْضِعِهِ. ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ مَفْصِلٍ مِنْهُ فِي مَوْضِعِهِ، ثُمَّ انْحَظَّ بِالتَّكْبِيرِ فَسَبَقَتْ رُكْبَتَاهُ يَدَيْهِ». [الدارقطني ج ۱ ص ۳۴۵ بهيقي ج ۱ ص ۱۲]

يعني چې، کله به يې رکوع ته د تللو تکبير وويلو نو درکوع د تکبير د ختميدلو څخه مخکې به يې
٩ رکوعونو کيښودل، ظاهره ده چې رفع الیدین به يې نه کولو، صرف الله اکبر به يې ويلو، نو
تکبير تحریمه څخه بغير نور رفع الیدینونه باقي نه وو.

نهم دليل

حديث د ابوهريرة رضي الله عنه [ابن خزيمة / رقم الحديث ٦٩٤ / ٦٩٥ / الحق الصريح ج ٤ / ص ٧٢ دريم

نمبر دليل]

اول جواب: د ابوهريرة رضي الله عنه څخه درې روايتونه راغلي دي :

اول : حضرت ابوهريرة فرمايي چې : ما رسول الله صل وليدلو چې د مانعه د شروع او درکوع کولو
او د سجدو کولو په وخت کې رفع الیدین وکړل. [ابن ماجه ص ٦٢] ددې روايت په سند کې اسماعيل بن
عياش دی کوم چې ضعیف دی او دده روايات د غير شامينو څخه بالاتفاق مردود دي. [نووي ج ١/
ص ١٨ / ترمذي ج ١ / ص ١٩ و ١٤٠ / طحاوي ج ١ / ص ١١١ / محلی ج ١ / ص ٢٥٧] او دا روايت له شامينو
څخه نه دی.

دويم : حضرت ابوهريرة رضي الله عنه دويم حديث په ابو داؤد ج ١ / ص ١٠٨ د رفع الیدین په باب کې دی.

درېم : د ابوهريرة دريم روايت په ابن خزيمة کې دی د کوم ترجمه چې داسې ده : چې رسول الله صلی الله علیه و آله چې
کله لمونځ شروع کړو نو تراوږو پورې به يې لاسونه اوچت کړل، او چې کله به يې رکوع وکړه نو همداسې به يې
وکړل، او چې کله به يې سجده وکړه نو هم همداسې به يې وکړل او د سجدې څخه به چې راپورته شو نو بيا به
يې رفع الیدین نه کول او چې کله به دوه رکعتونو څخه راپورته کيدلو نو بيا به يې همداسې وکړل. [ابن
خزيمة رقم الحديث ٦٩٤ / ٦٩٥] د ابو داؤد او ابن خزيمة روايات هم بالکل ضعیفه دي.

١- ددوی په سند کې يو راوي يحيى بن ايوب عافقي ابو العباس مصري دی. دده څخه اگرکه
صحيحينو استدلال کړی دی لکن امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمايي چې : دده حافظه خرابه وه او دده
څخه خطايي کيدله. محدث امام اسمعيل رحمه الله فرمايي چې له ده څخه استدلال نه کېږي. امام ابن

سعد رحمه الله فرمايې چې: هغه مُنكر الحديث دی. امام دارقطني فرمايې چې: دده په ځينو احاديثو کې اضطراب دی. امام عقیلی رحمه الله فرمايې چې: هغه ضعیف دی: [تهذيب التهذيب / ج ١١ / ص ١٨٦-١٨٧].

حافظ ابن کثیر رحمه الله فرمايې چې: په ده کې ضرور کومه خرابي شته ده. ځکه چې امام احمد رحمه الله دده په باره کې فرمايې چې: دا د خرابې حافظې خاوند دی. [ابن کثیر / ج ١ / ص ١٦٩].

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايې چې: ریښتینی دی، لکن په ډېرو وختونو کې ترینه خطايي کېدله. [تقریب / ص ٢٧٤]. که ددغه مختلفه راوي نور روایات د حسن په درجه کې ومنلی شي، نو بیا هم دا روایت دده د خطايي نتیجه ده.

٢- ددې سند بل راوي ابن جریج دی او ابن جریج سخت مدلس دی. او دا روایت دده عنعنه ده. امام دارقطني رحمه الله فرمايې چې: د ابن جریج د تدلیس څخه ځان ساته. ځکه چې هغه ډېر بد مدلس دی. هغه د مجروحو راویانو څخه تدلیس کوي. [تهذيب التهذيب / ج ٦ / ص ٤٠٥].

امام یحیی بن معین رحمه الله فرمايې چې: (لیس بشيئ فی الزهري) [تهذيب / ج ٦ / ص ٤٠٤]

ابن جریج د امام زهري څخه په روایت کولو کې هېڅ حیثیت نه لري. او دا روایت هم د ابن جریج څخه د امام زهري له طریقه دی. ابن جریج د متعې قایل و او له نوي (٩٠) بنحو سره متعده کړې وه. [تذکره الحفاظ / ج ١ / ص ١٤٩ و میزان الاعتدال / ج ٢ / ص ١٥١].

٣- ددې سند بل راوي امام زهري رحمه الله دی. دده په باره کې د لامذهبو عبارتونه داسې دي چې: ابن شهاب زهري له منافقینو او کذابینو څخه و. مستقل ایجنټ و، اکثر گمراه کوونکی، خبیث دروغزن روایتونه دده طرفته منسوب دي. مشهور شيعه مؤلف عباسي قمي ويلي دي چې: ابن شهاب اول سني و، چې بیا وروسته شيعه شو. [تتمة المنتهى / ص ١٢٨ / صديقه کائنات / ص ١٠٧-١٠٨ / اختلاف اُمت کا الميه / ص ١٢٧].

دویم جواب: د ابوهريرة په صحيح حديث کې صرف يو د تکبير تحریمه د رفع الیدین ذکر دی، د ابوهريرة هغه مرفوع او موقوف روایت چې په هغې کې یواځې د تکبير تحریمه سره د رفع الیدین ذکر دی

او نور پکې صرف د تکبیراتو ذکر دی، په لاندې ځایونو کې وگورئ:

[بخاري رقم ۸۰۳] مسند احمد رقم ۸۲۷۳ / مؤطا امام محمد رقم ۱۰۳ / مؤطا امام مالک رقم ۲۰۳ / بخاري رقم ۷۸۵ / ۷۸۹ / ۷۹۵ / ۸۰۳ / مسلم رقم ۸۶۷ / ابوداؤد رقم ۸۳۶ / ترمذي رقم ۳۵۴ / مسند احمد رقم ۷۲۱۹ / نسائي رقم ۱۱۵۵ / دارمي رقم ۱۲۴۸ / مصنف عبدالرزاق رقم ۲۴۹۲ / مؤطا امام محمد رقم ۱۰۴ / کتاب الآثار للامام محمد رقم ۷۵ / کتاب الآثار لأبي يوسف رقم ۱۰۸

پدې حديث کې درفع الیدین ذکر ابن جریج وریات کړی دی ابن جریج هغه سړی دی چې په مکه مکرمه کې یې دنوی (۹۰) زنانه ورسره متعه کړې وه اوهره شپه به یې دقوة باه لپاره په خپله دبره کې دزیتون تیل اچول (تذکره الحفاظ ج ۱ ص ۱۶۹).

لامذهبه خناسه: تاپه (ص ۴۳۵ ج ۴) لیکلي دي چې ابن جریج مدلس دی بلکې دارقطني ويلي دي چې دټولو څخه بد تدلیس دابن جریج تدلیس دی ځکه هغه په داسې وخت کې تدلیس کوي چې حديث یې دیو مجروح راوي څخه اوریدلی وي لکه حافظ ابن حجر په تهذيب التهذيب او په طبقات المدلسین کې ذکر کړی دی والمدلس اذا عنعن لا یحتج به بالاتفاق الحق الصریح ج ۴ ص ۹۴ بحواله نصب الرايه ۲ ص ۳۶).

دریم جواب: که لامذهبان خامخاد ابوهریره رضی الله عنه پدې حديث باندې عمل کوي نومهرباني دي وکړي خپل پټ رافضیت دي نور راښکاره کړي، چیرته کومې امام باړي ته دي لارشي چې هلته دسجدوپه وخت کې هم رفع الیدین کیږي، ځکه چې پدې حديث کې دسجدوپه وخت کې هم درفع الیدین ذکر دی. او همدارنگه ددې حديث او د بخاري د عبدالله بن عمر د حديث په منع کې تعارض دی، ځکه چې په دې حديث کې دسجدو درفع الیدین اثبات دی، او د بخاري د عبدالله بن عمر په حديث کې دسجدو درفع الیدین نفی ده، نو که دې حديث ته صحیح وایي نو د بخاري شریف د عبدالله بن عمر رضی الله عنه حديث ته غلط ووايي ځکه په هغې حديث کې ددې حديث په خلاف دبین السجدتين درفع الیدین څخه منع ده.

خلورم جواب: پدې حديث کې یې رفع الیدین ته نه سنت مؤکد ویلی دي اونه یې ورته سنت غیر مؤکد ویلي دي اونه یې ورته مستحب ویلي دي اولامذهبان ورته کله واجب وایي، کله ورته سنت

وايې او کله ورته مستحب وايې، کله وايې چې دومره ثواب لري لکه متعه کول او کله وايې چې دومره ثواب لري لکه د دُبر زنا. (هدية المهدي ج ١ ص ١١٨) دلامذهود مصنف اعظم کتاب

پنځم جواب: که بالفرض دا حديث صحيح هم شي نو پدې حديث کې د يو ځلې رفع الیدین کولو ذکر دی او پاتې شوه دا خبره چې دارفع الیدین باقي پاتې و او که نه و وپاتې؟ ددې څخه دا حديث ساکت دی لیکن د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نور صحيح حديثونه شته چې دارفع الیدین باقي نه و وپاتې په صحيح البخاري جلد اول صفحه ١١٠ باب يهوي بالتكبير کې نهايت صحيح حديث دی چې حضرت ابوهريره رضي الله عنه به د هرو تيتيدلو او د جيگيدلو په وخت کې الله اکبر ويلو، د رفع الیدین ذکر يې نه دی کړی، او قسم به يې کولو چې دا در رسول الله صلى الله عليه وسلم دا خبري زمانې مونځ و وختی فارق الدين (بخاري ج ١ ص ١١٠)

او خپله ابوهريره رضي الله عنه به چې در رسول الله صلى الله عليه وسلم د زمانې څخه وروسته کوم مونځ کولو په هغې کې يې رفع الیدین ندي کړي، لکه څرنگه چې امام مالک رحمه الله د امام جعفر القاري رحمه الله څخه روايت کړی دی چې ابوهريره رضي الله عنه همداسې مونځ کولو، چې کله به يې د اول تکبير سره مونځ شروع کړو نو رفع الیدین به يې وکړل او نور به يې د هرو تيتيدلو او جيگيدلو سره الله اکبر ويلو. (نيل الفرقدين ص ١٢٣)

او د حضرت عبد الرحمن بن عوف حوی حضرت ابو سلمه فرمايې چې حضرت ابوهريره رضي الله عنه به همداسې مونځ کولو د هرو تيتيدلو او د جيگيدلو سره به يې الله اکبر ويلو تر څو چې د مونځ څخه فارغيدلو نو فرمايل به يې چې قسم په الله صلى الله عليه وسلم چې زما مونځ در رسول الله صلى الله عليه وسلم سره ډير مشابه دی. (موطا امام محمد ص ٩٠) نو معلومه شوه چې د اول تکبير څخه وروسته نور رفع الیدینونه باقي نه و وپاتې.

لسم دليل

حديث دا ابو حميد الساعدي رضي الله عنه او د نورو لسو صحابه رضي الله عنهم: عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ رَجُلٍ مِّنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: قَالَ أَبُو حُمَيْدٍ رضي الله عنه: أَنَا أَغْلَمُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالُوا: فَلِمَ قَوْلُ اللَّهِ مَا كُنْتَ بِأَكْثَرِنَا لَهُ تَبَعًا وَلَا أَقْدَمِنَا لَهُ صُحْبَةً، قَالَ: بَلَى، قَالُوا: فَأَعْرِضْ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَازِيَهُمَا مِنْكِبَيْهِ، ثُمَّ يُكَبِّرُ حَتَّى يَقَرَّ كُلُّ

عَظَمَ فِي مَوْضِعِهِ مُعْتَدِلًا، ثُمَّ يَفْرَأُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ فَيَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَازِي بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ، ثُمَّ يَرْكَعُ وَيَضَعُ رَأْسَهُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، ثُمَّ يَعْتَدِلُ فَلَا يَصُبُّ رَأْسَهُ وَلَا يَقْنَعُ، ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ، فَيَقُولُ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، ثُمَّ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَازِي بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ مُعْتَدِلًا، ثُمَّ يَقُولُ: اللَّهُ أَكْبَرُ ثُمَّ يَهْوِي إِلَى الْأَرْضِ فَيُجَافِي يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ، ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَيَثْنِي رِجْلَهُ الْيُسْرَى فَيَقْعُدُ عَلَيْهَا، وَيَفْتَحُ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ إِذَا سَجَدَ، وَيَسْجُدُ ثُمَّ يَقُولُ: اللَّهُ أَكْبَرُ، وَيَرْفَعُ رَأْسَهُ وَيَثْنِي رِجْلَهُ الْيُسْرَى فَيَقْعُدُ عَلَيْهَا حَتَّى يَرْجِعَ كُلُّ عَظْمٍ إِلَى مَوْضِعِهِ، ثُمَّ يَضَعُ فِي الْأُخْرَى مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ إِذَا قَامَ مِنَ الرَّكَعَتَيْنِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَازِي بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ كَمَا كَبَّرَ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، ثُمَّ يَضَعُ ذَلِكَ فِي بَقِيَّةِ صَلَاتِهِ حَتَّى إِذَا كَانَتِ السَّجْدَةُ الَّتِي فِيهَا التَّسْلِيمُ أَخَّرَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَقَعَدَ مُتَوَرِّكًا عَلَى شِقِّهِ الْأَيْسَرِ "قَالُوا: صَدَقْتَ هَكَذَا كَانَ يُصَلِّي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ أَبُو دَاوُدَ رَقْم ۷۳۰ (الحق الصريح ج ۱ ص ۷۳).

خلورم نمبر دليل دلامذهبانوپه فکرداددوی لپاره دیرقوی دلیل دی اوپه دیر فخر سره یې بیانوي، لکن دا روایت صحیح نه دی.

اول جواب : دا حدیث منقطع دی، پدې مجلس کې هغه لس صحابه څوک دي؟ ددې مبارکو صحابه کرامونو مونه څه دي؟ ددې مجلس ددنزدې څخه لیدونکي اویانونکې څوک دي؟ په ابوداؤد کې ددې مجلس دحال بیانونوونکي محمد بن عمرو بن عطاء دی او ددې پدې لسو صحابه وو کې یواځې دابو قتاده رضی الله عنه نوم اخلي امام طحاوي رحمته الله علیه فرمایي: فَإِنَّ مُحَمَّدَ بْنَ عَمْرٍو بْنَ عَطَاءٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمْ لَمْ يَسْمَعْ ذَلِكَ الْحَدِيثَ مِنْ أَبِي حُمَيْدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، وَلَا مِنْ ذِكْرٍ مَعَهُ فِي ذَلِكَ الْحَدِيثِ (طحاوي ج ۱ ص ۱۵۶ رقم ۱۳۲۹) و فی بعض المطابع ص ۱۶۴].

یعنې محمد بن عمرو بن عطاء دا حدیث نه دابې حمید څخه اوریدلی دی اونه یې دهغو صحابه وو څخه اوریدلی دی دکو مو ذکر چې پدې حدیث کې شوی دی.

امام ابن ابی حاتم رحمته الله علیه هم فرمایي چې: قال ابی فصار الحدیث مرسلًا. (کتاب العلل ص ۱۶۳) یعنې دا حدیث مرسل دی که په لامذهبانو کې څه همت وي نو داسماع دی ثابت نه کړی.

دوهم جواب : امام طحاوي رحمه الله مزید فرمایي چې دا حدیث غیر معروف او غیر متصل دی، ځکه چې محمد بن عمرو بن عطاء فرمایي چې د حضرت ابو حمید رضی الله عنه په مجلس کې ابو قتاده رضی الله عنه

موجود وو (فیهم ابوقتاده) حالانکې حضرت ابوقتاده ؑ د محمد بن عمرو بن عطاء د پیدائش څخه مخکې وفات شوی دی، نو آیا دا کیدای شي چې ابوقتاده ؑ یې دخپل وفات څخه څو کاله وروسته د قبر څخه رايستلی وي او مجلس در رفع الیدین ته یې حاضر کړی وي؟

امام طحاوي فرمایي چې ابوقتاده ؑ دیر مخکې وفات شوی دی (طحاوي ج ۱ ص ۱۷۹ رقم ۱۵۰۹) حضرت موسی بن عبد الله ؑ فرمایي چې حضرت علي ؑ د حضرت ابوقتاده ؑ جنازه وکړه او اوه تکبیرونه یې وکړه. (طحاوي ج ۱ ص ۳۳۳ رقم ۲۷۷۶) حافظ ابن حجر ؒ فرمایي چې: راجحه داده چې حضرت علي ؑ د حضرت ابوقتاده ؑ جنازه کړې ده. [تلخیص الجبرج ۶/ ص ۱۶۰]. همداخبره استاذ البخاري ابن ابی شيبه ج ۴ ص ۱۱۶. وغيره (بهیقي ج ۴ ص ۳۶) تاریخ بغداد ج ۱ ص ۱۶۱ طبقات ابن سعد ج ۶ ص ۹ هم کړې ده او همداخبره د امام شعبي رحمه الله څخه هم رانقل شوي ده. (الجواهر النقي ج ۴ ص ۳۶)

البته صرف واقدي کذاب د ابوقتاده وفات په ۵۴ هـ کې ليکلی دي او دا خبره غلطه ده خپله لامذهبه خناس هم ليکلي دي چې د واقدي په باره کې د علماء و فيصله داده چې دا کذاب دی. (الحق الصريح ج ۲ ص ۵۱۷).

امام هشيم بن عدي رحمه الله فرمایي چې د ابوقتاده وفات په ۳۸ هـ کې شوی دی (البداية والنهايه ج ۸ ص ۶۸) او د محمد بن عمرو بن عطاء پیدائش په سن ۴۰ هـ کې شویدی، علامه محمد شاه انور شاه کشمیری فرمایي چې حضرت علي ؑ په څلویښتمه هجري کې شهيد شوی دی او محمد بن عمرو بن عطاء د اتيا کالو په عمر په ۱۲۰ هـ کې وفات شوی دی، نو محمد بن عمرو بن عطاء د ابوقتاده زمانه نه ده لیدلې. [نیل الفرقدين ص ۴۴]. د پاتې نهو صحابه و نو مونه چې محمد بن عمرو بن عطاء ندي ذکر کړی الله ﷻ پوهیږي چې دهغوی سره به یې د ملاقات څه حال وي. (مجموعه الرسائل ج ۳ ص ۲۲۷)

دریم جواب : دا حدیث سنداً او متناً مضطرب دی

اول: په یو ځای کې وایي محمد بن عمرو بن عطاء قال: مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ عَطَاءٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا حَمِيدٍ السَّاعِدِيَّ ؓ. (ابوداود ج ۱ ص ۱۱۳ رقم ۷۳۰)

دوهم: په بل ځای کې وايي: مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمْ قَالَ: حَدَّثَنِي رَجُلٌ أَنَّهُ وَجَدَ عَشْرَةَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (طحاوي ج ۱۱ ص ۱۷۸ رقم ۱۵۰۵)

ددې سند مدار په يورجل مجهول باندې دی.

درېم: په بل ځای کې پکې د عباس ابن سهل واسطه راوړي [ابوداؤد رقم ۷۳۳]

څلورم: په بل ځای کې وايي محمد بن عمرو بن عطاء أخبرني مالك عن عياش أو عباس بن سهل أنه كان في مجلس فيه ابوقتادة (بهيقي ج ۲ ص ۱۰۱) او اضطراب په روايت کې ضعف پيدا کوي، که دمجلس د حال بيان وونکې عباس بن سهل ومنلی شي، نو بيا عباس بن سهل د محمد بن عمرو څخه ډیر کشر دی ځکه چې محمد بن عمرو د درېمې طبقې دی. (تقريب ص ۳۱۳) او عباس بن سهل د څلورمې طبقې دی (تقريب ص ۱۶۵) او داهم يقين نشته چې عباس دی او که عياش دی، که دوهم وي نو هغه مجهول دی. [تجليات صفدر ج ۲ ص ۲۹۶ / نور الصباح ص ۱۴۰ / همدارنگه په بعضو روايتونو کې پکې د تورک اثبات دی ابوداؤد رقم ۷۳۰ / په بعضې روايتونو کې پکې د تورک نفې ده. [طحاوي رقم ۱۵۰۶ / ابوداؤد رقم ۷۳۳] همدارنگه وگوره طحاوي رقم ۱۳۲۹ و رقم ۱۵۰۵ و بذل المجهود ج ۴ ص ۲۶۷ تا ص ۲۹۷ خزائن السنن ج ۲ ص ۱۰۴)

لامذهبه خناس: تلبیس ابلیس کوي داوولسم دليل لاندې يې داسې ليکلي دي ۱۷ حديث ابو اسيد ۱۸ سهل بن سعد ۱۹ محمد بن مسلمته د ادري صحابه د ابو حميد الساعدي په حديث ۴ کې ذکر شو چې حاضر وودا حديث مخکې نمبر ۴ کې ذکر شوی دی چې د ابو حميد په مجلس کې ابو اسيد او سهل بن سعد او محمد بن مسلمته ناست وو او هغه در رسول الله ﷺ نه رفع الیدین ذکر کول او دوی دهغه تصديق وکړو.

الاخساء: لامذهبه چې کله د دروغو د پټولو اراده کړی وي نو د مخکینو دروغو په باره کې ليکي چې دا وروسته را روان دي، ترڅو د عوامو لوستونکو ذهن ته د اوروغو رزوي چې کیدی شي وروسته به د تحقيق اودحوالوسره را روان وي، حالانکې وروسته ددې مسئلې شرک هم نه لگيږي او د وروستنيو دروغو په باره کې ليکي چې دا مخکې تیر شوي دي، ددې لپاره چې عوام لوستونکي دا گمان وکړي چې کیدی شي مخکې به د

تحقیق اودحوالوسره تیرشوي وي حالانکې مخکې بالکل نوي ذکرشوي، پدې طریقه خپل دروغ په خلکو چلوي په دې مسئله کې هم همداسې چل کوي، په یو اتیا نیمه صفحه کې یې لیکلی دی چې دادرې صحابه د ابو حمید الساعدي په حدیث ۴ کې ذکرشوي دي چې حاضر وو.

حالاتکې د ابو حمید حدیث یې په صفحه درې او یا یوه کې لیکلی دی، هلته بالکل ددې خبرې څرک هم نه لگيږي اوداځکه چې داڅو بالکل تور دروغ دي چې دادرې صحابه په هغه مجلس کې وو اوددې دروغواثبات ددوي ټول جماعت نه شي کولی. (ولوکان بعضهم لبعض ظهیراً)

نوځکه حواله په مخکینو صفحو ورکوي، چې عوام گمان وکړي چې کیدی شي دابه مخکې دتحقیق او په معتبرو کتابونو دحوالوسره تیرشوي وي، لوستونکې دې دده دروغو مشاهده پخپله وکړي اودده د کتاب لږمخکې صفحې دې وگوري.

(۲) اوداځکه دروغ دی چې ابوأسیدؓ دصحيح قول موافق د محمد بن عمرو دپیدایش څخه لس کاله مخکې په سنه ۳۰ هـ وفات شوی دی او حضرت محمد بن مسلمةؓ د محمد بن عمرو دپیدایش څخه یو کال یادوه کاله وروسته په ۴۱ یا ۴۲ هـ کې وفات شوی دی.

ځینو پکې غمار بن یاسرؓ هم شمار کړی دی، حالانکې غمار بن یاسرؓ په سنه ۳۷ هـ کې شهید شوی دی ځینو پکې ابو مسعود انصاريؓ بدري هم شمار کړی دی، حالانکې ابو مسعود بدري انصاريؓ په سنه ۳۸ هـ کې وفات شوی دی او محمد بن عمرو بن عطاءؓ ددوي دوفات څخه وروسته په سنه ۴۰ هـ کې پیدا شوی دی اودې چې د مجلس حال بیانوي اقلادلسو کالو به وي نو ددې مجلس دانعقاد تقریبی تاریخ سنه ۵۰ هـ شو.

ځینو پکې سلمان فارسيؓ هم شمار کړی دی، حالانکې هغه دده دپیدایش څخه شپږ کاله مخکې په سنه ۲۴ هـ کې وفات شوی دی ځینو پکې امام حسن بن علي رضي الله عنهما هم شمار کړی دی حالانکې هغه په ۴۹ هـ کې وفات شوی دی ځینو پکې زید بن ثابت هم شمار کړی دی حالانکې هغه په ۴۵ هـ کې وفات شوی دی

لامذهبه خناسه: درفع الیدین مسئله دې دومره مهمه کړه چې مستقل کانفرانس درفع الیدین دی ورته منعقد کړو اود رفع الیدین دتصدیق لپاره دې په ژوندیو اکتفاء ونه کړه بلکې دکلونو کلونو زار په

وفات شوي بزگان دې ورته د قبرونو څخه راوويستل او د رفع الیدین تصدیق دی ورباندې وکړو.

لامذهبه خناسه! د حق د پتولو په ځای د دې لسو صحابه وونو مونه په کوم صحیح سند باندې پېش کړه او د دوي د وفات د تاریخونو او د مجلس د انعقاد تاریخ و لیکه نو ان شاء الله تعالی چې نور به دې هم ډیر کرامتونه ظاهر شي.

خلوړم جواب: د حضرت ابو حمید په اصل حدیث کې صرف د تکبیر تحریمه رفع الیدین دی. حافظ ابن حجر د دې حدیث د بیانولو څخه وروسته لیکي چې: وأصله في البخاری. [الدراية ج ١/ ص ١٥٣] د حضرت ابو حمید الساعدي رضی الله عنه حدیث په بخاري (ج ١ ص ١١٤ رقم ٨٢٨) باب سنة الجلس في التشهد کې موجود دی چې صاحب دمشق په ج ١ ص ٧٥ باب صفة الصلوة کې را نقل کړی دی. د دې په سند کې عبد الحمید بن جعفر نشته.

په هغې کې صرف د اول تکبیر سره د رفع الیدین ذکر دی او نور نه پکې د لسو صحابه و رضی الله عنهم د موجودګۍ ذکر شته او نه پکې درکوع په وخت کې د رفع الیدین ذکر شته. پدې حدیث کې د لسو صحابه و او درکوع د رفع الیدین ذکر عبد الحمید بن جعفر و شامل کړی دی او د عبد الحمید بن جعفر په باره کې امام ابو حاتم فرمایي چې لا یتحج به [میزان الاعتدال ج ٢/ ص ٥٣٩]. یعنې په ده باندې استدلال نه کیږي، حافظ ابن حجر فرمایي وکان یحیی بن سعید یضعفه. [تهذيب التهذيب ج ٦/ ص ١١٢] امام یحیی بن معین به فرمایي چې: دا د تقدیر څخه منکروو، امام ابن حبان فرمایي چې: ربما أخطأ. [تهذيب التهذيب ج ٦ ص ١١٢] امام نسائي فرمایي چې ليس بالقوی. [ضعفاء الصغير للنسائي ص ٤٨]

امام طحاوي فرمایي چې هغه ضعیف دی. (طحاوي ج ١ ص ١٥٦ و ص ١٧٩) علامه زیلي فرمایي چې والظاهر أنه غلط في هذا الحديث. [نصب الراية ج ١/ ص ٣٣٤] حافظ ابن قیم هم دده ضعف ذکر کړی او فرمایي یې دي چې: وضعف یحیی بن سعید والثوري عبد الحمید بن جعفر. [ازاد المعاد ج ٤/ ص ١٣٦]. حافظ ابن حجر فرمایي چې: محدث ابن منذر فرمایي دي چې علماء د جرحې فرمایي چې د دې حدیث سند ضعیف دی، پدې کې عبد الحمید بن جعفر دی. [تلخیص الحبیج ج ١/ ص ٢٣٣]. حافظ ابن حجر فرمایي چې: صدوق رمي بالقدر وربما وهم. [تقریب ص ١٩٦]. لامذهبانو ته پکار دی چې د دې ضعیف حدیث په ځای باندې د بخاري ج ١ ص ١١٤ او الاصحیح حدیث باندې عمل وکړي او صرف د تکبیر تحریمه په وخت کې رفع الیدین شروع کړي، لیکن الله عز وجله د لامذهبانو په برخه کې په

صحیح حدیث باندې عمل ندی لیکلی.

پنجم جواب: لامذهبانو! که په تاسو کې د ذرې په اندازه علم وي او د عربیت لړبوی هم درباندي لگیدلی وي نو دا حدیث به مو په دلیل کې نه پیش کولو، ځکه چې دا ستاسو لپاره نه بلکې دا حنا فو لپاره دلیل دی، اول یو مثال واورئ چې د لسو کسانو په مجلس کې یو سړی د عوه وکړي چې د فلانکي مرض لپاره ماته ستاسو څخه ډیرې نسخې معلومې دي.

نو ټول مجلس د افکر کوي، چې ده ته داسې نسخه معلومه ده چې مونږ ته نده معلومه. نو اوس که داسې داسې نسخه بیان کړي، چې ټول مجلس ته نا اشنا او نابله وي او پدوي کې هیچاته نوي معلومه نو ټول مجلس ددې سړي تصدیق کوي چې ستاد عوی صحیح ده، واقعي چې دا نسخه مونږ ته نه وه معلومه او که داسې داسې نسخه بیان کړي چې د مجلس خلکو ته دمخکې څخه معلومه وي نو د مجلس ټول خلک ددې سړي تکذیب کوي چې ستا خبره بالکل غلطه ده، دا نسخه مونږ ته هم معلومه ده.

دلته هم داسې ده چې د لسو صحابه ووپه مجلس کې حضرت ابو حمید الساعدي رضی الله عنه د عوه کوي چې (أَنَا أَعْلَمُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ) یعنې (اگر چې په عملي طورز ما او ستاسو په مونږونو کې هیڅ فرق نه شته لیکن په علمي طور) ماته ځینې مسئلې ستاسو څخه زیاتي معلومي دي، د مجلس صحابه وو ورته وفرمایل چې ووايه هغه کومه مسئله ده چې مونږ ته نده معلومه او تاته معلومه ده؟ نو حضرت ابو حمید رضی الله عنه ورته درکوع رفع الیدین او دریم رکعت ته د پورته کیدلور رفع الیدین بیان کړل، نو د مجلس صحابه وو وفرمایل چې واقعي تارشتیا وویل (چې دا مسئله یواځې تاته معلومه ده).

ددې څخه صفا ظاهر یږي چې رفع الیدین عند الركوع او دریم رکعت ته د پورته کیدلور رفع الیدین د صحابه ووپه وخت کې دومره متروک او دومره نا اشنا او نابله وه چې عمل کول خو وړباندې لاشه کوي په دومره غټ مجلس کې چې لس صحابه پکې دي چاته معلومه هم نه وه.

همدا وجه ده چې امام ابراهیم نخعي رحمه الله فرمایي چې ما د رفع الیدین مسئله نه دکوم صحابي څخه اوریدلی ده او نه مې پدې باندې څوک عمل کونکی لیدلی دی (موطا امام محمد ص ٥٤).

خلاصه داراو وتله چې کوم واري به رسول الله ﷺ د رفع الیدین کړي وي لکن بیایې داسې پرېښي دي چې ځینې متاخر الاسلام صحابه ووته معلوم هم نه وو.

شپږم جواب: حضرت ابو حمید رضی الله عنه ډیر پخوانی صحابي وو، په جنگ احد او په نورو اسلامي

جنگونو کې شریک شوی وو، نو څرنگه ورته ددې مجلس نورو صحابه وو وویلې چې: فوالله ما کنت اکثر له تبعه ولا أقدم مناله صحبة). خاصکر غیر مقلدین پدې مجلس کې د ابوهریره رضی الله عنه او د حضرت سهل رضی الله عنه نومونه ذکر کوي. حضرت ابوهریره په اووم کال د هجرت مسلمان شوی دی، او حضرت سهل رضی الله عنه په صغارو صحابه وو کې دی، نو څرنگه ابوحمید رضی الله عنه ته وایي چې: ته نه زموږ په نسبت د زیاتې پیروي والا یې او نه زموږ څخه مخکې مسلمان شوی یې نو صحابه خو ټول رېښتیني او عدول دي نو معلومیږي دا چې دا دروغونه خبره پکې د عبدالحمید د حافظې د خرابولې له وجې ور داخله شوې ده. [نور الصباح ص ۱۵۴].

یوولسم دلیل

حدیث د عبدالله بن زبیر رضی الله عنه

[الحق الصریح ج ۴/ص ۷۵/شپږم نمبر دلیل]

اول خیانت: په دې حدیث کې د (حین یرکع) سره (حین یسجد) هم شته د (حین یرکع) ترجمه لامذهبان داسې کوي چې رکوع ته د ټیټیدلو او درکوع څخه د جیگیدلو په وخت کې به یې رفع الیدین کول لیکن پدې حدیث کې (حین یسجد) هم شته. (ابوداود ج ۱ ص ۱۱۱ ابن ماجه ص ۶۲) چې دې لامذهبه هغه جمله د تقیې په صندوق کې بنده کړي ده او ځینې لامذهبان یې په لفظ کې راانقلوي لیکن ترجمه یې نکوي، نو د (حین یسجد) ترجمه به د (حین یرکع) په شان داسې شي چې (سجدي ته د ټیټیدلو او د سجدي څخه د جیگیدلو په وخت کې) یې هم رفع الیدین کړي دي او دا ځکه نه راانقلوي چې د حدیث پدې برخه د دوي عمل نشته، گویا ددې ایت مصداق دی چې: (أَفْتَوْمُنُونِ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ).

دوهم خیانت: په دې حدیث کې لفظ (د حین ینهض للقیام) هم شته دی، لامذهبه خناس نه په لفظ کې راانقل کړي ده او نه په معنی کې، ددې لفظ معنی داده چې کله به ودریدلو نور رفع الیدین به یې کولو، برابره خبره ده چې دوهم رکعت ته به ودریدلو او که دریم رکعت ته به ودریدلو او که څلورم رکعت ته به ودریدلو. لیکن چونکه لامذهبان دوهم رکعت او څلورم رکعت ته د ودریدلو په وخت کې رفع الیدین نه کوي او نه پدې حدیث عمل کوي، لدې وجهې ځینې لامذهبان یا د سره د لفظ نه راانقلوي او ځینې لامذهبان

دالفظ رانقلوي لیکن ترجمہ یی داسی کوی چي کله به ددوو رکعتونو څخه وروسته ودریدلو.

دویم خیانت: کله چي عبدالله بن زبیر رضی اللہ عنہ لمونځ وکړونو چا ولیدلو او که نه؟ دا خبره لامذهبان نه رانقلوي چا چي عبدالله بن زبیر په داسي لمونځ ولیدلو دهغه سړي نوم میمون مکي وو کوم چي ددریمي طبقې تابعي وو

حافظ ابن حجر فرمایي: (الثالثة الطبقة الوسطی من التابعین کالحسن البصري وابن سيرین) (تقریب ص ۱۰) دادتابعینو دمنځنی طبقې څخه دی، دکو موچي دژیرو صحابه ووسره ملاقات شوي دی، میمون مکي تابعي دی او د مکي مکرمي اوسیدونکی دی، مکي مکرمي ته به د حج په موسم کې د دنیا دهر کونج څخه خلک حج ته راتلل، صحابه به هم راتلل، تابعین به هم راتلل، او تبع تابعین به هم راتلل نو میمون مکي رحمه الله ددوی ټولو دمسلمک څخه خبرو و یغني دټولي دنیا حالات ورته معلوم وو.

خلوړم خیانت: لامذهبان داهم پتوي چي کله میمون مکي عبدالله بن زبیر په رفع الیدین کولو ولیدلو نو څه یی وویل؟

کوم حدیث چي لامذهبان ذکر کوي دهمدي حدیث دمنځ څخه یی یوه پوره لکیره حدیث لفظاً اومعنی لري کړی دی دهغې لکیري حاصل دادی چي کله میمون مکي رحمه الله عبدالله بن زبیر په رفع الیدین کولو ولیدلو نو عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ ته ورغلو او ورته وی ویل چي نن خوما عبدالله بن زبیر رضی اللہ عنہ په داسي لمونځ ولیدلو چي بل هیڅوک مې ورباندې نه وولیدلي او هغه درفع الیدین ذکر وکړو. (ابوداود ج ۱ ص ۱۱۵)

دحضرت میمون مکي په الفاظو کې فکر وکړئ، میمون مکي ډیر صحابه رضی اللہ عنہ لیدلي وولیکن هیڅوک یی د عبدالله بن زبیر څخه بغیر په رفع الیدین کولونه وولیدلي، ډیر تابعین یی لیدلي وولیکن یو تابعي یی هم په رفع الیدین کولونه وولیدلي، ډیر تبع تابعین یی لیدلي وولیکن یو یی هم په رفع الیدین کولونه وولیدلي.

دټولي دنیا څخه راتلونکي حاجیان یی په مانځه لیدلي وولیکن یو یی هم په رفع الیدین کولونه وولیدلي همدپه ټوله دنیا کي په ترک درفع الیدین باندې عملي تواتردی په میلونو صحابه ووتابعینو تبع تابعینو او د دنیا څخه په راتلونکو حاجیانو کې یی یواځې یو عبدالله بن زبیر رضی اللہ عنہ هغه هم

صرف يو واري په رفع اليدين وليدلو، كه لامذهبان دا ټول تفصيل بيان كړي نو د دوى ټول كتابونه رسالي او اشتهارونه به بي اثره شي.

(لادين لمن لاديانة له، ولايمان لمن لا امانة له)

(٢) همداسې يوبل حديث هم په ابوداود شريف كې شته حضرت نضر بن كثير رضي الله عنه فرمايې چې زما په څنك كې په مسجد خيف كې حضرت عبدالله بن طاوس رضي الله عنه د سجدې څخه وروسته رفع اليدين وكړل نو ماته يو منكر كار ښكاره شو.

وهيب بن خالد رضي الله عنه ورته وويل چې ته داسې كار كوي چې ما ورباندې هيڅوك ندي ليدلي نو هغه ورته د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه د څخه حديث واورولو. (ابوداود ج ١ ص ١١٥)

نو لامذهبانو: چيرته كومه امام باره كې په دې باندې هم عمل شروع كړئ، هسې شف شف كوي نور يې شفتالو كړئ.

(٣) ددې داسې مثال دى چې در رسول الله صلى الله عليه وسلم عادت مبارك ده او چې په ناستې به يې اودس ماتي كولو، ليكن په ولاړه يې هم يوځلي اودس مات كړى دى، چې پدې باندې عام عمل نه وو جاري. نو كه يو څوك په ولاړه متيازي وكړي او بل ورباندې اعتراض وكړي، هغه ورته د حضرت مغيره بن شعبه رضي الله عنه حديث پيش كړي چې په ولاړه باندې متيازي هم ثابتې دي، نو ددې خودا معنی نده چې په ولاړه باندې متيازي كول سنت دي بلكې د ځان څخه دا اعتراض اړول مقصود دي، همدارنگه ترك درفع اليدين عملاً متواتر دي او عادت مبارك ده نبي صلى الله عليه وسلم ترك درفع اليدين وو ليكن ابن عباس رضي الله عنه دا اعتراض داو كړولو لپاره وفرمايل چې دا هم ثابت دي.

(٤) خپله د عبدالله بن زبير رضي الله عنه د څخه حديث مبارك ده نبي صلى الله عليه وسلم ترك درفع اليدين وو ځكه چې د عبدالله بن زبير رضي الله عنه ځوى حضرت عباد رضي الله عنه به رفع اليدين نه كول، محمد بن ابي يحيى رضي الله عنه فرمايې چې ما د حضرت عباد رضي الله عنه په څنك كې لمونځ كولو او د خفض او درفع سره به مي رفع اليدين كول، حضرت عباد رضي الله عنه راته وفرمايل: چې ته د هرو ټيټيدلو او جيكيډلو سره رفع اليدين كوي، حالانكې رسول الله صلى الله عليه وسلم به صرف د مانځه د شروع كولو په وخت كې رفع اليدين كول او ددې څخه به يې وروسته په هيڅ ځاى كې رفع اليدين نه كول ترڅو چې د مانځه څخه به فارغ شو. (اخرجه البيهقي في الخلافيات بسط اليدين ص ٥٣ بحواله المواهب اللطيفة).

(۵) د حضرت عبداللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ د حدیث او د حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ د حدیث په مابین کې دغه تعلق و و چې بیان شو او لا مذهبیان د دې لپاره چې پدې تفصیل پرده واچوي یو حدیث په یو ځای کې اوبل په بل ځای کې ذکر کوي.

(۶) د حضرت عبداللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ د حدیث او د حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ د حدیث په مابین کې اهل السنة والجماعة نه مني، مثلاً: حضرت عبداللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ د عیدینو څخه مخکې داذان او اقامت قایل دی، په زور بند ولاسونو د لمونځ هم قایل دی. (معارف السنن ج ۲ ص ۴۶۰).

دولسم دلیل

حدیث عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ [الحق الصریح ج ۴ ص ۷۶ لسم نمبر دلیل / اسوه سرور کونین ص ۸]
لامذهبه حکیم د دې عنوان لاندې لیکلي دي چې حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ فرمایې چې رسول الله ﷺ همیشه رکوع ته د تللو او د رکوع څخه د سر را پورته کولو په وخت کې رفع الیدین کړي دي. (جزء بخاري ص ۱۱۳ ابن ماجه ص ۶۲).

تور دروغ

یوه محاوره ده چې: (د لا وراست دزدی که بکف چراغ دارد) او شاباس این کار از تو اید و نامردان چنین کنند، په جزیخاري کې هېڅکله د دې حدیث سره سمندندی موجود او تا سولیکلي دي چې بي سنده روایت لره په دین کې هېڅ اعتبار نشته. (الحق الصریح ج ۴ ص ۲۶۴)

د فریب انتها

لامذهبه حکیم دوهمه حواله په ابن ماجه ص ۶۲ ورکړې دي، هلته هم د حدیث الفاظ داندې بلکې هلته الفاظ داسې دي چې بیشکه رسول الله ﷺ د هر تکبیر سره رفع الیدین کړي دي
چونکه لامذهبیان د هر تکبیر سره رفع الیدین نه کوي، یعنې د دوهم او څلورم رکعت په شروع کې رفع الیدین نه کوي او نه د سجده په وخت کې رفع الیدین کوي، بلکې په څلورم رکعتونو کې صرف لس رفع

الیدینه کوي او پدې حدیث کې د شپږویشتو رفع الیدینو ذکر دی، نو دوي ددې حدیث داسې ترجمه کوي چې صرف اته رفع الیدینه راښکاره شي او پاتې اتلس رفع الیدینه د تقیې په صندوق کې بند شي.

لامذهبه ځناسه: پدې حدیث کې ددې شپږویشتو رفع الیدینو نوسره د (کان یرفع) کلمه ده او تاسو وایې چې دا کلمه په دوام او په همیشوالي باندې دلالت کوي، نو که دا تقریر دې کړې وي چې رسول الله ﷺ همیشې د هر تکبیر سره رفع الیدین کړې دي، نو که خپل جماعت درڅخه راضي کیدلو او که ناراض کیدلو خو شیعه گانو به خپل مجتهد منلی وي او نور به هم په ډالرو کې پټ شوی وي.

لامذهبه ځناسه! دا حدیث صحیح ندي، ځکه چې ددې حدیث راوي عمر بن رباح اتهایې ضعیف دی، که بالفرض صحیح هم شي نو صرف د یو ځلې رفع الیدین ذکر کې دی او ددې د باقی پاتې کیدلو څخه دا حدیث ساکت دی، البته دا بن عباس رضی الله عنه صحیح حدیث پدې دلیل دی چې دا رفع الیدین باقی نه وو پاتې شوي.

حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنه فرمایې: (لَا تُرْفَعُ الْيَدَيْنِ إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ حِينَ تَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ... الحديث) ابن ابی شیبې (ج ١ ص ١٦٢٨ طحاوي ج ١ ص ١٦٦ طبراني ج ١ ص ٣٨٥).

لامذهبه نواب صدیق حسن خان دې سند ته جید ویلی دی، نزل الابرار من اذا کار سید الابرار ص ٤٤ علامه عزیزی فرمایې حدیث صحیح (شرح جامع الصغير ج ٢ ص ٢٥٨)

پدې حدیث کې دلمانځه او د حج درفع الیدینو نو بیان دی، رسول الله ﷺ فرمایلي دي چې په مانځه کې د اول تکبیر څخه وروسته په بل ځای کې رفع الیدین مه کوئ او په حج کې ددغې مقاماتو څخه علاوه په بل ځای رفع الیدین مه کوئ.

لامذهبان بالکل درو افسو په شان دي، روافض د حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنه د متعې د جواز فتوی را نقلوي او وروسته یې چې د عدم جواز فتوی ورکړې ده هغه نه را نقلوي نو لامذهبانو: که د عبد الله بن عباس رضی الله عنه ضعیف حدیث عمل کوئ، نو د هر تکبیر سره رفع الیدین شروع کړئ او که یې په صحیح حدیث عمل کوي نو صرف د اول تکبیر په وخت کې رفع الیدین وکړئ، لیکن الله د لامذهبانو په قسمت کې نه د عبد الله بن عباس په صحیح حدیث باندې عمل لیکلی دی او نه یې په ضعیف حدیث باندې ورته عمل لیکلی دی بلکې په صحیح حدیث باندې یې احناف عمل کوي او په ضعیف حدیث باندې یې شیعه گان عمل کوي.

دیارلسم دلیل

حدیث دوایل بن حجر رضی اللہ عنہ: [الحق الصریح ج ۴/ ص ۷۹/ خوارلسم نمبر دلیل]

بی نظیره دروغ:

لامذبه خناسه! ستاخوږ مشر حکیم چې ستا کتابونه په هغه باندې دحوالو څخه ډک دی دلته داسې دروغ ویلي دي چې ديهودو او دنصارو وريکار تېرې مات کړي دی لامذبه حکیم دا حدیث په ص ۱۱ کې رانقل کړی دی او په سینه باندې دلاسو نو د ترلو الفاظ یې هم پکې ورداخل کړي دي او په یو ولسو کتابونو یې حواله ورکړی ده او ددې کتابونو جلدونه او صفحې یې هم ورسره ذکر کړي دي چې لاندې دي.

(۱) صحیح مسلم ج ۱ ص ۱۷۳ (۲) ابوداود ج ۱ ص ۱۹۳

(۳) ابن ماجه ص ۶۲ (۴) دارمي ص ۱۰۷

(۵) دارقطني ص ۱۱۸ (۶) جزء بخاري ص ۱۴

(۷) مسند احمد ج ۳ ص ۱۴۸ (۸) جزء سبکي ص ۱۳

(۹) بهیقي. (۱۰) کتاب الام

(۱۱) مشکوة.

حالانکې پدې حدیث او په دې یو ولسو کتابونو کې په سینه باندې دلاسو نو د ترلو هیڅ ذکر نه شته، په رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یې هم دروغ ویلي دي او پدې یو ولسو کتابونو یې هم دروغ ویلي دي، په یو ساه باندې ددو لسو دروغو حوصله په سوامي دیانند هندو کې هم نه وه.

لامذبه حکیم څخه مخکې لامذبه مستری نور حسین گرجاګهي په خپله رساله اثبات رفع الیدین (ص ۲۲) کې دا دروغ لیکلی وو او دده دپوند تقلید همت ده هم وکړو.

لامذهبانو! ستاسو جماعت څخه علاوه دکوم قادیاني، یادکوم هندو، یادکوم عیسوي، یادکوم یهودي، یادکوم مجوسي، یادکوم دهرې په کتاب کې په یوه ساه چا د ومره دروغ ویلي دي لکه تاسو یې چې وایې؟ که په نظر درغلی وي نو حواله یې راکړئ

بي نظيره خيانت:

د حضرت وایل عليه السلام حديث متعددې طريقې دي: د مسند أحمد رقم ١٨٣٦٩ کې د هر تکبير سره د رفع الیدین کولو ذکر دی، په نسائي کې صرف دوه ځايه د رفع الیدین کولو ذکر دی. [نسائي رقم ١١٠٢] په ابوداؤد کې صرف د تکبير تحریمه سره د رفع الیدین د کولو ذکر دی [ابوداؤد رقم ٧١٩] او د درې ځايه رفع الیدین چې په مسلم او په ابوداؤد کې کومه طريقه ده هغه د محمد بن حجاجه طريقه ده علامه ذهبي فرمايي چې هغه غالي شيعه وو. کان يغلو فی التشيع (ميزان الاعتدال ج ٣ ص ٤٩٨) او شيعه گان د سجدو په وخت کې هم رفع الیدین کوي، لدې وجهې په ابوداؤد کې په دې حديث کې د سجدو په وخت کې هم د رفع الیدین ذکر دی. (ابوداؤد ج ١ ص ١١٢ رقم الحديث ٧١٥). ناصر الدين الباني فرمايي چې: وزاد ابوداؤد في روايته: واذا رفع رأسه من السجود أيضاً رفع يديه وسنده صحيح على شرط مسلم كما حققته في صحيحه. [تعليقات ألباني على المشكاة ج ١ ص ٢٤٩ / حاشيه حديث نمبر ٧٩٧] وهکذا في التمهيد ج ٩ ص ٢٢٧] د حضرت وایل په حديث کې چې د هر تکبير سره د رفع الیدین ذکر دی دهغې الفاظ دادي چې: عَنْ وَائِلٍ رضي الله عنه قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ مَعَ التَّكْبِيرِ. [مسند أحمد رقم الحديث ١٨٣٦٩]. د دوهم حديث الفاظ دادي: عَنْ وَائِلٍ رضي الله عنه قَالَ: أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ مَعَ التَّكْبِيرِ وَيَدْعُو بِمِئْنَةٍ عَلَى يَسَارِهِ فِي الصَّلَاةِ. [مسند أحمد رقم ١٨٣٧٣].

ليکن لا مذهب ان پدې حديث کې د سجدو د رفع الیدین او د هر تکبير سره د رفع الیدین د تقیې په صندوق کې داسې بندوي چې چاته په خوب کې هم ور معلوم نه شي.

بي نظيره فريب او دروغ

حضرت وایل بن حجر عليه السلام دوه ځلې د رسول الله عليه السلام په خدمت کې حاضر شوی دی. کله چې اول ځلې راغلونو در کوع او د سجدو بلکې د هر تکبير سره يې د رفع الیدین ذکر وکړو. (ابوداؤد ج ١ ص ١١٢ او في بعض النسخ ص ٧٣ رقم ٧١٥ و مسند أحمد رقم ١٨٣٦٩)

او کله چې دوهم ځلې راغلونو خپله مشاهده يې صرف د اول تکبير سره د رفع الیدین کولو بيان کړ، د حديث الفاظ داسې چې: (ثُمَّ أَتَيْتُهُمْ فَأَتَيْتُهُمْ يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَى صُدُورِهِمْ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ وَعَلَيْهِمْ بَرَاءُ)

وَأَكْسِيَّةٌ [ابوداود ج ١ ص ١١٢ رقم ٧١٩] یعنی چې زه بیا راغلم نو دوي لاسونه تراوړو پورې اوچتول د مانځه د شروع کولو په وخت کې او په دوي باندې کوټونه او څادرونه وو.

که په دوهم ځلې راتللو کې یې درکوع او د سجد و رفع الیدین لیدلی وي نو ضرور به یې بیان کړي وای لکه څرنگه یې چې دا ول ځلې راتللو په وخت کې بیان کړل.

حضرت وایل بن حجر رحمته الله شیخ صحابي مستثنی نه کړو ددې څخه معلومېږي چې د دوهم ځلې راتللو په وخت کې ټولو صحابه وو بلا استثناء صرف دا ول تکبیر سره رفع الیدین کولو، علامه محمد انور شاه کشمیري فرمایي چې: وهو ظاهر في تركه في المرة الثانية ولم أرى في طرقة في المسند والكنز ما يدافعه صريحاً. [نیل الفرقدين ص ٤٣].

لامذهبان یو خیانت دا کوي چې د وایل بن حجر رحمته الله دا ول ځلې د راتللو حدیث پوره نه رانقلوي او د دوهم ځلې راتلو و الاحدیث بالکل پټوي.

لامذهبه یهودي صفت ه امین الله پشاورې! داسې لیکلي دي چې حضرت وایل بن حجر رحمته الله په (سنه ١٠) هجرت کې رسول الله صلی الله علیه و آله ته دوباره راغلی وو چې پدغه کال هم ده در رسول الله صلی الله علیه و آله درفع الیدین مشاهده کړې ده. (الحق الصریح ج ١ ص ٨٠).

لامذهبه! دوباره یې دکوم رفع الیدین مشاهده کړې ده؟

ددوباره راتلو و الاحدیث ما مخکې ذکر کړو چې په هغې کې یواځې د تکبیر الافتتاح سره درفع الیدین بیان دی او نوره کې دهیڅ رفع الیدین ذکر نه شته.

لامذهبه! ددوباره راتلو و الاحدیث ستا څخه هم په سهوه کې پنځلس پاڼې مخکې په (ص ٥٠) کې لیکل شوی دی، تاهم داسې رانقل کړی دی (ثُمَّ أَتَيْتُهُمْ فَأَتَيْتُهُمْ يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَى صُدُورِهِمْ فِي أَتِّسَاحِ الصَّلَاةِ وَعَلَيْهِمْ بَرَأْنِسٌ وَأَكْسِيَّةٌ) (الحق الصریح ج ١ ص ٥٠).

پدې کې یواځې د مانځه په شروع کې درفع الیدین ذکر دی، هلته تا د حدیث ترجمه په پښتو کې ځکه نه ده ذکر کړي چې عوام ته معلومات ونه شي چې پدې کې څو یواځې د مانځه د شروع کولو په وخت کې درفع الیدین بیان دی.

لامذهبه! که دحضرت وایل بن حجر رحمہ اللہ پہ اول حدیث عمل کوي، نوچیرته دشیعه گانوپه امام بارې کې منجاور شه چې هلته همیشه پدې حدیث عمل کيږي، یعنی همیشه درکوع او دسجد ورفع الیدین کيږي او که په دوهم حدیث یې عمل کوي نو بیاد لامذهبيت څخه توبه او باسه، داهل السنة والجماعة احنافو مسلک قبول کړه او یواځې د تکبیر الافتتاح سره رفع الیدین کوه، چې اخرت دې سم شي او قبر کې درته ملایکي ونه وایې چې. (لادريت ولائيت) بخاري ج ۱ ص ۱۷۸.

یعني نه مجتهدوي او نه دی دبل مجتهد پیروي کوله، قسطلاني شارح بخاري فرمایي: لا اتبع العلماء بالتقليد فيما يقولون (حاشیه بخاري ج ۱ ص ۱۷۸)

د وایل رضی اللہ عنہ حدیث او د خیر القرون تعامل

د هر حدیث د معمول به والي او غیر معمول به والي اصلي پیمانہ خیر القرون دی، په کوم حدیث باندې چې په خیر القرون کې بلانکیرہ عمل جاري وي نو وروسته خلک دې هم په هغې حدیث باندې په عمل کولو کې هیڅ شک نکوي او په کوم حدیث باندې چې په خیر القرون کې عمل نوي جاري نو وروستني خلک یې په لفظي های هو باندې معمول به نه شي جوړولی او س درفع الیدین دا حدیث په باره کې عموماً او د حضرت وایل بن حجر د حدیث په باره کې خصوصاً د خیر القرون د مجتهدینو تاثرات مطالعه کړئ.

(۱) حضرت حصین بن عبد الرحمن رضی اللہ عنہ فرمایي چې زه او عمرو بن مرة رضی اللہ عنہ د ابراهیم نخعي رضی اللہ عنہ مجلس ته ورغلو، نو عمرو بن مرة رضی اللہ عنہ و فرمایل چې ماته علقمه بن وایل رضی اللہ عنہ دخپل پلار وایل رضی اللہ عنہ څخه حدیث بیان کړو چې هغوی در رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم پسې لمونځ کولو نور رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یې داول تکبیر اورکوع ته دتللو او درکوع څخه دراپورته کیدلو په وخت کې په رفع الیدین ولیدلو.

امام ابراهیم نخعي رضی اللہ عنہ و فرمایل: چې زه نه پوهیږم کیدی شي چې حضرت وایل رضی اللہ عنہ یوه ورځ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په رفع الیدین کولو باندې لیدلی وي او یاد کړي یې وي، حضرت عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ او در رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم باقی صحابه وودانه وي یاد کړي، ما پدوي کې دهیچا څخه هم درفع الیدین مسئله نده اوریدلې خبره همداده چې هغوی به صرف داول تکبیر سره لاسونه پورته کول. (موطا امام محمد ص ۵۴ وفي بعضها ص ۹۲)

رقم ۱۰۷ و طبراني ج ۲/۲ ص ۱۲/ دار قطني ج ۱/ ص ۲۹۱/ سنن بیهقي ج ۲/ ص ۸۱)

(۲) حضرت مغیره رضی اللہ عنہ فرمایي چې ما د وایل بن حجر رحمہ اللہ درفع الیدین حدیث د امام ابراهیم

نخعي عليه السلام په مخکې بيان کړو، نو هغه وفرمايل: که حضرت وایل عليه السلام رسول الله عليه السلام يو ځلې په رفع اليدين کولو ليدلى وي نو عبد الله بن مسعود رضي الله عنه په پنځوس گونو واري ليدلى دى، چې رفع اليدين يې نه کول (طحاوي ج ١ ص ٣١٦ وفي بعضها ص ١٥٤).

(٣) حضرت عمرو بن مرة رضي الله عنه فرمايې چې کله امام ابراهيم نخعي عليه السلام د حضرت وایل بن حجر رضي الله عنه درفع اليدين کولو والا حديث واوريدلو نو په غوصه شواو ويې فرمايل چې (دیر تعجب دی) حضرت وایل رضي الله عنه (چې صرف يوه ورځ رسول الله عليه السلام ته راغلى وو)، هغوى رسول الله عليه السلام په رفع اليدين کولو باندې وليدلو او حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه او نورو صحابه وو (چې هميشه به د رسول الله عليه السلام سره وو) هغوى رسول الله عليه السلام په رفع اليدين کولو نه ليدلو. (طحاوي ج ١ ص ٣١٢ وفي بعضها ص ١٥٤).

(٤) امام ابراهيم نخعي عليه السلام به فرمايل چې: (انما رفع اليدين عند افتتاح الصلاة) يعنې رفع اليدين کول صرف د اول تکبير په وخت کې دى. (دارقطني ج ١ ص ١٩١). د دې احاديثو څخه معلومېږي چې په خير القرون کې په رفع اليدين کولو باندې عمل خولاپريده درفع اليدين په اوريدلو به صحابه رضي الله عنهم او تابعين رحمهم الله په غوصه کيدل.

امام ابراهيم نخعي رحمه الله خپله تابعي وو، د حديثو په پيژندلو کې صراف وو. [كتاب العلل ومعرفة الرجال ص ١٤٠]. استاذان يې صحابه کرام رضی الله عنهم او شاگردان يې تابعين رحمهم الله او تبع تابعين رحمهم الله وو هغه فرمايې چې مافع اليدين نه اوريدلي دي او نه مې ليدلي دي، يعنې په خير القرون کې درفع اليدين پوزيشن داسې وولکه د متواتر قراءت په مقابل کې چې د شاذ قراءت کوم پوزيشن دى. که څوک په شاذ قراءت باندې تلاوت وکړي خلک پرې اعتراض کوي.

که لا مذهبان دا ټول تفصيل وکړي، نو بيا خويې راز افشا کيږي او دا خبره واضحه کيږي چې په خير القرون کې رفع اليدين کول متروک العمل وو. لدې وجهې ورگوري هم نه.

(٥) - د حضرت وایل بن حجر رضي الله عنه په قولې حديث کې هم يواځې د تکبير الافتتاح سره درفع اليدين بيان دى: عن وایل بن حجر رضي الله عنه قال قال رسول الله عليه السلام يا ابن حجر اذا صليت فاجعل يديک حذاء اذنيک والمرة تجعل يديها حذاء ثديها) يعنې رسول الله عليه السلام وفرمايل چې اى ابن حجره چې کله دې اراده د مانځه وکړه نولاسونه د غوږونو برابر پورته کړه او بښځه دې يې د سينې برابر پورته کوي. [کنز العمال ج ٧ ص ٣٠٧ رقم

الجديث (٢٥٩٤) مجمع الزوائد ج ١٢ ص ١٠٣ ج ١٩ ص ٣٧٤ طبراني ج ٢٢ ص ٢٠١٩.

٦- حافظ ابن عبد البر رحمته الله فرمايې چې د امام احمد رحمته الله څخه ددې حديث په باره کې پوښتنه وشوه نو هغه وفرمايل چې: زه د سالم رحمته الله عن عبد الله په روايت عمل کووم، د وايل بن حجر رحمته الله په روايت عمل نه کووم ځکه چې ددې الفاظ مختلف دي يعنې دا حديث مضطرب دی. [تمهيد ج ٩/ ص ٢٢٤].

خوارسم دليل

د حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه حديث: [الحق الصريح ج ٤ ص ١٧٥ اووم نمبر دليل]

اول جواب: د حضرت جابر رضي الله عنه حديث په دوو طريقو مروي دی.

الف: د ابو الزبير طريقه چې دی لا مذهب را نقل کړي ده او اکثر لامذهبان يې ترجمه داسې کوي چې حضرت جابر رضي الله عنه او رسول الله صلى الله عليه وسلم به هميشه رفع الیدین کول، دا د هميشه لفظ په هيڅ حديث کې نشته، نه په جزء بخاري کې شته نه په ابن ماجه کې شته، نه په بهيقي کې شته او نه په جزء سبکی کې شته.

لامذهبان وايي چې پدې حديث کې د (کان يرفع) لفظ دی چې په دوام دلالت کوي، نو اول خود اللفظ په بهيقي او په ابن ماجه کې نه شته، البته په جزء بخاري کې شته ليکن هلته دا حديث بلاسنده ذکر دی، چې حجت نشي جوړيدلی او دوهم دا چې مخکې د عبد الله بن عمر رضی الله عنهما د حديث په تشریح کې په تفصيل سره دا خبره ذکر شوه چې د اللفظ په اعتبار د اصل وضعي سره د يو ځلې فعل لپاره دی. (نووي ج ١ ص ٢٥٤).

ددې حديث د سند يو راوي ابو حذيفه دی، امام ذهبي فرمايې چې: ضعفه الترمذي (ميزان الاعتدال ج ٤ ص ٢٤١).

دوهم راوي يې ابراهيم بن طهمان دی. محدث سليمان فرمايې چې ده کوم حديث د ابو الزبير په واسطه د حضرت جابر رضي الله عنه څخه درفع الیدین په باره کې روايت کړی دی، محدثين ددې څخه انکار کوي. (تهذيب التهذيب ج ١ ص ١٣٠). دريم راوي يې ابو الزبير دی چې اول نمبر مدلس دی او دلته يې په عن سره روايت کړی دی لدې وجهې دا حديث صحيح ندی.

باء: لامذهبان ددې حديث د دوهمې طريقې بالکل نوم هم نه اخلي، حالانکې په دوهمه طريقه کې واقعي د (کان يرفع) لفظ موجود دی، حضرت جابر رضي الله عنه فرمايې چې د صلح د حديثي په ورځ مونږ د رسول

اللہ ﷺ سره خوارلس سوه کسان وو. وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَرْفَعُ يَدَيْهِ مَعَ كُلِّ تَكْبِيرَةٍ مِّنَ الصَّلَاةِ. (مسند احمد

ج ۳/ص ۳۱۰/ تاريخ كبير امام بخاري ج ۴/ص ۱۰۵/ مجمع الزوائد ج ۳/ص ۱۰۱].

رسول الله ﷺ به لاسونه پورته كول دهر تكبير سره، حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما فرمایي چې په خلور رکعت مونځ کې دوه ويشت تکبيره دي رواه البخاري. [مشکوٰۃ ج ۱/ص ۷۷ باب صفة الصلوة الفصل الثالث او خلور تسبيحه (سمع الله لمن حمده) دی چې ۲۲ + ۴ = ۲۶ شول.

نولامذهبانو! د دې ۲۶ رفع الیدینو نوسره د (کان یرفع) لفظ هم شته، چې تاسو وایي چې دا جمله د دوام او همیشوالي لپاره ده حالانکې تاسو پرې عمل نکوي، بلکې شيعه گان درڅخه پدې باندې په عمل کولو کې مخکې دي.

دوهم جواب: لامذهبانو! پدې حديث کې نه د سنت موکده لفظ شته او نه د سنت

غير مؤکد لفظ شته او نه د مستحب لفظ شته او نه د دوام او همیشوالي لفظ شته دا حديث که بالفرض صحيح هم شي نو د يوې واقعي ذکر دی، چې عمرو نه لري، حضرت جابر ﷺ چې خپلو ملگرو ته لمونځ ورخوډلو نو صرف تکبير يې وروخوډلو: عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ كَانَ يُعَلِّمُهُمُ التَّكْبِيرَ فِي الصَّلَاةِ، قَالَ: فَكَانَ يَأْمُرُنَا أَنْ نَتَكَبَّرَ كُلَّمَا خَفَضْنَا وَرَفَعْنَا [موطأ امام مالک ۲/ص ۲۶ / موطأ امام محمد ص ۸۹].

حضرت جابر ﷺ به د تکبير څخه وروسته د مانځه په داخل کې دهر تیتيدلو او د جيگيدلو سره صرف د الله اکبر تعليم ورکولو، د حضرت جابر ﷺ په اخري مونځونو کې درفع الیدین ذکر نه پيدا کيږي. د لامذهبانو حال د شيعه گانو په شان دی، چې د حضرت جابر ﷺ څخه د بخاري په حواله د متعې روايت رانقلوي، ليکن وروسته دهغې د پريښودلو روايت نه رانقلوي.

پنځلسم دليل

د حضرت ابو موسی اشعري ﷺ حديث: [سنن دار قطني ج ۱/ص ۲۹۲/رقم ۱۱۱۱/الحق الصريح

ج ۱/ص ۸۰ پنځلسم نمبر دليل]

اول جواب: دا حديث په جزء بخاري کې بلاسنده ذکر دی او په دار قطني کې موقوف دی، که صحيح سندی لرلی امام بخاري به ضرور ذکر کړی و او د بي سنده حديث په باره کې همدې لامذهبه

دخپل مشرانو په تقلید کې لیکلي دي چې دا اتفاقي مسئله ده چې بې سنده روایت لره په دین کې هیڅ اعتبار نه وي. [الحق الصریح ج ۴ ص ۲۶۴ سطر ۱۶].

لامذهبان په دارقطني هم حواله ورکوي، په دارقطني کې یې ددې روایت درانقلولو څخه وروسته ددې حدیث د مرفوع والي او موقوف والي اختلاف ذکر کړی دی، لامذهبان په بهیقي هم حواله ورکوي حالانکې بهیقي دا حدیث موقوف رانقل کړی دی، علامه انور شاه کشمیري رحمه الله فرمایي چې: والثواب أنه موقوف. [نیل الفرقدين ص ۷۸] یعنې صحیح خبره داده چې دا در رسول الله حدیث نه دی.

غېت دروغ

لامذهبه حکیم ددې حدیث دنقل کولو څخه وروسته لیکي چې ابو موسی اشعري رضی الله عنه چې کله د مانځه څخه فارغ شونو اعلان یې وکړو چې: ای خلکو تا سوهم داسې مونځ وکړئ ځکه چې رسول الله صلی الله علیه و آله همیشه رکوع ته د تللو او درکوع څخه د سرراپورته کولو په وخت کې رفع الیدین کول.

حالانکې دا بالکل دروغ دي پدې الفاظو باندې اعلان نه په دارمي کې شته او نه په دارقطني کې شته نه په بهیقي شته او نه په جزء بخاري کې شته او نه په بل کوم د حدیثو کتاب کې شته.

یو بل دروغ: لامذهبه حکیم دا هم لیکلي دي چې پدې حدیث کې هم (کان یرفع) د دوام لپاره دی، حالانکې د (کان یرفع) جمله نه په بهیقي کې شته نه په دارقطني کې شته او نه په بل کوم د حدیثو کتاب کې شته چې سند ورسره ذکر وي، البته په جزء بخاري کې شته لیکن هلته ورسره سند ندی ذکر شوی.

دوهم جواب: په صحیح حدیث کې درفع الیدین ذکر نشته، پدې حدیث شریف کې اگر چې

دارقطني د مرفوع والي او موقوف والي اختلاف ذکر کړی دی او بهیقي موقوفاً ذکر کړی دی او ابن حزم په المحلي کې موقوف والي ته ترجیح ورکړی ده، لیکن دا حدیث موقوفاً هم ندی صحیح، ځکه چې دا ابو موسی اشعري رضی الله عنه په صحیح حدیث کې درفع الیدین ذکر نه شته، بلکې په هغې کې داسې الفاظ دي: یکه برکلمار کع وکلمار فاع وکلماسجد. [مسند احمد ج ۴ ص ۱۱۵ او ص ۳۹۳ و ص ۴۴۰ رقم الحدیث ۱۹۰۰۰].

په مسلم شریف رقم الحدیث ۳۰۹ کې هم شته او هلته هم درفع الیدین ذکر نشته. [مسند احمد رقم

الحديث ۱۹۲۲۳ کې الفاظ داسې دي چې: (یکبر في كل رفع ووضع وقيام وقعود) یعنی د هرو تیتیدلو او ولاړې او ناستې سره به یې الله اکبر ویلو، د مسند أحمد د اول حدیث ترجمه داسې ده چې:

الله اکبر به یې ویلو چې کله به یې رکوع کوله او چې کله به درکوع څخه راپورته کولو او چې کله به یې سجده کوله.

دریم جواب: ددې حدیث سند بالکل ضعیف دی: ۱- پدې حدیث کې د دارقطني شیخ د علج ابن احمد د اعتماد قابل ندی. [میزان الاعتدال ج ۳/ص ۱۲۰]

۲- بل راوي اسحاق بن راهویه دده حافظه په آخر عمر کې خرابه شوې وه. [تهذيب ج ۱/ص ۲۱۸].

پدې حدیث کې دده شاگرد ابو محمد عبد الله بن محمد ابن عبد الرحمن ابن شیرويه المتوفی ۳۰۵ هج دی چې دا بالکل په وروستیو شاگردانو کې دی. [شذورات الذهب ج ۲/ص ۲۴۶].

۳- بل راوي حماد بن سلمة رحمته الله دی د غیر مقلدینو شیخ الكل عبد الرحمن مبارکپوري لیکي چې: ددې اثر په سند کې حماد بن سلمة راغلی دی، او دده حافظه په آخر عمر کې خرابه شوې ده. [تحقیق الکلام ج ۱/ص ۱۰۳]. حافظ ابن حجر فرمایي چې: حماد بن سلمه اگر چې ثقه وومگر په اخر عمر کې یې حافظه خرابه شوې وه. (تقریب ص ۸۲) د حماد بن سلمة وفات په ۱۷۶ هج کې شوی دی او پدې روایت کې دده شاگرد نضر بن شمیل دی، دده وفات ۲۰۳ هج کې شوی دی، نو د متأخرې سماع والا شاگرد دی، کله چې یې د استاذ حافظه خرابه شوې وه او دده هیڅ متابع هم نشته، نو دا روایت موقوفاهم ندی صحیح، مجموعه الرسائل ج ۳/ص ۲۱۶/سبل السلام ج ۱/ص ۷۷/باب الأذان حدیث نمبر ۱۵/نیل الأوطار ج ۱/ص ۲۴۷].

د اشعريانو لمونځ

که د اشعريانو د لمونځ لیدل غواړئ نو په مسند احمد کې یې وگوري: حضرت ابو مالک اشعري رضی الله عنه ټولونارینه وو، زنانه وو، ماشومانو، ځوانانو او بوډاگانوته اعلان وکړو چې ایازه تاسوته درسول الله صلی الله علیه و آله مونځ درونه ښایم؟ نو ټولوته یې داسې لمونځ ورکړو چې د اول تکبیر سره یې رفع الیدین وکړل، بیایې فاتحه او سورة ولوستلو او بیایې الله اکبر ویلو او رکوع ته لاړو، بیایې سمع الله لمن حمده وویل او درکوع څخه راپورته شو همداسې یې ټول مونځ (بغیر د رفع الیدین او بغیر د جلسو داستراحت)

وکړواو بیایې وویل چې ای خلکو ما رسول الله ﷺ په همداسې لمونځ کولو باندې لیدلی دی. (رواه احمد واسناد حسن ج ۵/ ص ۳۴۳/ اثار السنن ج ۱/ ص ۱۲۶) باب ترک جلسه الاستراحة.

که د حضرت ابو موسی اشعري رضی الله عنه سره درفع الیدین په باره کې کوم حدیث وي، نو هیڅکله به چې شوی نه وواو هیڅکله به یې دانه وه برداشت کړی چې دی ته درفع الیدین او جلسه الاستراحة احادیث معلوم وي او سره ددې څخه یې ټوله قبیله بغیر درفع الیدین او بغیر د جلسو دا استراحت څخه مونځ کوي ابو موسی اشعري رضی الله عنه کې دستود اتباع جذبه خامخا دلامذهبو څخه زیاته وه.

نولا مذهبانون! تا سوهم د نبي ﷺ د مانځه اعلان خپلو قبیلو ته بغیر درفع الیدین او بغیر د جلسو دا استراحت څخه وکړئ او که دانه کوي کم از کم د نبي ﷺ مخالفت پرېږدي. (مجموعه الرسائل ج ۳/ ص ۲۱۶).

شپاړسم دلیل

د عقبه بن عامر حدیث: [الحق الصریح ج ۴/ ص ۸۲/ یویشتم نمبر دلیل]

اول جواب: ددې حدیث په سند کې یو راوي مشرح بن عاهان دی، مشرح بن عاهان هغه سړی وو چې په کعبه شریفه یې د منجنیق سره حمله کړې، او تیځی یې پرې ورولي او د عقبه څخه به یې منکر روایتونه بیانول. (تهذیب ج ۱۰/ ص ۱۵۵).

دوهم جواب: ددې حدیث په سند کې عبد الله بن لهیعه هم دی چې ستاسو جماعت په (الرسائل فی تحقیق المسائل ص ۴۶۱ و ص ۴۶۲) کې ورته ضعف ویلی دی.

دریم جواب: په دغې انتها یې ضعیفه سند باندې د حضرت عقبه رحمه الله قول په (طبرانی کبیر ج ۱۷/ ص ۱۹۷) کې دې مگر هلته دا څاري ذکر دی درفع الیدین ذکر بالکل نه شته.

همدارنگه په کنز العمال او مجمع الزوائد کې هم دا څاري ذکر دی که بالفرض دا روایت صحیح هم شي او درفع الیدین په باره کې هم شي نو فائده یې شیعۀ گانوته ده غیر مقلدینو ته نده ځکه هغوی په ډیرو ځایونو کې رفع الیدین کوي او بیایارفع الیدین کوي.

اوولسم دلیل

د ابن عمر رضی اللہ عنہما په تیگو ویشتلو دوالا اثر: [الحق الصریح ج ۴/ ص ۸۲/ دوه ویشتم نمبر دلیل]

جواب: د عبدالله ابن عمر رضی اللہ عنہ موقوف روایت صحیح نه دی، ځکه چې ددې روایت مدار په ولید بن مسلم باندې دی؛

۱- ولید بن مسلم پدې روایت کې یواځې دی او مختلط الحديث دی، امام ابن احمد فرمایي چې: اختلط علیه احادیث ماسمع وما لم یسمع وکانت له منکرات. [تهذیب التهذیب ج ۱۱/ ص ۱۵۴] په ولید بن مسلم باندې هغه احادیث چې د خپلو استاذانو څخه یې اوریدلي وو او هغه احادیث چې نه یې و اوریدلي، گډوډ شوي وو او دده روایات منکر دی.

۲- ابوداود شریف په کتاب الدیات کې فرمایي: ان الوليد بن مسلم أخبرهم عن ابن جريج... قال ابوداود ولم يروه الا الوليد لاندرى اهو صحيح ام لا ابوداود رقم ۴۵۸ باب من تطبب ولا يعلم منه طب فاعنت [ج ۲/ ص ۲۸۵].

۳- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمایي چې: ثقة لكنه كثير التدليس والتسوية. [تقريب/ ص ۳۷۱].

۴- د ولید بن مسلم یو روایت په مسلم شریف کې هم شته. لکن امام نووي رحمه الله ددې په باره کې فرمایي چې: (ضعیف باطل) [نووی شرح مسلم/ ج ۱/ ص ۹۰].

۵- ترمذی په [باب المسح على الخفين أعلاه وأسفله/ رقم الحديث ۹۷] لاندې لیکي چې: (وهذا حديث معلول لم یسنده عن ثور بن یزید غیر الولید بن مسلم قال ابو عیس سأل أبا ذرعه ومحمد بن اسماعيل عن هذا الحديث فقالا ليس بصحيح).

۶- امام عبد الرحمن بن أبی حاتم رحمه الله د خپل پلار ابو حاتم رحمه الله او ابو زرعه رحمه الله څخه روایت کوي چې: د ولید بن مسلم احادیث غیر محفوظ دي. علامه ابن حزم فرمایي چې: ولید بن مسلم په دوو ځایونو کې خطایي کړې ده. امام اثرم رحمه الله وایي چې: امام احمد رحمه الله ولید بن مسلم ته ضعیف ویلي دي. [تحفة الاحوذی/ ج ۱/ ص ۹۹].

۷- په [تذکره الحفاظ / ج ۲ / ص ۶۸۸] کې یو سند داسې دی چې: هشام بن عمار، حدثنا الوليد، حدثنا الأوزاعي.... الخ) ددې سند په باره کې علامه ذهبي رحمه الله فرمايي چې: (رواته ثقة لكنه منكر) ددې راویان ثقه دي، لکن منکر دی. ددې په حاشیه کې علامه المعلمی (غیر مقلد) لیکي چې: (علته ان الوليد يدلّس التسوية و كذا هشام فيما يظهر). یعنې ددې سند علت دادی چې ولید بن مسلم تدلیس او تسویه کوي او همدارنگه هشام هم دی.

دوهم ځواب: د ولید بن مسلم رحمه الله شاگردان په مختلفو الفاظو له ده څخه روایت کوي.

۱- حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ قَالَ: ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ زَيْدَ بْنَ وَاقِدٍ يُحَدِّثُ عَنْ نَافِعٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمْ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رضي الله عنه : «كَانَ إِذَا أَبْصَرَ رَجُلًا يُصَلِّي لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ كَلَّمَا خَفَضَ وَرَفَعَ حَصْبَهُ حَتَّى يَرْفَعُ يَدَيْهِ». [مسند الحميدى / ج ۲ / ص ۲۷۷ / رقم ۶۱۵].

یعنې عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما به هغه سړی په کاهو باندي ویشتلو چا به چې د هر ځل تیتیدلو او پورته کېدلو په وخت کې رفع الیدین نه کول. په څلور رکعتو لمونځ کې غیر مقلدین د جلوسو استراحت سره اته ویشته ځایه جگپړي او تیتپړي او رفع الیدین یواځې په لسو ځایونو کې کوي، نو که دا حدیث صحیح شي نو بیا خو غیر مقلدین په هر څلور رکعتي لمونځ کې اتلس ځله په تیتپړو باندي د ویشتلو حقدار دي.

۲- حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، أَنبَأَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَ سَمِعْتُ زَيْدَ بْنَ وَاقِدٍ يُحَدِّثُ عَنْ نَافِعٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمْ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رضي الله عنه : «كَانَ إِذَا رَأَى رَجُلًا لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا رَكَعَ، وَإِذَا رَفَعَ رَمَاهُ بِالْحَصَى». [جزء رفع الیدین عن الحميدى / رقم الحديث ۱۵].

یعنې عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما به هر هغه سړی په کاهو ویشتلو چا به چې د رکوع په وخت کې اود رکوع څخه د پورته کېدو په وخت کې (رفع الیدین) نه کول.

۳- أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ رضي الله عنه : «كَانَ ابْنُ عُمَرَ رضي الله عنه إِذَا رَأَى مُصَلِّيًا لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ: حَصْبَهُ، وَأَمْرًا أَنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ. [مسائل الإمام أحمد / رواية ابنه عبد الله بن أحمد / ص ۷۰ / التمهيد لابن عبد البر / ج ۹ / ص ۲۲۴ / معرفة علوم الحديث حاكم / ص ۲۱۸ / مناقب أحمد وابن الجوزي / ص ۸۸].

یعنې عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما به هغه سړی په کاهو ویشتلو چا به چې په لمانځه کې (رفع الیدین) نه کول. اود رفع الیدین حکم به یې ورته کاوه.

۴ - عیسیٰ بن ابی عمران رحمۃ اللہ علیہ: «كَانَ ابْنُ عُمَرَ رضی اللہ عنہ إِذَا رَأَى رَجُلًا يُصَلِّي لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ كُلَّمَا خَفَضَ وَرَفَعَ حَصْبَهُ حَتَّى يَرْفَعَ [دار قطنی / ج ۱ / ص ۳۹۲ / رقم الحديث ۱۱۰۵ / جزء سوم مترجم / ص ۳۴۴ / رقم ۱۱۰۳].

یعنی عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما بہ ہفہ سړی په کانیو ویشتلو چا به چې د هر وار بنسکتہ کېدلو او پورته کېدلو سره (رفع الیدین) نه کول دلتہ ہم غیر مقلدین اتلس خایہ په کاتو باندي د ویشتلو حقدار دي.

۵ - اسحاق بن ابراهيم رحمۃ اللہ علیہ قَالَ: «أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رضی اللہ عنہ إِذَا رَأَى رَجُلًا لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَرَفَعَ رَأْسَهُ، حَصْبَهُ [معرفة السنن والآثار / ج ۱ / ص ۵۶۲] یعنی عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما بہ ہفہ سړی په کانیو ویشتلو چې رکوع ته د تګ او له رکوع څخه د پورته کېدلو په مهال به یې (رفع الیدین) نه کول.

۶ - كَانَ ابْنُ عُمَرَ رضی اللہ عنہ إِذَا رَأَى رَجُلًا لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَصْبَهُ وَأَمْرًا أَنْ يَرْفَعَ يَدَيْهِ. [التمهيد / ج ۵ / ص ۶۵].

یعنی عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما بہ ہفہ سړی په کانیو ویشتلو چې لاسونه به یې نه پورته کول.

په دې حدیث کې د لمانځه ذکر نشته. اود امام احمد رحمہ اللہ په روایت کې هم د لمانځه ذکر نشته. نو له دې دواړو روایتونو څخه یواځې د تکبیر تحریمہ سره د (رفع الیدین) ذکر را معلومیږي.

امام حمیدي او عیسیٰ بن عمران د (رفع الیدین) ځای هر ټیټیدل او پورته کېدل ذکر کړي دي. اسحق بن ابراهيم د حدیث متن د خپل مذهب طرف ته اړولي دي. په [جزء بخاري] کې تدلیس شوی دی، چې سند یې د حمیدی ذکر کړی دی او متن یې د اسحق ور لگولی دی. ځکه چې د حمیدی په سند کې په اول روایت کې تاسو ولیدل چې هلته د (کلما خفض و رفع) لفظ دی. حاصل دا چې په اصل روایت کې چې د امام احمد روایت دی، په هغې کې یواځې د (رفع الیدین) ذکر دی او محل یې نه دی ذکر کړی. او په دې نورو روایاتو کې هر چا د حدیث تشریح کړې ده. اود حدیث څخه یې جزء گرځولی دی.

امام حمیدی او عیسیٰ بن عمران یې تشریح په (کلما خفض و رفع) سره کړې ده. اسحق بن ابراهيم یې د خپل مذهب مطابق تشریح په (عند الركوع و رفع رأسه) سره کړې ده. او په جزء بخاري کې یې سند د حمیدی او تشریح یې د اسحق ده او مونږ وایو چې ددې تشریح د اجماع مطابق په (عند الافتتاح) سره په کار ده.

علامه محمد یوسف بنوري رحمہ اللہ فرمایي چې: د حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما قول هېڅکله په دې خبره دلیل نه دی چې څوک چې د رکوع رفع الیدین نه کوي نو دهغه په کانیو باندي ویشتل

په کار دي، لېذا دا اثر د اختلافي (رفع الیدین) له پاره عنوان جوړول نه دي په کار. نو له دې څخه استدلال هم صحیح نه دی. ددې اثر اصل الفاظ داسې دي چې: (اِنَّهُ اِذَا رَأَى مَصْلِيًّا لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ حَصْبَةً). یعني هغه څوک به یې په کاهو ویشتلو چې چا به په لمانځه کې لاسونه نه پورته کول. نو ممکنه ده چې د حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما انکار په هغه چا باندې وي چې د تکبیر تحریمه په وخت کې رفع الیدین نه کوي، نه په هغه چا باندې چې مطلق رفع الیدین نه کوي او د تکبیر تحریمه په رخت کې د لاسونو د پورته کولو تاکید ظاهر دی. [معارف السنن / ج ۲ / ص ۴۶۶].

خو دا چې د اصلي متن څخه د لاهم مذہبانو استدلال ندي صحیح، ځکه چې اصلي متن د امام احمد څخه اثرم داسې رانقل کړی دی: کان ابن عمر کان اذا راى رجلا لا يرفع يديه رماه بالخصي. پدې کې رکوع وغیره ندي ذکر شوي او که تشریحات راخلي نو بیا اول دهمدې لاهم مذہبانو په څولو کې د تیگو ورتکو هل پکار دی ځکه ددې تشریح په (کما خفض ورفع) سره هم شویده. (مسند حمیدي ج ۲ ص ۲۷۷ / دارقطني ج ۱ ص ۲۸۹) چې د سجدو د اول او داخراو د دوهم او د څلورم رکعت رفع الیدین هم پکې داخلېږي، نو لاهم مذہبان دې شیعه گان په خپلو مساجدو کې ملازمان کړي چې کوم لاهم مذہبه د سجدو د اول او داخراو د دوهم او دریم رکعت په وخت کې رفع الیدین ونه کړي، چې په خوله کې تیگي ورتکوهي.

اتلسم دلیل

حدیث عبید بن عمیر رضی اللہ عنہ:

جواب : داروایت په جزء بخاري ص ۳ کې دی لیکن سند نه لري او لاهم مذہبان لیکي چې دا اتفاقي مسئله ده چې بي سنده روایت لره په دین کې هیڅ اعتبار نه وي. (الحق الصریح ج ۴ ص ۲۶۴ سطر ۱۶) په کومو کتابونو کې چې سند ورسره دی دهغې کتابونو څخه لاهم مذہبان دا حدیث نه رانقلوي ځکه چې ددوی مسلک دهغې احادیثو سره مخالف دی په ابن ماجه کې د سند سره ددې حدیث الفاظ داسې دي: کان رسول الله ﷺ يرفع يديه مع كل تكبيرة في الصلوة. رسول الله ﷺ به دهر تکبیر سره لاسونه پورته کول. (ابن ماجه ۶۲ کتاب الضعفاء للعقيلي ج ۱ ص ۳۸۲ کتاب المجروحين ابن حبان ج ۱ ص ۳۰۴ / معرفة الصحابة لابي نعیم ج ۲ ص ۲۱۸ / تاريخ بغداد ج ۱۱ ص ۴۰۰ / وج ۴ ص ۲۵۳)

ددې حديث په سند کې رفضه بن بضاعة نهايت ضعيفه دی، لیکن اول حديث دسره سند نه لري، نو په اول حديث درته عمل جائزندی او په دوهم حديث باندې تاسو عمل نکوي دلامذهبانو مسلک دومره یتیم دی چې ددلايلو سرمايه يې يو څو ضعيف اويابي سنډه اويادروغ روايتونه دي لامذهبانو! که دې حديث ته صحيح وايي، نو دشيعة گانو سره يو ځای شي او د سجدو سره هم رفع الیدین شروع کړي او د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما د بخاري حديث ته غلط ووايي، ځکه چې په هغه حديث کې ددې په خلاف دین السجدتين درفع الیدین څخه منع ده.

نولسم دليل

د حضرت قتادة ؓ حديث:

لامذهبه حکيم ددې عنوان لاندې ليکلي دی چې حضرت قتادة ؓ فرمايې چې بيشکه چې رسول الله ﷺ هميشه رکوع ته دتللو او درکوع څخه دجيگيدلو په وخت کې رفع الیدین کول. (ترمذي ج ۱ ص ۳۶)
جواب: دا خالص دروغ دي، د حضرت قتادة صحابي څخه هيڅ داسې حديث په ترمذي شريف کې نه شته نو چې حديث نه شته نو دهميشوالي ذکر د کوم ځای څخه راغلو؟ لامذهبانو! اخربه تاسو ترکومه پورې په دروغو عمل کوي او ددې اشاعت به کوي.

شلم دليل

د سليمان بن يسار حديث

جواب: لامذهبه: سليمان بن يسار د دريمي طبقې راوي دی، چې د رسول الله ﷺ زمانه يې نه وه ليدلی. (تقريب التهذيب ص ۱۳۶).

يويشتم دليل

(فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَمْحَرْ [الآية]. خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ [الآية])

لامذهبان چې کله دخپل اجتهاد په نیشه مست شي نو په اشتهاړونو کې وليکي چې درفع الیدین

اثبات دقرآن کریم ددو وایتونو څخه کیږي .

اول ایت : (فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ) دی ، ټول امت ددې ایت معنی دصحيحو احاديثو او داجماع په رڼا کې داسې کوي چې دخپل رب لپاره داختر لمونځ وکړه او (ددې څخه وروسته) قرباني وکړه لیکن لامذهبان ترینه دقرباني په ځای رفع الیدین مرادوي او حواله په مستدرک ورکوي ، مگر په همدې صفحه کې علامه ذهبي په تلخیص کې لیکلي دي چې اسرائیل صاحب عجیب دی پده اعتماد نه شته او دوهم راوي اصبع دی ، چې شیعه او متروک الحدیث دی . (تلخیص المستدرک ج ۲ ص ۵۳۸) علامه ذهبي داهم لیکلي دي چې اصبع غټ دروغجن وو ، متروک دی او درجعت قایل وو . (میزان ج ۱ ص ۲۷۱) بهیقي ددې څخه وروسته لیکلي دي چې داروایت راغلی دی ، مگر د اعتماد وړ ندې ، اعتماد په اول روایت دی چې قرباني ترې مراده ده (بهیقي ج ۲ ص ۷۶) . لامذهبان په ابن ابی حاتم ، ابن کثیر او فتح البیان هم حوالی ورکوي ، حالانکې په ابن کثیر کې یې صفالی لیکلي دي چې داروایت سخت منکر دی او په اخر کې یې لیکلي دي چې صحیح صرف داده چې دنجر څخه قرباني مراده . (ابن کثیر ج ۴ ص ۵۵۸ ص ۵۵۹)

او پدې منکر روایت کې د (اذا سجدت) الفاظ هم شته یعنې چې کله دې سجده کوله نو هم رفع الیدین کوه لامذهبان خوالو منکر روایت را نقلوي او بیا پدې منکر روایت کې هم ترمیم کوي ، (اذا سجدت) لفظ نه را نقلوي ځکه چې هغه ددوي دمسلك او عمل څخه خلاف دی ، لامذهبان په درمنثور او په اکلیل هم حواله ورکوي دا دواړه کتابونه دعلامه دسیوطي رحمه الله دي علامه سیوطي په اکلیل کې ددې روایت په شروع کې لیکلي دي چې دضعیف دی او وروسته یې لیکلي دي چې ابن کثیر لیکلي دي چې داروایت سخت منکر دی بلکې ابن الجوزي دا په موضوعاتو کې شمار کړی دی (اکلیل ص ۲۴۹)

لامذهبان نوري حوالی هم ورکوي ، لیکن علامه ذهبي داسرائیل بن ابی حاتم رحمه الله په ذکر کې لیکلي دي چې دې دمقاتل په حواله دروغ احادیث بیانوي او په مثال کې یې ورته دغه دروغجن روایت ذکر کړی دی کله کله لامذهبان دوا نجر څخه قرباني او رفع الیدین دواړه مرادوي . لیکن دوی بیا قرباني دمانځه څخه وروسته کوي او رفع الیدین دمانځه په داخل کې کوي .

لامذهبه مشتهرین دی یا قرباني هم درفع الیدین په شان دمانځه په داخل کې وکړئ او یادې رفع

الیدین هم د قربانی په شان د مانځه څخه وروسته وکړي.

په یو دلیل کې دومره دوهمکې، په قران باندې دروغ، په جبرائیل عليه السلام باندې دروغ، په ملایکو باندې دروغ د کتابونو څخه په نقل کې خیانت، ددې مثال د کافرانو په کتابونو کې هم نه پیدا کیږي.

دومره دروغجن، گنده او نجس اشتهارونه په مساجدو کې لگول د لامذهبو په نیز زینت دی او دا هل حقو په نیز د داسې اشتهارونو ځای گرجی او مندر و نه دي.

دوهم ایت : خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ: ددې ایت تعلق د لباس سره دی، لامذهبان دا ایت درفع الیدین لپاره په دلیل کې پیش کوي، چې رفع الیدین د مانځه لپاره زینت دی (صغری) وخذوا زینتکم عند کل مسجد (کبری) حالانکې ددې ایت درفع الیدین کولو سره دلرې څخه هم تعلق نشته، ځکه چې ددې ایت ترجمه دانه چې دوهم او څلورم رکعت درفع الیدین د زینت څخه خالي کړئ، صرف دریم رکعت ته درفع الیدین زینت ورکړئ او سجدې درفع الیدین د زینت څخه خالي کړئ، صرف رکوع ته درفع الیدین زینت ورکړئ او نه رسول الله صلي الله عليه وسلم ددې ایت شان نزول رفع الیدین ذکر کړی دی که رفع الیدین د مانځه زینت شي نو بیا خود شیعه گانو مونځ د لامذهبانو د مونځ په نسبت ډیر مزین دی، ځکه چې هر رکعت یې درفع الیدین په زینت مزین دی، هره سجده یې درفع الیدین په زینت مزینه ده، هر سلام یې درفع الیدین په زینت مزین دی، بیادې غیر مقلدین په ښکاره په کومه امام باره کې منجاوران شي چې په زینت یې ارمان ووځي.

لامذهبان وایي چې: د حضرت عبدالملک څخه روایت دی چې ما د سعید بن جبیر رحمه الله څخه د رفع الیدین په باره کې پوښتنه وکړه هغه وفرمایل: چې دا داسې شی دی چې ستا مونځ ښایسته کوي. [جزء رفع الیدین رقم الحدیث ۳۹]. لکن د امام بخاري استاذ ابوبکر بن ابی شیبه د سعید بن جبیر رحمه الله قول را نقل کړی دی هلته یې صرف تکبیراتو د انتقالاتو ته زینت ویلي دي [مصنف ابن ابی شیبه ج ۲/ص ۲۴۱]. پدې کې د رفع الیدین څرک هم نه شته. البته امام بخاري د سفیان عن عبدالملک څخه د رفع الیدین زینت والی را نقل کړی دی او زینت چونکې د اصل شي څخه خارج وي لدې وجې به ددې څخه د تکبیر تحریمه رفع الیدین مراد وي، البته په بیهقي کې ددې څخه وروسته دی چې صحابه وو به د رکوع رفع الیدین کول لکن دهغې په سند کې یعقوب بن یوسف الأخرم دی چې توثیق یې ندی معلوم.

خلاصہ: دکومې فرقې ابتداء چې په قرآن باندې ددروغو شخړه جوړه شوی وي او په دروغوېې خپل مساجد مزین کړی وي هغوی ته به څنگه درشتیا ووتوفیق ورپه برخه شي.

فَمَا زَالَتْ تِلْكَ صَلَوَتُهُ حَتَّى لَقِيَ اللَّهَ

حدیث تحقیق

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(۱) اخرج البيهقي في الخلافيات (كذافي مختصر الخلافيات ص ۷۶ ج ۱).

عن ابي عبد الله الحافظ عن جعفر بن محمد بن عبد الرحمن بن قريش بن خزيمه الهروي عن عبد الله بن احمد الدمي عن الحسن بن عبد الله بن حمدان الرقي حدثنا عصمة بن محمد الانصاري ثنا موسى بن عقبه عن نافع عن ابن عمر رضي الله عنه ان رسول الله ﷺ كان اذا افتتح الصلوة رفع يديه واذار كع واذار رفع راسه من الركوع وكان لا يفعل ذلك في السجود فما زالت تلك صلوته حتي لقي الله.

(۲) ددي حديث دسند اول راوي امام بهيقي رحمه الله دي، چې دامام شافعي رحمه الله مقلدي اود احنافوسره يې سخت تعصب لرلو اود امام شافعي رحمه الله په تقليد كې دومره سخت وو چې ابو محمد الجويني چې لوى محدث وو اود امام شافعي صاحب مقلد وو، ليكن دا جهاد ملكه يې لرله، كله يې چې دامام شافعي رحمه الله تقليد پرېښودلو او خپل اجتهاديي شروع كړو، نو امام بهيقي ورته وليكل چې دامام شافعي رحمه الله د تقليد پرېښودل هيڅ كله ندي جائز. (مجموعه الرسائل ج ۳ ص ۲۵۴/ بحواله طبقات شافعيه/ وتجليات صفدر، ج ۲ ص ۳۸۴)

نو امام بهيقي په تقليد شخصي كې دومره سخت وو او تقليد شخصي ته لا مذهب ان شرک وايي دځناور و طريقه ورته وايي، ديهود او دنصار او دابو جهل په نقش قدم باندي تلل ورته وايي، نو داسې سند چې ابتداء يې ستاسو په فتوى د داسې راوي څخه شوى وي ايا دابه صحيح وي؟ اوسره ددينه چې امام بهيقي دا حديث په سنن كبرى كې هم ندي ذكر كړى.

(۲) ددي حديث دوهم راوي ابو عبد الله الحافظ امام حاكم دي، لكه څرنگه چې زمحشري د تفسير په فن كې اتفاقي امام دي ليكن عقیده معتزلي دي، لدې وجهې دده كومه خبره چې دا اعتزال په تائيد كې وي هغه به نه منل كيږي.

همدارنگه امام حاكم د حديثو په فن كې امام دي ليكن په تذكرة الحفاظ ج ۳ ص ۹۶۲ كې يې دده د مذهب په باره كې ليكلي دي چې: (رافضي خبيث) (تذكر الحفاظ ج ۳ ص ۹۶۲ ميزان ج ۳ ص ۶۸۰) اولامذهب نواب صديق حسن خان ورته غالي شيعه وايي، نو دده هغه خبره چې د شيعيت په تائيد كې وي

هغه به نه منل کيږي. او عجيبه لاداده چې دده په کتاب مستدرک حاکم کې تر موضوعاتو پورې احاديث شته. (تلخیص المستدرک للذهبي ج ۳ ص ۱۶۰) لیکن بیایې هم دا حدیث په خپل کتاب کې ندی ذکر کړی، ځکه چې دا حدیث دده په نيزد موضوعاتو څخه هم زیات بی اعتماد دی.

(۳) ددې حدیث دریم راوي جعفر بن محمد بن نصر رحمه الله دی او امام حاکم ترینه په عن سره روایت کړی دی دده عدالت حفظ او اتصال ثابت کړی.

(۴) ثلورم راوي عبد الرحمن بن قریش دی چې متهم بالوضع وو: (اتهمه السليمان بوضع الاحاديث میزان الاعتدال ج ۳ ص ۵۸۲).

دا پوره سخته جرعه ده لدې وجهې اصحابو د صحاح سته وودده څخه یو حدیث هم ندی روایت کړی د خطیب عدم علم ته نه علامه ذهبي اعتبار وړ کړی دی او نه علامه ابن حجر اعتبار وړ کړی دی.

ددې دواړو ايمه ووداسماء الرجال په خلاف ورته لا مذهب پیریدي د الدين پیر جهنم اصالح الحديث ویلي دي. (جلاء العينين ص ۱۲۹) چې دا د لا مذهبانو د تعصب انتها وود موضوعي احاديثو سرپرستي ده.

(۵) ددې حدیث د سند پنځم راوي عبد الله بن احمد الدمجی دی، دده څخه په اصحابو د صحاح سته وو کې چا یو حدیث هم ندی روایت کړی، لدې وجهې دده عدالت او ضبط د کتب د اسماء الرجالو څخه ثابت کړی.

(۶) ددې حدیث د سند شپږم راوي عبد الله بن حمدان الرقي دی، دده څخه هم په اصحابو د صحاح سته وو کې چا روایت ندی کړی، دده عدالت او ضبط هم د کتب د اسماء الرجالو څخه ثابت کړی.

(۷) ددې حدیث د سند اوم راوي عصمه بن محمد انصاري دی، امام ابو حاتم فرمایې چې قوي نه وو. امام يحيى بن معين رحمه الله فرمایې چې اول نمبر دروغجن او دروغو حدیث جوړوونکی وو، دارقطني ورته متروک وایي او ابن عدي وایي چې دده ټول حدیثونه غیر محفوظ دي. (میزان الاعتدال ج ۳ ص ۶۸). (عصمه بن محمد من اکذب الناس) د ټولو انسانانو څخه زیات دروغجن وو، اول نمبر دروغجن

او دروغو احاديثو جوړوونکی وو. (تاریخ بغداد ج ۱۲ ص ۲۸۶) لا مذهب غیر مقلد شوکاني لیکلی دی چې (کذاب وضاع) دروغجن او موضوعي احاديثو جوړوونکی وو. (الفوائد المجموعة في الاحاديث الموضوعه ص ۶۷)

نوبت: رسول الله ﷺ فرمایي: من کذب علي متعمدا فليتبوء مقعده من النار.

دروغجن حدیثونه دالله ﷺ دنبی طرفته منسوبول خاتته په اورکې خای تیارول دي، لیکن لامذهب پیریدیع الدین المعروف پیرجهندا کوشش کړی دی، چې دادروغجن حدیث صحیح ثابت کړي، نودا دعوی یې کړی ده چې داراوي عصمه بن محمد شیخ من اهل خراسان دی. (حلاء العینین ص ۱۲۸)

کوم نوم چې دی لامذهب ذکر کړی دی، دهغه انصاري والی تر قیامته پورې نه شي ثابتولی او همدارنگه محمد بن عصمه دموسی بن عقبه خخه روایت کړی دی او په کتبود اسماء الرجال کې ددې تصریح ده چې دموسی بن عقبه شاگرد محمد بن عصمه انصاري دی، ټول لامذهبان دی راټول شي اود موسی بن عقبه په شاگردانو کې دې دشیخ خراسان نوم دکوم معتبر کتاب خخه وښايې، دوی پداسې دروغجنو احادیثو ثابته کړه چې ددی یتیم مسلک علمي سرمایه دغه قسم موضوعي روایات دی.

(۸) ددې حدیث اتم راوي موسی بن عقبه دی، موسی بن عقبه دصحاح سته ووراوي اود مغازي امام دی، دده روایات تعلیقاً په بخاري ج ۱ ص ۱۰۲) کې اومسنداً په السنن الکبری بهیقي ج ۱ ص ۷۰) کې راغلی دی، هلته دده شاگرد ابراهیم بن طهمان دی چې دصحاح سته ووراوي دی، لیکن هلته دفمازالت تلک صلوته جمله هیڅکله نشته، داټوله دمحمد بن عصمه جعل کاري ده.

(۹) دا حدیث دنافع خخه عیب دالله، ایوب، مالک، ابن جریج، الیث، صالح بن کیسان، زید بن واقد، موسی بن عقبه، عمر بن زید روایت کړی دی لیکن پدوي کې هیچاهم دفمازالت الخ جمله نده ذکر کړې.

(۱۰) دنافع درفع الیدین روایت دمحققینو په نیز موقوف دی، خپله امام بخاري رحمه الله په نیمه ژبه ددې اقرار کوی او ابوداود خو صراحة لیکلي دي چې داموقوف دی مرفوع ندی لیکن پدې دروغجن روایت کې محمد بن عصمه ترینه مرفوع جوړ کړی دی.

(۱۱) دحدیث پاک صحیح الفاظ هغه دي چې په بخاري ج ۱ ص ۱۱۰) کې دابوهریره ؓ خخه او په موطا امام مالک ص ۷۳) کې دعلي بن الحسین خخه مرسله مروي دی، چې رسول الله ﷺ دهر تیتیدلو اوجیگیدلو په وخت کې الله اکبر ویلی دی او همدالمونځ در رسول الله ﷺ تراخر عمره پورې وو.

الحمد لله احناف په دې حدیث عمل کوي، دهر و تیتیدلو اوجیگیدلو په وخت کې صرف الله اکبر وایي لیکن الله ﷻ دلامذهبانو په تقدیر کې په صحیح حدیث باندې عمل ندی لیکلی.

(۱۲) علامه نیموي په اثار السنن ج ۱ ص ۱۰۰) کې او په بعضو نسخو کې (ص ۱۰۸) کې ددې

حدیث په باره کې لیکلي دي چې : (وهوحدیث ضعیف بل موضوع) او په حاشیه (تعلیق الحسن) کې یې ددې موضوعیت په دلایلو ثابت کړي دي . دلامذهب مشهور محدث عبدالرحمن مبارکپوري ددې د جواب څخه عاجزه شوې دی اولیکلي یې دي چې زموږ اصل استدلال ددې حدیث څخه ندی (ابکارالمنن ج ۱ ص ۲۰۳) .

خلاصه دا چې ددې روایت یو راوي غالي شيعه دی، درې راويان یې مجهول دي اودوه دروغجن دي که غیر مقلدین دا حدیث چې یو شيعه، درې مجهول اودوه دروغجن په کې دي، بیا هم منی، نویياد اوده حدیثونه ولې نه مني چې صرف یو یو کذاب راوي په کې دي.

اول : عن انس رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من رفع يديه في الركوع فلا صلوة له. (نصب الراية، ج ۱ ص ۴۰۴) رسول الله ﷺ فرمائي چې : چا چې رکوع رفع الیدین وکړل لمونځ یې نه کیږي .

دوهم : عن ابی هريره رضی الله عنه عن النبي ﷺ انه قال : من رفع يديه في الصلوة فلا صلوة له. (نصب الراية، ج ۱ ص ۴۰۵) رسول الله ﷺ فرمائي چې چا چې په لمانځه کې رفع الیدین وکړل لمونځ یې نکيږي .

دا په یاد لرئ چې دحاکم شيعه اودابن الجوزي متشدد، هيڅ قول بلا دليله نه منل کيږي، په دې دواړو روایتونو کې یو یو راوي کذاب دی، نو د یو کس له وجهې دا روایت ردوي اود یو شيعه، درې مجهولو اودوو کذابو راويانو روایت څرنگه مني؟

دلامذهبانو د مناظر اعظم مولوي ثناء الله امرتسری اود مولوي غلام محمد صاحب په جلال پور کې مناظره وه هلته ددوی ثالث شيعه وو، هغه داسې لیکلي وو چې مولوي ثناء الله د بهیقي حدیث پیش کړو، چې معنی یې داده چې رسول الله ﷺ تراخر عمره پورې رفع الیدین کړي دي، په جواب کې مولوي غلام محمد صاحب ددې حدیث په راويانو کې عصمه بن محمد د اسماء الرجال په حواله متروک ثابت کړو او عبدالرحمن بن قریش بن خزيمه یې د ذهبی په حواله په وضع متهم کړو، زه هم دا تسلیموم . (سیرت سنایی ص ۴۳۶ - دلامذهبانو معتمد کتاب).

دعوامو په مخ کې دلامذهبانو دروغ

ځینې لامذهبانو عوامو ته ددو هکي ورکولو کوشش کړی دی، چې زموږ احادیث ډیر دي، لدې

و جهې چې کوم طرف ته احاديث زيات وي په هغې عمل پکار دی، حالانکې داددوي خالص دروغ دي اوددې دروغو موقع ځکه دوي ته په لاس ورغلی ده چې دوی خپل مسلک پتوي، خپل مسلک پوره نه واضحه کوي ددوي مسلک دڅلورو خبرو مجموعه ده.

الف: داول او دريم رکعت په شروع کې رفع الیدین کول سنت مؤکده دي.

ب: ددوهم او دڅلورم رکعت په شروع کې رفع الیدین کول د سنتو مؤکده ووڅخه مخالف دي.

ج: رکوع ته دتللو او درکوع څخه دراپورته کيدلو په وخت کې رفع الیدین کول سنت مؤکده دي.

د: سجدو ته دتللو او دسجدو څخه دراپورته کيدلو په وخت کې رفع الیدین کول د سنتو څخه مخالف دي نو دغير مقلدينو لپاره هغه حديث دليل جوړيدلی شي چې داڅلور خبرې پکې صراحة راشي. حالانکه داسې حديث په دنيا کې يوه نه شته.

(۱) دابوبکر صدیق رضي الله عنه په حديث کې دريم رکعت ته دپاڅيدلو درفع الیدین ذکرندی شوی، چې مذکورندی سنت به ورته څنگه ووايي؟ ددوهم او دڅلورم رکعت رفع الیدین ته پکې خلاف سنتندی ویلی شوی، او دسجدو رفع الیدین ته هم پکې خلاف سنتندی ویلی شوی، او درکوع رفع الیدین ته هم پکې سنتندی ویلی شوی، ددې بالعکس احناف چې دابوبکر صدیق رضي الله عنه کوم روايت پيش کوي چې داول تکبير څخه وروسته يې رفع الیدینندی، کړی زمونږ په دعوی باندې مکمل دليل دی.

(۲) دحضرت عمر رضي الله عنه طرف ته يې چې کوم حديث منسوب کړی دی، په هغې کې هم ددوي داڅلور خبرې نشته.

(۳) دحضرت عثمان رضي الله عنه پورې خولا مذهبان ددروغوروايت تړی دهغه څخه پدې باب کې هيڅ حديث نشته.

(۴) دحضرت علي رضي الله عنه په روايت کې هم ددې څلورو خبرو تصريح نشته. بلکې هلته د(اذقام من السجدين) صفا معنی داده چې ددوهم او دڅلورم رکعت په شروع کې يې هم رفع الیدین کړی دی، ددې بالعکس مونږ چې دحضرت علي رضي الله عنه کوم روايت پيش کوو په هغې کې زمونږ دعوی پوره موجوده ده.

(۵) دحضرت ابن عمر رضي الله عنه حديث په شپږو طريقو مروي دی، چې په يوه طريقه کې دسجدو درفع الیدین ذکرهم شوی دی او په يوه طريقه کې دهر خفض او رفع سره درفع الیدین ذکر دی، احناف چې

د حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ کوم احادیث پیش کوي هغه ددوی په مسلک بالکل صریح دي .

(۶) د حضرت مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ په حدیث کې هم د سجدو په وخت کې د رفع الیدین ذکر دی اود ریم رکعت ته د پورته کیدلو زفع الیدین پکې ندي ذکر شوي، نو سنت به ورته څرنگه ووايي اودوهم او څلورم رکعت ته . د پورته کیدلو زفع الیدین ته يې خلاف سنت هم ندي ويلى .

همدارنگه د حضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ، حضرت جابر رضی اللہ عنہ، حضرت عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ، حضرت وایل رضی اللہ عنہ، حضرت عبد الله بن زبیر رضی اللہ عنہ، حضرت عبيد بن عمر رضی اللہ عنہ، وغيره احادیثو کې د سجدو د رفع الیدین او یادهر تکبیر سره د رفع الیدین ذکر دی، لامذهبان چې دا احادیث په خپلو دلایلو کې شماری داخالصه بد دیاتې ده .

لامذهبانو ! که د تعصب د هلاکت د کندی څخه لږ سر را پورته کړئ نو مسئله دومره نده مشکله .

(۱) د تکبیر تحریمه رفع الیدین اتفاقي دی، ځکه چې د دې رفع الیدین هم حکم رسول الله ﷺ ورکړی دی او هم يې پرې عمل کړی دی اود دې رفع الیدین پر بنسودل په یو حدیث کې هم ندي ثابت، لدې وجهې مونږ يې هم نه پرېږدو او تاسو يې هم نه پرېږدئ .

(۲) د سجدو د رفع الیدین په باره کې د نبی ﷺ څخه عمل ثابت دی د حضرت مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ په حدیث کې نسایې ج ۱۱ ص ۵۶ د حضرت وایل بن حجر رضی اللہ عنہ په حدیث کې ابو داود ج ۱۱ ص ۱۱۲ د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ، حضرت عمیر رضی اللہ عنہ او حضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ په حدیث کې ابن ماجه ص ۶۲ د حضرت ابو حمید الساعدی رضی اللہ عنہ او حضرت ابن زبیر رضی اللہ عنہ په حدیث کې ابو داود ج ۱ ص ۱۱۱ او ص ۱۱۲ د حضرت انس رضی اللہ عنہ په حدیث کې ابن ابی شیبې ج ۱ ص ۲۶۶ د حضرت جابر رضی اللہ عنہ په حدیث کې تاریخ کبیر امام بخاري ج ۴ ص ۱۰۵ اود حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ په حدیث کې مجمع الزوائد ج ۱۲ ص ۱۰۲ د غې صحابه ووستاسو د ماضي استمرارې په صیغو باندې د سجدو د رفع الیدین روایت کړی دی، د دې په راویانو کې ستاسو په گمان متاخر الاسلام صحابه رضی اللہ عنہم موجود وو، د دې احادیثو په مقابل کې یو دا بن عمر رضی اللہ عنہ متعارض حدیث دی چې: (لا يفعل ذلك في السجود) او یو دا بو موسی اشعري رضی اللہ عنہ ضعیف حدیث دی، لیکن تاسو هم پدې احادیثو عمل پرېښی دی او مونږ هم پرېښی دی .

اختلاف در کوع والا په رفع الیدین کې دی، که ستاسو سره در کوع د رفع الیدین په باره کې داسې ثبوت وي لکه د اول تکبیر د رفع الیدین په باره کې چې دی، چې رسول الله ﷺ د دې حکم ورکړی وي او په

عملي طور يې ټول عمر رفع الیدین کړی وي او ددې د پریښودلو په باره کې هیڅ حدیث نوي، نو دا به هم د اول تکبیر په شان سنت مؤکد شي، لیکن ظاهره ده چې رسول الله ﷺ در کوع درفع الیدین حکم هیڅکله ندی ورکړی او نه هیڅ داسې صحیح حدیث شته چې رسول الله ﷺ همیشې در کوع رفع الیدین کړی دی. بلکې د تکبیر تحریمه څخه وروسته د نور و رفع الیدینو د پریښودلو احادیث ډیر زیات دي، نو چې رسول الله ﷺ پریښی دی، خلفاء راشیدینو پریښی دي، جمهور و صحابه وو، تابعینو، او تبع تابعینو پریښی دی، نو نور تاسو ته څه عذریاتې شو؟

لامذهبانو! تاسو چې ددې سنت (ترک رفع الیدین) په خلاف قلمونه او کاغذونه رااخيستي دي او په هر مسجد کې موفسادونه جوړ کړي دي، نوبقینا چې دا حدیثو د دشمنۍ بدترین مثال دی او دا احنافو چې ددې سنتو (ترک درفع الیدین) د ژوندیو ساتلو سره مینه ده، نوبقینا چې احنافو ته پدې سنت باندې د عمل کولو په وجه د نص د حدیث په وجه د سلو شهیدانو اجر دی.

د ترک درفع الیدین د ترجیح وجوه

(۱) څوک چې دا احنافو د مسلک څخه واقفیت لري هغه به په دې خبره ضرور پوهیدلی وي، چې دا احنافو دا اصول دي چې د کومې مسئلې په باره کې مختلف روایتونه راشي نو احناف کثر الله سواد هم په هغه روایتونو عمل کوي چې د قرآن کریم سره موافق وي، پدې مسئله کې هم احناف د ترک درفع الیدین په روایاتو عمل کوي، ځکه چې د قرآن کریم سره موافق دي، ځکه چې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾. یقیناً چې هغه مؤمنان کامیاب دي چې هغوی په خپلو لمونځونو کې خشوع کوي او خشوع درفع الیدین سره منافي ده، امام بهیقي باب لگولی دی په نوم د باب الخشوع في الصلوة والاقبال علیه. او دهغې لاندې یې د ترک درفع الیدین روایات راوړي دي ج ۲/ ص ۲۷۹، همدارنگه الله جل جلاله فرمایي چې: ﴿قوموا لله قانتين﴾

حضرت عبد الله ابن عباس رضی الله عنه فرمایي: (ای ساکنین ساکتین) او په ترک رفع الیدین کې سکون دی په نظر سره رفع الیدین ته.

(۲) درفع ځینې قسمونه بالاتفاق متروک دي، لکه د دواړو سجودو په منیخ کې رفع الیدین کول،

دا خبره ددې قرینه ده چې پدې کې نسخ واقع شوی ده، لهذا په متفق علیه باندې عمل کول ډیر بهتر دي.

(۳) په لمانځه کې د حرکاتو څخه د سکون طرفته انتقال واقع شوی دی لکه څرنګه چې په ابتداء د اسلام کې عمل کثیر، سلام اچول، خبرې کول، تلل راتلل جائزو و او مسبوق مقتدي به اول خپل تیر شوی لمونځ کولو، لیکن وروسته دا ټول حرکات منسوخ شول نو د تعارض په وخت کې په هغه روایتونو عمل کول بهتر دي کوم چې په سکون دلالت کوي.

(۴) د رفع الیدین ټول روایات فعلی دي، دا حادیثو په ټوله ذخیره کې څوک یو داسې روایت هم نشي پیدا کولی چې په هغې د رفع الیدین امروي او یا کم از کم د رسول الله صلی الله علیه وسلم په ژبه د رفع الیدین لفظ د کولو سره راغلی وي او د ترک د رفع الیدین روایت قولی هم شته او فعلی هم شته او چې کله د قولی او د فعلی روایاتو په مینځ کې تعارض راشي نو قولی روایاتو ته ترجیح ورکولی شي.

(۵) فعلی روایات متعارض دي او قولی روایات د تعارض څخه خالي دي. لهذا فعلی روایات د تعارض له وجهې جغت نشي جوړیدلی، نو قولی روایات به جغت وي او قولی روایات صرف او صرف د ترک د رفع الیدین په باره کې راغلي دي.

(۶) د ترک د رفع الیدین راویان هغه صحابه دي چې مشران او فقها و او په اول صف کې ودریدل. ددې په خلاف د رفع الیدین مرکزي راوي ابن عمر رضی الله عنهما د رسول الله ﷺ په زمانه کې ماشوم وو، له همدې وجهې په غزوه دا حد کې نه وو شریک شوی او حضرت مالک بن حویرث ؓ د شلو شپو مسافرو وو.

(۷) د تکبیر تحریمه څخه وروسته رفع الیدین د سنتیت او نسخ د سنتیت په مینځ کې د ایردي او کوم شی چې د سنتیت او بدعت والي په مینځ کې د ایرشي نو د بدعت والي اړخ ته به یې ترجیح ورکولی شي له همدې وجهې همیشه محرم ته په مبیح باندې ترجیح حاصله وي.

(۸) د ترک د رفع راویان ډیر افقه دي.

(۹) د ترک د رفع الیدین په روایاتو د خلفاء راشدینو عمل وو.

(۱۰) د ترک د رفع الیدین په روایاتو د صحابه وو، تابعینو او تبع تابعینو، متواتر عمل وو.

(۱۱) په څلورو امامانو کې د ترک د رفع الیدین قائلین د استاذانو په مرتبه کې دي، چې امام ابو حنیفه او

مام مالک دي او درفع الیدین قائلین ددوي شاگردان وو چې امام شافعي او امام احمد بن حنبل دی.

د فقه حنفي پورې افتراء

- (۱) مولوي محمد يوسف چې پورې ليکلي دي په حقیقه الفقه ص ۱۹۴ کې درفع الیدین تصدیق په (هدایه ج ۱ ص ۴۸۴ / شرح وقایه ج ۱ ص ۱۰۲) کې شوی دی.
- (۲) بیایې په خپل کتاب حقیقه الفقه ص ۱۹۴) کې ليکلي دي چې درفع الیدین احادیث په نسبت سره ترک درفع الیدین ته قوي دي او حواله یې په (هدایه ج ۱ ص ۳۸۹) باندې ورکړې ده.
- (۳) حقیقه الفقه ص ۱۹۴ کې یې ليکلي دي چې د ترک درفع الیدین احادیث ضعیف دی او حواله یې په (شرح الوقایه ص ۱۰۲) باندې ورکړې ده.
- (۴) بیایې ليکلي دي په حقیقه الفقه ص ۱۹۵ کې چې حق داده چې در رسول الله ﷺ څخه رفع الیدین صحیح ثابت دي او حواله یې په (هدایه ج ۱ ص ۳۸۶) باندې ورکړې ده.
- (۵) بیایې ليکلي دي په حقیقه الفقه ص ۱۹۵) کې چې څوک رفع الیدین کوي دهغه سره مناقشه نده حلاله او حواله یې په (هدایه ج ۱ ص ۳۸۹) باندې ورکړې ده.
- (۶) لامذهب حکیم صادق سیالکوټي ليکلي دي چې عشره وو مبشره در رسول الله ﷺ څخه درفع الیدین روایت کړی دی چې رسول الله ﷺ ترهغې پورې رفع الیدین کول ترڅو چې یې د دنیا څخه رحلت وکړو. (صلوة الرسول ص ۱۶۱) دا ټول دروغ دي په محوله کتابونو کې نشته.
- د دومره دروغو حوصله نه په یهودو کې شته او نه په نصاراوو کې شته، د یواځې د لامذهبو حوصله ده، په حنفي مذهب کې دایمه یې ثلاثه وو مسلک اتفاقاً ترک درفع الیدین دی، لیکن لامذهبان ددې په خلاف د شاولي الله رحمه الله او مولنا عبدالحی رحمه الله قولونه پیش کوي.
- نولا مذهبانو! یا رسول الله ﷺ (معاذ الله) تاسوته دا حکم کړی دی، چې دروغ ووايې، غلطې حوالې ورکړئ ناقص عبارتونه رانقل کړئ او دې هرڅه ته بیا عمل بالحديث هم ووايې؟

درفع الیدین منسوخوالی اود خینو اہمو شہاتو ازالہ

لومړی فصل: رفع الیدین عند الرکوع منسوخ دی، له ا حادیثو او آثارو څخه معلومیږي چې: مخکې په لمانځه کې ډېر امور جائز وو چې بیا وروسته ختم شو. په [ابوداؤد / رقم ۵۰۶] کې د حضرت معاذ رضی الله عنه په حدیث کې د دریو تغیراتو ذکر دی، مخکې په لمانځه کې دخبرو کول جایز و، د سلام د ځواب ورکول جایز و، په لمانځه کې اشارې کول جایز و، چې دا ټول کارونه بیا وروسته ممنوع وگرځېدل.

د [مسلم د ج ۱ / ص ۱۸۱ / رقم ۹۷۰] په حدیث کې راغلي دي چې: مونږ به چې له حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم سره لمونځ کاوه، نو د سلام په وخت کې به مو په دواړو لاسونو باندې اشاره کوله. چې بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم له دې کار څخه منع کړو.

د حضرت جابر رضی الله عنه له حدیث څخه د نسخ له پاره استدلال

د لمانځه په داخل کې د (رفع الیدین) په باره کې د حضرت جابر رضی الله تعالی عنه په حدیث کې داسې راغلي دي چې: (خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا لِي أَرَاكُمْ رَافِعِي أَيْدِيكُمْ كَأَنَّهَُا أَذْنَابُ خَيْلٍ شَمِيسٍ أُسْكِنُوا فِي الصَّلَاةِ) [صحيح مسلم / الامر بالسكون في الصلوة / رقم ۹۶۸ / سنن نسائي / رقم ۱۱۶۵ / ابوداود / رقم ۱۰۰۰ / طحاوی / رقم ۲۵۶۹ / مسند احمد / رقم ۲۳۶۲ و ۲۰۴۵۰ و ۲۰۴۵۶ و ۲۰۵۲۲ / جزء رفع الیدین / بخاری / رقم ۳۷].

یعنې یوه ورځ حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم د باندې راووت او ویې وفرمایل چې: زه ولې تاسې ګورم چې په لمانځه کې دننه د شریرو آسونو د لکیو په شان رفع الیدین کوئ، په لمانځه کې تل ساکن او سپږی! یعنې رفع الیدین مه کوئ! په دې حدیث مبارک کې رسول الله صلی الله علیه وسلم په دریو مختلفو طریقو باندې د لمانځه په داخل کې له رفع الیدین څخه منعه کړې ده.

۱- د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم دا جمله چې: (مالي أراکم) ده، په دې کې استفهام د

انکار له پاره دی، چې معنایې د مخاطب منعه کول دي.

۲- د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم په دې جمله کې چې: (کأنها أذنان خيل شميس) ده، د

رفع الیدین تشبیه د شریرو آسونو د لکیو سره ورکړل شوې ده. په دې کې هم په (رفع الیدین) باندې د ناخوښي ظاهرو ل مقصود دي.

۳- حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم دا ارشاد چې: (اسكنوا فى الصلوة) دى. په دې كې صراحت د (رفع الیدین) څخه منعه ده. حضرت مولنا ظفر احمد عثمانى رحمه الله فرمايي چې: په دې حديث كې رسول الله صلى الله عليه وسلم امر كړى دى چې: د (رفع الیدین) په خلاف په لمانځه كې سكون اختيار كړى، نو سكون د (رفع الیدین) سره منافى دى. [اعلاء السنن / ج ۳ / ص ۵۶].

حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي چې: (تجريمها التكبير وتخليها التسليم) نو د تكبير تحريمه څخه تر سلام پورې د لمانځه د داخل حصه ده، چې (فى الصلوة) ورته ويلي شي. په دې كې د لمانځه په داخل كې ټول رفع الیدینونه داخل شو، هغه كه د دوهم، دریم او د څلورم ركعت د شروع رفع الیدینونه دي. او كه ركوع ته د ټيټيدلو او د ركوع څخه د راپورت كېدلو دي او كه سجدو ته د تللو او د سجدو څخه د راځېدلو دي.

نو په دې ټولو رفع الیدینونو باندې حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم د خفگان اظهار كړى دى. د شريرو آسونو د لکيو سره يې مشابه كړي دي. او دا رفع الیدین يې له سكون سره منافى گرځولي دي.

د مكې مكرمې مشهور محدث او د مشكوة شريف شارح ملا علي قارى رحمه الله فرمايي چې: رواه مسلم ويفيد النسخ. [شرح نقايه / ج ۱ / ۷۸]. دا حديث مسلم شريف روايت كړى دى او مفيد د نسخ دى.

د حضرت مولنا خليل احمد سهارنپوري رحمه الله فرمايي چې: د تكبير تحريمه څخه په وروستنيو انتقالاتو كې (رفع الیدین) د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه ثابت دى. او بيا دا هم ثابت ده چې: حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم دا (رفع الیدینونه) پرېښي دي. د پرېښودلو څخه وروسته چې بيا هم رسول الله صلى الله عليه وسلم صحابه كرام رضی الله عنهم په (رفع الیدین) كولو باندې وليدل نو مسنوخ يې كړل. او په (سختی سره يې) منعه كړل. په دې باندې د [شميم بن طرفه عن جابر بن سمره / صحيح مسلم / رقم ۹۶۸] حديث دليل دى. [بذل المجهود / ج ۴ / ص ۲۸۵ / طبع قديمي كتب خانه آرام باغ كراچى].

د یوې اشتباه ازاله

د مسلم شریف ددې حدیث پسې متصل [رقم ۹۷۰] کې هم د (کأنها أذنابُ خيل شمسي) جمله ده. هغه د سلام په وخت کې د اشارو سره تعلق لري، نو کله چې په دواړو حدیثونو کې دا جمله راغلې ده، نو ځينې خلک پکې د غلط فهمۍ ښکار شول او د [رقم ۹۶۸ او ۹۷۰] دواړو حدیثونو څخه یې یو حدیث جوړ کړو او یوه واقعہ یې کړه، حالانکه که په دواړو حدیثونو کې معمولي فکرو شي، نو دا به د لمر په شان را ظاهره شي، چې دا یو حدیث نه دی، بلکې دا دوه حدیثونه دي. او دوه واقعې پکې ذکر شوي دي. او د یو حدیث مضمون د بل څخه بالکل مختلف دی.

۱- په یو حدیث کې د (خرج علينا رسول الله صلى الله عليه وسلم) جمله ده، چې دا په دې کې صریحه ده چې په دې لمونځ کې رسول الله صلى الله عليه وسلم د صحابه وو سره شریک نه و. او په بل حدیث کې د (كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جمله ده، چې دا په دې دلالت کوي چې په دې لمونځ کې دوی د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم سره شریک وو.

۲- په یو حدیث کې د انفرادي لمونځ بیان دی، لکه (خرج علينا رسول الله صلى الله عليه وسلم) چې ورباندې دلالت کوي، ځکه چې د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم په موجودگی کې په جماعت باندې لمونځ خپله رسول الله صلى الله عليه وسلم ورکاوه. او په بل حدیث کې د جماعت د لمانځه بیان دی. لکه د (كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جمله چې ورباندې دلالت کوي.

۳- په اول حدیث کې د (اسكنوا في الصلوة) جمله ده، چې په دوهم حدیث کې نشته، بلکې هلته یې د سلام طریقہ ښودلې ده.

۴- په اول حدیث کې د (رافعی ایدیکم) جمله ده، چې په بار بار رفع الیدین باندې دلالت کوي او په دوهم حدیث کې دا نشته، بلکې د (تؤمون) ذکر دی.

۵- د دواړو حدیثونو سندونه بالکل بدل دي.

دا ټول په دې دلالت کوي چې دا بالکل دوه جدا جدا واقعې دي. [مرقات شرح مشکاة/ ج ۱/ ص ۴۶۷].

په لمانځه کې په تدریج سره د رفع الیدین د ختمیدلو څخه د نسخې له پاره استدلال

په احادیثو کې د رفع الیدین د مقاماتو ذکر

۱- په ځینې روایاتو کې یواځې د تکبیر تحریمه په وخت کې د (رفع الیدین) ذکر دی، مثلاً وگوره [نسائی / رقم ۱۰۲۶ او ۱۰۵۸]. همدارنگه [ابوداؤد / حدیث نمبر ۷۲۵ / دارقطنی / رقم ۱۱۰۶ و غیره].

۲- په ځینې روایاتو کې له رکوع څخه د پورته کېدلو په وخت کې هم د (رفع الیدین) ذکر دی. مثلاً وگوره: [موطأ امام مالک / حدیث نمبر ۲۰۰ و حدیث نمبر ۲۰۵].

۳- په ځینې روایاتو کې رکوع ته د تللو او له رکوع څخه د پورته کېدلو په وخت کې هم د رفع الیدین ذکر دی. مثلاً وگوره [حدیث بخاری / ج ۱ / ص ۱۰۲ / رقم الحدیث ۷۳۶].

۴- په ځینې روایاتو کې سجده ته د تللو په وخت کې هم د رفع الیدین ذکر دی. مثلاً وگوره [نسائی / رقم الحدیث ۱۰۸۵ و رقم ۱۰۸۶ و رقم ۱۰۸۷ و رقم ۱۱۴۳ و مشکوة تحقیق البانی / رقم ۷۹۵ / مجمع الزوائد / رقم الحدیث ۲۵۸۵ و رقم ۲۵۹۰ و ابن ماجه / رقم ۸۶۰ و ابوداؤد / رقم ۷۲۳ و الجوهر النقی / ج ۲ / ص ۱۳۷ و تعلیقات الالبانی علی مشکوة / حاشیه / حدیث نمبر ۷۹۷].

۵- په ځینې روایاتو کې د دواړو سجده په منځ کې هم د رفع الیدین ذکر دی. مثلاً وگوره: [ابوداؤد / رقم الحدیث ۱۰۸ و رقم الحدیث ۷۴۰ / نسائی / رقم الحدیث ۱۱۴۳].

۶- په ځینې روایاتو کې د دریم رکعت په شروع کې هم د رفع الیدین ذکر دی. مثلاً وگوره: [بخاری / رقم ۷۳۹ / ابوداؤد / رقم ۷۳۰ / ترمذی / رقم ۳۰۴ / ابوداؤد / رقم ۱۰۸ و رقم ۷۳۸ و رقم ۷۴۱ و رقم ۷۴۳ و رقم ۱۰۹ و رقم ۱۱۱ و رقم ۷۴۴].

۷- په ځینې روایاتو کې د هر ځل تیتېدلو او پورته کېدلو سره د رفع الیدین ذکر دی. مثلاً وگوره: [ابن ماجه / رقم ۸۶۱ و رقم ۸۶۵ / و تحفة الاختیار بترتیب شرح مشکل الآثار / ج ۲ / ص ۲۰ / طبع ریاض / ترمذی مع حاشیه احمد شاکر / ج ۲ / ص ۴۱].

له دې څخه وروسته په دې خبره د ټولو اتفاق دی چې د (رفع الیدین) په معامله کې خامخا نسخ واقع شوې ده، ځکه چې شوافع او حنابلہ یواځې درې ځایه (رفع الیدین) کوي: یو د تکبیر تحریمه.

دوهم رکوع ته د تللو او دریم رکوع څخه د پورت کېدلو په وخت کې . په ما بقی ځایونو کې ورته منسوخ وایي . او غیر مقلدین یواځې څلور ځایه رفع الیدین کوي : یو د تکبیر تحریمه ، دوهم رکوع ته د تللو ، دریم له رکوع څخه د پورته کېدلو او څلورم دریم رکعت ته د پورته کېدلو په وخت کې . او په ما بقی ځایونو کې ورته منسوخ وایي . ځکه چې عمل ورباندې نه کوي او امام ابو حنیفه رحمه الله او امام مالک رحمه الله یواځې د تکبیر تحریمه په وخت کې د (رفع الیدین) قایلین دي . په ما بقی ټولو ځایونو کې ورته منسوخ وایي ، نو د تکبیر تحریمه په غیر منسوخ والي خو د ټولو اتفاق دی او نور معقول صورتونه یواځې دوه دي .

اول دا چې : یواځې د تکبیر تحریمه په وخت کې د رفع الیدین په روایاتو عمل وشي اود نورو ټولو روایاتو په باره کې دا وویل شي چې دا د مخکنۍ زمانې وو چې بیا وروسته منسوخ شو .
دوهم دا چې : د هر ځل تېښتو اود جگېدلو په وخت کې د (رفع الیدین) په روایاتو عمل وشي اود نورو ټولو روایاتو په باره کې دا وویل شي چې دا منسوخ دي . لکن اول صورت د تاریخ د لمونځ سره زیات موافق دی . ځکه چې لمونځ د حرکت څخه د سکون طرف ته رانقل شوی دی اود سکون څخه د حرکت طرف ته نه دی نقل شوی .
د شوافعو اود حنابلو وورفع الیدین ځکه معقول رفع الیدین نه دی چې : یو طرف ته نسخ هم تسلیموي او بل طرف ته په آخري قسم روایاتو عمل نه کوي بلکې په مینځنیو روایاتو باندې کوي . همدارنگه د لامذهبو رفع الیدین هم دی .

د حضرت وایل رضی الله عنه څخه د نسخې له پاره استدلال

حضرت وایل رضی الله تعالی عنه چې کله په اول وار د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شو نو درکوع اود سجدو بلکې د هر تکبیر سره یې د رفع الیدین ذکر وکړو ، وگوروا اوداؤد / رقم الحديث ۷۱۵ باب نمبر ۱۲۰ / مسند احمد / رقم الحديث ۱۸۳۶۹ و رقم الحديث ۱۸۳۷۳ . او دوهم ځل چې کله راغی نو خپله مشاهده یې یواځې د تکبیر تحریمه سره د رفع الیدین په باره کې بیان کړه او بس . (ثُمَّ أَتَيْتُهُمْ فَأَتَيْتُهُمْ يَقْعُونَ أَيَّدِيَهُمْ إِلَى صُدُورِهِمْ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ) [اوداؤد / رقم الحديث

[۷۱۹] وفي رقم ۷۲۸ نحوه، کله چې زه دوهم ځل راغلم نو ما حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم او صحابه کرام وليدل چې د لمانځه د شروع کولو په وخت کې يې د سينو پورې لاسونه اوچتول. نو که له تکبير تحریمه پرته په نورو ځايونو کې رفع الیدین منسوخ نه وای او حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم او صحابه وو رضی الله عنهم رفع الیدین کولای، نو حضرت وایل رضی الله عنه به ضرور بیان کړی وای. لکه د اول ځل راتلو په وخت کې يې چې بیان کړی دی. حضرت وایل بن حجر رضی الله عنه هېڅ یو صحابي هم نه دی مستثنی کړی. له دې څخه معلومېږي چې د دوهم ځل راتلو په وخت کې بېلا استثناء ټولو صحابه وو رضی الله عنهم یواځې د اول تکبير (تکبير تحریمه) سره رفع الیدین کولو. د دې ښکاره او صحیح حدیث څخه معلومه شوه چې د تکبير تحریمه څخه ماسوای نور په ټولو ځايونو کې رفع الیدین منسوخ دی.

د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه څخه د نسخې له پاره استدلال

حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم خصوصي خادم او بدري صحابي و. دې رضي الله عنه په هغو صحابه وو رضی الله عنهم کې و چې په لومړي صف کې به دریدل. په سفر او حضر کې يې د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم د حالاتو مشاهد کوله. هغه مبارک د تکبير تحریمه څخه ماسوای په نورو مقاماتو کې رفع الیدین لیدلی و، لکن هغه يې روایت کړی نه دی. ځکه چې منسوخ و. روایت يې یواځې د هغه رفع الیدین کړی دی چې له نسخ څخه محفوظ وو. یعنې رفع الیدین عند التحريمه. حضرت حصین بن عبدالرحمن رحمه الله فرمایي چې: زه د ابراهيم نخعي رحمه الله په مجلس کې حاضر وم، نو هغه ته عمرو بن مرة رحمه الله قصه کوله چې: مونږ د حضرت موت په مسجد کې لمونځ کاوه، نو ماته حضرت علقمه رحمه الله د خپل پلار حضرت وایل رضی الله عنه څخه حدیث واوراوه او د رکوع او د سجود د رفع الیدین ذکر يې پکې وکړ. په دې خبرې سره حضرت ابراهيم نخعي رحمه الله وفرمایي چې: د علقمه پلار یواځې کومه ورځ نیمه حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم لیدلی دی او رفع الیدین يې ذکر کړی دی. او حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه (چې حاضر باش صحابي دی) هغه د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم دا عمل نه دی یاد کړی؟ بیا حضرت ابراهيم نخعي رحمه الله وفرمایي چې: (واورئ! رفع الیدین یواځې د لمانځه د شروع کولو په وخت کې

(دی). [رواه الدارقطني / کتاب الصلوة / باب ذکر التکبیر و رفع الیدین عند الافتتاح / رقم ۱۱۰۶ و اسناده صحیح / آثار السنن / حدیث نمبر ۴۰۰].

د) رفع الیدین عند الركوع) په منسوخ والي باندې

د حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه تصریح

بې نظيره محدث علامه بدر الدین عینی رحمه الله د (رفع الیدین) په منسوخوالي باندې دلیل وړاندې کوي او فرمایي چې: وَالَّذِي يَحْتَجُّ بِهِ الْخَصَمُ مِنَ الرَّفْعِ مَحْمُولٌ عَلَى أَنَّهُ كَانَ فِي ابْتِدَاءِ الْإِسْلَامِ، ثُمَّ نَسَخَ. وَالْدَّلِيلُ عَلَيْهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ (رضي الله عنه) رَأَى رَجُلًا يَرَفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ رَأْسِهِ مِنَ الرُّكُوعِ، فَقَالَ لَهُ: لَا تَفْعَلْ، فَإِنْ هَذَا شَيْءٌ فَعَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ تَرَكَهُ. [عمدة القارى تحت تشریح حدیث نمبر ۷۳۵ / ج ۵ / ص ۳۹۸ و ۳۹۹ / مکتبه رشیدیہ / سرکی روڈ / کویتہ].

يعني له كومانو احاديثو نه چې د رفع الیدین قائلین استدلال کوي هغه د اسلام د لومړي زمانې دي. بیا وروسته رفع الیدین منسوخ شو. ددې دلیل دادی چې: عبدالله بن زبیر رضی الله تعالی عنه یو سړی ولیدلو چې د رکوع په وخت کې یې رفع الیدین کاوه، نو حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه ورته وفرمایل چې: دا مه کوه! ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په لمانځه کې رفع الیدین کړی وو او بیا یې پرېښي وو.

امام برهان الدین ابوالحسن علی بن ابوبکر المرغینانی المتوفی (۵۹۳ هـ ق) فرمایي چې: ولا يرفع الآف التكبيرة الاولى والذي يروى من الرفع محمول على الابتداء، كذا نقل عن ابن الزبير. [الهداية شربداية المبتدى ج ۱ / ص ۲۰۹ / طبع مکتبة البشري / کراچی].

د رفع الیدین په منسوخوالي باندې

د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه تصریح

حدَّثني عثمان بن محمد قال: قال لي عبيد الله بن يحيى: حَدَّثني عثمان بن سودة بن عباد، عن حفص بن ميسرة، عن زيد بن اسلم، عن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما قال: كُنَّا مع رسول الله

صلى الله عليه وسلم بمكة نرفع ايدينا في بدء الصلوة وفي داخل الصلوة عند الركوع، فلما هاجر النبي صلى الله عليه وسلم الى المدينة ترك رفع اليدين في داخل الصلوة عند الركوع وثبت على رفع اليدين في بدء الصلوة ... [توفي اخبار الفقهاء والمحدثين ص ۲۱۴ / رقم ۳۷۸ واسناده صحيح].

د حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ شخصہ روایت دی چې: مونږ د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په مکه مکره کې د لمانځه په شروع او د لمانځه په منځ کې د رکوع په وخت کې رفع اليدين کول. او کله چې نبي کریم صلى الله عليه وسلم مدينې منورې ته هجرت وکړ (نوپه آخرو ورځو کې) یې د لمانځه په منځ کې د رکوع، رفع اليدين پرېښودل او د لمانځه په شروع کې د رفع اليدين په عمل باندې برقرار پاتې شو.

فایده: په دې حدیث کې د مکې او د مدينې د عمل تشریح ده. یعنې د رفع اليدين عمل د مکې څخه شروع و او په مدينه کې هم و، ترڅو چې الله جل جلاله غوښتل عمل ورباندې وشو، بیا په آخرو ورځو کې دا عمل متروک او منسوخ شو او د لمانځه د شروع رفع اليدين باقی پاتې شو.

د (رفع اليدين عند الركوع) په منسوحوالي باندې

د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه تصريح

بېنظيره محدث علامه بدرالدين عینی رحمه الله ابو داؤد په شرحه کې لیکي چې: والجواب عن احاديث الرفع انها منسوخة بدليل ما روى عن ابن مسعود رضى الله عنه ان قال: رفع رسول الله صلى الله عليه وسلم فرفعنا وترك رسول الله صلى الله عليه وسلم فتركنا. [شرح سنن ابى داؤد تأليف علامه بدرالدين عینی ج ۲ / ص ۳۹۰ / طبع دارالكتب العلمية / بيروت / سنه: ۱۴۲۸ هـ ق].

د رفع اليدين احاديث منسوخ دي، د دې له پاره دليل دادی چې: حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمايي چې: حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم (په اول کې) رفع اليدين کول نو مونږ هم کول. او (وروسته) چې حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم پرېښودل نو مونږ هم پرېښودل.

د لا مذہبو د مجدد، محدث او مفسر نواب صدیق حسن خان

اقرار چي (رفع الیدین) منسوخ دی

د لا مذہبو سر خېل، مجدد، محدث او مفسر نواب صدیق حسن خان په یو حای کې لیکي چې: (د رفع الیدین په شان ترک د رفع الیدین هم سنت دی) [الروضة النديه / ص ۹۴]. مخکې لیکي چې: ان آخر الامرین ترک الرفع، ولا یدری مدّة التّرك، فيحمل انه تركه في أيام المرضی. [الروضة النديه / ص ۹۵].

په آخر کې حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم رفع الیدین پرېښودل. اود ا معلومه نه ده چې: تر کومه یې پرېښودل؟ نو پرېښودل به یې په دې حمل کړو چې حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم بیماری په ورځو کې رفع الیدین پرېښودل.

بیا مخکې لیکي چې: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه چې کوم ترک د رفع الیدین روایت کړی دی، نوله دې څخه د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم په آخر کې پرېښودل مراد دي، نه ټول عمر. [الروضة النديه / ص ۹۵].

اود امام بخاری رحمه الله قانون دادی چې: انما يؤخذ بالآخر من فعل رسول الله صلی الله علیه وسلم. [بخاری ج ۱ / ص ۱۵ و مثله بخاری / ج ۱ / ص ۹۶] یعنې د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم په آخري فعل باندې به عمل کېږي.

د رفع الیدین په منسوخوالي باندې د امام طحاوي رحمه الله د استدلال طریقه

امام طحاوي رحمه الله هم د اکثر و محدثینو په څېر د هرې زمانې احادیث ذکر کړي دي، د مخکې زمانې احادیث یې هم راوړي دي، اود وروستۍ زمانې احادیث یې هم راوړي دي. لکن فقهاء کرام یواځې د وروستۍ زمانې احادیث راوړي، خود محدثینو طریقه داده چې هغوی اول هغه احادیث ذکر کوي کوم چې ددوي په نیز منسوخ وي او وروسته هغه احادیث ذکر کوي کوم چې ددوي په نیز باندې ناسخ وي. امام نووي رحمه الله لیکي چې: **بَابُ الْوُضُوءِ مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ. ذَكَرَ مُسْلِمٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي هَذَا الْبَابِ الْأَحَادِيثَ الْوَارِدَةَ بِالْوُضُوءِ مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ ثُمَّ عَقَّبَهَا بِالْأَحَادِيثِ الْوَارِدَةِ بِتَرْكِ الْوُضُوءِ مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ فَكَانَتْ**

يُخْبِرُ إِلَى أَنَّ الْوُضُوءَ مَنْسُوخٌ وَهَذِهِ عَادَةُ مُسْلِمٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَغَيْرُهُ مِنْ أَهْلِ حَدِيثِ يَذْكُرُونَ الْأَحَادِيثَ الَّتِي يَرَوْنَهَا مَنْسُوخَةً لَمْ يُعَقِّبُونَهَا بِالنَّاسِخِ [شرح مسلم للنووي ج ۱/ ص ۱۵۶].

يعني مسلم شريف اول باب الوضوء مما مست النار باب د اودس دهغه شي څخه چې په اور باندې پوخ شوی وي راوړی دی. وروسته يې باب ترك الوضوء مما مست النار باب د پرېښودلو د اودس دهغه شي څخه چې په اور باندې پوخ شوی وي؛ راوړی دی، نو امام مسلم دې خبرې ته اشاره کړې ده چې اودس کول دهغه شي څخه چې په اور باندې پوخ شوی وي منسوخ دی.

او همدا د امام مسلم په شمول د محدثينو عادت دی چې اول هغه احاديث ذکر کوي چې دوی ورته منسوخ وايي. او وروسته هغه احاديث ذکر کوي چې دوي ورته ناسخ وايي. يعني کله کله محدثين په دې باندې تصريح نه کوي چې دا حديث منسوخ دی او دا حديث ناسخ دی. بلکې هغوی چې کومو احاديثو ته منسوخ وايي هغه مخکې ذکر کوي او کومو حديثونو ته چې ناسخ وايي هغه وروسته ذکر کوي.

نو امام طحاوي رحمه الله د همدې قاعدې مطابق اول د رفع الیدين احاديث راوړي دي، چې په هغې کې د حضرت علي، حضرت عبد الله بن عمر، حضرت ابو حميد الساعدي، حضرت وايل بن حجر، حضرت مالک بن حويرث او د حضرت ابو هريره رضی الله تعالی عنهم احاديث دي.

بيا يې د ترك رفع الیدين احاديث راوړي دي، چې په هغې کې د حضرت عبد الله بن مسعود او د حضرت براء بن عازب رضی الله عنهما احاديث دي. چې د مخکني قانون موافق دا د رفع الیدين د احاديثو منسوخوالي ته اشاره کوي.

له دې څخه وروسته د وايل بن حجر رضی الله عنه د رفع الیدين حديث ذکر کوي. ورپسې د حضرت ابراهيم نخعي رحمه الله تبصره راوړي. چې وايل بن حجر کوم يو نيم ځل حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم ليدلی دی او د رفع الیدين روايت يې کړی دی. او حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه چې په پنځوس گونو ځلي ليدلی هغه نه دی روايت کړی ؟ [طحاوی / رقم الحديث ۱۳۱۸ / تحفة الاخير بترتيب شرح مشکل الآثار / رقم الحديث ۶۲۱].

د رفع اليدين په منسوخوالي د امام طحاوي تصريح

امام طحاوي رحمه الله فرمايي چې: **فَلَمَّا تَضَادَّتِ الْأَثَارُ فِي ذَلِكَ، وَجَبَ أَنْ تَنْظُرَ إِلَى مَا عَلَيْهِ عَمَلُ الْمُسْلِمِينَ، الَّذِي قَدْ جَرَتْ عَلَيْهِ عَادَاتُهُمْ، فَيَعْمَلُ عَلَى ذَلِكَ، وَيَكُونُ نَاسِغًا لِمَا خَالَفَهُ.** [شرح معاني الآثار ج ۱ / ص ۳۲۵ و ج ۲ ص ۳۹ / تحت حديث رقم ۲۸۲۹].

کله چې د احاديثو او د آثارو په منځ کې تضاد او تعارض وي نو په مونږ باندې واجب ده چې د مسلمانانو (صحابه کرامو) عمل ته وگورو، نو په کومو احاديثو چې د دوی عمل جاري و په هغې باندې به عمل کوو او دا به د هغو احاديثو له پاره ناسخ گرځوو کوم چې د دوي د عمل سره مخالف وي.

د حضرت عمر رضی الله عنه له اثر څخه د نسخ له پاره استدلال

امام طحاوي رحمه الله د رفع اليدين عند الركوع د منسوخوالي په باره کې د حضرت عمر رضی الله تعالى عنه له اثر څخه داسې استدلال کوي چې: **عَنِ الْأَسْوَدِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ، قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ.** [طحاوي / رفع اليدين رقم الحديث ۱۳۲۹ / صححه الزيلعي نصب الراية ج ۱ / ص ۴۸۰ / وهذا رجاله ثقات / درايه / ج ۱ / ص ۱۵۲ / وهذا سنده صحيح على شرط مسلم / الجواهر النقي / ج ۲ / ص ۱۷۵].

حضرت عمر رضی الله تعالى عنه به يواځې د اول تكبير سره رفع اليدين كول. او هېڅ صحابي ورته دا نه ويل چې: ته ولې د ركوع اود سجدو رفع اليدين نه كوي؟ نو معلومېږي چې رفع اليدين كول د دوي په نزد منسوخ و.

دې حديث ته زيلعي صحيح ويلى. [نصب الراية / ج ۱ / ص ۴۸۰ / وهذا سند صحيح على شرط مسلم / الجواهر النقي / ج ۲ / ص ۱۷۵].

د حضرت علي رضی الله تعالى عنه له اثر څخه د نسخ له پاره استدلال

امام طحاوي رحمه الله ياد حضرت علي رضی الله عنه د اثر څخه د نسخ له پاره استدلال کوي او فرمايي چې: **عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ أَبِيهِ: «أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بَعْدُ.** [طحاوي / رفع اليدين رقم الحديث ۱۳۲۰ / تحفة الاخيار بترتيب شرح مشكل الآثار رقم

الحديث ٦١٩ / صححه الزيلعي / نصب الراية ج ١ / ص ٤٨٠ / قال ابن حجر رواه ثقات / درايه / ج ١ / ص ١٥٢ / قال العيني في العمدة اسناد صحيح على شرط مسلم / عمدة القاري / ج ٥ / ص ٤٠٠ / تشریح حديث رقم ٧٣٥.

يعني حضرت علي رضي الله تعالى عنه به يواخي له لومري تكبير سره رفع اليدين كول. او نوره بي په بل هيڅ ځای کې نه كول. ننود حضرت علي رضي الله عنه شخصيت داسې نه دی چې ده دې رسول الله صلى الله عليه وسلم په رفع اليدين کولو سره ليدلی وي او بيا دې يې د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه وروسته پرېښي وي. ددې وجه بله هيڅ نه شي کيدلی بغير له دې نه چې د حضرت علي رضي الله عنه په نزد د رفع اليدين منسوخوالی يقيني ثابت وو.

د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه له اثر څخه د نسخ له پاره استدلال

امام طحاوي رحمه الله بيا د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله تعالى عنه څخه د نسخې له پاره استدلال کوي او فرمايي چې: عَنْ اِبْرَاهِيمَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ عَبْدُ اللَّهِ ﷺ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنَ الصَّلَاةِ [الافى الايتار] طحاوى شرح معاني الآثار / رقم الحديث ١٣٢٨.

ابراهيم نخعي رحمه الله فرمايي چې: عبدالله بن مسعود رضي الله تعالى عنه به يواخي د تكبير تحريره په وخت کې رفع اليدين كول او په بل هيڅ ځای کې به يې نه كول، نو كه رفع اليدين منسوخ نه وای نو حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه به هېڅکله نه وای پرې ايښي. امام طحاوي رحمه الله ددې اثر اتصال داسې بيانوي چې: د حضرت ابراهيم نخعي رحمه الله څخه پوښتنه وشوه چې کله چې تاسې د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه روايت بيانوي نو د سند سره يې بيان کړئ نو ابراهيم نخعي رحمه الله وفرمايل چې: کله زه سند بيان کړم نو په هغې کې ماته صرف يو راوي معلوم وي او کله چې زه د سند څخه بغير دهغه څخه روايت وکړم نو هلته يو پوره جماعت ماته هغه حديث بيان کړی وي. [ملخصاً طحاوى / تحت رقم ١٣٢٧].

امام طحاوي رحمه الله فرمايي چې: (كان ابراهيم لا يرسل عن عبدالله الا ما صح عنده وتواترت به الرواية عنده). [طحاوى / تحت رقم الحديث ١٣٢٧ وتحفة الاخيار بترتيب مشکل الآثار / ج ٢ / ص ١٤].

د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما له اثر څخه د نسخ له پاره استدلال

امام طحاوي رحمه الله د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما له اثر څخه هم د رفع الیدین د منسوخوالي له پاره استدلال کوي او فرمايي چې: «عَنْ مُجَاهِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَلَمْ يَكُنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ» [طحاوي / باب رفع الیدین رقم الحديث ۱۳۲۳]

امام مجاهد رحمه الله فرمايي چې: ما د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما په اقتداء کې لمونځ کړې دی نو عبدالله بن عمر رضی الله عنهما به یواځې د لمانځه د شروع کولو په وخت کې رفع الیدین کول.

علامه مار دیني رحمه الله فرمايي: (وهذا سند صحيح) او علامه عینی رحمه الله فرمايي چې: (باسناد صحيح). [عمدة القاری شرح البخاری / ج ۵ / ص ۱۳۹۹ / تشریح حدیث نمبر ۷۳۵].

د راوي عمل چې د خپل حدیث په خلاف باندې وي نو هغه حدیث د قبلولو قابل نه وي. [قواعد فی علوم الحديث / ص ۲۰۲]. د صحابه کرامو او یو د کوم صحابي عمل چې د خپل حدیث په خلاف باندې راشي نو د هغه دغه حدیث مطعون ګرځوي. [قواعد فی علوم الحديث / ص ۲۰۲].

نو د حضرت عبدالله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُما څومروایات چې د رفع الیدین په باره کې راغلي وي هغه یو هم د قبلولو قابل ځکه نه دی چې خپله د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما عمل د ترک رفع الیدین دی.

امام طحاوي رحمه الله فرمايي چې: دا حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دی چې حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم یې په رفع الیدین کولو باندې لیدلی دی او خپله یې نه کوي. داله دې وجهې څخه چې ده ته د خپل روایت منسوخوالی معلوم و. [طحاوي / تحت رقم الحديث ۱۳۲۳].

فان قيل: چې اگر که امام مجاهد رحمه الله د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما عمل ترک د رفع الیدین روایت کړی دی لکن طاووس رحمه الله د امام مجاهد په خلاف د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما عمل رفع الیدین روایت کړی دی، کوم چې د عبدالله بن عمر رضی الله عنهما د روایت مطابق دی.

قلنا: امام طحاوي رحمه الله په دې دواړو کې داسې تطبیق کړی دی چې د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما عمل په اول کې د خپل روایت مطابق (رفع الیدین) و لکن وروسته چې ورته د (رفع الیدین منسوخوالی) معلوم شو نو بیا یې (رفع الیدین) پرېښودل. [طحاوي / ج ۱ / ۲۹۲ / طبع بیروت / رقم ۱۳۲۳].

د رفع الیدین عندالركوع په منسوخوالي باندې د امام طحاوی نظري استدلال

امام طحاوي رحمه الله فرمايي چې: د تكبير تحریمه د رفع الیدین په شتوالي اود سجدو د رفع الیدین په نشته والي باندې اتفاق دی، اختلاف یواځې د ركوع په رفع الیدین کې دی. نو که د ركوع تكبير د سجدو په تكبير باندې قیاس کړو نو بیا یې نه کول په کار دي. او که د افتتاح په تكبير باندې یې قیاس کړو نو بیا یې کول په کار دي. لکن د افتتاح په تكبير باندې یې قیاس کول ځکه نه دي صحیح چې تكبير الافتتاح فرض دی او تكبير الركوع سنت دی. نو د سجدو په تكبير یې قیاس کول په کار دي، ځکه چې تكبير السجود هم د تكبير الركوع په څېر سنت دی. [طحاوی / ج ۱ / ص ۲۹۵ / بیروت].

د رفع الیدین عندالركوع د منسوخوالي له پاره د فقهاوو له اجماع

څخه استدلال

امام طحاوي رحمه الله د رفع الیدین د منسوخوالي له پاره د حضرت ابوبکر بن عیاش رحمه الله اثر پېش کوي اودا خبره پوره کوي چې د صحابه کرامو او تابعینو په زمانه کې د ترك د رفع الیدین رواج و. فرمايي چې: (عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عِيَّاشٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمَا قَال: مَا رَأَيْتُ فُقَيْهًا قَطُّ يَفْعَلُهُ، يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي غَيْرِ التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى) [طحاوی / رقم الحديث ۱۳۲۳].

حضرت ابوبکر بن عیاش رحمه الله چې په سلمه هجري کې زېږېدلی دی او په یو سلو درې نوي (۱۹۳) هجري کې وفات شوی دی فرمايي چې: ما هېڅکله او هېڅکله هېڅ په دین پوه سړی نه دی لیدلی چې د تكبير تحریمه څخه ما سوا بل رفع الیدین یې کړی وي.

د رفع الیدین عندالركوع په منسوخوالي باندې

د سنن نسائي د ابوابو له ترتیب څخه استدلال

مخکې د امام نووي رحمه الله په حواله باندې د محدثینو قانون بیان شو، چې محدثین اول منسوخ او وروسته ناسخ احادیث ذکر کوي. [شرح مسلم للنووی / ج ۱ / ص ۱۵۶ / باب الوضوء مما مست النار]

اودا معلومات د حدیثو د هغو کتابونو څخه کېږي چې دواړه قسمه احادیث یې ذکر کړي وي او په کومو کتابونو کې چې یواځې یو قسم احادیث وي د هغوي څخه دا معلومات نه کېږي.

امام بخاری په [صحیح البخاری / ج ۱ / ص ۱۰۲] کې د رفع الیدین عندالركوع له پاره د عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما اود مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ احادیث راوړي دي او امام مسلم ورسره د وایل بن حجر رضی اللہ عنہ حدیث هم راوړی دی. لکن دغو دواړو په دې ځای کې د ترک د رفع الیدین احادیث نه دي راوړي. نو ددې کتابونو څخه ددې معلومات نه کېږي چې پدې احادیثو باندې عمل جاري وو او که پاتې شوي وو؟

امام نسائی دواړه قسمه احادیث ذکر کړي دي، د امام نسائی رحمه الله د رفع الیدین اود ترک د رفع الیدین د ابوابو ترتیب داسې دی:

۱- چې اول یې په کتاب الافتتاح کې د تکبیر الافتتاح سره د رفع الیدین له پاره درې بابونه راوړي دي: (اول: باب رفع الیدین قبل التکبیر) په دې کې یې د حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما حدیث راوړی دی. (دوهم: باب رفع الیدین حذو المنکبین) په دې کې یې هم د حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما حدیث راوړی دی. (دریم: باب رفع الیدین حیال الاذنین) په دې باب کې یې د حضرت وایل بن حجر رضی اللہ عنہ اود حضرت مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ احادیث راوړي دي. او له دې څخه وروسته یې د ترک باب نه دی راوړی. ځکه چې د تکبیر الافتتاح سره رفع الیدین منسوخ نه دی.

۲- امام نسائی رحمه الله په کتاب الافتتاح کې بیا د رفع الیدین عندالركوع له پاره دوه بابونه راوړي دي: (اول: باب رفع الیدین للركوع حذاء فروع الاذنین) په دې کې یې د حضرت مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ حدیث راوړی دی. (دوهم: باب رفع الیدین للركوع حذو المنکبین) په دې کې یې د حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما حدیث راوړی دی. له دې څخه وروسته امام نسائی رحمه الله د ترک د رفع الیدین باب ذکر کړی دی په نوم د (باب ترک ذلک) په دې کې یې د حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ حدیث راوړی دی او دایې ورسې وروسته ځکه ذکر کړو چې د محدثینو د قانون موافق دا حدیث ناسخ او مخکنی حدیثونه منسوخ دي.

۳- بيا امام نسائي رحمه الله له ركوع ثخه دراپورته كېدلو په وخت كې د رفع اليدين له پاره درې بابونه راوړي دي: (اول: باب رفع اليدين عند الرفع من الركوع) په دې كې يې د حضرت وايل بن حجر رضى الله عنه حديث راوړى دى. (دوهم: باب رفع اليدين حذو الاذنين عند الرفع من الركوع) په دې كې يې د حضرت مالك بن حويرث رضى الله عنه حديث راوړى دى. (درېم: باب رفع اليدين حذو المنكبين عند الرفع من الركوع) په دې كې يې د حضرت عبد الله بن عمر رضى الله عنهما حديث راوړى دى. دا يې مخكې ذكر كړي دي او ددې ثخه وروسته يې ددې د ترك باب ذكر كړى دى په نوم د (باب الرخصة فى ترك ذلك) باندې اودا يې وروسته ځكه ذكر كړي ځكه چې ددې باب احاديث دده په نزد ناسخ دي.

۴- امام نسائي رحمه الله بيا په همدې كتاب الافتتاح كې د رفع اليدين عند السجود ابواب ذكر كړي دي: (اول: باب رفع اليدين للسجود) په دې كې يې د حضرت مالك بن حويرث رضى الله عنه درې احاديث راوړي دي. [رقم: ۱۰۸۵ و رقم: ۱۰۸۶ و رقم: ۱۰۸۷]. (دوهم: باب رفع اليدين عند الرفع من السجدة الاولى) په دې كې يې د حضرت مالك بن حويرث رضى الله عنه [حديث رقم: ۱۱۴۳] راوړى دى.

بيا له دې ثخه وروسته ددې د ترك باب ذكر كړى دى په نوم د (باب ترك ذلك بين السجدين) په دې كې يې د حضرت عبد الله بن عمر رضى الله عنهما حديث ذكر كړى دى، ځكه چې دا ناسخ او مخكني احاديث دده په نزد منسوخ دي.

د رفع اليدين عند الركوع د منسوخوالي له پاره

د ابوداود د ابوابو د ترتيب څخه استدلال:

امام ابوداود رحمه الله اول د (باب رفع اليدين فى الصلوة) په نوم باب ذكر كړى دى او په هغې كې يې د حضرت عبد الله بن عمر رضى الله عنهما اود حضرت وايل بن حجر رضى الله عنه احاديث ذكر كړي دي، بيا يې د (باب من لم يذكر الرفع عند الركوع) په نوم باندې باب لگولى دى او په هغې كې يې د حضرت عبد الله بن مسعود رضى الله عنه [رقم الحديث: ۷۴۸] اود حضرت براء بن عازب رضى الله عنه [رقم الحديث: ۷۵۰ / ترقيم دار المعرفة / بيروت] اود حضرت ابوهريره رضى الله عنه [رقم الحديث: ۷۵۳] او غير ه احاديث ذكر كړي دي. دا د محدثينو د قانون موافق د نسخ دليل دى.

د رفع اليدين عند الركوع د منسوخوالي له پاره

د ترمذی د ابوابو د ترتيب څخه استدلال:

امام ترمذی رحمه الله اول د (رفع اليدين) له پاره باب ذکر کوي او په هغې کې د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما حديث راوړي. بيا د ترک د رفع اليدين باب ذکر کوي او په هغې کې د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه حديث راوړي. په دې ترتيب سره امام ترمذی رحمه الله هم د نورو محدثينو په څېر دې خبرې ته اشاره کوي چې رفع اليدين منسوخ دي.

يادونه: زموږ په هيوادونو کې په مروجہ نسخو کې د ترک د رفع اليدين له پاره مستقل د باب عنوان د کاتب د سهوي له وجهې ليکل شوی نه دی. اودا ځکه چې:

۱- امام ترمذی رحمه الله چې د ترک د رفع اليدين له پاره د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه حديث ذکر کړی دی او (حسن) يې ورته ويلی دی، نو ورپسې يې فرمايلي دي چې: (وفي الباب عن البراء بن عازب.... الخ) د (وفي الباب) د لفظ څخه معلومېږي چې ده د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه حديث ته (ترجمة الباب) يعنې د باب عنوان ضرور ذکر کړی دی.

۲- د ترک د رفع اليدين حديث د رفع اليدين په باب کې ذکر کول نه دي مناسب. نو خامخا د ترک د رفع اليدين له پاره باب د ترک رفع اليدين په کار دی.

۳- مشهور غير مقلد احمد محمد شاگرد ترمذی په شرح [ج ۲ / ص ۴۰ / طبع قاهرة] کې د دې له پاره باب ذکر کړی دی په نوم د (باب من لم يرفع يديه الا في اول مرة).

۴- همدارنگه د اوسني زمانې غير مقلد الشيخ خليل مأمون شيخا چې د ترمذی کومه نسخه د خپل تحقيق سره شائع کړې ده په هغې کې يې هم باب لگولی دی په نوم د (باب ما جاء ان النبي صلى الله عليه وسلم لم يرفع يديه الا في اول مرة) [سنن ترمذی / ص ۱۳۱ / رقم ۲۵۷ / تحقيق الشيخ خليل مأمون شيخا / طبع دارالمعرفة / بيروت / لبنان / سنه ۱۴۲۳].

د رفع الیدین عندالركوع د منسوخوالي له پاره

د مُصَنَّف ابن أبي شيبة د أبوابو د ترتیب څخه استدلال

د امام بخاري رحمه الله استاد امام ابوبكر بن ابي شيبة رحمه الله همدا طريقه ذکر کړې ده. محدث ابن أبي شيبة رحمه الله لومړی یو باب ذکر کوي په نوم د (باب من كان يرفع يديه إذا افتتح الصلوة) په دې کې یې د حضرت عبد الله بن عمر، حضرت وائل بن حجر، حضرت مالک بن جویرث، حضرت انس بن مالک او د حضرت ابو حمید ساعدي رضی الله عنهم احادیث راوړي دي. بیا بل باب ذکر کوي په نوم د (باب من كان يرفع يديه في أول تكبيرة ثم لا يعود) په دې کې یې د حضرت براء بن عازب، حضرت عبد الله بن مسعود، حضرت عبد الله بن عباس او حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهم احادیث ذکر کړي دي. او په تابعینو کې یې د حضرت ابراهيم نخعي، حضرت شعبي د اصحابو د علي رضی الله عنه، د اصحابو د ابن مسعود رضی الله عنه، حضرت حثمه، حضرت قيس، حضرت عبد الله بن ابي ليلى، حضرت اسود او حضرت علقمه رحمهم الله آثار ذکر کړي دي. په دې ترتیب سره دا مبارک هم دې خبرې ته اشاره کوي چې د رفع الیدین احادیث منسوخ دي.

د رفع الیدین عندالركوع د منسوخوالي له پاره

د موطأ امام محمد د أبوابو د ترتیب څخه استدلال:

د امام بخاري رحمه الله استاذانو استاد امام محمد بن حسن الشيباني رحمه الله همدا طريقه غوره کړې ده، هغه هم لومړی په موطأ کې د رفع الیدین روایات ذکر کوي او وروسته د ترک د رفع الیدین روایات ذکر کوي.

چیلنج: لا مذهبه دي د حدیثو یو کتاب وښايي چې په هغې کې لومړی د ترک رفع الیدین باب وي او وروسته د رفع الیدین باب وي.

درفع الیدین عند الركوع دمنسوخوالي لپاره ددې ټول محدیثنو دتعبیر څخه استدلال

دا ټول محدثین درفع الیدین څخه وروسته دترک رفع الیدین په عنوان باندې باب لگوي، او ترک دې ته وایي چې یو شی دمخکې څخه شروع وي او بیا ختم شي نو رفع الیدین مخکې کیدل او بیا ختم شول، پاتې شوه! خبره چې ترک په کوم ځای کې دنسخ په معنی باندې راغلی دی؟ نو ددې لپاره ډیر دلایل دي مثلاً: الله تعالی فرمائي: (قَالُوا لِيُشْعِبْ أَصْلُوكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا)

ای شعبيه ایا ستا لمنځ تاته دا امر کوي چې دخپلو پلرونو او دنيکونو د زمانې څخه را شروع شوی شرک متروک وگرزوو.

همدارنگه الله حکایت کوي فرمائي چې: (وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ)

مونږ ستا دقول له وجې دخپلو خدایانو (دمخکې څخه د شروع شوي عبارت) تارکین نه یو نو دا دترک تعبیر په نسخ باندې دلالت کوي.

د رفع الیدین په منسوخوالي باندې د امام اوزاعي رحمه الله تصریح:

امام بخاري رحمه الله فرمائي چې: حَدَّثَنَا فُذَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ أَبُو عَيْسَى رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ قَالَ: سَأَلْتُ الْأَوْزَاعِيَّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ قُلْتُ: يَا أَبَا عَمْرٍو مَا تَقُولُ فِي رَفْعِ الْأَيْدِي مَعَ كُلِّ تَكْبِيرَةٍ، وَهُوَ قَائِمٌ فِي الصَّلَاةِ؟ قَالَ: «ذَلِكَ الْأَمْرُ الْأَوَّلُ». [جزء رفع الیدین للبخاری / رقم الحديث: ۱۰۶].

حضرت فذیک بن سلیمان ابو عیسی رحمه الله فرمائي چې: ما د امام اوزاعي رحمه الله څخه پوښتنه وکړه چې: ای ابو عمرو! تاسو د هر تکبیر سره د رفع الیدین په باره کې څه وایاست کوم چې د قیام په حالت کې وي؟ امام اوزاعي رحمه الله ځواب را کړ چې: داد مخکنی زمانې کار و. د تکبیر تحریمه رفع الیدین په دې کې داخل نه دي، ځکه چې تکبیر تحریمه د لمانځه له پاره شرط دی او شرط د لمانځه له لمانځه څخه خارج وي.

د رفع الیدین عند الركوع په منسوخوالي باندې

د شیخ الهند مولانا محمود الحسن رحمه الله تصریح

شیخ الهند رحمه الله د ترمذي په تقرير کې فرمايي چې: لما أن رفع الیدین کان مشروعاً فی أول الاسلام ثم نُسخَ شيئاً فشيئاً الا فی الافتتاح. [تقرير ترمذي/ ص ۳۹/ طبع: الطاف ايند سنز / کراچی] رفع الیدین د اسلام په ابتداء کې جایز و، بیا ورو، ورو منسوخ شو، تردې پورې چې یواځې د تکبیر تحریمه رفع الیدین پاتې شو.

د رفع الیدین عند الركوع په منسوخوالي

باندې د مولانا عبدالحی رحمه الله تصریح

حضرت مولانا عبدالحی لکهنوي رحمه الله فرمايي چې: حضرت امام طحاوی، شیخ ابن الهمام او علامه عینی رحمهم الله، په صحابه کرامو باندې د نیک گمان په بنیاد باندې رفع الیدین ته منسوخ ویلي دي. ځکه د کومو صحابه وو څخه چې د رفع الیدین روایات راغلي دي د هغوی خپل عمل د ترک رفع الیدین و، نو اوس که رفع الیدین واجب، یا سنت مؤکده وای نو دغو صحابه کرام به څرنگه تارکین سنت یا هم تارکین واجب وو؟ د تارک سنت روایت خو نه قبلېږي. نو کله چې د صحابه وو رضی الله عنهم په باره کې بد گمانې ښه نه وه چې دوی یو ځل د سنتو روایت کوي او بیا خپله ورباندې عمل نه کوي او دا ډیره غټه د گستاخی خبره وه چې یو څوک د صحابه و په باره کې دا گمان وکړي چې دوی معاذ الله (لَمْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ) مصداق دي. بلکې دا نېک گمان ورباندې په کار دی چې د صحابه وو رضی الله عنهم سره لکه څرنگه چې د ثبوت د رفع الیدین علم وو، همدارنگه ورسره ددې د منسوخوالي علم هم و. او د دوی مبارکانو عمل ددې منسوخوالي تائید کوي. [التعليق الممجد / ص ۱۳۵ و ۱۳۶ / ملخصاً].

دوهم فصل

د ځينو شېهانو ازاله: (۱) درفع الیدین نسخه اجتھادي ده

ځينې خلک اعتراض کوي چې: کله رفع الیدین عند الركوع منسوخ دی نو بیا امام شافعي او امام احمد رحمهم الله ورباندې ولې عمل کوي؟ حالانکه په منسوخ باندې عمل کول خو گناه ده. مونږ ځواب کوو چې: نسخ په دوه قسمه ده: اول: قطعي نسخه لکه: صلوٰة الی بیت المقدس او دوهم: مونږ ځواب کوو چې: نسخ په دوه قسمه ده: اول: قطعي نسخه لکه: صلوٰة الی بیت المقدس او دوهم: اجتھادي نسخه لکه درفع الیدین نسخ. نو په اول قسم باندې عمل کول گناه ده او په دوهم صورت کې هر سړی د خپل امام د اجتھاد پابند دی. بلکې که یو څوک د خپل امام په تقلید کې په دې اجتھادي منسوخ باندې عمل وکړي نو د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم د فرمان مطابق هغه هم د یو اجر مستحق دی.

۲ - د سُنَّت په مقابل کې سُنَّت نه بلکې مکروه او منسوخ راځي

د یو کار د ستوالي له پاره درې شرطه دي: اول دا چې: دا کار به حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم عاده کړی وي، ضروره به یې نه وي کړی. که رسول الله صلی الله علیه وسلم یو کار ضروره کړی وي لکه: (بِالْقَائِمَا) [بخاری / ج ۱ / ص ۹۸] او یا (كَانَ يَصَلِّي فِي نَعْلَيْهِ) [بخاری / ج ۱ / ص ۲۴] نو دا به سُنَّت نه وي. بول قایماً د ضرورت له وجهې وو چې په زنگونو او یا په ملا کې یې درد وو. او صلوٰة فی النعلین د ځمکې د ګرمایش له امله و.

دوهم دا چې: دا کار به حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم دائماً کړی وي، که حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم یو عمل کړی او بیا یې له وفات څخه مخکې پرېښی وي هغه به سُنَّت نه وي، لکه د بیت المقدس طرف ته لمونځ کول. حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم د بیت المقدس طرف ته لمونځ کړی دی، لکن بیا یې پرېښی دی، له دې وجهې دا سُنَّت نه دی.

دریم دا چې: حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم به دا عمل د اَمَّت له پاره کړی وي، د خپل ذات له پاره به یې نه وي کړی. یعنې د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم خصوصیت او ځانګړتیا به نه وي.

که رسول الله صلی الله علیه وسلم یو عمل دخپل ذات له پاره کړی وي هغه به د امت له پاره سنت نه وي. لکه د نهو بیبیانو سره نکاح.

نو د سنت اود مرفوع حدیث په منع کې عموم او خصوص من وجه دی. یو کار به په حدیث کې هم راغلی وي او سنت به هم وي. لکه: رفع الیدین عند التحریمة. او یو کار به په مرفوع حدیث کې نه وي راغلی خو بیا به هم سنت وي. لکه: سنت د خلفاء اربعه وو (علیکم بسنتی وسنة الخلفاء الراشدين). او یو کار به په مرفوع حدیث کې راغلی وي لکن بیا به هم سنت نه وي. لکه: (بال قایماً) [بخاری / ج ۱ / ص ۹۸]. که بول قایماً سنت شي نو بیا به ښخې په دې سنتو باندې څرنګه عمل کوي؟

نو زموږ څښې علماء رفع الیدین او ترک د رفع الیدین دواړو ته سنت وایي، حتی چې زموږ بعضي علماء غیر مقلدینو ته وایي چې: رفع الیدین او ترک د رفع الیدین دواړه سنت دي او په احیاء سنت باندې د سلو شهیدانو اجر وړکول کېږي او په رفع الیدین کې احیاء سنت نه دی، بلکې تبدیل سنت دی. او په تبدیل سنت باندې خود سلو شهیدانو اجر نشته، لکن زما په گمان چې دا خبره صحیح نه ده ځکه چې د سنت تعریف مخکې بیان شو. نو هغه درې شرطه به یا په رفع الیدین کې وي او یا به په ترک د رفع الیدین کې وي. په دواړو کې نشي راتلای.

نو موږ چې دا ثابته کړه چې هغه درې شرطونه په ترک د رفع الیدین کې دي نو ترک د رفع الیدین سنت شو. اود سنت په مقابل کې سنت نه راځي بلکې مکروه او یا منسوخ راځي، نو رفع الیدین منسوخ شو سنت نه شو.

۳ - آیا د رفع الیدین روایات زیات دي؟

غیر مقلدین عوامو ته دا وسوسه وراچوي چې د رفع الیدین احادیث زیات دي، نو له دې وجهې موږ په دې باندې عمل کوو. ځینې غیر مقلدین وایي چې: د رفع الیدین احادیث څلور سوه دي. اود دوی څخه ماسوا امام بخاري رحمه الله لیکلي دي چې: رفع الیدین له شپاړسو صحابه وو څخه روایت شوی دی. ابن عبد البر رحمه الله فرمایي چې: د رفع الیدین راویان درویش دي. او امام بیهقي رحمه الله فرمایي چې: دېرش دي. علامه عراقی رحمه الله تر پنځوسو پورې رسولي دي.

لومړی ځواب: که درفع الیدین په ټولو روایاتو باندې ناقدانه نظر و اچول شي، نو د علامه عراقی په پنځوسو احادیثو کې به یواځې شپږ احادیث داسې راو وځي چې درفع الیدین د قائلینو موقف ترینه ثابت شي. له دې وجهې علامه بنوري رحمه الله فرمایي چې: (وقد اعترف البيهقي بان ما يحتاج به قدر خمسة عشر ولكن بعد النخل والسبر تبقى عندهم ستة احاديث فقط) [معارف السنن ج ۲ / ص ۴۶۷]. یعنې امام بیهقي رحمه الله په دې اقرار کړی دی چې د اختلافي رفع الیدین له پاره یواځې پنځلس احادیث پاتې کېږي او په دې پنځلسو کې چاڼ شوي احادیث یواځې شپږ دي.

علامه بنوري رحمه الله چې د کومو چاڼ شو شپږو احادیثو تذکره کړې ده، په هغې کې ځینو کې د سجدو درفع الیدین ذکر هم راغلی دی. او په ځینو کې یواځې د رکوع درفع الیدین ذکر دی. د دریم رکعت درفع الیدین ذکر هم پکې نشته. حالانکه د غیر مقلدینو په نزد د دریم رکعت په شروع کې هم رفع الیدین دی. او همدارنګه د دوی په نزد سجدو ته د تللو او له سجدو څخه د راپورته کېدلو په وخت کې رفع الیدین نشته. فلېدا په دې شپږو کې دوی ته یواځې درې روایات پاتې شو. او تاسو مخکې واورېدل چې په دې دریو احادیثو هم دلامذهبو مکمل مسلک نه ثابتېږي.

دوهم ځواب: غیر مقلدین یواځې د څلور سوو احادیثو زباني دعوه کوي او الحمد لله زمونږ مشایخو د ترک درفع الیدین له پاره په سلګونو احادیث راجع کړي دي. مولانا الیاس گهمن مدظلّه د ترک درفع الیدین احادیث تردولسو سوو پورې رسولي دي، چې ډېر ژر په چاپ شي. ان شاء الله.

دریم ځواب: اول یو مثال واورئ! چې د امریکا صدر مثلاً اعلان وکړي چې زه به افغانستان ته د رمضان المبارک په لسم تاریخ باندې ځم، نو د اعلان څخه وروسته سمدستي په اخبارونو، راډیوګانو کې خبرونه شروع شي چې د امریکا ولس مشر د افغانستان دوره کوي، کله چې راشي نو بیا په زرګونو اخبارونو او راډیوګانو کې دا خبرې شروع شي چې د امریکا صدر په فلانکي تاریخ باندې افغانستان ته راغلی و، عام خلک هم په مجلسونو کې د دې تذکره کوي، نو اوس په ټول عمر کې د امریکې صدريو ورځ افغانستان ته راغلی او نور په سلګونو او زرګونو ورځو کې نه دی راغلی، لکن دا د ترک اودنه راتلو خبر په یو اخبار کې هم نه وي. او نه یې څوک په کوم مجلس کې یادوي چې په فلانکي فلانکي ورځ باندې د امریکې صدر افغانستان ته نه و راغلی. نو اوس په دې زرګونو اخبارونو کې د راتللو

خبرونه دي اود ترک اود نه راتلو خبر په يو اخبار کې هم نشته، لکن بيا هم ترک ډېر ځله شوی دی، راتلل صرف يو ځل دي. همداسې د رفع الیدین روایات د کولو روایات دي، دا که هرڅومره ډېر شي نو دا ددې دلیل نه شي کېدلی چې دا فعل دې حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم ډېر ځله کړی وي.

اود ترک د رفع الیدین که يو روایت هم نه وي بيا به هم رسول الله صلی الله علیه وسلم د ترک درفع الیدین عمل ډېر کړی وي، ځکه چې د ترک روایات نه وي، لکن دلته د رفع الیدین ترک دومره اهم ترک دی چې په سلگونو احادیث پکې راغلي دي.

خلورم خواب: يو عام عادت وي او يو شاذ او نادر عمل وي، عام عادت څوک نه رانقلوي (الا ماشاء الله) اود شاذ عمل راويان ډېروي.

پنځم خواب: که بالفرض د رفع الیدین روایات هرڅومره ډېر شي، بيا به يې هم تتيجه يواځې ثبوت د رفع الیدین وي. او مونږ د ثبوت د رفع الیدین څخه انکار نه کوو، بلکې د دوام اود سنتوالي څخه يې منکړيو. لکه څرنگه چې د بيت المقدس طرف ته د لمانځه د ثبوت څخه مونږ نه يو منکړ، بلکې د دوام څخه يې منکړيو.

شيخ الهند رحمه الله په ادله کامله کې يو مثال وړاندې کوي چې: مثلاً زيد دعوه وکړي چې زما په عمرو باندې زر روپۍ قرض دي او بيا زيد محکمې ته لس زره شاهدان راولي او عمرو ورته ووايي چې زه خو منم چې دده په ما باندې زر روپۍ قرض وي، له ثبوت څخه خويې زه نه يم منکړ. او بيا عمرو يواځې دوه شاهدان راولي چې ما د زيد دغه قرض اداء کړی دی، نو محکمه به د عمرو طرف ته فيصله کوي. همدارنگه مونږ د ثبوت د رفع الیدین څخه منکړ نه يو، بلکې مونږ داسې وايو چې دا حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم پرېښی دی.

غير مقلدين چې د هر صحابي رضی الله عنه څخه د رفع الیدین روایت کوي دهغه صحابي رضی الله عنه څخه به د ترک روایت هم وي او خپل عمل به يې هم ترک د رفع الیدین وي.

۴ - علامه انور شاه کشمیری رحمه الله او رفع الیدین

لامذهبان دعوه کوي چې رفع الیدین عند الركوع متواتر دی او وایي چې: مولانا سید محمد انور شاه کشمیری رحمه الله فرمایي چې: (ان الرفع متواتر اسناداً و عملاً ولا شک فيه ولم ينسخ ولا حرف منه) [نیل الفرقین ص ۳۰]. یعنی یقیني چې رفع الیدین سنداً او عملاً متواتر دی او په دې کې هیڅ شک نشته او په دې کې یو حرف هم نه دی منسوخ شوی.

الجواب: په مذکور عبارت کې حضرت مولانا سید محمد انور شاه کشمیری رحمه الله المتوفی سنة (۱۳۵۲ هـ ق) د حافظ ابن حجر رحمه الله نظر را نقل کړی دی. اصل عبارت وگورئ! (فصل فی احادیث الرفع: نقلنا فيه عبارة (التلخیص الحبر) فانه علی جملها ولم یبق الا نزیسیر. ولیعلم ان الرفع متواتر اسناداً و عملاً... الخ) [نیل الفرقین/ ص ۲۲/ طبع قدیم ص ۳۰].

د ا فصل در رفع الیدین د احادیثو په بیان کې دی، زه په دې فصل کې د تلخیص الحبر عبارت را نقلوم، ځکه چې هغه د رفع الیدین د یو څو روایاتو څخه ماسو انور ټول روایات ذکر کړي دي. او ځان پوهول په کار دي چې یقیني چې رفع الیدین سنداً او عملاً متواتر دي او په دې کې شک نشته او نه ترینه یو حرف منسوخ شوی دی، حافظ ابن حجر چونکه د رفع الیدین نسبت عشره مبشره ووتنه کوي [تلخیص الحبر] او په فتح الباری کې یې پنځوسو صحابه وو رضی الله عنهم ته منسوبوي، نو له دې څخه معلومېږي چې رفع الیدین دده په نزد باندې متواتر دی. او د حافظ ابن حجر په نزد د رفع الیدین د تواتر دوه احتماله دي، چې دواړه د لامذهبو له پاره فايده نه کوي. اول دا چې دده مراد مطلق رفع الیدین دی او په دې کې هیڅ شک نشته چې مطلق رفع الیدین په ضمن د تکبیر تحریمې د رفع الیدین کې د ټول امت په نزد باندې معمول به او متواتر دی. دوهم دا چې: دده مراد د لمانځه په داخل کې رفع الیدین شي، نو بیا د سجدو رفع الیدین هم پکې داخل شو. او حافظ ابن حجر رحمه الله هغه احادیث هم ذکر کړي دي چې په هغې کې د سجدو په وخت کې د رفع الیدین ذکر دی. نو دده په نزد د سجدو رفع الیدین هم صحیح غیر منسوخ دی. نو اوس لامذهبان ولي د سجدو سره رفع الیدین نه کوي؟

خلاصه دا چې: دا نظریه شاه صاحب رحمه الله د حافظ ابن حجر څخه را نقل کړې ده. او حقیقت دادی چې شاه صاحب رحمه الله په دې نظریه باندې رد کوي او دوه ځوابه ورکوي:

۱- الزامي جواب: که د مخالف په نزد رفع الیدین متواتر اسنادي وي نو یقیناً چې ترک د رفع الیدین هم متواتر دی عملاً او تواتر په اعتبار د څلورو وارو اقسامو مفید دی، فلهدا ترک د رفع الیدین هم یقیني ثابت دی.

۲- تحقيقي ځواب: دوی چې د پنځوسو صحابه وورضى الله عنهم روایات شمار کړي دي، په دې کې یې یواځې د تکبیر تحریمې سره د رفع الیدین روایان هم شمار کړي دي، که دا روایان ترېنه لرې کړي نود رکوع د رفع الیدین له پاره صرف شل روایان پاتې کېږي. لکه څرنګه چې شوکاني (غیر مقلد) په [الدراری المضیة] کې ويلي دي. او په دې شلو کې هم نقد او جرحه چلیږي او کېدی شي چې د نقد او جرح څخه پنځلس او یا له دې څخه هم کم پاتې شي. لکه څرنګه چې دهغوی د مرفوعوالي او موقوفوالي بحث را روان دی. [نیل الفرقدين / ص ۲۲ / طبع قدیم / ص ۳۰]. ددې عبارت څخه معلومېږي چې شاه صاحب د رفع الیدین اسنادي تواتر نه مني.

حضرت شاه صاحب د رفع اود ترک دواړه عملي تواتر مني. یعنې په امت کې په دواړو باندې عمل روان دی. لکه څرنګه چې فرمایي چې: وقد ثبت الرفع والترك تواتراً، لا يمكن لاحد انكار احدهما ولكن تواتر العمل لا تواتر الاسناد. [العرف الشذی / ص ۱۳۶]. په تحقیق سره رفع الیدین او ترک د رفع الیدین دواړه په تواتر سره ثابت دي، د یو څخه هم انکار نه دی ممکن، لکن دا عملي تواتر دی او اسنادي تواتر نه دی.

لا مذهبان وایي چې: د شاه صاحب رحمه الله په نزد باندې د رکوع رفع الیدین متواتر دی، حالانکه شاه صاحب رحمه الله د دوام د رفع الیدین یو روایت هم نه مني، لکه څرنګه چې شاه صاحب رحمه الله د محمد هاشم سند هې څخه را نقلوي چې د دوام د رفع الیدین له پاره یو روایت هم نشته، پاتې خولاد عشره مبشره رضی الله عنهم خبره شوه. (فلم یصح فيه حديث واحد فضلاً عن رواية العشرة). [نیل الفرقدين / ص ۳۷].

همدارنگه شاه صاحب فرمايي چې: د صحابه وورضى الله عنهم تعداد پنځوسو ته رسول مبالغه ده، په دې کې درې ربعې (تقريباً ۳۸ راويان) د مبالغې نذرانده دي او په باقي دولسو کې هم يواځې پنځه اويا شپږ پاتې کېږي. بيا يې په هريو جرحه کې ده. [نيل الفرقدين / ص ۵۳ / طبع قديم / ص ۶۵ و ۶۶].

اود خبره ظاهره ده چې په متواتر باندې داسې بحث نه کېږي.

۵ - ايا علامه سيوطي رحمه الله درفع الیدین احاديثو ته متواتر ويلي دي؟

غير مقلدين وايي چې: علامه سيوطي رحمه الله په [الازهار المتناثرة في الاخبار المتواترة] کې دعوه کې ده چې: درفع الیدین احاديث متواتر دي.

الجواب: که ددې څخه د تکبير تحریمه رفع الیدین مراد شي او يا ترينه د وترو رفع الیدین مراد شي نو بيا خبره صحيح ده، لکه څرنگه چې علامه زيلعي رحمه الله په [نصب الرايه] کې فرمايي چې: (قد تواترت الاخبار برفع الیدین في الوتر) [نصب الرايه / ج ۱ / ص ۳۹۱]. او که درکوع رفع الیدین مراد شي نو بيا دا بې دليله دعوه ده.

حضرت مولانا محمد اشفاق کاندهلوي رحمه الله فرمايي چې: (وادعاء التواتر عند اختلاف الروايات، واختلاف الصحابة، واختلاف التابعين و اختلاف الائمة المجتهدين من المضحكات). [كشف المغطى عن وجه الموطا / ج ۱ / ص ۱۸۴ / طبع مكتبة البشري / کراچي].

د رواياتو د اختلاف په وخت کې اود صحابه وو، تابعينو اود مجتهدينو امامانو د اختلاف په وخت کې د تواتر دعوه کول هسې ريشخند وهل دي.

۶ - آیا دا صحيح ده چې د صحيحينو روايات د سننو په رواياتو مقدم دي؟

لامذهبان وايي چې درفع الیدین روايات په صحيحينو (بخاري او مسلم) کې دي اود ترک روايات په سننو کې دي اود تعارض په وخت کې د صحيحينو رواياتو ته ترجيح وي.

۱- ترک درفع الیدین دلایل په قرآن کې شته او په صحیحینو کې هم شته، او کوم روایات چې په سنتو کې دي هغه هم په شرط د شیخینو صحیح دي. فلهاذا ددې روایاتو مرتبه هم د صحیحینو د احادیثو ده.

۲- د صحیحینو په روایاتو کې یواځې ثبوت درفع الیدین بیانیږي، د ستوالي اود دوام اود همیشه والي څخه ساکت دي اود نفس ثبوت څخه سنتوالی نه را معلومېږي. لکه بیت المقدس ته لمونځ ثابت دی، لکن سنت نه دی، په ولاړه باندې بولې کول ثابتې دي لکن سنت نه دي. اود غسې نور په سلگونو مثالونه دي.

۳- په صحیحینو کې چې کوم روایات دي هغه صحیح روایات دي. لکن صحیح روایات یواځې په صحیحینو کې محصور نه دي.

۴- په بخاري کې درفع الیدین له پاره یو د عبدالله بن عمر رضی الله عنهما حدیث وړاندې کولی شي، چې موقوف او مضطرب روایت دی. خپله امام بخاري رحمه الله یې موقوفوالي ته اشاره کوي چې: (رواه ابن طهمان.... الخ) [ج ۱/ ص ۱۰۲]. او بل د مالک بن حویرث روایت دی چې دا په بخاري کې مکمل نه دی را نقل شوی. په [صحیح ابو عوانه / ج ۲/ ص ۹۵] او په [نسائی ج ۱/ ص ۱۶۵] او نورو کې پکې د سجود درفع الیدین ذکر هم راغلی دی، چې لا مذهبیان نه بلکې شیعه گان پرې عمل کوي.

او په مسلم شریف کې له دغو دوو څخه ما سواد وایل بن حجر رضی الله عنه حدیث هم راغلی دی، هغه هم نه دی مکمل. د وایل بن حجر په مکمل حدیث کې هم درفع الیدین بین السجدين ذکر شته. البانی لیکي چې: (وزاد ابو داؤد فی روایتیه و اذا رفع رأسه من السجود ایضاً رفع یدیه و سنده صحیح علی شرط مسلم. حقیقه فی صحیحه) [تعلیقات الالبانی علی مشکوٰۃ / ج ۱/ ص ۲۴۹/ حاشیه حدیث نمبر ۷۹۷]. نو دا هم د لا مذهبیانو نه بلکې د شیعه گانو دلیل دی

۵- زموږ روایات هم د صحیحینو په معیار برابر دي. د صحیح ابو عوانه اود مسند حمیدی سندونه د بخاري اود مسلم والا سندونه دي. بلکې په مستخرج صحیح ابو عوانه کې د صحیحینو غلطۍ هم راوېستلې شوي دي.

۶- په [مسلم شریف ج ۱ / ص ۱۸۱ / رقم الحديث ۹۶۸] کې ذکر دي چې حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم له رفع الیدین څخه منعه وکړه او سخت ورباندې ناراضه شو.

۷- په [بخاري ج ۱ / ص ۳۵] او [مسلم ج ۱ / ص ۱۳۳] کې د (بال قائماً) یعنې په ولاړه باندې د مُتيازو کولو ذکر دی او په ناسته باندې د مُتيازو کولو هېڅ ذکر نشته، بلکې په ترمذی کې (باب النهی عن البول قائماً) دی. او لا مذهبانه دلته د بخاري او د مسلم په روایت باندې عمل نه کوي، داسې په [بخاري / باب المصافحة] ده او د هغې لاندې په دواړو لاسونو باندې د مصافحې ذکر دی او لا مذهبانيې نه مني.

د حسن بصری رحمه الله د قول څه معنا ده ؟

۶- حضرت امام بخاری رحمه الله په [جزء رفع الیدین] کې د حضرت حسن بصری رحمه الله قول را نقل کړی دی چې : لم یثبت عن أحد من أصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم أنه لم یرفع یدیه د حسن بصری رحمه الله دې قول څخه وروسته امام بخاري رحمه الله لیکي چې : حسن بصری هېڅوک نه دي مستثنی کړي او نه د کوم صحابي رضی الله عنه څخه ثابت دي چې رفع الیدین یې نه دي کړي. [جزء رفع الیدین / رقم ۱-۳۰].

خواب :

۱- له دې څخه د تکبیر تحریمه رفع الیدین مراد دی. ځکه چې هلته یواځې د رفع الیدین ذکر دی او که د رکوع رفع الیدین هم مراد شي نو بیا به د ترمذی او د ابراهیم نخعي او د نورو محدثینو رحمهم الله تکذیب راشي، ځکه چې امام ترمذی د ترک د رفع الیدین روایت راوړی دی او بیا فرمایي چې : وَهُوَ يَقُولُ غَيْرُ وَاحِدٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالتَّابِعِينَ [ترمذی / باب ماجاء فی رفع الیدین / رقم ۲۵۷]. یعنې د رفع الیدین دې شماره صحاب و او تابعینو عمل وو.

او ابراهيم نخعي رحمه الله فرمايي چې: ما درفع الیدین مسئله له هېڅ کوم صحابي څخه نه ده اورېدلې. [موطأ امام محمد / رقم الحديث ۱۰۷].

۲- د امام بخاري رحمه الله څخه صحيح البخاري په زرگونو شاگردانو روايت کړی ده او په اُمت کې متواتره ده، لکن د امام بخاري رحمه الله طرف ته دوه منسوبې رسالې [جزء القراءة] او [جزء رفع الیدین] ددې دواړو يواځې يو راوي دی چې محمود بن اسحق الخزاعي دی او دهغه هم ثقه والی نه دی ثابت. [شرح جزء القراءة / ص ۱۴ / مولنا محمد امين صفدر اکاډمي رحمه الله].

۷ - رفع الیدین د متأخر الاسلام صحابه وو څخه روايت شوی دی نو څرنگه

منسوخ شو ؟

لا مذهباً وایي چې: سیند مالک بن حویرث رضی الله عنه په نهم هجري کال مدینې منورې ته راغلی و، کله چې حضرت نبي کریم صلی الله علیه وسلم د تبوک د غزاله پاره تیاری کاوه. او د رفع الیدین روايت یې کړی دی. او حضرت وایل رضی الله عنه په نهم هجري کال مسلمان شوی دی او بیا دوباره په لسم هجري کال مدینې منورې ته راغلی دی او د رفع الیدین روايت یې کړی دی، نو تر لسم کال د هجرت پورې رفع الیدین ثابت شو. له دې څخه وروسته په یوولسم هجري کال باندې حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم یواځې دوه میاشتې او یوولس ورځې ژوندی و. نو په دې دوو میاشتو او یوولسو ورځو کې تاسو (ترک رفع الیدین) ثابت کړئ!

اجمالي جوابونه: ۱- پدې کې ستا پوره عمل کوم دی؟ په څلورو ځایونو کې د لسو رفع الیدینو ثبوت* او د اتلسو نفی* مواظبت او دوام* د مالک بن حویرث د بخاري په حدیث کې څلور ځایه رفع الیدین ندي ذکر شوي او دنسائي په روايت کې پکې د سجدو رفع الیدین هم ذکر شوي دي نو د بخاري په حدیث باندې عمل خپله د ویکتوريانو په نیز خلاف سنت دی، ځکه چې

دیو سنت په پریښودلو هم لمونځ خلاف سنت گرځي او دنسائي د حدیث مطابق خپله د ویکتوریانو لمونځ خلاف سنت ثابتیږي ځکه چې وکتوریان د سجدو رفع الیدین نه کوي.

۲- د مالک بن حویرث په حدیث کې خو د سجدو رفع الیدین هم ذکر دی کما فی روایة النسائي نو ستا د استدلال مطابق د ادبي صلی الله علیه وسلم اخرنی عمل شو حالانکې تاسو ورباندې عمل نه کوئ فما هو جوابکم فهو جوابنا.

۳- د عبد الله بن عمر رضی الله عنه په حدیث کې راځي چې وکان لا يفعل ذلك في السجود او د مالک بن حویرث په حدیث کې د سجدو رفع الیدین ذکر شوی دی، نو د عبد الله بن عمر رضی الله عنهما په حدیث کې څرنگه د اخرني عمل نفی راغله؟ که د متأخر الاسلام صحابي روایت په دوام دلالت کولی نو د عبد الله بن عمر په حدیث کې د دې د نفی څه معنی ده؟

۵- د صحابي د متأخر السلام والي نه په تاخیر او دوام باندې استدلال کول خو قیاس دی او قیاس ته تاسو د شیطان عمل وایئ دلته مو ولې دخپلې فتوې مطابق دا شیطاني عمل وکړو؟ په حدیث کې صراحة دوام لفظ وښایئ، (۶) دپته مرسل د صحابي وایي چې یو صحابي د بل صحابي څخه اوریدلی وي، لکن ییایي بالذات رسول الله صلی الله علیه وسلم ته منسوب کړی وي لکه ابو هريرة رضی الله عنه په اووم کال د هجرت مسلمان شوی دی، لکه د هجرت د اول کال واقعات هم بیانوي.

تفصیلی جوابونه

اول ځواب: لا مذهباً د مالک بن حویرث رضی الله عنه ټول احادیث نه لولي، مالک بن حویرث رضی الله عنه د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم په صحبت کې شل شپې پاتې شوی دی. [بخاری / ج ۱ / ص ۸۸ و ۹۹] او کله یې چې د رخصتېدلو وخت راغی نو د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه یې د هدایاتو غوښتنه وکړه. حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته

و فرمایل چې: (صَلُّوا کَمَا رَأَيْتُمُونِي أَصَلِّي) [بخاری ج ۱ / ص ۸۸] زه مو چې څرنگه په لمانځه لیدلی یم همداسې لمونځ وکړئ. کله چې مالک بن حویرث رضی الله عنه بهرته ولاړ نو خپلو ملګرو ته یې وویل چې: أَلَا أَنْتُمْ صَلَّاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: وَذَلِكَ فِي غَيْرِ جِئِينَ صَلَّاهُ، فَقَامَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَقَامَ هُنَيْئَةً، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ هُنَيْئَةً [بخاری / رقم الحديث ۸۱۸ / ج ۱ / ص ۱۱۳].

آیا زه تاسو د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم د لمانځه په کیفیت باندې پوهه کړم؟ ابو قلابه راوي فرمایي چې: دا د فرض لمانځه وخت نه و، نو ذی مبارک ودرېده، بیا یې رکوع وکړه او الله اکبر یې وویل، بیا یې سر راپورته کړ او ښه ډېر ودرېده، بیا یې سجده وکړه، بیا یې سر راپورته کړ او تر ډېره وخته پورې یې سر اوچت کړی وو. الحديث. نو په دې کې درفع الیدین ذکر نشته.

همدارنگه لا مذهبان د وایل بن حجر رضی الله عنه د دوهم ځل راتللو و الاد حديث الفاظ نه رانقلوي. وایل بن حجر رضی الله عنه فرمایي چې: ثُمَّ أَيْتَهُمْ قَرَأْتُهُمْ يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَى صُدُورِهِمْ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، الحديث. [ابوداؤد / ج ۱ / ص ۱۱۲ / رقم الحديث ۷۲۸].

بیا زه دوهم ځل راغلم نو ما د تکبیر تحریمه په وخت کې تر سینې پورې په رفع الیدین باندې ولیدل. که د دوهم ځل راتلو په وخت کې یې څوک په رفع الیدین لیدلي وای نو به یې ضرور بیان کړی وای. حضرت وایل بن حجر رضی الله عنه هېڅ صحابي نه دی مستثنی کړی. نو له دې څخه معلومېږي چې د دوهم ځل راتلو په وخت کې تمامو صحابه وورضی الله عنهم بلا استثناء یواځې د اول تکبیر په وخت کې رفع الیدین کول. که غیر مقلدین وایي چې: په دې کې خود رکوع درفع الیدین نفی نشته. نو مونږ وایو چې: بیا خو په دې کې د سجود د رفع الیدین نفی هم نشته.

۲- د راوي د متأخر الاسلام کېدلو څخه په دوام باندې استدلال نه دی صحیح. د لا مذهبانو مُحَقِّق محدث عبد الرحمن مبارکپوری لیکي چې: د متأخر الاسلام کېدلو څخه استدلال دهغه چا.

کار دی چې د اصول حدیث او د اصول فقهه څخه خبر نه وي. [تحقیق الکلام / ص ۷۵] همدارنگه لیکي چې: د راوي د متأخر الاسلام کېدلو څخه استدلال کول د روایت په آخر والي باندې غلط دي. [تحقیق الکلام / ص ۷۶].

۳- په بخاري او په مسلم کې د مالک بن حویرث او وایل بن حجر رضوان الله تعالی علیهم دواړو په احادیثو کې د دریم رکعت د رفع الیدین ذکر بالکل نشته، او غیر مقلدین دریم رکعت ته د پاڅېدلو په وخت کې هم رفع الیدین کوي. نو د لامذهبو دا عمل د دوي د دعوی مطابق د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم د آخرې زمانې د عمل څخه مخالف دی.

۴- د حضرت وایل بن حجر رضی الله عنه په حدیث کې د سجدو د رفع الیدین ذکر هم شته. [وگوره ابوداؤد / ج ۱ / ص ۱۱۲ / رقم الحدیث ۷۲۳]. همدارنگه د مالک بن حویرث رضی الله عنه په حدیث کې هم د سجدو د رفع الیدین ذکر دی. وگوره [نسائی / باب رفع الیدین للسجود / رقم الحدیث ۱۰۸۶] او [مسند احمد / ج ۳ / ص ۴۳۶ و ۴۳۷] و [صحیح ابوعوانه / ج ۲ / ص ۹۵] حالانکه غیر مقلدین د سجدو د رفع الیدین نه کوي. نو د لامذهبو د دعوی مطابق دوي د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم د آخرې زمانې له عمل څخه مخالف دي.

۵- د وایل بن حجر رضی الله عنه د [ابوداؤد / ج ۱ / ص ۷۲۴ و ۷۲۵] کې تر غوږونو پورې د رفع الیدین ذکر دی او لا مذهبان تر سینې پورې رفع الیدین کوي، نو چې غیر مقلدینو د رفع الیدین مدار د وایل بن حجر او مالک بن حویرث رضی الله عنهما حدیثونه گرځوي، نو بیا ولې د دریم رکعت رفع الیدین نه پرېږدي؟ ولې د سجدو د رفع الیدین نه کوي؟ ولې تر غوږونو پورې لاسونه نه پورته کوي؟

همدارنگه لا مذهبان دعوه کوي چې د رفع الیدین روایت د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه هم شوی دی او حضرت ابوهریره رضی الله عنه متأخر الاسلام صحابي دی.

خواب: د حضرت ابوهریره رضی الله عنه په روایت کې ترک د رفع الیدین ثابت دي.

۱- حضرت ابوهریره رضی الله عنه د نورو هر ځل تپتېدلو او پورته کېدلو سره الله اکبر ویلو او د رکوع څخه د پورته کېدلو په وخت کې یې سمع الله لمن حمده ویلو او د لمانځه څخه چې فارغ شونو ویې فرمایل چې: په خدای قسم چې زه په تاسو ټولو کې د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم سره زیات مشابهیم په لمانځه کې. د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم لمونځ ترو فاته پورې همداسې و. [بخاری / رقم ۸۰۳ / مسند احمد / رقم ۸۲۷۳]. په دې صحیح حدیث کې یواځې د (الله اکبر) ذکر دی. د رفع الیدین ذکر پکې نشته.

۲- حضرت ابوبکر بن عبد الرحمن رحمه الله فرمایي چې: حضرت ابوهریره رضی الله تعالی عنه فرمایي چې: حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم به چې کله لمانځه ته ودرېده نو (الله اکبر) به یې ووايه. رکوع ته د تللو په وخت کې به یې (الله اکبر) وویل، له رکوع څخه د پورته کېدلو په وخت کې به یې (سمع الله لمن حمده) وویل او په دې حال کې چې ولاړ به و نو (ربنا لک الحمد) به یې ویلو، سجدې ته د تللو او له سجدې څخه د پورته کېدلو په وخت کې به یې (الله اکبر) ویلو. له لمانځه څخه تر فارغېدو پورې یې همدا معمول وو. [مسلم / رقم ۸۶۸]. په دې حدیث کې هم یواځې د تکبیر ذکر دی او د رفع الیدین ذکر پکې نشته.

(۸) ایا درکوع په رفع الیدین کې لس نیکنی دي

الجواب: ۱- د رکوع په رفع الیدین کې د لسو نیکیو خبره د رسول الله صلی الله علیه وسلم په هېڅ حدیث کې نشته، نه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په قول کې شته نه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په فعل کې شته او نه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په تقریر کې شته د صحابه وواوال او تقریراتو ته خو لا مذهبیان حجت نه وایي.

۲- کہ پہر رفع الیدین کې لس نیکی وی نو بیا خود لا مذهبانو نه په نیکیو کې شیعه ګان مخکې شو ځکه چې هغوي دهر رکعت سره رفع الیدین کوي دهرې سجدي سره رفع الیدین کوي او دهرې رکوع سره رفع الیدین کوي نو بیا دی لا مذهبیان چیرته کومې امام بارې ته لاړشي او دهر انتقال سره دې رفع الیدین کوي.

۳- دصحابي عقبه بن عامر رضی الله عنه قول لا مذهبانو ته دلیل ندی او دعلامه شنقيطي رحمه الله دتحقیق مطابق د عقبه بن عامر رضی الله عنه قول دتکبیر تحریمه درفع الیدین په باره کې دی هغه فرمایي چې: وقال عقبه بن عامر له بكل اشارة عشر- حسنات بكل اصبع حنسة وهذا رواه الطبرانی بأسناده حسن عن قبة المذكور، وهذا الرفع مسحتب عند جمهور العلماء عند افتتاح الصلوة لا واجب، (زاد المسلم فيما اتفق عليه البخاري ومسلم رقم ۱۱۵۶)

* * *

دنبځي او دسپري په لمونځ كې فرق

پېچيال: د المسيح زوى ابراهيم رحيم الله الحقانى الشجره نازى

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله وحده والصلوة والسلام على من لا نبي بعده.

أما بعد!

دایمان څخه وروسته اهم عبادۀ لمونځ دی

رسول الله ﷺ فرمایلي دي چې د قیامت په ورځ به دهرڅه نه مخکې د لمانځه حساب کیږي.

نن سبا په دې اهم عبادت کې خلک ډیره زیاته سستی کوي، نولدي و جهې ډیره ضروري ده چې مسلمانانو ته د لمانځه د پابندی ترغیب ورکړل شي، الحمد لله علماء حقاني پیران او تبلیغي حضرات پدې اهمه فریضه شپه او ورځ محنت او خواري کوي.

لکن افسوس چې لا مذهبه غیر مقلدین په بې لمانځانو باندې د محنت او د خواری پرځای د لمونځ کونکو په زړونو کې وسوسې اچوي او ورته وایي چې ستاسو لمونځ نه کیږي، داخلک شپه او ورځ د عوامو په مخ کې دا خبرې کوي چې مونږ صرف قران او حدیث منو.

خوپه هندوستان باندې چې دانگریزي دورې څخه راپدیخوا د افرقه جوړه شوي ده نو ترننه پورې د دوی د تقریرونو او تحریرونو څخه دا د لمر په شان څلیري. چې د قران پاک څخه د دوي په برخه کې صرف متشابهاات دي او په قران کې دا برخه د زایغینو مبتدعینو لپاره خاصه شوې ده.

الله فرمائي: وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ [الایة] او دا حدیثو څخه د دوي په برخه کې صرف او صرف متعارضات دي. حضرت ابو بکر صدیق ؓ د دې قسم احادیثو بیانولو څخه په ډیرې سختې سره منع کړې ده ځکه چې د دې په وجه په مسلمانانو کې سخت اختلاف پیدا کیږي. (تذکره الحفاظ، ج ۱ ص ۲۷).

په دې متعارضاتو کې د الله ﷻ او د رسول الله ﷺ څخه هیڅ فیصله په کتابونو کې نده رانقل شوي په کوم ځای کې که یو حدیث ته راجع اوبل ته مرجوح ویل شوی دي نو هغه به د کوم مجتهد اجتهداوي.

او همدارنگې که په کوم ځای کې يو حديث ته صحيح او بل ته ضعيف ويلی شوی وي نو هغه به هم د کوم مجتهد اجتهداوي. لدې وجهې اهل سنت والجماعت په داسې ځای کې د ټولو څخه مخکې اجماع گوري که په متعارضاتو کې د يو طرف په رواياتو اجماع وي نو په همغی باندې عمل کوي.

او که اجماع نه وي نو ددې تعارض د ختمولو لپاره بيا د مجتهد طرف ته رجوع کوي، ځکه چې د حضرت معاذ رضي الله عنه په حديث کې صراحتاً ثابته ده چې که فيصله په کتاب او په سنتو کې پيدانه شوه نو د اجتهدا طرف ته دی رجوع وکړل شي، کوم سړی چې مجتهد وي هغه دی پخپله اجتهدا وکړي او په چاکې چې د اجتهدا اهليت نه وي نو هغه دی د بل مجتهد تقليد وکړي او د هغه په لارښودنه دی په راجح حديث باندې عمل وکړي.

د مجتهدينو اما مانو په مابين کې دا اجتهداي اختلاف د حق او د باطل اختلاف نه دی، بلکې د صواب او د خطا اختلاف دی او مجتهد نه معصوم دی او نه مطعون دی، بلکې په هر حال کې ماء جور دی، د صواب په صورت کې ورته دوه اجره دي او د خطا په صورت کې ورته يو اجر دی. (بخاری ج ۲ ص ۹۲). له دې وجهې ددې وسوسې اچولو ته ضرورت نشته چې امام اعظم رحمه الله خو معصوم نه دی خطائی ترينه کيږي نو د غير معصوم پيروي ولې کوي. ددې برعکس د لامذهبو غير مقلدينو طريقه ډيره خطرناکه ده، د دوي بعضې علماء د هوبښياری څخه کار اخلي خپله ځان نه راښکاره کوي، بلکې اُميان لوچلک هلکان يې په بازارونو او مسجدونو کې خوشی کړي وي او په لاندې طريقه باندې يې فساد خورول وربښودلی وي.

(۱) د چاسره چې مخامخ شي نو په هغه باندې اول سوال دا وکړي چې ستا فلانکې عمل په کوم حديث ثابت دی او شور جوړ کړي چې ستاسو سره يو حديث هم نه شته. ددې علاج دادی چې ته ترينه پوښتنه وکړه چې ته زما ددې عمل په خلاف کوم صحيح صريح غير متعارض حديث وښايه نو فبهت الذی کفر به شي.

(۲) کله چې کوم اهل سنت والجماعت ترينه پوښتنه وکړي چې سبتا فلانکی عمل په کوم حديث ثابت دی؟ چونکه ده ته حديث ياد نه وي، نو فوراً چيغې او شور جوړ کړي چې ته راته حديث وښايه چې په کوم حديث کې يې منع راغلې ده؟

ددې علاج دادی چې ته ورته ووايه چې (البينة علي المدعي) دلائل دمدعي په ذمه دي نوته چې ددې عمل مدعي يې دليل يې ستا په ذمه دی او ستا په نيز دلايل صرف دوه دي قران او حديث صحيحه مرفوعه، فلهاذا ته ياد قران ايت پيش کړه او يا حديث صحيحه مرفوعه پيش کړه بل هيڅ شی ورسره مه مننه نوته به يې بيا وگوري چې داسې به تنبتي لکه شيطان چې دالله ﷺ دنوم په اوريدلو تنبتي.

(۳) کله چې کوم اهل سنت والجماعت ورته حديث پيش کړي نو بيا شور جوړ کړي چې دا حديث په صحاح سته ووکې نه شته د صحاح سته ووڅخه غير نور دټولو احاديثو څخه انکار کوي او بيا هم ځانونو ته اهل حديث وائي.

(۴) کله چې بيا په ... يعه وه (ترمذي، ابوداود، ابن ماجه، نسائي) کې حديث وروښائي نو بيا چيغې او شور جوړ کړي چې حديث په بخاري او په مسلم کې نه شته په دې طريقه دسنتو اربعه ووڅخه هم منکر شي.

(۵) کله چې په بخاري او په مسلم کې حديث وروښائي نو فوراً دخپل ځان له طرفه شرط ولگوي چې که په حديث کې فلان لفظ وي منم يې او که نه وي نه يې منم، گويا چې دافرقه الله ﷺ اورسول الله ﷺ ته مشوره ورکوي چې که چيرته کومه ديني مسئله بيانوي نو زموږ سره پکې مشوره ضروري ده، چې په کومو الفاظو دمسئلي بيانول پکاردې اود کوم شرط موافق يې بيانول پکاردې، گويا چې دوي الله ﷺ اونبي ﷺ ته په خطاب کې وائي چې يا الله ﷻ او يا نبی پاک ﷺ تاسو چې په کومو الفاظو مسئله بيان کړې ده، کومه چې زموږ په دشرط موافقه نه ده موږ به يې هيڅکله نه منو.

يادلری چې لامذهبان نه قران مني اونه حديث، نه خدای مني اونه رسول، بلکې ټول ايمان يې په خپلو شرطونو باندې دی.

(۶) کله چې بيا داسې حديث هم ورته پيش کړي چې دده دشرطونو سره موافق وي او همغه الفاظ پکې وي چې دې يې غواړي نو بيا يې هم نه مني او په ډير شور او زور چيغې وهي چې دا ضعیف دی، ضعیف دی، ضعیف دی او مطلب يې داوي چې عوام ورباندې دغت شيخ الحديث گمان وکړي حالانکه هغه به يامکتبي وي او يا به کوم دکانداروي او يا به کوم کيلنډروي، خلاصه دا چې دحديثو څخه دانکار لپاره دافرقه هرې حيلې اوفريب ته تياره ده.

(۷) زمونږ اهل سنتوپه نيزدلايل څلوردي قران، حديث، اجماع او قياس نوزمونږ دهرې مسئلې لپاره به اول دليل قران وي، که هلته نه وويابيه حديث وي که هلته نه وويابيه اجماع وي او که هلته نه وويابيه قياس وي. نو که غير مقلدين وائي چې ستاسو لمونځ غلط دی، مونږ ورته وايو چې دتکبير تحریمه څخه به يې شروع کړوپه ترتيب سره تاسو دهرې مسئلې په خلاف يويو صحيح صريح غير متعارض حديث پيش کړئ.

(۸) لامذهبان وائي چې زمونږ هره مسئله په قران او په حديث ثابته ده، نو مونږ وايو چې لمونځ دبدني افعالو او زباني اذکارو مجموعه ده نو تاسو د خپل لمونځ اعمال او اذکار په ترتيب سره وليکئ او بيا دهر عمل او ذکر حکم وښائي چې کوم فرض دی او کوم سنت دی؟ او کوم مستحب دی؟ او هر حکم په صحيح صريح حديث کې وښائي چې رسول الله ﷺ صراحة فلان عمل او ذکر ته فرض وي لي دي، فلان عمل او ذکر ته يې سنت وي لي دي او فلان عمل يا ذکر ته يې مستحب وي لي دي. بيا دهر ذکر په باره کې دافيصله په صريح حديث کې وښائي چې کوم به په اوچت او ازويل کيږي او کوم به پټه، مثلاً مقتدي به الله اکبر پټ وائي او که په زوره؟ سبحنک اللهم به پټ وائي که په زوره؟ همداسې تر اخره هر حکم په صحيح صريح حديث کې وښائي، نو ته به وگوري چې دا څرنگه صم بکم عمی گري.

(۹) ددې خلکو څخه چې کله پوښتنه وشي چې تاسو د لمونځ کونکو په زړونو کې وسوسې ولې اچوئ؟ حالانکه په قران کریم کې دوسو سواچونکي ته ځناس وي لي شوی دی، نو دوي عواموته وائي چې مونږ تحقيق کوو، خويادساتی چې داهيڅکله تحقيق ندی، بلکې گناه ده، فتنه ده او فساد دی، ځکه چې دا خلک نه محدثين دی او نه مجتهدين دي، بلکې بې علمه او نااهله دي رسول الله ﷺ فرمائي چې په اخره زمانه کې به بې علمه خلک فتوی ورکوي، دوي پخپله هم گمراهان دي او نور خلک هم گمراه کوي.

په بل حديث کې راځي چې کله کارونه نا اهلوته و سپارل شول نو د قيامت انتظار کوه او قيامت دفساد نوم دی دوي هم په دين کې دفسادونو بازار گرم کړی دی او عجيبه لاداده چې خپل دې فساد ته تحقيق هم وائي.

او د خپلې نااهلی او جهل سره سره په لويو لويو مجتهدينو اعتراضونه کوي، لکه په ايمه يې اربعه وواوپه محدثينو، لکه زيلعی رحمه الله، عینی، علی القاری، ابن ترکماني، علامه انور شاه، حضرت بنوری رحمه الله وغيره حالانکه رسول الله ﷺ به د بيعت اخستلو په وخت کې يو شرط دالگو لول چې (ان

لانناع الامراهله (نسائي، ج ۲ ص ۱۵۹). يعنې مونږ په داهل فن سره منازعه نه کوو، دنااهلو اعتراض په اهل فن باندې ګناه کيږه ده او دې ګناه کيږي ته لامذهبان تحقيق وائي.

داهل سنت والجماعت اولامذهبيه مينځ کې ډير اختلافي مسایل دي چې دهغوي څخه يوه داده چې دښځې او دسړي په لمونځونو کې فرق شته او که نه ؟

لامذهبان وائي چې نشته، دلامذهبيه په هر کتاب کې يې ليکلي دي چې دخطاگانو څخه يوه داده چې دښځې او دسړي په لمونځونو کې په کيفياتو کې فرق وکړئ. (امين الفتاوى، ج ۱ ص ۱۸۱) صلوة الرسول ص ۱۶۴ نماز نبوي ص ۱۸۲.

اهل سنت والجماعت فرمائي چې دلامذهبيه دامسئله چې دښځې او دسړي په لمانځه کې فرق نه شته. دقران، حديث او داجماع څخه بالکل مخالفه ده او داصرف او صرف دابن حزم ظاهري تقليد دی داهل سنت والجماعت په نيز په شريعت مطهره کې دښځې او دنړيه مايين کې دبعضي احکامو اشتراک باوجود په بعضو تفصيلاتو کې فرق شته مثلاً:

منلي شوي فرقونه

- (۱) حج په سړي او په ښځه دواړو باندې فرض دی، دسړي لپاره شرط زادا ور اخله ده، لکن دښځې لپاره ددې شيانو سره سره دمحرم يا خاوند شرط هم دی.
- (۲) داحرام څخه دوتلو لپاره سړي ويښته کلولی شي او ښځه يې نه شي کلولی.
- (۳) دنکاح حکم دسړي او دښځې په مايين کې شريک دی، مګر د طلاق حق دسړي پورې خاص دی او دعدة حکم دښځې پورې خاص دی.
- (۴) يوسړي ته دڅلورو ښځو سره دنکاح کولو اجازت شته، مګر ښځې ته ديو سړي څخه دزياتو سره نکاح نه دجايزه.

(۵) دلامذهبانو ښځې او سړي هم په لمانځه کې ډير فرق کوي مثلاً:

(الف) ددوي په مساجدو کې هم سړي امامت او خطابت کوي، لکن ښځې نه امامتي کوي او نه خطابت،

اګر چې اروپايي ملکونو کې ددوي ښځو هم امامت او خطابت شروع کړی دی.

(ب) ددوي په مساجدو کې هم اذان کونکي دهميشه لپاره نارینه وي زنانه اذان کونکي نشته.

(ج) ددوي نارینه اقامت کوي اوزنانه يې نه کوي.

(د) ددوي نارینه اکثر لوڅ سر لمونځ کوي او ښځې يې په ټکري کې سر پټوي: عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ الْحَائِضِ إِلَّا بِغَمَّاءٍ. (ترمذی، ج ۱ ص ۸۶ / ابوداود، ج ۱ ص ۹۴).

حضرت عايشه رضی الله عنها فرمائي چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې دبالغې ښځې لمونځ

بغير ټکري څخه نه قبلېږي.

(ه) ددوي دنارینه وومتې او پوندی په لمانځه کې اکثر لوڅې وي، لکن ددوي ښځې داسې لمونځ نه کوي.

(۶) دنبځي او دسري په ستر عورت کې هم فرق دی.

(۷) دجمعي لمونځ په نارینه و و فرض دی او په زنانه و وندی فرض.

(۸) پنځه وخته لمونځ په جماعت سره په نارینه و و لازم دی او په زنانه و وندی لازم.

(۹) که په لمانځه کې څه خبره پېښه شي، نو نارینه تسبیح وائي او ښځه تصفیق یعنې یو لاس په بل

لاس وهي. (ترمذی ص ۸۵) مسلم، ج ۱ ص ۱۸۰) په فرائضو او په سنتو کې دسري په مقابله کې دنبځي

دستراود پر دې دیر اهتمام شوی دی، له دې وجهې ایمه یې اربعه ووپه رکوع، سجده، وغیره کې دنبځي

اودسري فرق واضحه کړی دی مثلاً لاندې تفصیل وگورئ.

دنبځي او دسري په مونځ کې دفرق اصلي وجه

اصل وجه داده چې شریعت ښځې ته دزیاتې پردې او دستر حکم کړی دی، رسول الله ﷺ فرمایي

چې: المرأة عورة) ترمذی رقم ۱۰۹۳ یعنې ښځه دپردې او دستر شې دی، همدارنگه نبی ﷺ فرمایي

چې: النساء عورة. شعب الایمان حدیث نمبر ۷۴۳۲ باب الحیاء، یعنې ښځې دپردې شې دي، نو چې

ښځې ته د مخلوق څخه دپردې حکم وي نو دخالق په مخکې هم زیاته حیاء پکار ده.

مذاهب اربعه

ددې احادیثو په رڼا کې دڅلورو وارو مذهبونو په فقهو کې دنبځي او دسري په مونځ کې فرق ذکر شوی دی

مذهب الحنفیه

وَأَمَّا النِّسَاءُ فَأَتَقَفُوا عَلَى أَنَّ السُّنَّةَ هُنَّ وَضَعُ الْيَدَيْنِ عَلَى الصَّدْرِ لِأَنَّهُ أَسْتَرَهَا كَمَا فِي الْبَنَاءِ وَفِي الْمُنْيَةِ الْمَرْأَةُ تَضَعُ يَدَيْهَا تَحْتَ ثَدْيِهَا (السعايه، ج ۱ ص ۱۵۶).

دنبځوپه باره کې علماء متفق دي چې دوي به لاسونه په سينه باندې ږدي، چې دا ډير پټونکي دي ددوي لپاره او په منيه المصلی کې راغلي دي چې ښځه به لاسونه د ټيټو نولاندې ږدي په بل ځای کې راځي چې:

والمرأة تنخفض في سجودها وتلزم بطنها بفخذيه لان ذلك استر لها (وفي موضع اخر) وان كانت امرأة جلست على اليتها اليسرى اخرجت رجلها من الجانب الايمن لانه استر لها. (هدايه، ج ۱ ص ۱۱۱).

يعني ښځه به نښتې سجده کوي، ورنه به د گيلې سره نښلوي، چې دا ډير پټونکي دي ښځې لري او د فقهي په بل ځای کې راځي چې ښځه به دواړه پښي څي طرف ته اوباسي او په چپ کوناتي به کيني ځکه چې دا ډير پټونکي دي دنبځي لپاره.

مذهب المالکيه

(و) نُذِيبُ مُجَافَاةَ (أَي مَبَاعَدَةَ) رَجُلٍ فِيهِ (أَي فِي سُجُودِهِ) فَلَا يَجْعَلُ بَطْنَهُ عَلَيْهَا (أَي عَلَى فُخْدَيْهِ)، (و) مُجَافَاةَ مِرْفَقَيْهِ رُكْبَتَيْهِ (أَي عَنْ رُكْبَتَيْهِ). (و) مُجَافَاةَ (ضَبْعَيْهِ) أَيْ مَا فَوْقَ الْمِرْفَقِ إِلَى الْإِصْبَ (جَنْبَيْهِ) أَيْ عَنْهَا مُجَافَاةَ (وَسَطًا) فِي الْجَمِيعِ. وَأَمَّا الْمَرْأَةُ فَتَكُونُ مُنْظَمَةً فِي جَمِيعِ أَحْوَالِهَا. (الشرح الصغير للرددير المالكي، ج ۱ ص ۳۲۹)

يعني دسري لپاره مستحبه داده چې په سجده کې گيله دورنونه څخه لري وساتي او څنگلې دڅنگونو څخه لري وساتي او ښځه به نښتې سجده کوي.

مذهب الشافعيه

قَالَ الشَّافِعِيُّ وَالْأَصْحَابُ رَحِمَهُمُ اللَّهُ يُسْنُّ أَنْ يُجَافِيَ مِرْفَقَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ وَيَرْفَعُ بَطْنَهُ عَنْ فُخْدَيْهِ وَتَضُمُّ الْمَرْأَةُ بَعْضَهَا إِلَى بَعْضٍ (وَقَالَ بَعْدَ اسْطَر) وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يُقْلَ بَطْنَهُ عَنْ فُخْدَيْهِ لِمَا رَوَى الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ "إِذَا سَجَدَ جَعَّ" رَوَى "يَحْيَى" وَالْجَعُّ الْحَاوِي وَإِنْ كَانَتْ امْرَأَةٌ ضَمَّتْ بَعْضَهَا إِلَى بَعْضٍ لِأَنَّ ذَلِكَ أَسْتَرُهَا. (شرح المذهب، ج ۳ ص ۴۰۴ وضع اليدين والركبتين والقدمين في السجود).

سنت طريقه داده چې څنگلي دتشوڅخه جدا كړي او گيډه د ورنونو څخه جدا كړي او بځي به څنگلي دتشو سره نښلوي او گيډه به د ورنونو سره نښلوي.

همدارنگې امام شافعي رحمه الله په كتاب الام، ج ۱ (ص ۱۱۵) كې ليكلي دي چې (واجب للمرأة في السجود ان تنضم بعضها الى بعض وتلصق بطنها بفخذها، وتسجد كأستر ما يكون لها وهكذا احب لها في الركوع والجلوس) يعنى بځه به نښتي سجده كوي همداسې به په ركوع او په سجده كې هم كوي.

مذهب الحنابلة

قَالَ الْإِمَامُ الْخُرَقِيُّ الْحَنْبَلِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَالرَّجُلُ وَالْمَرْأَةُ فِي ذَلِكَ سَوَاءٌ، إِلَّا أَنَّ الْمَرْأَةَ تَجْمَعُ نَفْسَهَا فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ وَتَجْلِسُ مَتَرَبِّعَةً أَوْ تُسَدِّلُ رِجْلَيْهَا فَتَجْعَلُهُمَا فِي جَانِبٍ يَمِينِهَا. الْأَصْلُ أَنْ يَثْبُتَ فِي حَقِّ الْمَرْأَةِ مِنْ أَحْكَامِ الصَّلَاةِ مَا يَثْبُتُ لِلرَّجَالِ، لِأَنَّ الْخُطَابَ يَشْمَلُهَا، غَيْرَ أَنَّهَا خَالَفَتْهُ فِي تَرْكِ التَّجَافِي، لِأَنَّهَا عَوْرَةٌ، فَاسْتَحَبَّ لَهَا جَمْعُ نَفْسِهَا، لِيَكُونَ أَسْتَرًا لَهَا، فَإِنَّهُ لَا يُؤْمَنُ أَنْ يَبْدُو مِنْهَا شَيْءٌ عَالَ التَّجَافِي. وَكَذَلِكَ فِي الْإِفْتِرَاشِ، قَالَ أَحْمَدُ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ: وَالسَّدْلُ أَحَبُّ إِلَيَّ. وَاخْتَارَهُ الْخَلَّالُ. (المعنى لابن قدامة، ج ۱ ص ۵۶۲)

امام خرقى فرمائي چې نارينه او زنانه په دې كې برابر دي، مگر دا چې بځه به په ركوع او په سجده كې خپل ځان راټولوي او كيني به په چارزانو او يابه سدل كوي، چې دواړه پښې ښي طرفته او باسي او په چپ كوناټي باندې كيني.

ابن قدامه حنبلي ددې په شرحه كې فرمائي چې اصل داده چې بځي ته دلمانځه هغه احكام ثابت شي كوم چې دسړيودي، ځكه خطاب دواړو ته شامل دی.

مگر بځه دسړي سره په دې كې مخالفه ده، چې سړي به گيډه د ورنونو او څنگلي دزنګونو څخه لرې ساتي او بځه به يې سره نښلوي، ځكه چې دا د بځې لپاره ښه پټوونكي دي، دتجافي په حالت كې ددې خطر دی چې څه اندام يې ښكاره شي.

د يو څو نورو فقهاوو او محدثينو اقوال هم وگورئ

۱- امام بيهقي رحمه الله فرمايي چې: **وَجَمَاعُ مَا يُقَارِقُ الْمَرَأَةَ فِيهِ الرَّجُلُ مِنْ أَحْكَامِ الصَّلَاةِ رَاجِعٌ إِلَى السِّتْرِ، وَهُوَ أَنَّهَا مَأْمُورَةٌ بِكُلِّ مَا كَانَ أَسْتَرَهَا وَالْأَبْوَابُ الَّتِي تَلِي هَذِهِ تَكْشِفُ عَنْ مَعْنَاهُ وَتُقْصِلُهُ،** (السنن الكبرى تحت حديث رقم ۳۳۲۱ كتاب الصلوة باب ذكر صلوة وهو في أخرى.

دمانځه هغه احكام چې بنځه د سړي څخه جدا کوي د ستر په قانون باندې مېني دی، بنځې ته حکم دی چې دهغو ټولو شيانو لحاظ وکړي کوم چې دستر لپاره کار ورکوي او کوم بابونه چې راروان دي هغه دا مقصد واضعوي، په بل ځای کې فرمايي: باب ما يسحب للمرأة من ترك التجاني في الركوع والسجود. (السنن الكبرى ج ۲ ص ۲۲۲ كتاب الصلوة، دا باب په بيان ددې کې دی چې بنځه به په رکوع او په سجده کې کلاو والی نه راوړي.

۲- محدث امام عبدالرزاق رحمه الله فرمايي چې: باب تكبيرة المرأة بيديها وقيام المرأة وركوعها وسجودها. (منصف عبدالزاق ج ۳ ص ۱۳۷ كتاب الصلوة، باب دی په بيان دتکبير دښځې کې په لاسونو باندې او په بيان دقيام او درکوع او سجدي دښځې کې.

۳- محدث امام ابن أبي شيبه رحمه الله فرمايي چې: المرأة كيف تكون في سجودها. مصنف ابن أبي شيبه كتاب الصلوة. بنځه به څرنگه سجده کوي؟

۴- فقيه او محدث امام محمد رحمه الله فرمايي چې: كيف تجلس في الصلوة؟ كتاب الآثار ص ۴۴. بنځه به په لمانځه کې څنگه کيني؟ په بل ځای فرمايي چې: أحب إلينا ان تجمع رجليها في جانب ولا تنصب انتصاب الرجل. كتاب الآثار ص ۴۴. زمونږ په نيز بهتره داده چې بنځې دې په قعد کې پښې يو طرف ته وباسي، او دنارینه و په شان دې نه دروي.

۵- محدث امام نووي الشافعي رحمه الله فرمايي چې: ويسن للرجل ان يجافي مرفقيه عن جنبيه ويسن للمرأة ضم بعضها الى بعض وترك المجافات. شرح المذهب ج ۳ ص ۴۰۴ صفة الركوع. دسړي لپاره سنت طریقه داده چې خپلې څنگلې د اړخونو څخه جدا وساتي او دښځې لپاره سنت طریقه داده چې يو دبل سره يې ونښلوي او جدا والی ختم کړي.

۶- محمدت امام سيوطي رحمته الله فرمايي چې: وتضم بعضها الى بعض في الركوع والسجود. (الاشباه والنظائر، القول في احكام الانثى وماتخالف فيه الذكر. او بنسخه به په ركوع او په سجده کې اندامونه يو دبل سره نښلوي.

۷- شيخ الاسلام علامه ابن دقيق العيد رحمته الله فرمايي چې: قالوا المرأة تضم بعضها الى بعض لان المقصود منها التصون والتجمع والتستر، وتلك الحالة اقرب الى هذا المقصود. (احكام الاحكام، تجافى اليمين عن الجنين في السجود)

دقهاؤ د وينا مطابق به بنسخه خپل اندامونه يو دبل سره نښلوي ځكه چې ددې په وجه دفتني څخه حفاظت او راټوليدل او پرده چې اهم مقاصد دي ښه حاصلېږي.

۸- علامه شمس الأيمه سرخسي رحمته الله فرمايي چې: فَأَمَّا الْمَرْأَةُ فَتَحْتَفِزُ وَتَنْصُمُ وَتُلْصِقُ بَطْنَهَا بِفَخْذَيْهَا وَعَضْدَيْهَا بِجَنْبَيْهَا هَكَذَا عَنْ عَلِيٍّ -رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ- فِي بَيَانِ السُّنَّةِ فِي سُجُودِ النِّسَاءِ وَلَئِنْ مَبْنَى حَالِهَا عَلَى السُّتْرِ فَمَا يَكُونُ أَسْتَرُهَا فَهُوَ أَوْلَى لِقَوْلِهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: «الْمَرْأَةُ عَوْرَةٌ مُسْتَوْرَةٌ» (المبسوط ج ۱، كتاب الصلوة، كيفية الدخول في الصلوة)

بنسخه به راټوله سجده کوي او خپله گيډه به د ورنو سره نښلوي او خپلې مټې به د څنگلونو سره نښلوي، دنبځو لپاره همداسې مسنونه سجده د حضرت علي عليه السلام څخه رانقل شوي ده، او دا وجه هم ده چې دنبځي د حالت مدار په ستر او په پرده باندې دی، نبی صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي چې بنسخه عورت دی او مستوره ده، نو کوم حالت چې دستر او د پردې وي همغه ورته بهتر دی، په بل ځای کې فرمایي چې: فَأَمَّا الْمَرْأَةُ فَيَنْبَغِي لَهَا أَنْ تَقْعُدَ مُتَوَرِّكَةً لِمَا رَوَى: «أَنَّ النَّبِيَّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- رَأَى امْرَأَتَيْنِ تَصْلِيَانِ فَلَمَّا فَرَغَتَا دَعَاهُمَا وَقَالَ: اسْمَعَانِ، إِذَا قَعَدْتُمَا فَضَمَّا بَعْضُ اللَّحْمِ إِلَى الْأَرْضِ»، وَلَئِنْ هَذَا أَقْرَبُ إِلَى السُّتْرِ فِي حَقِّهِ

بنسخه دې په قعده کې په تورک کيني يعنې خپلې دواړه پښې دې يو طرفته او باسي..... او دا هيئت دنبځو په حق کې دزياتې پردې باعث دی، په يو بل ځای کې فرمایي: (وَتَقْعُدُ الْمَرْأَةُ فِي صَلَاتِهَا كَأَسْتَرٍ مَا يَكُونُ لَهَا) لِمَا رَوَيْنَا أَنَّ النَّبِيَّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- «قَالَ لَيْتَكَ الْمَرْأَةُ: ضَمِيَ بَعْضُ اللَّحْمِ إِلَى الْأَرْضِ»، وَلَئِنْ مَبْنَى حَالِهَا عَلَى التُّسْتُرِ فِي خُرُوجِهَا، فَكَذَلِكَ فِي صَلَاتِهَا يَنْبَغِي أَنْ تَسْتُرَ بِقَدْرٍ مَا تَقْدِرُ عَلَيْهِ، قَالَ -عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ- «الْمَرْأَةُ عَوْرَةٌ مُسْتَوْرَةٌ» (المبسوط ج ۱ كتاب الصلوة، باب الحدث في الصلوة)

دنبځي او دسري په مونځ کي فرق

ښځه دې په داسې هيئت باندې کيني په کوم کې چې دستردير رعايت وي ځکه چې دښي ﷺ څخه روايت دی چې يوې ښځې ته يې وفرمايل چې دخپل بدن بعضې حصه دزمکې سره ولگوه، او دا وجه هم ده چې په بهر وتلو کې دښځې دحالت مدار په ستر او په پرده باندې دی، همدارنگه به په مونځ کې هم وي چې دخپل طاقت په اندازه باندې به پرده کوي نبي ﷺ فرمايي چې ښځه عورة دی او مستوره ده.

۹- علامه ظفر احمد العثماني فرمايي چې: ودلالة الاحاديث المذكورة على هيئة جلوس

المرءة ظاهرة، البعض منها وان كان ضعيفا، كحديث رواه ابن عدي في الكامل، ولكن البعض يتقوى البعض، فالمسألة ثابتة بالحديث المرفوع والله الحمد، والقياس ايضا يقتضي مخالفة هيئة المرأة في جلوسها وسجودها عن هيئة الرجال، لكون مبنى احوالهن على التستر، والاحاديث المذكورة مؤيدة لها، اعلاء السنن ج ۳ ص ۳۲)

د مذکوره احاديثو دلالت په هيئت د کيناستلو د ښځې باندې ظاهر دی، او د دې مسئلې بعضې احاديث اگر چې ضعيف دی لکه د ابن عدي في الكامل حديث لکن بعضې احاديث د بعضو نورو تقويت راوړي، لدې وجې د ښځې او دسري کيناستلو په کيفيت کې فرق د مرفوع حديث څخه ثابت شو الله الحمد او قياس هم د دې تقاضی کوي چې د ښځې د سجدي او د کيناستلو هيئت دی دسري سره فرق ولري ځکه چې د ښځې دا حوالو مدار په ستر او په پردي باندې دی او دا مذکور احاديث د دې تاييد کوي.

۱۰- علي بن سليمان الحنبلي رحمته الله فرمايي چې: وَالْمَرْأَةُ كَالرَّجُلِ فِي ذَلِكَ إِلَّا أَنَّهُ تَجَمُّعُ نَفْسِهَا

فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، وَكَذَا فِي بَقِيَّةِ الصَّلَاةِ بِإِلْزَامٍ (الانصاف ج ۲ باب صفة الصلوة) يعنې ښځه به په رکوع او په سجده او په باقي ټولو حالاتو کې اتفاقا خپل ځان راټولوي.

۱۱- علامه صاوي المالکي رحمته الله فرمايي چې: وَأَمَّا الْمَرْءَةُ فَتَكُونُ مُنْظَمَةً فِي جَمِيعِ أَحْوَالِهَا بِإِلْفَةِ

السَّالِكِ (المعروف بجاشية الصاوي على الشرح الصغير ج ۱ مندوبات الصلوة) يعنې ښځه به په ټولو حالاتو کې راټول مونځ کوي.

دلامذهبه وکتوري اهلحديثو دمصنفينو يو څو حوالې

(۱) وحيد الزمان ليکي چې: واذا صلت المرأة فلتحتفزا، اذا جلست، واذا سجدت، ولا تحوي كما يحوي الرجل. لغات الحديث جلد اول کتاب (ح) ص ۹۸ يعني ښځه به دسړي په شان کلا وسجده نه کوي بلکې راتوله سجده به کوي، همدارنگه په نزل الابراج ص ۸۵ کې ليکي چې: الا ان المرأة ترفع يديها عند التحريم الى ثديها ولا تحوي في السجود كالرجل بل تنخفض، وتلصق، وتضم بطنها بفخذها.

(۲) په فتاوى علماء اهل حديث کې ليکي چې دښځې او دسړي په مونځ کې په فرق باندې د مذهبو اړيکه وغیره و تعامل را روان دی. فتاوى علماء اهل حديث ج ۳ ص ۱۴۹ و فتاوى غزنويه ص ۲۷.

دلامذهبيو مشهور عالم مولوی عبدالحق الهاشمی مهاجرمکی هم په دې فرق قائل دی او په دې بې یوه رساله ليکلي ده په نامه د (نصب العمود في تحقيق مسئلة تجافي المرأة في الركوع والسجود والقعود)

مثال: رسول الله ﷺ فرمائي: چې مچ په لوبښي کې وغورځيږي نو غوپه په کې ورکړي بيا يې ترينه لرې کړي ځکه دده په يوه وزر کې مرض دی او په بل کې دواده او مچ د مرض والا وزر مخکې کوي محدثو ددې حديث لپاره علت را ايستلې دی، چې د مچ په رگونو کې روانه وينه نه شته نو په هر شي کې چې داعلت موجود وي نو همداحکم به يې وي چې ددې په غور زیدلو څه شی نه نجسېږي.

همدارنگې په قران، حديث او اجماع سره د اثابته ده چې ښځه د ستر او پردې شى دی او د ستر او پردې يې دومره اهتمام شوى دی چې بعضې اجماعي سنتونه هم ترينه ساقط دي لکه، اذان، اقامت، امامت بلکې بعضې فرائض ترينه ساقط دي، لکه د جمعې لمونځ او جهاد، نو په لمانځه کې هم ددوي د پردې پوره خيال ساتل شوى دی.

په احاديثو او په اثارو کې دښځې او دسړي په مونځ کې فرق

۱- د تکبير تحریمه سره د لاسونو په اوچتولو کې فرق

نارینه: نارینه به لاسونه تر غوږونو پورې اوچتوي، (۱) عن مالك بن الحويرث أنه رأى النبي صلى الله عليه وسلم ... وقال... حتى يحاذي بهما فروع أذنيه (صحيح مسلم، ج ۱ ص ۱۶۸، باب استحباب رفع اليدين في تكبيرة الاحرام)

(۲) عن وائل بن حجر رضي الله عنه: أَنَّهُ أَبْصَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى كَانَتْ يَمِينُ يَدَيْهِ وَحَاضِي يَإِهَا مِثْلُ شُعْمَةِ أُذُنَيْهِ. وَفِي رِوَايَةٍ لَهُ: يَرْفَعُ يَمَاهِمَهُ إِلَى شُعْمَةِ أُذُنَيْهِ. (مشكوة، ج ۱ ص ۸۶) باب صفة الصلوة.

وائل بن حجر رضي الله عنه فرمائي چې مارسول الله صلی الله علیه و آله وليدلو چې لاسونه يې داوگوپه برابري پورته کړل او غټي گوټي يې دغوږونو سره برابري کړي او په يوروايت کې راځي چې غټي گوټي به رسول الله صلی الله علیه و آله دغوږونو دنرميوسره برابرولي، نو حاصل دا چې دلاسونو برابرول داوگوسره معني يې داده چې ورغوي داوگوسره برابر وه او غټي گوټي دغوږونو دنرميوسره برابر وه.

(۳) عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «كَبَّرَ حَتَّى حَاضِيَ يَإِهَا مِثْلُ أُذُنَيْهِ» (الحديث) حضرت انس رضي الله عنه فرمائي چې مارسول الله صلی الله علیه و آله وليدلو چې الله اکبر يې وويلو تر دې چې دلاسونو غټي گوټي يې دغوږونو سره برابري کړي. (الدارقطني، ص ۳۴۵) بهيقي ج ۲ ص ۹۹.

(۴) وَعَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ رضي الله عنه قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاضِيَ بِهِمَا أُذُنَيْهِ.

(متفق عليه مشكوة/ ج ۱ ص ۷۵ باب صفة الصلوة)

زنانه: زنانه به لاسونه تر اوږو او يا سينو پورې اوچتوي: د حضرت وائل رضي الله عنه څخه روايت دی چې: عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ رضي الله عنه قَالَ: «قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا وَائِلُ بْنُ حُجْرٍ! إِذَا صَلَّيْتَ فَأَجْعَلْ يَدَيْكَ حِدَاءً أَوْ أُذُنَيْكَ وَالْمَرْءُ تَجْعَلُ يَدَيْهَا حِدَاءً تُدِيرُهَا».

يعني ماته نبي صلی الله علیه و آله وفرمايل چې يا وائيله چې كله دې لمونځ كولو نو لاسونه تر غوږونو پورې پورته كړه او ښځه به لاسونه تر سينو پورې پورته كوي. كنز العمال حديث نمبر (۱۹۶۴۰). المعجم الكبير، رقم (۱۷۴۹۷)

فانقیل: ددې حدیث په سند کې أم یحیی مجهوله ده امام هیشمی فرمایي چې ولم اعرفها او دمجهول راوي روایت معتبر نه وي؟

قلنا ۱-: دامام هیشمی دلم اعرفها په وجه په سند هیشخ اثر نه غورزیږي.

۲- دام یحی نوم کبشه دی (تاریخ دمشق جزء ۶۲، ص ۳۹۰) هلته سند داسې دی: حدثنا میمونة بن عبد الجبار بن وایل قال سمعت عمي كبشة أم يحيى او ددې څخه میمونة بنت حجر بن عبد الجبار روایت کوي (اکمال الکمال جزء ۲ ص ۴۷۸) لهذا مجهول الحال هم نده.

دوهم زوایت: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، قَالَ: أَنَا شَيْخٌ لَنَا، قَالَ: سَمِعْتُ عَطَاءَ رَجُلَهُمُ اللَّهَ، سُبُلَ عَنِ الْمَرْأَةِ: كَيْفَ تَرْفَعُ يَدَيْهَا فِي الصَّلَاةِ؟ قَالَ: «حَدَّثُونِي بِهَا» (مصنف ابن أبي شيبة ج ۱ ص ۲۷۰، باب في المرأة إذا افتتحت الصلوة الى اين ترفع يديها)، دشيخ نوم مسمع بن ثابت دی (مصنف ابن أبي شيبة ج ۲ ص ۵۵۴، باب في ركعتي الفجر إذا فاتته)

دحضرت عطاء رحمه الله څخه پوښتنه وشوه چې ښځه به لاسونه څرنگه اوچتوي؟ هغه ورته وفرمايل چې ترسينو پورې.

دریم روایت: عَنْ عَبْدِ رَبِّهِ بْنِ زَيْتُونٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: رَأَيْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، تَرْفَعُ كَفَّيْهَا حَدًّا وَمَنْكِبَيْهَا حِينَ تَقْتَرِعُ الصَّلَاةَ (مصنف ابن أبي شيبة ج ۲ ص ۴۲۱، باب في المرأة إذا افتتحت الصلوة الى اين ترفع يديها)

حضرت أم الدرداء رضي الله عنه به دتکبير تحریمه سره لاسونه تراوگو پورې اوچتول دام الدرداء نوم خیره دی او جلیل القدره صحابی اویا تابعی ده.

د لاسونو په تړلو کې فرق

ناوینه: دنارینه وولپاره سنت طریقه داده چې دنوم څخه لاندې لاسونه کیږدي، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَايِلَ بْنِ حُجْرٍ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَضَعَ يَمِينَهُ عَلَى شِمَالِهِ فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السَّرَّةِ

وايل بن حجر رضی الله عنه فرمايي چې ما نبي کریم صلی الله علیه وسلم وليدلو چې خپل ښی لاس يې په چپ لاس دنوم څخه لاندې کينودلو (مصنف ابن ابی شيبه، باب وضع اليمين على الشمال) مونږ د وضع اليمين تحت السري په رساله کې تقريباً اوه ديرش احاديث ليکلي دي.

زنافه: ښځه به په سينه لاسونه ږدي ۱- (عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ قَالَ: «تَجْمَعُ الْمَرْأَةُ يَدَيْهَا فِي قِيَامِهَا مَا اسْتَطَاعَتْ» (مصنف عبدالرزاق ج ۳ ص ۴۹، باب تكبير المرأة بيديها وقيام المرأة وركوعها وسجودها)

ښځه به په قيام کې تر څو يې چې طاقت وي لاسونه به راټولوي او لاسونه چې پوره راټول شي نو په سينه کينودلی شي.

۲- سلطان المحدثين ملا علی القاري رحمه الله فرمايي چې: والمرأة تضع (يديها) على صدرها اتفاقاً لان مبنی حالها على الستر (فتح باب البنايه ج ۱ ص ۲۴۳، سنن الصلوة) يعنى ښځه به اتفاقاً لاسونه په سينه ږدي ځکه چې دښځې حال په ستر بنا دی.

۳- علامه عبدالحی الکهنوي رحمه الله فرمايي: چې واما في حق السناء فاتفقوا على ان السنة لمن وضع اليمين على الصدر لأنها ما استرلها (السعايه ج ۲، ۱۵۶) دښځو لپاره سنت طريقه داده چې په سينه لاسونه کيږدي ځکه چې پدې کې پرده زياته ده.

په رکوع کې فرق

ناوينه: عَنْ سَالِمِ الْبَرَادِرِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ، قَالَ: أَتَيْنَا عُقْبَةَ بْنَ عَمْرِو الْأَنْصَارِيَّ أَبَا مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقُلْنَا لَهُ: حَدِّثْنَا عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَامَ بَيْنَ أَيْدِينَا فِي الْمَسْجِدِ، فَكَبَّرَ، فَلَمَّا رَكَعَ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَجَعَلَ أَصَابِعَهُ أَسْفَلَ مِنْ ذَلِكَ، وَجَأَفَ بَيْنَ مِرْقَتَيْهِ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ

(سنن ابی داود ج ۱ ص ۱۳۳، باب صلوة من لا يقيم صلبه في الركوع والسجود)

سالم البراد رحمه الله فرمايي چې مونږ عقبه بن عمرو الانصاري ته ورغلو او ورته مو وويل چې مونږ ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم دلمونځ په باره کې حديث بيان کړه، هغه په مسجد نبوي کې

زمونږ په منځ کې ودریدلو تکبیر تحریمه یې وکړو چې کله یې رکوع وکړه نو لاسونه یې په زنگونو کېښودل او خپلې ګوتې یې د زنگونو څخه ښکته کړي او څنگلې یې د اړخونو څخه جدا کړي.

زلفه: ښځه به راتوله رکوع کوي چې لاسونه یې د ګیدې سره لګیدلي وي، حضرت عطاء فرمایي چې «تَجَمُّعُ الْمَرْأَةِ إِذَا رَكَعَتْ تَرْفَعُ يَدَيْهَا إِلَى بَطْنِهَا، وَتَجَمُّعُ مَا اسْتَطَاعَتْ، فَإِذَا سَجَدَتْ فَلْتَضُمَّ يَدَيْهَا إِلَيْهَا، وَتَضُمَّ بَطْنَهَا وَصَدْرَهَا إِلَى فَخْذَيْهَا، وَتَجَمُّعُ مَا اسْتَطَاعَتْ» (مصنف عبدالرزاق رقم ۵۰۶۹)

ښځه به راتوله رکوع کوي لاسونه به د ګیدې سره لګوي او حتی الوسع به ځان راتولوي، او په سجده کې به هم لاسونه ځان ته راتولوي او ورنه به د ګیدې سره لګوي.

په سجده کې فرق

نارینه: نارینه به ازاده کولو او سجده کوي ۱- (عَنْ مَيْمُونَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا) «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا سَجَدَ جَافَى يَدَيْهِ، حَتَّى لَوْ أَنَّ بَهْمَةَ أَرَادَتْ أَنْ تَمُرَّ تَحْتِ يَدَيْهِ مَرَّتَ»

(سنن نسائي ج ۱ ص ۱۶۷، باب التجافي في السجود)

رسول الله صلى الله عليه وسلم به چې کله سجده کوله نو خپله ګیده به یې د لاسونو څخه دومره لرې ساتله چې که سیرلي د لاسونو لاندې د تیریدلو اراده کړې وي، نو تیردلی شو.

۲- (عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: وَصَفَ لَنَا الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَوْضَ يَدَيْهِ، وَأَعْتَمَدَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، وَرَفَعَ عَجِيزَتَهُ، وَقَالَ: «هَكَذَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَاجِدًا»

(ابوداود ج ۱ ص ۱۳۷، باب صفة السجود)

رسول الله صلى الله عليه وسلم به سجده کې لاسونه او زنگونه ایښي وو، ورفه عجزته

زلفه: (۱) عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى امْرَأَتَيْنِ تُصَلِّيَانِ فَقَالَ: "إِذَا سَجَدَ تَمَاقُضًا بَعْضُ اللَّحْمِ إِلَى الْأَرْضِ فَإِنَّ الْمَرْأَةَ لَيْسَتْ فِي ذَلِكَ كَالرَّجُلِ.

(السنن للبيهقي، حديث نمبر ۳۳۲۵ باب ما يستحب للمرأة من ترك التجافي ج ۲ ص ۲۲۳)

اعلاء السنن بحواله مراسيل ابی داود، ج ۳ ص ۱۹ حديث نمبر ۸۴).

رسول الله ﷺ په دوو زنانه ووتيريد و چې هغوی لمونځ کولو نو رسول الله ﷺ ورته وفرمايل چې کله تاسو سجده کوله نو د بدن بعضې حصې د زمکې سره ولگوي ځکه چې پدې سلسله کې ښځې دسړيو په شان نه دي .

(۲) عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا جَلَسَتِ الْمَرْأَةُ فِي الصَّلَاةِ وَضَعَتْ فُجْدَهَا عَلَى فُجْدِهَا الْأُخْرَى، وَإِذَا سَجَدَتْ أَلْصَقَتْ بَطْنَهَا فِي فُجْدِهَا كَأَسْتَرِ مَا يَكُونُ هُنَا، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَنْظُرُ إِلَيْهَا وَيَقُولُ: يَا مَلَأَ بِكُنْهِيَ أَشْهَدُكُمْ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهَا.

(بهیقي حدیث نمبر ۳۳۲۴ واکامل لابن عدي ج ۲ ض ۲۱۴، ج ۲ ص ۲۲۳) (کنز العمال، ج ۷

ص ۵۴۹ حدیث نمبر ۲۰۲۰۳)

عبداللہ بن عمر رضي الله عنه فرمائي چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې کله ښځه په لمانځه کې کيनाستله نويو ورون دی دبل ورون سره ولگوي او چې کله سجده کوي نو گيډه دی دورنو نو سره ولگوي، څرنگه چې دسترزيه حالت دی، ځکه چې الله ﷻ دې ته گوري او ملائکوته وائي چې تاسو شاهدانې اوسئ چې مادي ښځې ته مغفرت کړی دی .

(۳) حضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه فرمائي چې نبي کریم ﷺ نارینه ووت ته حکم کړی وو (ان يتجاوفا في سجودهم) يعني اندامونه يودبل څخه لرې وساتئ او زنانه ووت يې حکم کړی وو چې (ان ينخفضن في سجودهن) چې نښتې سجده وکړئ (بيهيقي ج ۲/۲۲۲).

(۴) څلورم خليفه الراشد حضرت علي رضي الله عنه فرمائي: اذا سجدت المرأة فلتحتفز ولتضم فخذبيها. چې کله ښځه سجده کوي نو اندامونه دي يودبل سره يوځای کوي او نښتې سجده دې کوي . (ابن ابی شيبه، ج ۱ ص ۳۰۲/ باب في المرأة كيف تكون في سجودها؟ حدیث نمبر ۲۷۹۳ بهیقي، ج ۲ ص ۲۴۳) وعبدالرزاق حدیث نمبر ۵۰۷۲)

(۵) د حضرت عبداللہ بن عباس رضي الله عنه څخه پوښتنه وشوه په باره د لمانځه دښځې کې نوهغه جواب ورکړو (تجتمع وتحتفن) چې نښتې اوراټوله دی شي . (مصنف لابن ابی شيبه، ج ۱ ص ۲۷۰) (حدیث نمبر ۲۷۹۴)

(۶) عَنْ مُجَاهِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَكْرَهُ أَنْ يَضَعَ الرَّجُلُ بَطْنَهُ عَلَى فُخْدَيْهِ إِذَا سَجَدَ كَمَا تَضَعُ الْمَرْأَةُ (مصنف)

ابن ابی شیبه، ج ۱ ص ۲۷۰) امام مجاهد به په سجده کې مکروه ګڼله چې یو سري دې ګیده په ورنو کیدي لکه څرنگه یې چې ښځه کوي.

(۷) په همدې طریقه عمل جاري وولکه څرنگه چې په کوفه کې امام ابراهیم نخعی رحمه الله دافتوی ورکړه چې ښځې دې د سريو په شان کولاو سجده نه کوي بلکې بالکل راټوله نښتي سجده دې کوي په مدینه منوره کې حضرت مجاهد او په بصره کې امام حسن بصری رحمه الله همدغه فتوی ورکوله. (مصنف ابن ابی شیبه، کتاب الصلوة باب کیف تكون المرأة فی سجودها حديث نمبر ۲۷۹۷ وحديث نمبر ۲۷۹۵ وحديث نمبر ۲۷۹۶ عن الحسن وقتادة قال اذا سجدت المرأة فانها تنضم ما استطاعت ولا تتجافى لکی لا ترفع عجيزتها) مصنف عبد الرزاق حديث نمبر ۵۰۷۱ باب تكبير المرأة بيديها الخ ج ۱ ص ۳۰۲/۳۰۳). په صحابه و و، تابعينو، و تابع تابعين و رحمه الله کې هېچا د دې څخه انکار ندی کړی او دايمه يې اربعه و و هم ورباندې اجماع ده.

په قعده کې فرق

نارینه: نارینه و و ته افتراش اولی دی، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «إِمَّا سَنَةُ الصَّلَاةِ أَنْ تُنْصَبَ رِجْلُكَ الْيُمْنَى وَتُكْنَى الْيُسْرَى (بخاري ج ۱ ص ۱۱۴، باب سنة الجلوس) دلما نځه سنت طریقه داده چې ښی پښه و دروي او چپه پښه ځملي.

زفانه: عن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا سئل كيف كن النساء يصلين علي عهد رسول الله ﷺ قال كن يترعن ثم امرن ان يحتفرن (جامع المسانيد، ج ۱ ص ۴۰۰).

د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا څخه پوښتنه وشوه چې ښځو به د ښی پښه په زمانه کې څرنگه لمونځ کولو، عبدالله ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا جواب ورکړو چې ښځې به په اول کې په پلثري (چارزانو) باندې کیناستي بیا ورته امر وشو چې ښی راټولي لمونځ وکړي.

په مواضع الصلوة کې فرق

نارینه: د نارینه وو لمونځ په مسجد کې افضل دی عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلَاةُ مَعَ الْإِمَامِ أَفْضَلُ مِنْ ثَمِينَ وَعِشْرِينَ صَلَاةً يُصَلِّيَهَا وَحْدَهُ». (صحيح مسلم ج ۱ ص ۲۳۱)

په جماعت لمونځ د يواځې لمونځ څخه پنځه ويشت درجې زيات فضيلت لري.

زفانه: د زنانه وو لمونځ په کور کې افضل دی.

(۱) حضرت ام حميد چې د عظيم صحابي ابو حميد الساعدي بي بي ده فرمائي چې زموږ د قبيلې ښځې زما خاوند مسجد ته د تللو څخه منع کړي وي.

مادر رسول الله ﷺ په خدمت کې عرض وکړ چې زما زړه غواړي چې ستاسو سره په جماعت لمونځ وکړم لکن زما خاوند مې د دې څخه منع کوي، نور رسول الله ﷺ ماته وفرمايل چې ستاسو په کوټه کې لمونځ د برنډې څخه بهتر دی او په برنډه کې دانگر څخه بهتر دي او په انگر کې لمونځ کول (زما سره په مسجد نبوي کې) د جماعت د لمونځ څخه بهتر دی. (طبراني، مجمع الزوايد، ج ۲ ص ۳۴).

د دې څخه وروسته ام حميد رضي الله عنه حکم وکړ چې زما په کور کې په تياره کوټه کې ماته د لمانځه ځای جوړ کړئ او دى تروفات پورې په هغې کې لمونځ کولو. (مجمع الزوايد، ج ۲ ص ۳۴).

(۲) عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «لَوْ أَدْرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أُحْدِثَ النِّسَاءُ لَمَنَعْنَهُ

المسجد

ام المومنين حضرت عايشه رضى الله عنها فرمائي که رسول الله ﷺ دغه ازادي ليدلې وې کومه چې اوس ښځو ظاهره کړې ده نور رسول الله ﷺ به ښځې د مسجد څخه منعه کړې وې. (بخاري، ج ۱ ص ۱۲۰، مسلم، ج ۱ ص ۱۸۳ / عبد الرزاق، ج ۳ ص ۱۴۹).

(۳) حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه به ښځې د مسجد څخه شړلې او فرمايل به يې چې ستاسو لپاره ستاسو کورونه بهتر دي. (مجمع الزوايد، ج ۲ ص ۳۵).

(۴) حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه به د جمعې په ورځ ښځې په وړو تيگو ويشتې او د مسجد څخه به يې ايستلې. (عمدة القارى، ج ۳ ص ۲۲۸) داهر څه د صحابه ووپه موجودگي کې شوي دي.

مخکې ذکر شو چې دلامذهبو په مشهورو کتابونو فتاوی غزنویه، وفتاوی علماء اهلحدیث کې هم په یوځای کې دافرق منلي شوی دی او دمراسیلو دابوداود هغه حواله یې ورکړې ده چې مونږ په دوهم نمبر کې لیکلی ده او بیا یې لیکلي دي چې په همدې باندې داهل سنت والجماعت مذاهبو اربعه وواتفاق او تعامل راروان دی بیا یې دڅلورو وارو مذاهبو حوالې رانقل کړي دي بیا یې لیکلي دي چې خلاصه دا چې دښځو په باره کې (انضمام او انخفاص) داحادیثو او تعامل دجمهورو څخه ثابت دی او ددې څخه انکار داحادیثو دکتابو نو او داهل علمو د تعامل څخه بې خبري ده. (فتاوی غزنویه ص ۲۷/ ۲۸ فتاوی علماء اهلحدیث، ج ۳ ص ۱۴۸/ ص ۱۴۹).

نومذکور احادیث او دامت اجماع په صراحت سره دابنایي چې په دې مسایلو کې دنراودښځې په مینځ کې فرق دی. دابن حزم الظاهري او دده دمقلدینو سره هېڅ دلیل نشته، نه ورسره دقران ایت شته او نه ورسره درسول الله ﷺ حدیث شته او نه ورسره دکوم خلیفه الراشد فتوی شته، البته که دام درداء ﷺ داثر څخه استدلال کوي نو دهغې داثر حال لاندې وگوره.

دام الدرداء ﷺ اثر

عَنْ مَكْحُولٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، «أَنَّ أَمَّ الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، كَانَتْ تَجْلِسُ فِي الصَّلَاةِ كَجَلْسَةِ الرَّجُلِ»

په لمانځه کې دسړيو په شان کيښتله. (المصنف لابن ابی شيبه، ج ۱ ص ۲۷۰). مونږ وايو چې ددې اثر څخه استدلال ددې ورو جوړو څخه صحيح ندی

(۱) اگرچې حافظ مزي رحمه الله دې بي بي ته صحابيه ويلي ده، لکن نورو ټولو محدثينو او ناقدينو ورته تابعيه ويلي ده، فلهاذا اصحابيه نده بلکې تابعيه ده (فتح الباری، ج ۲ ص ۲۵۲) تهذيب الكمال ج ۱۱ ص ۷۹۶) وفي الفتح: وعمل التابعي بمفرده ونولم يخالف لا يحتج به (ج ۲ ص ۲۵۲) يعنې ديو تابعي عمل اگرچې داصولو څخه مخالف هم نوي دليل نه شي کيدلی.

(۲) بالفرض که دابی بی صحابيه ومنلي شي، نو بیا دادیوی صحابی خپله رایه ده او ددې خپلې رائې لپاره یې په تائید کې نه درسول الله ﷺ قول یا فعل پیش کړی دی او نه یې دکوم خلیفه الراشد فتوی پیش کړي ده او نه یې بل چاته ددې عمل دعوت ورکړی دی، لهدا ددې لمونځ دښځو دنور متواتر لمونځ په مقابل کې داسې دی لکه څرنگه چې یو شاذ قرائت دمتواتر قرائت په مقابله کې راشي او ظاهره ده چې

هيڅ مسلمان د متواتر قرائت په مقابله کې په شاذ قرائت عمل نکوي او نه په دې باندې د عمل کولو لپاره نورو مسلمانانو ته دعوت ورکوي.

(۴) که څوک ووايي چې کله دا اثر قابل د استدلال نه دی نو بيا ولې امام بخاري رحمه الله دا پخپل کتاب کې ذکر کولو؟ نو جواب دادی چې امام بخاري دا اثر د دې لپاره پخپل کتاب کې نه دې رانقل کړي چې دښځو د لمانځه د طريقې لپاره ترينه استدلال وکړي، بلکې صرف د دې خبرې د تقويت لپاره يې ذکر کړي دي چې دنارينه وو د کيناستلو کيفيت په لمانځه کې څرنگه دی؟

حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني:

وَعَرَفَ مِنْ رِوَايَةِ مَكْحُولٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ الْمُرَادَ بِأَمْرِ الدَّرْدَاءِ الصَّغْرَى التَّابِعِيَّةُ لَا الْكُبْرَى الصَّحَابِيَّةُ لِأَنَّهُ أُذِرَكَ الصَّغْرَى وَلَمْ يُذَرِكِ الْكُبْرَى وَعَمَلَ التَّابِعِيُّ بِمَقَرَّدِهِ وَلَوْلَا مَخَالِفُ لَا يُجْتَنَبُ بِهِ وَأَمَّا وَقَعُ الْإِخْتِلَافُ فِي الْعَمَلِ بِقَوْلِ الصَّحَابِيِّ كَذَلِكَ وَلَمْ يُورِدِ الْبُخَارِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَثَرُ أَمْرِ الدَّرْدَاءِ لِيُجْتَنَبَ بِهِ بَلْ لِلتَّقْوِيَةِ. (فتح الباري، ج ۲، ص ۲۵۲)

يعني دا ام الدرداء هغه صحابه ام الدرداء نه، بلکې بله ام الدرداء ده چې تابعيه وه، ځکه د مکحول ملاقات د تابعي ام الدرداء سره شوی وو او د صحابي ام الدرداء رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سره نه وو شوی او امام بخاري دا اثر د استدلال لپاره نه دی رانقل کړی بلکې د دې لپاره يې رانقل کړی دی چې دسړي د لمانځه د کيفيت تقويت ورباندې راشي.

د صلوا کما رايتموني اصلي حديث څخه استدلال

لامذهبه حکيم محمد صادق سيالکوتي په خپل کتاب سبيل الرسول د، ص ۲۴۸ څخه تر، ص ۲۵۰ پورې د فقهي او حديث د اختلاف د ثابتولو لپاره په دولسم نمبر باندې د امسئله ليکلی ده او ليکلي يې دي چې: صلوا کما رايتموني اصلي. [بخاري شريف] لمونځ کوي اي زنانه وو او نارينه وو لکه څرنگه يې چې زه کوم. په دې حديث کې هيڅ تفرقه نشته چې نارينه دی يو قسم لمونځ کوي او زنانه دی بل قسم لمونځ کوي بلکې په دې کې دا حکم دی چې زنانه او نارينه دواړه دی يې د رسول الله ﷺ په طريقه کوي.

د حضرت ابو حميد ساعدي رحمه الله څخه روايت دی: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهَامَنْكِبَيْهِ (مشکوة باب صفة الصلوة) کله به چې رسول الله ﷺ لمانځه ته ودریدلو نو دواړه لاسونه به یې اوچت کړل تر دې چې دا وگو سره به یې برابر کړل او بیا لیکي چې:

د فقه اختلاف

د رسول الله ﷺ مذکور فعل دنارینه وواو زنانه وودواړولپاره یو برابر دي او فقهی تقسیم کړی دی. (یرفع یدیه حتی یحاذی بابهامیه شحمتی اذنیه) نارینه به لاسونه دغوړو نو تر نرمیو پورې پورته کوي. (والمرءة ترفع یدیه احذاء منکبیه) او زنانه به لاسونه تراوگو پورې پورته کوي.

اول جواب: لامذهبانو! په دې حدیث خو تاسو عمل نه شئ کولئ ځکه چې په دې حدیث کې خو لیدلو ذکر دی (کما رأیتونی) او تاسو خو نبی ﷺ ندي لیدلی نو څرنگه به هغسې مونځ وکړی په کوم قسم سره مو چې نبی ﷺ لیدلی دی؟ لهذا دا خطاب هغو (صحابه وو) ته دی چې نبی ﷺ یې لیدلی دی مونږ به هغسې مونځ کوو څرنگه چې صحابه وو ورباندې نبی کریم صلی الله علیه وسلم لیدلی دی.

دوهم جواب: د (صلو کما رأیتونی) [الحديث] څخه دلامذهبواستدلال صحیح نه دی.

اول ددې وجهې څخه چې ددې جملې سیاق او سباق دیوی خاصې واقعي پورې تعلق لري هغه واقعه داده چې: حَدَّثَنَا مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ، أَتَيْنَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ شَبَبَةٌ مُتَقَارِبُونَ، فَأَقَمْنَا عِنْدَهُ عَشْرِينَ يَوْمًا وَلَيْلَةً، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجِيمًا رَفِيقًا، فَلَمَّا ظَنَّ أَنَّا قَدِ اشْتَهَيْنَا أَهْلَنَا - أَوْ قَدْ اشْتَقْنَا - سَأَلَنَا عَنْ تَرْكُنَا بَعْدَئِذَا، فَأَخْبَرْنَاهُ، قَالَ: «ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ، فَأَقِيمُوا فِيهِمْ وَعَلِمُوهُمْ وَمُرُوهُمْ - وَذَكَرُوا أَشْيَاءَ أَحْفَظُهَا أَوْ لَا أَحْفَظُهَا - وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أَصْلَى، فَإِذَا أَحْضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْيُؤْذِنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ، وَلْيُؤَمِّكُمْ أَكْبَرُكُمْ»

خلاصه داده چې یو خاص وفد رسول الله ﷺ سره شل ورځې میلمانه و وکله چې رخصتیدل رسول الله ﷺ ورته اوه (۷) حکمونه ذکر کړل په هغې اوه (۷) حکمونو کې یو حکم دا وو چې (صلوا کما رأیتونی اصلي): ای میلمنو لمونځ کوئ لکه څرنگه یې چې زه کوم، پدې کې څلور حکمونه د صلوا څخه مخکې دي ۱- ارجعوا ۲- فأقیموا ۳- علموهم ۴- مروهم. او دوه حکمه د صلوا څخه

وروسته دې ۱- فلیوژن، ۲- ولیؤمکم، اوددې ټولو تعلق دنارینه ووسره دي نو دصلوا کما رأیتونی تعلق به هم دنارینه ووسره وي.

دوهم داچې که دا عام ومنو نو ددې په عموم باندې هغه وخت عمل ضروري دي ترڅو پورې چې کوم شرعي دلیل ددې سره معارض پیدا نه شي او که کوم خصوصي دلیل پیدا شي چې په هغې کې د بعضو افراد او یا د بعضې اعمالو حکم ددې سره معارض بیان شوی وي نو بیا دهغې خصوصي دلیل له وجهې به دغه بعضې افراد او اعمال ددې حدیث د عموم څخه مستثنی کولی شي، لکه څرنګه چې ضعیف او مریضان اتفاقاً د خاصو دلایلو له وجهې ددې حدیث د عموم څخه مستثنی دي.

لامذهبه امین الله البشاورې په امین الفتاوی کې دامین بالجهر په مسئله کې داسې لیکلې دي چې په عموماتو باندې استدلال کول د اهل زیغو او مبتدعینو او د منکرینو د حدیث طریقه ده. (امین الفتاوی ص ۲۶۷).
لهذا ددې حدیث څخه د لامذهبو دا استدلال صحیح ندی چې په ټولو کیفیاتو کې دنارینه وواو زنانه وولمونځ یو برابر دی همدا جو اېونه محدثینو ذکر کړي دي.

لکه څرنګه چې حافظ ابن حجر الشافعی فرمائي:

وَهَذَا إِذَا أَخَذَ مُفْرَدًا عَنْ ذِكْرِ سَبِيهِ وَسَيَاقِهِ أَشْعَرُ بِأَنَّهُ خُطَابٌ لِلْأُمَّةِ بِأَنَّهُ يُصَلُّوا كَمَا كَانَ يُصَلِّي فَيَقْوَى
الِاسْتِدْلَالُ بِهِ عَلَى كُلِّ فِعْلٍ ثَبَتَ أَنَّهُ فَعَلَهُ فِي الصَّلَاةِ لَكِنَّ هَذَا الْخُطَابَ إِنَّمَا وَقَعَ لِمَا لَكَ بَيْنَ الْحَوَرِثِ وَأَصْحَابِهِ بِأَنَّهُ
يُوقَعُوا الصَّلَاةَ عَلَى الْوَجْهِ الَّذِي رَأَوْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِصَلِيَّتِهِ نَعْمَ يُشَارِكُهُمْ فِي الْحُكْمِ جَمِيعُ الْأُمَّةِ بِشَرْطِ أَنْ
يُثَبَّتَ اسْتِمْرَارُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى فِعْلِ ذَلِكَ الشَّيْءِ الْمُسْتَدَلِّ بِهِ دَائِبًا حَتَّى يَدْخُلَ تَحْتَ الْأَمْرِ وَيَكُونَ وَاجِبًا
وَبَعْضُ ذَلِكَ مَقْطُوعٌ بِاسْتِمْرَارِهِ عَلَيْهِ وَأَمَّا مَا لَمْ يَدُلْ دَلِيلٌ عَلَى وُجُودِهِ فِي تِلْكَ الصَّلَوَاتِ الَّتِي تَعَلَّقَ الْأَمْرُ بِإِقَاءِ
الصَّلَاةِ عَلَى صِفَتِهَا فَلَا نَحْكُمُ بِتَنَاقُلِ الْأَمْرِ لَهُ. (فتح الباری، ج ۱۳ ص ۲۳۷)

لهذا د منځنیو احادیثو او د مجتهدینو په اجماع سره دنارینه وواو د زنانه وواو د لمانځه په کیفیاتو کې فرق شته.

په کومو احادیثو کې چې دنارینه وواو لپاره تراوگوپورې د لاسونو پورته کول راغلي دي، نو ددې ترجمه داندې چې د لاسونو کوتې به یې تراوگوپورې پورته کولې، لکه څرنګه چې یې لامذهبان کوي
کې وایل بن حجر رحمه الله در رسول الله ﷺ ددې فعل معنی داسې بیانوي.

أَنَّهُ أَبْصَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى كَانَتْ بِيَمِينِ يَمِينِهِ وَحَاضِي يَافِئِهِ أَدْنَيْهِ ثُمَّ كَبَّرَ رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ. وَفِي رِوَايَةٍ لَهُ: يَرْفَعُ يَمِينَهُ إِلَى شَحْمَةِ أَدْنَيْهِ. (مشكوة، ج ۱ ص ۸۶) باب صفة الصلوة.

واثل بن حجر رحمته الله فرمائي چې ما رسول الله ﷺ وليدلو چې لاسونه يې داوگوپه برابري پورته کړل او غټي گوټي يې د غوږونو سره برابري کړي او په يوروايت کې راځي چې غټي گوټي به رسول الله ﷺ د غوږونو د نرميو سره برابري، نو حاصل دا چې د لاسونو برابري داوگوسره معنی يې داده چې ورغوي داوگوسره برابره او غټي گوټي د غوږونو د نرميو سره برابره.

مساجدو ته دښځو راتلل

لامذهبان اعتراض کوي چې رسول الله ﷺ فرمائي چې ښځې دسريو سره داختر ونوپه لمونځ کې شريکې دي او دا يې هم فرمايلي دي چې زنانه مساجدو ته دراتللو څخه مه منع کوئ.

حالانکه احنافو دزنانه ووزاتل مساجدو ته مکروه گڼلي دي همدارنگې يې دزنانه ووزاتل جماعت، جمعې او اختر ونو ته هم مکروه گڼلي دي، چې دا در رسول الله ﷺ سره په ښکاره مقابله ده.

الجواب: لکه څرنګه چې منکرين د حديثو چې ځانونو ته اهل قرآن وائي او داپوروپاګند کوي چې احاديث دقرآن څخه مخالف دي، مثلاً دوي وائي چې په قرآن کریم کې دتبتل حکم دی الله ﷻ فرمائي: (وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا) [المزمل]. او په حديث کې دتبتل څخه منع راغلې ده (ان النبي ﷺ نهى عن التبتل) [ترمذی، ج ۱/ ص ۳۹۸].

همدارنگې په قرآن کریم کې دمسافروغیره لپاره دا حکم دی چې: (وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ). يعنې روژه نيول ورته بهتر دي او په حديث کریمه کې راځي چې (ليس من البر الصيام في السفر: په سفر کې روژه نيول هيڅ نیکي نده، اهل قرآن وايي چې: داپه ښکاره دا الله ﷻ د حکم سره مقابله ده.

دغې گمراهانو ته چې ځان ته اهل قرآن وائي مونږ په جواب کې وايو چې داستاسوناپوهي ده تاسو دناپوهۍ له وجهې دامقابله راولئ. همدارنگې دلامذهبه غير مقلدينو همداحال دی چې دحديث اود فقهې په مايين کې دمقابلې د ثابتولو لپاره چلونه اودوکې کوي، نولکه څرنګه چې مونږ اهل قرآن ته وايو چې په فهم دقرآن کې زمونږ در رسول الله ﷺ په فهم اعتماد دی نه داهل قرآن په فهم، نو همدارنگې

مونږ اهلحدیثو غیر مقلدینو ته وایو چې د حدیثو په فهم کې زموږ اعتماد په فقهاوو دی، نه د غیر مقلدینو په فهم او همدارته الله ﷻ او رسول الله ﷺ راښودلي دي چې په فهم د فقهاء و اعتماد وکړو الله ﷻ فرمائي: (ليتفقوا في الدين).

اور رسول الله ﷺ فرمائي: (ألفقهاء أعلم بمعاني الحديث).

دلامذهبيو په غلط فهمۍ مونږ اعتماد نه کوو، په زیر بحث مسئله کې مونږ وایو چې صیغه د امر کله دوجوب لپاره وي لکه (وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ) کله د استحباب لپاره وي لکه (فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ) او کله د اباحت لپاره وي لکه (وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا).

نوفقهاء فرمائي چې دنارینه وولپاره په جماعت باندې دلمانځه حکم تاکيدي دی اود زنانه وولپاره نه تاکيدي دی اونه استحبابي ځکه چې رسول الله ﷺ فرمائي چې که په کورونو کې زنانه او ماشومان نه وي نو مابه دهغو کورونو دسوزولو امر کړی وی چې نارینه یې مسجد ته نوي راغلي، نوزنانه ووت په کورونو کې دلمانځه اجازه ثابت شوه اوددې سره رسول الله ﷺ فرمائي:

(۱) خير مساجد النساء قعر بيوتهن (مستدرک حاکم، ج ۱ ص ۲۰۹). يعنې بهترين دلمانځه

ځای دزنانه وولپاره دکورونو منځنۍ حصه ده.

(۲) دحضرت أم سلمی ؓ څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې دښځې لمونځ په کور کې

دمسجد څخه بهتر دی او بيا په کوټه کې دانگر څخه بهتر دی... الخ (طبرانی مجمع الزوائد، ج ۲ ص ۳۴)

(۳) عن ابن عمر ؓ قال لا تمنعوا نساءكم المساجد وبيوتهن خير لهن. (مستدرک حاکم، ج

۱ ص ۲۰۹). يعنې ښځې مو دمساجدو څخه مه منع کوئ خو کورونه ددوي لپاره بهتر دي دمساجدو څخه.

(۴) أم المؤمنين حضرت بی بی عایشه رضی الله عنها فرمائي چې رسول الله ﷺ په مسجد کې

ناست وو چې یوه ښځه راغله چې زینت یې کړی و او په ناز سره روانه وه، رسول الله ﷺ وفرمايل چې ای

خلکو خپلې ښځې مو منع کړئ چې دزینت لباس واغوندي او په ناز باندې مسجد ته راشي، ځکه چې بی

اسرائیل ترهغې نه وو هلاک شوي تردې چې ددوی ښځو ښایسته لباس واغستو او په نازونو مساجدو ته

داخلیدلی او کما قال رسول الله ﷺ. (ابن ماجه، ج ۳ ص ۲۷۶).

(۵) حضرت ابوهريرة رضي الله عنه يوه ښځه وليدله چې خوشبوي يې لگولې وه او مسجد ته روانه وه. حضرت ابوهريرة رضي الله عنه وفرمايل اى دالله بنده ته چيرته روانه يې؟ هغې ورته وويلې چې مسجد ته روانه يم. حضرت ابوهريرة رضي الله عنه ورته وفرمايل چې تا خوشبويې لگولې؟ هغې ورته وويل چې هو! حضرت ابوهريرة رضي الله عنه وفرمايل چې: ماد رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه اوريدلي دي چې کومه ښځه خوشبويې ولگوي او مسجد ته راشي دهغې لمونځ نه قبليري ترهغې چې غسل وکړي (يعنې چې دخوشبويې اثر ترې ختم شي) (ابن ماجه، ج ۳ ص ۲۷۶).

(۶) حضرت ام حميد چې د عظيم صحابي ابو حميد الساعدي بې بې ده فرمائي چې زمونږ د قبيلې ښځې زما خاوند مسجد ته د تللو څخه منع کړي وي.

ماد رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کې عرض وکړو چې زما زړه غواړي چې ستاسو سره په جماعت لمونځ وکړم لکن زما خاوند مې د دې څخه منع کوي، نور رسول الله صلى الله عليه وسلم ماته وفرمايل چې ستاسو په کوټه کې لمونځ دېرندې څخه بهتر دي او په برنده کې دانگر څخه بهتر دي او په انگر کې لمونځ کول (زما سره په مسجد نبوي کې) د جماعت د لمونځ څخه بهتر دي. (طبراني، مجمع الزوايد، ج ۲ ص ۳۴).

د دې څخه وروسته ام حميد رضي الله عنه حکم وکړو چې زما په کور کې په تياره کوټه کې ماته د لمانځه ځای جوړ کړئ او دى تروفات پورې په هغې کې لمونځ کولو. (مجمع الزوايد، ج ۲ ص ۳۴).

(۷) عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «لَوْ أَدْرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَحْدَثَ النِّسَاءُ لَمَنْعَهُنَّ.

ام المؤمنين حضرت عايشه رضي الله عنها فرمائي که رسول الله صلى الله عليه وسلم دغه ازادي ليدلې وې کومه چې اوس ښځو ظاهره کړې ده نور رسول الله صلى الله عليه وسلم به ښځې د مسجد څخه منع کړې وې. (بخاري، ج ۱ ص ۱۲۰، مسلم، ج ۱ ص ۱۸۳ / عبد الرزاق، ج ۳ ص ۱۴۹).

(۸) حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه به ښځې د مسجد څخه شړلې او فرمايل به يې چې ستاسو لپاره ستاسو کورونه بهتر دي. (مجمع الزوايد، ج ۲ ص ۳۵).

(۹) حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه به د جمعې په ورځ ښځې په وړو تيگوو ويشتې او د مسجد څخه به يې ايستلې. (عمدة القاري، ج ۳ ص ۲۲۸) داهر څه د صحابه ووپه موجودگي کې شوي دي.

دښځي او دسړي په لمونځ کي فرق

(۱۰) حضرت عمر رضي الله عنه مسجد ته تللو نودده بي بي حضرت عاتکه رضي الله عنها هم ورپسې روانه شوه نو حضرت عمر رضي الله عنه ډير غوصه شو. (مجمع الزوايد، ج ۲ ص ۳۳) ددې احاديثو څخه يو څو خبرې معلومېږي.

د رسول الله صلي الله عليه وسلم په زمانه کې د بني ساعد قبيلي خلکو خپلې بيبيانې مسجد ته د تللو څخه منع کړې نبي صلي الله عليه وسلم داخلک ملا تمه نکړل بلکې بيبيانو ته يې په کورونو کې د لمونځ کولو تر غيب ورکړولکه څرنگه چې د شپږم نمبر لاندې تفصيل وشو.

حضرت عايشي رضی الله عنها، حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه، او حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه دنورو صحابه ووپه موجوده گۍ کې زنانه په ډيرې سختۍ سره مسجد ته د تللو څخه منع کولې او هيڅ صحابي يې مخالفت نه کولو.

نونن چې لامذهبان په دې زور لگوي چې زنانه دې مساجدو ته ځي په عام جماعت، جمعه، او عيدونو کې دې شريکېږي، کيدی شي چې ددوي امام به ځان د رسول الله صلي الله عليه وسلم څخه زيات متقي او پرهيزگار حسابوي او پخپل مسجد به د مسجد نبوي څخه د زيات مقدس خيال کوي اوننۍ څلورلسمه صدي به د دورنبوت اود ور صحابه رضي الله عنه وو څخه بهتره گڼي او پخپلو ښځو به د خيرون القرون د بيبيانو په نسبت زيات اعتماد کوي. که داسې نه وي نو په کوم کار چې نبي صلي الله عليه وسلم هيڅ تاکيد ندی کړی، صحابه کرامو يې شديد مخالفت کړی دی، نو لامذهبان يې ولې دومره مؤکد گڼي اود دې په وجه فقهاوو ته بدردوايي اود دې په وجه په مساجدو کې فتنې اوفسادونه جوړوي.

فيصله وکړئ چې ايا ددې فحاشۍ او عريانۍ په دور کې غير مقلدين ددې گارنتي ورکوي چې ښځې به خوشبويي، پاوډر، سرخي، او سفيدې نه استعمالوي؟ او خپل نظرونه به ټيټ ساتي؟ او په لاره کې به د فساقو او دفجارو نظرونه هم ټيټ وي.

خلاصه دا چې فقهاوو د فتنې اود فساد له وجهې د زنانه ووتل مساجدو ته مکروه گڼلي دي، دکومې فتنې تصور چې په خير القرون کې موجود وون ترينه څرنگه انکار کيدلی شي؟

د صحابه ورضي الله عنهم او تابعينو آثار او اقوال حجت دي

دا خبره په ياد لرئ چې د اهل سنت والجماعت په نيز د صحابه کرامو رضی الله عنهم اقوال او افعال حجت دی.

(۱) رسول الله ﷺ فرمايي چې زما امت به درې اوياء لري شي په دوي کې به يوه ډله جنتي وي صحابه و رضی الله عنهم پوښتنه وکړه چې هغه به کومه ډله وي؟ نبي ﷺ وفرمايل چې (ما انا عليه واصحابي) يعنى هغه ډله به جنتي وي کومه چې زما او زما دصحابه و رضی الله عنهم په طريقو باندې روانه وي . (ترمذي، وابوداؤد)

(۲) حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمايي چې که څوک پيروي کول غواړي نو دصحابه و رضی الله عنهم پيروي دې وکړي ځکه چې دا حضرات دټول امت په نسبت پاک زړي دي او ډير غټ علماء دي .
المدخل ج ۱ فصل فى العالم وکيفية نيته ، اعلاء الموقعين ج ۲ فصل عقد مجلس المناظرة بين مقلد وبين صاحب حجة ومقام الصحابة ص (۴۱) .

همدارنگه تابعين هم دي کومو چې دصحاب و رضی الله عنهم څخه بالذات استفاده کړې ده لکه حضرت عطاء رضی الله عنه ، حضرت ابراهيم نخعي رضی الله عنه ، حضرت قتاده رضی الله عنه ، حضرت زهري رضی الله عنه ، حضرت مجاهد رضی الله عنه ، حضرت حسن بصري رضی الله عنه ، وغيرهم ، خصوصا دهغو اثارو په قبلولو کې هيڅ شک نه شته کوم چې دمرغوعو احاديثو مطابق وي .

وَالْحَاصِلُ أَنَّهُ إِذَا صَحَّ لَهُ قَوْلٌ عَنْ وَاحِدٍ مِنَ الْمَعْرُوفِينَ مِنَ الصَّحَابَةِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ - قَضَى بِهِ وَقَدَّمَهُ عَلَى الْقِيَاسِ لِقَوْلِهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «أَصْحَابِي كَالثُجُومِ بِأَيِّهِمْ اقْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ» .

(المبسوط للسرخسي ، كتاب ادا ب القاضي ج ۸ والحاصل ان قول الصحابي حجة يجب تقليده عندنا اذا لم ينه شيء آخر من السنة . (رد المحتار باب الجمعة ج ۲ وفتح القدير ج ۲ باب صلوة الجمعة وقال الخطيب رضی الله عنه في الموقوفات على الصحابة جعلها كثير من الفقهاء بمنزلة المرفوعات الى النبي ﷺ في لزوم العمل بها وتقديمها على القياس والحاقيها بالسنن . (مقدمة فتح الملهم ج ۱ ص ۱۱۵ قول التابعي الكبير الذي ظهر فتواه في زمن الصحابة حجة عندنا كالصحابه . (قواعد في علوم الحديث مقدمه اعلاء السنن ص ۱۳۲)

فهرس

مسئله الامين

۲	امين پٽ ويل
۲	لکه څرنگه چې دغيرمقلدينو سرگروه نواب صديق خان ليکي:
۴	څلور مذاهب
۴	(۱) احناف:
۴	(۲) مالکيان:
۴	(۳) امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ:
۶	(۴) امام احمد رَحْمَةُ اللهِ:
۶	دلامذهبو، اهلحديثو غيرمقلدينو آمين د امام احمد رَحْمَةُ اللهِ
۷	د احنافو او د لامذهبو مسلکونه
۸	داهل سنت والجماعت احنافو مسلک:
۸	دلامذهبو مسلک:
۸	دلامذهبو تقيه:
۹	اول باب (داحنافو دلايل):
۹	اول فصل
۹	دامين معنی او تلفظ:
۹	دوهم فصل
۹	داخفاء مراتب:
۱۰	دجهر مراتب:
۱۰	درېم فصل (آمين دعا ده)
۱۰	(۱) دلغت په لحاظ:
۱۰	(۲) دقران کريم له وجهي:
۱۰	(۳) دحديث پاک له وجهي:
۱۱	(۴) دتفسيروله وجهي:
۱۱	څلورم فصل
۱۱	اصل په دعاکي اخفاء (پټ لوستل) دي
۱۱	(۱) اول دليل قران دی:

- ۱۱..... الله ﷻ فرمايلي دي
- ۱۲..... (۲) دويم دليل هم دقران ايت دی :
- ۱۲..... (۳) دريم دليل هم دقران ايت دی :
- ۱۲..... (۴) څلورم دليل، اول حديث :
- ۱۳..... (۵) پنځم دليل دوهم حديث :
- ۱۳..... (۶) شپږم دليل، دريم حديث :
- ۱۳..... (۷) اوم دليل، څلورم حديث :
- ۱۴..... (۸) اتم دليل، پنځم حديث :
- ۱۴..... (۹) نههم دليل، شپږم حديث :
- ۱۴..... (۱۰) لسم دليل، اووم حديث :
- ۱۴..... خلاصه ددليل :
- ۱۵..... دهمدي دليل له وجهي ديرو شوافعو خپله اسلحه په زمکه ايښي ده .
- ۱۶..... (۱) اذان :
- ۱۶..... (۲) اقامت :
- ۱۶..... (۳) امام به تکبيرات دانتقال هم په زوره لولي
- ۱۷..... د غير مقلدينو وسوسى :
- ۱۷..... دملايکو امين :
- ۱۸..... اهل سنت والجماعت احنافو ته زيرې
- ۱۸..... دلامذهبو نامرادي :
- ۲۳..... په دې حديث کې داحنافو دوه مسائل :
- ۲۶..... د يو لامذهبه جهالت :
- ۲۷..... دشعبه رَحْمَةُ اللهِ په طريقه په ديارلسو سندونو باندې
- ۲۷..... د حضرت وابل بن حجر رَحْمَةُ اللهِ عَنْهُ حديثونه
- ۳۱..... پدې حديث کې د شعبة رَحْمَةُ اللهِ شاگردان ټول ثقه دي :
- ۳۱..... اعتراضات
- ۳۲..... (۱) اول اعتراض :
- ۳۵..... دشعبه روايت راجح دی
- ۳۹..... دخلفاء راشدينو او عامو صحابه وو او تابعينو آثار

۳۹.....	(د ابوسعید البقال رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ توثیق)
۴۶.....	د هغه احادیثو تحقیق چي لاندېان پرې ددلایلو گمان کوي
۴۶.....	اول فصل
۴۶.....	دلاندېو مسلک
۴۶.....	دلاندېو د مسلک تفصیلاً څلور اړخه دي:
۴۸.....	د ابو هریره رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ حدیث
۵۲.....	دلاندېو دروغ او خیانتونه
۵۲.....	او درې دروغ دادي:
۵۴.....	د عبدالله بن زبیر رضی الله عنه اثر
۵۶.....	د حضرت عطاء رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ اثر
۵۸.....	د ابوهریره رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ حدیث
۵۹.....	د ابوهریره اثر
۵۹.....	د حضرت بلال رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ حدیث
۶۰.....	د سفیان په طریقه د حضرت وایل رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ حدیثونه
۶۰.....	علقمه بن وایل:
۶۱.....	حضرت عبدالجبار بن وایل:
۶۱.....	تفصیل سره داسې دی:
۶۲.....	عاصم بن کلب:
۶۲.....	د حضرت وایل رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ دمختلفو تعبیراتو نتیجه:
۶۲.....	د سفیان په طریقه د حضرت وایل رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ د حدیث تفصیل
۶۵.....	د جوابونو تفصیل
۷۲.....	د سفیان رحمه الله د روایت دوه شاهدان اود هغې خواب
۷۳.....	دوهم راوي:
۷۳.....	د حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ حدیث
۷۴.....	د اُم حصین حدیث
۷۶.....	د حضرت علی رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ حدیث
۷۷.....	دلاندېو اخري حربه
۷۹.....	د حسد معنی:
۸۰.....	الغرض:
۸۰.....	لطیفه

- الحق الصريح امين الفتاوى او آمين بالجهر ۸۲
- اوله وسوسه دخناس ۸۲
- لامذهبه امين الله خخه پوښته ۸۳
- (۲) همدارنگه لامذهبه امين الله ليكلي ۸۵
- (۳) وسواس الخناس : ۸۹
- دملايکو په امين کې درې شيان دي چې احناف ورسره موافق دي ۹۲
- (۴) وسواس الخناس : لامذهبه ليکي : ۹۴
- (۵) وسواس الخناس ۹۵
- لامذهبهو غير مقلدينو مسلک ۹۶
- (۶) وسواس الخناس لامذهبه امين الله ليکي : ۹۹
- دحضرت وابل حجر ﷺ خپله فيصله : ۱۰۱
- (۷) وسواس الخناس ۱۰۳
- وسواس الخناس ۱۰۳
- (۱) لامذهبه امين الله ! ۱۰۳
- (۸) وسواس الخناس : ۱۰۴
- (۹) وسواس الخناس : لامذهبه ليکي : ۱۰۵
- (۱۰) وسواس الخناس : لامذهبه ليکي : ۱۰۷
- (۱۱) وسواس الخناس ۱۰۷
- (۱۲) وسواس الخناس لامذهبه ليکي : ۱۰۸
- يولامذهبه مجتهد : ۱۰۹
- (۱۳) وسواس الخناس لامذهبه ليکي ۱۱۰
- (۱۴) وسواس الخناس لامذهبه ليکي : ۱۱۰
- (۱۵) وسواس الخناس لامذهبه ليکلي دي ۱۱۲
- وسواس الخناس : لامذهبه خناس ليکي : ۱۱۴
- (۱۶) وسواس الخناس : ۱۱۵
- (۱۷) وسواس الخناس : لامذهبه خناس ليکلي دي : ۱۱۵

- ۱۱۶..... (۱۸) وسواس الخناس : لامذهبه خناس ليكي:
- ۱۱۸..... (۱۹) وسواس الخناس:
- ۱۱۸..... (۲۰) وسواس الخناس : لامذهبه خناس ليكي:
- ۱۱۹..... (۲۱) وسواس الخناس:
- ۱۲۱..... د احنافو دليل
- ۱۲۱..... اوله مقدمه :
- ۱۲۱..... داوولى مقدمي دلايل دادي:
- ۱۲۱..... ددوهمي مقدمي ديردلايل دي يوخويي دادي
- ۱۲۳..... (۲۲) وسواس الخناس
- ۱۲۶..... (۲۳) وسواس الخناس : لامذهبه خناس ليكي :
- ۱۲۶..... (۲۴) وسواس الخناس : لامذهبه ليكي :
- ۱۲۷..... (۲۵) وسواس الخناس : لامذهبه ليكي :
- ۱۲۸..... مالكيان
- ۱۲۸..... امام شافعي
- ۱۲۸..... امام احمد
- ۱۲۹..... (۲۶) وسواس الخناس : لامذهبه ليكي
- ۱۳۰..... د احنافو دويم دليل
- ۱۳۰..... (۲۷) لامذهبه بيا ليكي :
- ۱۳۱..... لامذهبه ليكي
- ۱۳۲..... (۲۷) وسواس الخناس : لامذهبه خناس ليكي:
- ۱۳۲..... (۲۸) وسواس الخناس
- ۱۳۲..... د احنافو خلورم دليل
- ۱۳۳..... (۲) لامذهبه ليكي :
- ۱۳۳..... (۲۹) وسواس الخناس
- ۱۳۴..... (۳۰) وسواس الخناس:
- ۱۳۴..... (۳۱) وسواس الخناس:
- ۱۳۶..... (۳۲) وسواس الخناس:
- ۱۳۶..... (۳۳) وسواس الخناس:

۱۳۷.....	(۳۴) وسواس الخناس : لامذهبه ليکي:
۱۳۸.....	(۳۶) وسواس الخناس :
۱۴۲.....	(۳۷) وسواس الخناس : لامذهبه ليکي
۱۴۳.....	خولامذهبه مخکې ليکي
۱۴۳.....	الاخساء : داخفاء يعنى پټولو ستلودرې درجې دي
۱۴۳.....	(۳۸) وسواس الخناس : لامذهبه خناس ليکلي دي چې:
۱۴۳.....	داخفافو پنځم دليل :
۱۴۴.....	(۳۹) وسواس الخناس : لامذهبه ليکي چې:
۱۴۴.....	(۴۰) وسواس الخناس :
۱۴۵.....	داخفافو شپږم دليل
دنامه نه لاندې لاسونه کښودل	
۱۴۹.....	دنامه لاندې لاسونه کښودل
۱۵۴.....	څلورم دليل
۱۵۹.....	په فقهي پورې دروغ
۱۶۱.....	دقران او دحديثو پورې دروغ
۱۶۳.....	داخفافو يوڅو دلايل
۱۶۳.....	اول دليل دقرآن څخه
۱۶۳.....	توثيق الروات
۱۶۳.....	دوهم او دريم دليل
۱۶۳.....	د حضرت وابل <small>عليه السلام</small> دوه حديثه
۱۶۴.....	دحديث څخه د انکار لپاره نوی طريقه
۱۶۶.....	۱۲-۴ پورې دلايل:
۱۶۶.....	د حضرت علي <small>عليه السلام</small> (۹) حديثونه
۱۷۱.....	د ابوهريره <small>رضي الله عنه</small> درې حديثونه
۱۷۸.....	په دې احاديثو باندې د عمل لپاره د اخفافو بهترين تطبيق
۱۸۰.....	د امام شافعي <small>رحمه الله</small> څو دلايل
۱۸۱.....	په مختلفو رواياتو کې داخفافو تطبيق او ترجيح
۱۸۴.....	اټمه اړيحه
۱۸۶.....	د حنفي فقهي عبارات
۱۸۸.....	د حنبلي فقهي يو څو عبارات

۱۹۳.....	د شافعي فقهي څو عبارات
۱۹۵.....	د امام مالک رحمہ اللہ فقه
۱۹۵.....	الحاصل:
۱۹۵.....	اجماع
۱۹۵.....	مولانا عبد الحی لکهنوی فرمائي:
۱۹۵.....	په ستو پورې توقي

د رفع اليدين مسئله

۱۹۹.....	دلأ مذهبانو دفرقی ابتداء
۱۹۹.....	لامذهبه محمد حسين بتالوي وكيل اهلحديث هند ليکي چې:
۲۰۰.....	لا مذهبه پروفيسرايوب قادری وايي
۲۰۱.....	داهلحديثو مذکورو کيل دمجاهدينوپه باره کې ليکلي دي چې
۲۰۱.....	لا مذهب نواب صديق حسن خان ليکي چې:
۲۰۲.....	عجيب دليل:
۲۰۲.....	دحنفيانوپه باره کې يې ليکلي دي چې:
۲۰۳.....	دحضرت شيخ الهند رحمه الله جواب:
۲۰۵.....	دحضرت شيخ الهند رحمه الله کرامت
۲۰۵.....	درفع اليدين ابتداء
۲۰۷.....	داهل سنت والجماعت طريقه
۲۰۷.....	دلامذهبو طريقه
۲۰۹.....	التنويرات
۲۰۹.....	دلامذهبو د رفع اليدين اود امام شافعي رحمہ اللہ او امام احمد رحمہ اللہ د رفع اليدين په منځ کې فرقونه
۲۱۰.....	التنوير الثاني:
۲۱۰.....	التنوير الثالث:
۲۱۰.....	التنوير الرابع:
۲۱۰.....	التنوير الخامس:
۲۱۱.....	التنوير السادس:
۲۱۲.....	د احنافو جواب دعوه:
۲۱۳.....	التنوير السابع:
۲۱۳.....	التنوير الثامن:
۲۱۴.....	

۲۱۴.....	التنوير التاسع:
۲۱۵.....	التنوير العاشر:
۲۱۵.....	التنوير الحادي عشر:
۲۱۶.....	التنوير الثاني عشر:
۲۱۸.....	التنوير الثالث عشر:
۲۲۰.....	التنوير الرابع عشر:
۲۲۳.....	التنوير الخامس عشر:
۲۲۵.....	التنوير السادس عشر:
۲۲۷.....	لطيفه
۲۲۷.....	د (رفع اليدین) به هکله د حنفي اود لامذهبه مختصره مکالمه
۲۲۸.....	د ثبوت او د سُنت په منځ کې فرق
۲۲۸.....	د رفع الیدین د ترک له پاره قرآني دلايل
۲۲۹.....	(۱)- اول قرآني دليل:
۲۳۰.....	(۲)- دوهم قرآني دليل:
۲۳۱.....	(۳)- دريم قرآني دليل:
۲۳۱.....	طريقه د استدلال:
۲۳۱.....	(۴)- څلورم قرآني دليل:
۲۳۱.....	اوله طريقه د استدلال:
۲۳۲.....	محمد بن مروان السدي:
۲۳۲.....	محمد بن السائب الكلبي:
۲۳۳.....	ابو صالح باذام:
۲۳۳.....	دوهمه طريقه د استدلال:
۲۳۳.....	درېمه طريقه د استدلال:
۲۳۵.....	ترک د رفع الیدین دقولي احاديثو په رڼا کې
۲۳۵.....	۶- دوهم حديث:
۲۳۵.....	۷- دريم حديث:
۲۳۵.....	۸- څلورم حديث:
۲۳۵.....	۹- پنځم حديث:
۲۳۵.....	د مسلم شريف د حديث ترجمه:
۲۳۹.....	۱۰ - شپږم حديث:
۲۳۹.....	طريقه د استدلال:
۲۴۰.....	دلا مذهبانو اعتراضونه:

۲۴۴	شپږم اعتراض:
۲۴۷	دلامذهبانو کتمان
۲۴۸	د تکبير تحریمه په وخت کې د رفع الیدین (۷) قولې احادیث
۲۴۸	۱۱- اووم د عبدالله بن عباس او عبدالله بن عمر حدیث:
۲۵۴	د وترو او د قنوت رفع الیدین:
۲۵۴	د روایت معنی:
۲۵۵	منفرد ته د لمونځ د بنودلو والا قولې احادیث
۲۶۶	ترک د رفع الیدین د فعلې احادیثو په رڼا کې
۲۶۶	د حضرت عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه احادیث:
۲۶۸	امام ترمذی ددې حدیث په باره کې داسې فیصله کړې ده چې:
۲۶۹	مولنا عبدالحی لکهنوی رحمه الله فرمائی چې
۲۷۰	محمد بن نصر المروزی الشافعی لیکلي دي چې:
۲۷۲	د عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د حدیث د تصحیح په باره کې
۲۷۲	د محدثینو اقوال
۲۷۴	په دې حدیث کې د (ثُمَّ لَا يَعُودُ) لفظ مدرج نه دی
۲۷۵	د سفیان ثوری رحمه الله توثیق او عدالت
۲۷۷	دلامذهبانو د بدترین منافقت یو مثال
۲۸۰	دعبدالله بن المبارک رَحْمَةُ اللهِ دَقَوْلِ تحقیق
۲۸۱	داول قولې حدیث الفاظ:
۲۸۱	ددوهم فعلې حدیث الفاظ:
۲۸۳	دلامذهبانو مزید شبهات
۲۸۷	د امام ابو حاتم د قول تحقیق
۲۸۷	د ابن حبان رحمه الله د قول تحقیق
۲۸۹	دامام ابوداود رحمه الله علیه
۲۸۹	د امام احمد رحمه الله علیه او د یحی بن ادم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د قول تحقیق
۲۹۲	د لا مذهبه زبیر علی زئی د نورو اعتراضاتو تحقیق
۲۹۴	۶- احناف ولې په وترو او په عیدینو کې رفع الیدین کوي؟
۲۹۵	دلامذهبه نیاز محمد عرف امین الله اعتراضونه
۲۹۵	د حضرت براء بن عازب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ احادیث
۳۱۵	یزید بن ابی زیاد رحمه الله ثقه دی
۳۲۰	

۳۲۷	..... (۲۸) ضروري تنبيه :
۳۲۸	..... دمکمل او مختصر متن معنی
۳۲۸	..... دصحيح حديث په مقابله کې غلطه قصه
۳۳۰	..... د حضرت عبد الله بن زبير رضی الله عنه حديثونه
۳۳۱	..... د حضرت وایل بن حجر رضی الله عنه حديثونه
۳۳۲	..... په بل روايت کې داسې دی
۳۳۲	..... د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه حديثونه
۳۳۶	..... دصحيح ابی عوانه د حديث په باره کې د وسوسو دفع
۳۴۱	..... دمستند حميدي دروايت په باره کې دلامذهبانو وسوسې او دهغې جوابونه
۳۴۱	..... اوله وسوسه :
۳۴۲	..... دوهمه وسوسه :
۳۴۲	..... دريمه وسوسه :
۳۴۳	..... خلورمه وسوسه :
۳۴۳	..... پنځمه وسوسه :
۳۵۰	..... ۹۳- اتم حديث: چې دنسخې درفع البدين لپاره صريح دی:
۳۵۰	..... د اخبار الفقهاء والمحدثين دحديث دسند تحقيق
۳۵۲	..... په دې حديث باندې دلامذهبو د اعتراضونو څخه جوابونه
۳۵۹	..... ۹۴- د حضرت علی رضی الله عنه حديث
۳۶۱	..... مرسل احاديث
۳۶۱	..... ۹۵- اول د حضرت علی بن حسين بن علی رضی الله عنهم حديث:
۳۶۲	..... ۹۶- دوهم د حضرت عباد بن عبد الله بن زبير رضی الله عنه حديث:
۳۶۲	..... ۹۷- دريم د حضرت عباد بن عبد الله ابن زبير رضی الله عنه حديث
۳۶۳	..... ۹۸- خلورم :
۳۶۴	..... دجماعت دلمانځه دښودلو والا احاديث
۳۶۴	..... ۹۹- اول قولې حديث :
۳۶۵	..... ۱۰۰- دوهم فعلي حديث:
۳۶۸	..... د حضرت انس رضی الله عنه حديثونه
۳۷۲	..... هغه احاديث چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم
۳۷۲	..... د لمانځه کيفيت پکې بيان شوی دی
۳۸۱	..... ترک د رفع البدين د صحابه وو رضوان الله عليهم د اثارو په رڼا کې

۳۸۳.....	د خلفاء راشدينو رضى الله عنهم اثار.....
۳۸۳.....	۱۲۷- اول اثر :
۳۸۳.....	۱۲۸- دوهم اثر :
۳۸۴.....	۱۲۹- دريم اثر.....
۳۸۵.....	د حضرت على رضى الله عنه اثار.....
۳۸۵.....	۱۳۰- خلورم اثر :
۳۸۵.....	۱۳۱- پنخم اثر :
۳۸۷.....	۱۳۲- شپږم حديث :
۳۸۷.....	۱۳۳- اووم اثر :
۳۸۷.....	۱۳۴- اتم اثر :
۳۸۷.....	۱۳۵- نههم اثر :
۳۸۷.....	۱۳۶- لسم حديث :
۳۸۸.....	د عشره مبشره وو رضى الله عنهم اثار.....
۳۸۸.....	۱۳۷- يوولسم اثر :
۳۸۹.....	د بدري صحابه وو رضى الله عنهم اثار.....
۳۸۹.....	د عبد الله بن مسعود رضى الله عنه اثار.....
۳۸۹.....	۱۳۸- دولسم اثر :
۳۸۹.....	۱۳۹- ديارلسم اثر :
۳۸۹.....	۱۴۰- خوارلسم اثر :
۳۸۹.....	۱۴۱- پنخلسم اثر :
۳۹۰.....	د حضرت عبدالله بن عمر رضى الله عنه اثار.....
۳۹۰.....	۱۴۲- شپاړسم اثر :
۳۹۱.....	۱۴۳- اوولسم اثر :
۳۹۱.....	۱۴۴- اتلسم اثر :
۳۹۲.....	۱۴۵- نولسم اثر :
۳۹۲.....	۱۴۶- شلم اثر :
۳۹۳.....	ابوبكر بن عياش رحمه الله ثقه، عادل او د بخارى او د مسلم راوي دى.....
۳۹۵.....	د حضرت عبد الله بن عباس رضى الله عنهما اثر.....

۱۴۷- شلم اثر :	۳۹۵
۱۴۸- يويشتم اثر :	۳۹۵
د حضرت ابو هريرة رضى الله عنه اثار	۳۹۶
۱۴۹- دوه ويشتم اثر :	۳۹۶
۱۵۰- درويشتم اثر :	۳۹۶
۱۵۱- خلورويشتم اثر :	۳۹۷
د حضرت جابر رضى الله عنه اثر	۳۹۷
۱۵۲- پنخويشتم اثر :	۳۹۷
د حضرت مالک بن انس رضى الله عنه اثر	۳۹۸
۱۵۳- شپړويشتم اثر :	۳۹۸
د حضرت عبد الله بن زبير رضى الله عنه اثر	۳۹۸
۱۵۴- ۲۷ اثر :	۳۹۸
۱۵۵- ۲۸- اثر : د حضرت على ؑ	۳۹۸
۲۹- اثر	۳۹۹
۱۵۷- ۳۰ اثر : د حضرت على بن الحسين ؑ	۳۹۹
۱۵۸- ۳۱ اثر : د حضرت عمر ؑ، حضرت شعبى رحمه الله ،	۳۹۹
۱۵۹- ۳۲ اثر :	۳۹۹
۱۶۰- ۳۳ اثر :	۴۰۰
۱۶۱- ۳۴ اثر :	۴۰۰
۱۶۲- ۳۵ اثر :	۴۰۰
۱۶۳- ۳۶ اثر :	۴۰۰
۱۶۴- ۳۷ دليل : ديو زرو پنځه سوه صحابه وو عمل :	۴۰۱
۱۶۵- ۳۸ دليل : د خلور زرو محدثينو عمل :	۴۰۱
۱۶۶- ۳۹ دليل : د خلور سوه فقهاؤ عمل :	۴۰۱
۱۶۷- دليل : ترک درفع الیدین د خير القرون د تعامل په رڼا کې	۴۰۲
۱۶۸- دليل : د مدينې د خلکو تعامل	۴۰۲
۱۶۹- د عبد الله بن عمر رضى الله عنه عمل ترک درفع الیدین و	۴۰۳
۱۷۰- دامام مالک مسلک هم ترک درفع الیدین و	۴۰۵

۴۰۶.....	۱۷۱- د مکې مکرمې د خلکو تعامل
۴۰۸.....	۱۷۲- د عبد الله بن زبير رضى الله عنه اولاد به رفع اليدين نه کول
۴۰۸.....	۱۷۳- حضرت وهيب بن خالد رحمه الله په رفع اليدين اعتراض وکړو
۴۰۸.....	۱۷۴- حضرت عبد الله بن زبير رضى الله عنه
۴۰۹.....	د کوفي د خلکو تعامل:
۴۰۹.....	۱۷۵-
۴۱۰.....	۱۷۶- د اهل کوفه وو لمونځ
۴۱۱.....	د صحابه وو رضى الله عنهم زمانه
۴۱۱.....	۱۷۷-
۴۱۱.....	د تابعينو رحمهم الله زمانه
۴۱۱.....	۱۷۸-
۴۱۱.....	۱۷۹- د تبع تابعينو رحمهم الله زمانه
۴۱۲.....	۱۸۰- حضرت قيس بن حازم رحمه الله
۴۱۲.....	۱۸۱- د حضرت علي رضى الله عنه او د حضرت عبد الله رضى الله عنه په زرگونو اصحاب
۴۱۳.....	۱۸۲- حضرت علقمه بن قيس رحمه الله او حضرت اسود بن يزيد رحمه الله
۴۱۳.....	۱۸۳- حضرت ابراهيم نخعی رحمه الله
۴۱۶.....	۱۹۳- ابوبکر بن عياش رحمه الله
۴۱۶.....	۱۹۴- حضرت عبد الرحمن بن ابی لیلی
۴۱۶.....	۱۹۵- حضرت عامر الشعبي رحمه الله او حضرت ابو اسحق السیعی رحمه الله
۴۱۶.....	۱۹۷- حضرت خيثمه رحمه الله
۴۱۷.....	۱۹۸- حضرت امام محمد رحمه الله
۴۱۷.....	۱۹۹- حضرت امام ابو حنیفه رحمه الله
۴۱۷.....	۲۰۰- د شام د خلکو تعامل:
۴۲۰.....	د لامذهبو د دلايلو جائزه
۴۲۰.....	په دې مسئله کې د لامذهبو تضادياني
۴۲۱.....	د لامذهبو اصل مسلک او تقیه او کتمان د حق
۴۲۲.....	دستو څخه د لامذهبو بغاوت
۴۲۲.....	لامذهبان د عقل او دنقل څخه انحراف کوي
۴۲۲.....	انعامي چيلينج:
۴۲۳.....	د دلايلو ترتيب:

۴۲۳	په دې حديث کې د دلايلو ترتيب داسې دی .....
۴۲۵	په قولې او فعلې ستونو کې فرق .....
۴۲۵	عقود په دوه قسمه دی قولې او فعلې : .....
۴۲۵	صرف د فعل څخه دوام او سنتيت نه ثابتيري : .....
۴۲۶	فعلې احاديث .....
۴۲۷	د لامذهبو د دلايلو څخه اجمالي جوابونه .....
۴۲۸	اول حديث د ابې بکر الصديق .....
۴۳۴	بيا ليکي : د عمر بن الخطاب ؓ قولې حديث .....
۴۳۵	د لامذهبانو دروغ : .....
۴۳۹	اوس خپله د حضرت علي ؓ عمل په کوم روايت وو ؟ .....
۴۳۹	د لامذهبو خيانت : .....
۴۳۹	اولامذهبان دلته داسې ترجمه کوي : .....
۴۴۱	د لامذهبه پشاورې بل غټ خيانت : .....
۴۴۱	حديث د عبدالله بن عمر ؓ : .....
۴۴۲	مختصر جوابونه : .....
۴۴۲	تفصيلي جوابات .....
۴۶۶	حديث د مالک بن خويرث ؓ .....
۴۷۳	محلي ابن حزم او فتاوی علماء حديث .....
۴۷۵	د لامذهبو څخه يو سوال : .....
۴۷۸	حديث د ابو هريرة ؓ .....
۴۸۱	حديث د ابو حميد الساعدي ؓ او د نورو لسو صحابه وو ؓ : .....
۴۸۸	حديث د عبدالله بن زبير ؓ .....
۴۹۳	حديث د وائل بن حجر ؓ : .....
۴۹۴	بي نظيره خيانت : .....
۴۹۴	بي نظيره فريب او دروغ .....
۴۹۶	د وائل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حديث او د خير القرون تعامل .....
۵۰۱	د اشعريانو لمونځ .....
۵۱۵	د عوامو په مخ کې د لامذهبانو دروغ .....
۵۱۸	د ترک درفع البدين د ترجيح وجوه .....

- ۵۲۰..... د فقه حنفی پورې افتراء
- ۵۲۲..... لومړی فصل:
- ۵۲۲..... د حضرت جابر رضی الله عنه له حدیث څخه د نسخ له پاره استدلال
- ۵۲۴..... د یوې اشتباه ازاله
- ۵۲۵..... په لمانځه کې په تدریج سره د رفع الیدین د ختمیدلو څخه د نسخې له پاره استدلال
- ۵۲۵..... په احادیثو کې د رفع الیدین د مقاماتو ذکر
- ۵۲۶..... د حضرت وایل رضی الله عنه څخه د نسخې له پاره استدلال
- ۵۲۷..... د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه څخه د نسخې له پاره استدلال
- ۵۲۸..... د (رفع الیدین عندالركوع) په منسوخ والي باندې
- ۵۲۸..... د حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه تصریح
- ۵۲۸..... د رفع الیدین په منسوخوالي باندې
- ۵۲۸..... د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه تصریح
- ۵۲۹..... د (رفع الیدین عندالركوع) په منسوخوالي باندې
- ۵۲۹..... د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه تصریح
- ۵۳۰..... د لا مذهبو د مجدد، محدث او مفسر نواب صدیق حسن خان
- ۵۳۰..... اقرار چې (رفع الیدین) منسوخ دی
- ۵۳۰..... د رفع الیدین په منسوخوالي باندې د امام طحاوی رحمه الله د استدلال طریقه
- ۵۳۲..... د رفع الیدین په منسوخوالي د امام طحاوی تصریح
- ۵۳۲..... د حضرت عمر رضی الله عنه له اثر څخه د نسخ له پاره استدلال
- ۵۳۲..... د حضرت علي رضی الله تعالی عنه له اثر څخه د نسخ له پاره استدلال
- ۵۳۳..... د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه له اثر څخه د نسخ له پاره استدلال
- ۵۳۴..... د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما له اثر څخه د نسخ له پاره استدلال
- ۵۳۵..... د رفع الیدین عندالركوع په منسوخوالي باندې د امام طحاوی نظري استدلال
- ۵۳۵..... د رفع الیدین عندالركوع د منسوخوالي له پاره د فقهاوو له اجماع
- ۵۳۵..... د رفع الیدین عندالركوع په منسوخوالي باندې
- ۵۳۵..... د سنن نسائی د ابوابو له ترتیب څخه استدلال
- ۵۳۸..... د رفع الیدین عندالركوع د منسوخوالي له پاره
- ۵۳۸..... د ترمذی د ابوابو د ترتیب څخه استدلال:
- ۵۳۹..... د رفع الیدین عندالركوع د منسوخوالي له پاره
- ۵۳۹..... د مُصَنَّف ابن اَبی شیبَة د ابوابو د ترتیب څخه استدلال
- ۵۳۹..... د رفع الیدین عندالركوع د منسوخوالي له پاره

٥٣٩.....	د موطاً امام محمد د ابوابو د ترتيب څخه استدلال:
٥٤٠.....	د رفع اليدين عند الركوع دمنسوخوالي لپاره ددې ټول حديثو دتعبير څخه استدلال
٥٤٠.....	د رفع اليدين په منسوخوالي باندې د امام اوزاعي رحمه الله تصريح:
٥٤١.....	د رفع اليدين عند الركوع په منسوخوالي باندې د شيخ الهند مولانا محمود الحسن رحمه الله تصريح
٥٤١.....	د رفع اليدين عندالركوع په منسوخوالي باندې د مولانا عبدالحى رحمه الله تصريح
٥٤٢.....	دوهم فصل .....
٥٤٢.....	د ځينو شېهانو ازاله: (١) درفع اليدين نسخه اجتهادي ده
٥٤٢.....	٢- د سُنَّت په مقابل کې سُنَّت نه بلکې مکروه او منسوخ راځي
٥٤٣.....	٣- آیا د رفع اليدين روايات زيات دي ؟
٥٤٦.....	٤- علامه انورشاه کشميرى رحمه الله او رفع اليدين
٥٤٨.....	٥- ايا علامه سيوطي رحمه الله درفع اليدين احاديثو ته متواتر ويلي دي؟
٥٤٨.....	٦- آیا دا صحيح ده چې د صحيحينو روايات د سُنَّتو په رواياتو مقدم دي؟
٥٥٠.....	د حسن بصرى رحمه الله د قول څه معنا ده ؟
٥٥١.....	٧- رفع اليدين د متأخرالاسلام صحابه وو څخه روايت شوى دى نو څرنگه منسوخ شو ؟
٥٥١.....	اجمالي جوابونه: ١ .....
٥٥٢.....	تفصيلي جوابونه .....
٥٥٥.....	(٨)يا درکوع په رفع اليدين کې لس نيکښ دي .....

د نسخې او د سړي په لمونځ کې فرق

٥٥٨.....	دايمان څخه وروسته اهم عبادۀ لمونځ دى .....
٥٦٢.....	منلي شوي فرقونه .....
٥٦٣.....	د نسخې او د سړي په مونځ کې دفرق اصلي وجه .....
٥٦٣.....	مذاهب اربعه .....
٥٦٤.....	مذهب الحنفيه .....
٥٦٤.....	مذهب المالکيه .....
٥٦٤.....	مذهب الشافعيه .....
٥٦٥.....	مذهب الحنابله .....
٥٦٦.....	د يو څو نورو فقهاوو او محدثو اقوال هم وگورئ .....
٥٦٦.....	٣- محدث امام ابن أبى شيبه <small>رحمه الله</small> فرمايي چې: .....
٥٦٦.....	٤- فقيه او محدث امام محمد <small>رحمه الله</small> فرمايي چې: .....
٥٦٦.....	٥- محدث امام نووي الشافعي <small>رحمه الله</small> فرمايي چې: .....
٥٦٧.....	٦- محدث امام سيوطي <small>رحمه الله</small> فرمايي چې: .....

- ۷- شيخ الاسلام علامه ابن دقيق العيد رحمته الله فرمايي چي: ۵۶۷
- ۸- علامه شمس الأيمه سرخسي رحمته الله فرمايي چي: ۵۶۷
- ۹- علامه ظفر احمد العثماني فرمايي چي: ۵۶۸
- ۱۰- علي بن سليمان الحنبلي رحمته الله فرمايي چي: ۵۶۸
- ۱۱- علامه صاوي المالكي رحمته الله فرمايي چي: ۵۶۸
- دلامذهبه وكتوري اهلحديثو دمصنفينو يو خو حوالې ۵۶۹
- په احاديثو او په اثارو كې دبنخي او دسري په مونخ كې فرق ۵۶۹
- د لاسونو په تړلو كې فرق ۵۷۱
- په ركوع كې فرق ۵۷۲
- په سجده كې فرق ۵۷۳
- په قعده كې فرق ۵۷۵
- په مواضع الصلوة كې فرق ۵۷۶
- دام الدرداء رحمته الله اثر ۵۷۷
- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي: ۵۷۸
- د صلوا كمارايتموني اصلي حديث خخه استدلال ۵۷۸
- د فقه اختلاف ۵۷۹
- لكه خرنگه چي حافظ ابن حجر الشافعي فرمائي: ۵۸۰
- مساجدو ته دبنخو راتلل ۵۸۱
- د صحابه و رضي الله عنهم او تابعينو اثار او اقوال حجت دي ۵۸۴

